

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Журналістика

Том 35 (74) № 2 2024

Частина 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Головний редактор:

Досенко Анжеліка Костянтинівна – кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка, завідувачка кафедри журналістики, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського (головний редактор).

Члени редакційної колегії:

Бикова Ольга Миколаївна – кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка, доцентка кафедри міжнародної журналістики факультету журналістики, Київський університет імені Бориса Грінченка;

Гадомський Олександр Казимирович – доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славистики, Опольський університет, Ополь, Польща;

Маркова Мар'яна Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри романської філології та компаративістики, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка;

Свенцицька Еліна Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської та романо-германської філології, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Ткаченко Тетяна Іванівна – доктор філологічних наук, доцент;

Юксель Гаяна Заїрівна – кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри журналістики, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(протокол № 14 від 23 травня 2024 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського». Серія: Філологія. Журналістика» зареєстровано відповідно до Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1136 від 11.04.2024 року.

**Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
зі спеціальностей 035 – Філологія, 061 – Журналістика відповідно до Наказу МОН України
від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)**

**Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)**

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

**ISSN 2710-4656 (Print)
ISSN 2710-4664 (Online)**

© Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2024

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Алтицева Л. Ю.

ОСОБЛИВОСТІ НАПІВРИТОРИЧНИХ ЗВЕРТАНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ
ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕДВИБОРНИХ ДЕБАТІВ)..... 1

Безугла Л. С., Ігнатська С. Є., Цюп'як І. К.

ПЕТРИКІВСЬКИЙ РОЗПИС ЯК ФОРМА МИСТЕЦЬКОЇ КОМУНІКАЦІЇ
В УКРАЇНСЬКОМУ МОВНО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ..... 6

Біловус Л. І., Яблонська Н. М., Балабан Г. М., Барвінська В. А.

ЖАНРОВА СТИЛІСТИКА У ПРОЗОВОМУ РОМАНІ ЛІНИ КОСТЕНКО
«ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»..... 11

Губарева Г. А., Трифонов Р. А.

ЛЮДИНА В ЧАСІ ВІЙНИ ЗАСОБАМИ ЕКСПРЕСІВНОГО СИНТАКСИСУ..... 16

Єльнікова Н. І.

ІНВЕКТИВНА ЛЕКСИКА В КОМЕНТАРЯХ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ
ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ДЕВІАНТНОЇ КОМУНІКАЦІЇ..... 21

Ковалевська-Славова А. В.

ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ: КОМУНІКАТИВНО-ПАТОГЕННА СПЕЦИФІКА..... 26

Колоїз Ж. В.

ІДІОСТИЛЬОВІ КОНЦЕПТЕМИ В ПОВІСТІ «ЧОРНЕ СОНЦЕ» ВАСИЛЯ ШКЛЯРА..... 33

Левченко Т. М., Чубань Т. В., Шинкар Т. С.

ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ В МОВІ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ..... 39

Литвин О. Г., Ментинський С. М.

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП УНОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
МАТЕМАТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ 46

Межов О. Г.

ПРИХОВАНІ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ ВІДНОШЕННЯ
У БЕЗСПОЛУЧНИКОВИХ ТА СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕННЯХ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ 52

Ментинська І. Б.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ГАЛУЗЕВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ
(НА МАТЕРІАЛІ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ)..... 59

Мунтян О. О.

УКРАЇНСЬКИЙ ДИЗАЙНЕРСЬКИЙ ДИСКУРС: ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ..... 66

Циганок І. Б.

КОНЦЕПТ *ЯЗИК* В УКРАЇНСЬКІЙ І БОЛГАРСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ..... 73

Шабат-Савка С. Т.

СИНТАКСИС ОДНОСКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ НАУКОВИХ СТУДІЙ
КАТЕРИНИ ГОРОДЕНСЬКОЇ..... 78

Шульська Н. М., Зінчук Р. С., Заваринська І. Ф.

НЕОФІЦІЙНІ АНТРОПОНІМИ ЗА СПЕЦИФІКОЮ МОВЛЕННЯ ОСІБ
У ДІАЛЕКТНІЙ КОМУНІКАЦІЇ..... 85

РОМАНСЬКІ ТА ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Бахов І. С., Худа Н. С., Калашник О. В.

ЛІНГВОПОЕТИКА ЯК МЕТОД АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ.....91

Бурковська З. Є., Бінкевич О. М.

РИТОРИЧНІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ В ТЕКСТАХ АНГЛОМОВНИХ ЗМІ.....95

Гвоздяк О. М., Весоловський О. В.

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЙ ВИДУ
У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....100

Gryshkova R. O.

FRANCONIEN ERGONYMS AS MARKERS OF MULTICULTURALISM IN CANADA...105

Калиновська І. М., Коляда Е. К., Калиновська М. В.

ВЕРБАЛЬНІ Й НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЗДИВУВАННЯ
В КАНАДСЬКИХ ГРАФІЧНИХ РОМАНАХ.....111

Лесик І. В., Ковальчук Л. В., Літкович Ю. В.

МЕТАФОРИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ
В ПОЛІТИЧНИХ КАРИКАТУРАХ116

Матвієнків О. С., Горностаї Л. М.

ЕКСПРЕСИВНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ
В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ДОБИ ПОСТМОДЕРНУ.....121

Matkowska M. V.

FRAMING THE SCENES OF LINGUISTIC ACTIONS BY MEANS OF DIRECTIVE
POLYILLOCUTIONARY VERBS IN THE EARLY MODERN ENGLISH LANGUAGE.....126

Новосадська О. Б., Дячок Т. П.

СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ТА ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКОМОВНОЇ
ПАРАЛІМПІЙСЬКОЇ ЛЕКСИКИ.....131

Rajabova S.

EXTRALINGUISTIC AND LINGUISTIC FEATURES OF THE OFFICIAL
BUSINESS STYLE IN ENGLISH.....136

Романова Н. В.

ЖІНКА В НІМЕЦЬКІЙ ТА АВСТРІЙСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ ЧАСІВ ВЕЛИКОЇ
ДЕПРЕСІЇ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ Е.М. РЕМАРКА «DREI KAMERADEN»
ТА Р. ВЕЛЬЖ «JOHANNA».....142

Хайруліна Н. Ф., Юніна О. Є.

ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ СУЧАСНИХ АБРЕВІАЦІЙ НА МАТЕРІАЛІ
ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ.....147

Шкворченко Н. М.

ПРОСОДИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТОКСИЧНОСТІ
В АНГЛОМОВНОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ.....152

Shundel T. O.

SYNCRETISM AS THE MAIN REASON FOR THE DEVELOPMENT
OF TRANSITIONAL CHARACTER IN COMPLEX SENTENCES
WITH RELATIONSHIPS OF PURPOSE-CONDITION.....157

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

Чакал І. С.

ТОПОНІМІКОН ДАВНЬОГРЕЦЬКОГО РОМАНУ «ЛЕВКІППА І КЛІТОФОНТ»162

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Андрущенко В. О.

МЕТАФОРА ЯК ФІКТИВНИЙ РОЗМОВНИЙ ЗВ'ЯЗУВАЛЬНИЙ ЗАСІБ
ЛІТЕРАТУРНИХ ТЕКСТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ.....170

Ahmadova S.

INTERDISCIPLINARY INSIGHTS INTO LANGUAGE
AND COGNITION: THE PARADIGM OF COGNITIVE LINGUISTICS.....175

Mirzayeva I. G.

COORDINATION OF THE ADVERBIAL MODIFIERS OF MANNER
WITH THE PREDICATE IN A SENTENCE IN MULTI-SYSTEM LANGUAGES.....179

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Жижченко Л. Б., Ляшов Н. М.

ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ БІОГРАФІЧНОГО РОМАНУ
ВАЛЕРІЇ ВРУБЛЕВСЬКОЇ «ШАРІТКА З РУНГУ».....183

Кузьменко В. І.

ЖАНРОВИЙ КОД ЛІРИКИ БОРИСА ПОНОМАРЕНКА.....189

Куньч З. Й.

ХУДОЖНЬО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ ТЕМИ ГОЛОДОМОРУ
В ОПОВІДАННІ МИХАЙЛА СИТНИКА «МЕСНИК».....194

Лавренюк В. В.

ОСОБЛИВОСТІ БІБЛІЙНОЇ ГЕРМЕНЕВТИКИ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ.....199

Лях Т. О.

МЕТАФІЗИЧНИЙ ДИСКУРС ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНСЬКІЙ НОВЕЛІСТИЦІ
КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ.....204

Мелешко В. А.

ПОВІСТІ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО: ТЕМАТИЧНО-ФОРМАЛЬНІ ЗБІГИ.....211

Мусій В. Б.

ЕСЕЇ ВАСИЛЯ МАХНА З КНИГИ «КОТИЛАСЯ ТОРБА»: ДО ПИТАННЯ
ПРО АВТОРСЬКІ РИТОРИЧНІ СТРАТЕГІЇ.....220

Токмань Г. Л.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОПОВІДАНЬ ЮРІЯ БОНДАРЕНКА НА ДИСКУРСИВНІЙ ОСНОВІ
ТЕОРІЇ НОМО LUDENS ЙОГАНА ГЕЙЗІНГІ.....225

Шевель Т. О., Шевель Н. О.

МІЛІТАРНІ МОТИВИ У ПОЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ Г. ЧУПРИНКИ.....230

Янковська Ж. О.

ВЕСІЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ У ХУДОЖНЬОМУ ПРОСТОРІ
РОМАНУ ВАСИЛЯ МАХНА «ВІЧНИЙ КАЛЕНДАР»: ІМАГОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....235

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....240

CONTENTS

UKRAINIAN LANGUAGE

Altytseva L. Yu.

PECULIARITIES OF SEMI-RHETORICAL APPEALS IN UKRAINIAN POLITICAL DISCOURSE (BASED ON MATERIALS FROM ELECTION DEBATES)..... 5

Bezuhla L. S., Ihnatieva S. Ye., Tsiupiak I. K.

PETRYKIV PAINTING AS A FORM OF ARTISTIC COMMUNICATION IN THE UKRAINIAN LANGUAGE AND CULTURAL SPACE..... 10

Bilovus L. I., Yablonska N. M., Balaban H. M., Barvinska V. A.

GENRE STYLISTICS IN THE NOVEL LINA KOSTENKO'S "NOTES OF A UKRAINIAN MADMAN"..... 15

Hubereva H. A., Tryfonov R. A.

A PERSON IN THE WAR TIME BY MEANS OF EXPRESSIVE SYNTAX..... 20

Yelnikova N. I.

INVECTIVE VOCABULARY IN COMMENTS ON SOCIAL NETWORKS AS A MEANS OF EXPRESSING DEVIANT COMMUNICATION..... 25

Kovalevska-Slavova A. V.

INFORMATION WARFARE: COMMUNICATIVE PATHOGENICITY SPECIFICATION..... 32

Koloiz Zh. V.

IDIOSTYLE CONCEPTEMES IN THE STORY "BLACK SUN" BY VASYL SHKLYAR..... 38

Levchenko T. M., Chuban T. V., Shynkar T. S.

LEXICAL INNOVATIONS IN THE LANGUAGE OF THE UKRAINIAN MASS MEDIA..... 45

Lytvyn O. H., Mentynskyi S. M.

INITIAL STAGE OF STANDARDIZATION OF UKRAINIAN MATHEMATICAL TERMINOLOGY..... 51

Mezhov O. G.

HIDDEN SEMANTIC-SYNTACTIC RELATIONS IN NON-CONJUNCTIVE AND COMPLEX SUBORDINATE SENTENCES OF THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE..... 58

Mentynska I. B.

THEORETICAL BASIS OF THE STUDY OF BRANCH TERMINOLOGY (ON THE MATERIAL OF COMPUTER TERMINOLOGY)..... 64

Muntian O. O.

UKRAINIAN DESIGN DISCOURSE: THE ISSUE OF TERMINOLOGY..... 72

Tsyganok I. B.

CONCEPT *TONGUE* IN UKRAINIAN AND BULGARIAN PHRASEOLOGY..... 77

Shabat-Savka S. T.

THE SYNTAX OF MONOCLAUSAL SENTENCES IN THE CONTEXT OF KATERYNA HORODENSKA'S SCHOLARLY RESEARCH..... 83

Shulska N. M., Zinchuk R. S., Zavarynska I. F.

INFORMAL ANTHROPONYMS ACCORDING TO PECULIARITIES OF INDIVIDUALS' SPEECH IN MODERN DIALECT COMMUNICATION 90

ROMANIC LANGUAGES

Bakhov I. S., Khuda N. S., Kalashnyk O. V. LINGUOPOETICS AS A METHOD OF ARTISTIC TEXT ANALYSIS.....	94
Burkovska Z. Ye., Binkevych O. M. RHETORICAL MEANS OF INFLUENCE IN THE TEXTS OF THE ENGLISH MEDIA.....	99
Hvozdyak O. M., Vesolovskyi O. V. LEXICAL AND GRAMMATICAL MEANS OF EXPRESSING THE CATEGORIES OF TYPE IN GERMAN.....	104
Gryshkova R. O. FRANCOPHONE ERGONYMS AS MARKERS OF MULTICULTURALISM IN CANADA.....	105
Kalynovska I. M., Koliada E. K., Kalynovska M. V. VERBAL AND NON-VERBAL MEANS OF SURPRISE EXPRESSION IN CANADIAN GRAPHIC NOVELS.....	115
Lesyk I. V., Kovalchuk L. V., Litkovych Yu. V. METAPHORICAL CONCEPTUALISATION OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN POLITICAL CARTOONS.....	120
Matviienkiv O. S., Hornostai L. M. EXPRESSIVE REINTERPRETATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN POSTMODERN ENGLISH LITERARY TEXT.....	125
Matkovska M. V. FRAMING THE SCENES OF LINGUISTIC ACTIONS BY MEANS OF DIRECTIVE POLYILLOCUTIONARY VERBS IN THE EARLY MODERN ENGLISH LANGUAGE.....	126
Novosadska O. B., Diachok T. P. WAYS OF FORMING AND TRANSLATION OF ENGLISH-LANGUAGE PARAOLYMPIC VOCABULARY.....	135
Rajabova S. EXTRALINGUISTIC AND LINGUISTIC FEATURES OF THE OFFICIAL BUSINESS STYLE IN ENGLISH.....	136
Romanova N. V. A WOMAN IN GERMAN AND AUSTRIAN LANGUAGE CULTURE DURING THE GREAT DEPRESSION (BASED ON THE NOVELS OF E.M. REMARQUE “DREI KAMERADEN” AND R. WELSH “JOHANNA”).....	146
Khairulina N. F., Yunina O. Ye. PRAGMATIC FUNCTIONS OF MODERN ABBREVIATIONS ON THE MATERIALS OF INTERNET DISCOURSE	151
Shkvorchenko N. M. PROSODIC CHARACTERISTICS OF TOXICITY IN ENGLISH MEDIA DISCOURSE.....	156
Shundel T. O. SYNCRETISM AS THE MAIN REASON FOR THE DEVELOPMENT OF TRANSITIONAL CHARACTER IN COMPLEX SENTENCES WITH RELATIONSHIPS OF PURPOSE-CONDITION.....	157
CLASSICAL LANGUAGES. SOME INDO-EUROPEAN LANGUAGES	
Chakal I. S. TOPONYMIKON OF THE ANCIENT GREEK NOVEL “LEUCIPPE AND CLITOPHON”.....	168

GENERAL LINGUISTICS

- Andrushchenko V. O.**
METAPHOR AS A FICTIVE CONVERSATIONAL COHESIVE MEANS
OF ENGLISH AND UKRAINIAN LITERARY TEXTS.....174
- Ahmadova S.**
INTERDISCIPLINARY INSIGHTS INTO LANGUAGE
AND COGNITION: THE PARADIGM OF COGNITIVE LINGUISTICS.....175
- Mirzayeva I. G.**
COORDINATION OF THE ADVERBIAL MODIFIERS OF MANNER
WITH THE PREDICATE IN A SENTENCE IN MULTI-SYSTEM LANGUAGES.....179

UKRAINIAN LITERATURE

- Zhyzhchenko L. B., Liashov N. M.**
GENRE ORIGINALITY OF THE BIOGRAPHICAL NOVEL OF VALERIA
VRUBLEVSKAYA “SHARITKA Z RUNGU”.....188
- Kuzmenko V. I.**
GENRE CODE OF LYRICS BY BORIS PONOMARENKO.....193
- Kunch Z. Y.**
ARTISTIC AND STYLISTIC FEATURES OF EXPLANATION OF THE THEME
OF THE HOLODOMOR IN MYKHAILO SYTNYK'S STORY “THE AVENGER”.....198
- Lavreniuk V. V.**
FEATURES OF BIBLICAL HERMENEUTICS GRIGORY SKOVORODA203
- Liakh T. O.**
METAPHYSICAL DISCOURSE OF MEMORY IN THE UKRAINIAN SHORT STORY
GENRE AT THE END OF XXTH – BEGINNING OF XXIST CENTURIES.....210
- Meleshko V. A.**
NOVELS BY IVAN NECHUI-LEVYTSKYI: THEMATIC AND FORMAL COINCIDENCES219
- Musii V. B.**
ESSAYS BY VASYL MAKHNO FROM THE BOOK “THE BAG WAS ROLLING”:
TO THE QUESTION ABOUT AUTHOR’S RHETORIC STRATEGIES.....224
- Tokman H. L.**
INTERPRETATION OF YURIY BONDARENKO'S STORIES
ON THE DISCURSIVE BASIS OF JOHAN GEISINGA'S HOMO LUDENS THEORY.....229
- Shevel T. O., Shevel N. O.**
MILITARY MOTIVES IN THE POETICS OF G. CHUPRYNKA234
- Yankovska Zh. O.**
THE WEDDING RITUALS IN THE ARTISTIC DISCOURSE OF VASYL MAKHNO’S
NOVEL “THE ETERNAL CALENDAR”: AN IMAGOLOGICAL ASPECT.....239
- INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....240

УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2 : 81'42

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/01>*Алтицева Л. Ю.*

Національна академія Служби безпеки України

ОСОБЛИВОСТІ НАПІВРИТОРИЧНИХ ЗВЕРТАНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕДВИБОРНИХ ДЕБАТІВ)

Статтю присвячено аналізу особливостей напівриторичних звертань в українському політичному дискурсі на матеріалі передвиборних дебатів. У статті окреслено поняття напівриторичне звертання жанру дебатів. З'ясовано, що в текстах передвиборних промов під час політичних дебатів претенденти в президенти не використовували риторичні звертання, попри їхню спроможність слугувати засобом емоційного переконання. У цій статті проаналізовано всі напівриторичні звертання, дібрані методом суцільної вибірки з текстів виступів претендентів на посаду Президента України, виголошених під час головних передвиборних дебатів 2019 р. Описано структурні моделі й семантичні та граматичні особливості напівриторичних політичних звертань. У текстах передвиборних промов виявлено однокомпонентні звертання, виражені іменниками (народ, українці, виборці, друзі), двокомпонентні й трикомпонентні, у складі яких є присвійні займенники (мій, мої) та прикметники (український, дорогі, шановні). Усі напівриторичні звертання номінують виборця (об'єкт впливу) й адресовані йому. Найчастотнішим у зверненні політика до виборців є звертання, виражене іменником друзі.

У цій роботі досліджено функціональні особливості напівриторичних звертань, зумовлених загальними комунікативними завданнями звертань політичного дискурсу, зокрема й жанру дебатів. Виявлено, що функції напівриторичних звертань жанру дебатів, як і власне звертань політичного дискурсу, підпорядковані основній функції мови політики – отримання чи утримання влади, здійснення емоційно-психологічного впливу на електорат, скеровування громадської думки задля формування привабливого для аудиторії іміджу політика-лідера. Акцентовано увагу на прийомах посилення впливу функції звертань у тактиці підвищення значимості співрозмовника, до яких удаються політики під час дебатів. Серед прийомів посилення впливу функції звертань, які застосовують задля маніпулятивного впливу використано такі: акцентування звертання, уточнення звертань, контактний повтор звертання, часте вживання звертань до адресата, гетероніміація (контактна чи дистантна) у звертаннях, супровід звертання присвійними займенниками, обумовлення дозволу на звертання, порушення норм у звертаннях. З'ясовано, що відсутність звертань до виборців, тобто відсутність напівриторичних звертань, що номінують об'єкт впливу політичної промови, також є засобом мовленнєвої маніпуляції.

Ключові слова: політичний дискурс, риторичні звертання, напівриторичні звертання, функції напівриторичних звертань, прийоми посилення впливу функції звертань.

Постановка проблеми. Комунікаційна поведінка сучасних мовців в усіх сферах суспільного життя, зокрема політиці, стає об'єктом досліджень. Сучасна лінгвістика виявляє помітний інтерес до аналізу засобів комунікації в усіх її формах та способах реалізації. Оскільки звертання є компонентом комунікативного акту, елементом мовного етикету, ґрунтовне його вивчення в різних жанрах політичного дискурсу дозволить розв'язати низку

дискусійних питань, пов'язаних, зокрема, з проблемою наукового осмислення сучасної політичної комунікації.

На сьогодні ще не побудовано загальної типології політичного звертання, не розроблено важливих метамовних аспектів письмової та усної адресації, не з'ясовано функціональної спроможності не лише звертання, а й різних його функціональних аналогів.

Дослідження політичного звертання, його типів і моделей уможливить подальший розвиток мовленнєвої комунікації, зокрема в політичному дискурсі, розширить загальне мовознавче розуміння звертання політичного дискурсу та способів його наукової інтерпретації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія звертання як об'єкт лінгвістичної розвідки не одноразово привертала увагу українських мовознавців – представників різних наукових традицій. Українські лінгвісти вивчають звертання з граматичного погляду (С. П. Бевзенко, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, О. Г. Межов), звертають увагу на різноаспектність вивчення звертання, гендерні особливості, соціальну і культурологічну обумовленість, а також на комунікативно-прагматичну спроможність (Н. О. Дем'янова, Н. М. Величко, М. О. Кокора, Л. В. Корновенко, Л. Я. Нагірний, І. Ю. Шкіцька та ін.).

Постановка завдання. Мета статті – з'ясувати особливості та функціональну спроможність напівриторичного звертання в політичному дискурсі, зокрема в жанрі дебати.

Матеріалом дослідження слугували виступи й промови політичних діячів – кандидатів у президенти України під час «Головних дебатів» у квітні 2019 року, що були оприлюднені засобами мовної комунікації [2]. Загалом проаналізовано функції та структурно-семантичні особливості напівриторичних звертань, використаних учасниками цих дебатів. Приклади відібрано методом суцільної вибірки.

Виклад основного матеріалу. Дебати – один з основних агональних жанрів політичного дискурсу, що має модель змагального діалогу між політиками.

На думку Д. Яковлева, «театралізація політичної сфери в епоху домінування електронних мас-медіа зводить політику до рівня комедійного шоу», в якому громадянам відведена роль глядача. Політичні дебати – це практична альтернатива «політичному шоу». Він зазначає, що дебати можна розуміти як «змагання між політиками (краще у прямому ефірі), що мають особливу структуру та правила». Мас-медіа в цьому змаганні виконує особливу функцію посередника – спостерігача за дотриманням правил дебатів [9, с. 50]. Політичні дебати уможливають збереження зацікавленості громадян упродовж виборчих змагань та спонукають їх до прийняття політичних рішень. Тобто громадяни-виборці, які не є безпосередніми учасниками цього діалогу, стають основним об'єктом впливу.

На думку І. Ю. Шкіцької, звертання виступає знаряддям впливу в межах реалізації тактики підвищення значимості співрозмовника маніпулятивної стратегії позитиву. Така тактика полягає: «в позитивному оцінюванні адресата та вираженні мовцем позитивного ставлення до нього» [8, с. 105].

Ю. Ганжуров звертає увагу, що відносини між політиками і виборцями базуються на дихотомії: раціональність (правляча еліта) і емоційність (електорат). Уміння депутата перейти у площину експресивності є ознакою його професіоналізму, оскільки, як свідчить парламентська практика багатьох країн, емоційному переконанню належить вагоме місце в політиці [1, с. 110–111].

Звісно, чимало залежить від риторичних якостей політика, його вміння користуватися стилістичними засобами синтаксису. Невід'ємним складником стилістичних фігур є фігури риторичні, які, насичують текст новими модальними та емоційно-експресивними відтінками. О. О. Тараненко звертає увагу на виразально-зображальному ефекті риторичних фігур [7 с. 756]. К. С. Угненко зазначає, що їм характерні відхилення від комунікативно-логічних норм оформлення фрази або надфразної єдності, і стверджує, що риторичні фігури – «об'єднувальна ланка між мовою автора та мисленням читача» [6, с. 72].

У цій статті проаналізуємо напівриторичні звертання, наявні у текстах промов політиків – претендентів на посаду Президента України (2019 р.) [2].

Риторичних звертань, які за твердженням О. Пономаріва, «щодо змісту й призначення ... не є засобом спонукання співрозмовника до відповіді» і які «використовують як стилістичний прийом, як спосіб відтворити стан мовця, його впадобання, думки, відчуття й почуття» [5, с. 226], у текстах промов не виявлено, хоч вони й можуть слугувати засобом емоційного переконання. Але всі звертання, використовувані під час дебатів, зорієнтовані на відповідну реакцію. Прямі звертання передбачають безпосередню адекватну реакцію опонента політичного діалогу. Громадяни-виборці хоч і не беруть безпосередньої участі в дебатах, проте звертання, адресовані їм (напівриторичні), вирізняються звертальною наснагою та емоційністю, адже громадянин-виборець і є об'єктом впливу передвиборчих промов. Очікувана реакція на такі звертання – відповідний політичний вибір.

Напівриторичні звертання політичного дискурсу розраховані на реакцію виборця, хоч і не безпосередню, і водночас передають бажання полі-

тика продемонструвати близькість, спільність, однакості з громадянами. Таку демонстрацію близькості з партнерами визначають як тактику солідаризації – одну із тактик втілення маніпулятивної стратегії позитиву [4, с. 129].

Найтиповішою формою такої масової адресації є звертання політика до свого виборця. Найуживанішим напівриторичним звертанням у політичному дискурсі є звертання до народу. Звертання до віддалених осіб збільшує ступінь їх умовності й розширює змістові виражальні можливості.

Напівриторичні звертання були виявлені у вступній промові та заключному слові П. Порошенка. Далі проаналізуємо їх.

Свій виступ претендент розпочав із привітання, що містило звертання до України: «*Добрий вечір, Україна!...*» Загалом вважають, що звернення до континентів, країн, населених пунктів належать до риторичних й можуть бути наповнені усвідомленням зв'язку мовця з Батьківщиною, місцем, де він народився і виріс, навчався тощо. Проте це звертання сприймаємо як напівриторичне метонімічне звертання, адресоване до всіх громадян України, особливо поряд із наступним метонімічним звертанням «*Добрий вечір, НСК “Олімпійський”*», адресованим до усіх, хто прийшов на стадіон, щоб бути присутнім на дебатах і, можливо, підтримати одного з опонентів чи визначитися в подальшому виборі. Далі у вступній промові П. Порошенка звертається до народу: «... і сьогодні я вас вітаю з цим, *дорогий український народ*, я вас вітаю із цим, *дорогі українці, які зібралися на цьому стадіоні...*».

Цікаво, що модель кожного наступного звертання за структурою складніша за модель попереднього: «*Україна – НСК “Олімпійський” – дорогий український народ – дорогі українці, які зібралися на цьому стадіоні...*». У промові можна виокремити синонімічні звертання до усіх громадян (*Україна; дорогий український народ*) та синонімічні звертання до присутніх на стадіоні (*НСК “Олімпійський”; дорогі українці, які зібралися на цьому стадіоні...*). Оскільки усі ці звертання стосуються виборця, то можемо вважати їх синонімічними. Така кількість звертань на початку виступу покликана не так активізувати виборців, як створити доброзичливу атмосферу, викликати позитивні емоції. Оратор намагається охопити усю аудиторію, звернутися до кожного виборця, який чує / почує цю промову й робитиме свій вибір. Атмосферу доброзичливості, солідарності далі посилює звертання «*друзі*», яким оратор неодноразово апелює до виборців.

З дев'яти прийомів посилення впливу функції звертань у тактиці підвищення значимості співрозмовника, які у своєму дослідженні виділила І. Ю. Шкіцька, на початку промови використано п'ять – акцентування звертання, уточнення звертань, контактний повтор звертання, часте вживання звертань до адресата, гетеронімація (контактна чи дистантна) у звертаннях [8]. У відповідях на запитання та в заключному слові П. Порошенка використовує ще два прийоми посилення впливу функції звертань – супровід звертання присвійними займенниками, обумовлення дозволу на звертання.

Акцентування звертання реалізовано постпозицією звертання щодо займенника другої особи (*вас*): «і сьогодні я *вас* вітаю з цим, *дорогий український народ*, ...».

Звертання-уточнення має вигляд складнопідрядного означального речення, належать до: «*дорогі українці, які зібралися на цьому стадіоні...*».

Під час контактного частого повтору (повтор може бути синонімічним) звертання «основна функція звертання відходить на задній план». Якісна оцінка адресата в такому звертанні водночас виражає особисте ставлення до нього мовця: «... *дорогий український народ*, я вас вітаю із цим, *дорогі українці, які зібралися на цьому стадіоні...*».

Часте вживання звертань до адресата свідчить «про позитивні почуття до адресата з боку мовця, посилену увагу до нього» [8], такий прийом дозволяє підкреслити значимість адресата. У виступі П. Порошенка звертання до виборців використано 12 разів.

Суть гетеронімації у звертаннях полягає в уживанні різних номінацій під час звертань до однієї і тієї ж особи. У виступах використано 6 номінацій у різних моделях.

Супровід звертання присвійними займенниками: «*шановні мої виборці*», «*дорогі мої друзі*», «*друзі мої*».

Обумовлення дозволу на звертання: «... *хочу звернутися до прихильників пана Зеленського, друзі, ...*».

Загалом під час дебатів П. Порошенка використав дванадцять напівриторичних звертань. Це різні моделі синонімічних звертань до виборців. Різної частотності вживання цих звертань. Так, різні моделі звертання з компонентом «друзі», який використано для позначення дружніх стосунків, ужито п'ять разів: однокомпонентне звертання – двічі на початку фрази і один раз – у звертанні до виборців опонента після обумовлення дозволу; одноразово

використано двокомпонентне звертання, поширене означенням у постпозиції, вираженим присвійним займенником *мої* («*друзі мої*»), що підкреслює особливу довіру до виборця, однотайність поглядів, а також – трикомпонентне звертання, яке, крім присвійного займенника *мої* в препозиції, містить прикметник *дорогі* («*дорогі мої друзі*»), який акцентує увагу на важливості цих дружніх довірливих стосунків. Ще одне звертання «шановні мої виборці» також трикомпонентне, проте більш офіційне, оскільки атрибутивний компонент *шановні* засвідчує повагу й шану до адресата. Типове для політичного дискурсу трикомпонентне звертання «*дорогий український народ*» використано тричі.

Отже, як засвідчує ілюстративний матеріал, П. Порошенко вправний оратор, про що свідчить, зокрема, і вміле використання різних структурно-семантичних моделей звертань, які стали засобом маніпулятивної стратегії позитиву для посилення впливової функції звертань.

У засобах масової інформації неодноразово звертали увагу на ораторську майстерність П. Порошенка. Цікаво, що у своїй промові В. Зеленський також згадує про це: «*існує два Порошенка. Перший – прекрасний оратор, фахівець, фінансист, економіст, на всьому знається. Він, зазвичай, з'являється, коли є камери*». Проте далі це вміння опонента дискредитує, чим дискредитує і обраний опонентом образ політика, звинувачуючи його в нещирості й веденні подвійної політики: «*А потім, коли камери вимикаються, з'являється інший – такий собі Петро Другий*». Формуючи негативний образ політика-опонента, В. Зеленський використав антитезу та паралелізм й у такий спосіб не лише нівелював видатні здібності конкурента, а й визначив їх як ганебні. Антитеза – «неперевершений засіб маніпуляції», уважає О. С. Гриценко [3, с. 58]. Як антитезу до образу опонента – можна розглядати образ політика, який В. Зеленський самопрезентує виборцям. Формуванню такого образу, протилежного образу опонента, сприяє також відсутність звертань до виборців у виступі В. Зеленського. Звісно, відсутність звертань до електорату можна було б пояснювати непродуманою стратегією, недосконалою підготовкою тексту промови чи недостатнім політичним досвідом претендента в президенти, якби не результати виборів, які відбулися згодом. Тому, на нашу думку, відмова від звертань,

які в структурі промови мали б бути обов'язково, вплинула на формування близького глядачеві образу політика, який власне й не політик, а «*просто людина*», «*звичайний хлопець із Кривого Рогу*», якому немає потреби апелювати до народу, тому що він і є представником цього народу, який вимагає від экс Президента України Петра Порошенка відповідей на запитання, що турбують українське суспільство. Формуванню такої думки про політика сприяли й інші маніпулятивні засоби, зокрема активне використання в реченнях займенника *ми* у ролі підмета: «*... ми впевнено обрали президентом України в 2014 році*», «*Ми помилилися ...*», «*Чи могли ми тоді уявити ...*», «*Ми з вами голосували за одного Порошенка, а обрали іншого*»; використання низки невербальних засобів для встановлення контакту: «*Дуже дякую! Усім привіт!*», «*Кривий Ріг*» + вітальний жест V; заклик під час виголошення прощального слова – «*Зробимо їх разом!*». Усе це свідчить про продуманість образу політика й способу його формування. Зауважимо, що ефективність такої відмови від риторичних звертань зумовлена їх обов'язковістю в адресованій промові-зверненні, й можлива за умови розуміння того, до кого ця промова звернена. Порушення норм, у цьому випадку етикетних, також посилюють впливову функцію звертань у тактиці підвищення значимості співрозмовника: не номінувавши адресата, тобто об'єкта впливу, оратор не розподілив ролі, а, отже, не протиставив себе електорату, що підкреслило безпосередність, щирість спілкування, відсутність статусної дистанції та сприяло формуванню необхідного образу політика.

Висновки. Отже, на нашу думку, напівриторичне звертання жанру дебати – це слово або словосполучення, рідше речення, яким оратор в усній промові-зверненні номінує об'єкт маніпулятивного впливу – виборця – для привернення та втримання його уваги, а також для демонстрації однотайності, спільності, солідарності з ним. Такі звертання є одним із засобів мовленнєвої маніпуляції, складником наперед продуманої політичної стратегії боротьби, покликаної сформуванню той чи інший політичний образ (позитивний – мовця чи негативний – його опонента) та спонукати виборця проголосувати за позитивний образ – образ політика-лідера. Відсутність напівриторичних звертань (до виборців) також сприяють реалізації цієї стратегії.

Список літератури:

1. Ганжуров Ю. Парламентський дискурс в публічних комунікаціях // Політичний менеджмент. 2005. № 6. С. 103–113. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8895/11-ganzhurov.pdf?sequence=1> (дата звернення: 10. 03.2024)

2. Головні дебати країни: Зеленський – Порошенко. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3ZF6mmnJRoQ> (дата звернення: 05.03.2023).
3. Гриценко О. С. Маніпулятивні впливи в текстах медіа протягом виборчої кампанії // Обрії друкарства. № 1(8). 2020. С. 52–59.
4. Кондрук А. Ю. Маніпулятивна стратегія позитиву як одна зі стратегій комуніканта-лицеміра // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Том 30 (69) № 3. Ч. 1 2019. С. 127–132.
5. Пономарів О. Звертання в поетичній творчості Івана Франка. // Іван Франко: дух, наука, думка, воля: матеріали Міжнародного наукового конгресу присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка. Львів, 2010. Т. 2. С. 220–228.
6. Угненко К. С. Риторичні фігури в мові роману Ю. Яновського «Вершники» // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». Вип. 80. 2019. С. 70–76.
7. Фігура мови//Українська мова: енциклопедія. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. 824 с.
8. Шкіцька І. Ю. Прийоми посилення впливової функції звертань // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. 2011. Вип. 31. С. 104–110.
9. Яковлев Д. В. Політичні дебати як засіб раціоналізації політичної взаємодії С. 50–56. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/40_2010/9.pdf (дата звернення: 10. 03.2024).

Altytseva L. Yu. PECULIARITIES OF SEMI-RHETORICAL APPEALS IN UKRAINIAN POLITICAL DISCOURSE (BASED ON MATERIALS FROM ELECTION DEBATES)

The article analyzes the peculiarities of semi-rhetorical appeals in Ukrainian political discourse based on materials from election debates. It outlines the concept of the semi-rhetorical appeal of the debate genre. It was found that presidential candidates did not use rhetorical appeals in their campaign speeches during political debates, despite their ability to serve as a means of emotional persuasion. This paper analyzes all semi-rhetorical appeals, selected from the texts of speeches given by candidates for the President of Ukraine during major pre-election presidential debates in 2019 using a continuous sampling method. It describes structural models and semantic and grammatical features of semi-rhetorical political appeals. Thus, one-component appeals expressed by nouns (people, Ukrainians, voters, friends), two-component and three-component appeals containing possessive pronouns (my) and adjectives (Ukrainian, dear) were found in the texts of their campaign speeches. All semi-rhetorical appeals denominate the voter (object of influence) and are addressed to them. The most frequent appeal used by politicians to their voters is the appeal expressed by the noun “friends”.

The article examines the functional features of semi-rhetorical appeals determined by the overall communicative objectives of appeals in the political discourse, in particular, the genre of debates. It was revealed that the functions of semi-rhetorical appeals of the debate genre, as well as appeals of political discourse, are subordinated to the main function of the political language – obtaining or retaining power; addressing the emotional and psychological impact on the electorate, directing public opinion to form an attractive image of a leader for the audience. The focus of the paper is accented on the techniques of enhancing the influence of the appellative function of language in the tactics of increasing the importance of the interlocutor used by politicians during debates. The techniques of enhancing the influence of the appellative function of language used to make a manipulative influence include the following: accentuation of the appeal, clarification of the appeal, contact repetition of the appeal, frequent use of appeals to the addressee, hetero-nomination (contact or distant) in appeals, use of possessive pronouns in appeals, stipulation of permission to appeal, violation of standards in appeals. It was found that the absence of appeals to voters, that is, the absence of semi-rhetorical appeals denominating the object of political speech influence, is also a means of speech manipulation.

Key words: political discourse, rhetorical appeals, semi-rhetorical appeals, functions of semi-rhetorical appeals, techniques of enhancing the influence of the appellative function of language.

Безугла Л. С.

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Ігнат'єва С. Є.

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Цюп'як І. К.

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

ПЕТРИКІВСЬКИЙ РОЗПИС ЯК ФОРМА МИСТЕЦЬКОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВНО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

У статті на матеріалі поетичних творів та інформаційно-публіцистичних текстів про петриківський розпис здійснено аналіз мистецької комунікації як лінгвокультурного і духовного феноменів українців; окреслено коло понять «комунікація», «мистецька комунікація», «еманація»; репрезентовано сучасний український мовно-культурний простір як важливий складник мистецької комунікації в Україні. Наголошено на визначенні петриківського розпису ЮНЕСКО першим серед українських мистецьких скарбів в номінації нематеріальної культурної спадщини, а також на важливості вивчення мистецької комунікації – важливої ланки зв'язку суспільства загалом і особистості зокрема, навколишнім світом і внутрішньою думкою мовця. Термін «комунікація» вживається як процес обміну інформацією між двома й більше сутностями, спрямованого на досягнення певної мети і як такий, що відбувається за участі певної семіотичної системи – петриківського розпису. Петриківський розпис розглянуто як форму мистецької комунікації, що є одним із важливих виявів художньої комунікації. Він різновекторно засвідчує значення мистецтва у сучасному світі, вказує на загальнокультурні та національні цінності. Енергетичне поле у просторі мистецької комунікації – це вияв духовної сили людини, відтворення, збереження і примноження здобутків народної творчості, внутрішній стан людини зокрема і суспільства загалом, духовне єство, шлях до пізнання прекрасного. Простежено аксіологічні виміри, мовно-експресивну парадигму знакового письма, функції, які виконує петриківський розпис у лінгвокультурному просторі Придніпров'я та України. Систематизовано кольороназви, символи у петриківському розписі. мистецька комунікація як соціолінгвістичне й духовне явище.

Ключові слова: петриківський розпис, мистецька комунікація, мовно-культурний простір, еманація, знакове письмо, аксіологічні виміри.

Постановка проблеми. Сьогодні помітно зростає значення мистецтва в суспільному житті, трансформуються ті форми й методи, які сприяють глибшому усвідомлюванню навколишнього світу, взаємовідносин мистецтва як важливої форми суспільної свідомості та всебічного осмислення дійсності, що зумовлює необхідність синтезу всіх його основних функцій. Однією з найважливіших граней мистецької комунікації є власне процес функціонування мистецького твору в суспільстві і з одного боку, ставлення людини до мистецького витвору, з іншого – його вплив на реципієнта загалом. Мистецька комунікація є предметним полем формування цінностей, які створюють міцне підґрунтя мови й культури, становлять осе-

редок духовного життя суспільства. Щоб глибше розуміти процеси, які відбуваються в сучасному мовно-культурному просторі, необхідно усвідомлювати ціннісні орієнтири, які віддавна побутують у житті українського народу. Петриківський розпис є тим камертоном, що з покоління в покоління передає ключ до пізнання внутрішнього світу українця. Таке пізнання уможливує узагальнене судження про особливості національної самосвідомості етносу, динаміку розвитку його мислення та вироблені століттями мовно-культурні цінності. А для нас це унікальна можливість вивчити багатоаспектний, самобутній, переважно рослинний орнамент з чарівною петриківською квіткою, яка розцвітає візерунком і словом у творах майстрів.

Об'єктом нашого дослідження є петриківський розпис як соціолінгвістичний духовний феномен, визначений ЮНЕСКО першим серед українських мистецьких скарбів в номінації нематеріальної культурної спадщини. Предметом дослідження – петриківський розпис як одна з форм вияву мистецької комунікації, яка простежується в мовно-культурному просторі українців.

Мистецька комунікація, її моделі, види, функції, енергетичний потенціал потребує дослідження. З огляду на це актуальності й особливої ваги набуває питання вивчення її морально-етичного, лінгвістичного, естетичного, емоційного, духовного аспектів вивчення петриківського розпису як знакової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному сьогоденні питання, пов'язані з комунікацією, становлять важливий сегмент життя, оскільки є важливою ланкою зв'язку суспільства загалом і особистості зокрема, навколишнім світом і внутрішньою думкою мовця. Науковці через призму комунікації мають змогу зануритись в історичне минуле й побачити сьогодення, по-новому пізнати світ. Дослідники по-різному розглядають комунікацію: семіотичний аспект – У. Еко, психотерапевтичний – Ж. Лакан, З. Фройд, К. Юнг, міфологічний – Р. Барт, К. Леві-Строс, К. Юнг. Близько двадцяти моделей комунікації в різних гуманітарних галузях знань виокремлює український вчений Георгій Почепцов (2015) [7], а ще один дослідник – Володимир Різун (2008) [8] – аналізує соціальну комунікацію як об'єкт дослідження нової наукової галузі з таким же номеном. Олександр Холод (2009) [10] вивчає соціологічний вимір природи й сутності соціальних комунікацій, а Володимир Іванов (2009) [4] – масову комунікацію, наголошує на різних підходах дослідження інформаційних і комунікативних явищ. Він всебічно розкриває власне поняття *інформації* → *комунікації* → *масової комунікації*; їхніх видів, взаємозв'язків і властивостей, форм існування, принципів класифікації та аналізу [4].

Сьгодні питання теорії комунікації загалом і мовної комунікації зокрема, розроблення моделей, структури, видів – у колі вивчення дослідників різних наукових галузей.

Американський дослідник Дж. Пітерс простежує етимологію лексичної одиниці «комунікація» та її значення. Він акцентує увагу на латинському походженні терміна «*communicare*», що означає «наділяти», «розділяти» чи «робити спільним». Пізніше, у XIV–XV ст., лексема з'являється в англійській мові. Корінь – *mun-* (а не *uni-*) –

пов'язаний з «*munificent*» («щедрий»), «*community*» («громада, спільнота») і «*meaning*» («значення, смисл»). Віддавна латинське *munus* вживалося на позначення публічних дарів і обов'язків, зокрема й гладіаторських боїв, вшанувань та обрядів на честь померлих. Латинське *communicatio* не означало загальної здатності людей спілкуватися за допомогою символів, не передбачало воно й взаємопорозуміння [6, с. 16].

Дж. Пітерс розглядає комунікацію як обмін, двосторонній рух. Комунікація за Дж. Пітерсом передбачає взаємообмін, обопільність, взаємодію. Наголосимо, що природа взаємообміну – різна, оскільки комунікація може означати щось на зразок успішного поєднання двох кінцевих пунктів, як це відбувається, наприклад, з телеграфним зв'язком. Тож у цьому значенні термін «*комунікація*» означає «дістатися кудись», як це відбувається з доставкою пошти: потрібно лише, щоб обидві сторони знали, що повідомлення дійшло [6, с. 18]. Цікавою і перспективною видається думка Дж. Пітерса щодо вивчення терміну «комунікація» у множині, що уможливорює узгодження «я» з «іншим», а також у взаємодії з символами [6, с. 19].

Особливого значення й актуальності сьогодні набуває питання визначення комунікації як процесу обміну інформацією або її передачі, а також з'ясування суті інформації – того, що «транспортується» у процесі спілкування. Комунікація ініціює різні когнітивні процеси, зокрема, актуалізує уже відому інформацію, або створює нову, імплікуючи її.

Отже, питання про визначення природи комунікації, розгляд її структури та особливостей з різних поглядів потребують вирішення важливих загальнотеоретичних проблем у теорії комунікації. Використовуючи концепції дослідників та їх нові підходи до аналізу поняття «комунікація», доходимо висновку, що інформаційний підхід є панівним у визначенні цього явища. Нам імпонує думка української дослідниці О. Чернобай, яка асоціює комунікацію з інформаційним обміном в суспільстві, вважаючи це цілеспрямованим процесом спілкування між двома і більше сутностями за допомогою певної семіотичної системи [11, с. 350]. У нашому дослідженні ми будемо послуговуватися терміном «*комунікація*» у значенні процесу обміну інформацією між двома й більше сутностями, спрямованого на досягнення певної мети і як такий, що відбувається за сприяння певної семіотичної системи – петриківським розписом.

Постановка завдання. Мета дослідження – з'ясувати значення петриківського розпису як важливої форми мистецької комунікації. Для досягнення окресленої мети поставлено такі завдання: 1) визначити такі ключові поняття дослідження, як «комунікація», «мистецька комунікація», «еманация»; 2) обґрунтувати уточнене поняття «мистецька комунікація»; 3) схарактеризувати функції мистецької комунікації як лінгвокультурного і духовного феномена українців. Джерельною базою слугують поетичні та інформаційно-публіцистичні тексти про петриківський розпис.

Виклад основного матеріалу. Історія петриківського розпису – явища національної культури України – не проста. Цей широковідомий у світі осередок українського народного декоративного розпису своїм історичним корінням сягає у глибину тисячоліть аж до часів появи праматері української архітектури – білої селянської «хати-мазанки», який у сучасному світі набуває нового символічного й філософського переосмислення. У нашому дослідженні власне **петриківський розпис** розглядаємо як форму мистецької комунікації, що є одним із важливих виявів художньої комунікації. Занурюючись у природу петриківського розпису як виду народного мистецтва, робимо висновок про його комунікативність, оскільки у ньому обов'язково присутня рефлексія сприйняття. Ядерну зону петриківського розпису становить власне витвір мистецтва. Наприклад, витвором мистецтва є петриківська скриня, оспівана Лесею Степовичкою в одноіменному поетичному тексті: **Петриківська скриня – мальоване диво. Як цвіла калина На любов щасливу! Петриківська скриня – пісня солов'їна. Злітали жар-птиці весілля дивиться. Білі лелеки діток дарували. Скриня-господиня дбала й годувала** [9, с. 21]. Авторка вдало використовує образи-символи птахів: **жар-птиці й білих лелек** – символу сімейного благополуччя, родинного щастя, любові до рідної землі, що приносять гармонію, світло й щастя, а також традиційну рослинну символіку – **калину** – символ дівочої краси. Саме оспівані у поетичному творі птахи нашого краю й рослинні символи якнайповніше віддзеркалюють духовну єдність автора-творця, що є продуцентом мистецького витвору, і його всебічну гармонію з навколишнім світом природи, її величчю й досконалістю.

Симетрична структура двоскладних речень, у яких підмети виражені прикметниково-іменниковим словосполученням **'Петриківська скриня'** і присудками в однаковій граматичній формі – **'мальоване диво', 'пісня солов'їна'**, називному від-

мінку. Такі синтаксичні структури наповнені особливим інтонуванням із додатковим експресивним забарвленням, які в поетичному тексті означені відповідним розділовим знаком – **тире**.

Петриківський розпис різновекторно засвідчує значення мистецтва у сучасному світі, вказує на його загальнокультурні та національні цінності. Мистецькі петриківські унікальні релікти зазвичай викликають бурхливу хвилю почуттів, є джерелом особистісного осмислення внутрішнього «Я» та навколишнього світу, а ще мотивують до внутрішнього монологу та необхідності свого креативного самовираження. Петриківський розпис, як засвідчує А. Пікуш – це «історичний процес безперервної передачі національної традиції, що делегує в сучасний світ самобутню культуру Придніпров'я – історичної колиски Запорізького козацтва, його могутній демократичний дух, своєрідність поетичного світосприйняття та глибину емпіричного образотворчого мислення» [5, с. 22]. Напр.: **Петриківського дива майстриня всесвітня Пензлем злотоцвітним витворює красу, – В люті морози квітне білоцвітням вишня, Журавка на крилах приносить красу.** [3, с. 11]. Петриківська мистецька комунікація – інтелектуально-творчий зв'язок між автором-творцем та реципієнтом-інтерпретатором, який розуміє змістове наповнення петриківського розпису, легко розшифровує його розлогі смислові конотації. Напр.: **Майстрів імена, автографи – у квітці, У ніжних суцвіттях, пелюстях добра. У витворах зоріють в алмазовій іскринці, Любов вихлюпують із хвиль Дніпра** [3, с. 11]. Інтерпретація художніх знаків уможливорює реконструювати генезу/ідею розпису, поглибити його історичний, стилістичний контекст, пояснити, з одного боку, взаємодію з іншими мистецькими витворами, а з іншого – акцентувати увагу на національній самобутності. Оскільки саме зображені знаки й символи, специфічні культурні коди набувають універсальної форми вираження людського буття. У поетичному тексті Костянтина Дуба образи-символи жар-птиці доповнюються образом **'навича в казкових візерунках'**. Напр.: **Незбагненних час творці розписаної мрії: Жар-птиці й навичі в казкових візерунках. Гордій лебідоньці тримають крила вітрові Із фарб народжується фантазія в малюнках Зринаєш ти у вись з глибин джерельних, З козацьких геніїв вихрів творчий дух** [3, с. 11].

Аналіз мистецької комунікації, до якої уналежнюємо петриківський розпис, здійснюємо на різних рівнях (психологічному, мовно-літературному, інтелектуальному, смислово-ціннісному,

естетичному) через розуміння змісту та образного ряду художнього твору в його прочитанні в контексті історії, соціальної реальності, художньої культури, громадської думки. Це ланцюжок передачі мистецького досвіду, традицій, таланту, народу. Таким чином, петриківський розпис становить процес комунікації, який виразно простежується насамперед в орнаментальних знаках, які водночас можуть становити основу словесного вираження думки в поетичному тексті: *Безсмертна, вічна квітка петриківська У розмаїтті кольорів в світи сіяють пішла. В ній наша доля, незнищенна українська, У жовтій і блакитній барві втілення знайшла.* [3, с. 11]. Мистецтво знакового письма не просто створення фантастичних петриківських орнаментів, це унікальний релікт безперервної національної традиції, що делегує у сучасний світ самобутню українську культуру. Енергетичне поле у просторі мистецької комунікації – це вияв духовної сили людини, це відтворення, збереження і примноження здобутків народної творчості, внутрішній стан людини зокрема і суспільства загалом, духовне ество, шлях до пізнання прекрасного. Єдиним методом пізнання навколишнього світу є внутрішнє відчуття досконалого. У цьому аспекті слід зазначити, що будь-який зв'язок мовця з прекрасним є тим енергетичним полем, у якому відбуваються процеси, пов'язані з прийняттям і перетворенням енергії краси. Сприймаючи цю енергію, людина духовно зростає, внутрішньо змінюється, набуває нових властивостей характеру, розуміє й оцінює красу, відчуває гармонію з світом природи, сприймає навколишній світ як щось досконале й прекрасне. Енергія краси наповнює душі людей світлом, надією на краще життя. Вона робить людину людиною. Пізнання краси, прекрасного слід розглядати як процес еманации. *Еманация* – це витікання, випромінювання, виділення чого-небудь звідкись [1, с. 263]. У науковій парадигмі *процес еманации* розглядається нами як комунікативний процес, обмін інформацією між творцем прекрасного – митцем, що пише петриківський розпис – мальовки, наповнює його енергією краси й вказує напрям до пізнання прекрасного. Процес еманации здійснюється не силою розуму людини, а через відкриття знань про прекрасне.

Найвищий процес еманации енергії з навколишнього світу людина-творець може передати через призму свого бачення, оцінювати його, обирати форму вираження – словесну, знакову чи символічну. Орнаментальна форма петриківського розпису має свою історію, традиції. Спираючись на визначення еманации у науково-довідковій літературі формулюємо уточнене поняття мистецької комунікації. На нашу думку, *мистецька комунікація петриківського розпису* – це комунікативний процес між художньо обдарованими людьми – митцями петриківського розпису й реципієнтами – носіями духовних і матеріальних цінностей. Його основу складає власне знакове письмо – петриківський розпис, яке протилежне бездумній копії з чужого, прикрашателству, продукуванню побутових дріб'язкових предметів на зразок декоративних тарілок. Воно створене пращурами на етичних, естетичних і пізнавальних засадах, і тому загалом збігається з функціональним призначенням побутових чи сакральних речей. Саме у цьому і полягає джерельність петриківського розпису, який є степовим різновидом знакового письма, розвинутим до вершин творчості в доробках славних петриківських майстринь і майстрів – Тетяни Пати, Надії Білокінь, Ориси Пилипенко та Ганни Павленко, Федір Панко, Іван Заворонній, Ганна Ісаєва.

Висновки. Петриківський розпис становить особливу форму мистецької комунікації в українському мовно-культурному просторі. У спілкуванні з прекрасним реципієнт досягає такого високого духовного стану, в якому відчуває енергію краси. Енергетичний потенціал мистецької комунікації петриківського розпису представлений лексичними одиницями краса, добро, любов. Петриківський розпис як вид декоративного мистецтва галузі, що охоплює творчість художників-професіоналів, народних майстрів і майстрів художнього промислу, є найчутливішою, найдинамічнішою стосово нових тенденцій часу. Цей тип мистецької комунікації тісно пов'язаний з життям суспільства, його економікою, смаками та вподобаннями. Феномен Петриківського розпису незмінно забезпечує безперервність традицій української культури.

Список літератури:

1. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ. Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
2. Глухенька Н. Петриківські декоративні розписи. Київ: «Мистецтво». 47 с.
3. Дуб К.С. Русалок краса дивотворча : збірка поезій. Кременчук: НОВАБУК. 2023. 80 с.
4. Іванов В.Ф. Визначення масової комунікації. *Актуальні питання масової комунікації*. 2008. Вип. 9. С. 39–50.

5. Пікуш А. Немеркнучий світ Петриківських розписів. «Бористен» Літературно-мистецький публіцистичний та науково-популярний щомісячник, № 10, (244). 2011. С. 22–24.
6. Пітерс, Джон Дарем. Слова на вітрі: історія ідеї комунікації / Пер. з англ. А.Іщенко. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2004. 302 с.
7. Почепцов Г.Г. Сучасні інформаційні війни . Київ : Києво-Могилянська академія, 2015. 495 с.
8. Різун В.В. Теорія масової комунікації: підручник . Київ: Видавничий центр «Просвіта», 2008. 260 с.
9. Степовичка Леся. Стернею долі: Поезії. Переклади. Проза. Дніпропетровськ : Дніпрокнига, 2007. 320 с.
10. Холод О. Соціальні комунікації: соціо- і психолінгвістичний аналіз: навч. посіб. Львів: ПАІС, 2011. 272 с.
11. Чернобай О.Л. Природа, структура і типологія спілкування (комунікації) у професійній діяльності юриста. Львів, 2015. С. 347.
12. Шулгіна В.І. Поняття «інформація» і «знання» в когнітивній лінгвістиці. *Мовознавство: науково-теоретичний журнал*. Київ, 2008. № 1. С. 44–48.

Bezuhla L. S., Ihnatieva S. Ye., Tsiupiak I. K. PETRYKIV PAINTING AS A FORM OF ARTISTIC COMMUNICATION IN THE UKRAINIAN LANGUAGE AND CULTURAL SPACE

The article analyzes artistic communication as a linguistic, cultural and spiritual phenomenon of the Ukrainians. The analysis is based on poetic works and texts of informative and journalistic character about the Petrykivka painting. The circle of concepts is outlined: "communication", "emanation". The concept of "artistic communication" is reasonably clarified. The functions of artistic communication as a linguistic, cultural and spiritual phenomenon of the Ukrainians are characterized. The modern Ukrainian linguistic and cultural space is represented as an important component of artistic communication in Ukraine. The research is a case study of poetic and informational-journalistic texts about Petrykivka painting. Emphasis is placed on the identification of the Petrykivka painting by UNESCO as the first among Ukrainian artistic treasures in the category of intangible cultural heritage, as well as on the expediency of studying artistic communication – an important link between the society in general and the individual in particular, the surrounding world and the inner thought of the speaker. The term "communication" is used as a process of information exchange between two or more entities, aimed at achieving a certain goal and as such, which takes place with the participation of a certain semiotic system – the Petrykivka painting. Petrykivka painting is considered as a form of artistic communication, which is one of the important manifestations of artistic communication. It proves the importance of art in the modern world in various ways, points to general cultural and national values. The energy field in the space of artistic communication is a manifestation of the spiritual power of a person, it is the reproduction, preservation and multiplication of the achievements of folk creativity, the inner state of a person in particular and society in general, a spiritual being, a path to the knowledge of the beautiful. The axiological dimensions, the language-expressive paradigm of symbolic writing, the functions performed by Petrykivka painting in the linguistic and cultural space of the Dnipro region and Ukraine are traced. Systematized are the color names, the symbols in Petrikovka painting and the artistic communication as a sociolinguistic and spiritual phenomenon.

Key words: Petrykivka painting, artistic communication, linguistic and cultural space, emanation, ornamental writing, axiological dimensions.

УДК 821

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/03>**Біловус Л. І.**

Західноукраїнський національний університет

Яблонська Н. М.

Західноукраїнський національний університет

Балабан Г. М.Тернопільський академічний ліцей «Українська гімназія» імені І. Франка
Тернопільської міської ради**Барвінська В. А.**

Західноукраїнський національний університет

ЖАНРОВА СТИЛІСТИКА У ПРОЗОВОМУ РОМАНІ ЛІНИ КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»

Творчий стиль Ліни Костенко відзначається унікальністю глибоких почуттів, високим рівнем творчої обдарованості та художніх відкриттів, розкриттям значущих аспектів творчості шістдесятників, самостійністю як сучасного світового митця, геніальністю у вираженні цивілізаційного прогресу та культурного розвитку. Індивідуальний стиль поетеси відображає образ універсальної, творчої особистості, що вкладає у свої твори власний філософський зерно. Сучасна увага до різноманітної творчості Ліни Костенко зростає як у вітчизняній, так і у міжнародній науковій думці, тому тема дослідження є дійсно актуальною.

Проаналізовано лінгвістичну творчість Ліни Костенко у романі «Записки українського самашедшого», яка відрізняється емоційною насиченістю, глибоким психологічним напруженням, різноманітністю формально-синтаксичних конструкцій та створенням нових значень у лексичних та граматичних засобах для відтворення мовної реальності у поетичних образах. Унікальний словник Ліни Костенко містить безліч оригінальних слів, що мають різні частиномовні характеристики та формальну нововведеність.

Розглянуто лексику роману, що не містилася у словниках української мови того часу. Значна частина цих неологізмів є українськими новоутвореннями, особливо серед іменників, прикметників, дієслів та дієприкметників.

Узагальнюючи, можемо говорити про те, що загальною характеристикою роману «Записки українського самашедшого» є важливість мови, яка впливає на формування художнього зображення та передачу емоційного багатства твору. У даному літературному творі мова відіграє ключову роль у створенні образів персонажів, розкритті їх внутрішнього світу та відтворенні духовних станів. Письменниця, застосовуючи різноманітні мовні прийоми, створює атмосферу, яка сприяє зануренню читача у світ твору та дозволяє відчувати події емоційно.

Ключові слова: жанрова стилістика, мовне оформлення, індивідуально-авторські новотвори, лексична одиниця, розмовна мова.

Постановка проблеми. Аналізування особливостей індивідуального стилю автора – це складне завдання, оскільки воно дає читачу можливість отримати більш повну картину розуміння твору митця. Однією з важливих складових авторського стилю є мова художнього твору, в якій автор відтворює своє творче кредо, сприйняття та розуміння дійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стиль як літературознавчу категорію досліджують такі українські учені як О. Галич, В. Державин, Д. Наливайко, Л. Новиченко, Л. Скупейко, А. Тка-

ченко, В. Фащенко, Д. Чижевський та ін. Науковці вивчають не тільки стиль доби, стиль напряму чи течії. Найактуальнішим питанням є дослідження стилю письменника як індивідуальної манери, «творчого обличчя» окремого митця, стиль твору.

Більшість учених-дослідників переконані, що необхідно розмежовувати сфери лінгвістичної та літературознавчої стилістики, зокрема Ф. І. Буслаєв, Г. О. Винокур, В. В. Виноградов, А. Н. Веселовський, А. Н. Гвоздьєв, Д. С. Лихачов, В. М. Жирмунський, В. Ф. Шишмарєв та ін.

Поява цього роману «Записки українського самашедшого» у 2010 році спричинила неоднозначну реакцію літературознавців. Найперші відгуки про цю працю Ліни Костенко були опубліковані в літературно-критичних статтях таких дослідників як: Г. Віняр, О. Галича, Ю. Горблянського, М. Кульчицької, Г. Левченко, Н. Нікітіної, Я. Поліщук та ін. У цих наукових дослідженнях автори приділяли увагу проблемі визначення жанру роману «Записки українського самашедшого», його структурі, проблематиці твору та його мові.

Постановка завдання. Метою статті є ретельне дослідження мовної практики автора, його вживання лексики, граматичних конструкцій, стилістичних засобів, а також особливостей композиції та сюжетної структури твору. Важливо враховувати контекстуальне використання лексичних одиниць, їхню емоційну та експресивну зарядженість, а також структурні особливості твору, які впливають на загальне сприйняття та естетичний досвід читача. При аналізі індивідуального стилю автора також слід враховувати його художні наміри, філософські та моральні установки, що відображаються у творчому висловленні. Детальне вивчення стильових особливостей та художніх прийомів допомагає краще розуміти авторську концепцію та сприймати його творчість в контексті літературного та культурного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Прозовий роман «Записки українського самашедшого» (2010), що став популярним бестселером в Україні, викликає інтерес до аналізу мовностилістичних характеристик та індивідуального стилю Ліни Костенко у її творах, а також до розгляду їхньої популярності та визнання.

В. Русанівський переконаний, що Ліна Костенко, поетеса зі своїм філософським баченням сучасного світу в його зв'язках з минулим. Її голос вирізняється з-поміж голосів інших талановитих поетів. Вона використовує народнорозмовне джерело, лексику своєї доби, удається до мистецької сфери, не цурається церковнослов'янізмів, добре знаючи староукраїнську літературну мову, доречно використовує її елементи у творах на історичну тематику. І звичайно ж, мова фольклору – вона присутня скрізь [1, с. 247].

Мовотворчість Ліни Костенко характеризується емоційною виразністю, глибокою психологічною напруженістю, багатоплановістю формально-синтаксичних побудов, семантичними народженнями в лексичних і граматичних засобах для відображення мовної картини світу в поетичних образах [3, с. 134]. Авторський словник Ліни

Костенко надзвичайно багатогранний, налічує сотні оригінальних новотворів, які мають різний частиномовний статус і формальну новизну.

Твори Ліни Костенко вирізняються багатством лексичних засобів, емоційністю виразності, а також глибоким філософським змістом. Її твори відзначаються оригінальним використанням мовних засобів та поетичних прийомів, що надає текстам особливу естетичну цінність. Основні риси мовотворчості Ліни Костенко:

- лірична емоційність – твори поетеси пройняті глибокими почуттями й емоціями, що дозволяє читачам переживати і співчувати героям;
- символізм та образність – авторка вміло використовує символічні образи, що надають текстам додаткового смислу та глибини;
- філософська наповненість – твори часто містять філософські міркування про життя, любов, війну, справедливість та інші важливі аспекти людського існування;
- різноманітність мовних реєстрів, адже поетеса вміло поєднує у своїх творах різні мовні реєстри – від літературної мови до народнопоетичного стилю, що робить її тексти ближчими до читача;
- експерименти з мовою – Ліна Костенко впроваджує в свої твори нестандартні мовні засоби, нові слова, образи, метафори, що робить її творчість цікавою та унікальною;
- соціальна спрямованість – багато творів містять соціальну критику та спрямовані на підтримку громадянського руху та прав людини.

Загалом, мовотворчість Ліни Костенко – це поєднання майстерності мовного вираження з глибоким розумінням людських почуттів і проблем, що робить її однією з найвидатніших українських письменниць.

За жанровою стилістикою прозовий роман Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» – насичений мікс художньої літератури, внутрішніх щоденників, сучасного літописання і публіцистики. Це книга, написана у жанрі химерного роману або сатиричної прози, у якій відображені життєві ситуації та події через призму гострого гумору та карикатурного спрощення реальності. Головний герой, який є автором «записок», має нетиповий погляд на світ і часто висміює суспільні недоліки, політичні витівки, а також поведінку інших персонажів. Жанрова стилістика твору включає в себе елементи гротеску, пародії, сарказму та сатири, що дозволяє автору передати свої думки та бачення світу у вигляді жарту та гострої критики. Авторка написала цей роман від імені 35-річного київського програміста, який

глибоко і болісно сприймає усі виклики сучасного глобалізованого часу.

Головний герой роману – високоінтелектуальна особистість, син шістдесятника, з відповідними мовними переконаннями, що веде власний щоденник. Ліна Костенко через призму літературної форми щоденника відтворює мовлення представників інших соціальних прошарків та дає оцінку мовній ситуації в країні, що є досить складною та багатогранною. Основні аспекти цієї проблеми включають:

1. Двомовність. У романі можна відчутти вплив двомовної ситуації в Україні, де національна, державна мова (українська) співіснує з мовою іншої етнічної групи (російською). Це впливає на спосіб сприйняття та взаємодії персонажів у романі.

2. Ідентичність і мова. Роман відображає питання ідентичності через мовну приналежність. Персонажі виражають свою ідентичність через вибір мови для спілкування, що відображає культурні та соціальні вектори їхньої особистості.

3. Мовна політика. Роман висвітлює питання мовної політики в Україні, такі як публічне використання мови, боротьба за статус інших мов, сприйняття різних мовних спільнот тощо.

4. Мовна культура і комунікація. Через діалоги та внутрішні монологи персонажів можна розглядати мовну культуру та способи мовної комунікації в українському суспільстві, включаючи різні мовні реєстри, жаргони, суспільні норми тощо.

5. Взаємодія мов. Роман показує взаємодію різних мов та культур в українському просторі, включаючи міжмовні контакти, вплив інших мов на українську, питання білінгвізму та кодемії.

Поява цього роману у книгарнях (2010 р.) спричинила неоднозначну реакцію літературознавців. Найперші відгуки про цю працю Ліни Костенко були опубліковані в літературно-критичних статтях таких дослідників як:

Г. Віняр, О. Галича, Ю. Горблянського, М. Кульчицької, Г. Левченко, Н. Нікітіної, Я. Поліщука та ін. У цих наукових дослідженнях автори приділяли увагу проблемі визначення жанру роману «Записки українського самашедшого», його структурі, проблематиці твору та його мові.

Роман Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» чи не найбільше з усього доробку письменниці надається до прочитання у культурному контексті посттрагічної доби (хронологічно від проголошення Україною незалежності і до сьогодні) з позиції постколоніальної критики. Такий підхід до рецепції її твору видається адекватним. Сама назва роману містить діагноз хво-

рого: український інтелігент, інтелектуал, репрезентант національного духовного етосу в умовах постколоніального культурного простору – «самашедший». Він, як і його найближче оточення (а це представники щонайменше трьох поколінь), і українські інтелектуали загалом упродовж ХХ-го століття, а в останні десятиліття поставлена поза умовами виживання... Маємо справу з типовим колоніальним синдромом. Вилікуватися «самашедшому» нелегко тоді, коли й саме «століття хворе». Адже у постколоніальній Україні, яка опинилася у міжчасі (вибита з «московського часу» і ще не переведена на «європейський годинник»), у муках складається належний їй культурний простір [4, с. 289].

Дослідження роману «Записки українського самашедшого» показує, що письменниця використовує у творі значний масив нових слів, що пристосовує мовну систему до нових потреб комунікації, яка пов'язана з розвитком економіки, науки та техніки, інформаційною революцією, глобалізаційними процесами і відповідно, виникненням нових суспільних відносин.

Як зазначає Г. Віняр, «... мова роману, у тому числі й нова лексика, дає нам надію на майбутнє нашої мови, її спроможність і далі розвиватися всупереч несприятливим факторам. Аналіз тексту роману виявив 590 слів, не засвідчених у словниках української мови. Більшість неологізмів є власне українськими новотворами, передусім іменниками» [2, с. 354].

Звернемо увагу, що творення нових іменників суфіксальним способом відбувається за допомогою формантів *-ик*, *-ість*, *-иха*, *-йа*, *-ач*, *-ка*. Нові похідні із суфіксами іншомовного походження утворюються за допомогою *-атор*, *-іст*, *ізм*, *-ант*.

В романі «Записки українського самашедшого» Ліна Костенко використовує індивідуально-авторські новотвори, зокрема такі:

– з суфіксом *-ник* представлені назвами осіб, які виконують дію, названу твірним дієсловом, або є носіями предметної ознаки: *мобільник*, *протестувальник*, *барабанник*, *очільник* і под. («Зрештою, дружина в мене розумна й красива, *упадальників* біля неї не бракувало, і якби зі мною щось не так, то вона вибрала б не мене» [5, с. 5]);

– з суфіксом *-к(а)*, які виникають на базі двослівної назви та утворюють однослівну: *валентинка* (*листівка до Дня Святого Валентина*), *мобілка* (*мобільний телефон*); уживає віддієслівні похідні розмовного характеру: *забавлянки*, *стрілялка*, *свистулька*; ті, що передають значення жіночності: *німфетка*, *шахідка*, *кришинайтка* і под.;

– з суфіксом *-ння*, що має словотвірне значення «однопредметна дія», а саме: *зомбування, опізнання, одіння* і под.;

– з суфіксом *-іст*, що означають осіб за їх відношенням до певної сфери діяльності, політичного напрямку чи певного поняття: *Я не «катастрофіст»*. *Я хотів би думати в хорошу сторону*;

– з суфіксом *-ізм*, що відображають мотивовані іменники та означають схильність до чогось, наприклад: *дебілізм*.

Також у романі «Записки українського самашедшого» часто письменниця вживає нові іменники: *автозупинка, травмопункт, сміттєзвалище, електродрель* і под., які виникли способом основоскладання (композити).

Ліна Костенко використовує у цьому творі прислівники, що мають свої характерні особливості, а саме:

– відприкметникові суфіксальні – *біблійно, зодіакально, ступорно, нфернально*;

– відіменникові префіксально-суфіксальні похідні – *впіввуха, упівсвідомості, на загал*;

– префіксально-суфіксальні деривати – *по-гавайськи, по-наськи, навмируще*;

– композити – *цьогоріч*.

Дієслова в романі «Записки українського самашедшого» представлені досить широко (42 нових слова). Аналіз словотворчої структури дієслів показав, що частина з них утворюється суфіксальним (*допінгувати, інтоксикувати, мімікрувати, ностальгувати*), постфіксальним (*камуфлюватися, піаритися*), префіксальним (*здиригувати, одсичати, напродукувати, переакцентувати, повигукувати, поскандувати*), префіксально-суфіксальним (*вигарцьовувати, знікчемлювати, набринькувати, підфутболувати, погуглити, пропирососити*), префіксально-суфіксально-постфіксальним способами (*змитаритися*) [2, с. 355–356].

Аналізуючи цей роман звернемо увагу на те, що серед дієслів є чимало жаргонізмів: *фанатіють, балдіють, приколюються, тусуються*. Окрім цього, автор вживає просторічні слова: *перекатруплять, обматюкав* і под.

Для нової лексики роману характерне використання дієприкметників *продвинутий, зашуганий, глобалізований, зацитьканий, вдекорований, софістикований, ухорканий, роздріганий, підтіпаний, промотаний, недобитий, облаштований* [2, с. 356].

У романі «Записки українського самашедшого» прослідковується тематика міжчасся, зламу століть, тисячоліть, генерацій, культурного відображення

сучасної доби, де актуалізуються проблеми батьків і дітей, поколінь на фоні сучасної української культури та формування нинішньої історії. Тобто проблематика твору є різнобічною: від питання рецепції твору та віднесення його до конкретного жанру літератури до висвітлення трагічної невлаштованості нації (на прикладі головного героя та його оточення). При цьому мова роману насичена авторськими конструкціями, нестандартною лексикою, афоризмами, крилатими висловлюваннями, що характеризують життя українців у всіх його проявах, відзначається високим ступенем художньої виразності та оригінальними мовними засобами, що створюють унікальну атмосферу та розкривають індивідуальний стиль автора. Розглядаючи мову даного роману, можна виділити емоційну насиченість твору глибокими почуттями, що передаються через мовні засоби та образи. Автор вдало використовує різні емоційно-забарвлені лексичні одиниці, що додають тексту динаміки та інтенсивності. Важливою є також поетичність і метафоричність, адже у романі зустрічаємо велику кількість поетичних образів та метафор, що створюють глибокий символічний підтекст та допомагають читачеві краще розуміти глибину подій та почуттів героїв. Специфіка розмовної мови теж є вагомим: автор вдається до використання розмовного стилю, що надає роману автентичності та зближує його з читачем. Це створює враження прямого спілкування та реалістичності подій. Цікавими та неординарними є експерименти авторки з мовою, вона створює нові слова, використовує нестандартний синтаксис, гру зі звуками тощо. Це робить текст цікавим та непередбачуваним для читача. Також відіграє роль і специфіка діалогів, вони характерні для розмовної мови та відтворюють натуральність спілкування.

Висновки. Загалом, мова роману «Записки українського самашедшого» є важливим аспектом, який впливає на створення художнього образу та передачу емоційного багатства твору. У цьому романі вона відіграє ключову роль у формуванні характерів персонажів, розкритті їхніх внутрішніх світів та передачі духовних станів. Авторка, використовуючи різноманітні мовні засоби, створює атмосферу, сприяючи втягненню читача у світ твору і забезпечуючи йому можливість емоційно сприймати події. Мовна манера Ліни Костенко в цьому романі відрізняється високою емоційною насиченістю, використанням образних та метафоричних висловів, що збагачують текст глибинним підтекстом і розширюють його інтерпретаційні можливості. Розмовна

мова персонажів надає діалогам реалістичності та натуральності, роблячи спілкування більш доступним та автентичним. Крім того, авторка використовує елементи новаторства в мовленні, такі як створення нових слів або зміна синтаксичних структур, що надає тексту оригінальність та естетичний вигляд.

Узагальнюючи, можна сказати, що мова роману «Записки українського самашедшого» не лише передає сюжетні події, але і втілює в собі широкий спектр емоцій, думок та відчуттів, що робить її важливим механізмом для створення художнього образу та передачі глибини твору.

Таким чином, можна стверджувати, що нова лексика, яку використовує Ліна Костенко в романі «Записки українського самашедшого», є важливим елементом, що відображає сучасну мовну ситуацію в Україні та розкриває загальні тенденції

новітнього українського словотворення. Авторка вдається до створення нових слів, фраз, термінів, які відбивають актуальні теми, ідеї та концепції, характерні для сучасного суспільства. Ця нова лексика дозволяє відобразити різноманітні аспекти сучасної реальності, включаючи технологічний прогрес, культурні зміни, політичні події та соціальні трансформації. Використання такої лексики свідчить про те, що мова постійно розвивається та адаптується до поточних потреб мовного спілкування, що є характерним для мовної динаміки сучасного українського суспільства.

Таким чином, нова лексика у романі Ліни Костенко є свідченням живої та динамічної мовної ситуації в Україні, а також ілюструє загальні тенденції розвитку сучасної української мови, що відображається у процесах словотворення та використання нових слів та конструкцій.

Список літератури:

1. Авраменко О. М., Чукіна В. Ф. Стилістика сучасної української мови. Програма факультативного курсу / 10-11 кл. К.: Грамота, 2008. 256 с.
2. Віняр Г. Нова лексика в романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого». *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. пр. / відп. Ред. І.В. Сабадош. Ужгород, Вип. 16, 2011. С. 354-356.
3. Горох Г. В. Стилістичні особливості поетичних творів Ліни Костенко. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Вип. 20. 2009, С. 134-137.
4. Ковацька О. «Записки українського самашедшого» Л. Костенко у світлі постколоніальної рецепції. *Сучасні літературні студії*. Випуск 12, 2015. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2015. С. 288-302.
5. Костенко Л. Записки українського самашедшого. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2017, вид. 25-те. 416 с.
6. Молоткіна Ю. О. Функціонально-стильова диференціація новітніх запозичень у сучасній українській мові: дис. ... д-ра філос. в галузі гум. н. зі спец. 035 Філологія. Тернопіль – Переяслав, 2020, 285 с.
7. Шабаль К. С. Жанрово-стильові особливості сучасного українського політичного роману: дис. ... к. філол. н.: спец. 10.01.01 «Українська література». Запоріжжя, 2019, 224 с.

Bilovus L. I., Yablonska N. M., Balaban H. M., Barvinska V. A. GENRE STYLISTICS IN THE NOVEL LINA KOSTENKO'S "NOTES OF A UKRAINIAN MADMAN"

Lina Kostenko's creative style is distinguished by the uniqueness of deep feelings, a high level of creative talent and artistic discoveries, the revelation of significant aspects of the creativity of the sixties, independence as a modern world artist, genius in expressing civilization progress and cultural development. The poet's individual style reflects the image of a universal, creative personality who embeds her own philosophical grain in her works. Contemporary attention to Lina Kostenko's diverse creativity has increased both in domestic and international scholarly thought, making these each topic truly relevant.

It has been analyzed the linguistic creativity of Lina Kostenko in the novel «Notes of a Ukrainian Madman», which is characterized by emotional richness, deep psychological tension, variety of formal-syntactic constructions, and the creation of new meanings in lexical and grammatical means to reproduce linguistic reality in poetic images. Lina Kostenko's unique vocabulary contains numerous original words with various parts-of-speech characteristics and formal innovations.

The vocabulary of the novel, which was not represented in the dictionaries of the Ukrainian language at that time, has been considered. A significant portion of these neologisms are Ukrainian ones, especially among nouns, adverbs, verbs, and participles.

In summary, we can speak of the importance of language as a general characteristic of the novel «Notes of a Ukrainian Madman», which influences the formation of the artistic image and the transmission of the emotional richness of the work. In this literary work, language plays a key role in creating character images, revealing their inner world, and reproducing spiritual states. By employing various linguistic techniques, the writer creates an atmosphere that immerses the reader in the world of the work and allows them to emotionally experience the events.

Key words: genre stylistics, language design, individual-authorial innovations, lexical unit, colloquial language.

Губарева Г. А.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Трифонов Р. А.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ЛЮДИНА В ЧАСІ ВІЙНИ ЗАСОБАМИ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ

Об'єктом дослідження в статті є фентезі-повість Наталії Матолінець «Спілка порятунку кахлів і людей», події якої відбуваються у Львові наприкінці 1930-х – на початку 1940-х років, тобто значна частина сюжету розгортається у воєнних обставинах. Розглянуто провідні засоби експресивного синтаксису в цьому творі, визначено їхній текстотвірний і виражальний потенціал.

Фентезійним елементом у творі є дзеркальство – успадкована від батьків здатність головної героїні Фестини Гасцької (Фес) проникати в інший час. Саме крізь бачення Фес читач сприймає картини воєнного Львова, що контрастують зі спогляданням тих же локацій, але в мирному часі. Зміни ракурсів створюють своєрідну колажність, яку на синтаксичному рівні втілює парцеляція, увиразнюючи опис зруйнованих будівель, понівечених радянськими окупантами інтер'єрів. У внутрішніх монологіях-спогадах Фестини про переходи в часі, супроводжувані небезпекою й страхом не встигнути врятувати іншу людину, парцеляція творить емоційно-психологічну характеристику дій героїні. Творенню експресії в таких фрагментах сприяє поєднання парцеляції з повторами, ампліфікацією, градацією, риторичним запереченням.

Стилістичний потенціал безсполучникових речень особливо помітно виявляється у вербалізації різкої динаміки з переходом від одного емоційного стану героїв до іншого, напруженості і швидкої зміни подій. Чим різкіші й небезпечніші події переживаються та описуються, тим коротшими стають такі речення-вербалізатори. Показовим є уживання підрядних порівняльних в інтенсифікації описів фізичних станів, спричинених екстремальними подіями війни і вчинками в ній.

Загалом безсполучниковість у предикації, розгорнуті підрядні порівняльні, взаємодія стилістичних фігур фрагментації, розгортання, накопичення, своєрідна пунктуація творять потрібну динаміку поліфонічної оповіді й емоційно-експресивну тональність. Розглянуті синтаксичні засоби підпорядковані увиразненню описів небезпечних переходів дівчини в часі, супроводжуваних різкими, контрастними змінами зовнішніх обставин (мир / війна), і фізичних та психічних станів героїв на цьому тлі.

Ключові слова: експресивний синтаксис, парцеляція, ампліфікація, повтор, безсполучникове складне речення, складнопідрядне речення з підрядною порівняльною.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена потребою вивчення експресивних синтаксичних одиниць у різних аспектах: як засобів творення оповідності в текстах і водночас репрезентантів художнього ідіостилу. Теоретичну й практичну значущість має проблема співвідношення синтаксичних структур з емоціями та станами людської психіки, відтворюваними в художній оповіді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення засобів синтаксичної експресії має традицію в українській лінгвостилістиці. Експресивні явища в межах простого і складного речень, стилістико-синтаксичні фігури як носії інтенсифі-

кованої виразності текстів різних жанрів розглянуто в працях таких мовознавців, як М. Вінтонів, Т. Вінтонів і Ю. Мала, В. Мороз, Н. Гуйванюк, І. Завальнюк, С. Єрмоленко, Н. Кондратенко, В. Чабаненко та інші. Термін «експресивний синтаксис» уживають щодо синтаксичних засобів, «експресивність яких досягається специфікою структурної організації» [6, с. 20]. С. Єрмоленко зазначає, що експресивність синтаксису пов'язана зі структурами, які тяжіють до розмовного, невимушеного стилю викладу [3, с. 32]. Водночас, за спостереженням В. Чабаненка, експресивні синтаксеми, об'єктивуючись, «різко контрастують з емоційно нейтральними синтаксичними струк-

турами» у тексті [7, с. 168]. З огляду на це у визначенні статусу експресивної синтаксичної одиниці спираються на формальний та прагматико-стилістичний критерії [4, с. 40].

Чи не найповніший перелік синтаксичних експресем подає В. Чабаненко. Серед синтаксичних засобів емотивної експресії науковець розглядає форми та способи вираження членів речення, відокремлені синтаксичні одиниці, звертання, вставлені компоненти, окличні речення, простежує експресивні явища в межах складного речення. До експресивних засобів дослідник зараховує «психологічно мотивовані» стилістичні прийоми і фігури (парцеляція, ампліфікація, градація, повтор, інверсія тощо), підкреслюючи зростання емотивної експресивності в разі їх поєднання [7, с. 168–177]. У художньому тексті виявами експресивного є засоби синтаксичної надмірності (нагромадження однотипних конструкцій, творення великих текстових масивів) і синтаксичної компресії (різні прийоми фрагментації), які розглядає Н. Кондратенко як особливості текстів некласичної парадигми [5, с. 210].

Нині видається важливим і продуктивним вивчення мовних особливостей текстів фентезі – популярного жанру сучасної художньої прози. Це дає змогу описати багатство використання засобів у таких текстах, зумовленість мовних одиниць законами жанру, специфікою авторського стилю.

Об'єктом дослідження в цій статті є повість Наталії Матолінець «Спілка порятунку кахлів і людей», опублікована 2022 року видавництвом «Жорж» у тематичній збірці «Хроніки незвіданих земель» [8, с. 217–303]. Збірка об'єднує п'ять текстів сучасних українських письменниць, спільним для яких є вибір сюжету з історії України (у кожній авторки – на матеріалі одного з українських регіонів), а також фентезійний елемент. Події «Спілки порятунку...» відбуваються у Львові в часових межах кінця 1930-х – початку 1940-х років, тобто значна частина сюжету розгортається у воєнних обставинах – у ситуаціях встановлення радянської влади у Львові після початку Другої світової війни, бомбардувань під час бойових дій, німецької окупації міста. Фентезійним елементом є *дзеркальство* – успадкована від батьків здатність головної героїні Фестини Гаєцької (Фес) проходити крізь дзеркала і ненадовго потрапляти в інший час, діяти там.

Постановка завдання. Мета статті – визначити провідні засоби експресивного синтаксису в цьому творі, з'ясувати їхній текстотвірний і виражальний потенціал у розкритті внутрішніх станів героїв.

Виклад основного матеріалу. Як засвідчив аналіз, провідною серед стилістико-синтаксичних фігур експресивізації тексту є парцеляція. Змістове і структурне виокремлення фрагментів речення зумовлене особливостями оповідності. Саме крізь бачення Фестини читач сприймає картини воєнного Львова, що контрастують зі спогляданням тих же локацій, але в мирному часі. Зміни ракурсів створюють своєрідну колажність, яку на синтаксичному рівні втілює парцеляція, виконуючи зображальну й емоційно-видільну функції: *«Коли перед очима трохи провітліло, а димова завеса зосталась позаду, виявилось, що від кав'ярні не залишилось анічого. І від фруктової крамниці. І від дому порцеляни. Металеві опори пасажу стриміли, як кості. Скло хрускало під ногами. Обгорілі стіни чорніли в темряві, вкриті уривками рекламних слоганів чи назв»* [8, с. 243–235]. Парцеляти-додатки з анафоричним сполучником і називають зруйновані вщент об'єкти, вихоплювані поглядом дівчини, яка щойно опинилася в часі війни. Загострення емоційної напруги від споглядання й усвідомлення тотальної руйнації передає заперечний предикат з експресивним займенником *анічого*.

Зображальну функцію виконує парцеляція і в описі понівечених радянськими окупантами інтер'єрів: *«Здавалося, що дім порожній, але Фес помітила чуже втручання: перевернуті стільці. Зірвана штора. Біля п'єца на підлозі розкотилися поліна – в дорозі паркету хтось увіткнув сокиру, мовби рубав дрова просто посеред покою. Що за дурне взагалі – рубати дрова на глянсових паркетках? Невже ті совіти такі темні, що й найпростішого не знають?..»* [8, с. 243]. Називні речення описової семантики в базовій частині і в парцеляті передають деталі безладу, які помітила дівчина. Означення-дієприкметники створюють динаміку зображуваних змін. Синтаксична фрагментація і відповідна їй пауза в ритмічному малюнку перед парцелятом потрібні, аби досягти ефекту переведення погляду з деталі на деталь. Інтонація розповідності, констатації надалі змінюється питальною, що додає описові емоційності: риторичні питання виразно оцінного змісту як елемент внутрішнього мовлення героїні передають здивування від побаченого та обурення.

У внутрішніх монологіях-спогадах про переходи в часі, супроводжувані небезпекою й страхом не встигнути врятувати іншу людину, парцеляція творить емоційно-психологічну характеристику дій героїні: *«Далі вона силувано розправила плечі на чужинське гаркаве “фройляйн!”*.

І заговорила. Німецькою. Вперше – не задля уроків чи іспитів, а задля дрібного шансу врятуватися» [8, с. 264–265]. Таке своєрідне «нарізання» слів передає поступовий перехід від стану страху до опанування себе в межовій ситуації.

Іншою є функція парцелювання підрядних частин як вербалізаторів розгорнутого повідомлення. Парцеляція підрядної причинової частини відіграє важливу функцію узагальнення змісту: *«Мені видається, що коли зараз не вчепитися в те дрібне, що можна зберегти, то потім у нас вирвуть і його. Батько казали мені: найперше, що загарбники роблять, – відтинають пам'ять. Бо як у людей нема пам'яті, вони легше коряться і ніц усередині не бунтує»* [8, с. 257]. Цю підрядну частину можна сприймати і як самостійне судження, що підкреслює сутність загарбницької політики загалом.

Творенню експресії сприяє поєднання парцеляції з повторами та риторичним запереченням, що розгортає внутрішній монолог-спогад: *«Ніяка ти не благословенна фортуною. Ніяка магія не береже тебе. І все, що раніше складалося так легко, часом завиграшки, – то не безумовне везіння. Щоразу могло закінчитися так. Щоразу могла бути куля в потилицю – в твою, Фестино, в твою теж. Щоразу могло розбитися дзеркало. Могли помітити. Піймати. Закатувати, вчинити наругу, а тоді – вбити – тебе – могли»* [8, с. 275]. Експресивний синтаксис фрагмента підпорядкований розгортанню спогадів про складні переходи, пов'язані з повсякчасною загрозою смерті: анафоричний повтор ключового прислівника *щоразу*, парцеляція і градація дієслів-присудків із семантикою фізичного знищення, авторське тире, що увиразнює кожний член речення в останній предикативній частині, повтор-обрамлення модального дієслова *могли*.

Загалом різні фігури накопичення помітні в текстовій площині, де йдеться про трагічні наслідки окупації: *«Дівчина вже бачила, як хвиля за хвилею на рідне місто і всіх його людей набігає війна і знищує, стирає, викорчовує все – від тих, хто жив тут століттями, до назв вулиць і площ, котрі поспішно обростали чужинськими іменами і струшували їх із себе з приходом нової хвилі війни й нових окупантів. [...] Фес дізнавалась і про тих, для кого не могла вчинити нічого. Про тих, кого виселяли, ув'язнювали, розстрілювали, виморювали – просто за те, ким ти є. За те, ким народився»* [8, с. 245–246]. Ампліфікація дієслів-присудків із семантикою знищення, своєрідний повтор-обрамлення образу хвилі тво-

рять емоційно наснажений опис невідворотності знищення міста і його жителів, яке бачить у майбутньому героїня, болісно це переживаючи. Графічне виділення (за допомогою тире), підсилення часткою та подальше парцелювання фрагмента речення – всі ці прийоми підпорядковані виділенню ключового змістового елемента – антигуманної сутності війни.

В описах епізодів і ситуацій, у яких опиняються персонажі, зовнішніх обставин і внутрішніх станів свою стилістичну роль відіграють безсполучникові речення. Особливо часто помічаємо їх у вербалізації різкої динаміки з переходом від стану до стану, напруженості і швидкої зміни. Наприклад: *«У вечірньому повітрі звуки гучнішали – Фес здригнулася вже кілька разів, коли десь рипнули віконні рами або човгнули сходами кроки»* [8, с. 263]. Тут вербалізовано психічну напругу, на лексичному рівні це втілюється через низку предикативних центрів, де називаються сам звук і/або його джерело (тричі) та передано фізичний вияв внутрішнього стану героїні; синтаксичним же увиразненням стає вибір безсполучникового зв'язку, з тире на пунктуаційному рівні. При цьому безсполучниковий зв'язок поєднується зі сполучниковим підрядним, і загалом речення є доволі довгим, оскільки йдеться радше про внутрішній стан, тривалий у часі, а не про події. Чим різкіші й небезпечніші події переживаються та описуються, тим коротшими стають речення-вербалізатори, порівняймо: *«Тіло скувала крига – перевести в часі іншого ніколи не вдавалося без наслідків»* [8, с. 264]; *«По той бік довелось одразу затулити рота рукою – так несло димом і паленим»* [8, с. 234]; *«Повітря вийшло з легень – Фес заціпеніла, пригадуючи дула, націлені в потилиці»* [8, с. 248].

Характерною особливістю речень цього типу є семантика фізичних станів. Аналогічну різкість подій, яка переживається суб'єктивно, бачимо в структурі «дія – її наслідок»: *«Так знагла захотіла дізнатися більше, так бездумно ввалилася в перше ж дзеркало – і на тобі, на»* [8, с. 235]. Розгляньмо також опис: *«Ось рука Шимона вислизає з її долоні – він падає – кров розтікається під ногами»* [8, с. 271]. У ньому між частинами безсполучникового складного речення семантичне відношення – послідовність, тож в іншому контексті було б використано коми, а то й складно-сурядну структуру. Однак різкість і фатальність описуваних подій вимагають «покадрової» композиції, яка втілюється через тире між частинами.

Ще однією рисою речень із безсполучниковим зв'язком і тире між частинами є наявність

хрономаркерів. Так, маємо обставину способу дії з семантикою тривалості в реченні: «*Потім невимовно довго відмикала двері Регініним ключем – розхитаний замок не одразу підкорився*» [8, с. 294]. Безсполучниковий зв'язок містить відтінок пояснення, тож пунктуаційно могла бути й двокрапка, але на тлі *невимовно довго* відчувається різкість, рвучкість описуваних дій, яка краще передається через тире. Однак загалом часові позначки з семантикою довгої тривалості менш характерні, аніж вербалізатори надзвичайно коротких періодів, найтиповіший – *мить*: «*Тоді мить – ривок – конвоїр ударив Фес чолом просто об металеву підпору, котра тяглася вгору над пероном. Від удару світ їй розкришився*» [8, с. 222]. Аналогічно в реченні з сурядним зв'язком: «*Мить – і дівчині здалося, що вона одна у всьому світі. І неясно, куди йти. І що коїться – неясно*» [8, с. 235]. Слово *мить* і тире після нього маркують або різку подію, або різку появу екстремального внутрішнього стану. У другому випадку, де йдеться про стан, його опис розгортається далі, увиразнюючись на синтаксичному рівні парцельованими підрядними та повтором.

Рідше в безсполучникових реченнях використано не тире, а двокрапку: «*Вона [дівчина] вирячалася на Фес і хапала ротом повітря: р-раз і вдих*» [8, с. 241] (знов-таки з семантикою «фізичний стан + різка дія»); «*Фес здригнулася: дим, що клубочився звідусіль, і незвична безлюдність вулиць збудили в ній паніку*» [8, с. 235] (психічний стан + його фізичний вияв); «*Фес запаморочилося в голові, й вона уявила, що буде, як знепритомніє тут: уб'ють, точно уб'ють*» [8, с. 295] (семантика вияву психічного стану та конкретизації його причини); «*Очі запливли слізьми, і вона лише обриси бачила: ось Стефан вихопив зброю в німця з рук, ось луснув його по потилиці прикладом*» [8, с. 274] («психічний стан + конкретизація баченого»); «*Потім чекала ще, шкодуючи, що не має наручного годинника: скільки в неї часу до ранку?*» [8, с. 294], «*Фес зирнула на Стефана: йому так само страшно. За неї страшно*» [8, с. 272] (психічний стан увиразнений тими ж засобами, які ми вже бачили вище: повтором та парцеляцією). Двокрапка, відповідно до канонів, уживається в реченнях, де є не лише опис різкої зміни подій, а й семантика пояснення.

Також у безсполучникових реченнях з тире маємо іншого типу логічні відношення – антитезу: «*Мусить бути щось світле – інакше як усе стерпніту?..*» [8, с. 270]; «*І себе Фес теж перестала відчувати суцєю – тільки дрижання болю,*

тільки хрускіт скла» [8, с. 296]. Другий приклад є важливим у художньому світотворенні авторки, оскільки має передати невідомий читачеві, однак принциповий для розуміння тексту досвід дзеркальства, наслідків небезпечного, ризикованого переходу між часами.

Серед інших типів складних речень хотілося б привернути увагу до тих, які містять у своїй структурі підрядну порівняльну, наприклад: «*Сірість заступала чисте небо, мовби розгорталися загарбницькі стяги*» [8, с. 235]. Підрядна порівняльна дає змогу не просто увиразнити опис пожежі, але ще й пов'язати картину локальних подій з консітуацією війни. Однак це менш типовий, хоч і вельми майстерний художньо випадок ужитку конструкції, оскільки здебільшого, за нашими спостереженнями, підрядні порівняльні виконують важливу роль у передачі все тієї ж тріади «різкі події – фізичний стан – психічний стан». Щодо першого розгляньмо, наприклад: «*Вона затнулася, а тоді заговорила, ніби вода полилася з пробитого цebra*» [8, с. 282]. Однак особливо типовим є все-таки вживання підрядних порівняльних в увиразненні, інтенсифікації описів фізичних станів, спричинених екстремальними подіями війни і вчинками в ній (тобто ми говоримо про другий елемент тріади): «*Фес хитнулася вбік, але і її торкнуло палюче відчуття, ніби легені враз засипали розжареним вугіллям*» [8, с. 274]; «*Дихати зразу стало ніяк, мовби повітря відітнули*» [8, с. 295]; «*Боліло так, ніби вона впала на купу скла. І пірнала глибше. І глибше. І ще*» [8, с. 296]. В останньому випадку підрядна порівняльна не завершується з крапкою, а продовжується й посилюється парцеляцією з градацією, що має передати ідею екстремальності дзеркальського переходу.

Що ж до психічних станів і відчуттів, то у їх вираженні підрядні порівняльні використовуються рідше, хоча приклади цього бачимо теж: «*Страх затискає Фес, ніби дві кам'яні стіни раптом зійшлися з обох боків*» [8, с. 271]; «*Потім згадувала, але не могла згадати всіх деталей, ніби розділилася на дві сутності: одна спостерігала, друга діяла*» [8, с. 264]; «*Вона чула в собі невимовну певність, ніби нарешті повернула тверду землю під ногами*» [8, с. 302–303]. Відзначимо також, що, на відміну від засобів вираження різких фізичних відчуттів, які всі в наведених прикладах несуть негативну семантику, а саме сильного болю, в описах психічних станів з підрядними порівняльними маємо не тільки негативно маркований *страх*, а й нейтральний стан «спостерігача» і також позитивне відчуття

невимовної певності – щоправда, позитивно маркований приклад, слід зауважити, взято з останньої сторінки твору, з опису моменту зустрічі з коханим, відчуття подорослішання на кілька років, а головне – тут ідеться про час після війни, який саме через *нарешті повернула тверду землю під ногами* влучно й експресивно вербалізується.

Висновки. Отже, безполучниковість у предикації, розгорнуті підрядні порівняльні, взаємодія стилістичних фігур фрагментації, розгортання, накопичення, своєрідна пунктуація

створять потрібну динаміку поліфонічної оповіді й емоційно-експресивну тональність. Розглянуті синтаксичні засоби підпорядковані вираженню описів небезпечних переходів дівчини в часі, супроводжуваних різкими, контрастними змінами зовнішніх обставин (мир / війна) і фізичних та психічних станів героїв на цьому тлі. Перспективним видається подальше вивчення синтаксичних засобів творення оповідності в сучасних українських фентезійних текстах.

Список літератури:

1. Вінтонів М. О., Вінтонів Т. М., Мала Ю. В. Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі. Вінниця : ТОВ «Твори», 2018. 336 с.
2. Гуйванюк Н. В. Лексичні й синтаксичні експресеми як засіб суб'єктивізації висловлення (на матеріалі творів буковинських письменників). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови.* 2011. Вип. 7. С. 90–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2011_7_22.
3. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика: [монографія]. К. : Наукова думка, 1982. 210 с.
4. Завальнюк І. Експресивний синтаксис прози Михайла Стельмаха. *Українська мова.* 2012. № 3. С. 39–47.
5. Кондратенко Н. А. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу. К., 2012.
6. Мороз В. Я. Експресивний дискурс: синтаксичні засоби вираження : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 106 с.
7. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови : монографія. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 351 с.
8. Хроніки незвіданих земель : збірка оповідань / І. Грабовська, Н. Довгопол, Н. Матолінець, Д. Піскозуб, С. Тараторіна. Х. : Жорж, 2022. 368 с.

Hubereva H. A., Tryfonov R. A. A PERSON IN THE WAR TIME BY MEANS OF EXPRESSIVE SYNTAX

The subject of research in the article is the fantasy novel "The Alliance for Saving Tiles and People" by Natalia Matolinets, events in which take place in Lviv at the end of the 1930s – beginning of the 1940s, that is, a significant part of the plot unfolds in the wartime circumstances. The main means of expressive syntax in this work are examined, their text-forming and expressive potential is determined.

A fantasy element in the narrative is mirroring – the inherited ability of the main heroine, Festyna Hayetska (Fes), to travel to another time. Through Fes's vision, the reader perceives the scenes of wartime Lviv, contrasting with the observation of the same locations but in peacetime. Changes in perspectives create a peculiar collage-like effect, which is realized at the syntactic level through parcellation in vivid descriptions of ruined buildings, interiors ravaged by Soviet occupiers. In the inner monologues and memories of Fes about temporal transitions, accompanied by the danger and fear of not being able to save another person in time, parcellation creates an emotionally-psychological characterization of the heroine's actions. The combination of parcellation with repetitions, gradation, and rhetorical negation contributes to the expression in such fragments.

The stylistic potential of compound sentences without conjunctions is particularly evident in verbalizing the sharp dynamics from one emotional state of the characters to another, the tension, and rapid event changes. The more intense and dangerous the events experienced and described are, the shorter such verbalizing sentences become. The use of subordinate comparative clauses in intensifying descriptions of physical conditions caused by extreme wartime events and actions therein is illustrative.

Overall, the non-coordination in predication, elaborated subordinate comparative clauses, the interaction of stylistic figures of fragmentation, unfolding, accumulation, and unique punctuation create the necessary dynamics of a polyphonic narrative and an emotionally expressive tone. The examined syntactic means are subordinated to vivid descriptions of the dangerous transitions of the girl in time, accompanied by sharp, contrasting changes in external circumstances (peace/war), and physical and psychological states of the characters against this background.

Key words: *expressive syntax, parcellation, amplification, repetition, compound sentence without conjunction, complex sentence, compound-complex sentence with a subordinate comparative clause.*

Ельнікова Н. І.

Харківський національний університет внутрішніх справ

ИНВЕКТИВНА ЛЕКСИКА В КОМЕНТАРЯХ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ДЕВІАНТНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті досліджено інвективну лексику як феномен інформаційно-комунікаційного простору. Інвектива визначається як вербальна агресія й образа, окреслено критерій, який відрізняє інвектеми від решти слів української мови. У науковій розвідці досліджено праці як українських, так і зарубіжних учених щодо проблеми вивчення інвективної лексики. Установлено ряд проблемних питань, які потребують мовознавчого аналізу для уточнення визначення девіації в комунікації. Підкреслено, що термін «девіантна комунікація» необхідно трактувати з позиції нормативності – індивідуальності – девіантності як ті, що видаються за межі норми.

Висвітлено проблему функціонування інвективних лексем в українськомовних коментарях соціальних мереж. Особливу увагу приділено інструментальному аналізу інвектем, що зумовлено їхньою практичною цінністю. Визначені аспекти функційного, семантичного, лінгвопрагматичного та контекстуального значення застосування інвективної лексики як засобу вираження девіантної комунікації. Зауважено, інвективна лексика використовується як конфліктна мовленнєва дія, під час якої комуніканти свідомо принижують і скривджують один одного. Підкреслено, що значна кількість інвективної лексики мають у своїй семі негативну конотацію і є суб'єктивною оцінною логемою.

Під час аналізу встановлені лексеми та фразеологічні одиниці, що містять негативну й емоційно-експресивну оцінку. Інвективні одиниці вербалізуються за допомогою сленгових і жаргонних слів, через знижену, просторічну й експресивну лексику. Уживання інвективи зумовлюється полемічною природою жанру інтернет-коментар, у текстах яких і зафіксована мовленнєва агресія. Найчастіше коментатори застосовують іменники, прикметники, дієслова, що або вже несуть негативну конотацію, або набувають інвективного значення в результаті семантичного перевтілення. Використання інвективної лексики в інтернет-коментарях зумовлене провокативною стратегією дискусії та стратегією привертання уваги.

Ключові слова: інвектива, інвективна лексика, девіантна комунікація, коментар, соціальні мережі, українськомовний медіапростір.

Постановка проблеми. Інтернет як один із ключових елементів людського життя останніх десятиліть не лише збагатив технічний потенціал людини, а й суттєво вплинув на її соціальний розвиток, адже фактично модифікував класичні інформаційні та комунікаційні засоби. Користувачі віртуальної мережі мають можливість не лише спілкуватися, перебуваючи на різних континентах, а й створювати сторінки в соціальних мережах (інстаграм, фейсбук, твіттер), де транслюють свої думки підписникам. Події, що розгортаються в Україні останніми роками, демонструють тенденцію використання чималої кількості інвективної лексики в коментарях українськомовних соціальних мереж, оскільки розвиток інтернет-комунікації дає змогу застосовувати всі запаси сучасної української мови для тематично вільних висловлених міркувань. Повномасштабна війна в Україні докорінно змінила комунікативну пове-

дінку у віртуальному просторі, адже інвективну лексику в соціальних мережах почали використовувати не лише пересічні громадяни, а й представники влади, медійні персони, регулюючи в такий спосіб нормативність уживання табуованої лексики як реакції на емоційно нестабільний стан українців. Користувачі послуговуються інвективною лексикою з метою створення негативного фону, приниження та провокації опонентів, емоційних виплесків, виокремлюючись із-поміж інших. Слід зазначити також, що використання інвективної лексики коментаторами є не лише вираженням девіантної комунікації, а й ефективним маніпулятивним проявом. Актуалізує нашу наукову розвідку те, що досліджень, присвячених аналізу інвективної лексики в українськомовних коментарях соціальних мереж порівняно мало, а наукові праці, що вивчають це питання, не є цілісними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню інвективної лексики присвятили свої праці як українські (Б. Коваленко, Г. Завражина, Л. Ставицька, Я. Радевич-Винницький, Д. Синяк, С. Форманова, Л. Мацько, Н. Макаренко, Н. Іванова, М. Копчак, Л. Білоконенко, Л. Топчий, Н. Киселюк, О. Скляр та ін.), так і зарубіжні дослідники (А. Пеймс, Т. Джей, П. Традгілл, Е. Фінн, О. Есперсен, Д. Г'юз, Л. Андерсон та ін.).

Так, англійський мовознавець Джефрі Г'юз одним із перших розглянув підстави для появи образливої лексики у визначені історичні періоди [15]. Американський науковець Т. Джей вивчав причини та частотність застосування англійських табуйованих слів. Дослідниця Е. Фінн визначає функції інвектив на основі їхньої класифікації, виокремлюючи пропозиційну і непропозиційну інвективну лексику, де перша застосовується навмисно, виконуючи експресивну функцію, а друга – рефлекторно, утілюючи катартичну функцію (зменшення травматичного шоку чи залякування потенційного ворога) [14, с. 18–19].

В українському мовознавстві інвективну лексику досліджував лінгвіст Б. Коваленко, який трактував її як стилістично знижену, виокремлюючи її оцінну й експресивну функції, наголошував на тому, що інвективні лексеми підкреслюють неофіційний, фамільярний тон спілкування, привертаючи цим увагу читачів ЗМІ [5, с. 8–9, 11]. Інвективу як прояв мовленнєвої агресії в політичному дискурсі (на матеріалі російськомовної преси) студіювала науковиця Г. Завражина, яка не тільки всебічно проаналізувала термін «інвективність» крізь призму конфліктної поведінки в дискурсі, а й запропонувала власне тлумачення терміна «інвектива», у якому зацентувала на притаманності комунікативних одиниць відбивати незадоволення, звинувачення, образи, різкі напади, що спричинено потребою комуніканта образити співрозмовника [4, с. 15], українські інвектеми нею не було досліджені. Дослідниця Л. Ставицька у своїй праці «Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників» наголошувала на тому, що власне обценну лексику можна вважати інвективною, адже «лайка та інвектива виражають лише негативне ставлення мовця до об'єкта оцінки чи адресата, і вони інтенційно спрямовуються на те, щоб образити останнього» [11, с. 22], водночас інвективна й обценна лексика не є тотожними. Мовознавці Д. Синяк [9] і Я. Радевич-Винницький [8] досліджували інвективну лексику в семантико-функційному аспекті, акцентуючи на застосуванні запозичених інвек-

тивних різновидів. Філологиня С. Форманова класифікувала й теоретично вмотивувала інвективу як соціокультурний, комунікативно-прагматичний, національно-специфічний феномен, формулюючи мовознавчу основу інвективи в українській мові та аналізуючи її історичні джерела [13].

Інвективу як складову конфліктного мовлення дослідила О. Скляр, зауважуючи, що інвективна лексика до повномасштабного вторгнення в публічному просторі вживалася обмежено, але невимовна потреба ненормативно номінувати ворогів, емоційно вгамовуватися через уживання інвектем триватиме ще невизначений час [10].

Постановка завдання. Мета цього дослідження – аналіз особливостей інвективної лексики в коментарях соціальних мереж, що маніфестують девіантну комунікацію, виявлення функціональних і прагматичних аспектів застосування інвективної лексики. Предметом нашої наукової розвідки стають інвективні лексеми.

Виклад основного матеріалу. Коментарі в соціальних мережах – «спільнотах постійних користувачів певного мережевого ресурсу, «колі своїх», об'єднаних нормами і спільністю цілей комунікації» [6, с. 55] українськомовного медіапростору характеризуються згрубілістю, образою критикою і хейтом, оскільки у такий спосіб провокують дискусію. У таких повідомленнях превалює девіантна комунікація, одним із мовних засобів вираження якої є інвективна лексика. Комунікативна мета написання коментарів у соціальних мережах реалізується не лише у вторинних текстах-реакціях на пост, а й у зверненнях до автора чи інших коментаторів. Коментарем є висловлювання, спрямоване на тлумачення й оцінку важливої, за версією комунікантів, події. Як зауважує С. Фіялка, інтернет-коментар – це «повідомлення, яке містить судження, пояснення, ставлення автора до певного факту, і є зручним засобом поширення наклепів, пліток, створення ілюзії масового схвалення потрібної позиції» [12, с. 47]. Спілкування через коментарі в соціальних мережах відбувається у відтермінованому режимі для установлення контактів, прояву емоцій через нормативні або девіантні компоненти.

Комунікація через інтернет-коментарі в соціальних мережах відбувається не лише в позитивному аспекті, часто вона має деструктивний характер. Як стверджує Ф. Бацевич, «комунікативні девіації, когнітивні за своєю природою, виявляються в порушеннях передусім комунікативної семантики, прагматичних елементів інтеракції, торкаються законів мовлення, зокрема ім-

лікацій та імплікатури дискурсу, співвідношення асерції й пресупозиції повідомлення, логіки викладу тощо» [1, с. 214]. Із комунікативної точки зору нормативність – це відбиття усталених правил, водночас віртуальний простір уможлиблює використання анормативних лексем, тому девіантну комунікацію слід розглядати крізь призму нормативності – індивідуальності – девіантності як таку, що виходить за межі норми. Отже, якщо мовленнєва поведінка перетинає межі нормативності, визначені комунікативною спільнотою, її можна трактувати як девіантну і надавати відповідної реакції учасників комунікативного акту.

Характерною ознакою коментарів у соціальних мережах є динамізм і експресивність, що зумовлює використання інвективної лексики дописувачами. Відповідно до словникового тлумачення «інвектива (з лат. *invectus*) – гостре висловлювання проти кого-небудь або чого-небудь, гнівне обвинувачення» [3, с. 397]. На думку Л. Мацько, «інвектива (лат. *investive*, від *invehor* – нападаю) – гострий викривальний виступ, різке звинувачення, осуд когось» [7, с. 439]. Інвектива є проявом агресивної комунікативної поведінки, яка має на меті приниження й кривдження співрозмовника, саме тому її часто ототожнюють із вербальною агресією. Інвектива формує нову комунікативну реальність; змінює царини соціальних табу залежно від їхньої актуальності; генерує нові сенси для узвичаєних понять і явищ; поляризує суспільні погляди. Отже, інвектива орудує величезним потенціалом для керування суспільною думкою і поведінкою, соціальним плином загалом.

Інвективна лексика є феноменальним відображенням соціального знеславлювання суб'єкта через адресований йому напис, а також стійкою словосполучкою, що сприймають як образливу у тій чи тій культурній традиції і яка спричиняє вербальну агресію. Принизливість і дискредитація інвектем класифікують їх як пейоративні засоби. Усю інвективну лексику можна поділити на власне інвективну (словоформи, у яких образливий зміст укладений первинно) і контекстуально інвективну (слова і словосполучення, що набувають образливого відтінку лише в контексті).

Коментарі користувачів соціальних мереж відображають реакцію суспільства на соціальні запити, акцентуючи увагу переважно на негативній тематиці, адже саме такі провокативні питання набувають найбільшого розголосу. Аналізуючи коментарі в українськомовному медіапросторі, ми дійшли висновку, що нині найпоширенішими темами, у яких реалізується інвективна лексика,

є мовна ситуація в Україні, виїзд чоловіків за кордон під час повномасштабного вторгнення, політичні вподобання, корупція, зовнішність, відпочинки за кордоном у часи війни, скандальні треки, ігнорування російської агресії тощо. Проаналізуємо деякі різновиди інвективної лексики (орфографію і стиль збережено).

Так, коментар [_misha.gr_ Ця гнида штани зняла перед москалями, вони за гроші і Україну готові продати](https://www.instagram.com/p/Cr9MzShlvY8/) (дата звернення 15.03.2024)) містить лексему «гнида», що відповідно до тлумачного словника української мови має декілька значень. За першим, прямим значенням гнида, – це яйце воші, тобто паразита, що живе на тілі людини чи тварини. Згідно з іншим, переносним значенням, «гнида» – лайливе слово, яким позначають нікчемну, в'їдливу людину. Цю лексему як образливу застосовують також у лексиконі злодіїв, називаючи так особу, яка не здатна відстояти свої інтереси. Слово «москаль» походить від середньовічної номінації російської держави, що в давні часи називалася Московією (Московщиною). В українській мові цю лексему зараз уживають виключно з негативною конотацією, приписуючи всьому народові набір дискримінаційних стереотипів. Речення «вони за гроші і Україну готові продати» можна вважати інвективним проявом приказки, що гіперболічно принижує особу. У коментарі [Jannaminov москалі згиньте, як роса на сонці](https://www.instagram.com/p/C5BiYiKscXZ/) (дата звернення 26.03.2024)), окрім схарактеризованої вище лексеми *москаль*, автор використовує дієслово *згиньте*, ужите в наказовому способі, що позначає передчасну смерть. Психологічним впливом на аудиторію можна вважати також використання як інвективної конструкції *згиньте, як роса на сонці*, що делегує до рядків гімну України – символу волі та нескореності нашого народу. Емодзі в кінці репліки має також табуйований сенси і зумовлює форму та зміст використаної інвективної конструкції. На тлі російсько-української війни посилилося вживання інвективної лексики на позначення російського народу. Так, у коментарі [roma.rio.s Христина поставила на місце мокшанку. І одночасно підірвали сраки всім малоросам. Палають кацапоротики що є сили](https://www.instagram.com/p/C4OYwgDNTu9/) (дата звернення 10.03.2024)) іменник *мокшанка* містить негативну конотацію, що спрямований на вербальну агресію, адже в такий спосіб акцентує на тому, що росіяни, за версією історика-аматора, походять від фіно-угорського племені мокшан і не

мають нічого спільного зі слов'янськими народами. Ужите в цьому контексті слово, адресоване М. Єфросиніній, виконує подвійну інвективну функцію. Фразеологізм *поставити на місце* виконує інвективну функцію, оскільки співрозмовник вуалює так образливу ідею, адресуючи її реципієнту. Інвективне словосполучення *підірвали сраки* підкреслює агресивну поведінку дописувача, а іменник *малороси* інтенсифікує редукований патріотизм і провінціалізм окремих осіб. Дієслово-інвектива *палають* у поєднанні з *кацапоротики*, утвореного основокладанням як цілісна лексична одиниця, яка містить зневажливий корінь *кацап* і зменшено-пестливу форму *ротики*, формують інвективну конструкцію як одну з форм маніпулятивного впливу на аудиторію.

У коментарі **yuliia.hertsen Сука, як ви задовбали**. Чому ви не відчуваєте тієї межі, коли щось *ок*, а коли вже *повний зашквар* і так не має бути?! (<https://www.instagram.com/p/CqFYDrWISTY/> (дата звернення 15.03.2024)) спостерігаємо, як ненормативна лексема *сука* вживається не в значенні погані людини, а як вставне слово. Евфемізм *задовбали* ужитий замість ненормативного слова, джерелом походження якого є сленг. Словник тлумачить це дієслово за сімома значеннями, в основі яких лежить фізична дія, спрямована на пошкодження та неприємні відчуття. Отже, у цьому контексті така лексема має предикат стану та значення «набридати», що є об'єктом негативної оцінки на позначення виконавців і авторів пісні. Із образливою метою коментатор застосовує також антитезу *ок – повний зашквар*, де буквосполучка «ок» ужито як схвальну ситуацію, а інвективне «зашквар», що походить із молодіжного сленгу та позначає щось принизливе та ганебне, інтенсифікується прикметником «повний». Так само через протиставлення демонструє інвективність і автор цього коментаря: **ukel7 Слухаєш пісню, тоненький голосочок милої дівчинки, а по факту-зла, токсична, нагла баба. Дякую, Марія, що показали її справжню натуру** (<https://www.instagram.com/p/C4OYwgDNTu9/> (дата звернення 10.03.2024)), підкреслюючи негативні риси характеру співачки й асоціальну модель поведінки образливими лексемами на контрасті зі зменшено-пестливою лексикою.

Як зазначалося вище, інвектеми доволі часто використовують із метою приниження чи образи. Нижче наводимо приклади, у яких коментатори виявляють мовленнєву агресію щодо адресатів повідомлення, застосовуючи інвективну лексику для їхньої номінації: **romantrokhymets Жалюгідний дядько.. зараз завдання державі вижити.**

І перемогти у війні. В такі часи треба лише на це налаштуватися. Все зайве відкинути (<https://www.instagram.com/p/Cu4mRiaLTb0/> (дата звернення 17.03.2024)). Словосполучення «жалюгідний дядько» – інвектива на позначення людини, що виглядає злиденно й непривабливо, де *жалюгідний* ужито в прямому значенні, а *дядько*, імовірно, у переносному, позначаючи селянина з відсталими поглядами.

Зоосемантичні інвективи-метафори в інтернет-коментарях містять зазвичай анімалістичну сему порівняння, наприклад: **jordo16209 Просто сором, люди гинуть!!! Дві вівиці!** (<https://www.instagram.com/p/C45driYqEKy/> (дата звернення 02.03.2024)); **halina2290 Знову ті дві мартишки, як вони надійли, хоть трошки гідності треба мати** (<https://www.instagram.com/p/C45driYqEKy/> (дата звернення 02.03.2024)); **Iuliasiaabr Я навіть не знаю хто це, але вона виглядає як курка**) (https://www.instagram.com/p/C4VGVVnsQs_/ (дата звернення 14.03.2024)); **iren.gorelova Кабан у стріпах**) (<https://www.instagram.com/p/CuglvU0Ijz7/> (дата звернення 20.03.2024)). Така метафоризація у використанні зооморфізмів збільшує емоційну оцінку, впливаючи на адресата, ці лексеми здебільшого негативно характеризують особу.

Досить поширеними є інвективи щодо зовнішності, якими відверто принижують авторів постів, наприклад: **okma_2206 Скинути б 10 кг Маши і було норм, а то брюхо по дорозі волочеться** (<https://www.instagram.com/p/C45driYqEKy/> (дата звернення 02.03.2024)). У цьому коментарі читач надає пораду, якої ніхто не потребує, застосовуючи дієслово *скинути б* в умовному способі з метою приниження гідності іншої людини. Інвективу як родові поняття для обсценної лексики фіксуємо в коментарі **ilina_larisa2612 Боже, яке воно йобнуге! Дура с квадратною дуною!** (<https://www.instagram.com/p/CvonMqllPiPy/> (дата звернення 09.03.2024)), оскільки йобнутий – «1. Недоумкуватий, пришепелуватий; 2. Дивакуватий, нестандартний, непередбачуваний у своїх діях, вчинках; 3. Нікчемний, нікудишний» [11, с. 202], вербальна агресія реалізується прямо через обсценізм, що в поєднанні з кличним відмінком іменника спрямовує нас до мема *Боже, яке кончене* – фрази, що вказує на неадекватні дії чи поведінку людини. Лексема *дура* містить у своїй конотації негативну оцінку особи, експресивно-оцінності інвективності додає вислів *с квадратною дуною*, який проковує агресію.

Висновки. Отже, дослідження інвективної лексики в коментарях соціальних мереж є спро-

бою вивчення феномену інвективи як прояву девіантної комунікації. Інвектива трактується як вияв агресивної поведінки, призначений для пониження й образи співрозмовника, тому необхідно звернути увагу на чималий потенціал цього явища для маніпулятивного орудування суспільними думками та манерами. Образливі слова, які використовують дописувачі як інвективні лексеми, слугують засобом пониження соціаль-

ного статусу опонента. У дослідженому матеріалі інвектива втілюється через комунікативну інтенцію негативного значення щодо мовної ситуації в Україні, зовнішніх ознак авторів постів, скандальних пісень тощо. Вербалізуються інвективні лексеми за допомогою фразеологізмів, експресивної, обценної, просторічної, сленгової лексики з метою активізації провокативної стратегії та стратегії привернення уваги.

Список літератури:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 342 с.
2. Білоконенко Л. А. Українськомовний міжособистісний конфлікт : монографія. К. : Інтерсервіс. 2015. 335 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
4. Завражина Г. В. Мовленнєва агресія та засоби її вираження в масмедійному політичному дискурсі України (на матеріалі російськомовної газетної комунікації) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Київ, 2008. 20 с.
5. Коваленко Б. О. Стилiстично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. К., 2003. 19 с.
6. Компанцева Л. Ф. Лінгвістична експертиза соціальних мереж : підручник. К. : НА СБУ, 2018. 318 с.
7. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилiстика української мови : підр. для філол. спеціальностей вищих навч. закладів. К.: Вища шк., 2003. С. 431–453.
8. Радевич-Винницький Я. Російська феня й українська мова. Сучасність. 2000. № 10. С. 125–128.
9. Синяк Д. Навіщо нам російська лайка, коли маємо свою, не таку брутальну? Високий замок. 1998. 30 жовтня.
10. Скляр О. О. Інвектива і війна. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2022. № 57. С. 71–74.
11. Ставицька Леся. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обценізми, евфемізми, сексуалізми. К. : Критика, 2008. 454 с.
12. Фіялка С. Інтернет-коментарі в системі масової комунікації. Вісник книжкової палати. 2015. № 9. С. 47–48.
13. Форманова С. В. Інвективи в українській мові : дис ... д-ра філол. наук. Одеса. 2013. 450 с.
14. Finn E. Swearing: The good, the bad & the ugly. ORTESOL Journal. Vol. 34. 2017. P. 17–26.
15. Hughes G. Swearing: a social history of foul language, oaths and profanity in English. Oxford. 1991. 283 p.

Yelnikova N. I. INVECTIVE VOCABULARY IN COMMENTS ON SOCIAL NETWORKS AS A MEANS OF EXPRESSING DEVIANT COMMUNICATION

The article examines invective vocabulary as a phenomenon of the information and communication space. Invective is defined as verbal aggression and insult, a criterion is outlined that distinguishes invective from other words of the Ukrainian language. In scientific research, the works of both Ukrainian and foreign scientists regarding the problem of studying invective vocabulary were studied. A number of problematic issues have been identified that require linguistic analysis to clarify the definition of deviation in communication. It is emphasized that the term "deviant communication" must be interpreted from the standpoint of normativity – individuality – deviance as those that appear beyond the norm.

The problem of the functioning of invective tokens in Ukrainian-language comments on social networks is highlighted. Special attention is paid to the instrumental analysis of invectives due to their practical value. Aspects of the functional, semantic, linguopragmatic and contextual significance of the use of invective vocabulary as a means of expressing deviant communication are defined. It is noted that invective is used as a conflictual speech act, during which communicators deliberately humiliate and offend each other. It is emphasized that a significant amount of invective vocabulary has a negative connotation in its essence and is a subjective evaluative logema.

During the analysis, lexemes and phraseological units containing negative and emotional-expressive evaluation were established. Invective units are verbalized with the help of slang and slang words, through reduced, spatial and expressive vocabulary. The use of invective is determined by the polemical nature of the Internet comment genre, in the texts of which speech aggression is recorded. Most often, commentators use nouns, adjectives, verbs that either already have a negative connotation, or acquire an invective meaning as a result of semantic transformation. The use of invective in Internet comments is due to a provocative discussion strategy and a strategy to attract attention.

Key words: invective, invective vocabulary, deviant communication, comment, social networks, Ukrainian-language media space.

Ковалевська-Славова А. В.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ: КОМУНІКАТИВНО-ПАТОГЕННА СПЕЦИФІКА

У статті детально проаналізовано феномен інформаційних воєн, включаючи історію становлення цього поняття, його наявні кваліфікації, ознаки, мету, специфічні прийоми (методи) та головні засоби здійснення ІВ. Визначено, що вчені вбачають початок інформаційних воєн (ІВ) іще у первісному суспільстві, а одним із перших мануалів-рекомендацій з проведення інформаційних операцій вважається книга китайського військового стратега Сунь Цзи «Мистецтво війни». Також окреслено розвиток інформаційних воєн з огляду як на масштабні революції, так і на протистояння США й СРСР, а також використовувани у світових війнах інформаційні технології – заколоти, пропаганда та інші. У статті підкреслено, що в українській науковій парадигмі зростання інтересу до вивчення цього феномену пов'язана з подіями 2014 року – уторгненням військ РФ в український Крим, Донецьк і Луганськ, проте власне військовій агресії передувала фаза прихованого проникнення до інформаційного поля України, а оптимальним інструментом для досягнення цієї мети виступили так звані медіа-віруси, неготовність до протидії яким, відсутність теоретичних і практичних знань до їх розпізнавання та нейтралізації спричинила певні негативні наслідки для всього комунікативного поля нашої держави. Незважаючи на те, що на сьогодні вміння протидіяти такій агресії набирає обертів, проте це жодним чином не знімає необхідності в розробці зазначеної проблеми, дефінуванні її ознак та складників, головною ознакою яких є наскрізна іманентна патогенність, для надання максимальної відсічі агресору та забезпечення української держави, – саме тому статтю скеровано на те, аби визначити базові цілі ІВ, висвітлити їхні характерні ознаки та різновиди, а також актуальні техніки впливу, які насамперед базуються на мовному складнику. У статті висвітлено базові ознаки інформаційних воєн, а також запропоновано визначення такої власне лінгвістичної ознаки ІВ як консистентності, що визначає як логічну послідовність, вмотивованість, узгодженість, конгруентність та внутрішньо впорядковану структуру наявних у патогенному масиві сугестивних лінгвістичних конструктів.

Ключові слова: інформаційна війна, вплив, комунікація, патогенність, сугестія, НЛП.

Постановка проблеми. Інформаційні війни сьогодення привертають увагу багатьох дослідників із різних галузей – політології, соціології, журналістики, військової справи, державної безпеки, державного управління, серед яких і зарубіжні (З. Бжезінський, Дж. Бойд, І. Завадський, Г. Лассвел, М. Лібіцькі, М. Маклієн, Е. Тоффлер, О. Шпенглер та ін.), і вітчизняні (О. Гузько, В. Карпенко, Ю. Кучеренко, А. Манойло, В. Медведев, Г. Почепцов, Ю. Радковець, Н. Слухай, П. Шевчук та ін.) вчені, які досліджують історію становлення цього поняття, кваліфікують його, визначають ознаки, мету, специфічні прийоми (методи) та головні засоби здійснення ІВ, проте і до сьогодні немає одностайної думки щодо зазначених характеристик ІВ, а тим більше – щодо методів запобігання і нейтралізації власне ІВ. З огляду на це наше дослідження має на меті деталізувати і систематизувати зазначені аспекти, а також надати максимально логічну та всеохопну класифікацію зазначених параметрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

О. Курбан убачає початок інформаційних воєн (ІВ) іще у первісному суспільстві, називаючи «типовими прикладами первісних інформаційних воєн ... сакральну боротьбу (первісна магія) із силами природи та тваринами, а також на рівні внутрішньоплеменних та міжплеменних конфліктів» [3, с. 13] і стверджуючи, що вони «супроводжувалися не тільки магичними обрядами, але й першими інформаційними атаками у вигляді залякування, дезінформації, приховування та інших типових для базового рівня інструментів» [3, с. 14].

Одним із перших мануалів-рекомендацій з проведення інформаційних операцій вважається книга китайського військового стратега Сунь Цзи «Мистецтво війни», у якій він для забезпечення переваги у протистояннях радив висміювати та дискредитувати все цінне і добре, що є в країні ворога; втягувати видатних представників про-

тивника в злочини; підривати імідж національних лідерів та виставляти їх на загальний осуд; залучати до співпраці нищих людей; розпалювати сварки та провокувати конфлікти у населення ворожої країни; заважати діяльності влади; знецінювати традиції та національні цінності; застосовувати підкуп, стимулювати корупцію тощо [21].

У ХХ – поч. ХХІ ст. інформаційні війни набули максимального розвитку з огляду як на масштабні революції, так і на протистояння США й СРСР, а також використовувані у світових війнах інформаційні технології – заколоти, пропаганда, якій Г. Д. Лассвел присвятив свою працю «Техніка пропаганди у світовій війні» (1927 р.), визначивши її як «особливий вид зброї, що впливає на моральний стан ворога» [12]. Надалі головними роботами, де було розвинено концепцію інформаційного суспільства та інформаційної війни, стали розробки М. Маклюєна та Е. Тоффлера, З. Бжезінського, які сформуливали сучасне розуміння ролі та значення цифрових медіа в контексті інформаційних конфліктів. Додамо, що на початку ХХ століття німецький філософ О. Шпенглер, акцентуючи на употужненні ролі медій у володінні та поданні величезного масиву інформації, якою вони володіють, зауважив: «Найближчим майбутнім три чи ж чотири світові газети будуть скеровувати думки провінційних газет та за їхньої допомоги – «волю народу». Все буде вирішуватися невеликою кількістю людей, які контролюють ці газети, а їхні імена, можливо, навіть не будуть нікому відомі, проте величезна маса політиків другого рангу, риторів і трибунів, депутатів і журналістів, представників провінційних горизонтів будуть утримувати у нижчих прошарків суспільства ілюзію народного самовизначення» [18], чим у певний спосіб передбачив надпотужну роль ЗМІ у формуванні та корекції масової свідомості, що набуває максимально небезпечного характеру у межах сучасних інформаційних воєн. Це ж відзначається в Окінавській Хартії глобального інформаційного суспільства, в документах якої наголошено, що «революційний вплив інформаційно-комунікаційних технологій стосується образу життя людей, їхньої освіти і праці, а також взаємодії уряду і громадянського суспільства» [15].

Проте, попри давню історію поняття інформаційних воєн лише нещодавно увійшло у науковий обіг, набуло термінового статусу. Так, уперше власне поняття «інформаційна війна» було закріплене в директиві Міністерства оборони США DOD S 3600.1 від 21 грудня 1992 року, де воно розглядалося як різновид радіоелектрон-

ної боротьби. У подальшому, у звіті американської корпорації «Ренд» MR-661-0SD «Strategic Information Warfare. A new face of War» (1996 р.), уперше з'явився термін «стратегічна інформаційна війна (інформаційне протиборство)» [4]. Вона визначалася як війна з використанням державного глобального інформаційного простору й інфраструктури для проведення стратегічних військових операцій та зміцнення впливу на власний інформаційний ресурс.

Проте Р. Штенгель зазначив, що інформаційна війна – «це війна без меж, і ми все ще не знаємо, як битися. Уряди, недержавні актори та терористи створюють власні наративи, які не мають нічого спільного з реальністю. Ці неправдиві розповіді підривають нашу демократію та здатність вільних людей робити розумний вибір» [20], а майор армії США Кіт Д. Ентоні, підкреслюючи небезпеку інформаційних воєн, пише, що «ІВ – означає переконатися, що наша інформація є надійною та точною. У той же час ІВ означає відмову в перевагах інформації у суперника. Це може означати заперечення інформації або маніпулювання інформацією, доступною супернику. Ігрове поле – це «інформаційний простір», який збирає всі речі, пов'язані з генерацією, збором, обробкою, зберіганням та передачею інформації. ІВ вважає, що інформація, якою володіє військова держава для прийняття рішення, значною мірою визначатиме її діяльність. Якщо цією інформацією можна керувати, можна керувати і військовими діями, що виникають в результаті» [7].

Виклад основного матеріалу. В українській науковій парадигмі зростання інтересу до вивчення цього феномену пов'язана з подіями 2014 року – уторгненням військ РФ в український Крим, Донецьк і Луганськ. Проте власне військової агресії передувала фаза «прихованого проникнення в інформаційне поле противника з метою дослідження середовища, апробації певних ідей та потенційного ефекту їх застосування, а також для створення і закріплення власних інформаційних майданчиків для подальшої агресії» [3, с. 240], а оптимальним інструментом для досягнення цієї мети виступили так звані медіа-віруси – «інформаційні носії (події, скандали, чутки, діяльність організацій та окремих осіб), що несуть у прихованому вигляді завуальовані ідеї та меседжі» [3, с. 240]. До таких вірусів уналежнюють цілеспрямовані віруси (реклама, передвибірчі гасла, штучно детоновані «інформаційні бомби»); віруси-тягачі – спонтанно виникають та миттєво підхоплюються, наповнюються певним змістом,

спрямованим на вирішення певних завдань; спонтанні віруси, що народжуються та поширюються без конкретної цілі, але в разі успішності можуть бути використані для вирішення певних завдань; а також т. зв. тактика медіа-активізму.

Певна неготовність представників державної влади та інших державних інституцій до ведення такої війни, відсутність теоретичних і практичних знань до її розпізнавання та нейтралізації спричинила страшні наслідки для всієї української нації. На сьогодні вміння протидіяти такій агресії набирає обертів, проте це жодним чином не знімає необхідності в розробці зазначеної проблеми, дефінуванні її ознак та складників, головною ознакою яких є наскрізна іманентна патогенність, для надання максимальної відсічі агресору та забезпечення української держави. У межах нашого дослідження ми маємо на меті визначити базові цілі ІВ, висвітлити їхні характерні ознаки та різновиди, а також актуальні техніки впливу, які насамперед базуються на мовному складнику, оскільки, як зазначає Н. Слухай, сучасна інформаційна війна – це «війна за світогляд, за концептуальний погляд на світ. Предмет ураження у цій війні – свідомість, а зброя – слово» [5]. У свою чергу, аналітична реконструкція мовного компонента у структурі всього спектру засобів здійснення інформаційних воєн дасть змогу чітко ідентифікувати, а в подальшому – нейтралізувати патогенну інформацію (див. 10, 11).

Відзначимо, що сучасне розуміння ІВ спирається на теорію американського дослідника Дж. Бойда про те, що будь-яка війна складається з трьох компонентів: моральної війни, скерованої на руйнування волі супротивника, штучне «подрібнення» його внутрішньої монолітності, єдності, підриг його віри у перемогу; війни ментальної, скерованої на створення викривленої реальності у сприйнятті супротивника через різноаспектну дезінформацію; та війни фізичної, пов'язаної з фізичним знищенням людських ресурсів та державних управлінських інституцій супротивника [8].

З огляду на це можемо тлумачити інформаційні війни як такі, що, по-перше, основним знаряддям руйнівного впливу на супротивника використовують інформацію: «істинно тотальна війна – це війна за допомогою інформації» [14]. Канадський філософ і філолог М. Маклюен першим проголосив, що в наш час економічні зв'язки і відносини все більше набувають форми обміну знаннями, а не обміну товарами, а ЗМІ є новими «природними ресурсами», що збільшують багат-

ства суспільства [14]. Тобто боротьба за капітал, простори збуту та інше відсуваються на другий план, а головним постає доступ до інформаційних ресурсів, знань, що призводить ведення війни все більше в інформаційному просторі та за допомогою інформаційних видів озброєнь.

Це дало підстави українським дослідникам М. Присяжнюку та Я. Жаркову визначити інформаційну війну як «комплекс взаємопов'язаних і узгоджених за цілями, місцем і часом заходів, орієнтованих на досягнення інформаційної переваги» [4], що «передбачає наступальні, а також оборонні заходи. Наступальні заходи – це ті, які вживаються для впливу на інформацію та інформаційні системи супротивника, тоді як захисні – це ті, що захищають наші власні активи інформаційного типу» [13].

Визначення Дж. Бойда дає підстави вважати, що наскрізна мета будь-яких інформаційних воєн скеровується на руйнацію моральних і ментальних настанов супротивника, деструкцію його ціннісних, світоглядних настанов.

Це ж підкреслюють і закордонні дослідники. Так, Д. Коннері, який вважає, що мета інформаційної війни – послабити моральні і матеріальні сили супротивника або конкурента та посилити власні, вона «створює події чи інформацію, які не відповідають очікуванням опонента, ведучи його до розуміння того, що ціна конфлікту є дуже високою й не виправдовує перемоги» [9], а Дж. Стейн зазначає, що «метою інформаційної війни є людський розум, особливо той, який приймає ключові рішення війни та миру, а також той, що приймає ключові рішення стосовно того, де, коли та як застосувати потенціал і можливості, які є в їхніх стратегічних структурах» [19]. Вона передбачає не лише заходи впливу на свідомість та підсвідомість реципієнта в ідеологічній та емоційній галузях, а й вивчення світогляду супротивника, адже, як зазначає полковник ВПС США Р. Шафранські, «знаючи цінності ворога й використовуючи його репрезентаційну систему, ми можемо рахуватись із завданнями, розмовляти з розумом супротивника вербальною та невербальною мовами» [22, с. 405], бо «стратегічна емпатія є здатністю думати як супротивник. Це вміння виходити з власного розуму та входити в голови інших. Це те, що дозволяє нам розуміти, що саме надихає й обмежує іншу сторону» [17].

Крім того, визначаючи специфіку інформаційних воєн, дослідники відзначають, що їхнім об'єктом є насамперед масова та індивідуальна свідомість (результати наших досліджень дають

підстави казати і про підсвідомість – А.В.); здійснення комплексного патогенного за своєю суттю впливу на фоні інформаційного шуму чи ж вакууму; нав'язування певних цілей і цінностей із застосуванням усього арсеналу маніпулятивних впливів; провідними засобами ведення ІВ виступають будь-які канали передавання інформації (див. 23). Відомо, що на сьогодні спектр таких засобів неймовірно ємний, сюди входять «технології та засоби трансляції інформації від конкретного джерела на широку аудиторію, яка обмежується рамками певного інформаційного поля в якому ці мас-медіа діють» [1, с. 126], тобто це і друкована преса (газети, журнали, бюлетені та ін.); і аудіовізуальні (радіо, телебачення, Інтернет); і інформаційні служби (агенції, прес-служби, прес-бюро, центри громадських зв'язків тощо); і рекламно-інформаційні носії (зовнішня реклама, візуальна реклама та ін.); і засоби маскультури (кіно, театри, концерти та ін.).

Всеохоплювальний характер ІВ (від суто технічних засобів до глибин особистісної і колективної психоструктури) зумовлює і наявність широчезної амплітуди її різновидів, пов'язаних із різними чутливими сегментами інформаційних потоків. До таких різновидів українські дослідники М. Присяжнюк, Я. Жарков, В. В. Зеленін та О. Курбан (дозволимо собі синтезувати наведені шановними вченими позиції) уналежнюють такі:

1) психологічна війна, яка «застосовується задля прихованого проникнення в психіку жертв із метою занесення цілей, бажань, намірів, відносин або установок маніпулятора [2, с. 59]» і яка, на нашу думку, є однією з найнебезпечніших, бо ж саме від людини, від конкретної особистості залежить функціонування всіх інших технічних систем (див. наступні різновиди);

2) кібервійна, що витлумачують як «боротьбу сторін на рівні програмного забезпечення шляхом видобування закритої інформації та виведення з ладу програмно-апаратних засобів противника з метою отримання суттєвих переваг у економічних, політичних та військових протистояннях» [2, с. 38];

3) мережева війна – «інформаційно-комунікаційне протистояння у форматі офлайн та он-лайн мережевих структур» [3, с. 57];

4) ідеологічна диверсія як скерована на «отримання суттєвих переваг в реальному військовому, економічному або політичному протистояннях» [2, с. 36];

5) радіоелектронна боротьба, що реалізується через захоплення, підкорення чи пригнічення

ресурсів телебачення і радіомовлення для кампанії дезінформації; блокування мережевих комунікацій; комп'ютерні диверсії на фондових біржах, скеровані на витік секретної інформації або на поширення дезінформації тощо [4];

б) до цих різновидів пропонуємо додати і виокремлені О. Курбаном медіа-віруси – «інформаційні носії (події, скандали, чутки, діяльність організацій та окремих осіб), що несуть у прихованому вигляді завуальовані ідеї та меседжі» [3, с. 240], які з огляду на надпотужну роль медій у інформаційних війнах можна кваліфікувати як війну медійних вірусних атак. До максимально активних уналежнюємо уже деталізовані нами вище цілеспрямовані віруси, віруси-тягачі, спонтанні віруси та віруси медіа-активізму, де вірусна експансія може бути як прогнозованою, так і випадковою: «вірусний характер контенту в соціальних онлайн мережах може бути неконтрольований. Вдалих медіа-вірус, який отримує масову підтримку користувачів, починає існувати за законами та принципами, притаманними внутрішньогруповій комунікації. Крім того, в певних ситуаціях його рух здійснюється за принципами та механізмами ройового інтелекту, який спрацьовує як засіб саморегулювання інформаційних потоків у певних соціальних суспільствах, до яких також відносяться і соціальні онлайн мережі» [3, с. 244].

Перегукується з наведеною і амплітуда різновидів ІВ, запропонована М. Лібіцькі, дослідником Інституту Національних стратегічних досліджень Університету національного захисту США (the National Defense University, Institute for National Strategic Studies), який виокремлює

1) психологічну війну (Psychological Warfare), яка «призначена для впливу на сприйняття людьми і використання інформації проти розуму» та чітко корелює з ввищенаведеним відповідним різновидом;

2) електронну війну (Electronic Warfare) – «ті методи, які посилюють, погіршують або перехоплюють потік інформації в електронному вигляді»;

3) хакерську війну (Hacker Warfare) – «намір атакувати та паралізувати систему або вимкнути її ... атака комп'ютерної системи»;

4) кібервійну (Cyberwarfare) – «використання інформаційних систем проти віртуальних персон людей чи груп», де три рстанні в той чи інший спосіб корелюють із наведеними у попередній класифікації мережевою та власне кібервійною;

5) війну командування й управління (Command and Control (C2) Warfare), винятковим прикладом якої є знищення іракської командно-адміністративної інфраструктури під час операції «Буря

в пустелі», оскільки руйнування цих структур затримало, а в деяких випадках зупинило спілкування іракських лідерів;

6) війну на основі розвідки (Intelligence-Based Warfare), що «складається з проектування, захисту та заперечення систем, які шукають достатніх знань для домінування в просторі боїв»;

7) економічну інформаційну війну (Economic Information Warfare) – «спрямування або блокування інформації для досягнення економічного домінування. Це трохи переходить у хакерство, коли використовується для економічного переважання» [13];

З огляду на кореляцію виокремлених дослідниками різновидів та безпосередній аналіз нашого фактичного матеріалу, можемо припустити, що найпоширенішими різновидами ІВ є війна медійних вірусних атак, психологічна та мережева ІВ.

Практично всім виокремленим різновидам ІВ, а найпоширенішим – і поготів, притаманні специфічні ознаки, деталізовані відомою українською вченою Н. Слухай. Дослідниця, аналізуючи ІВ із боку країни-агресора російської федерації проти України, виявляє такі:

– багатоканальність – задіювання всіх раніше згаданих типів мас-медіа;

– багатосуб'єктність, яка виявляється в тому, що кожен споживач інформаційного продукту бере участь в ІВ, незалежно від його бажань;

– багатовекторність, яка визначається тим, що дії в рамках ІВ спрямовані як на громадян України, так і на власні території РФ та зарубіжжя;

– блендингова природа ІВ, яка передбачає «змішування виражених знаками різних семіотичних систем інтенцій індивідуальних і колективних, явних і замаскованих, актуальних і віртуальних комунікаторів»;

– розмитість, яка пояснюється тим, що з огляду на неконвенційність та інноваційність такого типу протистояння, ІВ є неоголошеною, із замаскованими цілями, без чіткої лінії фронту та відмінності між війною і миром конфронтацією;

– сугестійність / маніпулятивність, яка, будучи основною ознакою ІВ, орієнтована на позараціональні канали свідомості реципієнта [5].

Саме остання ознака – сугестійність, впливовість, а в переважній кількості випадків – жорстка маніпулятивність передбачає використання цілої низки різноманітних прийомів, «засобів, методів, способів та технологій інформаційно-психологічного впливу, спеціально створених для прихованого та явного управління інформаційним середовищем противника, процесами й системами,

що функціонують на основі інформації, а також для нанесення їм не виправної шкоди» [2, с. 17]. Застосування таких прийомів передбачає «дії, вжиті для досягнення інформаційної переваги шляхом впливу на інформацію супротивника, інформаційні процеси, інформаційні системи та комп'ютерні мережі, захищаючи власну інформацію, інформаційні процеси, інформаційні системи та комп'ютерні мережі» [13].

Визначаючи актуальні прийоми такого інформаційно-психологічного впливу, дослідники застосовують різноаспектні критерії, що певним чином ускладнює їхню систематизацію. Наприклад, Е. Тофлер каже, що в межах ІВ активно застосовують звинувачення у звір'ячості, гіперболізацію ставок (штучне перевищення наслідків дій опонента), демонізацію та дегуманізацію опонента, поляризацію (штучне створення опозиції «ми» – «вони»), «божественні санкції» (штучне дослідження релігії до боротьби із опонентом) та метапропаганду, яка дискредитує пропаганду іншої сторони [23]. О. Курбан каже і про імплантацію в суспільну й індивідуальну свідомість ворожих, шкідливих ідей та поглядів, дезорієнтацію та дезінформацію мас, залякування образом ворога, залякування супротивника своєю могутністю тощо [3]. П. Шевчук до таких засобів уналежнює зниження міжнародного іміджу України, дозування та спотворення інформації для дестабілізації ситуації, що підтримується і політикою «керуваного хаосу», формування стереотипу меншовартості, витіснення національної мови та культури [6], відзначають і актуальність таких прийомів, як «вікна Овертона» (рамки публічних висловлювань, варіювання якими може кардинально змінити ставлення суспільства навіть до кричущих фактів [16]), прийоми соціального зараження аудиторії (pleureuse, bis-sec, rieur, різноманітні флешмоби, зміщення понять, відволікання уваги, інформаційні табу та ін., що відображено у працях Е. Аронсона, В. Белоножкіна, П. Бурд'є, Г. Грачова, М. Душкіної, Ф. Зимбардо, А. Караяні, В. Крисько, П. Лайнбарджера, М. Ляйппе, Г. Почепцова, Е. Пратканіса, А. Цуладзе та ін.) тощо.

Також зазначимо, що основною власне лінгвістичною ознакою інформаційної війни вважаємо **консистентність** (від англ. «последовательность, логичность, узгодженість»), яку визначаємо як логічну послідовність, вмотивованість, узгодженість, конгруентність та внутрішньо впорядковану структуру наявних у патогенному масиві сугестивних лінгвістичних конструктів, яка формально може виражатися у наявності в масиві як мінімум 7 ± 2 однотипних впливових елементів, розташованих у логічній послідовності в кожній із семантично

навантажених частин масиву: зав'язці, основній частині, кульмінації та завершенні.

Висновки. Як бачимо, такі прийоми мають доволі розшарований, несистемний характер, спираються на різні активаційні механізми, що, у свою чергу, не дає змоги створити монолітну, науково обґрунтовану стратегію їхнього застосування, побудовану на синтезі новітніх досягнень різногалузевого сучасного знання.

Проте відзначимо, що, на жаль, сьогодні дуже мало досліджень інформаційних воєн, здійснених із залученням новітніх синтетичних наукових напрямів, у межах яких був би наявний комплексний підхід до аналізу комунікативного буття особистості й соціуму у всьому комплексі їхнього функціонування (психологічні, нейрофізіологічні, соціальні, мовні параметри) та з урахуванням наскрізної впливовості всіх інтерактивів. До таких наук ми щонайперше уналежнюємо нейролінгвістичне програмування, сугестивну лінгвістику, профайлінг, спін-докторинг та інші. Також зазначимо, що критерієм більшості класифікацій інформаційних воєн є насамперед їхня локальна або чисто технічна домінанта, але поза увагою дослідників зазвичай залишається кваліфікація власне лінгвістичного складника як домінанти інформаційної деструкції, визначення її сугестивної специфіки, що уможливило б ідентифікацію патогенних елементів такої інформації і, таким чином, можливість редукції, нейтралізації

чи бодай мінімізації її наслідків. У цьому аспекті запропонований нами у попередніх роботах підхід дав змогу значно розширити наявну класифікацію інформаційних воєн (розглянуту в цьому підрозділі), оскільки ми брали до уваги їхні глибинні, природні компоненти, до яких насамперед уналежнюємо використання неправдивої, деструктивної інформації і обов'язковий сугестивний ефект. Відповідна ідентифікація можлива лише на рівні синтезу новітніх дослідницьких методів і методологій, перш за все – НЛП (метамодель і Мілтон-модель), сугестивної лінгвістики, спін-докторингу та теорії брехні (П. Екман), оскільки саме ці науки вивчають сугестивну, тобто впливову сторону існування будь-якої інформації, де мова може розглядатися як суцільно сугестивне. Крім того, основна мета інформаційної війни, що полягає в підтримці або зміні політичних уподобань адресата, передбачає нетотожність, викривленість інтерпретації об'єктивної реальності як її фундаментальну ознаку, тож величезної важливості, особливо за умов сучасної соціально-політичної ситуації, що склалася в Україні, набуває не лише питання систематизації інформаційних воєн як вкрай потужного феномену сучасного інформаційного простору країни, а й проблема формулювання стратегій і тактик протидії негативному впливу, продукованому патогенними текстами в рамках ІВ, чому і буде присвячено подальші наукові розробки.

Список літератури:

1. Бебік В.М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рілейшнз: монографія. Київ: МАУП, 2005. 440 с.
2. Зеленін В.В. По той бік правди: нейролінгвістичне програмування як зброя інформаційно-пропагандистської війни. Вінниця: Віндрук, 2014. 384 с.
3. Курбан О. В. Сучасні інформаційні війни у мережевому он-лайн просторі : навч. посіб. Київ : ВІКНУ, 2016. 286 с.
4. Присяжнюк М., Жарков Я., Аналіз засобів ведення інформаційної боротьби з використанням інформаційних технологій, форм і способів їх застосування. URL: <http://defpol.org.ua/site/index.php/uk/component/content/article/51-kolonkaavtora/56-10082009>
5. Слухай Н. Справжня зброя – це слово. URL: <https://studway.com.ua/nataliya-slukhay/>
6. Шевчук П. Інформаційно-психологічна війна Росії проти України: як їй протидіяти. Демократичне врядування. 2014. Вип. 13. URL: <http://lvivacademy.com/visnik13/zmist.html>
7. Anthony Keith D. Information Warfare: Good News and Bad News. 1997. URL: <https://fas.org/irp/agency/army/mipb/1997-1/anthony.htm>
8. Boyd J. R. Destruction and Creation. URL: http://www.goalsys.com/books/documents/DESTRUCTION_AND_CREATION.pdf
9. Connery D. Horizon Scanning: Bringing Strategic Insight to National Security Policymaking. 2017. URL: https://nsc.crawford.anu.edu.au/sites/default/files/publication/nsc_crawford_anu_edu_au/2017-08/nsc15581-a_mle_working_paper_3.pdf
10. Kovalevska-Slavova A. Wartime PSYOPS: Types of Failure. «*Colloquium-journal*». 2022. № 35 (158). Pp. 36–38.
11. Kovalevska A., Kovalevska T., Kutuza N., Lakomska I. Suggestion Algorithm in Advertisement Megadiscourse: Hypnotic Inductors Systematics. *Journal of Language and Linguistic Studies*. 2020. Issue 17 (Special Issue 2). Pp. 1294–1307.

12. Lasswell H. D. Propaganda Technique in the World War. Cambridge: The MIT Press, 1971. 268 p.
13. Libicki M. The Threat: Types of Information Warfare. URL: <http://www.iwar.org.uk/iwar/resources/belvoir-iw-course/thethreat.htm>
14. McLuhan M. The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man. Toronto : Univ. of Toronto Press, 1962. 293 p.
15. Okinawa Charter for the Global Information Society. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/economy/summit/2000/documents/charter.html>
16. Russel Nathan J. An Introduction to the Overton Window of Political Possibilities. Mackinac Center for Public Policy. 2006. URL: <https://www.mackinac.org/7504>
17. Shore Z. A sense of the enemy: refocusing prediction in military and foreign affairs // Joint Force Quarterly. 2012. I. 65. URL: <http://www.zacharyshore.com/a-sense-of-the-enemy.html>
18. Spengler O. The Decline of the West. URL: <https://ia803401.us.archive.org/26/items/declineofwest01spenuoft/declineofwest01spenuoft.pdf>
19. Stein J. Information War. URL: http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/apj/apj95/spr95_files/stein.htm
20. Stengel R. We're In the Middle of a Global Information War. Here's What We Need to Do to Win. URL: <https://time.com/5686843/global-information-war/>
21. Sun Tzu. The Art of War (translated by Lionel Giles). 1910. URL: <https://www.gutenberg.org/files/132/132-h/132-h.htm>
22. Szafranski R. Neocortical warfare? The acme of skill. In Athena's camp. Preparing for conflict in the information age. Santa Monica: RAND Corporation, 1997. Pp. 395–416.
23. Toffler A. and Toffler H. War and anti-war. Survival at the dawn of the 21st century. London: Little Brown & Co, 1993. 302 p.

Kovalevska-Slavova A. V. INFORMATION WARFARE: COMMUNICATIVE PATHOGENICITY SPECIFICATION

The article analyzes in detail the phenomenon of information warfare, including the history of this concept, its existing qualifications, features, purpose, specific techniques (methods) and the main means of conducting IW. It is determined that scholars see the beginning of information warfare (IW) as far back as in primitive society, and one of the first manuals-recommendations for conducting information operations is the book by the Chinese military strategist Sun Tzu «The Art of War». The author also outlines the development of information wars in terms of both large-scale revolutions and the confrontation between the United States and the USSR, as well as information technologies used in world wars - riots, propaganda, and others. The article emphasizes that in the Ukrainian scientific paradigm, the growing interest in studying this phenomenon is associated with the events of 2014 – the invasion of the Russian troops in the Ukrainian Crimea, Donetsk and Luhansk, but the military aggression itself was preceded by a phase of covert penetration into the information field of Ukraine, and the best tool for achieving this goal was the so-called media viruses, the lack of readiness to counteract which, the lack of theoretical and practical knowledge to recognize and neutralize them, led to certain negative consequences for the entire community. Despite the fact that today the ability to counteract such aggression is gaining momentum, this in no way removes the need to develop this problem, to define its features and components, the main feature of which is its cross-cutting immanent pathogenicity, in order to provide maximum resistance to the aggressor and protect the Ukrainian State, which is why the article aims at defining the basic objectives of IW, highlighting their characteristic features and varieties, as well as current techniques of influence, which are primarily based on the language component. The article highlights the basic features of information wars and proposes a definition of such a linguistic feature of IW as consistency, which is defined as logical consistency, motivation, coherence, congruence and internally ordered structure of suggestive linguistic constructs available in the pathogenic array.

Key words: information warfare, influence, communication, pathogenicity, suggestion, NLP.

Колоїз Ж. В.

Криворізький державний педагогічний університет

**ІДІОСТИЛЬОВІ КОНЦЕПТЕМИ В ПОВІСТІ «ЧОРНЕ СОНЦЕ»
ВАСИЛЯ ШКЛЯРА**

У статті обґрунтовано наукове зацікавлення художнім текстом у проєкції концептуальної й мовної картини світу, інтерес до з'ясування смислового наповнення концептів – трансляторів як загальнолюдських цінностей і національних пріоритетів, так індивідуально-авторського світогляду, здатного вплинути на свідомість адресата, скорегувати його поведінку, діяльність, сприяти духовному збагаченню, моральному вдосконаленню, особистісному розвитку. Репрезентовано узагальнені підходи до трактування поняття «ідіостильовий концепт», зіставлено його науковій інтерпретації. Основний акцент зроблено на осмисленні ключових ідіостильових концептів, оприєвлених у повісті «Чорне Сонце» Василя Шкляра. Увагу зосереджено не стільки на загальних стереотипах, які є типовими насамперед для національної спільноти, скільки на здобутках письменника як креативної мовної особистості, що продукує естетичні цінності, художнє світобачення, яке трансформує й доповнює людську свідомість. Запропоновано термінологічне словосполучення «ідіостильова концептема». Його використано для позначення вербалізованої одиниці свідомості письменника, його світобачення і світовідчуття, репрезентованої в художньому тексті, яка віддзеркалює індивідуально-авторське осмислення реалій зображуваної дійсності. На основі конкретних зразків простежено, як митець маркує «кванти» засвоєної інформації, сформовані на основі особистісного пізнання реалій довкілля. Схарактеризовано передовсім бібліоніми «Чорне Сонце» та «Дума про братів азовських», їх змістове наповнення й символічне значення, комунікативно-прагматичний ефект. Фрагменти художнього тексту розглянуто як модель авторської інтерпретації дійсності, об'єктивованої в концептах, навантажених індивідуальним смислом, зумовленим громадянською позицією, морально-етичними й духовними орієнтирами митця.

Ключові слова: художній текст, концептуальна і мовна картина світу, ідіостиль, концепт, ідіостильовий концепт, ідіостильова концептема.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть значно активізувалися науково-дослідницькі пошуки в царині як концептуальної, так і мовної картини світу, зокрема у проєкції ролі людського чинника в їхньому створенні. Важливого значення в цьому плані набуває проблема індивідуально-авторського, насамперед художнього, мовомислення. Кожен доробок письменника як творчої особистості, майстра слова, який актуалізує духовні й продукує естетичні цінності, є відображенням не лише концептуальної й мовної картини світу, але й авторського світобачення й світовідчуття, що певною мірою доповнюють, конкретизують, трансформують знання, які стабілізувалися в культурній практиці. А відтак – зрозумілим є невпинний науковий потяг до пізнання особливостей художнього світу, створеного уявою митця за допомогою вербальних засобів, до з'ясування смислового наповнення основних складників досліджуваних художніх систем – концептів – трансляторів як загальнолюдських цін-

ностей і національних пріоритетів, так індивідуально-авторського світогляду, здатного вплинути на свідомість адресата, скорегувати його поведінку, діяльність, сприяти духовному збагаченню, моральному вдосконаленню, особистісному розвитку.

Вивчення явища концептуалізації, як і концептів загалом, має давні традиції й здійснюється в багатьох напрямках як зарубіжними, так і вітчизняними вченими (Н. Баландіна, Т. Вільчинська, К. Голобородько, О. Гоменюк, І. Дишлюк, О. Єфіменко, А. Загнітко, О. Задорожна, Т. Ключник, Т. Космеда, О. Маленко, П. Мацьків, А. Приходько, О. Селіванова, І. Серебрянська, М. Скаб, Д. Ужченко, Н. Юліч-Варпаховська (N. Julich-Warpakowski), Дж. Лакофф (G. Lakoff), Д. Люн (D. Leung), Ж. Літлмор (J. Littlemore) та ін.) [1; 9]. Попри це проблеми концептів, концептології, лінгвоконцептології навряд чи можна вважати остаточно розв'язаними, а наявні теоретичні відомості, усталені наукові положення – вичерпними,

недискусійними, усебічними. Особливо, коли йдеться про так звані художні, або ідіостильові, концепти. Адже, як відомо, індивідуальна мовотворчість посідає окремішне місце в концептуальній і мовній картині світу, а ідіостиль того чи того митця – яскраво-виразне свідчення еволюції мови у сфері її духовного ества й інтелектуального гарту. До того ж зображені реалії об'єктивної дійсності в художньому тексті, почасти переосмислені, суб'єктивовані, рефлексовані і т. ін., є результатом майстерного ословлення відчуттів, спроможним употужнити експресивно-емоційний вплив на читача. У цьому плані заслуговує на увагу мова повісті Василя Шкляра «Чорне Сонце», назва якої є сакральним знаком, асоційованим зі знищенням усього «ворожого, старого і хибного», зі споконвічним прагненням до оновлення й переродження, символом, що «знаменує силу і волю українських націоналістів як оборонного щита цілої української нації до самовідданої боротьби проти дикого і спрагло до крові московського ворога» [8]. Символічного звучання набуває не лише образ Чорного Сонця як такий, але й кольоратив *чорний* загалом, який отримує важливі індивідуально-авторські оцінні конотації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Повість «Чорне Сонце» – невеликий за обсягом, однак потужний за інформаційним навантаженням художній текст, уналежнений до сучасної мілітарної прози, що віддзеркалює події, пов'язані з російським збройним вторгненням і тимчасовою окупацією територій сходу України, репрезентує «нового героя», громадянина-патріота, наділеного неабиякою витримкою й силою волі, який не боїться відповідальності, відмовляється від традиційного «моя хата скраю» і не лише подумки вибудовує «стратегію розвитку країни», оприявнює потенційний склад майбутнього уряду, але й насправді демонструє «успішну тактику завтрашнього бою» [5, с. 61]. Тому й не дивно, що з моменту своєї появи вона вікликала інтерес передовсім літературознавців, які зверталися до студіювання засадничих мотивів художнього тексту чи то принагідно [5], чи то в окремішніх розвідках [11; 12; 14; 16]. Однак повість, як і вся прозова творчість відомого українського письменника загалом, засвідчує не тільки високу мистецьку майстерність, а й мовне чуття, бездоганне, досконале, філігранне володіння словом, уміння віртуозно конгломерувати мовні засоби задля мовної характеристики персонажів, відтворення локального колориту описуваних подій, достовірності пейзажних описів і т. ін. А відтак, цілком

закономірно, що мовознавці не змогли залишатися осторонь і висловили власні критичні міркування про актуалізований художній текст із лінгвістичних позицій. Наразі йдеться здебільшого про випадковий, принагідний характер мовознавчих студій. До того ж у наявних працях зроблено загалом успішні спроби дослідити особливості використання, по-перше, паремійних одиниць у мовотворчості письменника загалом, зокрема й тексту «Чорне Сонце» [10]; по-друге, літературно-художніх антропонімів у створенні образів героїв у досліджуваній повісті [2]. Вочевидь, не викликає жодних заперечень те, що актуальним наразі залишається дослідження когнітивних підходів, скерованих на студіювання художнього тексту як засобу отримання, зберігання й трансформації знань про навколишню дійсність, з'ясування загального й індивідуального рівнів її концептуалізації. Спорудження вітчизняної ідіостильової концептології не буде викінченим без конструктивного елемента, який являтиме собою єдину парадигму лінгвоконцептуального простору Василя Шкляра, що передбачатиме його культурологічну ідентифікацію в «національному мистецькому ландшафті».

Постановка завдання. Мета дослідження – осмислення ідіостильових концептів, засвідчених у повісті «Чорне Сонце» Василя Шкляра, які віддзеркалюють його мовну картину світу, авторські світовідчуття і світобачення як креативної мовної особистості.

Виклад основного матеріалу. Ідіостиль того чи того письменника як представника національної спільноти викликає зацікавлення з позицій як літературознавчих, так і мовознавчих. Результати відповідних науково-дослідницьких пошуків оприлюднені у вигляді наукових праць різного гатунку (монографій, дисертацій, статей тощо). Так, скажімо, об'єктом прискіпливої уваги стала творчість (мовотворчість) таких відомих і маловідомих митців, як-от: М. Стельмаха [4], П. Загребельного [6], О. Олеся [7], В. Бойка [17] та інші. Свого часу з'явилася дисертаційна праця, щоправда, літературознавчого спрямування, у якій вперше комплексно досліджено історичні романи Василя Шкляра («Чорний Ворон» («Залишенець»), «Маруся»), зокрема з'ясовано особливості творчого моделювання історичного минулого, визначено доміанти художнього історизму романів крізь призму традицій та новаторства [13]. Ці та інші твори оприявнюють не лише загальні стереотипи, що є типовими для національного менталітету, але й здобутки письменника як мовної особистості, що продукує естетичні цінності,

є своєрідним художнім світобаченням, яке трансформує й доповнює людську свідомість.

Для пізнання особливостей світу, створеного уявою митця за допомогою слова, важливе значення має з'ясування смислового наповнення базових складників його художнього простору, де сконструйовано нову реальність відповідно до внутрішніх інтенцій автора. Ідеться передовсім про ідіостильові концепти, «зміст яких виражається мовними засобами в окремих текстах (у художній семантиці макротекстової площини)» і які «є не лише елементами концептуальної картини світу, але й одиницею аналізу індивідуально-авторської» [7, с. 49–50]. Терміносполучення «ідіостильовий концепт» одне із ряду, що ними послуговуються лінгвісти для позначення відповідного явища, яке подекуди іменують і як текстовий / літературний / художній і т. ін. концепт. Так, скажімо, Т. Врублевська, послуговуючись терміном «художній концепт», витлумачує його як «одиницю концептосфери письменника, яка виражає ідіостильове розуміння предмета концептуалізації і відображає соціально-історичні, культурні, етнографічні, інтелектуальні, мовні особливості суспільства» [4, с. 68]. Пор.: *ідіостильовий концепт* – «лігвоментальна категорія, що містить знання і досвід людини, смисли екстралінгвального, узуального, ідіолектного характеру й репрезентує концептуальну картину світу творчої особистості в авторському мовленні» [7, с. 51].

У межах лінгвістичних праць, автори яких скеровують вектор своїх наукових пошуків на концептологічний, когнітивний, прагматичний і т. ін. аспекти дослідження художнього дискурсу, з'являється й так звана емічна одиниця на кшталт *концептема* (пор.: *лексема, фразема, семема* тощо), яка отримує й відповідне потрактування: лексема-вербалізатор, що в результаті аксіологізації та семантичної трансформації конотативного елемента значення переходить із розряду мовних знаків до групи культурогенних символів [6, с. 304]. Беручи до уваги вербальний характер концептів, особливості їх об'єктивації, зокрема в художньому тексті, представлення у вигляді образів, що втілюють культурно-зумовлені уявлення мовців про довкілля й оприлюднені за допомогою різних мовних, передовсім лексичних, засобів, вважаємо термін «концептема» цілком прийнятним і таким, який може модифікувати і форму, і зміст, супроводжуючись тим чи тим атрибутивним поширювачем, наприклад, «ідіостильова концептема».

Ідіостильова концептема – це вербалізована одиниця свідомості письменника, його світобачення

і світовідчуття, репрезентована в художньому тексті (або художніх текстах), яка віддзеркалює індивідуально-авторське осмислення реалій зображеної дійсності. Будь-яка ідіостильова концептема маніфестує специфічну взаємодією плану змісту та плану вираження: структурно-смислова цілісність ґрунтована на єдності імпліцитного й експліцитного елементів, де перший – співвідносний з авторським задумом, а другий – підтверджує успішну реалізацію цього задуму. І як результат – складно організована система смислів, що відображають відповідну комунікативно-пізнавальну ситуацію, пов'язану з авторською інтенцією, світоглядом, позицією, ціннісними орієнтирами, критичною оцінкою і т. ін.

Повість «Чорне Сонце» як художній текст вирізняється знаково-семіотичною природою, специфікою використання мовних засобів, когнітивною й лінгвопрагматичною установкою, засвідчує єдність поверхової й глибинної структур. Адресант, стимулюючи до розмірковувань, використовує концептеми як знаряддя впливу на свідомість адресата, на корегування його поведінки відповідно до суспільних стереотипів, моральних норм, духовних цінностей тощо. «Квант» засвоєної інформації, сформований на основі особистісного пізнання реалій навколишнього світу, письменник маркує своєрідно, оригінально, по-своєму.

Заслуговує на увагу заголовкова назва художнього тексту, що, безумовно, має символічне значення, яке розуміють і пояснюють по-різному [12; 14]. До сакральних («який стосується релігійного культу; обрядовий, ритуальний; який дуже цінують, оберігають; священний, заповітний») уналежнею знак Чорного Сонця й сам автор, удаючись у зачині до своєрідної ретроспекції: *Наприкінці третього тисячоліття до Різдва Христового, коли Земля вступала у Сварогову ніч і насувалися зловісні часи, волхви-украї постановили відкрити для свого племені таємницю сакрального знаку Чорне Сонце. Саме цей магичний символ здатний був дати людям нове джерело енергії, аби вони вистояли в годину найтяжчих випробувань. Цей знак забезпечував тісний зв'язок із предками, а отже, давав особливу силу та витривалість. І горе було тому, хто не чув голосу прабатьків, голосу рідної крові. Чорне Сонце спаловало йому душу.* Вочевидь, що тільки частина концептуальної інформації отримує вербальну форму вираження, ословлення, інша частина представлена у психіці ментальними репрезентантами на кшталт образів, відтворених у свідомості, пам'яті або створених уявою. Вербалізація відповідного концепту ґрун-

тована на використанні мовних засобів, що мають чи то безпосередній, чи то опосередкований стосунок до його індивідуально-авторської інтерпретації: у першому разі це лінгвоодинаця, значення якої можна звести до ключової лексеми концепту; у другому – осмислення враховує й контекстуальне оточення, лексичну сполучуваність, культурний досвід, когнітивні вміння і т. ін.

Бібліонім «Чорне Сонце» є результатом лексико-семантичного способу словотворення, різновидом так званої умовної номінації, коли словосполучення (*Чорне Сонце*), яке стабілізувалося в мовленнєвому узусі, використовують для позначення іншої реальності об'єктивної дійсності. Лексикалізоване сполучення *Чорне Сонце* виникло внаслідок метафоричного переосмислення синтаксичного (атрибутивно-субстантивного) словосполучення *чорне сонце* на основі зовнішньої подібності та виконуваних функцій. Пор.: *сонце* – «центральне небесне світило сонячної системи, що має форму гігантської розжареної кулі, яка випромінює світло й тепло»; *чорний* – «огорнутий, оповитий темрявою», де *темрява* – «неосвітлений або погано освітлений простір», тобто *чорне сонце* – «сонце, оповите темрявою, пільмою, природне сяйво якого спотворюють зовнішні чинники». Відповідні вербалізатори використані й у межах повісті, напр.: *І стояло наді мною високо в zenіті сонце, я дивився на нього і зовсім не мружився, бо воно не пекло, не палило і вже не світило. Сонце було чорне. Воно увійшло у Сварогову ніч, увійшло в саму серцевину ночі Сварога*. Зауважимо: кольоратив *чорний* перебуває не в позиції атрибутивного поширювача, а в позиції компонента предиката: попри те, що сонце було «високо в zenіті» («найвища точка небесної сфери над головою спостерігача»), воно «не світило» (чи то пак, світило не так, як слід), оскільки «сонце було чорне», оповите темнотою, що зазвичай наступає з наближенням ночі – «частини доби від заходу до сходу сонця», а наразі – від вибухів, які «стрясає землю вже тут і там». Дистантне зіставлення образів *Чорного Сонця* і *чорного сонця* викликає в уяві адресата низку роздумів, емоційних переживань, асоціацій, впливає на свідомість. Відповідні образи конкретизують той чи той життєвий досвід, зорові, чуттєві та слухові враження, певною мірою узагальнюють, а подекуди і збагачують його. І що важливо – обидва ґрунтовані на первинному символічному образі сонця, яке є не лише джерелом світла, але й усіх земних благ, гараздів, добробуту, «всевидающим оком», маєстатом правосуддя тощо.

Згідно з християнськими традиціями, сонце кваліфікують як істинне світло в буквальному й переносному потрактуванні. Спільнота людей одного віросповідання, іменована церквою, у Біблії персоніфікується, оприявнюється в образі жінки, яка «оповита сонцем; під ногами її місяць і на голові її вінець з дванадцяти зірок» [Одкровення 12: 1]. Затемнене ж сонце означає гнів Божий, нещастя, напасть, скорботу, страждання [Матвія 27: 45].

За міфологічними уявленнями, сонце – «велике коло, або колесо» – є найвеличнішим творінням бога Сварога (*svara, *svarg – «той, що сварить, карає»; *sūvarog – «вогонь»), над яким він довго трудився, аби здолати непроникний морок хаосу й пільми. Як відомо, геометричній формі кола споконвіків надавали магічного значення: це символ єдності, цілісності, безкінечності, завершеності, захист від зовнішньої стихії і т. ін. [3, с. 236]. Коло Свароже знаменує зодіакальний сонячний рік: за прадавніми віруваннями, Сварог – бог небесного вогню – проживав у зоряному царстві дванадцяти сузір'їв, через які пролягає річний шлях видимого руху Сонця.

Окрім того, одним із, так би мовити, опікунів божественного кола вважають Коляду, бога, який розпочинає коло Свароже, тобто новий господарський рік. Примітним є те, що символ бога Коляди (Колядник) має зображення подібне до дизайну сонячного кола [15]. Вважають, що відповідна графіка символізує перемогу світла над темрявою, світлого дня над ніччю і її варто використовувати як чоловічий оберіг, що додає сили в битві з лютим ворогом. Звідси, відповідно, усі, хто втаємничений у «заповіті наших предків-укрів», бачать «у формі і рунах кулі» не що інше, як Чорне Сонце, «сонце, яке не спалило нам душі, а, пов'язавши променем-пуповиною з предками» живило, живить і живитиме нас «вірою, силою і любов'ю», додавало, додає і додаватиме нам снаги у боротьбі за волю, незалежність, «ідею нації» (латинська, власне, старорукійська літера N, яку посередині перетинає впоперек літера I), а відтак, звісно, сприймають його без жодного натяку на ворожі ідеології.

Варто зауважити, що вербалізація концепту *чорний* відбувається й поза межами лексичного словосполучення *Чорне Сонце*. Напр.: *Тоді ходило багато чуток про чорних чоловічків, котрі невідь-звідкіля з'явилися на Донбасі. Чорне завжди більш загадкове і небезпечне, ніж зелене чи синє, – чорні запорожці, чорні прапори, чорні клубуки...* Ідіотильова концептема *чорні чоловічки* засвідчує аналогію з узуалізованим результатом на кшталт *зелені чоловічки* – «російські військові без розпізнавальних знаків на одязі, які у складі спеціальних підроз-

ділів проводили таємні операції щодо захоплення українських територій у 2014 році». Пор.: *чорні чоловічки* – «українські військові, які, не маючи військового обмундирування, зодяглися в дешеві чорні роби цивільних охоронців без будь-яких розпізнавальних знаків». У такому разі спостерігаємо явище лексичної метафоризації, з'являються нові контексти сполучуваності перенесеної назви, що відповідають новим семам відповідних лексико-семантичних варіантів багатозначного слова. За таким зразком спродуковані й інші лексичні словосполучення на зразок *чорні запорожці* («військове формування кавалерії армії УНР (1918–1920 рр.), представники якого мали чорну уніформу, чорні козацькі шапки з матерчатими шликами; чорношличники») та *чорні клобуки* («об'єднання кочових тюркських племен, що допомагали боронити Київську Русь від половців»).

Задля досягнення комунікативно-прагматичного ефекту Василь Шкляр використовує звичні засоби в незвичному (деавтоматизованому) контекстному оточенні, виводить систему мовних засобів із «рівноваги», аби сітка відношень напружилася в певному напрямку і в такий спосіб внутрішньо організувалася. Ця внутрішня організація залежить від домінанти, ключової ідеї, «пункту», на якому зроблено основний акцент. Порушення відповідної «рівноваги» відбувається по-різному, із використанням різних мовностилістичних прийомів, із-поміж яких вирізняється подвійна актуалізація, характерна, скажімо, для біблійної назви – «Дума про братів азовських».

З одного боку, письменник апелює до колективного досвіду, актуалізує національно значущі зразки лінгвокультурного надбання, закріплені в мовно-емоційній пам'яті етноспільноти: «Дума про братів азовських» – українська дума про втечу трьох братів з турецької неволі із міста Азова, про малодушність і козацьку честь. З іншого, – репрезентує паралельний мистецький світ, естетичний «надсвіт», де в оригінальний спосіб концептуалізує реалії об'єктивної дійсності, маркує їх за допомогою відповідних вербальних засобів: «Дума про братів азовських» – це повість не лише про російсько-українську війну, документально фіксовану бійцями добровольчого батальйону «Азов», але й про військову честь, людську гідність, справедливість, побратимство, любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові, готовність заради них на жертву й подвиги. «Брати азовські», або побратими з добровольчого батальйону «Азов», по-різному виявляли свою українськість, свій патріотизм: хтось учинком, хтось словом; у когось на всю спину красувався «козарлюга з двома схрещеними шаблоками», у когось на передпліччі –

«Святослав Хоробрий у кольчuzі й шоломі»; дехто наколював собі «тризуби та знак Чорного Сонця, який можна побачити на емблемі «Азову»: *Бували в бувальцях та ідейно підковані патріоти набивають собі на ліктях павутину, яка означає не лише їхню особливу небезпечність, але й фантастичну відданість своїм ідеалам та принципам.* Павутина своїм виглядом нагадує знак Чорного Сонця, але тільки нагадує, оскільки крайній є набагато глибшим, і задля того, аби «заволодіти» ним, зробити його частиною своєї тілесності, варто наблизитися до певного духовного щабля, звільнитися від фальші, бо «Чорне Сонце не прощає легкомудства й нещирості».

На превеликий жаль, обмежений обсяг статті унеможливує вичерпний розгляд і цих, і інших ідіостильвих концептем. До того ж концептуальні лінгвоодиниці можна розглядати і в координатах теорії прецедентності, крізь призму прецедентних феноменів, які наявні в національній когнітивній базі і які мають важливе значення для відображення специфіки національного менталітету й репрезентації мовної картини світу. Однак це вже тема для подальших наукових пошуків.

Висновки. Ідіостильові концептеми, засвідчені в повісті «Чорне Сонце», є лише окремими фрагментами в художньо-мистецькій мозаїці, які ще доведеться скласти в єдиний концептуальний пазл, аби репрезентувати лінгвоментальний світ того, кого називають «літературним велетнем», «батьком українського бестселера», маніфестувати його індивідуально-авторське мовно-естетичне потрактування буття. Послугуючись універсальними способами й засобами створення відповідної мовної картини світу, Василь Шкляр наповнює її глибоким філософським змістом, використовує словесно-образний матеріал, який віддзеркалює як культурний досвід, відбиває специфіку національного світогляду, так і власне світобачення й світовідчуття, транслює «етнокадри», систему образних і символічних смислів, пов'язаних із давніми віруваннями, традиціями, історичними фактами і т. ін.

Аналізовані фрагменти художнього тексту є моделлю авторської інтерпретації дійсності, об'єктивованої в концептах, навантажених індивідуальним смислом, зумовленим громадянською позицією, морально-духовними орієнтирами митця. Вербалізовані реалії російсько-української війни на Донбасі, пов'язані з бійцями добровольчого батальйону «Азов», актуалізують загальнолюдські цінності, що є засадничими для захисту національних інтересів і від усвідомлення яких залежить спроможність / неспроможність нації захистити територіальну цілісність держави, відстояти свою незалежність.

Список літератури:

1. Белінська В. Є. Концетосфера ПРИРОДА в поетичному словнику П. Перебийноса та А. Кичинського : дис. ... д-ра філософії. Харків, 2021. 234 с.
2. Вегеш А. Роль літературно-художніх антропонімів у створенні образів героїв повісті Василя Шкляра «Чорне сонце». *Українська літературно-художня ономастика* : зб. статей. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2023. С. 178–185.
3. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 662 с.
4. Врублевська Т. В. Концепт «Поділля» у мові творів М. Стельмаха : дис. ... канд. філол. н. Вінниця, 2018. 234 с.
5. Герасименко Н. Новий герой сучасної воєнної прози (на матеріалі книжок про Майдан та війну на Донбасі). *Слово і час*. 2020. № 2 (710). С. 55–67.
6. Голікова Н. С. Художній дискурс П. А. Загребельного : лінгвокогнітивний і прагматичний аспекти : дис. ... д-ра філол. н. Дніпро, 2019. 530 с.
7. Голобородько К. Ю. Ідіостиль Олександра Олеся: лінгвокогнітивна інтерпретація : монографія. Харків : ХІФТ, 2010. 527 с.
8. Коваленко Л. Чорне Сонце. *Народний оглядач*. 2015. URL : <http://www.ar25.org/article/chorne-sonce.html>
9. Ключник Т. О. Концепт РОЗУМ в антропоцентричних кодах української лінгвокультури : дис. ... доктора філософії. Київ, 2023. 220 с.
10. Митько Н. Особливості вживання паремій у творах В. Шкляра. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2019. Вип. 29. С. 27–33.
11. Новак С. Аксиологічний потенціал роману «Чорне Сонце» Василя Шкляра. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 40. Т. 2. С. 131–137.
12. Поліщук Є. С. Символіка повісті «Чорне сонце» Василя Шкляра. *Вісник Запорізького національного університету*. 2017. № 2. С. 39–44.
13. Пономаренко В. В. Поетика та проблематика романів «Чорний Ворон» («Залишенець») та «Маруся» Василя Шкляра : дис. ... канд. філол. н. Київ, 2019. 199 с.
14. Сазонова О., Янкова Н. Від самознищення до порятунку (екологія духу у творі В. Шкляра «Чорне сонце»). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія*. 2016. Вип. 2 (36). С. 227–231.
15. Слов'янські символи-обереги. URL : https://barvinok.ucoz.net/publ/simvoli_ta_znaki/slov39janski_simvoli_oberegi/9-1-0-66
16. Солодка Л. «Поїзд точно за розкладом» Г. Белля та «Чорне сонце» В. Шкляра: воєнна семантика крізь призму порівняльного аналізу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 56. Т. 3. С. 109–116.
17. Черненко О. І. Концептополе ДУХОВНІ ЦІННОСТІ в ідіостилі Віктора Бойка : дис. ... д-ра філософії. Харків, 2021. 272 с.
18. Шкляр В. М. Чорне сонце. Київ : КК «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 304 с. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Shkliar_Vasyl/Chorne_sontse/

Koloiz Zh. V. IDIOSTYLE CONCEPTEMES IN THE STORY “BLACK SUN” BY VASYL SHKLYAR

The article substantiates the scientific interest in the artistic text through the prism of the conceptual and linguistic picture of the world, the interest in finding out the semantic content of concepts that are translators of both universal human values and national priorities, as well as the worldview of the author. Such a worldview is capable of influencing the consciousness of the addressee, correcting his behavior and activity, contributing to spiritual enrichment, moral improvement, and personal development. Generalized approaches to the interpretation of the concept of “idiostyle concept” are presented, and its scientific interpretations are compared. Emphasis is placed on understanding the key idiosyncratic concepts present in the story “Black Sun” by Vasyl Shklyar. Attention is focused on general stereotypes that are typical, first of all, for the national community, as well as on the achievements of the writer as a creative linguistic personality that creates aesthetic values, an artistic worldview that transforms and complements human consciousness. The terminological phrase “idiostyle concepteme” is proposed. It is used to denote the verbalized unit of the writer's consciousness presented in the artistic text, which reflects the individual author's understanding of the realities of the depicted reality. On the basis of specific samples, it can be traced how the artist marks the “quanta” of learned information, formed on the basis of personal knowledge of the realities of the environment. First of all, the biblionyms “Black Sun” and “Thought about the Azov brothers” are analyzed, their content and symbolic meaning, communicative and pragmatic effect. First of all, they are characterized by the biblionyms “Black Sun” and “Thought about the Azov brothers”, their content and symbolic meaning, communicative and pragmatic effect. Fragments of the artistic text are considered as a model of the author's interpretation of reality, objectified in concepts that have an individual semantic load and testify to the civic position, moral, ethical and spiritual orientations of the artist.

Key words: artistic text, conceptual and linguistic picture of the world, idiostyle, concept, idiostyle concept, idiostyle concepteme.

УДК 81'367.625
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/08>

Левченко Т. М.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Чубань Т. В.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Шинкар Т. С.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ В МОВІ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ

У статті проаналізовано мову засобів масової комунікації, які нині займають ключове місце у формуванні та поширенні лексичного багатства української мови. Зосереджено увагу на нових технологіях, глобалізаційних та динамічних змінах у суспільстві, які й стимулюють постійне поповнення словникового запасу, зокрема за рахунок запозичень з інших мов та формування нових лексичних одиниць. З'ясовано, що семантика та функціонування нової запозиченої лексики у ЗМІ першої третини XXI століття відображає складний характер сучасної комунікації, де лексеми стають не лише засобом передавання інформації, але й відображенням культурних, соціальних та політичних тенденцій. Слова, що потрапляють до мовленнєвого простору через взаємодію з іншими культурами або технологічними інноваціями, нерідко відображають нові реалії, концепти та поняття. Окреслено тенденції до вживання в засобах масової комунікації англізмів, що сприяє не лише розширенню словникового запасу, а й формує нові семантичні асоціації та контексти. Зазначено, що найуживанішими в аналізованій період виявилися лексеми з абстрактними значеннями. Це пояснюється тим, що в мову передовсім потрапляють слова з чітким значенням, але невизначеним обсягом поняття, а це, своєю чергою, дозволяє розширювати семантику до трансформації лексем у гіпероніми. Встановлено, що в сучасних масмедіа найактивніше функціонують такі тематичні групи: «Інформаційні технології», «Економіка», «Політика», «Наука», «Культура», «Соціально-психологічні явища», «Мода та краса», «Спорт», «Продукти харчування». Крім того, встановлено, що за останні роки українська мова поповнилася масивом абстрактних лексичних запозичень, що репрезентують саме соціально-психологічні явища, їхні суб'єкти та об'єкти. Незважаючи на деякі позитивні наслідки появи запозичень в українській мові (збагачення лексичного складу, морфемного розмаїття, розширення синонімічних та антонімічних рядів, розширення семантичної структури вже існуючих запозичень), констатовано, що засилля англізмів, на сьогодні набуває масштабних обертів, що призводить до засмічення мови.

Ключові слова: мова засобів масової комунікації, запозичення, англізми, масмедіа, тематичні групи.

Постановка проблеми. У сучасних умовах демократизації суспільного життя та лібералізації соціальних основ і моральних принципів український інформаційний простір зазнає постійних змін, що своєю чергою впливає на розвиток мови, зокрема її лексичної системи. Запозичення, як наслідок мовних контактів, є тим підґрунтям, яке забезпечує активне функціонування мови в усіх сферах суспільного життя. Інтерес дослідників до англізмів як до предмета вивчення пояснюється тим, ця лексика формує певні уявлення про світ і систему цінностей читачів. Для яких свідоме використання запозичених слів відображає сучасні тенденції та особливості суспільного

життя. З цієї точки зору все більшої актуальності набувають дослідження, присвячені формуванню лексичного складу української мови за рахунок англізмів, вивченню семантичної структури англізмів у порівнянні з їхніми українськими відповідниками. Активне входження англізмів до лексичного складу української мови зумовлене тим, що багато тенденцій у мистецтві, технологіях, економіці, політиці, сфері послуг та інших галузях походять з англomовного світу. Крім того, англійська мова сьогодні визнана універсальним засобом комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вживання запозиченої лексики в мові ЗМІ

є предметом вивчення низки науковців, зокрема В. Акуленко, Л. Архипенко, Є. Карпіловської, Н. Клименко, Д. Мазурик, Н. Попової, О. Стишова, Л. Струганець, Т. Рудакової та інших. Вхідження запозичень до лексичної системи пов'язане переважно із зовнішніми (екстралінгвальними) та внутрішніми (інтралінгвальними) чинниками. Слід зазначити, що номенклатура цих понять у сучасній лінгвістиці нестабільна. Мовознавці називають їх «екстралінгвістичними» та «інтралінгвальними» (Л. Архипенко [3], Ю. Мрозіцька [7]), «лінгвістичними» та «екстралінгвістичними» (О. Стишов) [10]. Дослідження показали, що важливим чинником поширення та адаптації лексичних запозичень є зростання ролі та впливу засобів масової інформації на всі сфери життєдіяльності суспільства та особистості.

Водночас подальше вивчення питання та поява чергових наукових матеріалів вимагають нового підходу до цієї проблеми.

Актуальність статті визначається необхідністю дослідити ефективність процесу запозичення іншомовної лексики як актуального явища, підкреслити функційну природу та специфіку запозичення лексики у зв'язку з активною медійною діяльністю, здійснити оцінку словникового складу іншомовної лексики, що відображає нові етапи розвитку сучасних мовних засобів, а також відповідні суспільні процеси.

Запозичені слова виконують певну функцію, що полягає в приверненні уваги читача. Поява таких лексем у мові ЗМІ засвідчує активний і динамічний процес у словниковому складі сучасної української мови.

Постановка завдання. Мета статті – вивчення особливостей семантики та функціонування нової та новітньої запозиченої лексики у сучасних ЗМІ першої третини ХХІ ст. Публіцистика обрана нами як об'єкт дослідження, адже це одна з найвідкритіших для запозичень сфер комунікації, що обумовлено насамперед екстралінгвальними чинниками, серед яких визначальним є різноманітність тем (економічних, політичних, соціальних тощо).

Завдання статті полягає в дослідженні основних тенденцій та особливостей еволюції лексичного складу у ЗМІ та їхнього впливу на мовну культуру та сприйняття сучасними мовцями.

Виклад основного матеріалу. ЗМІ посідають особливе місце у формуванні уявлень про світ, що призводить до стихійного накопичення фонових знань. У цьому контексті доречними є слова М. Жовтобрюха: «У ній [періодичній пресі] найбільш інтенсивно відбувається творчий процес

перевірки, відбору і закріплення у всенародному вживанні лексичних неологізмів, виникнення яких викликано соціальною проблемою» [5, с. 3]. Такий підхід є причиною того, що ЗМІ набувають особливого значення. Популярність засобів масової інформації останнім часом змістила акценти в їхній літературній формі з точки зору сфер, які впливають на розвиток мови, особливо на її лібералізацію. Динамічний темп використання мови в ЗМІ можна пояснити історичним контекстом, в якому вона розвивається, включаючи соціальні, політичні, економічні та психологічні чинники.

Однак саме ЗМІ відіграють чи не найактивнішу роль у розвитку сучасної української мови, хоча таким ресурсом віднедавна була художня література. Сучасний публіцистичний дискурс – це фактично новий аспект мовної структури, що нейтралізує нормативність і неоднозначність традиційної книги, а також обмеженість певних стилістичних і лексичних структур. Ця вище в сучасній мові мас-медіа не слід розглядати як втрату стабільних і незмінних мовних норм. Вплив соціальних чинників на мовні зміни, безперечно, активніший і виразніший у найбільш динамічні періоди розвитку суспільства, коли відбуваються важливі події в різних сферах життя. Тому ЗМІ створюють справді специфічну картину використання мови. Ця ситуація останнім часом викликає суперечливі та негативні судження й оцінки [8, с. 92].

Уведення нових запозичених слів у відповідні функційні сфери та їхнє інтенсивне використання часто залишає негативне враження через відсутність у суспільстві розуміння свободи вираження поглядів. Особливо це стосується інтенсифікації інформаційних хвиль, появи всесвітньої мережі Інтернет та глобальних змін у національному розвитку, збільшення науково-технічних запозичень та розвиток нових вербальних і невербальних знакових систем. Сьогодні відомо, що українська мова зазнає особливого впливу англійської мови, зокрема американської. Основні причини цього явища – активне використання англійської мови як міжнародної, історична ситуація на світовій геополітичній арені (особливо в США), її вплив на сучасне суспільно-політичне життя, позитивна культурна дифузія та впровадження демократії і ринкової економіки в різних країнах, тобто через те, що англійські країни найрозвиненіші і найвпливовіші.

За спостереженнями мовознавців, найпопулярнішими словами у 2021 р. стали *хайп* та *фейк*. Розберемося у значеннях цих слів, витлумачуючи їх самостійно, адже у жодній лексикографічній

праці ми їх не зустрічаємо. Тому лексема *хайп* (від англ. *hype* – галас, ажіотаж) – жарг. «успішне привернення уваги певної цільової аудиторії до будь-якої події або особи шляхом створення галасу, ажіотажу», а *фейк* – «недостовірна інформація (часто сфальсифікована), яка недобросовісно розповсюджується з метою введення адресата в оману». Очевидно, популярність цих слів пояснюється тим, що дифузність значень дозволяє вживати їх для репрезентації широкого кола соціальних, політичних, економічних та культурних явищ. Лексеми з розмитою семантикою дозволяють адресанту не замислюватися над вибором найточнішої і придатної для вираження думки форми та економити інтелектуальні зусилля. Саме тому слова *фейк* і *хайп* та похідні від них широко використовуються сучасними журналістами: *Гордонівське «інтерв'ю Богдана», про яке зараз з придилом говорять окремі хайпери, типу: «... ох, як він хвацько щось сказав!»* (Детектор медіа, 11.09.2020); *Він (Порошенко) додав, що наразі ми не маємо права на політичні ігри, хайп і вибори в умовах смертельної для країни загрози* (Україна молода, 17.01.24); *Бажання продемонструвати свою «обізнаність», дотичність до «інсайду» та «хайпанути» на «ситуативі» – природне для будь-якого інформаційного простору* (Детектор медіа, 29.08.2022).

За даними нашого дослідження, серед іншомовної лексики в сучасних масмедіа, вживається значна кількість абстрактної лексики (*Інтернет, онлайн* – як саме слово, так і його похідні – *вайб, інсайт, лайк, майнінг, тренд, хейт, краудфандінг, кринж, фріланс* та ін.). Посилення маніпулятивного складника комунікації, особливо в мережевому спілкуванні людей, що характеризується необмеженою свободою вияву психологічних ознак і соціокультурних установок особистості, що призвело до формування нових соціальних реалій, форм взаємодії і потім їх позначень. В українському суспільстві постійно зростає інтерес до психології як науки, також відбувається активне відстоювання прав і свобод особистості, що посприяло входженню в мову нових запозичень, які відображають важливі, зазвичай, негативні соціально-психологічні явища: *аб'юз, аб'юзмент, аб'юзинг* (від англ. *abuse* – «зневажати, лаяти»), яке ми потрактуємо з таким значенням: «фізичне, психологічне, економічне насильство, яке здійснюється однією людиною чи групою осіб щодо іншої людини чи групи осіб з метою придушення волі жертви», напр.: *Він ніколи не змінився, тому що аб'юз – це дуже потужна психо-*

логічна травма («Фокус», 08.11.2023); *булінг* (від англ. *bullying*) – «систематичне агресивне переслідування, цькування, залякування із застосуванням фізичної та моральної сили» [10, с. 398], напр.: *Рішень суду щодо проявів булінгу небагато поки що, але вони вже є* («Вечірній Київ», 02.04.2019); *віктимблеймінг* (з англ. *Victim* – «жертва», *blame* – «звинувачувати») – це процес знецінення, який має місце, коли жертва злочину несе відповідальність – цілковито або частково – за злочин, вчинений щодо неї [12], напр.: *Віктимблеймінг може бути прищеплений ще у дитинстві* («Освіторія Медіа», 13.02.2023); *газлайтинг* (від англ. *gaslighting*, походить від назви п'єси П. Гамільтона «Газове світло» («Gaslight»)) та її однойменної екранізації – «форма психологічного насильства, при якій маніпулятор заперечує факти, що відбулися, намагаючись змусити жертву сумніватися у власних спогадах змінюючи її сприйняття реальності» [6, с. 163], напр.: *Отже, що робити, якщо ви розумієте, що зіткнулися з газлайтингом?* («Бердичів. biz», 20.06.2022); *харасмент* (від англ. *harrasment* – «занепокоєння, тривога, турбота» [2, с. 517]) – «форма дискримінації, яка включає будь-яку небажану і настирливу фізичну та словесну поведінку, що ображає чи принижує людину, порушує недоторканність її приватного життя» [6, с. 163], напр.: *Користувачі російського сегменту Twitter почали масово ділитися історіями про сексуальні домагання та харасмент з боку чоловіків, які переважно працюють чи працювали в російських ЗМІ* («Детектор медіа», 14.07.2020); *Нагадаємо, що нині в українському законодавстві немає статті про харасмент* («Вечірній Київ», 13.08.2022); *неглект* (від англ. *neglect* – «зневажання, зневага, недбалість, неухага» [2, с. 12]) – «зневага, недбалість, відсутність турботи та халатне відношення до своїх зобов'язань. Це пасивна форма аб'юзу» [11, с. 112], напр.: *Ця манера спілкування – поширена форма неглекта, нерідко використовується у відносинах для дестабілізації позиції партнера* (Ukr. Media, 28.10.2022); *бодіпозитив* (від англ. *body* – «боді», *positive* – «щось позитивне»), значення якого витлумачуємо самостійно: *феміністський рух, що проголошує вміння позитивно ставитися до свого зовнішнього вигляду, почувати себе комфортно у своєму тілі при всіх його недоліках*, напр.: *Здоровим проявом бодіпозитиву вона називає здоровий глузд, доказову медицину і психологію* («Суспільне новини», 05.06.2021); *Далі олії у вогонь підлила депутатка «Слуги народу» Мар'яна Безугла, яка вирішила обговорити, чому ожиріння – це хвороба, а не про*

бодіпозитив» (BBC, 02.08.2023); **боді-шеймінг** (від англ. *body* – «тіло» та *shame* – «ганьба») – «дискримінації стосовно людини є її зовнішній вигляд, коли осуджується тіло, так звана «оболонка», яка сприймається зорово» [4, с. 23], напр.: *Зараз соціальні мережі стали ідеальним місцем для боді-шеймінгу, оскільки вони надають можливість анонімно критикувати інших* (Високий вал, 02.03.2024); **флейм, флеймінг** (від англ. *flame* – спалахнути, загорітися), що потрактуємо зі значенням: жарг.: «агресивна суперечка, яка несподівано виникла в процесі інтернет-спілкування в чатах, соціальних мережах, на форумах та через непорозуміння, образу, навмисну провокацію», напр.: *Опитування показало, що інтернет-булінг переважно виражається у формі флеймінгу* (Час, 28.08.2019); **сексизм** (від англ. *sexism*) – дії чи ставлення, що дискримінують людей, на основі лише їх статі [1, с. 140], напр.: *У 2021 році сексизму не поменшало в політиці та медіа, тож в Україні втретє вручать Антипремію «Це яйце!»* («Детектор медіа», 02.12.2021); *Прем'єрка Італії Джорджія Мелоні розлучилася з чоловіком через сексизм* («Україна молода», 22.10.2023); **ейблізм** (від англ. *ableism*) – системна дискримінація та соціальне упередження щодо людей з інвалідністю, ментальними захворюваннями [6, с. 163], напр.: *...тоді як інші все це продовжують свою боротьбу проти системного ейблізму* (Медіум, 03.01.2023); **ейджизм** (від англ. *ageism*) – створення негативних суспільних стереотипів та дискримінація окремих людей або груп людей за віковою ознакою [6, с. 163], напр.: *Сподіваюся, це не відчитають як ейджизм, а якщо й відчитають, то мені байдуже: люди старшого віку (60+) прохолодно ставляться до серіалів і найчастіше кажуть, що не мають на таке часу й терпіння* («Високий Замок», 16.11.2020).

Характерно, що перелічені запозичення беруть активну участь у творенні нових слів і цілих словотворчих гнізд: *аб'юз* → *аб'юзивний; аб'юзити; аб'юзер* → *аб'юзерський; аб'юзерити; аб'юзерка; булити* → *булер* → *булерка; булерський; булінг* → *булінговий; антибулінг, контрбулінг* та ін. Крім того, новітні запозичення утворюють синонімічні та антонімічні пари: *булінг* – *моббінг, булінг* – *антибулінг, антибулінг* – *контрбулінг, хейтинг* – *шеймінг, шеймінг* – *антишеймінг* та ін.

Активно функціює нова соціально-психологічна лексика у мові сучасних масмедіа. У більшості випадків журналісти все ж таки прагнуть роз'яснити аудиторії значення нових і незвичних для українського слухача/читача слів: *У спіль-*

ному звіті чотири установи ООН заявили, що дискримінація, пов'язана з віком (ейджизм), стосується не лише літніх людей («Радіо свобода», 18.03.2021); **Булінг** – зумисне цькування – є актуальною проблемою для системи освіти («Детектор медіа», 03.06.2020); **Віктімблеймінг** – це звинувачення жертв фізичного та сексуального насилля, жертв шахраїв, в цілому, людини, яка постраждала від чогось. *Це явище широко розповсюджене в нашому суспільстві і я думаю, кожна людина хоча б раз житті чула «ти сам винен» чи «ти сама спровокувала» щось* («УНН», 02.02.2023). Регулярній появі такої лексики сприяє те, що у вік цифрових технологій соціальні мережі та платформи дозволяють людям ділитися інформацією про себе з іншими, часто незнайомими і негативно налаштованими людьми, які, виходячи з психологічних стереотипів, що існують у їх свідомості, можуть виявляти стосовно оточуючих нетолерантність і навіть агресію. Безумовно, більшість із цих явищ були присутніми в нашому житті й раніше, але багатьом із них, на відміну від расової та національної дискримінації, не давали назв. Наприклад, **ейджизм** (*утиск прав людини за віковою ознакою*) – явище, з яким регулярно стикаються жінки протягом століть. *Так, завжди – і в минулому столітті, і навіть зараз – жінки, які не вийшли заміж до 25 років, вважалися «старими дівами», незavidними нареченими* («Лубенщина», 23.04.2018).

У мові сучасних засобів масової комунікації досить часто натрапляємо на семантичні трансформації, зокрема при запозиченні лексики спостерігаємо зміну обсягу її значення в українській мові у порівнянні з мовою-джерелом. Останнім часом помічаємо й звуження обсягу значення, що виражається у закріпленні запозичення за певними контекстами. Про таке явище неодноразово згадували мовознавці, зокрема йшлося про те, що лексема *шоп* використовується в українській мові не до назви будь-якого магазину, а лише до такого, що в якому продають престижні речі, переважно західного виробництва (звичайний магазин продовольчих товарів ніхто *шопом* не назве). Як новітнє запозичення, значення якого зазнало звуження в українській мові, можна навести слово **харасмент** (від англ. *harrasment* – знущання, домагання). В англomовному світі воно використовується для опису ситуацій, в яких одна людина принижує честь і гідність іншої (ображає, тисне, порушує особисті межі). У нас під цим словом практично завжди розуміють сексуальні домагання, як правило, на роботі, напр.: *Користувачі*

російського сегменту Twitter почали масово ділитися історіями про сексуальні домагання та **харасмент** з боку чоловіків, які переважно працюють чи працювали в російських ЗМІ («Детектор медіа», 14.07.2020).

Низка запозичень, що давно закріпилися в українській мові, метафорично переосмислюються, набуваючи нових значень. Останніми роками таке розширення значення спостерігаємо у прикметника **токсичний**. У жаргоні та мові масмедіа він набуває нового значення, яке потрактуємо як: «такий, який надає негативний, згубний вплив на кого-небудь», як і іменник **токсик** («токсична людина», той, хто справляє неприємне враження, дратує оточуючих нетактовністю, занудством, егоїстичністю, схильністю радити або вимагати щось, скаргами або зайвою прив'язливістю, уразливістю, недоречністю. поведінкою тощо»), напр.: *Потужна і токсична пропаганда. Вплив російських ЗМІ в окупації посилюється?* (заголовок) («Радіо свобода», 01.09.2022); *Токсичні стосунки, на відміну від здорових, заважають* («Високий Замок», 26.10.2020); *Навпаки – вона перетворилася на такий токсик, що тепер будь-яка критика Головкама навпаки гальмується в зародку думкою: ... це я тепер в один ряд з Безуголю стаю?* («Високий Замок», 07.01.2024). Слова **егоїст**, **егоїзм**, **егоїстичний**, які давно й міцно увійшли в українську мову, в останні десятиліття під впливом західного світогляду стали набувати позитивних конотацій: *Хай живе здоровий егоїзм!* (заголовок) («День», 15.02.2023); *Чому бути егоїстом – нормально: відповідь психолога* («Сьогодні», 20.08.2020).

З появою нових життєвих реалій у нашу мову входять нові слова. Іноді в мові не існує однослівних позначень для явищ і процесів, що тільки з'явилися, тоді ці лакуни заповнює іншомовна лексика. У такому випадку її вживання цілком доречне і виправдане. Так, слово **коворкінг** і похідне від нього **коворкінговий** означає тип бізнесу, що недавно прийшов до нас з-за кордону: надання в оренду єдиного робочого простору для організації діяльності кількох компаній або людей; а лексема **кол-центр** використовується для номінації підрозділу організації, що спеціалізується на обробці звернень її співробітників або клієнтів та інформуванні їх по голосових каналах зв'язку, напр.: *Медіацентр Україна – Укрінформ журналістів у коворкінг, де стабільно є електроенергія, наявний зв'язок та вільні місця для роботи* («Детектор медіа», 28.11.2022); *В умовах сучасної повсякденності оренда офісів у коворкінгу все більше стає популярною* («Детектор медіа»,

21.06.2023); *Ми змагаємось не з коворкінгами. Ми змагаємось із традиційними офісами* («24 канал», 17.12.2020).

Використання іншомовної лексики ефективно тому, що дозволяє заощаджувати мовні зусилля та друкований простір. Так, слово **краудфандинг**, що стало модним наприкінці 2016 року, використовується частіше, ніж словосполучення **громадське фінансування** чи **співпраця людей, які добровільно об'єднують свої гроші чи інші ресурси разом, як правило через інтернет, аби підтримати зусилля інших людей або організацій**, саме через свою однослівність. Іноді вони використовуються як синоніми: *Перевірені ресурси для збору допомоги Україні за кордоном: краудфандингові платформи, організації та фонди* («Детектор медіа», 18.01.2024). Справді, в умовах глобалізаційного поступу простіше, і в багатьох випадках доречніше, використовувати запозичену й поширену в усьому світі англійську лексему. Так з'явилися поширені сьогодні лексеми **ріелтери**, **лоукостери**, **брокери**: *Черкаські ріелтори виступили проти законопроекту щодо їх діяльності* («Суспільне новини», 17.07.2020); *Лоукостер Wizz Air нібито оголосив про зупинку рейсів до Кишинєва* («Укрінформ», 11.08.2020); *Персональні дані клієнтів брокера «Фрідом Фінанс» опинилися під загрозою* («УНІАН», 27.12.2020).

Іноді для вираження значення слова потрібно вживати складну описову конструкцію, внаслідок чого варто використовувати запозичену лексику. Наприклад, автори рецензій, висвітлюючи твори культури, використовують слова **спойлер** (від англ. *to spoil* – умисне і передчасне розкриття концептуально важливих деталей сюжету книги, фільму, спектаклю) або **кліфхенгер** (від англ. *cliffhanger* – художній прийом, що полягає в раптовому закінченні оповідання в кульмінаційний момент або у створенні відкритої кінцівки з метою зацікавити читача-глядача та змусити їх чекати продовження у наступній частині твору). Журналісти вживають запозичені лексеми не тільки через моду на все англійське, скільки для того, щоб однослівно передати зміст, для реалізації якого в українській мові знадобилися б громіздкі описові конструкції: *Для утримання уваги глядача фільммейкери використовують такий прийом, як кліфхенгер* («Детектор медіа», 23.08.2021); *Як поводитися з друзями-спойлерами?* («Стихів медіа», 19.01.2022).

За допомогою запозичень збагатилася не тільки лексична, а й словотвірна система української мови. Як приклад можна навести запозичені

суфікси *-er*, *-ація*, *-ат*, які протягом тривалого часу беруть активну участь у творенні слівформ, а з кінця ХХ ст. дедалі більшої активності набирає суфікс *-инг* (*-інг*). При цьому, на жаль, не завжди враховуються суттєві відмінності української та англійської граматичної систем, адже в англійській мові немає флективних розмежувань частин мови, а в українській кожна частина мови має свою словозміну парадигму. Внаслідок цього під час адаптації низки запозичених слів (*банкінг*, *джипінг*, *ліфтинг*) порушуються норми українського словотворення, зокрема процесуальних іменників за допомогою нового для української мови суфікса *-инг* (*-інг*) від дієслів (*моніторити* – *моніторинг*, *шоп* – *шопінг*).

Іншомовна лексика вже давно використовується не тільки для репрезентації явищ, які неможливо висловити одним знайомим словом або словосполученням, але навіть для вираження емоцій (*Вау! Унс!*) та підтримки контакту зі співрозмовником (*Окей! Гуд! Хай! Гуд-бай! Бай!*). Натрапляємо на такі слова і в масмедійному спілкуванні: *Присядьте, бо це вау!* («Корупція-Інфо», 04.11.2023); *Унс, а що трапалося?* («Детектор медіа», 17.04.2021); *Вау-ефект: 5 наукових відкриттів липня* («Репортер», 05.08.2021); *Для дітей часто доводиться використовувати вау-ефект. Адже на початку шляху їх потрібно зацікавити, залучити до освітнього процесу ігрові*

технології («Детектор медіа» 31.08.2021); *Стартувала інформаційна кампанія «Шахрай Гудбай»* («Укрінформ», 07.07.2023); *Гудбай, динар, гудбай* («Голос України», 19.01.2024).

Висновки. Отже, уникнути використання запозиченої лексики у сучасній українській мові журналісти не можуть, адже з появою нових життєвих реалій виникає потреба в їх однослівній номінації, що не завжди можна забезпечити лексичними засобами рідної мови. Запозичені слова, що найактивніше вживаються в сучасній українській мові, можна умовно об'єднати в тематичні групи: «Інформаційні технології», «Економіка», «Політика», «Наука», «Культура», «Соціально-психологічні явища», «Мода та краса», «Спорт», «Продукти харчування», адже це найважливіші сфери життя й діяльності сучасної людини.

На сьогодні масмедійна комунікація є однією зі сфер спілкування, яка найвідкритіша для всього нового, зокрема й запозичень. Запозичення – це постійний мовний процес, який має як позитивні, так і негативні наслідки. До позитивних явищ можна віднести збагачення української мови: розширення її лексичного складу (включаючи поповнення синонімічних та антонімічних рядів), морфемного складу, поява нових значень у лексемах, що вже закріпилися в мові. Негативним наслідком є засмічення рідної мови, що виражається в недоречному та непомірному використанні іншомовної лексики.

Список літератури:

1. Англо-український словник: У 2-х томах. Склав М. І. Балла. Київ : Освіта, 1996. Т.1. 752 с.
2. Англо-український словник: У 2-х томах. Склав М. І. Балла. Київ : Освіта, 1996. Т.2. 712 с.
3. Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2005. 23 с.
4. Вакулик І. Студіювання досліджень щодо поняття «булінгу» та його видів. *International Science Journal of Education & Linguistics*. Vol. 1, No. 5, 2022, pp. 21-27. DOI: 10.46299/j.isjel.20220105.03.
5. Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Київ: Наук. думка, 1970. 303 с.
6. Лещук Г. В. Віктимблеймінг як соціальна проблема. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. № 5 (2021). 160-168 с.
7. Мрозіцька У. Л. Інтра- та екстралінгвістичні чинники розвитку мови-реципієнта (на матеріалі латинських запозичень в українській мові) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство». Київ, 2002. 18 с.
8. Словник Європейського інституту з гендерної рівності. Пер. М. Бабак, О. Давліканової, М. Дмитрієвої, М. Козир, Л. Компанцевої, К. Левченко, М. Скорик, О. Суислової. Київ : «Вістка», 2021. 170 с.
9. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Київ : Вид. центр КНЛУ, 2003. 288 с.
10. Яценко Н. О. Булінг – цькування. *Термінологічний вісник*. 2019, вип. 5. С. 398–399.
11. Currie J. and SpatzWidom C. Long-Term Consequences of Child Abuse and Neglect on Adult Economic Well-Being. *ChildMaltreat*. 2010 May; 15(2): 111–120.
12. Ryan W. Blaming the Victim. Vintage Books, New York, 1976. 368 p.

Levchenko T. M., Chuban T. V., Shynkar T. S. LEXICAL INNOVATIONS IN THE LANGUAGE OF THE UKRAINIAN MASS MEDIA

The article analyzes the language of mass media, which currently occupy a key place in the formation and dissemination of the lexical richness of the Ukrainian language. Attention is focused on new technologies, globalization and dynamic changes in society, which stimulate the constant replenishment of the vocabulary, in particular through borrowings from other languages and the formation of new lexical units. It has been found that the semantics and functioning of new borrowed vocabulary in the media of the first third of the twenty-first century reflects the complex nature of modern communication, where lexemes become not only a means of transmitting information but also a reflection of cultural, social and political trends. Words that enter the language space through interaction with other cultures or technological innovations often reflect new realities, concepts and notions. The author outlines the tendencies of using anglicisms in the mass media, which not only contributes to the expansion of vocabulary, but also forms new semantic associations and contexts. It is noted that the most used in the analyzed period were lexemes with abstract meanings. This is due to the fact that the language primarily includes words with a clear meaning but an uncertain scope of the concept, which, in turn, allows for the expansion of semantics to the point of transforming lexemes into hyperonyms. It has been established that the following thematic groups are most active in modern mass media: «Information Technology», «Economics», «Politics», «Science», «Culture», «Social and Psychological Phenomena», «Fashion and Beauty», «Sports» and «Food». In addition, it has been established that in recent years the Ukrainian language has been replenished with an array of abstract lexical borrowings representing social and psychological phenomena, their subjects and objects. Despite some positive consequences of the appearance of borrowings in the Ukrainian language (enrichment of lexical composition, morphemic diversity, expansion of synonymous and antonymic series, expansion of the semantic structure of existing borrowings), it is stated that the dominance of Anglicisms is now gaining large-scale momentum, which leads to the clogging of the language.

Key words: language of mass communication, borrowings, anglicisms, mass media, thematic groups.

Литвин О. Г.

Національний університет «Львівська політехніка»

Ментинський С. М.

Національний університет «Львівська політехніка»

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП УНОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МАТЕМАТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті проаналізовано лексикографічні параметри опису термінів математики, теоретичної механіки, астрономії у «Словнику математичної термінології» Ф. Калиновича, який уклали в Інституті української наукової мови, показано пошуки опису й унормування українських математичних термінів, творчий досвід укладання термінографічних праць. Цей словник складається із трьох частин: Ч. 1. «Термінологія чистої математики» (1925 р.); Ч. 2. «Термінологія теоретичної механіки» (1926 р.) і Т. 3. «Астрономічна термінологія й номенклатура (проект)» (1931 р.) – і покажчиків російською, німецькою, французькою мовами. Автор застосовує такі методологічні прийоми: вдалий термін у словниковій статті поданий на першому місці курсивом; на другому місці звичайним шрифтом подані терміни, які не рекомендує словник, але їх можна вживати; у квадратних дужках – терміни, які не рекомендує до використання, вважає за помилкові. До реєстру словника ввійшли терміноодиночці, утворені від українських основ, і загально прийняті міжнародні терміни, що свідчить про зв'язок української науки зі світовою. Порівнюючи три частини словника, простежуємо розбіжності щодо лексикографічних параметрів подання термінів, фіксуємо якісні і кількісні зміни лінгвістичного опису. У першій і другій частині словника автор застосовує правописний, семантичний (із покликанням на джерела, звідки взято термін) параметри, а в третій – подає ще акцентуаційний і граматичний параметри, чим закріплює дотримання норм української літературної мови.

Здійснений аналіз свідчить, що не всі терміни, зафіксовані в словнику, функціонують у сучасній науковій термінології, адже це був початковий етап входження української мови в царину науки.

Ключові слова: термін, математична термінологія, словник, термінографія, лексикографічні параметри.

Постановка проблеми. За часів Незалежності українська термінографія стала одним із чинників розвитку української літературної мови, розбудови української державності. Лексикографічні праці засвідчують, що українська мова має всі підстави бути державною, є рушійною силою в унормуванні мовної системи в політичній, економічній, торговельній і культурній сферах. Протягом останніх тридцяти років в Україні стрімко розвивається термінографія, що засвідчує розвиток термінологічних систем на національному ґрунті. Українська наукова термінологія базується на термінографічній основі, закладеній у період «золотого десятиліття». «Академічні словники 20–30 рр. ХХ ст., зокрема термінологічні лексикони, що відтворюють інформацію різних галузей наукових знань, залишаються унікальним джерелом свідчень не лише про лексичне багатство української мови, а й про суспільство – його інте-

лектуальне, культурне й соціально-економічне буття» [2, с. III].

Термінографічні праці широко подають пошуки українських термінологів вдалого терміна на означення наукового поняття з різних царин знань, творення термінологічних одиниць на національній основі. Саме у 20-ті роки ХХ ст. відбувалася «зміна мовного коду України – заступлення російської мови українською у визначальних сферах спілкування – виростала із задекларованого знесення офіційних заборон й утисків використання української мови і водночас із практичної діяльності широких кіл інтелігенції, об'єднаної організаційно й інтелектуально навколо ідеї побудови україноцентричної держави» [1, с. 64]. Термінографи поставили собі за мету – творення терміна на національній основі. Зрозуміло, що виникали проблеми в цій титанічній роботі, але їх успішно вирішували, шукаючи порозуміння між двома

авторитетними установами (Інституту української наукової мови (ІУНМ) та НТШ імені Тараса Шевченка у Львові) щодо усталення української термінології. Разом із фахівцями найвищого рівня над словниками працювали й визначні термінологі-філологи (О. Курило, О. Синявський).

Унікальною лексикографічною працею цього періоду є «Словник математичної термінології» Ф. Калиновича [3; 4; 5], який є першим кроком до унормування української математичної термінології, за словами П. Гриценка, «вироблення над-регіональної *соборної* української наукової мови» [2, с. III]. Термінотворення на засадах народної мови тривало недовго: на початку 30-х рр. ХХ ст. піддали нищівній критиці словники, укладені Інститутом української наукової мови, а «Словник математичної термінології» Ф. Калиновича записали до «найбільш засмічених», який став доказом національного шкідництва «на мовному фронті».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термінографічний доробок ІУНМ є об'єктом досліджень сучасних термінознавців. Науковці, досліджуючи період «золотого десятиліття», аналізують багатий лексичний матеріал, який зібрили й опрацювали інженери-фахівці, які вболівали за розвиток української мови. Термінна лексика цих лексикографічних праць стала предметом дискусій щодо залучення набутоків ІУНМ до сучасного терміновжитку. Термінографічні праці, укладені в різні періоди розвитку української наукової термінології, були об'єктом досліджень українських термінологів: О. Богуш, І. Кочан, О. Кочерги [6], З. Куньч, О. Литвин, І. Ментинської [9], Л. Харчук, І. Процик [10], О. Шляхти [12] та інших. Лексикографічні параметри аналізували у своїх працях українські та зарубіжні науковці: Ф. Заблоцький, Є. Купріянов, О. Литвин [7], В. Мейзерська, Л. Полюга, Л. Симоненко, В. Старко та інші.

Постановка завдання. Діставши змогу користуватися матеріалами ІУНМ, сучасні термінологи можуть оцінити багатий, виразний термінний матеріал, який зібрили та опрацювали інженери найвищої кваліфікації з природним чуттям мови, філологи із глибоким знанням норм української літературної мови. Дослідження є актуальним, тому що вивчення виражальної здатності української мови, творчий досвід авторів словників «золотого десятиліття» дасть змогу вдосконалити й унормувати українську наукову термінологію, буде основою для висновків про зміни в складі наукової термінології.

Мета дослідження – проаналізувати якісні і кількісні зміни щодо лексикографічного опису

термінів математики, теоретичної механіки, астрономії у «Словнику математичної термінології» Ф. Калиновича [3; 4; 5], який уклали в ІУНМ, щоб застосувати якнайпродуктивніше лексикографічні параметри під час укладання нових термінографічних праць.

Передбачено виконання таких завдань: 1) виявити специфічні риси «Словника математичної термінології» Ф. Калиновича щодо способу подання термінного матеріалу; 2) охарактеризувати основні лексикографічні параметри словника.

Виклад основного матеріалу. Над українською математичною термінологією працюють із другої половини ХІХ ст.: у Львові виходять друком підручники, які уклав Омелян Дейницький для учнів першого та другого класів нижчої галицької гімназії («Арифметика» (1872 р.), «Наука геометрії» (1873 р.)). Це були переклади з німецької мови підручників доктора Францішка Мочника [12].

Концептуальні засади розвитку української наукової термінології, зокрема математичної, розробили термінологи НТШ. 1894 р. у четвертому томі «Записок наукового товариства ім. Шевченка» професор В. Левицький опублікував свою статтю «Про симетричні вираження з вартостей функції $\text{mod-}m$ », 1895 р. у сьомому томі до статті «Еліптичні функції модулові» подав українсько-німецький словник «Додатки до термінології математичної», який фіксує 69 математичних термінів. 1897 р. у НТШ заснували математично-природничо-медичну секцію і «Збірник» цієї секції, редакторами якого були І. Верхратський і В. Левицький. 1902 р. В. Левицький у «Збірнику» друкує матеріали до елементарної (алгебра, арифметика) та вищої (аналіз, геометрія) математики, які фактично склали перекладний українсько-німецький словник на дві тисячі термінів.

Системно над розвитком математичної термінології працюють в ІУНМ протягом «золотого десятиліття». Одним із перших словникових проєктів цієї державної установи є «Словник математичної термінології» Ф. Калиновича. Ця лексикографічна праця складається із трьох частин: Ч. 1. «Термінологія чистої математики» [3]; Ч. 2. «Термінологія теоретичної механіки» [4] і Т. 3. «Астрономічна термінологія й номенклатура (проєкт)» [5]. За словами П. Гриценка, цей словник відображає пошуки нормативних терміноодиниць на позначення понять математики, механіки, астрономії та «став важливим етапом у функціонуванні й розвитку української математичної термінології в добу загальної українізації – добу

яскравого мовотворення, утвердження української мови в усіх сферах буття суспільства» [2, с. IV]. Робота з укладання першої частини словника розпочалася ще 1919 р. «Термінологія чистої математики» вийшла як черговий IV том «Матеріалів до української природничої термінології та номенклатури» природничого відділу ІУНМ (1925 р.). Автор поставив собі мету – «дати по змозі одностайну шкільну термінологію» [5, с. V]. Важливе значення для укладання лексикографічних праць мають друковані джерела, в яких зафіксовані досліджувані терміни, тому Ф. Калинович подає терміни елементарної математики зі шкільних підручників, виданих у Галичині, яка в XIX ст. належала до іншої держави. За основу автор взяв матеріали до математичної термінології д-ра В. Левицького, надруковані у VIII томі Збірника Математ.-природописно-лікарської Секції Львівського Наук Т-ва ім. Шевченка [2, с. V]. У тогочасній Великій Україні вживання української мови було дуже обмежене, підручники не виходили, тому в списку використаної літератури серед джерел, датованих XIX ст., є лише «Арифметика або щотниця» О. Кониського (1863 р.), а усі інші праці вийшли на початку XX ст. Над редагуванням цього словника працювали авторитетні науковці (математики та мовознавці) математичної секції природничого відділу ІУНМ і математично-природописно-лікарської секції НТШ у Львові.

«Словник математичної термінології» Ч. I [5] складається із передмови, списку використаних літературних джерел і чотирьох розділів: словник «Термінологія чистої математики», російський, німецький і французький покажчики до математичної термінології. До реєстру словника ввійшли загально прийняті міжнародні математичні терміни, що свідчить про зв'язок української науки зі світовою, і терміни з україномовною прозорою внутрішньою формою, що й створювало синонімічні ряди. Автор подає синоніми із зазначенням джерел, але намагається уникати широких синонімічних рядів термінів, беручи nereкомендовані до вжитку слова у квадратні дужки, наприклад: 320 *Відтинок* ЛММ; відрізок Тех. Сл. II; [довжина Сав. 5; довжіль ЛММ; одрізок ГШО; одтинок ГШО] /отрезок/ Abschnitt, Strecke/segment [5, с. 15]. Синонімія – не бажане явище в термінології, але на етапі становлення терміносистеми у словнику-проекті автор дає можливість користувачеві вибрати вдалий термін, щоб вживати його у фаховому спілкуванні, літературі [7].

Словник укладений за абеткою гніздовим способом, до українського терміна подано російський,

німецький, французький відповідники, українські терміни пронумеровано, щоб легко можна було знайти потрібний термін у покажчиках, укладених чужими мовами. Якщо термін є влучним і його рекомендує математична секція природничого відділу ІУНМ, то він у словниковій статті поданий на першому місці курсивом; на другому місці звичайним шрифтом подані терміни, які не рекомендує словник, але їх можна вживати; у квадратних дужках – терміни, які секція не рекомендує до використання, вважає за помилкові. Автор подає спеціальні вказівки, наприклад, Сек. (Математична секція), які вказували на те, що термін або створила, або його рекомендує до вжитку математична секція ІУНМ. Саме ці додаткові лексикографічні параметри свідчать про високу відповідальність науковців за поданий фактичний матеріал. Після кожного терміна подано джерело, у якому він зафіксований, наприклад:

2738. Симетрія ЛММ; [розмірність Ф. Сл.] /симетрия/Symmetrie/symétrie [5, с. 115].

1102. *Координата* ГШО; сурядна Сек. [значник ГШО; сорядна ЛММ; созначник Хв. Сл.] /координата / Koordinate/coordonnée [5, с. 47].

1085. Конус Ф.Сл.; стіжок ЛММ; [вістряк Хв. Сл.; кружиль Ф. Сл.; шипка Мед. Сл.] /конус/Kegel/cône [5, с. 46].

У першій частині словника автор подає написання термінів чистої математики відповідно до першого видання академічного правопису. За «Головнішими правилами українського правопису» подані терміни до другої та третьої частини словника. У цій лексикографічній праці фіксуємо й семантичний параметр: у круглих дужках автор подає коментарі, які пояснюють значення слів, до яких нема відповідників у чужих мовах, наприклад: 463. *Гомотетичний* Л. Н. Пр. 6.; *подібно положений* (на площі) К. Г. 241; – *поміщений* (в просторі) К. Г. 241 /гомотетический /homothetisch /homothétique [5, с. 20].

Друга частина цієї комплексної термінографічної праці «Термінологія теоретичної механіки» [4] опублікована 1926 р. Цей словник зредагувала математична секція природничого відділу ІУНМ УАН і математично-природописно-лікарська секція НТШ у Львові, що свідчить про порозуміння та співпрацю між двома авторитетними установами щодо усталення української термінології [7; с. 38].

Як ми вже зазначали вище, разом із математиками над словником працювали й філологи. Зредагувала цей словник О. Курило, на високий рівень фаховості якої вказував Ю. Шевельов: «... у широкій, колективній нормалізаційній праці тих

років чи не на перше місце треба поставити... Курило в царинах фахового словництва, словотвору, синтакси й фразеології» [11, с. 44].

Ця термінографічна праця складається із перенесеного слова від природничого відділу, передмови, списку використаної української літератури, власне словника «Термінологія теоретичної механіки» і покажчиків чужими мовами (російською, німецькою, французькою). У цій частині подані терміни теоретичної механіки, які широко використовуються у технічній термінології, тому, як зазначає автор, «Математична секція всі термінологічні одиниці погоджувала з Технічним відділом, адже представники цього відділу брали участь у редагуванні таких термінів» [4, с. V].

Укладаючи цей словник, Ф. Калинович керувався такими ж методологічними прийомами, як під час створення «Термінології чистої математики», що свідчить про те, що автор дотримується вимог ІУНМ щодо написання словників. Укладач подає і загальноживані міжнародні терміни поруч із рекомендованим українським. Як реєстровий міжнародний термін фіксує лише в тому випадку, коли вдало української терміноодиниці не було, а українські терміни подає як матеріал, наприклад: 241. *Импульс* Дел. 289; підгін Льв.; товчок Дел. 289; почин Секун. (сили); [гін Льв.] /импульс, толчек (силы) / (Kraft-) /Impuls/ Impulsion (d'une force) [4, с. 13]. Із цієї словникової статті можемо зрозуміти, що міжнародний термін «*імпульс*» математична секція визнала як влучний, тому що автор подає його курсивом; українські терміни «підгін», «товчок», «почин» подає звичайним шрифтом як можливі до вживання; а термін «гін» математично-природописнолікарської секції НТШ у Львові секція не рекомендує або вважає за помилкові, тому й подає автор цю лексему у квадратних дужках. Якщо взяти до уваги покажчики, то простежуємо фіксування міжнародного терміна як реєстрового із номером-вказівником до словника, наприклад: «Русский указатель к словарю украинской математической терминологии ч. 2» фіксує термін балансировать 130: «130. Держати рівновагу Сек.; балансувати нар. Харк./ балансировать, сохранять равновесие / balansieren, schwunken / balancer [4, с. 8].

Як відзначають науковці, третій том «Словника математичної термінології» «Астрономічна термінологія й номенклатура» [3], який уклали Ф. Калинович та Г. Холодний 1931 р., є етапним явищем в історії становлення національної астрономічної термінології [10, с. 443]. У цій лексикографічній праці, за словами упорядників, «подана термі-

нологія охоплює описову, сферичну, практичну й теоретичну астрономію та небесну механіку... З геодезії взято так само тільки вельми обмежене число найголовніших понять. В окрему частину словника виділено астрономічну номенклатуру» [3, с. V]. До реєстру автори беруть загальноживані міжнародні терміни, наприклад: *аберація, аліада, апсида, астрономія, геліограф, гороскоп, евеція, екліптика, календар, коліматор, компаратор, телескоп, телур* тощо. Щодо скалькованих термінів з російської мови автори маю чітку позицію – усунути такі терміноодиниці із національної терміносистеми. Особливо цінним для сучасних дослідників, погоджуємось із думкою термінологів, є багатий термінний матеріал, де «автори поруч із чужомовним словом подають питомі українські відповідники (з покликанням на джерела, звідки їх виписано), наприклад: лат. альbedo – укр. білість, лат. альтитуда – укр. вишина, грец. астрогнозія – укр. зорезнавство, грец. астроном – укр. зірник, грец. астрофотографія – укр. зоровий світлопис, лат. атракція – укр. притяг, лат. деформація – укр. знеправа, грец. зодіак – укр. звіринець, лат. обсерваторія – укр. звідарня, лат. прецесія – укр. випередження, нім. протуберанца – укр. виступень, лат. рефракція – укр. заломлення, грец. телескоп – укр. далекозір [10, с. 444]. Такі приклади засвідчують, що укладачі словника намагаються творити терміни на національній основі. У цій частині «Словника математичної термінології» найчіткіше простежуємо етнографічний принцип у творенні термінів, наприклад: *комета*, віха, метла, мітла, зірка з мітлою [туманна зоря], хвостата зоря; кометник, кометошукач, кометознахідник [кометошукальна труба]; *кружало сонцеве*.

Система укладання словника «Астрономічна термінологія й номенклатура» має лексикографічні параметри, яких не фіксуємо у першій і другій частині. Автори подають наголос на рекомендованому реєстровому терміні й на словах у контексті функціонування терміноодиниці, наприклад: *Бігун* (-на) Льв.3; Чрк.12; *полюс* (-са) Рус.Г11; Тс.80 /полюс / Pol / pole. – Назву «бігун» для нерухомої точки взято з народної мови. «Ворота ходять на бігуні» (Переяславщина) [3, с. 13]. Укладачі словника використовують і граматичний параметр (подають до іменника закінчення родового відмінка однини), наприклад: *Азимут* (-та) ЛМФІУ; ХК; Мхл. 97/азимут/ Azimut/azimut [3, с. 11]. *Жаромір* (-ра) сонцевий; *піргеліометр* (-ра) /піргеліометр / Pyrheliometer/ pyrheliometre [3, с. 23].

Варто звернути увагу на те, що Ф. Калинович та Г. Холодний дуже чітко і широко подають ілюстративний матеріал: біля кожного терміна, зафіксованого в науковій літературі, вказано джерело та сторінку; використано спеціальні позначки, яких ми не фіксували у вищезгаданих словниках, наприклад: N (неологізм). Кожен термін подають у контексті, показуючи його природне функціонування, наприклад: *Точка земного бігуна робить невеличкі неправильні рухи по земній поверхні; Час між двома порядковими долішніми кульмінаціями Соїця є сонцева доба.*

Природний процес термінотворення української наукової термінології, зокрема математичної, було перервано на початку 30-х рр. XX ст. Для «виправлення» термінологічного набутку ІУНМ у 1933–1935 роках під гаслами на кшталт «Проти націоналізму в математичній термінології» [6]. Боротьба велась різними способами: українських термінологів почали звинувачувати в націоналізмі та шкідництві «на мовному фронті», у «Математичному термінологічному бюлетені» зазначено, що «Словник математичної термінології» Ф. Калиновича треба знешкодити: викинути те граматичне оформлення, яке штучно розривало історично зумовлену спільність української мови з російською; провести уніфікацію математичної термінології; ліквідувати зайві, видумані терміни [8]. Визначивши специфіку політики радянської доби, Ю. Шевельов наголошує: «Урядове втручання взагалі, а в даному випадку з боку уряду, опанованого росіянами, у внутрішні закони мови було радянським винаходом і новиною» [11, с. 173]. У цей період зі «Словника математичної термінології» Ф. Калиновича вилучили значну кількість українських термінів, наприклад: арифметика – щотниця; бісектриса – рівнодільна двосічна; вертикальні кути – вершкові кути; гіпотенуза – протипрятка; діагональ – косина; елемент – первень; задача на побудову – задача конструкційна; катет – прятка; контур – обрис; конус – стіжок; медіана – середня лінія [досередня], середуца, середбічня [трикутника]; нескінченний – безконечний; область – обсяг, [царина]; піраміда – остриця; паралелограм – рівнобіжник; рівняння квадратне – рівняння квадратове; сектор – вирізок; трапеція – трапез; формула – вріз, [врізець]; хорда – тятива; центр – осередок. Замість репресованих терміноодиниць впровадили або російські кальки, або міжнародні терміни в російській транскрипції.

Сучасні термінологічні стандарти не фіксують цих репресованих термінів. Погоджуємось із думкою мовознавців, що «за час після опублікування

Словника, українська математична термінологія пройшла значний шлях розвитку, удосконалення, нормалізації, тому багато рекомендацій, уміщених у Словнику, мають бути оцінені як початковий етап входження української мови в складну й вельми динамічну сферу математики» [2, с. XXIV].

Висновки. Лексикографічні праці початку XX ст. є підґрунтям формування й систематизації наукової лексики, у них закладено методологію та принципи укладання термінографічних праць, якими науковці послуговуються до сьогодні, подано моделі та зразки українських термінів різних галузей знання. Автори створювали словники, які мали практичне призначення, тому до реєстру вносили терміни і притермінні слова, які вживались в усній і писемній фаховій мові. «Словник математичної термінології» – це лексикографічна праця, яка складається із трьох частин, окремих словників, які були створені в ІУНМ і віддзеркалюють складні пошуки опису й унормування українських математичних термінів, творчий досвід укладання термінографічних праць. Над словником працювали математики разом із філологами, чим показали вдалу співпрацю над творенням українського терміна, ця практика працює до сьогодні. Словник укладений за абеткою гніздовим способом, до українського терміна подано російський, німецький, французький відповідники. Автор зазначає, що словники-проекти, сподіваючись на те, що термінний матеріал знає вдосконалення у фаховому мовленні. Укладаючи словник, Ф. Калинович використовував такі методологічні прийоми: на першому місці курсивом подавав влучні терміни, на другому – звичайним шрифтом терміни, які не рекомендує словник, але їх можна вживати; у квадратних дужках – терміни, які не рекомендує до використання.

У першій і другій частині словника автор подає номер до українського терміна, щоб полегшити роботу користувача у пошуку відповідної терміноодиниці у покажчиках, укладених чужими мовами; використовує правописний, частково семантичний лексикографічний параметр. Перша частина словника «Термінологія чистої математики» (1925 р.), друга частина «Термінологія теоретичної механіки» (1926 р.) вийшли друком у період українізації, коли українська мова утверджувалась в усіх сферах існування суспільства, яке потребувало нормативного словника для впровадження і розвитку математичної освіти українською мовою.

У третій частині словника «Астрономічна термінологія й номенклатура» фіксуємо лексикографічні параметри, яких не було в попередніх части-

нах: акцентуаційний (наголос на рекомендованому реєстровому терміні й на словах в ілюстрованому матеріалі), граматичний (закінчення родового відмінка однини терміна-іменника) та семантичний (цілий контекст із покликанням на джерела, звідки взято термін) параметри.

Не всі терміни, зафіксовані в словнику, застосовують у сучасній науковій термінології, адже це

був початковий етап входження української мови в царини науки. Ця термінографічна праця є джерелом наукової та історико-культурної інформації. Подальшими напрямками опрацювання лексикографічних параметрів цього словника можуть бути такі: аналіз правописних, словотворчих, акцентних особливостей; дослідження семантичного параметра.

Список літератури:

1. Гриценко П. Ю. Стратегії сучасних лінгвістичних досліджень і завдання академічної лінгвоукраїністики (за матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 18 квітня 2018 року). *Вісник НАН України*. 2018. № 6. С. 64–74.
2. Гриценко П., Бріцин В. Цінний внесок у формування й розбудову української наукової математичної термінології [передмова]. *Словник математичної термінології (проєкт)* / Ф. Калинович. Київ: Вид. дім Дмитра Бурого, 2020. С. III–XXIV.
3. Калинович Ф., Холодний Г. Словник математичної термінології (Проєкт). Т. III. Астрономічна термінологія й номенклатура. Харків: Рад. школа, 1931. XI + 117 с.
4. Калинович Ф. Словник математичної термінології (проєкт). Ч. 2 Термінологія теоретичної механіки. Київ: Державне видавництво України, 1926. 80 с.
5. Калинович Ф. Словник математичної термінології (проєкт). Ч. 1. Термінологія чистої математики. Київ: Державне видавництво України, 1925. 240 с.
6. Кочерга О. Деякі міркування про шляхи і манівці розвитку української наукової термінології // *Сучасність*. – 1994. – № 7-8. – С. 175–182.
7. Литвин О. Г. Спроби унормування української технічної термінології в лексикографічних працях. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія «Філологія. Журналістика». Київ: Видавничий дім «Гальветика», 2021. Том 32 (71), №2. С. 37–44.
8. Математичний термінологічний бюлетень. Виправлення до математичного словника чч. I, 2, 3. ВУАН, Інститут мовознавства. № 2. Київ: Видавництво ВУАН, 1934. 80 с.
9. Ментинська І. Б. Етапи становлення комп'ютерної термінології на тлі розвитку інформаційних технологій в Україні. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Вип. 17. 2023. С. 181–190. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ufi.2023.17.3927>.
10. Процик І, Богуш О. Розвиток української наукової астрономічної термінології наприкінці XIX – у першій третині XX століття. *Українське небо 2. Студії над історією астрономії в Україні: збірник наукових праць* / за заг. Ред. О. Петрука. Львів: Інститут прикладних проблем механіки і математики ім. Я.С. Підстригача НАН України, 2016. С. 436–446.
11. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус. Чернівці: Рута, 1998. 207 с.
12. Шерех Ю. Всеволод Ганцов. Олена Курило. Вінніпег: Український Народний Дім в Торонто, 1954. 78 с.
13. Шляхта О. В. До проблеми словотвірного калькування в математичній термінології доби українізації. *Наукові записки НаУКМА*. Серія Філологічні науки. 2008. Т. 85. С. 28–34.

Lytvyn O. H., Mentynskyi S. M. INITIAL STAGE OF STANDARDIZATION OF UKRAINIAN MATHEMATICAL TERMINOLOGY

The article analyzes the lexicographical parameters of the description of the terms of mathematics, theoretical mechanics, and astronomy in the "Dictionary of Mathematical Terminology" by F. Kalynovich, compiled at the Institute of the Ukrainian Scientific Language, shows the search for the description and normalization of Ukrainian mathematical terms, and the creative experience of compiling terminographic works. This dictionary consists of three parts: Part 1. "Terminology of pure mathematics" (1925); Part 2. "Terminology of theoretical mechanics" (1926) and Volume 3. "Astronomical terminology and nomenclature (project)" (1931) – and indexes in Russian, German, and French. The author uses the following methodological techniques: the successful term in the dictionary article is given first in italics; in the second place, terms that are not recommended by the dictionary, but can be used, are given in normal font; in square brackets – terms that he does not recommend for use, considers to be erroneous. The register of the dictionary includes term units formed from Ukrainian foundations and generally accepted international terms, which testifies to the connection of Ukrainian science with the world science. By comparing the three parts of the dictionary, we trace the differences regarding the lexicographic parameters of the presentation of terms, we record the qualitative and quantitative changes in the linguistic description. In the first and second parts of the dictionary, the author uses orthographic and semantic (with reference to the sources from which the term is taken) parameters, and in the third, he also provides accentuation and grammatical parameters, thereby confirming compliance with the norms of the Ukrainian literary language. The analysis shows that not all the terms recorded in the dictionary function in modern scientific terminology, because this was the initial stage of the entry of the Ukrainian language into the realm of science.

Key words: term, mathematical terminology, dictionary, Ukrainian literary language, lexicographic parameters.

Межов О. Г.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПРИХОВАНІ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ ВІДНОШЕННЯ У БЕЗСПОЛУЧНИКОВИХ ТА СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕННЯХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті здійснено комплексний аналіз прихованих семантико-синтаксичних відношень у складних безсполучникових і складнопідрядних реченнях на матеріалі реченнєвих конструкцій, дібраних із текстів художнього стилю сучасної української мови. Досліджено специфіку прихованих змістових відношень у безсполучникових реченнях з однорідними та неоднорідними частинами. Схарактеризовано приховані семантико-синтаксичні відношення між головною та підрядною частинами складнопідрядних речень з різними типами сполучних засобів. Встановлено дериваційні й синонімічні зв'язки аналізованих структурно-семантичних типів речень. Запропоновано способи виявлення прихованих семантико-синтаксичних відношень за відсутності семантичних сполучників, використання асемантичних сполучників або функціонування невластивих певному різновидові складнопідрядного речення сполучних засобів, що сприятиме належному розумінню інформації, отриманої реципієнтом.

У складнопідрядних реченнях семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами набагато виразніші, ніж у безсполучникових, завдяки семантичним сполучникам підрядності. У безсполучникових структурах через відсутність таких засобів змістові відношення нечіткі й «розмиті», іноді синкретичні, тобто мають прихований характер. Адресат мовлення їх встановлює завдяки іншим лексико-граматичним засобам: лексичним значенням компонентів, модально-часовим формам дієслівних предикатів, порядку розташування й синтаксичному паралелізму предикативних частин, правильному інтонуванню й пунктуаційному оформленню асиндетичних висловлень, їх дериваційно-синонімічним зв'язкам зі складними сполучниковими структурами. Ці засоби також допомагають виявити семантико-синтаксичні відношення між головною та підрядною частинами складнопідрядних речень, у яких сполучники чи сполучні слова не маркують такі відношення. Загалом складнопідрядні конструкції становлять периферію в системі прихованих семантико-синтаксичних відношень складного речення, позаяк більшість із них мають сполучні засоби, які чітко вказують на семантичний тип підрядної частини. Перспективними вбачаємо дослідження прихованих змістових відношень на рівні складного синтаксичного цілого й тексту.

Ключові слова: приховані семантико-синтаксичні відношення, складні безсполучникові речення, складнопідрядні речення, сполучники підрядності, синонімічні відношення, дериваційні зв'язки, сучасна українська мова.

Постановка проблеми. Семантика речення є одним з актуальних напрямів сучасного мовознавства, адже саме вона визначає не лише його формально-синтаксичну структуру, а й комунікативно-прагматичний потенціал та стилістичні функції. Упродовж останніх десятиріч семантичний аспект найповніше висвітлено на рівні простого речення. Семантика складного речення потребує ґрунтовнішого вивчення, адже вона багаторівнева: відображає дві або більше пропозицій (позамовних ситуацій), експлікованих предикативними частинами (простими реченнями із власними змістовими відношеннями між синтаксемами), а також семантико-синтаксичні відношення

між ними. Кожному із структурно-семантичних різновидів складного речення (складносурядному, складнопідрядному, безсполучниковому) властиві специфічні змістові відношення. Найрозгалуженіші вони на рівні складнопідрядних і безсполучникових конструкцій. За цими параметрами визначальним типом поліпредикативних структур є складнопідрядні речення, між головною і підрядною частинами яких може виникати низка семантико-синтаксичних відношень: атрибутивні, з'ясувально-об'єктні, локативні, темпоральні, причинові, цільові, умовні, допустові тощо. Більшість із них здатні до трансформації за перенесення до структури безсполучникових склад-

них речень, де набувають переважно двобічного спрямування (наприклад, причиново-наслідкові, умовно-наслідкові, темпорально-наслідкові відношення), зрідка однобічного (з'ясувально-об'єктні, причинові, пояснювальні). Крім того, синонімії до складносурядних речень безсполучникові конструкції можуть містити транспоновані від них єднально-перелічувальні, зіставно-протиставні відношення між предикативними частинами. Як слушно констатує І. Р. Вихованець, «безсполучникові і сполучникові складні речення можуть перетинатися, охоплюючи тотожні синтаксичні зв'язки і семантико-синтаксичні відношення» [1, с. 347].

За таких перетворень деякі семантико-синтаксичні відношення в асиндетичних поліпредикативних структурах набувають прихованого характеру, що можливо також і на рівні гіпотактичних одиниць. З огляду на це потребують ґрунтовного вивчення складнопідрядні та безсполучникові складні речення з прихованими семантико-синтаксичними відношеннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами складносурядних, складнопідрядних, безсполучникових складних речень докладно описали такі українські мовознавці, як І. Р. Вихованець [1; 2], С. І. Дорошенко [6], К. Ф. Шульжук [13], Р. О. Христіанінова [11; 12], Т. Є. Масицька [7], Н. В. Рула [10], а дериваційні зв'язки між різними типами складних конструкцій, специфіку синтаксичної похідності монопредикативних структур від поліпропозитивних – К. Г. Городенська [4]. Приховані семантичні відношення на тлі категорії темпоральності й семантично складного речення вперше стали предметом дослідження І. Р. Вихованця в колективній монографії «Семантико-синтаксична структура речення» [3, с. 96–98]. Вивчали це питання у процесі синтаксемного аналізу простих ускладнених речень О. Г. Межов, Н. М. Костусяк [8; 9]. Частково дотичні до цієї проблеми й граматичні студії згаданих попереду науковців. Отож, на сьогодні в лінгвоукраїністиці немає окремого системного дослідження прихованих семантико-синтаксичні відношень на рівні складного речення.

Постановка завдання. Мета статті – здійснити комплексний аналіз прихованих семантико-синтаксичних відношень у безсполучникових і складнопідрядних реченнях на матеріалі реченевих конструкцій, дібраних із текстів художнього стилю сучасної української мови. Відповідно до поставленої мети необхідно розв'язати такі основні завдання: 1) дослідити специфіку прихованих

змістових відношень у безсполучникових складних реченнях з однорідними та неоднорідними частинами; 2) схарактеризувати приховані семантико-синтаксичні відношення між головною та підрядною частинами складнопідрядних речень з різними типами сполучних засобів; 3) встановити дериваційні й синонімії зв'язки аналізованих структурно-семантичних типів речень; 4) запропонувати способи виявлення прихованих семантико-синтаксичних відношень.

Виклад основного матеріалу. У системі складних речень приховані семантико-синтаксичні відношення найбільш властиві безсполучниковим конструкціям, які традиційно кваліфікують семантико-стилістичними синонімами складносурядних і складнопідрядних структур [6; 13, с. 344–346]. Із погляду дериваційного синтаксису частина з них є дериватами складносурядних речень, а більшість – складнопідрядних [4, с. 60–66]. У складносурядних і складнопідрядних реченнях семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами набагато виразніші, ніж у безсполучникових, завдяки семантичним сполучникам сурядності й підрядності. У безсполучникових структурах таких засобів синтаксичного зв'язку не існує, унаслідок чого змістові відношення нечіткі й «розмиті», іноді синкретичні, тобто мають прихований характер. Їх встановленню реципієнтом сприяють лексичне наповнення й порядок розташування предикативних частин, синтаксичний паралелізм, співвіднесеність форм дієслів-присудків, а також інтонація, ритмомелодика вислову. За особливістю інтонування безсполучникові речення поділяють на такі різновиди: єднально-перелічувальні, зіставно-протиставні, зумовленості й пояснювальні. Перші два зараховують до речень з однотипними (однорідними) частинами, інші – з різнотипними (неоднорідними) частинами [6; 13, с. 349–353].

Серед конструкцій з однотипними частинами найвиразніші єднально-перелічувальні змістові відношення, які формують двокомпонентні або багатоконпонентні структури, напр.: *Мекають кози, галайкають діти* (Софія Андрухович); *Кутає благодать їх в найтихішім з садів, пір'ям холодним риплять білі гусятка слідів* (Іван Малкович); *Врешті погляди акторів таки скупчилися на постаті режисера, нерозбірливий гамір трохи вишух* (Олександр Ірванець); *Починалися дощі, вокзал стояв напівпорожній, на перонах за день не встигав прогрітись асфальт* (Сергій Жадан); *Навантажують підводи, бредуть обози, поспішають натовпи на північ* (Микола Хвильовий).

Перелічувальна інтонація в усному мовленні, а на письмі коми, а також дериваційні зв'язки із синонімійними складносурядними реченнями допомагають визначити ці змістові відношення, пор.: *Залопотіло листя на придорожніх кущах, закапотіли важкі краплі, ... зашураділа трава, полегшено зітхнув ліс* (Надія Гуменюк) ← *Залопотіло листя на придорожніх кущах, і закапотіли важкі краплі, ... і зашураділа трава, і полегшено зітхнув ліс.*

Набагато складніше ідентифікувати приховані зіставно-протиставні відношення й не сплутати їх з єднальними, особливо за вживання не тире, а коми між предикативними частинами: *Марат дотягнув до тридцяти п'яти, ми мали всі шанси прожити довго й померти власною смертю* (Сергій Жадан); *Безсмисленість властива тварям, людина ж без розуму – немислима* (Павло Загребельний); *Я потім розповім, дядку Самуїле, зараз рятуймо Любаву!* (Володимир Малик); *Звір не соромиться своєї дії, людина соромиться* (Валер'ян Підмогильний); *Не ти її вознесеш – вона тебе* (Павло Загребельний); *Тепер нові гримлять атаки, їхні наслідки – не кров* (Володимир Сосюра). Авторів (мовців) важливо правильно прочитати такі висловлення: із зіставно-протиставною, а не єднально-перелічувальною інтонацією. Такі лексико-граматичні засоби, як паралелізм зображуваних подій або явищ, лексичні й контекстуальні антоніми, увиразнюють відношення зіставлення чи протиставлення. Їх розмежування також буває проблематичним для адресата. У таких випадках доцільно врахувати деякі критерії: для протиставлення, на якому побудована стилістична фігура антитеза, характерні протилежність, невідповідність, несумісність, контрастність, можливість уведення протиставних сполучників *але, проте, однак*, а для зіставлення, навпаки, – неконтрастність, відповідність, сумісність, можливість паралельного існування зображуваних подій чи явищ (стилістична фігура – синтаксичний паралелізм), уведення зіставного сполучника *а*. Пор.: *Дід свої (гриби) посушив, Бабині – сиренькі* (Михайло Стельмах); *В долинах персики цвітуть, – в горах знову сніг...* (Максим Рильський); *Сполохані орли літають у небо, сполохані жаби стрибають у болото* (Євген Дудар); *Вихваляють царя і його ласки для українського народу, гетьмана зневажають* (Богдан Лепкий); *Тож це було останнє щасливе літо для нього, для неї то був лише початок* (Юрій Винничук); *Тимко підкинув бур'яну у вогонь і сховався до озера по воду, Денис вклався на розісланому кожусі обличчям до вогню* (Григорій Тютюник); *Грецькі боги не вродливі –*

вони зжіночені, солодкаві (Павло Загребельний). Наявність на письмі тире, а в усному мовленні тривалої паузи вияскравлює зазвичай протиставні відношення, напр.: *Усе найстрашніше зі мною вже було – тепер розпочнеться тільки... прекрасне* (Ірен Роздобудько); *Я шукав нагоди зустрітися – вона відверто мене уникала* (Ірен Роздобудько), які нерідко підсилені антонімією, зокрема *найстрашніше – прекрасне; вже було – тепер розпочнеться; зустрітися – уникала*. У безсполучникових зіставних конструкціях ставимо зазвичай кому; тире факультативне, тобто авторське, для увиразнення зіставлюваних подій. Наведені критерії допоможуть реципієнтові ідентифікувати відповідні семантичні відношення у безсполучникових складних речень з однорідними частинами.

Найбільш строкату групу безсполучникових речень становлять одиниці з інтонацією зумовленості, у яких може бути приховано низку семантико-синтаксичних відношень, що вимагає їх адекватної експлікації адресатом для правильного розуміння змісту висловленого. Утруднює цей процес наявність однотипного розділового знака (тире) у всіх семантичних різновидах таких речень. У конструкціях *Літо мине – донька повернеться до нормального, ну, того воно, звичного життя* (Жанна Куява); *Пів на восьма ранку – час рушати* (Анатолій Дімаров); *Сьогодні приходжу – він сидить і читає газету* (Ліна Костенко); *Почало світати – з'являлася зовсім якась дзен-картинка* (Ірена Карпа) приховані часові відношення можна встановити за допомогою лексем з темпоральною семою у першій предикативній частині: *літо мине, пів на восьма ранку, сьогодні, почало світати*, а також шляхом трансформації безсполучникових виразів у складнопідрядні часу, пор.: **Коли** *літо мине, донька повернеться до нормального, ну, того воно, звичного життя; Коли* *покаже пів на восьма ранку, час рушати; Коли* *сьогодні приходжу, він сидить і читає газету; Коли* *почало світати, з'являлася зовсім якась дзен-картинка*. Як відомо, сполучне слово (прислівник) *коли* є типовим виразником значення часу.

Близькі до них безсполучникові конструкції з прихованими двобічними умовно-наслідковими відношеннями, які вступають у дериваційні зв'язки зі складнопідрядними реченнями реальної умови, пор.: *Хочеш – броди у траві, Хочеш – у річці купайся, Квіти збирай лугові, Теплим дощем умивайся* (Микола Луків) → **Якщо** *хочеш – броди у траві, якщо хочеш – у річці купайся, квіти збирай лугові, теплим дощем умивайся*; ірреальної умови: *Були б кістки – м'ясо*

наросте (Григорій Тютюнник) → *Аби (коли б, якби) були кістки, м'ясо наросте*. На умовно-наслідкові відношення нерідко накладаються часові, що засвідчують відповідні трансформації: *Гляну на поле чи ліс – Перед моїми очима Все мені миле до сліз* (Микола Луків) → *Якщо (коли) гляну на поле чи ліс, перед моїми очима Все мені миле до сліз; Не вбережемо того чоловіка – нас усіх перестріляють* (Григорій Тютюнник) → *Якщо (коли) не вбережемо того чоловіка, нас усіх перестріляють*. Такий синкретизм, нечіткість змістових відношень в асиндетичних реченнях зумовлений відсутністю сполучного засобу.

Приховані причиново-наслідкові відношення виявляємо у реченневих моделях на зразок *Стихла пісня – тихо стало над селом* (Семен Скляренко), синонімії до складнопідрядних наслідкових конструкцій із типовим сполучником *так що*, пор.: *Стихла пісня, так що тихо стало над селом*. За допомогою таких висловлень мовець (автор) прагне акцентувати на наслідковій дії, який перебуває в комунікативній позиції реми. Якщо ж він хоче увиразнити причину дії, то в комунікативну позицію реми переміщає першу частину з уведенням сполучника *бо*, пор.: *Тихо стало над селом, бо стихла пісня*. Тобто для безсполучникових конструкцій характерний двобічний характер змістових відношень, тоді як для відповідних складнопідрядних – одnobічний. Проте зосередження каузативної семантики в кінцевій частині не потребує зміни порядку її розташування за трансформації речення: *Батьки росли її у своїх «поняттях», наче в теплиці, і навіть в училищі подруг Іванна не мала – не цікаво було з нею «вже дорослим» дівкам* (Жанна Куява) → *І навіть в училищі подруг Іванна не мала, бо не цікаво було з нею «вже дорослим» дівкам*.

Пояснювальна інтонація властива трьом різновидам безсполучникових речень: із причиновими, з'ясувально-об'єктними і власне-пояснювальними семантико-синтаксичними відношеннями між предикативними частинами, які дуже схожі між собою інтонаційно й типовим розділовим знаком – двокрапкою, а тому реципієнтові нерідко складно розрізнити їх. Відсутність сполучних засобів зв'язку зумовлює прихований характер цих відношень. Адресат здатен їх експлікувати шляхом трансформацій у базові складнопідрядні речення: а) причинові з відповідними семантичними сполучниками: *Бігти було легко: дорога спускалася по схилу* (Ірен Роздобудько) → *Бігти було легко, адже дорога спускалася по схилу; Опирі мають силу не від людини: вони здатні*

накликати дощ, наслати мор чи привабити багатством (Галина Пагутяк) → *Опирі мають силу не від людини, позаяк вони здатні накликати дощ, наслати мор чи привабити багатством; Не треба заздрити Шекспіру, він жив у дуже темний час* (Ліна Костенко) → *Не треба заздрити Шекспіру, тому що він жив у дуже темний час; б) з'ясувально-об'єктні з асемантичним сполучником підрядності: Тоді я знала: виходу нема* (Марія Магіос) → *Тоді я знала, що виходу нема; Мусите зрозуміти, мене, пане докторе: тільки той слуга, що сам обирає свого пана, може принести йому і собі користь* (Галина Пагутяк) → *Мусите зрозуміти, що тільки той слуга, який сам обирає свого пана, може принести йому і собі користь; Дивлюсь: позаду мене вода, озеро* (Микола Вінграновський) → *Дивлюсь і бачу, що позаду мене вода, озеро*. Приховані пояснювальні відношення легко виявити, увівши сполучник *а саме* і перетворивши безсполучникове речення на сполучникове: *Із братом по духу Кроулі вони сходилися в одному: в їхніх грудях билися втомлені, але дуже добрі серця* (Любка Дереш); *І знову його мозок, просякнутий отрутою зневір'я і сумнівів, корчився над розгадкою дилеми: хто були ті двоє в білому – посланці позаземних цивілізацій чи цілком земної наукової інституції?* (Галина Тарасюк); *Тут несподівано й осяює Слєпньова дивна на перший погляд думка: а раптом ще до інциденту на балу в оточенні графа Войцицького був спільник розбійників?* (Володимир Лис); *А згодом взагалі сталося диво: крихітка виявилася розумницею та ще й великою фантазеркою* (Ірен Роздобудько). Нерідко простежуємо синкретизм семантико-синтаксичних відношень – пояснення й причини, пор.: *Він вважав себе дуже багатим: є молодість, є сила, є нестримне бажання працювати* (Семен Скляренко) → *Він вважав себе дуже багатим, адже (а саме) є молодість, є сила, є нестримне бажання працювати*.

Питання семантики й пунктуації безсполучникових складних речень з неоднорідними частинами зазвичай є складними для засвоєння, тому мовцям важливо врахувати наведені попередню критерії розмежування різних семантичних типів таких конструкцій.

Периферію в системі прихованих семантико-синтаксичних відношень складного речення становлять складнопідрядні конструкції, оскільки більшість із них мають сполучні засоби, які чітко вказують на семантичний тип підрядної частини. «Підрядні сполучники, – як зазначає К. Г. Городенська, – є засобами вираження підрядного зв'язку

між граматично рівноправними, залежними предикативними частинами в складнопідрядному реченні» [5, с. 35]. Проте є структури з «розмитими» змістовими відношеннями між головною і залежною частинами, для встановлення яких потрібні додаткові критерії. У них сполучники чи сполучні слова не є маркерами цих відношень, що утруднює для реципієнта адекватне сприйняття змісту вислову. Отож, складнопідрядні речення такого типу потребують особливої уваги мовців. Наприклад, у складнопідрядних реченнях *Невідомо, звідки виник огонь* (Улас Самчук); *Він наздогнав і спитав, куди вона йде* (Володимир Лис); *Нащось теше, бо не відає, куди піде та обтесана колода, на хату, хлів чи, може, його власну труну* (Володимир Лис); *Сніг льодяними скалками січе межі очі, аж не бачиш, куди йти* (Олесь Гончар); *Та вже на вулиці збагнув, куди його шлях проляже* (Володимир Лис); *Так я й думав, куди ставати* (Володимир Лис); *Хіба він, сам активний робітник Спілки в районному масштабі, не знає, куди за такими справами треба звертатись?* (Валер'ян Підмогильний) сполучні слова *звідки, куди* виражають значення локативності, проте приховані семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами їм не відповідають. Поставивши логічні питання *чого? що?* від опорних компонентів головної частини до підрядної, виявляємо з'ясувальний тип змістових відношень. Саме релятивні (синсемантичні) предикати стану (процесу, дії) *невідомо, не знає, спитав, не відає, не бачиш, збагнув, думав*, валентність яких обов'язково передбачає об'єктну синтаксему чи об'єктно-з'ясувальну частину для розкриття свого змісту, сприяють встановленню цих відношень. Крім того, завдяки логічно наголошеним прислівникам *звідки, куди* на розповідну модальність наведених речень (навіть за відсутності знака питання) нашаровується питально-з'ясувальна модальність, а в останньому питальному висловленні вона увиразнюється й пунктуаційно, тобто мовець намагається збагнути, з'ясувати щось для себе, про щось дізнатися. Водночас ці сполучні слова привносять у зміст аналізованих складнопідрядних з'ясувальних речень відтінки просторової семантики.

За допомогою сполучного слова *скільки* у складнопідрядному розповідному реченні *Закінчивши читання, Довженко поцікавився, скільки мені років* (Микола Вінграновський) на приховані з'ясувальні відношення нашаровуються відтінки квантитативного значення, адже мовець намагається окреслити вік особи, про що адресат

дізнається з контексту. В одному реченні можливе нагромадження різних за значенням і морфологічним вираженням сполучних слів, які передають з'ясувальні змістові відношення з відтінками місця, якісної та кількісної ознаки: *Тоді Довженко спитав, звідки я, з якої сім'ї, скільки у нас дітей, яка в нас річка...* (Микола Вінграновський).

Сполучник *щоб* зазвичай спеціалізований на вираженні семантики мети, проте за певних контекстних умов може ускладнювати приховані з'ясувальні або атрибутивні семантико-синтаксичні відношення цільовими відтінками, напр.: *Чи й справді необхідно (що?), щоб жінка була мужня* (Ліна Костенко); *Мій синку, нема такого зілля на землі (якого?), щоб серце лікувати ним* (Дмитро Павличко). За граматичною формою складнопідрядного речення, зокрема сполучними словами обставинної семантики міри і ступеня (*скільки*), часу (*коли*), місця й напрямку (*де, куди, звідки*), особливо ускладненими частками *не, б*, можуть бути приховані допустові змістові відношення між предикативними частинами. Їх виявлення потребує від реципієнта не лише лінгвістичних компетентностей, а й мовного чуття. Йдеться про складні конструкції з підрядними допустовими частинами на зразок: *Скільки б не судилося страждати, Все одно благословлю завжди день, коли мене родила мати для життя, для щастя, для біди* (Василь Симоненко); *І куди не йду, куди не прагну – смерк сосновий мерзне угорі* (Василь Стус); *І де б я не був за далекою даллю, тебе ж, Україно, завжди пізнаю* (Андрій Малишко). Не слід сплутувати такі речення з підрядними міри і ступеня, часу, місця й напрямку, адже, попри наявність сполучних з'єднань *скільки б не, де б не, куди не, звідки не*, від усієї головної до підрядної частини ставимо питання *незважаючи на що?, а не скільки? де? куди? звідки?* Для адекватного визначення змістових відношень добираємо синонімічне допустове речення з типовим сполучником *хоч*, пор.: *Хоч буду за далекою даллю, тебе ж, Україно, завжди пізнаю*. Водночас обставинні відтінки міри і ступеня, часу, місця й напрямку в наведених попередніх структурах зберігаються через наявність у них відповідних сполучних засобів.

Аналогічно в реченні *Благословенна та ясна година, коли буквар бере до рук дитина* (Дмитро Павличко) із прихованими означальними відношеннями, які експлікуються шляхом постановки логічного питання *яка?* від опорного словосполучення *та година* головної частини, що потребує атрибута-конкретизатора. Сполучний засіб *коли* вносить у це висловлення додаткових часових від-

тінків, як і в речення *Звичайні норми починають старіти, тривожний пошук зводиться в закон, коли стоїть історія на старті перед ривком в космічний стадіон* (Ліна Костенко). Проте в останньому випадку за часовою формою приховані ще й семантико-синтаксичні відношення умови між головною і підрядною частинами, адже можна й поставити питання *за якої умови?* Указуючи на напрямок руху в реченні *Вовкулака мерції повернув коня до того краю провалля, звідки можна було в нього заїхати* (Василь Шкляр), сполучне слово-прислівник *звідки* не надає йому граматичного статусу складнопідрядного місця, хоч накладає цей відтінок на загальну семантику речення. Логічне питання *якого?* від словосполучення *до того краю* розкриває наявність атрибутивних семантико-синтаксичних відношень між головною і підрядною частинами.

Висновки та перспективи дослідження.

Отже, складнопідрядні та безсполучникові складні речення, яким притаманна найрозгалуженіша семантична типологія, відрізняються не лише засобами зв'язку предикативних частин (наявністю / відсутністю сполучників чи сполуч-

них слів), а й ступенем прихованості семантико-синтаксичних відношень: у перших він мінімальний, у других – максимальний. Це зумовлено тим, що в безсполучникових конструкціях відсутні семантичні сполучники, які б чітко вказували на зіставно-протиставні, причиново-наслідкові, умовно-наслідкові та ін. змістові відношення між частинами. Адресат мовлення їх встановлює завдяки іншим лексико-граматичним засобам: лексичним значенням компонентів, модально-часовим формам дієслівних предикатів, порядку розташування та синтаксичному паралелізму предикативних частин, правильному інтонуванню й пунктуаційному оформленню асиндетичних висловлень, їх дериваційно-синонімічним зв'язкам зі складними сполучниковими структурами. Ці маркери також допомагають виявити семантико-синтаксичні відношення між головною та підрядною частинами складнопідрядного речення, прихований характер яких спричинено вживанням сполучників, нетипових для певного семантичного різновиду. Перспективними вбачаємо дослідження прихованих змістових відношень на рівні складного синтаксичного цілого й тексту.

Список літератури:

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови: монографія. Київ : Наук. думка, 1992. 222 с.
3. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення. Київ : Наук. думка, 1983. 216 с.
4. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць: монографія. Київ : Наук. думка, 1991. 192 с.
5. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови: монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 208 с.
6. Дорошенко С. І. Складні безсполучникові конструкції в сучасній українській мові. Харків : Вища школа, 1980. 150 с.
7. Масицька Т. Є. Типологія семантико-синтаксичних реченневих залежностей: монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2016. 416 с.
8. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць: монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.
9. Межов О. Г., Костусяк Н. М., Здіховська Т. В. Приховані семантико-синтаксичні відношення в системі простих ускладнених речень сучасної української мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Вип. 60, т. 2. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 4–8. URL: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2023.60.2.1>
10. Рула Н. В. Семантико-синтаксична типологія складносурядних речень у сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 ; Східноєвропейський національний університет імені Лесі. Луцьк, 2019. 20 с.
11. Христіанінова Р. О. Складні речення з недиференційованим зв'язком у сучасній українській мові. *Типологія та функції мовних одиниць* : наук. журн. Гол. ред. Н. М. Костусяк. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. № 2. С. 262–274.
12. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові: монографія. Київ : Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 368 с.
13. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. 2-ге вид., доп. Київ : Видав. центр «Академія», 2010. 408 с.

Mezhov O. G. HIDDEN SEMANTIC-SYNTACTIC RELATIONS IN NON-CONJUNCTIVE AND COMPLEX SUBORDINATE SENTENCES OF THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

The article provides a comprehensive analysis of hidden semantic-syntactic relations in non-conjunctive and complex subordinate sentences based on sentence constructions extracted from texts of the artistic style of the modern Ukrainian language. The specificity of hidden semantic relations in non-conjunctive sentences with homogeneous and heterogeneous parts is researched. Hidden semantic-syntactic relations between main and subordinate parts of complex sentences with different types of conjunctions are characterized. The derivational and synonymous relations of the analyzed structural and semantic types of sentences have been established. Methods for identifying hidden semantic-syntactic relations in the absence of semantic conjunctions, using non-semantic conjunctions, or the functioning of conjunctions not characteristic of a certain type of complex sentence, are proposed, which will contribute to the proper understanding of the information received by the recipient.

In complex subordinate sentences, semantic-syntactic relations between predicative parts are much more expressive than in non-conjunctive ones, due to the semantic conjunctions of subordination. In non-conjunctive structures, due to the absence of such means, the semantic relations are unclear and «vague», sometimes syncretic, i.e., they have a hidden nature. The addressee of speech establishes them through other lexical-grammatical means: the lexical meanings of components, modal-temporal forms of verbal predicates, the order of arrangement and syntactic parallelism of predicative parts, correct intonation and punctuation of asyndetic expressions, their derivational-synonymous connections with complex conjunction structures. These means also help to identify semantic-syntactic relations between main and subordinate parts of complex sentences, where conjunctions or connecting words are not markers of these relations. Overall, complex subordinate constructions constitute the periphery in the system of hidden semantic-syntactic relations of a complex sentence, as most of them have conjunction that clearly indicate the semantic type of the subjunctive part. We consider the research of hidden semantic relations at the level of a complex syntactic whole and text as promising.

Key words: *hidden semantic-syntactic relations, complex non-conjunctive sentences, complex subordinate sentences, subordinating conjunctions, synonymous relations, derivational relations, modern Ukrainian language.*

Ментинська І. Б.

Національний університет «Львівська політехніка»

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ГАЛУЗЕВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ (на матеріалі комп'ютерної термінології)

У статті звернено увагу на теоретичні засади вивчення комп'ютерної термінології, зокрема заакцентовано на системності у термінології. Сучасна українська термінологія – важлива й невід'ємна частина лексичної системи мови. Вона містить низку галузевих терміносистем, що є сукупністю взаємопов'язаних терміноелементів для вираження наукових понять. Системність передбачає інтерпретацію таких понять, як система і структура, і базується на системності мови й наукового знання. Науковці завжди розглядали системність як одну з найважливіших ознак термінології, ґрунтовно вивчали, шукали шляхів її досягнення. Метою цієї статті є виявити і обґрунтувати системність комп'ютерної термінології, розглянути чинники, які сприяють системності, зауважити, що є основою системної класифікації комп'ютерної термінології. Актуальність статті зумовлена потребою опису сучасних динамічних тенденцій у термінознавчих дослідженнях. Для реалізації мети виконано такі завдання: 1) розглянуто польову структуру української комп'ютерної термінології як вияв системності в комп'ютерній галузі; 2) проаналізовано поняття тематична та лексико-семантична група як показники системності; 3) виокремлено парадигматичні об'єднання як свідчення системної організації термінолексики.

Поняття системності в термінології не викликає сумнівів, як бачимо, терміни існують не ізольовано, а належать до певних сукупностей, між елементами яких наявні відношення й різноманітні зв'язки. Польова структура українських комп'ютерних терміноодиниць вказує на системну організацію, де кожне угруповання відображає понятійну дійсність досліджуваної галузі. Комп'ютерні терміни існують у межах макрополя «Інформаційні технології», що є найбільшим об'єднанням термінів, де простежуються взаємозв'язки між лексико-семантичними мікрополями і мікротермінополями. Спільним семантичним компонентом, навколо якого консолідується терміни, є компонент комп'ютер. Родо-видова парадигма є однією з найважливіших категорій, що формує термінологічні структури, виявляє ієрархію, стає універсальним засобом тематичної організації конкретної терміносистеми. Лексико-семантичні відношення (антонімія, синонімія, полісемія) відображають семантичні кореляції між різними терміноодиницями, через такі зв'язки простежуємо системність галузевої термінолексики.

Ключові слова: термінознавство, термін, системність, термінологічне поле, родо-видові відношення, лексико-семантична група, синонімія, антонімія, полісемія.

Постановка проблеми. Сучасна українська термінологія – важлива й невід'ємна частина лексичної системи мови. Вона містить низку галузевих терміносистем, що є сукупністю взаємопов'язаних терміноелементів для вираження наукових понять. Системність передбачає інтерпретацію таких понять, як система і структура, і базується на системності мови й наукового знання. «Система – це сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів. Якщо з системи вилучити якийсь елемент, вона не зможе функціонувати або її функціонування буде недостатньо ефективним», – стверджує М. Кочерган, а структура, продовжує мовознавець, – це спосіб організації системи, її внутрішня будова [1, с. 38–45]. Науковці завжди розглядали систем-

ність як одну з найважливіших ознак термінології, ґрунтовно вивчали, шукали шляхів її досягнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Системність у термінології визнавали й досліджували чимало мовознавців: А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько, Т. Панько, Л. Симоненко, І. Кочан, Л. Томіленко, О. Тур та інші. Ці вчені вважають, що термінології притаманна універсальна системність, оскільки можна простежити її підпорядкування загальній мовній системі на фонетичному, семантичному, граматичному рівнях. Термінологія виражає систему понять окремо взятої галузі знання; відбиває й обслуговує окремі ділянки й сторони системного світу [1, с. 19]. Погоджуємося з думкою Ю. Главацької, яка вважає, що структура – це склад і внутрішня організація єдиного

цілого, яке розглядають в аспекті його цілісності, а система – сукупність пов'язаних і взаємозумовлених елементів, які утворюють більш складну єдність, що розглядають в аспекті елементів – її частин [3, с. 15–18]. Отож система і структура є двома взаємопов'язаними аспектами, які визначають відношення між лексичними одиницями певної мовної структури як єдиного цілого. О. Тур зауважує, що будь-яка структура є передумовою появи системи, а системність термінології забезпечується її свідомим формуванням, «оперативним» втручанням носіїв мови науки в організацію терміносистем [4, с. 301]. Системність галузевої термінології можна простежити через лексико-семантичні зв'язки, що відображають семантичні кореляції між різними терміноодиницями, зумовлені взаємодією лексичного та граматичного аспектів, тому дослідити й описати такі відношення є важливим завданням для термінологів.

Постановка завдання. Метою нашої розвідки є виявити і обґрунтувати системність комп'ютерної термінології, розглянути чинники, які сприяють системності, зауважити, що є основою системної класифікації комп'ютерної термінології. Актуальність статті зумовлена потребою опису сучасних динамічних тенденцій у термінознавчих дослідженнях. Для реалізації мети буде виконано такі завдання: 1) розглянути польову структуру української комп'ютерної термінології як вияв системності в комп'ютерній галузі; 2) проаналізувати поняття тематична та лексико-семантична група як показники системності; 3) виокремити парадигматичні об'єднання як свідчення системної організації термінології.

Виклад основного матеріалу. В українському термінознавстві дослідники галузевих терміносистем звертають особливу увагу на їхню системну організацію, наголошуючи, що об'єднаність та організованість терміносистем є відображенням системи реалій і понять відповідної галузі знань. Системність комп'ютерної термінології розглядаємо за польовим принципом організації лексики; тематичною та лексико-семантичною організацією лексики в групі. Аналізуючи системність комп'ютерної термінології, головну увагу акцентуємо на взаємних відповідностях між системою понять (планом змісту) і системою термінів (планом вираження).

Системність у мовознавстві пов'язують із теорією поля. Сама ідея *поля* виникла у Й. Тріра, який вважав, що слова існують у свідомості мовця чи слухача не розрізнено, а пов'язані за змістом. Тому мовознавець висунув ідею понят-

тевого поля, розмежувавши його із полем лексичним. Як бачимо, поле для терміна – це конкретна терміносистема, поза якою слово втрачає свою характеристику терміна. Л. Томіленко зазначає: «Усередині галузевих терміносистем лексика поділяється на термінологічні поля та мікрополя, де окремі слова пов'язані одне з одним тематично, поняттєво та лінгвістично» [2, с. 19]. Г. Межжеріна слушно зауважує, що жодне поле не є ізольованим, що поля можуть частково накладатися одне на одного, об'єднуватися або протиставлятися одне одному, вступати в синонімічні й антонімічні відношення. Той самий мовний елемент (найчастіше – екссема) може бути членом різних семантичних полів [5, с. 114–126]. М. Зарицький, взявши до уваги погляди науковців щодо поняття системності в термінології, виокремлює такі рівневі одиниці: 1. Мікросистема, де окремий термін є мовно-поняттєвою одиницею, що складається з елементів плану вираження й плану змісту, між якими існують певні зв'язки, що в цілісності виконує певну функцію. 2. Мінісистема як сукупність термінів, лексико-семантична група, що охоплює назви реалій. На цьому рівні вже самі терміни є елементами, між якими існують внутрішньогрупові зв'язки. 3. Макросистема – сукупність термінів певної галузі знань, у якій реалізуються міжгрупові зв'язки. 4. Мегасистема – термінологічне поле в межах певної літературної мови, де одиницями виступають галузеві терміносистеми, між якими існують зв'язки, а також відношення між термінологією та іншими лексичними розрядами. 5. Суперсистема, в якій діють закони, що властиві термінології як лексичній категорії будь-якої мови. У цій системі реалізуються міжмовні зв'язки [6, с. 20–23].

Сьогодні теорію поля активно використовують у практиці термінологічних досліджень. Зокрема, Л. Харчук, описуючи польову структуру електроенергетичної терміносистеми, зазначає, що термінне поле зазвичай формується за принципом ядра та периферії, а базові терміни відображають основні поняття певної галузі, вони нерозкладні на смислові компоненти, ці термінолексеми слугують основою для деривації та виступають родовими назвами щодо видових [7, с. 153]. Н. Нікуліна, вивчаючи терміноодиниці автомобілебудування та ремонту транспортних засобів, оперує термінами: ядро термінного поля, центр поля, дифузна зона, периферія [8, с. 94–95]. І. Фецько, характеризуючи структуру термінного поля української терміносистеми музейництва, до ядра терміносистеми зараховує терміни, що позначають основні

поняття галузі, а також похідні від них назви, а до периферії – характерні назви, що реєструють здебільшого міжгалузеві чи загальнонаукові поняття [9]. О. Жукова, досліджуючи особливості польової структури залізничної термінології, зазначає, що ядро термінного поля формують терміноодиниці, у яких сема співвіднесення із залізничною галуззю є центральною [10, с. 26–29].

Для виокремлення термінного поля послуговуємося ідентифікаційним принципом, суть якого полягає в семантичній ідентифікації. У разі долучення мовного елемента до складу семантичного поля варто врахувати не лише зовнішню, а й внутрішню, семантичну спільність формальних показників.

Отож, *термінне поле*, у нашому розумінні, – це складна системно-структурна організація, елементами якої є сукупність термінів комп'ютерної галузі знань, пов'язаних тематично, поняттєво та лексично, що утворюють загальне термінне макрополе, яке можна умовно назвати «інформаційні технології», що є найбільшим об'єднанням термінів і містить ядро та периферійну зону (ближчу і дальшу), де простежуються взаємозв'язки між лексико-семантичними мікрополлями і мікротермінополлями. Спільним семантичним компонентом, навколо якого консолідуються терміни, є компонент *комп'ютер*, що явно чи приховано виражений

Крім польової характеристики певних галузевих термінологій, залишається актуальним традиційний поділ загалу терміноодиниць на лексико-семантичні групи. У сучасному термінознавстві є низка ґрунтовних досліджень, присвячених питанням системності, тематичної та лексико-семантичної класифікації терміноодиниць. «Одним із показників системності, – наголошує І. Кочан, – є наявність тематичних чи лексико-семантичних груп» [11, с. 3–10]. Що, на нашу думку, є відбитком побудови об'єктивного світу. З. Куньч вказує на два підходи до вивчення семантичної системи науково-технічних термінів: логічний і лінгвістичний. Логічний спосіб передбачає виявлення ієрархії наукових понять і створення тематичної класифікації термінів будь-якої галузі знань. В основу лінгвістичного підходу покладено компонентний аналіз термінолексики (сема, семема, архісема, лексико-семантична парадигма) [12, с. 57].

Спостерігаємо, що й досі немає однозначної думки стосовно понять *лексико-семантична група* та *тематична група*. Вказуючи на спільність таких понять, мовознавці підкреслюють, що вони виражають об'єктивну дійсність [8, 12]. Однак, далі вчені розмежовують ці поняття, зазначивши,

що лексико-семантична група слів є продуктом законів і закономірностей розвитку лексичної семантики мови, а тематична група слів залежить від рівня знань того чи іншого народу та уміння класифікувати явища дійсності. Л. Томіленко вважає, що підставою для виокремлення тематичних груп слугує поняттєвий (екстралінгвальний) принцип, а саме предметно-логічний зв'язок між поняттями, позначуваними словами тематичної групи [2, с. 36]. Ж. Соколовська розглядає тематичну групу як об'єднання значень слова, в основі якого лежить подальше членування спільного поняття, яке входить до змісту категорії пізнання [13, 47]. Цікавою, на нашу думку, є розвідка І. Шматко, яка, досліджуючи українські бджільницькі терміни, вважає, що тематичні групи – це групи термінів різних частин мови в межах семантичного (термінологічного) поля, об'єднані за однією темою, виразником, якої є денотативна ознака. Лексико-семантична група, як зазначає дослідниця, – це група термінів у межах тематичних груп, об'єднаних за їхнім лексичним значенням або спільним компонентом значення. [14, с. 198–209].

Отож, у складі галузевої терміносистеми розглядаємо лексико-семантичні групи – це семантичні блоки термінолексем, об'єднаних хоча б однією спільною лексичною парадигматичною семою в межах тематичної групи. Семантичні зв'язки між словами в межах таких груп різноманітні: частина й ціле, функціональні зв'язки предметів, а також родо-видові відношення. Тематичні групи – відкриті об'єднання номінацій, між поняттями яких наявний предметно-логічний зв'язок. Кожна група таких термінів пов'язана спільними значеннєвими прикметами, за якими ці слова співвідносяться як складники тематичної цілісності. Такі термінологічні групи входять до загального термінологічного макрополя «Інформаційні системи». Певні спроби дослідити тематичні групи українських комп'ютерних термінів зробила А. Ніколаєва, описавши особливості лексико-семантичних груп термінів програмування, баз даних, мереж та обробки інформації [15, с. 140–145]. Згодом П. Юзвікевич у праці «Lingua Ucraina ad res informaticas pertinens. Studium nad ukraińskim słownictwem informatycznym» [21, с. 157–158] визначає 12 тематичних груп комп'ютерних термінів. Виокремлюємо 9 тематичних груп; підставою для групування термінів за спільною темою слугує поняттєвий принцип, тобто терміноодиниці, об'єднані спільною тематичною ознакою, утворюють тематичну цілість. Тематичні групи мають двояку структуру: розгалужену і нерозгалужену. Заува-

жуємо в межах тематичної групи за структурою однослівні терміни (*монітор*), складні (*вебсторінка*) і складені (терміни-словосполуки) (*оперативна пам'ять*). Терміноодиниці кожної тематичної групи формують лексико-семантичні підгрупи.

Вагомим свідчення системної організації термінолексики є поділ термінів за парадигматичними об'єднаннями. У мовознавстві такий поділ прийнято називати гіпонімними, гіперо-гіпонімними, родо-видовими, суплементно-ієрархічними відношеннями, а також відношеннями включення, або імплікації.

На основі гіпонімії лексичні одиниці об'єднують у тематичні й лексико-семантичні групи й поля. Це надає лексико-семантичній системі впорядкованості, оскільки відбувається послідовне залучення слів нижчого рівня абстракції до вищого. Особливе значення має гіпонімія для термінології наявності гіперо-гіпонімії можна пояснити тим, що терміни як спеціально створені номінативні одиниці покликані не лише виражати суть понять, а й передавати зв'язки між ними – родо-видові, частини і цілого, суміжності в просторі або часі.

Гіперонім є родовим терміном, гіпонім – видовим, що має вужчий обсяг поняття. Родо-видова спорідненість групи понять означає їхню підпорядкованість спільному родовому поняттю (гіпероніму), відносно якого всі вони є видовими (гіпонімами). Реалізація гіперо-гіпонімних відношень відбувається від нижчого члена ієрархічної будови до вищого, від видового – до родового, також терміни виражають ту саму семантичну ознаку з різним ступенем конкретизації. Родо-видові відношення між термінами тої чи тої терміносистеми виникають внаслідок розвитку, по-перше, синтагмозначень гіпероніма [кожне видове значення протиставлено одному родовому за наявністю спільного / розрізнювального компонента]; по-друге, внаслідок актуалізації парадигматичних значень гіпероніма (протиставлення кожного видового значення один одному за змістом розрізнювального компонента).

Термінна антонімія. Одним із важливих виявів системних зв'язків української комп'ютерної терміносистеми є явище антонімії. Вивчення парадигматичних відношень, побудованих на протиставленні/зіставленні змісту позначуваних понять, сприяє всебічній характеристиці й детальному поясненню процесів, явищ та реалій у досліджуваній галузі. Л. Симоненко зауважує, що антонімія виступає як особлива характеристика лексичного значення слів, як специфічне мовне відображення відмінностей і протиріч, що осмислення такої протилежності допомагає точ-

ніше визначити значення слів, їхні взаємозв'язки та місце в лексичній системі мови [16, с. 180].

Під терміном *антонімія відношення* розуміємо відношення між двома поняттями, що виражають семантичну протилежність наукових понять або гіпонімних понять, що конкретизують один гіперонім і мають протилежні семи. Одиницею аналізу антонімічних відношень є термінологічна антонімна пара.

В українській комп'ютерній термінології антонімами можуть бути терміни різних типів: монолексемні (різнокореневі або однокореневі з протиставними префіксами та мають у своїй семантиці повну / неповну протилежність), термінологічні словосполуки, об'єднані загальним родовим поняттям, що вказують на семантичну поляризацію. Підґрунтям для протиставлення слугує наявність диференційної та інваріантної сем. Досліджуючи антонімічні відношення в галузевій терміносистемі, виокремлюємо термінологічні антонімічні пари за такими параметрами: за планом вираження мовних одиниць; поняттєво-семантичними зв'язками; за обсягом протиставлюваних значень членів таких пар.

Термінна синонімія. Найбільш вагомими та різноплановими парадигматичними кореляціями в межах термінної системи є відношення синонімії. Синонімія свідчить про постійний розвиток галузевої терміносистеми і є важливою передумовою її оновлення. Незважаючи на різне ставлення мовознавців до термінних синонімів та варіантів, більшість науковців визнає, що вони є на всіх етапах розвитку термінології й потребують уніфікації. Зазначимо також, що в сучасному мовознавстві немає однозначної думки щодо явища синонімії та варіантності, науковці вкладають у ці поняття різний зміст. Хорватська дослідниця Бр. Тафра, спираючись на формальну логіку, обґрунтовує, що тотожність значення виключає близькість за значенням, рівнозначність лексем як триєдність денотації, конотації і живання. Під синонімічними рядами має на увазі дві або кілька лексем, що є тотожними за значенням, мають однакову денотацію і належать до одного ідіому й одного часового зрізу [20, с. 149]. Цікавою, на наш погляд, є думка М. Вакулєнка, що синоніми – це одиниці системи мови (морфеми, лексеми, синтаксичні конструкції), які в межах, як правило, одного мовного рівня позначають те саме поняття і які можна замінити в контексті без спотворення загального змісту [17, с. 49]. Зауважмо, що однією з ознак вдалого терміна є однозначність, тобто відсутність синонімів, проте такий критерій радше бажаний, ніж дійсний.

Особливими рисами синонімії в УКТ можна вважати: паралельне використання назв різного походження (запозичений термін – власне український відповідник); співіснування термінів різної структури, що зумовлене здатністю мови творити прості та складені назви для номінації того ж об'єкта, а також бажанням науковців уникати повторень у тексті. В УКТ наявні терміноодиниці, які можна вважати радше варіантами, а не синонімами (правописні та словотвірні). Спостерігаємо також паралельне використання назв різних знакових систем для найменування одного об'єкта (вербальний і невербальний). Значна кількість синонімних одиниць свідчить про недостатній рівень уніфікації комп'ютерної термінології та часткову її впорядкованість.

Термінна полісемія. Однозначність, як вже було зазначено, є обов'язковою характеристикою терміна, а також стає визначальною під час упорядкування та стандартизації будь-якої галузевої терміносистеми, проте на практиці спостерігаємо, що такі семантичні явища є досить поширеним, зокрема полісемія.

Визначенню ролі полісемії у формуванні терміносистем сучасного мовознавства присвячено низку наукових досліджень. Л. Лисиченко стверджує, що полісемія забезпечує одну з важливих вимог до мови як до знакової системи – за допомогою мінімальної кількості знаків передавати максимальну інформацію [18, с. 22]. Отож науковці [17, 18] визнають існування явища полісемії в термінології, незважаючи на традиційний погляд про його небажаність у терміносистемі. У термінології, як і в літературній мові, моносемія терміноодиниць тривалий час не зберігається, з інтенсивним розвитком науки й техніки виникають нові поняття, що потребують називання, для цього використовують загальноживане слово або термін іншої галузі, тоді раніше відома лексема набуває нового значення і стає моносемною. Структура такої лексеми містить сукупність значень і вживань, утворює певну систему взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів. Розщеплення значень терміна характерне для семантичних явищ полісемії та омонімії. Вивчення явища багатозначності засвідчує, що полісемія властива українській комп'ютерній терміносистемі, виокремлено три типи полісемії: внутрішньосистемну (*МАКРОС* – 1. Команда, що викликає виконання послідовності інших команд. 2. Вираз у програмі, замість якого підставляється текст, заданий макроозначенням (макророзширенням). 3. Засіб автоматизації дій користувача

в застосуваннях пакета MS Office [19, с. 403], зовнішньосистемну (*КОНТЕЙНЕР* – ‘сутність, призначена для вміщення і зберігання інформації’ і ‘місткість для зберігання будь-чого’ [19, с. 387], міжсистемну (*СИНТАКСИС* – у лінгвістиці вивчає ‘способи з'єднання слів (і їхніх форм) у словосполуках і реченнях, а також з'єднання речень у складні речення; у програмуванні – ‘набір формальних правил, призначений для запису речень мови програмування або команд операційної системи’ [19, с. 518]). Вагомою причиною розвитку багатозначності термінів є еволюція поняття, що зумовлює виникнення нових значень і відтінків. Внутрішньосистемна полісемія хоч і виступає засобом мовної економії, однак є небажаним явищем, оскільки ускладнює наукову комунікацію. Найпродуктивнішою є міжсистемна полісемія, за якої для номінації комп'ютерних явищ, пристроїв, реалій переосмислюють різногалузеві терміни, і, навпаки, комп'ютерні терміни активно поповнюють галузеві терміносистеми. Зауважуємо взаємодію та взаємовплив одиниць різних терміносистем, коли тлумачення того чи того поняття переноситься на уявлення про поняття іншої фахової галузі, таким чином відбувається перенесення наукових ідей з однієї галузі в іншу. Полісемія в галузевій терміносистемі вказує на її розвиток відповідно до мовних принципів і законів, тому таке явище продовжує існувати.

Висновки. Поняття системності в термінології не викликає сумнівів, як бачимо, терміни існують не ізольовано, а належать до певних сукупностей, між елементами яких наявні відношення й різноманітні зв'язки. Польова структура українських комп'ютерних терміноодиниць вказує на системну організацію, де кожне угруповання відображає понятійну дійсність досліджуваної галузі. Комп'ютерні терміни існують у межах макрополя «Інформаційні технології», що є найбільшим об'єднанням термінів, де простежуються взаємозв'язки між лексико-семантичними мікрополями і мікротермінополями. Спільним семантичним компонентом, навколо якого консолідується терміни, є компонент *комп'ютер*. Родо-видова парадигма є однією з найважливіших категорій, що формує термінологічні структури, виявляє ієрархію, стає універсальним засобом тематичної організації конкретної терміносистеми. Лексико-семантичні відношення (антонімія, синонімія, полісемія) відображають семантичні кореляції між різними терміноодиницями, через такі зв'язки простежуємо системність галузевої термінолексики.

Список літератури:

1. Кочерган М. Про системність у лексиці та семантиці. Українська мова і література в школі. N 4. 1976. С. 38–45.
2. Томіленко Л.. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови: [монографія]. Фоліант, Івано-Франківськ. 2015. С. 19.
3. Главацька Ю. Термінологічне поле vs терміносистема: принципи наповнення та структуризації термінологічного поля в мові. Науковий вісник Херсонського державного університету Серія «Лінгвістика». Херсон: Вид-во ХДУ, №21. 2014. С. 15–18.
4. Тур О. Документознавча термінологія: проблеми уніфікації та стандартизації: монографія. Кременчук: ПП Щербатих. 2018. 301.
5. Межжеріна Г. Структурна організація семантичних одиниць (поле-лексико-семантична група – слово). Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. Вип. 5. 2002. С. 114–126.
6. Зарицький М.. Проблеми теорії і практики сучасного українського термінознавства. Вісник Книжкової палати. № 1. (1998). С. 20–23.
7. Харчук Л. Польова структура і тематична класифікація українських електроенергетичних термінів. Українська реальність крізь призму терміна: монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2019. С. 152–177.
8. Нікуліна Н. Термінознавство: лінгвістичний опис української термінологічної системи автомобілебудування. Навч. посібник. Харків: ХНАДУ. 2006. 144 с.
9. Фецько І. Українська терміносистема музейництва: історіографія й лінгвістичний аналіз: монографія. Львів : Бадікова Н.О. 2017. 312 с.
10. Жукова О. Польова структура термінології залізничного транспорту. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української 2014. С. 26–29.
11. Кочан І. (2018). Кодифікація термінів з міжнародними компонентами в українській мові. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Вип. 68. С. 3–10. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_fil_2018_68_3. DOI <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2108.68.8845>.
12. Куньєв З. Українська риторична термінологія: історія і сучасність. Монографія. Львів. 2006. 216 с.
13. Соколовская Ж. Проблеми системного опису лексичної семантики. К.: Наукова думка. 1990. С. 32–37.
14. Шматко І. Особливості системної організації українських бджільницьких термінів за тематичними і лексико-семантичними групами Термінологічний вісник. Вип. 3(2). 2015. С. 198–210.
15. Ніколаєва А. Лексико-семантичні особливості термінів програмування, баз даних, мереж та обробки інформації. Вісник Харківського університету. Серія: Філологія. Харків. № 473. 2000. С. 140–145.
16. Симоненко Л. Формування української біологічної термінології. Інститут мовознавства. К.: Наукова думка. 1991. 152 с.
17. Вакуленко, М.. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз: [монографія]. Івано-Франківськ: Фоліант. 2015. С. 40–44.
18. Лисиченко, Л. Лексикологія сучасної української мови. Харків: Вища школа. (1977). 114 с.
19. Тлумачний словник з інформатики. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет. 2010. 605 с.
20. Tafrá B., Košutar P. Sinonimija izslovenskoga djakronijskog kruga. U: T. Tvrtković, M. Šišak (ur). Zbornik o Jerolimú lipovčiču, 15 Zagreb: Hrvatskistudiji Sveučilišta u Zagrebu. 2018. s. 145–158.
21. Yóźwikewicz, P. Lingua Ucraina ad res informaticas pertinens. Investigation of Ukrainian computer vocabulary. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. Wrocław. 2013. 276.

Mentynska I. B. THEORETICAL BASIS OF THE STUDY OF BRANCH TERMINOLOGY (on the material of computer terminology)

The article draws attention to the theoretical foundations of the study of computer terminology, in particular, to systematicity in terminology. Modern Ukrainian terminology is an important and integral part of the lexical system of the language. It contains a number of industry terminology systems, which are a set of interrelated term elements for expressing scientific concepts. Systematicity involves the interpretation of such concepts as system and structure, and is based on the systematicity of language and scientific knowledge. Scientists have always considered systematicity as one of the most important features of terminology, studied it thoroughly, and looked for ways to achieve it. The purpose of this article is to identify and justify the systematicity of computer terminology, to consider the factors that contribute to systematicity, to note what is the basis of the systematic classification of computer terminology. The relevance of the article is determined by the need

to describe modern dynamic trends in terminological research. To realize the goal, the following tasks were completed: 1) the field structure of Ukrainian computer terminology was considered as a manifestation of systematicity in the computer industry; 2) the concepts of thematic and lexical-semantic group are analyzed as indicators of systematicity; 3) paradigmatic associations are singled out as evidence of the systematic organization of the terminology.

The concept of systematicity in terminology is not in doubt, as we can see, the terms do not exist in isolation, but belong to certain aggregates, the elements of which have relationships and various connections. The field structure of Ukrainian computer term units indicates a systematic organization, where each grouping reflects the conceptual validity of the field under study. Computer terms exist within the macrofield "Information technologies", which is the largest association of terms, where the relationships between lexical-semantic microfields and microterminifields are traced. The common semantic component around which the terms are consolidated is the term computer. The genus-species paradigm is one of the most important categories that forms terminological structures, reveals a hierarchy, and becomes a universal means of thematic organization of a specific terminological system. Lexical-semantic relations (antonymy, synonymy, polysemy) reflect semantic correlations between different term units, through such connections we can trace the systematicity of the branch terminology.

Key words: terminology, term, system, terminological field, genus-species relations, lexical-semantic group, synonymy, antonymy, polysemy.

Мунтян О. О.

Київський національний університет технологій та дизайну

УКРАЇНСЬКИЙ ДИЗАЙНЕРСЬКИЙ ДИСКУРС: ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Стаття присвячена дослідженню термінології в українському дизайнерському дискурсі. У сучасному світі дизайн відіграє значущу роль у формуванні та сприйнятті різноманітних продуктів та сервісів. Однак у дизайнерському дискурсі часто виникає проблема неоднозначного розуміння термінології, що може впливати на якість комунікації між фахівцями та клієнтами. Мета статті полягає у дослідженні проблеми неоднозначного використання термінології у дизайнерському дискурсі та розробці рекомендацій для уніфікації та уточнення значень термінів з метою покращення комунікації. В статті розглядається сучасний стан використання термінології у галузі дизайну, а також ідентифікуються важливі проблеми, пов'язані з її розумінням та використанням. На основі аналізу досліджень та прикладів з практики формулюються рекомендації для уніфікації термінології та покращення комунікації у сфері дизайну. Автор статті досліджує термінологію в галузі дизайну, ідентифікацію важливих проблем і пропонує шляхи подальшого розвитку та удосконалення професійного спілкування у цій сфері. Дослідження враховує різноманітність чинників, які впливають на формування і розуміння термінології у дизайнерському дискурсі та ставить перед собою завдання зробити внесок у створення єдиної та зрозумілої лексики для спілкування в цій професійній галузі. Стаття може бути корисною для широкого кола аудиторії. Студентам і викладачам дизайну вона може слугувати джерелом інформації для вивчення та обговорення проблем термінології у галузі дизайну. Для науковців, що займаються вивченням термінології та комунікації в галузі дизайну, ця стаття може стати основою для подальших досліджень та аналізу. Отже, ця стаття має потенціал бути корисною для всіх, хто цікавиться проблемами термінології та комунікації у сфері дизайну та прагне покращити якість спілкування в цій галузі.

Ключові слова: дизайнерський дискурс, комунікація, однозначність термінів, професійне спілкування, термінологія.

Постановка проблеми. Український дизайнерський дискурс – це сукупність ідей, концепцій, термінології та спільних цінностей, які визначають спосіб мислення, обговорення та розвитку дизайну в Україні. Цей дискурс охоплює широкий спектр галузей дизайну, таких як графічний дизайн, промисловий дизайн, вебдизайн, модний дизайн, інтер'єрний дизайн та багато інших. Український дизайнерський дискурс призначений для обговорення та вивчення таких аспектів, як історія дизайну в Україні, сучасні тенденції та напрями, вплив культури та традицій на дизайнерську практику, а також питання етики та соціальної відповідальності у дизайні.

Аналізований дискурс активно розвивається та змінюється під впливом локальних та глобальних чинників, таких як технологічні інновації, культурні та соціальні зміни, економічні умови та інші чинники. Українські дизайнери активно співпрацюють як з місцевими, так і з міжнародними колегами, що сприяє обміну ідеями та розвитку

нових підходів до дизайну. Важливою частиною українського дизайнерського дискурсу є його роль у формуванні культурної ідентичності та національного образу України через створення унікальних дизайнерських рішень, які відображають та відтворюють українські цінності та традиції.

Як вже зазначалося, українська дизайнерська спільнота нині перебуває на етапі інтенсивного розвитку та розширення своєї діяльності як в місцевому, так і в глобальному контексті. Однак поряд з цим набуває актуальності питання професійної ідентичності та термінологічної уніфікації в українському дизайнерському середовищі. Попри значний прогрес у сфері дизайну в Україні, існує відчутна неоднозначність та розбіжність в тлумаченні та використанні термінів, що характеризують його професійні аспекти, що може створювати перешкоди для ефективного спілкування в межах спільноти, а також ускладнювати взаєморозуміння між українськими дизайнерами та їхніми закордонними колегами.

Отже, основною проблемою, яку потрібно дослідити, є потреба в уніфікації та стандартизації термінології в українському дизайнерському дискурсі. Це вимагає аналізу сучасного стану використання термінів у дизайні, визначення важливих понять та їхніх взаємозв'язків, а також розробки рекомендацій щодо їхнього використання в майбутньому. Такий аналіз допоможе збільшити чіткість та консистентність комунікації в українському дизайнерському середовищі, сприятиме взаєморозумінню між фахівцями та подальшому розвитку дизайну в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведено аналіз найновіших наукових досліджень та публікацій, які вказують на стрімкий розвиток термінознавства та теорії терміна протягом другої половини минулого століття. Цей розвиток створив підґрунтя для формування і розширення логістичного [2], економічного [5], військового [8], дорожньо-будівельного [3] термінознавства, а також тлумачно-перекладної термінографії [7]. В межах цих галузей було проведено лінгвістичний аналіз та розроблено теоретичні засади для упорядкування і кодифікації термінів [4], концепції створення термінологічних словників та вирішення проблем їхнього функціонування [1]. Деякі аспекти термінологічної лексики та її функціонування детально досліджені в монографії «Історія української мови. Лексика і фразеологія» [6].

Аналіз останніх розвідок засвідчує, що вчені активно досліджують різноманітні аспекти термінологічного апарату, що допомагає розкрити їхню роль у процесах спілкування та передачі знань. Однак, попри досягнуті успіхи, існують ще багато невирішених питань у галузі термінознавства та термінології. Наприклад, виникають нові терміни та концепції у різних галузях, що потребують аналізу та визначення їхнього значення. Крім того, зі стрімким розвитком технологій та зміною соціокультурного контексту з'являються нові виклики для термінології, такі як адаптація та стандартизація термінів у цифровому середовищі чи в глобалізованому світі. Тому дослідження в галузі термінології та термінознавства залишається актуальним і вимагає подальшого наукового обґрунтування та досліджень. Вирішення цих проблем сприятиме не тільки розвитку науки, але й поліпшить комунікацію в різних сферах людської діяльності, що важливо в сучасному інформаційному суспільстві.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні проблеми неоднозначного використання термінології у дизайнерському дискурсі та розробці рекомендацій для уніфікації та уточ-

нення значень термінів з метою покращення комунікації між фахівцями та клієнтами.

Виклад основного матеріалу. В аспекті дослідження українського дизайнерського дискурсу постає питання термінології. У сучасному науковому дискурсі існує різноманітність поглядів про те, що власне означає термінологія [1]. З одного боку, сприйняття цього поняття може бути обмеженим суто лінгвістичними рамками, де термінологія розглядається як галузь лінгвістики. Однак, з іншого боку, можна спостерігати відкритий плюралізм поглядів, за якого термінологія вважається багатовимірною науковою дисципліною, що походить від взаємодії практик різних галузей знань [4].

Варіативність у розумінні комплексності термінології зумовлена великим масштабом її походження та використання. Структура цього поняття охоплює вплив майже десятка наукових галузей, серед яких можна відзначити інформатику, документознавство, психологію та теорію знань. Ці науки, зі свого боку, взаємодіють із термінологією, що відбивається у формуванні та розвитку самої термінологічної системи. Однак, варто зауважити, що вони виявляються не тільки безпосередніми компонентами становлення термінології, але й активно впливають на її розвиток. У цьому контексті можна визначити чотири основні наукові дисципліни, які сприяють розумінню та аналізу термінологічних систем: лінгвістика, логіка, загальна теорія систем та семіотика. Варто також враховувати, що на етапі дослідження конкретної термінологічної системи необхідно включити вивчення мови як додаткову дисципліну або галузь, що допомагає зрозуміти та аналізувати використання термінів у специфічному контексті [5], зокрема в українському дизайнерському дискурсі.

Термінологія українського дизайнерського дискурсу може бути складною з кількох причин. По-перше, через мультикультурний вплив. Україна має багатий культурний контекст, що охоплює різноманітні національні традиції, мови та культури, що може призводити до різноманітності термінології, оскільки існує велика кількість слів та понять, які можуть мати різне значення в різних культурних контекстах.

По-друге, дизайн є динамічною галуззю, яка постійно змінюється та розвивається, тому з'являються нові технології, методи та концепції, які потребують нової термінології для їхнього опису.

По-третє, український дизайнерський дискурс часто використовує терміни, запозичені з інших мов, таких як англійська, французька, німецька

тощо, а тому виникає плутанина в тлумаченні та використанні цих термінів в різних контекстах.

По-четверте, дизайн часто є суб'єктивним та практичним процесом, що може призводити до різноманітності тлумачень та використання термінів залежно від конкретної ситуації чи вимог. Крім того, кожен дизайнер може мати своє унікальне розуміння та використання термінології, що сприяє різноманітності підходів та концепцій у цій галузі.

Дискурс дизайну – це специфічний тип дискурсу, який характеризується унікальними особливостями у семантиці лексем, змісті концептів та методах їхньої експлікації. На основі аналізу текстів статей про дизайн виділено лексеми, що вербалізують концепти, важливі для розуміння дизайну. Система важливих концептів визначає основні принципи дизайнерської діяльності, її сенс і сутність, взаємозв'язок з суміжними видами творчості та їх відмінність.

Дизайнерський дискурс варто розглядати з погляду вербально вираженої ментальності, світосприйняття, що створює особливий світ. У контексті дослідження дизайну, важливим аспектом є розширення аналізу лексичного складу та дискурсивної структури статей, зокрема, ідентифікація та систематизація концептів, що відображають основні принципи, ідеї та цінності, що лежать в основі дизайнерської діяльності. Дослідження дискурсу дизайну може відкрити нові глибини розуміння процесів та явищ, що характеризують цю творчу сферу, сприяючи подальшому розвитку та удосконаленню дизайнерської практики.

Український дизайнерський дискурс охоплює широкий спектр термінології, яка використовується для опису та аналізу різноманітних аспектів дизайну:

Дизайн, розглянутий з лінгвістичної перспективи, виявляє важливість мовних засобів у створенні та сприйнятті візуальних елементів. Один з основних термінів у цій галузі – «естетика», яка відображає сприйняття краси та гармонії через мову форм, кольору, текстури та композиції. Іншим важливим терміном є «контекст», який визначає спосіб, яким відбувається сприйняття дизайну залежно від соціокультурного, історичного та індивідуального контексту. У цьому відношенні, «семіотика» досліджує мовні та немовні знаки та їхній вплив на сприйняття дизайну. Водночас «стилістика» вивчає мовні та графічні засоби, які використовуються для вираження концепцій та емоцій через дизайн. Крім того, «синтаксис» відображає правила організації візуальних елементів

у просторі з метою досягнення специфічних ефектів, «графіка» та «типографіка» визначають мовні та візуальні засоби, що використовуються для подання інформації через дизайн. Таким чином, лінгвістичний аспект дизайну розкриває значення мовних засобів у сприйнятті, комунікації та вираженні ідеї через візуальні елементи. Це дозволяє краще розуміти процеси сприйняття дизайну та розвивати ефективні комунікаційні стратегії для досягнення конкретних цілей дизайну.

Графічний дизайн є важливою галуззю, що спеціалізується на розробці та створенні візуально-естетичних рішень у медійних форматах, що охоплює не лише створення графічних елементів, таких як логотипи, постери, брошури, упаковки тощо, але й вивчення та застосування принципів графіки, колористики, композиції та інших аспектів візуального мистецтва з метою створення ефективних та естетично вишуканих виробів. Розвідки у галузі графічного дизайну спрямовані на вивчення ефективних стратегій використання візуальних елементів для досягнення конкретних цілей, а також на розвиток новаторських підходів до створення та інтерпретації графічних робіт.

Лінгвістичні дослідження графічного дизайну потребують аналізу та розуміння взаємозв'язку між візуальними елементами та їхнім впливом на сприйняття мовних повідомлень. Також варто вивчити, які елементи дизайну можуть викликати різні асоціації та реакції у різних культурних та мовних контекстах. Такий підхід дозволяє глибше розуміти роль графічного дизайну у формуванні та поширенні мовних та культурних знаків у сучасному світі.

Промисловий дизайн (індустріальний дизайн) в межах лінгвістичного аспекту можна розглядати як систему мовно-виразних засобів, що спрямована на конструювання та інтерпретацію специфічного лексико-семантичного поля, пов'язаного зі сферою промислового виробництва. У цьому контексті, промисловий дизайн виконує роль комунікаційного інструмента, що передає інформацію про функціональні, ергономічні та естетичні аспекти виробу через візуальні та символічні засоби. З лінгвістичного погляду, промисловий дизайн формує специфічний «мовний код» у виробничій сфері, що складається з термінів, термінологічних конструкцій, символів та знаків, що використовуються для передачі конкретної інформації про властивості та характеристики виробів. Наприклад, термін «ергономіка» може відображати універсальність та зручність використання виробу, тоді як вибір певного кольору

або форми може виражати його естетичні якості та стиль. Дослідження у лінгвістичному аспекті промислового дизайну можуть бути спрямовані на аналіз структури та функціональних властивостей мовних одиниць, які використовуються у цій сфері, а також на те, як ці мовні засоби взаємодіють зі сприйняттям та інтерпретацією виробів споживачами з різних культурних та мовних контекстів. Такий аналіз дозволяє краще розуміти роль мови у формуванні та сприйнятті промислового дизайну як засобу комунікації у виробничому середовищі.

Вебдизайн постає як складний процес, спрямований на творення вебсайтів або вебдодатків, який охоплює вивчення, аналіз та втілення лінгвістичних засобів комунікації з метою досягнення оптимального сприйняття та взаєморозуміння між користувачем і вебресурсом. Основним завданням вебдизайнера є не лише створення естетично привабливого візуального інтерфейсу, але й забезпечення зручності та легкості сприйняття мовних засобів та візуальних елементів вебсторінок.

У процесі вебдизайну велика увага приділяється вибору та розміщенню текстового контенту, який має бути легко читабельним та зрозумілим для користувача, що включає вибір шрифтів, розмірів та кольорів тексту, а також правильне розташування блоків тексту на сторінці з урахуванням принципів організації інформації та ієрархії змісту. Окрім того, важливим елементом вебдизайну є використання мовних засобів для створення навігаційних елементів, які допомагають користувачеві орієнтуватися на сайті та швидко знаходити необхідну інформацію.

Дизайн інтерфейсу користувача (UI) – це сфера дизайну, що фокусується на розробці та впровадженні інтерфейсів, які забезпечують ефективну та зручну взаємодію між користувачем і продуктом. У лінгвістичному контексті дизайну інтерфейсу користувача важливо розуміти не лише технічні аспекти впровадження візуальних елементів та функціональних можливостей, але й лінгвістичні принципи, які впливають на сприйняття та розуміння інтерфейсу користувачем.

Дизайн інтерфейсу користувача враховує такі лінгвістичні аспекти, як вибір та розміщення тексту, зрозумілість та доступність мовленнєвих елементів, адаптивність мовних інтерфейсів до різних мовних груп користувачів, а також естетичні аспекти мовної презентації, що включає вибір шрифтів, розмірів, колірної палітри та структуру тексту, щоб забезпечити оптимальну зручність та зрозумілість для користувача. Такий підхід дозво-

ляє створювати інтерфейси, які ефективно комунікують з користувачем та сприяють позитивному враженню від взаємодії з продуктом.

Дизайн користувача (UX) – є галуззю дизайну, що зосереджена на оптимізації взаємодії між користувачем та певним продуктом або сервісом з метою забезпечення максимального рівня задоволення та ефективності користування. У лінгвістичному аспекті дизайн користувача спрямований на впровадження мовних засобів комунікації для покращення сприйняття, зрозуміння та взаємодії користувача з продуктом чи сервісом. Основними аспектами лінгвістичного дизайну користувача є вибір та використання мовних елементів, які відображаються на інтерфейсі продукту чи сервісу: текстові елементи, такі як заголовки, кнопки, посилання, інструкції та повідомлення, а також вибір мовленнєвих стилів, тону та способу подання інформації, що сприяє оптимальному сприйняттю та взаєморозумінню. Такий підхід дозволяє створювати продукти та сервіси, які відповідають потребам та очікуванням користувачів у найкращий спосіб.

Інтерактивний дизайн постає важливою галуззю дизайну, яка вивчається з лінгвістичного погляду з огляду на його специфічність у створенні взаємодії між користувачем та електронними пристроями чи програмними засобами. У цьому контексті, важливим аспектом є розуміння мови, яку використовується для спілкування з користувачем через інтерфейс, а також аналізу мовних елементів, які використовуються для стимулювання взаємодії та сприйняття інформації.

Лінгвістичний аспект інтерактивного дизайну включає вибір та організацію текстуального та мультимедійного контенту з метою максимальної зрозумілості та зручності для користувача. Це охоплює вибір та розташування мовленнєвих елементів, таких як кнопки, мітки, повідомлення та інструкції, а також визначення тону та стилю мовлення, що використовується на екрані.

Дизайн простору зосереджений на організації простору в інтер'єрі або на вулиці з метою створення комфортного та функціонального середовища. У цьому контексті, важливим аспектом є аналіз мовних засобів, що використовуються для комунікації через простір, а також розуміння їхнього впливу на взаємодію людини з оточенням. Лінгвістичний аспект дизайну простору охоплює мовленнєві елементи на позначення архітектурних деталей, планування простору, зонування та матеріалів, які використовуються для створення сприятливого та функціонального середовища.

Для дизайну простору є важливим вибір та розташування текстових елементів, таких як знаки, підписи та інші мовленнєві засоби, які спрямовані на орієнтацію та навігацію у просторі. Все це потребує аналізу впливу мовних елементів на сприйняття та реакцію людей на простір, а також на розробку оптимальних стратегій використання мовленнєвих засобів для досягнення максимального комфорту та функціональності простору.

Екодизайн – це галузь дизайну, яка досліджується з лінгвістичного погляду з урахуванням його специфічності у створенні продуктів, що мають мінімальний негативний вплив на навколишнє середовище. У цьому контексті важливим є розуміння мови та мовних засобів, які використовуються для комунікації екологічних принципів та цінностей через дизайн продукту. Лінгвістичний аспект екодизайну охоплює аналіз мовних елементів, таких як назви, описи, інструкції та маркування, які використовуються для підвищення усвідомлення та розуміння користувачами екологічних продуктів, а також вибір та використання термінів та термінології, що відображають екологічні поняття та принципи, для стимулювання сталого споживання та просування збереження навколишнього середовища.

Технічний дизайн розглядається з лінгвістичної перспективи з урахуванням аналізу мовних засобів, що використовуються для спілкування та опису функціональних характеристик технічних засобів, а також їхніх властивостей та технічних параметрів. Лінгвістичний аспект технічного дизайну охоплює дослідження термінології, що використовується для опису технічних процесів, елементів та конструкцій, а також вибір та використання спеціалізованих термінів, технічних термінів та скорочень, які передають конкретні технічні концепції та ідеї. Крім того, лінгвістичний аналіз у цій галузі включає розгляд мовних засобів, які використовуються для документування технічних специфікацій, інструкцій з експлуатації, технічних креслень та інших технічних матеріалів.

Це лише деякі з термінів, які використовуються в українському дизайнерському дискурсі. Термінологія постійно розвивається, оскільки дизайн є живим і змінюваним видом діяльності. Як вже зазначалося, складність термінології в українському дизайнерському дискурсі може виникати через різноманітність культурних, технічних та індивідуальних чинників, які впливають на сприйняття та використання термінів у цій галузі.

Зважаючи на природу дизайну як глобальної діяльності, де спілкування та обмін ідеями від-

буваються на міжнародному рівні, український дизайнерський дискурс часто використовує терміни, запозичені з інших мов, наприклад, запозичення з англійської мови стосуються здебільшого дизайну, пов'язаного з ІТ:

Брендування ("Branding"): термін часто використовується в українському дизайнерському середовищі для позначення процесу створення та розвитку брендів.

Макет ("Mockup"): українські дизайнери часто використовують цей термін для позначення візуального представлення дизайну, зазвичай у вигляді шаблону чи зразка.

Сітка ("Grid"): термін використовується для позначення системи сітки, яка використовується в дизайні для організації контенту на сторінці чи екрані.

Досвід користувача ("User Experience"): термін широко використовується в українському дизайнерському дискурсі для опису взаємодії користувачів з продуктом або сервісом.

Адаптивний дизайн ("Responsive Design"): термін використовується для позначення дизайну, який автоматично адаптується до різних розмірів екранів та пристроїв.

Наведені приклади демонструють, що використання термінів інших мов українськими дизайнерами може призводити до різниці в тлумаченні та використанні цих термінів в різних контекстах, оскільки вони можуть інтерпретуватися по-різному залежно від мовної та культурної спадщини.

Плутанина в термінології дизайнерського дискурсу може виникати також з причини використання синонімів або тлумачення термінів по-різному в різних контекстах:

UI та UX дизайн: поняття UI (інтерфейс користувача) та UX (досвід користувача) дуже часто використовуються разом, але їх значення можуть бути неправильно інтерпретовані. UI зазвичай описує дизайн інтерфейсу, тоді як UX охоплює ширший спектр від взаємодії користувача з продуктом до його загального задоволення від цього досвіду.

Макет та прототип: ці терміни часто використовуються як синоніми, але вони мають різне значення. Макет (wireframe) – це скелет або структура дизайну без деталей, тоді як прототип – це інтерактивний зразок, який демонструє функціональні можливості продукту.

Графічний дизайн та вебдизайн: ці терміни часто плутаються, оскільки обидва охоплюють елементи візуального дизайну. Графічний дизайн зазвичай стосується створення графічних елемен-

тів для друкованих або цифрових медіа, тоді як вебдизайн спеціалізується на створенні вебсайтів та їхніх елементів.

Брендування та маркетинг: терміни часто використовуються разом, але мають різне значення. Брендуння описує створення унікальної ідентичності та сприйняття продукту чи компанії, тоді як маркетинг включає стратегії та дії, спрямовані на просування цього бренду на ринку.

Проаналізовані приклади свідчать про те, як певні терміни можуть використовуватися неоднозначно у дизайнерському дискурсі, що може призводити до розбіжностей у розумінні та сприйнятті інформації між фахівцями та клієнтами. З метою уникнення таких ситуацій та поліпшення якості комунікації у сфері дизайну необхідно розробити та впровадити рекомендації щодо використання термінології, що сприятиме уніфікації та уточненню значень термінів у дизайнерському середовищі. Враховуючи цей контекст, пропонується низка порад, які можуть бути корисними у практиці дизайну:

1. Стандартизація термінології: розроблення і впровадження загальноприйнятих визначень для основних термінів у дизайні, які будуть використовуватися у всіх сферах дизайну.

2. Чіткість та консистентність: використовувати терміни згідно з їхніми визначеннями та у стабільних концептуальних рамках, уникати множинних тлумачень та відхилень у їхньому використанні.

3. Освіта та навчання: забезпечення доступу до інформації про визначення термінів у дизайні та їхнє коректне використання шляхом навчання в університетах, на курсах та майстер-класах тощо.

4. Активна комунікація: забезпечення відкритого діалогу між фахівцями з дизайну для обговорення використання термінів та вироблення єдиної позиції щодо їхнього значення.

5. Співпраця з міжнародними організаціями: активна участь у міжнародних форумах, конференціях та проектах, що спрямовані на стандартизацію та уніфікацію термінології в глобальному дизайнерському середовищі.

Також потребують визначення важливі поняття та їхні взаємозв'язки, тому необхідно враховувати:

1. Аналіз сучасного використання термінів у дизайні: визначення основних термінів та їх взаємозв'язків на основі аналізу літератури, використання в професійних спільнотах та на практиці.

2. Розробка термінологічних карт: створення візуальних схем, які відображають взаємозв'язки між основними поняттями у дизайні та їхнім контекстом використання.

3. Експертне обговорення та затвердження: проведення консультацій з фахівцями з дизайну для обговорення та узгодження визначень основних понять та їхніх взаємозв'язків.

4. Публікація та поширення: розповсюдження результатів дослідження основних понять у дизайні через наукові статті, конференції, вебінари та інші форми комунікації.

Рекомендації щодо роботи з дизайнерською термінологією в у перспективі:

1. Збереження та постійне оновлення бази термінології: забезпечення актуальності та відповідності термінів змінам у сфері дизайну.

2. Проведення регулярних оглядів та рецензій: періодична перевірка та оновлення визначень основних термінів залежно від нових тенденцій та відкриттів у галузі дизайну.

3. Сприяння міжнародній співпраці: взаємодія з міжнародними організаціями та ініціативами щодо стандартизації та уніфікації термінології в глобальному масштабі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розглянуті приклади засвідчують необхідність глибокого аналізу дизайнерської термінології, а рекомендації підкреслюють необхідність систематизації та уніфікації термінології у дизайнерському дискурсі. Неоднозначне використання термінів може призводити до непорозумінь та ускладнювати ефективну комунікацію між фахівцями та клієнтами в галузі дизайну. Запропоновані рекомендації можуть стати важливим кроком у розв'язанні цієї проблеми та покращенні професійного спілкування у дизайнерському середовищі.

Подальші дослідження в галузі термінології в дизайні можуть розширити знання про структуру та динаміку цього дискурсу. Можливі напрями досліджень включають дослідження впливу культурних, соціальних та технологічних чинників на формування та розвиток термінології у дизайні, а також вивчення використання та розуміння термінів у різних контекстах та культурних середовищах. Крім того, можна провести подальші дослідження з метою розробки інноваційних методик стандартизації термінології та вдосконалення комунікаційних практик у дизайні.

Список літератури:

1. Іваницька Н. Л. Змістова й формальна складові інтерпретаційного поля термінів у галузевих словниках сучасної української літературної мови. *Наукові записки Вінницького державного педаго-*

гічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): зб. наук. праць. 2016. Вип. 23. С. 20-28.

2. Карпенко Г. Особливості формування логістичних термінів. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2013. № 22. С. 53-58.

3. Книщенко Н. П. Наукова рецепція понять «термінологія» і «термінологічна система» (на матеріалі термінології дорожньо-будівельної галузі). *Вісник національного університету «Львівська політехніка»: зб. наук. праць 13 міжн. наук. конференції «Проблеми української термінології Слово Світ 2014»*. Львів: видавництво Львівської політехніки. 2014. № 791. С. 57-61.

4. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови: монографія. Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. 160 с.

5. Шелепкова І. М. Основні способи термінотворення у нових терміносистемах ринкової економіки української мови. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. 2020. № 2(78). С. 175-178.

6. Ярошевич Ірина Арнольдівна. Українська морфологічна термінологія XX – початку XXI ст. URL: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/341547.html>

7. Baumann K. D. The interdisciplinary concept of translational ntertextuality, illustrated on the basis of LSP text networks. *SYNAPS*. 2013. № 29. Pp. 7-17.

8. Mohammad Faleh Hanaqta. Translating military slang terms from English. *Research on Humanities and Social sciences*. 2016. № 6(24). Pp. 52-62.

Muntian O. O. UKRAINIAN DESIGN DISCOURSE: THE ISSUE OF TERMINOLOGY

The article is devoted to the study of terminology in Ukrainian design discourse. In the modern world, design plays a significant role in the formation and perception of various products and services. However, design discourse often faces the problem of ambiguous understanding of terminology, which can affect the quality of communication between professionals and clients. The purpose of the article is to study the problem of ambiguous use of terminology in design discourse and to develop recommendations for unifying and clarifying the meanings of terms in order to improve communication between professionals and clients. The article examines the current state of terminology use in the field of design and identifies the key issues related to its understanding and use. Based on the analysis of research and case studies, recommendations for unifying terminology and improving communication in the field of design are formulated. The author of the article studies the current state of terminology use in the field of design, identifies key problems, and suggests ways to further develop and improve professional communication in this area. The study takes into account the variety of factors that influence the formation and understanding of terminology in design and aims to contribute to the creation of a unified and understandable vocabulary for communication in this professional field. The article can be useful for a wide range of audiences. For design students and teachers, it can serve as a source of information for studying and discussing the problems of terminology in the field of design. For researchers studying terminology and communication in the field of design, this article can serve as a basis for further research and analysis. Thus, this article has the potential to be useful for anyone interested in the problems of terminology and communication in the field of design and seeking to improve the quality of communication in this area.

Key words: design discourse, communication, ambiguity of terms, professional communication, terminology.

Циганок І. Б.

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

КОНЦЕПТ ЯЗИК В УКРАЇНСЬКІЙ І БОЛГАРСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

У статті здійснено спробу схарактеризувати особливості концептуалізації соматичного компонента язик у складі фразеології української та болгарської мов. Концепт формується на основі розгалуженої семантики фразеологічних одиниць, зумовленої внутрішньою формою, що відображає ментальність і світогляд, традиції та обряди, міфи і легенди, побут і спосіб життя, історію й географію українського та болгарського народів. Такій фразеології найбільш характерна національно-культурна маркованість.

Водночас у соматичних фраземах обох мов спостерігаємо аналогії. Подібність образності цих сталих сполук пояснюється запозиченнями та загальними закономірностями, які зумовлюють появу близьких за змістом одиниць. Цим можна пояснити наявність в українській і болгарській фразеології абсолютних фразеологічних відповідників (також без соматизма) та безеквівалентних одиниць.

В українській лінгвокультурі язик переважно ототожнюють з мовленням, дотепністю, балакучістю, влучним словом, мовчанням, дурістю, лихом, нестриманістю, ножем, лезом, бритвою, лопатою, помелом, швидкістю, ворогом, карою, подарунком, а в болгарській – з мовленням, шаблею, сараєм, крикливим ротом. Така семантика виникла на основі метафоричного осмислення, епітетів, порівнянь. Загалом у фразеологізмах та пареміях обох мов домінують негативні значення, рідше виявляються позитивні.

Помітно, що соматичні фразеологізми належать до найдавнішого шару лексики, тому з різних боків відображають життя людей та навколишню дійсність, бо пізнавати довкілля людина почала з себе. Фразеологізми з назвами частин тіла в усіх мовах характеризуються емотивним забарвленням, переосмисленням значення, експресивністю та образністю змісту, етнічною маркованістю, стилістичною різноплановістю і, як відомо, становлять близько третини фразеологічного фонду будь-якої мови.

Ключові слова: фразеологізм, концептуалізація, соматизм, соматична фразеологічна одиниця, національно-культурний компонент, концепт.

Постановка проблеми. Концепти як репрезентанти лінгвокультури певного етносу різнобічно виражають його національну специфіку. На думку І. Голубовської, такі слова належать до абстрактних національно-специфічних мовних знаків, розуміння яких носіями іншої культури ускладнюється своєрідністю того культурно-історичного контексту, що ініціював їх появу в мові» [1, с. 80]. Серед культурологічних концептів частовживаними є соматичні назви типу серце, голова, очі, ніс тощо.

О. Селіванова наголошує, що «в українській етносвідомості стереотипними функціональними властивостями соматизма є: 1) *голова* – предикат фізіологічної та розумової дії, пам'яті, психічних і емоційних станів людини, її поведінки, розумові здібності, життя – смерть; 2) *очі* – спектр зорового сприйняття, знання, спостережливості, досвідченості, кмітливості, знаки людської поведінки, експресивне позначення психоемоційних і фізіологічних станів; 3) *вухо* – слухове сприйняття;

4) *ніс* – підсвідоме, інтуїтивне передбачення, марнославство, уподібнення гострого предмета і т. ін. [11, с. 86].

Фразеологія будь-якої мови, зокрема і соматична, комплексно відображає в своїх ідіоматичних значеннях національну культуру. Г. Онкович з цього приводу пише, що «своїми прототипами фраземи відтворюють звичаї, традиції, обряди, забобони, деталі побуту й культури, природне середовище, в якому жив і живе... народ, своєрідність рослинного і тваринного світу, історичні явища та інші події, притаманні національній культурі» [8, с. 13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних контрастивних студій про концепти-соматизми найбільш поширені наукові розвідки, що присвячені концептуальному поняттю *серце* на матеріалі фраземіки різних мов. Ідеться про праці І. Давиденко [2], І. Голубовської [1], Д. Маркової [6] та ін. Так, І. Давиденко, описуючи означений концепт в українській та польській

фразеології, помітила, що цей номен «один із ключових у слов'янській культурі та ментальності, він певною мірою визначає буття, формує уявлення людей про життєвий шлях, відповідає за чуттєву сферу, репрезентує кордоцентричний світогляд і віддзеркалює внутрішній світ» [2, с. 33].

Вербалізацію концепту *голова* в українських та хорватських фразеологізмах на позначення мисленневих процесів вивчають А. Дуганджич та Л. Петровська. Зокрема, ними спостережено, що «уявлення про голову як найважливішу частину людського тіла наявне чи не в усіх культурних традиціях. Голова вважається своєрідною святинєю, що знайшло відображення в численних ритуалах і віруваннях; голова має форму кулі – найдосконалішого тіла, звідки виходить ідея про уподібнення голови з цілим всесвітом» [4, с. 121].

І. Денисенко, дослідивши соматичну англійську та українську фраземіку з компонентом *рука*, виявила, що означені ФО «мають відповідники в обох мовах, однак не всі, деякі все ж є безеквівалентними, тому перекладаються за допомогою асоціацій. Лексема *рука* у складі соматичної фразеологічної одиниці відіграє практично універсальну роль – вживається з різними значеннями. Серед них найбільш регулярні ті, які називають дію, соціальні та особисті стосунки, фізичний і психічний стан людини, місцезнаходження і т. ін. [3].

В. Хмара у низці наукових розвідок [13; 14; 15] здійснила контрастивний аналіз фразеологічних одиниць з соматичними компонентами *ніс, вухо, язик* у деяких західногерманських та східнослов'янських мовах. Обравши зіставний і лінгвокультурний аспекти для дослідження, авторка виокремила спільні та відмінні риси у різноструктурних мовах, з'ясувала через взаємозв'язок мови і культури, як «віддзеркалюються у ФО певного етносу специфічні культурні традиції, відмінності в соціальному та історичному розвитку країн, географічне положення, побут і т. ін.» [15].

Тож, окремих зіставних студій соматичної української і болгарської фразеології не так багато [16] і зовсім немає порівняльних досліджень про концептуалізацію соматизмів у складі ФО цих мов.

Постановка завдання. Мета нашої наукової розвідки полягає у з'ясуванні особливостей концептуалізації соматизму *язик* в українській та болгарській фразеології.

Виклад основного матеріалу. Слововжиток найменувань частин тіла у складі стійких сполук учені пов'язують з освоєнням людиною навколиш-

нього світу. Особлива значущість у номінаційних процесах соматизмів зумовлена антропоморфізмом аналогізації предметного світу у свідомості людини.

Серед доволі частотних соматичних компонентів, концептуалізованих у фразеології і водночас не досить описаних у лінгвістичних працях, є номен *язик*. Це стосується обох досліджуваних нами мов.

В українській лінгвокультурі, за словами В. Жайворонка, язик прийнято тлумачити як «рухливий м'язовий орган у ротовій порожнині хребтових тварин і людини, який допомагає захоплювати, пережовувати і ковтати їжу, визначає її смакові якості; також орган мовлення людини» (кажуть: язик має і коняка та не балака) [5, с. 660]. У тлумачному словнику болгарської мови подано близьке за змістом пояснення [18].

В ході порівняння ФО з нашої вибірки виявлено, що означене концептуальне поняття в українській та болгарській фразеології має такі значення:

– ‘дотепний’: укр. гострий на язик і болг. острия на езика [9, с. 88];

– ‘той, хто хоче сказати, але не може пригадати’: укр. на моім язика крутиться (на язичі крутиться) і болг. на езика ми се врти [9, с. 200];

– ‘хтось занадто балакучий’: укр. язик розв'язується; язик як помело; (мати) довгий язик; лепетливий язик і болг. развѣжа език и развѣржа си езика [9, с. 328]; уста като хамбар; имам голяма уста; устата ми с голяма; устата ми са като кречетало [9, с. 329]; (помітно, що частина болгарських відповідників має інший соматизм – рот, порівняймо, рот, як сарай; великий рот; мій рот великий, крикливий); а болгарський відповідник имате дълг език використовують на позначення досвідченої людини [16, 159];

– ‘важко вимовити’: укр. язик (язика) зламаеш (зломаш) і болг. чупя (кълча) език и чупя си (кълча си) езика [9, с. 328], дослівно: ламати язика;

– ‘не наважуватися, соромитися’: укр. язик не повертається (не піднімається) і болг. не ми се обръща езикът [9, с. 328], тобто втратити дар мови;

– ‘влучно, дотепно говорити’: укр. язик підвішений; гострий язик; клепаний на язик; язик, як бритва і болг. с езика си (с устата си) звезди снемам; не съм вързан в езика [9, с. 328] (в перекладі: з язика (уст) зірки знімати);

– ‘дуже хотіти поговорити, щось розповісти’: укр. язик свербить; висіти на язичі і болг. сърби ми езикът [9, с. 328];

– ‘говорити безупинно і щось недоречно; вести пусті розмови’: укр. молоти (теліпати) язиком, як собака хвостом [власні спостереження]; клепати язиком, чесати язика, плескати язиком, точити брехні, травити баланду, точити язики і болг. чеша си езика, приказвам празни приказки, приказвам на вятъра (на халос), говоря на вересия (на аба), дрън, дрън та пляс [9, с. 300];

– ‘мовчати’: укр. прикусити язика і болг. прехапя / прехапвам език [9, с. 255].

За словами В. Жайворонка, «на основі отожднення язика з мовленням в українській лінгвокультурі постають фразеологізми молоти, лепетати, вихати, плести, пятакати, торохтіти, теліпати язиком, розпускати язик, які є основою для метафоричних висловлень на означення надмірного говоріння (звичайно такого, що призводить до негативних наслідків...» [5, с. 660–661]. Болгарські відповідники цих фразеологізмів теж засвідчують базову семантику мовлення, що виникла на основі метафоричного осмислення.

За нашим спостереженням, найбільший вияв національної маркованості притаманний пареміям, котрі відображають світогляд українського і болгарського народів, їх культуру, свята, звичаї, історію, побут. Усе це слугувало утворенню внутрішньої форми таких ФО та формуванню етнофразем різного типу.

Як свідчать приклади прислів'їв та приказок у обох мовах, значна частина таких сталих одиниць використовується зі специфічним переважно негативним маркуванням, рідше – позитивним. Українські фраземи з соматизмом *язик* є або безеквівалентними в болгарській фраземіці, або а серед болгарських відповідників немає соматизма *язик*, порівняймо:

– ‘дурість’: укр. дурний язик попереду розуму біжить; дурний язик – голові не приятель; у дурня язик попереду ніг біжить [10]; болг. (еквівалента не виявлено);

– ‘невитриманість, безконтрольність’: укр. чоловік має два вуха, щоб багато слухав, а один язик, щоб менше говорив; язик без кісток, що хоче, те й меле [10]; болг. (відповідника не виявлено);

– ‘лихо, горе’: укр. млин меле – мука буде, язик меле – біда буде [10] і болг. език без кости може да счупи кости (букв. язик без кісток кістки зламати може);

– ‘поспішай не сказати, а зробити’: укр. не спіши язиком, квапся ділом і болг. който бърза бавно, ще стигне далеч [10] (болгарський відповідник не має соматизма);

– ‘(як) ніж’: укр. гірше болить від язика, як від ножа; гляди, щоб своїм язиком сам себе не зарізав [10]; болг. (еквівалентів не виявлено);

– ‘бритва/шабля’: укр. гостра на язик; язик, як лезо, бритва і болг. езикът на жената е по-остър от турска сабя (дослівно: язик жінки гостріший від турецької шаблі) [10];

– ‘швидко, виснажливо’: укр. бігати висолопивши язика і болг. (бягам, тичам) с изплезен език [9, с. 60];

– ‘неробство’: укр. язиком вихати – не ціпом махати; одне – творити язиком, а друге – перти плуга [10]; болг. (еквівалентів не виявлено);

– ‘подарунок і кара’: укр. гострий язик – дарування, довгий язик – покарання [10] і болг. (відповідника не виявлено);

– ‘мовчання’: укр. з базіками тримай язик за зубами [10] і болг. (відповідника не виявлено);

– ‘ворог’: укр. язик мій – ворог мій; язик – мій найтяжчий ворог і болг. езикът ми е мой враг [10];

– ‘перш подумай, щоб не наговорити лишнього’: сім раз поверни язиком, перш ніж сказати; так зав’яже вузла язиком, що не розв’яже й зубами [10]; болг. (відповідників не виявлено);

– ‘розпитавши все дізнаєшся’: укр. язик до Києва доведе, а в Києві заблудить [9, с. 661] (загальновідомо, що ця приповідка постала на основі легенди про киянина, який заблукав у степу і потрапив у полон до половців; на питання, звідки він, відповів, що з Києва, та при цьому так розхвалив місто, що половецький хан вирішив завоювати Київ. А балакуна прив’язав за язик до хвоста свого коня і таким чином привів до міста [17]; болг. (еквівалента не зафіксовано).

В українських фразеологізмах виявлено такі традиційні епітети до соматизма *язик* – довгий, гострий, злий, дурний, медовий, тихий, без кісток; в болгарських ФО – гострий, злий, жіночий; а також порівняння – укр. помело, лопата, млин, лезо, бритва, дарування, покарання; болг. – турецька шабля, сарай, крикливий рот.

Як свідчать приклади, концептуалізація соматичного компонента, зокрема й номена *язик* у складі фраземіки української та болгарської мов, виникає на основі розгалуженої семантики ФО, що постає з внутрішньої форми сталих одиниць, у котрій віддзеркалюються світогляд і ментальні особливості, народні ігри і свята, обряди і традиції, казки і легенди, побут і спосіб життя українського та болгарського народів. Саме з цієї причини такій фразеології значною мірою притаманна національно-культурна маркованість.

Водночас у фраземах досліджуваних мов помітні численні аналогії. Збіг образності соматичних фразеологізмів пояснюється не тільки запозиченнями, але й загальними закономірностями, які спричиняють виникнення близьких за змістом одиниць. Все це свідчить про факти наявності в українській і болгарській фразеології як цілковитих відповідників (інколи відповідників без соматизма), так і безеквівалентних одиниць.

Висновки дослідження і перспективи подальших пошуків. Усе вищевикладене свідчить, що концепт *язик* в українській та болгар-

ській фразеології має чимало спільних концептуальних ознак. Різниця виявляється у внутрішній формі фразем з соматизмом *язик/език*, що реалізується на основі метафори, епітета, порівняння. В ході зіставлення виявлено переважно негативну та позитивну конотації фразеологізмів, які відображають металітет, тип мислення, культуру, традиції, історію, спосіб життя обох народів.

Подальше студювання означеної теми пов'язуємо з вивченням діалектної української та болгарської фразеології полімовного регіону Придунав'я.

Список літератури:

1. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. К.: Логос, 2004. 284 с.
2. Давиденко І. Ю. Концепт 'серце' в мовній картині слов'ян (на матеріалі української та польської фразеології). URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/27333/Davydenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
3. Денисенко І. Особливості соматичних фразеологізмів: концепт «hand» в англійській та українській мовах. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія: Мовознавство. 2014. Вип. 1 (23). С. 77-82. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7705/1/Denysenko.pdf>
4. Дуганджич А., Петровська Л. Фразеологізми з компонентом-соматизмом «голова» на позначення мисленневих процесів у хорватській і українській мовах. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. 2020. Вип.1 (43). С. 121-126.
5. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. К.: Довіра, 2006. 703 с.
6. Маркова Д. С. Компонент *серце* у фразеологізмах на позначення почуттів людини (на матеріалі української, польської, англійської та німецької мов). *Магістеріум. Мовознавчі студії*. 2017. Вип. 66. С.60-64. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1fa99937-37b4-4e2d-a492-2c371c2eb688/content>
7. Мізін К. І. Системні маркери компаративної фразеології крізь призму зіставлення. *Мовознавство*. 2009. № 5. С. 60-70.
8. Онкович Г. Фразеологізми як національно-культурний компонент українознавства. *Дивослово*. 1994. № 9. С. 12-16.
9. Потапенко-Калоянова К. Українсько-болгарський фразеологічний словник. Київ: СМІЛ, 2011. 374 с.
10. Прислів'я та приказки – узагальнена пам'ять народу. URL: <https://naurok.com.ua/prisliv-ya-ta-prikazki-uzagalnena-pam-yat-narodu-116337.html>
11. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психологічний та етнокультурний аспекти). К.–Черкаси: Брама, 2004. 276 с.
12. Скрипник І. Ю. Соматичні фразеологічні одиниці із значенням інтерперсональних відносин: структурно-семантичні та функціональні характеристики: дис. канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 2009.
13. Хмара В. В. Фразеологічні одиниці із соматичним компонентом *ніс* в східнослов'янських та західногерманських лінгвокультурах: зіставний аспект. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці: Видавничий дім «Родовід». 2014. С. 280-289.
14. Хмара В. Фразеологізми з соматичним компонентом *вухо* східнослов'янських та західногерманських мов: зіставний аспект. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Серія: Філологічна. 2015. Вип. 51. С. 342-345. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/4710/1/130.pdf>
15. Хмара В. В. Констративний аналіз фразеологічних одиниць з соматичним компонентом *tongue, zunge, язык, язык* в західногерманських та східнослов'янських мовах. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства: Збірник наукових праць*. Хмельницький: ФОП Бідюк Є.І., 2016. Т. 3 (Р–Я). С. 190-197. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/28075/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%20%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8C.pdf>
16. Циганок І.Б., Павленко Г.І., Фразеологізми з компонентом соматизмом в українській, болгарській та англійській мовах. *Філологічні діалоги: Збірник наукових праць*. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2019. Вип. 6. С. 155-163.

17. Язик до Києва доведе, або після дощюку в четвер. URL: https://tsybuljanskabigmirnet.blogspot.com/2012/03/blog-post_17.html

18. Съвременен тълковен речник на българския език с приложения. София: Елпис. 1995. 1005 с.

Tsyganok I. B. CONCEPT TONGUE IN UKRAINIAN AND BULGARIAN PHRASEOLOGY

The article attempts to characterize the peculiarities of the conceptualization of the somatic component tongue as part of the phraseology of Ukrainian and Bulgarian languages. The concept is formed on the basis of the extensive semantics of phraseological units determined by the internal form, which reflects mentality and worldview, traditions and rituals, myths and legends, everyday life and lifestyle, history and geography of Ukrainian and Bulgarian people. Such phraseology is most characterized by national and cultural marking.

At the same time, we observe analogies in the somatic phrasemes of both languages. The similarity of imagery of these stable compounds is explained by borrowings and general regularities that lead to the appearance of units close in meaning. This can explain the presence of absolute phraseological equivalents (also without somatism) and non-equivalent units in Ukrainian and Bulgarian phraseology.

In Ukrainian linguistic culture, the language is mostly identified with speech, wit, talkativeness, exact statement, silence, stupidity, misfortune, intemperance, knife, blade, razor; shovel, broom, speed, enemy, punishment, gift, and in Bulgarian – with speech, saber, barn and loud mouth. Such semantics arose on the basis of metaphors, epithets, comparisons. In general, negative meanings dominate in idioms and proverbs of both languages, positive ones are less common.

It is noticeable that somatic phraseological units belong to the oldest layer of vocabulary, therefore, they reflect the life of people and the surrounding reality from different sides, because a human began to learn about the environment from himself. Phraseological units with the names of body parts in all languages are characterized by emotional coloring, reinterpretation of meaning, expressiveness and imagery of content, ethnic marking, stylistic diversity and, as is known, make up about a third of the phraseological fund of any language.

Key words: phraseological unit, concept, conceptualization, somatism, national and cultural component.

Шабат-Савка С. Т.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

СИНТАКСИС ОДНОСКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ НАУКОВИХ СТУДІЙ КАТЕРИНИ ГОРОДЕНСЬКОЇ

У статті схарактеризовано синтаксичну природу односкладних конструкцій як окремого типологічного вияву простого речення, граматичний центр якого виформовує єдиний головний член; як синтаксичну одиницю, що має формально-граматичні, семантико-синтаксичні й комунікативні параметри, які різняться від двоскладних речень. Зосереджено увагу на дискусійних питаннях, пов'язаних із відсутністю чітких критеріїв класифікації односкладних речень, із неоднозначною кваліфікацією місця тих або тих односкладних речень у системі дієслівного чи іменного класу, їхньою номінацією (речення односкладні чи одноядерні / одночленні / однокомпонентні); систематизовано засоби граматичної експлікації суб'єкта в конструкціях із «яскравою особовістю». Проаналізовано концепцію різнорівневого підходу до вивчення односкладних речень, представлену в працях професора Катерини Городенської – високоавторитетної української вченої, авторки визначальних праць з граматики української мови, функційної морфології та категорійного синтаксису, що дає змогу всебічно представити односкладні речення як самостійний тип синтаксичних конструкцій, що вирізняються серед двоскладних речень своєю структурно-семантичною організацією, функційним потенціалом, комунікативними можливостями слугувати оптимальним засобом вербалізації авторських інтенцій у різних дискурсивно-жанрових формах української мови.

З оперттям на ґрунтовні напрацювання вітчизняних учених представлено основні тенденції в історії вивчення односкладних речення: 1) виокремлення односкладних речень як синтаксичних репрезентантів категорії односкладності (О. Мельничук, П. Дудик, К. Шульжук, М. Степаненко, Л. Коваль та ін.); 2) релевантне сприйняття диференціації двоскладне / односкладне речення з неоднозначним уналеженням тих або тих конструкцій до односкладних чи двоскладних структур (І. Вихованець, К. Городенська, В. Брицин, А. Загнітко); 3) заперечення традиційної класифікації двоскладне / односкладне речення й увіраження інших синтаксичних параметрів для їхнього називання, наприклад – виділення безпідметових та безприсудкових речень, двоядерних та одноядерних конструкцій (С. Смаль-Стоцький, О. Синявський, І. Слинко, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська). Таке неоднозначне витлумачення односкладних речень потребує вивчення їх на різних рівнях реченнєвої структури, що, власне, представила у своїх наукових студіях професор Катерина Городенська, увіражуючи формально-синтаксичний, власне-семантичний, семантико-синтаксичний та комунікативний рівні аналізу односкладних речень.

Ключові слова: синтаксис, односкладне речення, один головний член речення, рівневий аналіз, формально-граматичні параметри, семантико-синтаксичні та комунікативні особливості, граматична експлікація суб'єкта, Катерина Городенська.

Постановка проблеми. У багатовекторному просторі синтаксичної науки до пріоритетних належать ті напрями, що скеровані на ґрунтовне вивчення одиниць синтаксису в ракурсі визначення їхнього функційного потенціалу та комунікативно-інтенційного обшину в різних дискурсивно-жанрових формах української мови з огляду на новітню лінгвометодологію аналізу граматичної системи. Зазначений антропозорієнтований вектор має безпосередній стосунок і до односкладних речень, що оприявнюють субстанцію суб'єкта мовлення в уснорозмовному дискурсі й текстовій комунікації, індивідуалізують та

динамізують процес спілкування, усебічно репрезентують інтенційний простір мовної особистості, її спонуки, бажання, неосяжний світ людських емоцій та оцінок.

У сучасній теорії синтаксису односкладне речення – окрема синтаксична одиниця, якій властиві формально-граматичні, семантико-синтаксичні й комунікативні параметри; це типологічний вияв простого речення, граматичний центр якого виформовує єдиний головний член: *У рідній мові посміхаюся, красу землі очима п'ю. І в слові світлому кохаюся, і в ньому доброту ловлю* (Г. Саблук); *Вчителя і дерево пізнають з плодів* (Народна

творчість); *Мокре листя. Срібний блиск акацій* (Т. Севернюк). У таких реченнях другого головного члена немає, що в жодному разі не впливає на розуміння змісту повідомлюваного. Це самодостатній тип синтаксичних конструкцій, який у контексті сучасних тенденцій української лінгвістики, її антропоорієнтованого спрямування ще потребує свого вивчення та узагальнення.

Поділ речень на двоскладні й односкладні здійснено з опертям на предикативність – комплексну (модально-часову) реченнєву категорію, що вказує на відношення змісту речення до дійсності в аспекті реальності / ірреальності. Якщо у двоскладних реченнях конкретну співвіднесеність змісту речення до дійсності виражає присудок, зокрема його способів та часові форми, то в односкладних реченнях предикативність реалізує єдиний головний член, самодостатній для експлікації авторських інтенцій. Пор.: *На Буковину, як у Палестину, відпроситься душа колись. І ти спадеш, як тінь хмарини на долину, із висоти* (Б. Бунчук); *З краси хліба не спечеш* (Народна творчість). За лінгвістичною природою і ті, і ті конструкції виражають судження, однак в односкладних реченнях один із членів не має вербального вираження. Його відсутність – суттєвий показник структурної організації односкладних речень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри значні напрацювання в царині синтаксису односкладного речення, наявність різних навчально-методичних рекомендацій, загалом давню історію дослідження цих синтаксичних конструкцій ще й досі існує чимало проблем, пов'язаних із відсутністю чітких критеріїв класифікації односкладних речень, із неоднозначною кваліфікацією предикативного центру та місця тих або тих односкладних речень у системі дієслівного чи іменного класу, їхньою номінацією (речення односкладні чи одноядерні / одночленні / однокомпонентні; безпідметові та безприсудкові тощо). Відомий український синтаксист, професор Чернівецького університету І. Слинько свого часу актуалізував цю проблему в назві самої статті, риторично запитуючи: «Чи є односкладні речення?» [14]. Зрозуміло, що є односкладні речення, вони мають особливу будову, їх використовують мовці в процесі комунікації так само, як і двоскладні. Цілком переконливо М. Степаненко підсумовує: «Односкладним реченням, як і двоскладним, притаманні всі основні ознаки речення: предикативність, модальність; семантична завершеність; структурна єдність; інтонаційна оформленість» [16, с. 81].

Щодо термінологічного позначення односкладних речень, то І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська використовують термін «одноядерні речення» і витлумачують ці конструкції «як похідні моделі речень та їх варіанти, які з формально-граматичного погляду характеризуються наявністю самодостатнього головного члена, а з семантичного – наявністю суб'єкта і предиката, самого предиката чи нерозчленованого компонента» [13, с. 183]. М. Каранська змінює термін односкладні на «одночленні речення» і зауважує, що моделі таких речень «мають лише один головний член для нероздільного вираження суб'єкта, предиката й предикативних відношень» [7, с. 110]. Однак поширення в лінгвістичних студіях набув усе ж таки термін «односкладне речення» [4; 5; 6; 8; 10].

У синтаксисі односкладного речення наявні різні класифікації. Деякі дослідники визначають двоскладні та безособові речення, зазначаючи, що безособові – «легше сприймаються на фоні особової конструкції як її особливий варіант або як певне відхилення від неї у випадках невідомості, узагальненості або другорядного значення дійової особи» [9, с. 52]; розглядають інфінітивні серед безособових речень (шкільна граматика); виокремлюють односкладні іменникові речення (І. Вихованець), не визначають генітивні конструкції як окремий тип іменної односкладності (К. Шульжук), що загалом засвідчує актуальність та дискусійність питань, пов'язаних із лінгвістичною природою односкладного речення.

На потребу оновлення методологічного підходу до аналізу односкладних речень вказує В. Брицин, стверджуючи, що «у своїй більшості односкладні речення є односкладними лише формально, з погляду порівняння їх із двоскладними підметово-присудковими конструкціями. У таких реченнях щільно переплітаються, а іноді синкретично поєднуються лексична і граматична семантика, наявна синтаксична омонімія і синонімія» [1, с. 87].

Про лінгвістичний статус односкладних речень, про рівневий аналіз цих конструкцій веде мову і Катерина Городенська – доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу граматики та наукової термінології Інституту Української мови НАН України. Науковий доробок ученої характеризує її як самобутню елітарну особистість із власним дослідницьким ідіостилем, що його вияскравлюють присутні ознаки: глибока аналітичність, логічна аргументованість думок, залюбленість у граматику української мови, посилена увага до морфології та синтаксису. Праці К. Горо-

денської оприявнюють шляхи розв'язання актуальних питань аналізу категорії односкладності.

Постановка завдання. Мета статті – у контексті напрацювань вітчизняних учених проаналізувати наукові погляди професора Катерини Городенської щодо лінгвістичної природи односкладних речень як типологічного вияву синтаксичної системи української мови.

Виклад основного матеріалу. У мовознавчих дослідженнях односкладні речення традиційно виділяють в окремий тип синтаксичних конструкцій, що мають лише один головний член, цілком достатній для розуміння змісту. Як зауважує О. Мельничук, «з найдавніших часів поряд із двоскладними реченнями, які містять у собі підмет і присудок, в мові існують також речення односкладні, у яких може бути лише один головний член, що не є ні підметом, ні присудком, причому, на відміну від неповних речень з опущеним головним членом, другий головний член не мається на увазі як якесь конкретне слово, що могло б бути відновлене в цьому реченні» [10, с. 390]. Отож відсутність головного члена односкладного речення не вказує на його неповноту. Адже від неповних речень односкладні вирізняються тим, що відсутній головний член не можна встановити ні з контексту, ні з мовленнєвої ситуації. Пор.: Ніяк не розлучуся ні з книгою, ні з словом (Т. Севернюк); Привчав мене батько трудитись до поту, а мати – любити пісні (П. Воронько). Посутньою особливістю розмежування односкладних із двоскладними реченнями є те, що суб'єкт і предикат в односкладному реченні виражені в структурі речення однією синтаксевою, у двоскладних – це дві синтаксеми, співвідносні з підметом та присудком.

В українській синтаксичній теорії традиційно за способом вираження головного члена та характером вираження предикативності виокремлюють односкладні речення:

- **дієслівного** (означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні);
- **іменного** (номінативні, генітивні) типу.

За комунікативною настановою односкладні речення відповідають інтенційно детермінованим моделям розповідних (*Не вимовлю ні слова. Помовчу* (М. Луків); питальних (*В наш динамічний вік сидить на лаві?* (І. Жиленко); спонукальних (*Не підпускай бездушне і захланне, твори пісенні диво-рушники, і Україна в узголів'ї стане не на часину, а на всі віки* (Б. Мельничук); оптативних конструкцій (*Запросити б друзів до хліба-солі і живих, і мертвих у далеких полі* (А. Малишко).

За емоційним забарвленням вони можуть бути окличними та неокличними (*А гвалту! А крику!* (Т. Шевченко); *А всякого зілля, квіток!* (Марко Вовчок); *Весна! Весна! Яка блакить, який кругом прозор!* (П. Тичина); *Поле. Шляхи. Могили і чебреці* (М. Хвильовий); за предикативними відношеннями – стверджувальними і заперечними (*Мене водило в безвісти життя* (Д. Павличко); *І наперед не треба ворожити, і за минулим планати не варт* (Л. Костенко).

Саме так, з опертям на наукові студії О. Мельничука, П. Дудика, І. Слинька, А. Загнітка, М. Степаненка, К. Шульжука та ін.), представлено виклад синтаксису односкладного речення для студентів філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, зокрема – для студентів підготовлено навчально-методичний посібник «Односкладні речення в сучасній українській мові», що відповідає традиційному витлумаченню односкладних речень [17].

Водночас деякі науковці вналежнюють особові речення дієслівного типу (означено-, неозначено-та узагальнено-особові) до двоскладних неповних речень (І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко та ін.), стверджуючи, що на формально-граматичному рівні особові речення належать до односкладних, проте в семантико-синтаксичному вимірі вони здебільшого двоскладні. Таке витлумачення, очевидно, бере свій початок з граматики С. Смал-Стоцького і Ф. Гартнера, у якій, зокрема у розділі «Складня», науковці виокремлюють безпідметові речення, зауважуючи: «деколи висказуємо щось, не виражаючи тої особи, що до неї мав би належати присудок». Це буває при деяких явищах природи: *Блискає. Зашуміло в лісі*; при деяких утертих присудкових виразах: *Нема вже таких людей. Треба нам помочи*; у неособових виразах: *Забাগло ся мені товариства. Полекшало мені на серці* [15, с. 107–108].

У «Практичній граматиці української мови» В. Сімович аналізує безпідметові речення, що їх уживають «при явищах природи: *Запалало і стемніло*; у неособових виразах, коли діячем є якась немов тайна сила (*Попіл вітром розмахало і сліду не стало* (Т. Шевченко); у неособових висказах, коли не хочемо або не можемо назвати особи, що щось робить, то балакаємо неособово: *У наших селі чинять два храми; Нас, пане, навчили; Судженого й конем не об'їдеш*; За моє жито ще й мене бито. Тільки ж та неособовість усе-таки у граматиці особи знає, не признає їх думка тільки» [12, с. 280–281].

У граматичних працях 20–30-х рр. ХХ ст. йдеться про безпідметові та безприсудкові речення (М. Сулима, О. Синявський, С. Смеречинський та ін.). Так, О. Синявський у розділі «Синтакса» вказує на те, що «безпідметові речення взагалі в мові вживають тоді, як або не можна назвати підмета, бо він невідомий (*Уже захмарилось*), або його не бажано називати (*Йому запропоновано посаду*), або нарешті, як у мові нема засобів висловлюватися звичайним реченням із головною парою, хоч би в мислі підмет і відомий був (*Дощу немає*)» [11, с. 203]. Аналізуючи безприсудкові речення, науковець окреслює стилістичне значення «назовних речень», яке полягає в тому, щоб «змалювати нерухому картину, один момент, ніби сфотографувати його, навіть тоді, коли в самих лексичних значіннях іменників багато руху» [11, с. 234]. Напр.: *Гармидер, галас, гам. І регіт. Весна. І сонце. І зело* (В. Стус); *Сніг різдвяний. Вечірній собор. Чернівці* (Т. Севернюк). Генезу називних (безприсудкові) речень подає Ю. Шевельов, називаючи такі речення екзистенційними, указуючи на їхню «лаконічність, зумовлену сполученням суб'єктних і предикативних уявлень в одному слові» [18, с. 94].

Неоднозначне витлумачення односкладних речень, що має стосунок передусім до особових речень, потребує докладного вивчення їх на різних рівнях реченнєвої структури. Власне, рівневий аналіз щодо цих конструкцій запропонувала професор Катерина Городенська, авторка визначальних праць з граматики української мови, функційної морфології та категорійного синтаксису, увиразнюючи у своїх лінгвістичних студіях формально-синтаксичний, власне-семантичний, семантико-синтаксичний та комунікативний рівні аналізу односкладних речень [2; 3].

Розглядаючи проблему синтаксичної похідності, зокрема і дериваційних процесів на рівні двоскладного / односкладного речення, цілком переконливо авторитетна українська вчена у своїх працях «Деривація синтаксичних одиниць» (1991), «Предикатно-валентна основа елементарного односкладного речення» (2001) постулює твердження про те, що односкладну конструкцію коректно кваліфікувати лише на рівні її формально-синтаксичної структури, адже на власне-семантичному рівні – вона завжди двоскладна. Корелятами означено-особових, узагальнено-особових та неозначено-особових речень, на думку дослідниці, є «семантично елементарні речення, утворені предикатом дії чи предикатом стану і непередикатним компонентом із семантичними функціями діяча або носія стану» [2, с. 50–52].

Як зауважує К. Городенська, базовою синтаксичною одиницею для так званого означено-особового речення слугує «формально-граматичне двоскладне речення, яке характеризується збігом його власне-семантичної і семантико-синтаксичної структури (тобто має однакову кількість семантем і синтаксем)» [2, с. 68–69].

Досліджуючи безпідметові речення, речення з відносною безпідметовістю та безприсудкові речення, О. Синявський, зосереджує увагу на реченнях із відносною безпідметовістю, зауважуючи, що це конструкції «з такими формами дієслів, де особа ясно виступає в закінченнях, хоча вона й невизначена» [11, с. 213], пор.: *Зачаклюю ту стежку, якою йшли до мене й від мене роки* (Т. Севернюк); *Решетом воду не носять* (Народна творчість). За спостереженнями О. Синявського, «підмет у таких реченнях прозоро-ясний, хоч і не названий». Своїм значенням такі безпідметові речення (речення з яскравою особовістю) нічим не відрізняються від відповідних речень із підметами, «стилістична вага їх лише в лаконічності» [11, с. 213–214]. А отже, у конкретній ситуації мовлення автор висловлення вибирає з синтаксичного ресурсу мови ті конструкції, які найоптимальніше вербалізують його інтенції. В такому разі має значення те, що хотів вияскравити мовець – субстанцію суб'єкта, використовуючи двоскладне речення: *Я маю... Я повинен... Я мушу... Щодня мовою вмивати душу* (І. Вихованець); чи дію, яку він виконує, представлена відповідно односкладним реченням (*Іду майданом, розгортаю листя і слухаю вечірній спів соборів* (І. Жиленко). Варто зауважити, що односкладні речення з «яскравою особовістю» розкривають свій розлогий функційний потенціал у комунікативному процесі, створюючи його динамічність, виражаючи у стислій і лаконічній формі високу експресію та емоційність.

Про синонімічні відношення між двоскладними та односкладними речення веде мову В. Горняний у «Синтаксисі односкладних речень», виокремлюючи односкладні речення із семантично відкритою / закритою синонімією [4, с. 47–53]. На думку дослідника, речення особові (означено-, неозначено- й узагальнено-особові) – «представники» системи двоскладних речень, оскільки постали на основі метафоричних (вторинних) значень категорій особи і характеризують ті життєві реалії (дії чи стани), які стосуються «семантичної особи» – людини, тобто речення на зразок *Тільки поверни мені Україну, отче мій, молю тебе* (М. Лазарук); – належать до двоскладних речень. Такі конструкції не визначають «суті та смислу односкладності»,

адже вони слугують стилістичними варіантами двоскладних речень. Натомість безособові та номінативні речення зі значенням «етап природи», «буття, існування явищ або предметів реальної дійсності» належать до речень закритої синоніміки. Вони не можуть бути двоскладними і «формулюють односкладність як семантичну категорію» [Там само]: *Світає, Господи, світає* (Б.-І. Антонич); *А в степу весніє, весніє* (О. Гончар); *На сизих луках скошено отаву* (М. Рильський); *Нашу волю вольною не скуто* (А. Малишко); *Засніжило кругом, заіскрилось* (В. Васкан). Такі безособові конструкції відображають самобутність українського синтаксису, увиразнюють його зв'язок із давніми релігійними віруваннями людини, створюють неповторний колорит процесу комунікації.

На формально-граматичному рівні в односкладних реченнях суб'єкт відсутній, його не відтворюють ні з певної ситуації мовлення, ні з контексту, проте таке речення семантично повне, самодостатнє для втілення тих або тих інтенцій, пор.: *Сплітаю вірші з нервів пасма і жеду кінця страшної гри* (Є. Маланюк); *О, мій невольний звільнений народ, йдеш на розп'яття* (Т. Севернюк). Дія, позначена головним членом, виявляється формально незалежною, самостійною, але ця незалежна дія співвіднесена, як зауважує А. Загнітко, «з суб'єктом, який при цьому може мати формальний вияв у знахідному, родовому, давальному, орудному та інших відмінках» [4, с. 197]. Односкладні речення формально не вимагають другого головного члена, адже зміст зрозумілий і без нього. Заповнення цієї «лакуни» сигналізує про статус іншої синтаксичної одиниці.

Суб'єкт в односкладних реченнях експліцитно не виражений, однак суб'єктність детермінує їхню семантичну структуру, зокрема конструкцій дієслівного типу (означено-, неозначено- та узагальнено-особових). І ця суб'єктність виявляється в здатності мовця представити себе як суб'єкта мовлення, як виконавця дії. Експонентами такого суб'єкта, на думку Л. Коваль, «служують дієслівні закінчення» [8, с. 118].

Субстанцію суб'єкта в односкладних реченнях виражають граматичні маркери:

1) перша і друга особи однини та множини дієслів теперішнього часу: *Виходжу в ніч. Іду назустріч долі. Ітиму, доки вистачить снаги* (Л. Костенко); *Ідем на луки по квітки – тут душно так і важко* (П. Грабовський); *Вдихаєш запах осені – а чуєш зелений лоскіт веснотрав'я* (Т. Севернюк);

2) перша і друга особи однини та множини дієслів майбутнього часу: *В час, коли за віко-*

нечком сніг, у старенькім картатім жилеті буду жити на радість поетам і малютам казки бубоніть (І. Жиленко); *Багато будеш вибирати – зостанешся зовсім не жонатим* (Народна творчість); *Блисками-пожежами небо обмережимо* (В. Чумак);

3) перша особи множини дієслів наказового способу: *Будьмо, як літом зорі вечірні, мрійні і тихі в саяві нічнім!* (Д. Загул); *Встаньмо з колін, розірвімо пута, якими нас віками приковано до чорних скель, високо підведемо голови, як це одвіку було написано нам на роду* (Я. Гоян);

4) друга особи однини і множини дієслів наказового способу: *Бери мене на руки, слово, неси мене, веди мене, кохане слово* (І. Вихованець); *Злазьте, пророки, уже з постаментів, поки звідтіль вас народ не стягнув* (М. Лазарук);

5) третя особа множини дійсного способу: *Здавен тут люблять куліш їсти більше, ніж борщ або гарбузову кашу* (Є. Гуцало); *По одежі нас вітають, а по мудрості садять* (Народна творчість);

6) форма множини минулого часу дійсного способу: *Привели його на світанні у багнюці всього, у крові* (В. Симоненко); *Протопили. Вимили підлоги. І зняли з горища патефон* (І. Жиленко).

Як бачимо, у таких конструкціях домінує дія, яку виконує суб'єкт. Не йдеться, зрозуміло, про підмет як головний член речення, а про суб'єкт, який може виявлятися / не виявлятися залежно від умов і потреб контексту чи ситуації, що засвідчує семантичну особовість односкладних речень, їхній суб'єктоцентризм та дериваційний потенціал, можливість до формально-семантичних співвідношень і кореферентності.

Висновки. З опертям на розлогі наукові спостереження відомих українських учених щодо односкладних речень можна визначити три основні тенденції в історії вивчення цих конструкцій:

- виокремлення односкладного речення як окремої синтаксичної одиниці, протиставленої за характером предикативності двоскладним реченням (О. Мельничук, П. Дудик, К. Шульжук, М. Степаненко, Л. Коваль);

- релевантне сприйняття диференціації двоскладне / односкладне речення з неоднозначним уналежненням тих або тих конструкцій до односкладних чи двоскладних структур (І. Вихованець, К. Городенська, В. Брицин, А. Загнітко);

- заперечення загальноприйнятої опозиції двоскладне / односкладне речення й увиразнення інших синтаксичних параметрів для їхнього називання (С. Смаль-Стоцький, О. Синявський, І. Слинько та ін.).

Такий підхід спричинений строкатістю формально-граматичної та семантико-синтаксичної будови конструкцій категорії односкладності, експліцитно-імпліцитними засобами вираження суб'єкта та загального значення предикативності.

А отже, різнорівневий підхід до вивчення односкладних речень, репрезентований у лінгвістичних студіях професора Катерини Городенської, дає

змогу всебічно представити односкладні речення як самостійний тип синтаксичних конструкцій, що вирізняються серед двоскладних речень своєю структурно-семантичною організацією, функційним потенціалом, комунікативною релевантністю слугувати оптимальним засобом вербалізації авторських інтенцій у різних дискурсивно-жанрових формах української мови.

Список літератури:

1. Брицин В. М. Односкладні речення в українській мові : до питання методології їх спостереження. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 81–87.
2. Городенська К. Г. Дери́вація синтаксичних одиниць : монографія. К.: Наукова думка, 1991. 192 с.
3. Городенська К. Г. Предикатно-валентна основа елементарного односкладного речення *Українська мова*. 2001. № 1. С. 69–73.
4. Горяний В. Д. Синоніміка і стилістика односкладних речень. *Синтаксис української мови : хрестоматія : у 2 ч. / Упоряд. : А. Мойсієнко, В. Чумак, С. Шевель. К. : ВПЦ «Київський університет»*. 2019. Ч. 2. С. 46–66.
5. Дудик П. С. Односкладні речення. *Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / за заг. ред. академіка І. К. Білодіда*. К.: Наукова думка, 1972. С. 232–262.
6. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка української мови: Синтаксис. Донецьк: ДонНУ, 2001. 663 с.
7. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови. К.: Либідь. 1995. 312 с.
8. Коваль Л. Предикативність односкладного речення: логічний та граматичний аспекти. *Лінгвістичні дослідження*. 2012. Вип. 33. С. 117–122.
9. Курс сучасної української літературної мови / ред. Л. А. Булаховський. К.: Рад. школа, 1951. Т. 2. 407 с.
10. Мельничук О. С. Синтаксис. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / за ред. О. С. Мельничука. К.: Наукова думка, 1966. С. 335–499.
11. Синявський О. Норми української літературної мови. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. XX. 368 с. Репринт з видання 1931 р. (Серія «Українська граматична класика»)
12. Сімович В. Практична грамати́ка української мови. Раштат : Український Рух, 1918. 368 с.
13. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. К.: Вища школа, 1994. 670 с.
14. Слинько І. І. Чи є односкладні речення? *Мовознавство*. 1985. № 4. С. 48–53.
15. Смаль-Стоцький С., Гартнер Ф. Грамати́ка руської мови. Відень, 1914. 202 с.
16. Степаненко М. Синтаксис простого речення: конспект лекцій : навчально-методичний посібник. Полтава: ПНПУ, 2021. 198 с.
17. Шабат-Савка С. Т., Антофійчук А. М., Тесліцька Г. І. Односкладні речення в сучасній українській мові: навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2021. 124 с.
18. Шевельов Ю. До питання про генезу та природу називних речень. Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2012. 135 с.

Shabat-Savka S. T. THE SYNTAX OF MONOCLAUSAL SENTENCES IN THE CONTEXT OF KATERYNA HORODENSKA'S SCHOLARLY RESEARCH

This article delves into the syntactic properties of monoclausal sentences within the framework of Kateryna Horodenska's scholarly research. It examines monoclausal constructions as a distinct typological category of simple sentences with a solitary principal component. This study delineates the formal-grammatical, semantic-syntactic, and communicative aspects of monoclausal sentences, contrasting them with polyclausal counterparts. The discourse addresses several contentious topics, including the absence of definitive criteria for categorising monoclausal sentences, the uncertain classification of specific monoclausal sentences within the verb or noun categories, their nomenclature (whether to label sentences as monoclausal or mono-nuclear / monoclausal / mono-component). The author suggests mechanisms for the grammatical articulation of the subject in expressions featuring a «pronounced personality». Furthermore, it elucidates the multi-layered approach to analysing monoclausal sentences, as proposed by Professor Kateryna Horodenska. As a distinguished Ukrainian scholar known for her seminal contributions to the grammar of the Ukrainian language, functional morphology, and categorical syntax, Horodenska's work offers a comprehensive perspective on monoclausal

sentences as an autonomous syntactic form. These constructions are distinguished from complex sentences by their structural and semantic organisation, functional capacity, and communicative efficacy, making them an effective tool for conveying the author's intentions across various discursive and genre-specific expressions of the Ukrainian language.

Drawing on the extensive contributions of local scholars, this article outlines the primary directions in the historical analysis of monoclausal sentences: 1) the recognition of the monoclausal category and its principal syntactic manifestations – monoclausal sentences (research by O. Melnychuk, P. Dudyk, K. Shulzhuk, M. Stepanenko, L. Koval, and others); 2) the nuanced differentiation between polyclausal and monoclausal sentences and the ambiguous classification of specific structures as either one or the other (work by I. Vyhovanets, K. Horodenska, V. Brytsyn, A. Zagnitko); 3) the challenge to the traditionally accepted dichotomy of bisyllabic / monoclausal sentences based on the nature of predicative expression and the delineation of other syntactic parameters for their designation, such as the differentiation between sentences lacking a subject or predicate, and binuclear versus mononuclear constructions (contributions by S. Smal-Stotskyi, O. Sinyavskyi, I. Slynko, and others). This ambiguous interpretation of monoclausal sentences necessitates a thorough investigation at various levels of sentence structure, a task that Professor Kateryna Horodenska has undertaken in her academic work, offering an analysis that spans formal-syntactic, proper-semantic, semantic-syntactic, and communicative dimensions of monoclausal sentences.

Key words: *syntax, monoclausal sentence, single principal sentence component, level analysis, formal-grammatical parameters, semantic-syntactic and communicative attributes, grammatical explication of the subject, Kateryna Horodenska.*

УДК 811.161.2 (477.82)“373.23
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/15>

Шульська Н. М.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Зінчук Р. С.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Заваринська І. Ф.

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

НЕОФІЦІЙНІ АНТРОПОНІМИ ЗА СПЕЦИФІКОЮ МОВЛЕННЯ ОСІБ У ДІАЛЕКТНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

У статті досліджено неофіційні антропоніми, що характеризують мовлення осіб. Установлено, що вуличні прізвиська за мовленнєвою специфікою продуктивні в сучасній діалектній комунікації, оскільки вибір неофіційної назви найчастіше зумовлений тими чинниками, які найбільше помітні мовцям. Антропоніми цього типу мають чітку мотивацію, інколи надзвичайно розгорнуту, оформлену додатковими поясненнями, оригінальними приказками. З'ясовано, що прізвиська аналізованої мотиваційної групи цікаві з погляду лексичних, словотвірних і функційних особливостей. Їхніми твірними основами виступають різні частини мови, вони специфічні за звучанням і мають різне маркування.

На основі зібраного діалектного фактажу диференційовано такі підгрупи неофіційних антропонімів: 1) прізвиська-характеристики балакучих людей; 2) прізвиська, що вказують на проблеми з мовленням носіїв; 3) неофіційні назви, що засвідчують уживання носієм якогось слова-паразита; 4) прізвиська, що відображають дитячу вимову денотатів; 5) вуличні антропоніми, що вказують на використання діалектних слів інших регіонів. Досліджено, що найчастіше прізвиська виникають через надмірну балакучість людей. Здебільшого такими неофіційними найменуваннями називають жінок, порівняно менше – чоловіків. Поширені також прізвиська, що підкреслюють проблеми з мовленням, зокрема заїкання, буботіння, сюсюкання, торохтіння, шепелявість, гаркавлення. Немало прізвиськ відображають дитячу вимову носіїв, тобто повторювання лексем чи звукових комбінацій, свідчать про пропуск звуків у словах, заміну одних звуків чи складів іншими, пом'якшення приголосних. Частина вуличних антропонімів репрезентує вживання носіями діалектних слів чи форм, що відтворюють риси різних говіркових систем майже на всіх мовних рівнях, особливо на лексичному.

***Ключові слова:** неофіційна антропонімія, прізвисько, діалект, діалектна комунікація, мовлення.*

Постановка проблеми. Українська антропонімія як основа пропріальної лексики сформована на ґрунті мовних традицій та локальної специфіки. Трикомпонентна офіційна система називання осіб репрезентована прізвищами, особовими іменами та патронімами. У діалектній комунікації основні функції антропонімів виконують прізвиська – неофіційні найменування осіб, що характеризують їх у сільському (частіше) чи міському (рідше) колективах, уживаються «поза очі», мають переважно негативну конотацію і вказують на якусь визначальну (зовнішню чи внутрішню) ознаку особи або подію, безпосередньо з нею пов'язану. Прізвисько й говірка – взаємопов'язані явища, бо неофіційне найменування найчастіше виникає і функціонує

в живому спонтанному мовленні. Попри те, що прізвиська характеризуються гнучкістю, їх практично неможливо наблизити до рамок літературної мови, адже будуть утрачені їхні основні властивості: мінливість, варіативність, тимчасовість, локативність, експресивність, якими вони вирізняються серед інших антропонімних одиниць. Спостережено, що неофіційні українські антропоніми, сформовані на ґрунті діалектної системи, виявляють специфічні мовні явища, позначені інноваціями та архаїкою. Унікальність прізвиськ у тому, що, з одного боку, вони не кодифіковані, тому можуть мати тимчасовий характер, а з іншого – регламентовані звичасвим правом, певними лексичними й словотвірними нормами. Деякі неофіційні найме-

нування побутують недовго (кілька місяців), але більшість – «живуть» десятиліттями, переходять із покоління в покоління.

Серед антропонімного фактажу прізвиськ, різних за мотиваційними ознаками, високою продуктивністю відзначені назви за специфікою мовлення носіїв. Найменування, що виникли через мовленнєвий чинник, цікаві тим, що зазвичай мають чітку розгорнуту мотивацію, оформлену додатковими поясненнями, місцевими приказами. Твірними основами цих прізвиськ виступають різні частини мови, а також вигуки, вони оригінальні за звучанням і конотацією. Зважаючи на те, що неофіційні антропоніми найактивніше функціують у діалектній комунікації, а також мають мінливий характер, деякі з них із часом можуть забуватися або замінюватися новою назвою, тому необхідні вчасна фіксація й аналіз. Периферійність студіювання народно-побутових іменувань зумовлена складністю їх фіксації через усне, незадокументоване функціонування, морально-етичну закритість.

У зв'язку з постійним уходженням нових елементів в антропонімну систему давні сімейно-родові неофіційні назви людей поступово виходять із ужитку, зникають автохтонні антропонімні формули, тому актуальним є науковий опис таких одиниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про давність побутування вуличних назв, які характеризують мовлення носія, свідчать студії В. Охримовича [11] і М. Сумцова [14]. Уперше в українській ономастиці різновид прізвиськ, мотивованих мовленнєвими особливостями їхніх носіїв, диференціював М. Сумцов, указавши на характеристичну функцію індивідуальних особливостей мовлення та відображення цього феномена у вуличній назві. Найвиразнішими ознаками науковець вважав порушення мовлення і слова / фрази-паразити, стверджуючи: «Простий народ дуже швидко бачить різні дефекти мовлення, надмірну пристрасть до якогось слова, до певної фрази» [14, с. 415–416].

Ця група прізвиськ докладно схарактеризована і в дисертаційних працях, у яких представлено комплексний аналіз неофіційних антропонімів різних регіонів України: О. Антонюк (Донеччина) [1], О. Вербоверхівки (Тернопільщина) [6], М. Наливайко (Львівщина) [10], В. Павлюк (Вінниччина) [12], Н. Федотової (Луганщина) [15], П. Чучки (Закарпаття) [17], Н. Шульської (Західне Полісся) [18] та інших. Майже всі дослідники розглядають прізвиська в діалектному аспекті. За свідченням О. Антонюк, через прізвиська, мотивовані дефектами мовлення носія, «передається оцінне став-

лення колективу до найменованого, що великою мірою сприяє формуванню адекватної самооцінки носія прізвиська, а усвідомлення значення антропоніма допомагає формуванню мовленнєвої культури людини» [1, с. 84].

Про функціонування неофіційних антропонімів за мовленнєвими рисами денотатів серед інших прізвиськ за зовнішніми ознаками зауважують у своїх розвідках Г. Аркушин [2; 3], Д. Бучко і Г. Бучко [5], М. Лесюк [7], Г. Ліщинська [8], В. Чабаненко [16] та ін. Народно-побутові найменування, що відображають мовленнєву ознаку людини, систематизовані серед інших різновидів прізвиськ у таких лексикографічних працях, як «Прізвиська Нижньої Наддніпряни» [16], «Словник прізвиськ жителів межиріччя Стиру та Горині» [19], «Словник прізвиськ північно-західної України» [СППУ].

Окремих розвідок, присвячених науковому опису прізвиськ за мовленнєвою специфікою денотатів, порівняно небагато. Дослідники переважно здійснюють аналіз індивідуальних неофіційних антропонімів за мотиваційними різновидами, розглядаючи групу прізвиськ за мовленням людей у контексті характеристики іменувань, що постали через риси зовнішності. Заслужує на увагу публікація Г. Сенік, у якій авторка звертає увагу на особливості мовлення як джерело творення прізвиськ [13]. Науковці здебільшого вивчають індивідуальні прізвиська, хоча не менш цікаві з дослідницького погляду сімейно-родові, групові, колективні народно-побутові назви. У цьому аспекті чи не єдиною є стаття Г. Аркушина, у якій розглянуто колоритні колективні прізвиська підляшуків, мотивовані особливостями їхнього мовлення [4]. Як бачимо, неофіційні антропоніми за мовленнєвою специфікою індивідів вивчені недостатньо, тому актуальними сьогодні є окремі дослідження, що стосувалися б саме цього розряду прізвиськ щодо їхніх функційних, мотиваційних, словотвірних, конотативних, говіркових ознак.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати неофіційні антропоніми за специфікою мовлення осіб у діалектній комунікації, зокрема схарактеризувати мотиваційні підгрупи прізвиськ цього виду; дослідити специфіку їхнього творення, конотативне наповнення, структурні особливості, функційну роль.

Матеріалом дослідження слугували власні записи прізвиськ, зроблені в населених пунктах Західного Полісся (Волинська область, частково північно-західні райони Рівненської області). Матеріал зібрано шляхом письмової і диктофон-

ної фіксації безпосередньо від респондентів різного віку, насамперед діалектоносіїв. Також використано фактичний матеріал зі «Словника прізвиськ північно-західної України» (упорядник Г. Аркушин) [СППУ].

Виклад основного матеріалу. Неофіційні антропоніми західнополіського ареалу, мотивовані мовленнєвими особливостями носіїв, демонструють оригінальні ознаки на мотиваційному, лексичному, словотвірному рівнях, що свідчить як про інновації, так і про мовну архаїку. Ці назви оригінальні тим, що їхніми твірними основами виступають слова різних частин мови, а також вигуки: *Ало, Га, Кеп, Трactor, Січкарна, Бубу, Не Розумію, Оце, Значить, Файно, Золотий* і т. ін. Такі антропоніми специфічні за звучанням: *Вевека, Масіна, Фафуста, Цамульот*. Аналізовані прізвиська мають різний ступінь маркування, пор.: *Говорюшка, Трандачіха, Тарахавка, Лепетуня* тощо.

Серед неофіційних іменувань аналізованого різновиду виділено такі мотиваційні підгрупи:

1. Прізвиська-характеристики дуже балакучих людей

На Західному Поліссі мотиваційна ознака (далі – МО) ‘той (та), що дуже багато говорить’ репрезентована переважно жіночими антропонімами, що пояснено, очевидно, специфікою психології жінок. Указані неофіційні найменування поставали передусім від негативно маркованих дієслів.

Виділено найпоширеніші дієслова-мотиватори, які слугували базою для творення прізвиськ: *говорити* → *Говорун, Говорюшка, Гаваруха; базарити* → *Базарчик*, пор. сленг. *базарити* ‘говорити’, *базар* ‘розмова’ [ССУС, с. 51]; *базікати* → *Базікало, Базік; балаболити* (пор. сленг. *балаболити* ‘багато говорити’, *балабол* 1. ‘балакуча людина’. 2. ‘людина, у якій слова розходяться з дійсними справами’ [ССУС, с. 52]) → *Балабай, Балабась, Балабей, Балабена, Балабєндя, Балабол, Балаболка, Балабон, Балабось, Балабоха; балакати* → *Балакін* || *Балакін, Балакир, Балачиха; баландити* → *Баланда, Баландик, Баландичіха, Баландюк*, пор. *баландити* ‘базікати’, *баланда* ‘балакун’ [Грінченко I, с. 124]); *барабосити* → *Барабос, Барабусь*, пор. *барабосити* ‘багато говорити’ [Грінченко I, с. 128]; *дзямати* → *Дзяма*, пор. *дзямзяти* ‘бурмотіти, невиразно говорити’ [ЕСУМ I, с. 62]; *лепетати* → *Лепетуня, Лєпа, Лепетуха*, пор. *лепетати* ‘базікати, говорити незрозуміло’ [Грінченко II, с. 355]; *ляпати* → *Ляпавка, Ляпатарня, Ляпатель, Ляпон, Ляпка,*

Ляпкін, Ляпкіна, Ляпля, пор. *л'япати* ‘базікати’, *л'япа, л'япало* ‘базіка’ [Аркушин I, с. 297]; *паякати* → *Паяка*, пор. *паякати* ‘базікати’, *паякало* ‘базіка’, *паяки* ‘балачки’ [ЕСУМ III, с. 318]; *трандіти* → *Трандачіха* || *Трандичіха*, засвідчено жіночі похідні *Трінда, Тріндуха, Тріндуля, Тріндулет*; *тарахати* → *Тарарай, Тарахавка, Тарахавка, Тарахалка, Тарахтей, Тарахтанка, Тарахкайка*, пор. *тарахтуля, тарахтуха, тарахтуй* ‘базіка’ [ЕСУМ IV, с. 521]; *тарахтити* → *Тарахтушка, Тараціха*, пор. *тарахтуля, тарахкуха* ‘базіка’ [ЕСУМ V, с. 521]. Людей, які багато говорять, характеризують і прізвиська *Хвєся* || *Хвєська*.

Побутують метафоричні назви *Балабайка, Кулемет, Гергун, Курка, Пішта, Радіо, Пелька, Сорока, Теєєн, Фрєтка* ‘гостра на язик’, *Щебетун, Щебетуха, Язикуля*. Цікаві такі назви і зі структурного погляду, адже деякі неофіційні найменування оформлені словосполученнями: *Баба з Вухами, Луківські Вісти, Сільська Газета*, пор. західнополіські фразеологізми, що характеризують дуже балакучих людей: *Базарна баба; Як бабі на базарі* [9].

2. Прізвиська, що вказують на проблеми з мовленням носіїв

Неофіційні антропоніми здебільшого підкреслюють такі вади і порушення мовлення, як заїкання, буботіння, сюсюкання, торохтіння, шепелявість, гаркавлення і т. ін. Зафіксовано прізвиськові девербативи: *бубоніти, бубніти* → *Бубняло, Бубуша, Бубу, Бубусік, Боботуха, Бульбота*, пор. *бубоніти* ‘говорити нерозбірливо, бурмотіти’ [Грінченко I, с. 104]; *бурмотати* → *Бурмотуха; булькотіти* || *белькотіти* → *Булькотун, Бульботун, Бельо*, пор. *булькотіти* ‘те, що бурмотіти’ [ЕСУМ I, с. 291]; *мармотати* < *бурмотати* ‘бурмотіти’ → *Мармень, Мармотун*.

Засвідчено прізвиська, що вказують на фізичні дефекти мовлення: *Блюмік* < *блюмкати* ‘подавати голос (про індиків)’ [Аркушин 2000 I, с. 23], *Льофля*, *Швокал* < *швокати*, *Шурум-Бурум*, *Сьокало*, *Сьоська* < *сьокати*, *Хамкало* < *хамкотіти* ‘говорити під ніс’ [Грінченко IV, с. 336], *Хамрушник* < діал. *хамр'іти* ‘говорити невиразно’ [Аркушин 2000 II, с. 224], *Шепеляйло* < шепелявити.

Особливо виразно в неофіційних антропонімах відображена така риса індивідуального мовлення, як заїкання. Побутують особові назви з прямою й непрямою номінацією: *Заїка, Татата, Без'язікий*. Деякі вуличні антропоніми вмотивовані діалектним дієсловом *нікати* || *нікати* ‘заїкатися’, пор. *нікало* ‘людина, яка заїкається’ [Арку-

шин 2000 II, с. 44]: *Піка, Пікавий* || *Пікавий, Пікач, Пікиль, Пікула* || *Пікула*.

МО 'той (та), що пищить, надто голосно говорить' репрезентована антропонімами *Ляса, Піскавка, Піскотун*. Деякі найменування мають метафоричний підтекст: *Цвірінь, Цвір, Щebetушка*.

МО 'швидко говорить' представлена метафоричними прізвиськами *Помелó* < діал. *помелó* 'невеликий віник із соломи або осоки, щоб замітати черінь печі' [Аркушин 2000 II, с. 69]: *губорит / йак пумилó; Цвіргун* < *цвіргун* 'цвіркун' [Грінченко IV, с. 425].

МО 'тихо говорить' зреалізована назвами *Мурка, Хрипла* < хрипіти, *Шушка* < *шушкати* 'шептати' [Грінченко IV, с. 520].

Порушенням мовленнєвої діяльності спричинена неправильна вимова носієм його власного імені, що відображено в прізвиськах, колоритних за звучанням: *Аапéтя, Гавасілії, Вáся Ап, Зе Юлька, Микóла Ге, Юда, Тóлік Фік*. Часто в неофіційних назвах твірними основами виступають лексеми, що засвідчують невимовляння носієм окремих звуків: *Тутуру́за* 'не вимовляє [к]', *Вевéка* 'не вимовляє [л]', *Сиса* 'не вимовляє [ш]'. Більшість прізвиськ показують нездатність вимовити [р]: *Віжжик, Вібак, Впáвиво, Зіучка, О́зео, Ов́ев, Тавáнька*. Виявлено також спотворену вимову окремих слів: *Ашвагéрко, Вечéя*.

3. Неофіційні назви, що засвідчують вживання носієм якогось слова-паразита

Прізвиська цього розряду акцентують на словах, які постійно повторює денотат, не помічаючи цього. Як уже було сказано, унікальність таких особових назв виявлена в тому, що їхніми твірними основами слугують слова різних частин мови, переважно службових, а також вигуки: *Більо* < діал. *більо* 'вигук для відкликання телят' [Аркушин 2000 I, с. 18], *Зна́чить, Оце́, Але́, Воть, Добриде́нь, Здра́стик, Кеп, Корóче, Кум, Сéбото, Стогра́м, Те́сго, Ці́хо, Шанóвна, Шлек, Шлéчко* < діал. *шлéку* 'вставне слово': *Йа, шлéку, не зна́йу в́же, коли́ в це́ркви бу́ла* [Аркушин 2000 II, с. 269], *Це́цьо, Фáйно, Ось, Ёто, Це*.

Мовленнєвим паразитом часто виступає повторення однакових складів, оформлене в основному редуплікацією: *Абаба́й, Блябля́, Га́га, Ляля́, Да́да, Та́тя, Дедé, Льо́льо, Йо́йно, Йомайо́, Самса́м, Такта́к, Чечé, Чикичі́ки*. Виявлено немало прізвиськ, які відтворюють часте вживання питальної частки *га*, пор.: *Габра́т, Гавáся, Гáвил, Гадóдик*, що теж, очевидно, підкреслює заїкання. Зафіксовано специфічні назви, репрезентовані додаван-

ням суфіксів, які в багатьох випадках уже мають родо-статеву диференціацію: *На́йко, Тайо́тик, Ге́нько, Шо́чік, Шчо́кало*.

Повторення мовцем якогось виразу в прізвиськах оформлене переважно двокомпонентними конструкціями, що цікаві зі структурного погляду: *Бо́же мій, Дóбра Памту́шечка, Жо́на в Шля́ні, Скажé так, Та́ким чи́ном, Нима́ Кулі́, То́чка Бе́, Сину́лька-Папу́лька*. Інколи виявлено незрозумілі каламбурні утворення: *Йо́псіль-Кóпсіль, Ку́кін Ква́кін*.

4. Прізвиська, що відображають дитячу вимову денотатів

Такі прізвиська позначені темпоральною характеристикою, оскільки з'явилися ще в дитячому віці носія і збереглися до цього часу, незважаючи на те, що денотат уже дорослий і чітко вимовляє всі звуки. При поясненні мотивації таких іменувань респонденти часто уточнюють «у дитинстві».

В основному ці назви відтворюють вимову повторюваних слів чи звукових комбінацій, свідчать про пропуск звуків у словах, заміну одних звуків чи складів іншими, передають пом'якшення приголосних тощо: *Звéйху, Ке́ко* < скільки, *Ку́чик* < ключик, *Мау́ся* < мамуся, *Масі́на* < машина, *Пізьо́зік* < пирожик, *Цаму́льот, Хабасьо́* 'хіба що'. Відомо, що для дитячого мовлення важкі звуки [л], [р], що зумовило появу вуличних антропонімів *Байо́н* < балон, *Кавáч* < калач, *Пі́рка* < пилка.

Деякі прізвиська показують спотворену вимову окремих лексем: *Бале́бус* < тролейбус, *Біба* < баба, *Гут* < гудзик, *Дю́дьо* < дід, *Пош* < папірос, *Йо́вжжик* < йожик < їжак, *Кара́чик* < калачик, *Пілільо́т* < самолёт < літак. Виявлено неофіційні назви із вказівкою на повторення мовцем у дитинстві якихось складів, часто зовсім незрозумілих: *Браб́рат, Бебе́сик, Бе́кач, Га́га, Каля́кля, Кацюма́й, Ку́ка, Сьосьо́, Такта́к, Ці́па*.

5. Вуличні антропоніми, що вказують на використання діалектних слів інших регіонів

Частина вуличних прізвиськ репрезентує вживання носіями діалектних слів чи форм, що відтворюють риси різних говіркових систем майже на всіх мовних рівнях, особливо на лексичному. Як стверджує П. Чучка, «такі слова завжди є свіжим чи оригінальним індивідуалізуючим засобом» [17, с. 198]. Спостережено, що неофіційні найменування представляють собою різні діалектні регіони: *Ву́йко* < *вуйко* 'дядько'; *Гéтик, Гéтник* < *гéто* 'це'; *Га́зда, Газді́ня, Газдо́н* < *газда* 'хазяїн', *газді́н'а* 'хазяйка'; *Кóгут* < *когут* 'півень'.

Висновки та пропозиції. Представивши науковий опис прізвиськ за мовленнєвою специфікою носіїв, підсумовуємо, що ці неофіційні

антропоніми продуктивні в діалектній комунікації, оскільки зовнішні ознаки найбільше помітні мовцям і найчастіше знаходять своє відображення у вуличних назвах. Прізвиська-характеристики мовлення часто мають розгорнуті й деталізовані мотиви називання, доповнені оригінальними місцевими приказками. Унікальність цих особових назв у тому, що їх твірними основами слугують слова різних частин мови, переважно службових, а також вигуки. Серед зібраного прізвиськового фактажу диференційовано такі підгрупи неофіційних антропонімів: 1) прізвиська-характеристики балакучих людей; 2) прізвиська, що вказують на проблеми з мовленням носіїв; 3) неофіційні назви, що засвідчують уживання носієм якогось слова-паразита; 4) прізвиська, що відображають

дитячу вимову денотатів; 5) вуличні антропоніми, що вказують на використання діалектних слів інших регіонів. З'ясовано, що найчастіше в прізвиськах аналізованого типу підкреслено надмірну балакучість людей, нерідко такі народно-побутові найменування мають жінки. Мотиваційними ознаками прізвиськ найчастіше стають проблеми мовлення денотатів, зокрема заїкання, буботіння, сюсюкання, торохтіння, шепелявість, гаркавлення. Деякі з цих прізвиськ відображають дитячу вимову носіїв. Спорадично вуличні антропоніми репрезентують уживання діалектних слів чи їхніх форм. Загалом прізвиська за мовленнєвими рисами мають великий дослідницький потенціал, адже цікаві з погляду лексичних, словотвірних і функційних особливостей.

Умовні скорочення назв джерел:

Аркушин 2000 – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2-х т. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000.

Грінченко – Словарь української мови / упоряд. з дод. влас. м-лу Б. Д. Грінченко. Київ : Вид-во АН УСРС, 1907–1909. Т. I–IV.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наукова думка, 1982–2003. Т. 1–4

СППУ – Словник прізвиськ північно-західної України : у 3-х т. / упоряд. Г. Л. Аркушин. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009.

ССУС – Словник сучасного українського сленгу / упоряд. Т. М. Кондратюк. Харків : Фоліо, 2006. 350 с.

Список літератури:

1. Антонюк О. В. Сучасні прізвиська Донеччини (семантика і структура) : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Донецьк, 2011. 296 с.

2. Аркушин Г. Л. Діалектизми як твірні основи західнополіських прізвиськ. *Ukrainistika v slovanskom kontexte na začiatku nového tisícročia : jzykovedný zborník vedeckých štúdií venovaný životnému jubileu doc. PhDr. Zuzany Hanudel'ovej*. CSc. Prešov, 2009. S. 62–69.

3. Аркушин Г. Л. До питання про виникнення прізвиськ. *Велика Волинь : минуле і сучасне* : тези регіон. наук. конф. (14–16 листопада 1991 р.). Рівне, 1991. С. 85–87.

4. Аркушин Г. Л. Колективні прізвиська підляшуків, мотивовані особливостями їхнього мовлення. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія*. 2021. Т. 1. № 45. С. 32–37.

5. Бучко Г. Є., Бучко Д. Г. Народно-побутова антропонімія Бойківщини. *Linguistica slavica* : ювілейний зб. на пошану Ірини Михайлівни Железняк. Київ : Кий, 2002. С. 3–14.

6. Вербовацька О. С. Неофіційна антропонімія Тернопільщини [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01; ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2016. 20 с.

7. Лесюк М. П. Прізвиська жителів гуцульських сіл. *Przezviska i przydomki w językach słowiańskich*. Część I. Rozprawy Slawistyczne. 14. Lublin, 1998. S. 227–240.

8. Ліщинська Г. Д. Сучасні прізвиська на Покутті. *Слов'янське мовознавство* : зб. наук. пр. Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2001. Вип. 4. С. 320–323.

9. Мацюк З. С. Із народу не викинеш : діалектний словник фразеологізмів. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. 136 с.

10. Наливайко М. Я. Неофіційна антропонімія Львівщини : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01; Націон. авіаційний університет. Київ, 2011. 19 с.

11. Охримович В. Про сільські прозвища. *Житє і слово*. Львів. 1895. Т. 3. С. 302–307.

12. Павлюк В. А. Становлення неофіційного антропонімікону Вінниччини [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01; Донец. нац. ун-т. Вінниця, 2016. 20 с.

13. Сенік Г. В. Особливості мовлення як джерело створення прізвиськ. *Записки з ономастики*. Одеса, 2000. Вип. 4. С. 30–36.

14. Сумцов М. Вуличні клички. *Київська старина*. Київ. 1889. Т. 24. № 1–3. С. 403–417.

15. Федотова Н. М. Сучасні прізвиська Луганщини : когнітивна прагматика творення тексту оніма [Текст] : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Луганськ, 2008. 208 с.
16. Чабаненко В. А. Прізвиська Нижньої Наддніпрянщини : у 2-х кн. Запоріжжя, 2005.
17. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття : монографія. Київ : Папірус, 2008. 672 с.
18. Шульська Н. М. Неофіційна антропонімія Західного Полісся [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2011. 20 с.
19. Шульська Н. Словник прізвиськ жителів межиріччя Стиру та Горині. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2008. 164 с.

Shulska N. M., Zinchuk R. S., Zavarynska I. F. INFORMAL ANTHROPNOMS ACCORDING TO PECULIARITIES OF INDIVIDUALS' SPEECH IN MODERN DIALECT COMMUNICATION

The article examines informal anthroponyms characterizing the speech of individuals. It has been established that street nicknames are productive in modern dialect communication due to their speech peculiarities, since the choice of an unofficial name is often determined by those factors that are most noticeable to speakers. Anthroponyms of this type have a clear motivation, sometimes extremely detailed, with additional explanations and original sayings. It has been found that the nicknames of the analysed motivational group are interesting in terms of lexical, word-formation and functional features. Their roots are different parts of speech; they are specific in sound and have different markings.

Based on the collected dialectal factual material, the following subgroups of informal anthroponyms are differentiated: 1) nicknames-features of talkative people; 2) nicknames indicating problems with the native speaker's speech; 3) unofficial names indicating the use of fillers by the speaker; 4) nicknames reflecting children's pronunciation of denotations; 5) street anthroponyms indicating the use of dialect words from other regions. It has been shown that nicknames most often arise from people's excessive talkativeness. Mostly women are called by such unofficial names, men are called relatively less. Nicknames emphasising speech problems are also common, including stuttering, mumbling, baby talk, prattling, lisp, and burr. Many nicknames reflect the children's pronunciation of native speakers, i.e. they reproduce repetition of lexemes or sound combinations, indicate the omission of sounds in words, replacement of some sounds or syllables with others, and softening of consonants. Some street anthroponyms represent the use of dialectal words or forms by speakers that reproduce features of different dialect systems at almost all language levels, especially at the lexical level.

Key words: *informal anthroponomy, nickname, dialect, dialect communication, speech.*

РОМАНСЬКІ ТА ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 801.81

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/16>**Бахов І. С.**

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Худа Н. С.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Калашник О. В.

Харківська державна академія дизайну і мистецтв

ЛІНГВОПОЕТИКА ЯК МЕТОД АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Статтю присвячено вивченню мови художніх творів, що є центральною проблемою у роботах багатьох дослідників, як в Україні, так і за кордоном. У них розробляються різні методи та способи аналізу художнього тексту, серед яких можна виділити два основні підходи: лінгвістичний та літературознавчий. У статті було розкрито, що для лінгвістичного методу відправною точкою дослідження є мова, текст розглядається з погляду прояви загальних мовних закономірностей. Літературознавчий метод вихідним пунктом вибирає текст, а мова є допоміжним матеріалом для аналізу. Таким чином, вивчення мови художніх творів закріплює розподіл філології на лінгвістику та літературознавство, і, відповідно, розподіл стилістики як галузі філології на лінгвістичну та літературознавчу стилістику. У роботі розвивається думка про необхідність створення окремої філологічної дисципліни – науки про мову художньої літератури, сформовано предмет та завдання лінгвопоетики як галузі філології, що вивчає мову художнього твору. На думку вчених, завдання лінгвопоетичного дослідження у тому, щоб вивчити естетичну функцію мовних одиниць у творі словесно-художньої творчості. Таким чином, внаслідок зближення двох підходів на стику лінгвістичної та літературознавчої стилістики виник новий розділ філології – лінгвопоетика, предметом якої є «сукупність використаних у художньому творі мовних засобів, за допомогою яких письменник забезпечує естетичний вплив, необхідний йому для втілення його ідейно-художнього задуму». Мета лінгвопоетичного аналізу полягає в тому, щоб визначити, як та чи інша одиниця мови (слово, словосполучення, граматична форма, синтаксична конструкція) включається автором у процес словесно-художньої творчості, яким чином те чи інше своєрідне поєднання мовних засобів призводить до створення даного естетичного ефекту. Як відомо, застосований до будь-яких текстів, лінгвостилістичний аналіз включає два рівні: семантичний і метасеміотичний. На семантичному рівні мовні одиниці (слова, словосполучення, синтаксичні конструкції) розглядаються як такі, у їхньому прямому значенні. На метасеміотичному рівні здійснюється перехід від розгляду безпосереднього значення мовних одиниць до вивчення їхнього функціонування в тексті.

Ключові слова: художні твори, лінгвістика, методи лінгвопоетичного дослідження.

Постановка проблеми. Слова, словосполучення, синтаксичні конструкції аналізуються тут з точки зору додаткового змісту, тих конотацій, які вони набувають у контексті. Однак, будучи універсальним, лінгвостилістичний аналіз не враховує специфіки художніх текстів, де від дослідника вимагається проникнення в ідейний задум письменника, знайомство з його світоглядом та

естетичною позицією, способом художнього мислення, ставленням до культурнофілологічної традиції. У творі художньої літератури недостатньо зрозуміти зміст, необхідно розглянути складну взаємодію словесномовної структури та художньо-композиційної організації твору, а для цього необхідний зв'язок мови та поетики. Таким чином, досліднику необхідно вийти на інший рівень,

застосувати лінгвопоетичний аналіз, який розглядає способи використання метасеміотичних властивостей мовних одиниць у рамках твору, їх роль у відображенні авторського наміру та ідейного змісту твору. В основу лінгвопоетичного аналізу може бути покладена певна система категорій та параметрів, розробкою якої займалися вчені з різних країн. Категорія лінгвопоетичного перетворення – найголовніша і найважливіша категорія лінгвопоетичного аналізу. Різні елементи мови, опиняючись у сфері словесно-художньої творчості, перетворюються, виявляючи об'єктивно закладені в них можливості естетичного вираження. Більш приватною категорією є поліфонія слова. У творах художньої літератури слово має тенденцію розширювати свої можливості: воно в кожному вживанні може володіти одночасно всіма своїми семантичними та стилістичними потенціями у явній чи прихованій формі. У художньому тексті, таким чином, слово набуває додаткової глибини та ємності, постає як глобальне семантичне ціле. Ця властивість слова одна із ознак художності тексту. Використання категорій не набуло широкого поширення у дослідженнях її послідовників та вчених, які займаються лінгвопоетикою. Однак не можна не відзначити значний внесок, який був внесений у розробку лінгвопоетичного аналізу, вперше чітко сформулювавши його мету та докладно описавши систему категорій та параметрів цього методу дослідження творів словеснохудожньої творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку дослідників, «лінгвопоетика – це розділ філології, в рамках якого стилістично марковані одиниці, використані в художньому тексті, розглядаються у зв'язку з питанням про їх функції, та порівняльної значущості для передачі певного ідейно-художнього змісту та створення естетичного ефекту». Було розглянуто взаємини лінгвопоетики та лінгвостилістики, лінгвопоетики та літературознавства, зазначаючи, що лінгвостилістичний аналіз є неодмінною основою всіх подальших лінгвопоетичних побудов. Окрема частина досліджень присвячена опису конкретних методів лінгвопоетичного дослідження. Лінгвопоетичний аналіз художнього твору як сукупності складових текст мовних одиниць може починатися з вивчення лінгвопоетики окремого художнього прийому. Це вивчення виявляється досить плідним, якщо аналізовані мовні одиниці дійсно реалізують функцію впливу. У дослідженні ці положення ілюструються на матеріалі атрибутивних словосполучень. Безперечною заслугою досліджень є докладний

опис конкретних методів лінгвопоетичного дослідження, які докладно ілюструються у його роботах. Крім того, Quilis вперше пише про можливість використання лінгвопоетичного аналізу як у синхронічному, так і діахронічному плані (Quilis). При використанні терміна «лінгвопоетика» необхідно пам'ятати про те, що він застосовується для позначення двох протилежних типів дослідження.

Постановка завдання. Метою одного з протилежних типів дослідження є виявлення тематики костилістичних характеристик використання окремого художнього прийому в тому чи іншому творі чи групі творів. До досліджень даного типу відносяться роботи в яких як лінгвопоетична проблема розглядається співвідношення авторської мови та мови персонажа і вперше робиться спроба застосувати лінгвопоетичний аналіз для вивчення творів драматичного жанру; робота, у якій розглядається лінгвопоетична функція зміни вірша та прози на матеріалі п'єс У. Шекспіра, центральною проблемою якого є лінгвопоетична характеристика образу персонажа; робота Черненка, де вперше вивчаються лінгвопоетичні засоби вираження авторського ставлення до персонажа; дисертація Хінка, присвячена розробці методів розкриття лінгвопоетичної функції словосполучення у контексті творів словеснохудожньої творчості та деякі інші. Другий тип дослідження – дослідження окремого художнього тексту, спрямоване на виявлення ролі формальних мовних елементів у передачі якогось ідейнохудожнього змісту та у створенні певного естетичного ефекту. Такими роботами є дослідження Х'юна, де лінгвопоетичний метод був вперше розроблений і застосований на матеріалі поетичних творів різними мовами, і наша робота, в якій була зроблена спроба лінгвопоетичного аналізу кількох великих за обсягом прозових творів (романів) у порівняльно-порівняльному плані із застосуванням методу тематичного розшарування тексту (лінгвопоетичному аналізу було піддано пейзажні описи в текстах англійських романів та їхніх українських перекладах). Однак оскільки в основі обох підходів лежить той самий принцип – розгляд одночасно формальної та змістовної сторони тексту, вони об'єднані за допомогою терміну «лінгвопоетичний». Новизна таких робіт полягає в тому, що методика аналізу тексту на трьох рівнях, тобто методика лінгвопоетичного аналізу, яка досі використовувалася лише у дослідженнях художніх текстів, вперше застосовується до мови рекламних текстів. У цьому дослідженні йдеться про розширення рамок методики лінгвопоетичного аналізу та її застосування до текстів не лише словесно-

художньої творчості, а й принципово іншого функціонального стилю – стилю реклами. І, нарешті, до останніх робіт, які ведуться нині в галузі лінгвопоетики, можна віднести дисертацію, де лінгвопоетичний метод аналізу художнього тексту отримує подальший розвиток, оскільки дослідження із застосуванням даної методики вперше проводиться на матеріалі одного образу – образу слуги у творах англійської літератури XIX–XX століть, тобто у діахронічному плані.

Виклад основного матеріалу. Метод лінгвопоетичного аналізу художнього тексту у разі є продуктивним, оскільки дозволяє подолати розрив між літературознавчим і власне лінгвістичним підходом у трактуванні образу персонажа. Лінгвопоетичний метод дослідження дозволив провести комплексний аналіз словесномовних та художньопозиційних способів створення образу літературного персонажа в діахронії (Fernandez). Отже, для повного розуміння художнього твору необхідно розглянути складне взаємовідносини словесномовленневої структури та композиційно-художньої організації твору, оцінити естетичний вплив, що надається. Для цього досліднику необхідно застосувати лінгвопоетичний аналіз, що розглядає способи використання метасеміотичних властивостей мовних одиниць у рамках твору, їх роль у відображенні авторського наміру та ідейного змісту. В заключній частині статті спробуємо показати лінгвопоетичний метод у дії з прикладу аналізу фрагмента роману Ф.С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі». Мета аналізу – визначити, яким чином мовні одиниці різних рівнів реалізують авторську інтенцію і надають певний емоційно-естетичний вплив на читача: «In his blue gardens ... On every Friday, five crates of oranges and lemons arrive from a fruit grower in New York – today Monday is the same oranges and lemons left his back door in pyramid of pulpless halves. They were a machine in the kitchen that could pull the stomach out of two tall oranges in the first hour, and if the little button was pressed two hundred times by the butler's thumb». У уривку, який розпадається на два різні за обсягом абзаці, йдеться про грандіозні вечірки, які головний герой (Гетсбі) влаштовував у своєму саду, щоб привернути увагу та викликати захоплення коханої жінки Дезі Фей. Перший, більш короткий абзац, є описом вечірок, а другий, більш протяжний, приготування до вечірок і прибирання після них. Для повного розуміння авторської інтенції необхідно передусім враховувати вертикальний контекст всього твору, а саме його сюжетно-композиційні особливості. Головний

герой, Джей Гетсбі, виріс у бідності, тому не міг одружитися з коханою дівчиною, Дезі Фей, яка вважала за краще вийти заміж за статкову людину. Розбагатівши на нелегальній торгівлі спиртним під час сухого закону (дія роману, як відомо, відбувається в 20-ті роки минулого століття в США), Гетсбі вирішив підкорити серце честолюбної Дезі, влаштовуючи розкішні прийоми в саду, на які гості злітали, подібно до метеликів на світ: «men and girls came and went like moths». Ця фраза є ключовою для першого абзацу і приковує увагу читача, повідомляючи інформацію про те, що в саду Гетсбі безліч гостей. Авторський вибір іменників "men and girls" замість можливих "men and women" або "guests" надає опису легкий іронічний тон, який, однак, змінюється поетичним завдяки поєднанню однорідних іменників в кінці речення ("whisperings and the champagne and the stars"). Алітерація звуку [s] створює відчуття романтики та загадки навколо вечірок: адже мало хто з гостей знає господаря в обличчя, хоча всі отримують персональні запрошення, які розвозить шофер Гетсбі. Відчуття таємниці, що огортає свята у саду, посилюється і за рахунок атрибутивного словосполучення «blue gardens». Другий абзац, який детально описує підготовку до прийомів у саду та прибирання сміття після вечірок, свідчить про те, що приготування були більш важливими, ніж самі вечірки. Це, перш за все, впливає з довжини абзацу (як було зазначено, він протяжніший за перший). Вибір слів у двох абзацах, побудованих за принципом контрасту, також свідчить про масштаби вечірки пріоритетності підготовки: гості просто приходили та йшли (came and went), тоді як апельсини та лимони прибували та залишали будинок Гетсбі (arrived and left). Остання пропозиція абзацу, що докладно описує процедуру приготування соку з 5 ящиків апельсинів та лимонів, нагадує інструкцію до соковижималки, завдяки іменникам «machine», «oranges», «button», дієслівним поєднанням «extract the juice», «pressed two hundred times а також пасивну заставу в другій частині заключної пропозиції. Авторську іронію тут доведено до досконалості. Порівняльний аналіз синтаксичної організації двох абзаців показує, що в її основі лежать паралельні конструкції, метасеміотика яких посилена за рахунок анафоричного повтору та антитези («every Friday» – «every Monday»; «came and went» – «arrived and left»). Таким чином, конвергенція стилістичних прийомів різних рівнів мови (від фоностилістичної до синтаксичної) забезпечує цілісну картину описуваного і виявляє читачеві авторську іронію, за

якою ховається симпатія до головного героя, який не шкодує сил та засобів на влаштування свята для коханої жінки, на якому його самого плутають із одним із гостей.

Висновки. Підсумовуючи наше дослідження, варто зазначити, що суть лінгвопоетичного методу полягає в аналізі власне мовного матеріалу з ура-

хуванням художньо-композиційних та сюжетних особливостей твору. Такий аналіз дає можливість зробити висновок про те, яким чином сукупність мовних засобів різних рівнів бере участь у створенні образу і допомагає читачеві повною мірою усвідомити та сприйняти емоційно-естетичну дію, яку автор художнього тексту.

Список літератури:

1. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Вища школа, 1987. 125 с.
2. Науменко А.М. Філологічний аналіз тексту (основи лінгвопоетики): Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / А. М. Науменко. – Вінниця: Нова книга. 2005. 416 с.
3. Fernandez Retamar R. Idea De La Estilística: Sobre La Escuela Lingüística Española / R. Fernandez Retamar. – Madrid: Biblioteca Nueva, 2003. 192 p.
4. Quilis A. El comentario fonológico y fonético de textos/ A. Quilis. - Madrid: Arco/Libros, 1985. 254 p.
5. Vucheva E. Estilística del español actual: teoría y práctica del estilo. Valencia : Tirant Humanidades, 2014. 334 p.

Bakhov I. S., Khuda N. S., Kalashnyk O. V. LINGUOPOETICS AS A METHOD OF ARTISTIC TEXT ANALYSIS

The article is devoted to the study of the language of artistic works, which is a central problem in the work of many researchers, both in Ukraine and abroad. They develop various methods and ways of analyzing the artistic text, among which two main approaches can be distinguished: linguistic and literary. The article revealed that for the linguistic method, the starting point of research is language, the text is considered from the point of view of the manifestation of general linguistic regularities. The literary method chooses the text as a starting point, and the language is an auxiliary material for analysis. Thus, the study of the language of artistic works establishes the division of philology into linguistics and literary studies, and, accordingly, the division of stylistics as a branch of philology into linguistic and literary stylistics. The work develops the idea of the need to create a separate philological discipline – the science of the language of fiction, the subject and task of linguopoetics as a branch of philology that studies the language of a work of art is formed. According to scientists, the task of linguopoetic research is to study the aesthetic function of language units in a work of verbal and artistic creativity. Thus, as a result of the convergence of two approaches at the junction of linguistic and literary stylistics, a new branch of philology emerged - linguopoetics, the subject of which is "the set of linguistic means used in a work of art, with the help of which the writer provides the aesthetic impact necessary for the realization of his ideological and artistic plan." . The purpose of linguopoetic analysis is to determine how this or that unit of language (word, phrase, grammatical form, syntactic structure) is included by the author in the process of verbal and artistic creativity, how this or that peculiar combination of linguistic means leads to the creation of a given aesthetic effect. As you know, applicable to any texts, linguistic stylistic analysis includes two levels: semantic and metasemiotic. At the semantic level, language units (words, phrases, syntactic constructions) are considered as such, in their direct meaning. At the metasemiotic level, a transition is made from the consideration of the immediate meaning of language units to the study of their functioning in the text.

Key words: *artistic works, linguistics, methods of linguopoetic research.*

УДК 81'373.7:070.1:316.77(075.8)(043.3)
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/17>

Бурковська З. Є.

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. Г. Гжицького

Бінкевич О. М.

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. Г. Гжицького

РИТОРИЧНІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ В ТЕКСТАХ АНГЛОМОВНИХ ЗМІ

Стаття присвячена аналізу медійної риторики, що охоплює такі засоби впливу, як етос, логос та пафос, у контексті англомовних текстів ЗМІ. У статті медійний вплив розуміється як процес, який виникає в результаті сприйняття повідомлень, таких як новини, телепрограми, реклама, соціальні медіа, метою якого є формування уявлень, переконань, цінностей, стереотипів, а також зміна поведінки та реакція аудиторії. Актуальність вивчення риторичних засобів впливу в медійних текстах зумовлена необхідністю розкриття прихованої мотивації продуцентів журналістських повідомлень, що особливо важливо в епоху інформаційного перенасичення та поширення фейкових новин. Крім того, виявлення стратегій переконання та маніпуляції аудиторією дозволить критично оцінювати інформацію та уникати небажаного впливу. Мета статті полягає у виявленні лінгвальних засобів, що вербалізують такі риторичні канони, як етос, логос та пафос у текстах англомовних ЗМІ. Матеріалом дослідження слугують тексти електронної версії газети The Times. Автор розглядає, як риторичний потенціал використовується для формування переконань та впливу на реципієнтів. Розглянуті способи впливу охоплюють апелювання до авторитетів (етос), раціональні аргументи (логос) та емоційне залучення, а також апелювання до потреб людини (пафос). Лінгвориторичний аналіз текстів засвідчив, що продуценти текстів The Times вдало послуговуються надбаннями античної риторики під час створення своїх текстів. У ході дослідження виявлено, що найбільш вдалою стратегією є поєднання риторичних способів впливу, таких як пафос та логос, а також етос та логос. Автором статті встановлено, що існують тексти, які побудовані лише на апеляції до емоцій та потреб, тобто за допомогою риторичного потенціалу пафосу. Результати дослідження допоможуть краще зрозуміти роль риторичних засобів у медійній комунікації та розвитку медійної грамотності.

Ключові слова: етос, логос, медійна риторика, пафос, риторичні способи впливу.

Постановка проблеми. З розвитком засобів масової комунікації та поширенням віртуальної інформації медіадискурс як явище, що становить собою цілісне інформаційне поле ЗМІ, поширив свій вплив на всі соціальні спільноти. Медіатексти є інструментами, які формують і трансформують ментальні моделі світу у свідомості їхніх реципієнтів [8, с. 220].

Тексти засобів масової інформації можна вважати найбільш «риторичними» для лінгвориторичних розвідок, адже вони постають ядром сучасної національної культури. Продуценти аналізованих текстів вдало послуговуються постулатами античної риторики для досягнення медійної мети, яка полягає в інформуванні, приверненні уваги реципієнтів та спонуканні їх до певної дії.

Необхідно зазначити, що антична риторика пережила за кілька століть значні метаморфози, що

привели до появи таких нових напрямів у науці, як неориторика та медійна риторика. Доказом важливої ролі риторики у структуруванні медійних текстів, до яких належать тексти ЗМІ, є те, що при створенні текстів журналісти спираються на «традиційні центральні канони класичної риторики – логос, пафос і етос, котрі підпорядковані риторичним етапам текстопобудови – інвенції, диспозиції та елокуції, а також запам'ятовуванню та проголошенню» [11, с. 34], які об'єдналися в етап перформанції [7, с. 3]. У цьому контексті видається необхідним вивчення побудови англомовних текстів ЗМІ, в центрі уваги яких знаходиться медійна риторика, що досліджує тексти з погляду їхнього впливу на реципієнтів.

Таким чином, риторичні засоби у текстах ЗМІ виступають істотним інструментом комунікації, що впливає на сприйняття та інтерпретацію інформації

у суспільстві. Зрозуміння їхньої ролі допомагає як журналістам, так і аудиторії, аналізувати та оцінювати тексти з більшою об'єктивністю та критичністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій в контексті медіариторики проведений у різних напрямках. І. Шевченко, І. Морозова та В. Шевченко досліджують номінації агресії росії в англійських медіа, вивчаючи когнітивні та прагматичні аспекти мовлення та аналізуючи терміни, вживані для опису подій, та їхній вплив на сприйняття аудиторією [6]. О. Щербак розглядає лінгвориторичні стратегії, що використовуються на німецькомовному сайті tagesschau.de, для представлення війни 2022 року між росією та Україною [8]. Авторка досліджує вплив медійних стратегій на сприйняття інформації про конфлікт. О. Журавська аналізує меми, які використовуються в українських мас-медіа, їхню функціональність у контексті військового конфлікту, розкриваючи, як вони відображають уявлення та емоції стосовно конфлікту [1]. Зі свого боку, Д. Кайсіна досліджує стратегії комунікативного впливу на прикладі інтернет-платформи TED, адаптуючи їх для аналізу медійних матеріалів про військові конфлікти [2]. І. Мірошніченко [4] та Д. Макквейл [10] пропонують сучасні підходи до типології мас-медійного дискурсу, що можна використовувати для аналізу медійних матеріалів. Г. Лук'янець досліджує колороніміку англійського новинного Інтернет-дискурсу, розкриваючи когнітивно-риторичний аспект вживання певних термінів для опису подій [3]. Шляхом об'єднання цих досліджень можна отримати глибше розуміння того, як медійні тексти та їхня риторика впливають на сприйняття інформації, а також на формування думок та переконань щодо окреслених у текстах ЗМІ подій.

З огляду на те, що медійний дискурс є явищем динамічним, вивчення риторичних засобів впливу в текстах англійських ЗМІ є важливим для розуміння та критичного аналізу медійної інформації, а також для розвитку медійної грамотності та комунікативних навичок.

Постановка завдання. Актуальність розвідки визначається тим, що вивчення риторичних засобів допомагає виявляти прийоми та маніпулятивні техніки, які використовуються в медійних текстах, що дозволяє реципієнтам критично оцінювати інформацію та уникати впливу маніпуляцій. Мета статті полягає у виявленні лінгвальних засобів, що вербалізують такі риторичні канони, як етос, логос та пафос у текстах англійських ЗМІ. Матеріалом дослідження слугують тексти електронної версії газети The Times.

Виклад основного матеріалу. Тексти ЗМІ структуровані за схемою, яку свого часу запропонував голландський професор ван Дейк. Згідно з цією схемою медійні тексти поділяються на «заголовки, вступ, головний блок подій та прикінцевий абзац» [9]. Під час створення текстів «журналісти використовують такі риторичні етапи, як інвенція, диспозиція та елокуція» [7, с. 10]. Відповідно до риторичних функцій текстобудови, перший етап призначений для відбору тематичного матеріалу та способу впливу, диспозитивний – для розташування мовних одиниць у тексті, а елокутивний – для відбору лексичного матеріалу.

Англійські ЗМІ щодня висвітлюють актуальні події, що трапляються у всьому світі, тому необхідно зосередити увагу на тому, які лексичні одиниці використовують англійські журналісти для відтворення подій, що пов'язано з інвентивно-елокутивним етапом побудови медійних текстів. При цьому важливо дослідити розташування аналізованих одиниць у повідомленні, за що відповідає етап диспозиції. Як вже зазначалося, основною метою текстів ЗМІ є переконання аудиторії у певній ідеї, що досягається трьома риторичними складовими апеляції: етосом, логосом та пафосом.

Нагадаємо, що етос – це аргументація, яка базується на авторитеті, довірі й професійній компетентності оратора та спрямована на переконання аудиторії у тому, що мовець вартий довіри та поваги. Зі свого боку, логос пов'язаний у медійній риториці з теорією аргументації, яка ґрунтується на фактах, доказах та раціональних аргументах. Пафос апелює до емоцій, почуттів та задоволення або незадоволення потреб. Вдале використання цих трьох постулатів риторичного мистецтва дозволяє продуцентам текстів ЗМІ ефективно впливати на аудиторію та досягати своїх цілей у переконанні та спонуканні до дії.

Риторичний інвентар реалізується в англійських текстах ЗМІ через використання різноманітних прийомів та засобів, спрямованих на враження та переконання аудиторії. Журналісти ефективно використовують емоційне звернення, за допомогою стилістично забарвлених слів, з метою не лише привернення уваги аудиторії, але й створення глибокого емоційного зв'язку з темою або подією, що може викликати у реципієнтів певні емоційні реакції, такі як захоплення, співчуття або зацікавленість.

Апеляція до авторитетів, наприклад, до відомих експертів та лідерів громадської думки, є одним із важливих методів у підсилленні переконливості тверджень в медійних текстах [7, с. 8].

Цей прийом базується на ідеї, що інформація або погляди, висловлені авторитетними особистостями, мають більшу вагу та значущість для аудиторії. Наукові дослідження підтверджують, що люди, відчувачи захоплення чи повагу до певної фігури, схильні довіряти йому/їй більше та приймати його/її думки як авторитетні. Такий підхід називають «адміралтейським впливом», де авторитетна фігура служить як символ впливу та авторитету для аудиторії.

Водночас риторичні питання спонукають до роздумів та стимулюють аудиторію до активної рефлексії, оскільки вони часто ставляться таким чином, що залучають увагу інтелектуально та емоційно, що стимулює медіааудиторію до детальнішого розгляду та аналізу обговорюваної теми.

Дослідники медійної риторики зазначають, що продуценти текстів ЗМІ можуть використовувати апелювання до загальнолюдських цінностей, що надає можливості створити емоційний стимул для аудиторії та викликати її співчуття, зацікавленість або навіть захоплення [7; 10]. Наприклад, у медійних матеріалах можуть висвітлюватися історії про порушення справедливості, злочини проти безпеки чи загрози національній безпеці, щоб привернути увагу реципієнтів. Цей підхід допомагає залучити аудиторію до обговорення та розгляду певних тем, а також може мати велике значення для формування громадської думки та мобілізації громадськості щодо певних проблем або подій [10]. Апелювання до загальнолюдських цінностей робить медійний матеріал більш привабливим та значущим для аудиторії, сприяючи поглибленню її зацікавленості та емоційного зв'язку з обговорюваною темою.

Використання риторичного потенціалу допомагає створити ефективний та запам'ятовувальний текст, який здатний впливати на погляди та переконання реципієнтів, наприклад, заголовок «*Should Bayern Munich have had penalty for Gabriel's 'kid's mistake'?*» (<https://www.thetimes.co.uk/10.04.2024>) представлений риторичним запитанням, що притаманно текстам, які апелюють до пафосу, тобто, до емоцій реципієнтів. У тексті розглядається ситуація на футбольному матчі між командами «Баварія» та «Арсенал». У заголовку використовується риторичне запитання («Чи мала «Баварія» отримати пенальті за дитячу помилку «Габріеля»?»), що відображає авторську оцінку невдачі гравця у формі емоційно забарвленого словосполучення «*kid's mistake*».

У подальшому тексті (*Thomas Tuchel was angry over 'horrible, horrible' call by referee not to award spot-kick after Arsenal centre back's bizarre handball,*

but former Premier League official says he made right decision...) відзначається реакція тренера «Баварії» Томаса Тухеля, описана як «*angry*» (*сердужний*), що вказує на інтенсивність його емоційних переживань стосовно рішення арбітра. Емоційність тренера посилює повтор слів «*horrible, horrible*» (*жахливий, жахливий*).

В тексті зазначається також думка колишнього судді англійської Прем'єр-ліги, який вважає, що рішення арбітра було правильним. Це може впливати на сприйняття аудиторії та робить текст об'єктивнішим у контексті спортивних подій.

Отже, вибір лексичних одиниць та їхня емоційна забарвленість формують сприйняття подій у футбольному світі, а також впливають на реакцію аудиторії через апелювання до пафосу.

У заголовку «*'I'm not scared': the stabbed Iranian journalist who's already back on air*» (<https://www.thetimes.co.uk/05.04.2024>) та вступі тексту (*Pinned down by one assailant in the street and forced to helplessly watch as a second attacker pulled out a knife, Pouria Zeraati, a British-Iranian journalist, feared his life ...*) виявляються кілька важливих лінгвориторичних елементів, що демонструють певний емоційний та психологічний настрій героя і викликають інтерес у реципієнта.

Вживання слова «*scared*» (*наляканий*) у заголовку привертає увагу реципієнтів, оскільки вказує на емоційний стан учасника події під час нападу. Це слово має сильну емоційну забарвленість, яка стимулює читача дізнатися про деталі окресленої події.

Водночас вживання слова «*helplessly*» (*беззахисно*) підкреслює вразливість жертви перед нападниками, що робить ситуацію ще більш напруженою та драматичною. Використання антропонімів на позначення учасника подій, *Pouria Zeraati*, надає тексту особистісний та індивідуальний характер, роблячи ситуацію більш реалістичною та емоційно зворушливою для читача. Згадування про те, що журналіст вже повернувся в ефір, підкреслює його визначність та впевненість, що може викликати захоплення читача і підтримувати його інтерес у подальшому читанні.

Отже, лінгвориторичний аналіз тексту демонструє важливість використання мовних засобів для створення емоційного зворушення та зацікавленості реципієнта в подіях, що описуються. У наведеному тексті продуценти тексту апелюють до пафосу через незадоволення потреби у безпеці, чим активно послуговуються журналісти, адже безпека є однією з базових потреб людини [5].

У заголовку «*If you're angry, put it in writing – but be sure to throw it away*» ([97](https://www.</p>
</div>
<div data-bbox=)

thetimes.co.uk/09.04.2024) вжито емоційно забарвлене слово «angry» (сердитий), яке взаємодіє у вступі повідомлення з іншим словом – «amazed» (здивованим), що також є емоційно забарвленим: «... *Kawai of Nagoya University in Japan, the senior author of the study. “However, we were **amazed** that anger was eliminated almost entirely.” The study was small, with 50 participants, and ...».*

Використання зазначених слів підсилює емоційний вплив тексту на реципієнта. Вживання словосполучення «put it in writing» (запишіть це) підкреслює важливість вираження своїх емоцій у письмовій формі, що може сприяти їхньому ефективнішому вираженню та керуванню ними. Словосполучення «throw it away» (викиньте це) надає пораді практичний характер та підкреслює необхідність позбавлення від негативних емоцій після їхнього вираження.

Узагальнений характер фрази «the study was small, with 50 participants» (дослідження було невеликим, за участю 50 учасників) надає об'єктивності та правдивості інформації, що представлена в тексті. Квантитативне словосполучення «50 participants» постає переконливим аргументом, адже кількісні показники належать до сильних аргументів [7, с. 5] у сучасному логосі.

Отже, лінгвориторичний аналіз тексту демонструє використання мовних засобів для ефективної передачі емоцій та підтримки ідеї тексту про керування негативними емоціями через їхнє письмове вираження шляхом взаємодії апелювання до пафосу та логосу.

У статті під заголовком «Number of Dutch people euthanised due to mental illness up 20%» (https://www.thetimes.co.uk/05.04.2024) йдеться про евтаназію психічно хворих. Назва містить терміни з медичної сфери, такі як «euthanised» (той, що піддається евтаназії) та «mental illness» (психічне захворювання), які взаємодіють із терміном «treatment option» (варіант лікування) у вступі статті.

Вживання медичної термінології у тексті ЗМІ надає йому фаховості та авторитетності, що пов'язано з етосом: «... *different ways that there is always another treatment option available. So is the suffering really **hopeless**? Or is it useful to try yet another treatment?*” she added».

Використання цитат від представників медичної громадськості («*Is the suffering really hopeless? Or is it useful to try yet another treatment?*») апелює до логосу, адже посилення на авторитети є сильним аргументом, так само як і підтримка тексту даними та статистикою («*Number of Dutch people euthanised due to mental illness up 20%*»), що створює враження об'єктивності та науковості. Використання конкретних цифр допо-

магає у встановленні контексту та розумінні масштабів проблеми. Вираз «up 20%» підкреслює зростання показника та викликає у читача реакцію через можливу втрату безпеки, яка стосується здоров'я та лікування. Аналіз лінгвальних засобів у наведеному тексті демонструє взаємодію етосу та логосу.

У заголовку «How M&S has kept its cool to lure in younger shoppers» (https://www.thetimes.co.uk/22.03.2024) використано словосполучення «kept its cool» (зберігати холоднокрівність), яке має відтінок іронії, що характерно для журналістського стилю, оскільки це допомагає привернути увагу реципієнтів та зробити заголовок привабливим. Словосполучення «to lure in younger shoppers» реалізує стратегію привернення молоді аудиторії, яка має рекламний характер і підкреслює активність та інноваційність компанії. При розгортанні повідомлення («*We're only three years in, so the team is **ecstatic**.*» «*It has been amazing, says her business partner, Rosie Bowden, also 34 and ...*») використовується пряма мова, що надає тексту динамічності та авторитетності, дозволяючи передати емоції та ентузіазм команди.

Використання антропоніма Rosie Bowden та вказівка на вік жінки додає тексту особистісного характеру та зближує читача з героями статті. Ці два аспекти охоплюють апелювання одразу до двох риторичних способів впливу – до логосу (аргумент звернення до авторитету) та етосу (довіра до мовця).

У цілому, лінгвориторичний аналіз текстів засвідчив, що продуценти текстів The Times вдало послуговуються надбаннями античної риторики під час створення своїх текстів. У ході аналізу виявлено, що найбільш вдалою стратегією є поєднання риторичних способів впливу, наприклад, пафосу та логосу або етосу та логосу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, розуміння та аналіз риторичних засобів має важливе значення для розкриття механізмів впливу медійних текстів на аудиторію. Вивчення цих засобів дозволяє краще розуміти приховані мотивації авторів та виявляти стратегії переконання та маніпуляції. Крім того, аналіз риторичних прийомів сприяє підвищенню медійної грамотності аудиторії, що стає все важливішим у сучасному інформаційному середовищі.

Перспективи подальших досліджень спрямовані на розширення аналізу на інші мовні та культурні контексти, вивчення впливу риторичних засобів на різні групи аудиторії та аналіз риторичних стратегій у різних жанрах медіа. Крім того, важливим є розвиток нових інструментів для більш ефективного аналізу риторичних засобів та виявлення маніпулятивних технік у медійних текстах.

Список літератури:

1. Журавська О. Меми війни в українських масмедіа: типи й функціональність. *Кримський міжнародний форум: філологія та журналістика: збірник матеріалів*, 20–21 жовтня 2022 р., м. Київ. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2022. С. 22-26.
2. Кайсіна Д. М. Англomовний дискурс ідеації: стратегії комунікативного впливу (на матеріалі інтернет-платформи TED): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Харків, 2018. 318 с.
3. Лук'янець Г. Г. Колороніміка англomовного новинного Інтернет-дискурсу: когнітивно-риторичний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 «Германські мови». К.: Київськ. нац. лінгв. ун-т, 2016. 21 с.
4. Мірошніченко І. Г. Сучасні підходи до типології мас-медійного дискурсу. *Сучасний мас-медійний простір: реалії та перспективи розвитку: матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. конф.*, Вінниця, 12–13.10.2016 р. Вінниця. 2016. С. 227-231.
5. Піраміда потреб Маслоу – визначення, простими словами. URL: <https://termin.in.ua/piramida-maslou/>
6. Шевченко І., Морозова І., Шевченко В. Номінації агресії Росії проти України в англomовних медіа: когнітивно-прагматичний аналіз. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов. 2022. № 95. С. 70-77.
7. Щербак О. М. Дискурс німецькомовних інтернет-новин: лінгвориторичний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2016. 20 с.
8. Щербак О. М. Лінгвориторичні стратегії зображення російсько-української війни 2022 року (на матеріалі повідомлень німецькомовного сайту tagesschau.de). *Актуальні питання іноземної філології. Збірник наукових праць*. Луцьк: Волинський. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2022. № 16. С. 219-225.
9. Dijk T. A. News Schemata. Studying Writing. Linguistic approaches / S. Greenbaum and Cooper (eds.). Beverly Hills, 140 CA: Sage, 1996. Pp. 155-186.
10. Mcquail D. Mass communication Theory. L.: Sage Publication, 2010. 632 p.
11. Wagner T. Aristoteles, Topik. Übersetzung, Einleitung und Kommentar. Stuttgart: Reclam, 2004. 204 S.

**Burkovska Z. Ye., Binkevych O. M. RHETORICAL MEANS OF INFLUENCE
IN THE TEXTS OF THE ENGLISH MEDIA**

The article is devoted to the analysis of media rhetoric, which includes such means of influence as ethos, logos and pathos, in the context of English media texts. The article defines media influence as a process that results from the perception of messages, such as news, television programs, advertising, and social media, which aims to form ideas, beliefs, values, stereotypes, as well as to change the behavior and reaction of the audience. The relevance of studying rhetorical means of influence in media texts is due to the need to reveal the hidden motivation of the producers of journalistic messages, which is especially important in the era of information overload and the spread of fake news. In addition, identifying strategies of persuasion and manipulation of the audience will allow us to critically evaluate information and avoid undesirable influence. The purpose of the article is to identify the linguistic means that verbalize such rhetorical canons as ethos, logos and pathos in the texts of the English media. The research material is the texts of the electronic version of The Times newspaper. The author examine how rhetorical potential is used to form beliefs and influence recipients. The ways of influence considered include appeals to authority (ethos), rational arguments (logos) and emotional involvement, as well as appeals to human needs (pathos). The linguistic analysis of the texts has shown that the producers of The Times texts successfully use the achievements of ancient rhetoric when creating their texts. The study found that the most successful strategy is a combination of rhetorical methods of influence, such as pathos and logos, as well as ethos and logos. The author of the article found that there are texts that are built only on appealing to emotions and needs, that is, using the rhetorical potential of pathos. The results of the study will help to better understand the role of rhetorical means in media communication and the development of media literacy.

Key words: *ethos, logos, media rhetoric, pathos, rhetorical means of influence.*

Гвоздяк О. М.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Весоловський О. В.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЙ ВИДУ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена дослідженню лексико-граматичних засобів вираження категорій виду в німецькій мові. Актуальність розвідки визначається важливістю розуміння структури мови, що допомагає вдосконалити навички мовного аналізу і перекладу. Мета статті полягає у дослідженні лінгвістичної реалізації завершеності та незавершеності дії лексичними і граматичними засобами німецької мови. Основним завданням статті є вивчення аспектуальної семантики та її відображення у мовних конструкціях. У статті досліджено різноманітні лексико-граматичні форми та їх роль у вираженні часових аспектів дії, а також різницю між доконаним та недоконаним видом дієслів. Встановлено, що лексико-граматичні засоби вираження категорій виду в німецькій мові охоплюють різноманітні лексичні одиниці, граматичні конструкції та морфологічні форми, які дозволяють виражати певні відтінки часу, дії та її характер. Проведення аналізу допоможе краще зрозуміти специфіку вираження категорій виду в німецькій мові та їх вплив на мовленнєву практику. Автори статті проаналізували зазначені проблеми та запропонували їх розв'язання на основі наукових досліджень та лінгвістичних концепцій, щоб сприяти кращому розумінню та використанню лексико-граматичних засобів вираження категорій виду в німецькій мові. При цьому у статті наголошується на зв'язку між лексико-граматичними засобами вираження категорій виду та аспектуалізацією. На думку авторів, розкриття різних контекстів аспектуальної семантики у мовних конструкціях сприяє розвитку лінгвістичної науки та впливає на практичне застосування мови в комунікативних ситуаціях.

Ключові слова: аспектуальна семантика, дієслово, категорія виду, лексико-граматичні конструкції, темпоральні вербалізатори.

Постановка проблеми. Лексико-граматичні засоби вираження категорій виду в мові відіграють важливу роль у формулюванні та передачі специфічних значень дії та події. Вони дозволяють виражати різні аспекти часового та структурного характеру події, такі як її тривалість, повнота чи закінченість. Дослідження цих засобів є важливим завданням у лінгвістиці, оскільки вони допомагають розуміти та аналізувати різноманітні аспекти мови та мовлення.

Очевидним є зв'язок між лексико-граматичними засобами вираження категорій виду і аспектуалізацією, який полягає у тісній взаємодії цих концепцій у лінгвістиці. Лексико-граматичні засоби вираження категорій виду в мові охоплюють різноманітні лексичні одиниці, граматичні конструкції та морфологічні форми, які дозволяють виражати певні відтінки часу, дії та її характер. Зі свого боку, аспектуалізація в лінгвістиці належить до процесу вираження аспекту або спе-

цифічних характеристик дії в мові, таких як час виконання, тривалість, повторюваність тощо. Цей процес може бути здійснений за допомогою різних лінгвістичних засобів, включаючи лексичні одиниці, граматичні форми та синтаксичні конструкції [3; 9; 11].

Таким чином, лексико-граматичні засоби вираження категорій виду в мові є важливою складовою аспектуалізації, оскільки вони дозволяють передати категоріальні відтінки дії та визначити її характеристики у конкретному контексті. Наприклад, за допомогою певних граматичних форм або лексичних одиниць можна виразити дію як завершену, незавершену, повторювану або процесуальну.

У лінгвістиці дослідження лексико-граматичних засобів, призначених для вираження категорій виду в німецькій мові, є актуальним завданням, оскільки вони відображають складний механізм мовної системи. Питання категорії виду впливає

на розуміння часу, дії та логічну структуру висловлювань. Однією з важливих проблем у цьому контексті є розуміння різниці між доконаним та недоконаним видом дієслів, а також їхньої взаємодії з лексико-граматичним апаратом.

Категорія виду – це внутрішня ознака процесу на відміну від «граматичної категорії часу, яка пов'язує процес з моментом мовлення, тобто є зовнішньою характеристикою процесу» [2, с. 84]. Враховуючи це, необхідно також розглянути, як лексико-граматичні конструкції, такі як прислівники та інші вербалізатори часу, впливають на вираження категорій виду в мовленні. Отже, вивчення цих аспектів є важливим для розвитку наукового розуміння механізмів мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наукові дослідження лексико-граматичних засобів, що використовуються для вираження категорій виду у німецькій мові, відображають актуальні аспекти функціонування мовної системи. Аспектуальність, як важливий компонент мови, впливає на розуміння часу, дії та логічної структури висловлювань. З огляду на те, що різноманітність лексико-граматичних конструкцій, призначених для вираження аспектуальних значень, відображає складний механізм функціонування мови, її досліджують як вітчизняні, так і закордонні вчені. Наукові розвідки Д. Бодо [8] зосереджені на вивченні понять аспекту та аспектуальності у німецькій мові, що допомагає розкрити їхній внутрішній зв'язок та вплив на мовленнєвий акт. Публікація Х. Леманна [9] присвячена аналізу різних теорій та підходів до аспектуальності, що сприяє уточненню її поняття та розумінню механізму вираження в німецькій мові.

Т. Струк створює взаємодію часового та просторового дейксиса у вираженні аспектуальної семантики, що важливо для розуміння специфіки аспекту в мові [10]. У роботі Г. Вебера [11] розглядається використання дієприкметників та їх взаємодія з категоріями аспекту в німецькій мові.

Дослідження О. Смеречинської [4] та інших українських авторів [1; 2; 5] надає можливості порівняти використання аспектуальних засобів української та німецької мов, що сприяє збагаченню наукового дискурсу. Робота Л. Цимбалісти [7] розглядає поєднання дієслова «бути» з пасивним дієприкметником у функції предиката, що має важливе значення для розуміння категорій виду в українській та німецькій мовах. Зі свого боку, Т. Тарасенко, Л. Куликова та Т. Рябуха досліджують особливості становлення видо-часових форм перфекта в германських мовах [6].

Таким чином, аналіз літератури свідчить про значущість досліджень лексико-граматичних засобів вираження категорій виду в німецькій мові для розуміння особливостей її функціонування та взаємодії з іншими аспектами мови. Однак розвідки, присвячені лексико-граматичним засобам вираження категорій виду в німецькій мові, не розкривають повністю зазначену проблему, що зумовило вибір теми нашого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні лексико-граматичних засобів, які постають вербалізаторами категорій виду дієслів у німецькій мові. Основним завданням дослідження є розгляд різних категорій аспектуальної семантики та їх роль у побудові мовних конструкцій. Актуальність статті визначається необхідністю глибокого розуміння структури мови, що допомагає покращити навички мовного аналізу. Дослідження різних вербалізаторів аспектуальної семантики у мовних конструкціях сприяє розвитку лінгвістичної науки та має важливе значення для практичного використання мови в комунікативних ситуаціях.

Виклад основного матеріалу. Дослідження категорії виду пов'язано із такою галуззю науки як аспектологія, яку вивчають на граматичному та семантичному рівнях, як «окремий напрям мовознавчих студій, об'єктом дослідження яких є дієслівний вид (аспект) і вся сфера аспектуальності, тобто видових і суміжних із ними значень, що їх мова виражає відповідним способом (на граматичному та словотвірному рівнях, лексичним значенням слів, контекстуально)» [1, с. 11]. Крім граматичних видових та видо-часових категорій, «аспектологія вивчає аспектуальні класи дієслів (динамічні/статичні, граничні/неграничні дієслова) та їх підкласи, так звані дієслівні роди, а також різні аспектуально релевантні компоненти контексту, подані синтаксичними засобами» [5, с. 61].

Здавна вчені виявляли зацікавленість до мовної категоризації ідеї часу, яка становить важливий онтологічний аспект. Цей інтерес можна прослідкувати з часів Платона та Аристотеля в рамках європейської лінгвістичної традиції. Значна частина інформації про час як форму існування матерії об'єктивується в мові через різні часові семантичні категорії, засоби вираження яких (лексичні, лексико-граматичні, граматичні) різняться від мови до мови.

У сучасному студіюванні темпоральних відношень, використання концепції функціональної граматики, розглядається реалізація феномену часу

в межах шести семантичних категорій та пов'язаних з ними функціонально-семантичних полів, таких як темпоральність, аспектуальність, часова локалізація, таксис, часовий порядок та дата.

Наразі лінгвісти одностайні в тому, що аспект як граматична категорія існує лише в мовах, де його значення є граматичним, інакше кажучи, де аспект з'являється в більшості дієслівної лексики як «протиставлення між словоформами одного й того ж дієслова» [11, с. 112]. Такі мови в сучасній лінгвістиці називаються аспектуальними та до них належать, наприклад, українська, польська та грецька. Зі свого боку, німецька, латинська та інші мови належать до «не аспектичних» [11, с. 12]. У своєму дисертаційному дослідженні О. Смеречинська зазначає, що основним критерієм аспектуальності мови є «граматикалізація бінарної опозиції доконаності й недоконаності із чітким морфологічним вираженням відповідної аспектуальної функції» [4, с. 12]. Однак ми не погоджуємося з тим, що «граматична категорія «вид» постає особливим утворенням, характерним лише для слов'янських мов» [4, с. 12]. На нашу думку, аспектуальність характеризується універсальними значеннями, які в тій чи іншій формі виражаються і в інших мовах, зокрема в німецькій.

Узагальнюючи різноманітні погляди на розуміння аспектології в лінгвістиці, доходимо висновку, що це галузь, яка вивчає дію або стан, що виражаються за допомогою граматичних форм часу та інших лінгвістичних засобів [1; 4; 7; 11], та визначає, як дія або стан сприймаються в часі, чи є вони завершеними, тривалими, постійними тощо. У німецькій мові існують «доконаний» та «недоконаний» вид. Аспектологія досліджує використання цих форм у мовленні, їхні семантичні та синтаксичні властивості, а також вплив на сприйняття мовлення реципієнтом [1, с. 12].

У наукових колах вид трактують як внутрішню хронологічну специфіку дії та розглядають як широку функціонально-семантичну категорію, інваріантну для всіх мов. Фахівці вивчають весь спектр мовних засобів (лексичних, синтаксичних тощо), що виражають специфіку дії, у тому числі словотвірні та синтаксичні елементи, а також граматичну та лексичну аспектуальність [8; 11].

Минулий час у німецькій мові може бути виражений різними дієслівними формами та дієслівними конструкціями. Лише в деяких мовах ці дві граматичні категорії виражаються як дихотомічні. В українській мові, наприклад, вони розглядаються як категорії з двома видовими формами: доконаною та недоконаною. Для носіїв україн-

ської мови використання цих дієслівних форм є основою таких мовленнєвих конструкцій, як «*Батько писав (ДВ) листа, але так і не написав (НДВ) його*». Недоконаний вид вказує на незавершеність дії, а доконаний – на завершеність.

Наведений приклад засвідчує, що дієслово доконаного виду виражає абсолютну завершеність ситуації, тобто внутрішньої межі дії дієслова досягнуто. Дієслово «писав» також виражає завершеність ситуації (як і читав, співав, їв тощо), але в цій ситуації природної межі дії дієслова не досягнуто. Наведений вище приклад можна перекласти німецькою мовою так: «*Der Vater hat den Brief geschrieben, aber doch nicht zu Ende geschrieben*». Обидва дієслова виражені в минулому часі Perfekt, але в обох випадках абсолютна завершеність дії не граматикалізована. Тому розуміння того, досягнуто чи ні внутрішньої межі дії, формується виключно на основі контексту. З огляду на тему цього дослідження, вид – це широка граматична та функціонально-семантична категорія, присутня в усіх мовах, яка репрезентує весь спектр мовних засобів, що виражають перебіг дії.

Варто зазначити, що німецький минулий час реалізується такими граматичними формами, як Präteritum, Perfekt і Plusquamperfekt. Під час перекладу німецьких дієслів у Perfekt українською мовою найчастіше використовується доконаний вид. Цей граматичний час має подвійне аспектуальне значення (цілісне або процесуальне) залежно від дієслова. Якщо дієслово в реченні позначає стан, то речення загалом має довготривале значення, що марковане чи немарковане (специфічне, чи неспецифічне) залежно від того, чи використовуються недієслівні засоби.

Доконана дія неконкретної тривалості реалізується, наприклад, у таких реченнях: «*Wir haben das immer gemacht*» – «*Ми це завжди робили*»; «*Wir haben diese Speise schon zubereitet*» – «*Ми вже готували цю страву*»; «*Wir haben das bis zum Ende gemacht*» – «*Ми доробили це до кінця*». У наведених прикладах використано Perfekt, який вказує на подію у минулому, однак вони не пов'язані з конкретним часовим проміжком або тривалістю, а виражають загальну, неконкретну завершеність дії. Такий вибір граматичної форми вказує на те, що робота була виконана, але час чи тривалість виконання не визначені в контексті речення. Таким чином, Perfekt у наведених прикладах служить для вираження завершеності дії без конкретизації часу або тривалості.

Доконана дія конкретної тривалості представлена у прикладах «*In dieser Situation haben*

sie mir viel geholfen» – «У цій ситуації вони мені дуже допомогли»; «*Während unserer Reise haben sie mir viele Tipps gegeben*» – «Під час нашої подорожі вони надавали мені багато порад»; «*In diesem Projekt haben sie dieses Problem bereits untersucht*» – «У цьому проекті вони вже дослідили цю проблему»; «*Während unseres Aufenthalts im Wald haben sie viele Pilze gefunden*» – «Під час нашого перебування в лісі вони знайшли багато грибів». У наведених реченнях використовується Perfekt, який вказує на завершеність дій у минулому, що сполучаються з конкретними часовими проміжками, вербалізованими словосполученнями «*in dieser Situation*», «*während unserer Reise*», «*in diesem Projekt*», «*während unseres Aufenthalts im Wald*». Таким чином, Perfekt використовується для вираження завершеного процесу, який відбувався в конкретний період часу у минулому.

Граматичний час Präteritum зазвичай використовується в оповіданнях, монологічному мовленні, тому часто реалізується в літературних творах. При перекладі цього часу краще використовувати українське дієслово недоконаного виду минулого часу. Що стосується аспектуальності, то Präteritum нейтральний у цьому відношенні. Дія, яка виражена цим часом, може позначати тривале значення як за допомогою неграничних, так і граничних дієслів, але в цьому випадку потрібні невербальні маркери тривалості, які є основним засобом вербалізації окремих значень тривалого доконаного виду в німецькій мові. Наприклад:

– «*Vor einigen Wochen war ich in Spanien*» – «Кілька тижнів тому я був в Іспанії» (доконана дія невизначеної тривалості);

– «*Es war die ganze Woche regnerisch*» – «Увесь тиждень дощило» (доконана дія визначеної тривалості).

Третій минулий час, Plusquamperfekt, який називають «передминулим» часом, не має аналогів в українській мові. Він позначає одну дію, яка передувала іншій дії в минулому, при цьому важливо, щоб була порушена послідовність подій. Наприклад, «*Der Sohn frühstückte gut, weil die Mutter ein schmackhaftes Frühstück zubereitet hatte*». – «Син добре поїв, бо мати приготувала смачний сніданок». У наведеному прикладі поміняно послідовність подій: спочатку мати приготувала їжу, а потім син вже поїв. Таким чином, функція аналізованого часу полягає у реалізації та вираженні різних часових значень, що належать до сфери поняття аспектуальності. Функціональна вибірковість цієї допоміжної дієслівної форми порівняно з неграничними дієсловами пояснюється семантикою допоміжної

дієслівної форми, що, як зазначають вчені, узгоджується із семантикою тривалих дій в дієслівній лексиці [1; 10; 11].

Тривалість граничних дієслів залежить від зовнішніх лексичних умов. Наприклад: «*Ich fuhr das Auto, das mein Vater seit einigen Jahren gekauft hatte*». – «Я керував автомобілем, який мій батько купив декілька років тому» (невизначена тривалість доконаного виду). Під час відтворення текстів українською мовою перекладачі не акцентують на тому, яке дієслово необхідно використовувати в тій чи іншій ситуації. Українська мова може передавати форму та значення різними способами, адже є більш «гнучкою».

У німецькій мові можуть вербалізувати завершеність дії слова-індикатори, наприклад, такі, як прислівники *endgültig, fertig, noch nicht, schon, bereits, vollständig, ganz und gar, völlig*, або сполучники *als, sobald*: «*Er hat schon beendet, das Buch zu schreiben*» – «Він вже закінчив писати книгу». Цей аспект притаманний дієсловам із семантикою результативності.

Німецькі слова *gerade, soeben* (якраз, саме) вербалізують перебіг дії, однак вони можуть вказувати й на конкретно здійснену дію у минулому часі з індикатором на позначення завершеності:

1. «*Wir erzählten gerade von unserem Leben, als...*» – «Ми якраз розповідали про наше життя, коли...»;

2. «*Wir hatten gerade von unserem Leben erzählt, als...*» – «Ми якраз розповідали про наше життя, коли...».

У наведених прикладах граматичні часи Präteritum (1) та Plusquamperfekt (2) постають визначальними показниками завершеності дії.

У німецькій мові завершеність дії або процесу може бути відтворена за допомогою Zustandspassiv (пасив стану), який вказує на результат. Наприклад, «*Das Buch ist gelesen*» – «Книга прочитана» / «*Das Buch war gelesen*» – «Книга була прочитана»; «*Der Koffer ist eingepackt*» – «Валіза зібрана» / «*Der Koffer war eingepackt*» – «Валіза була зібрана».

Отже, розглянуті мовні конструкції дозволяють точно виражати завершеність або незавершеність дії в німецькій мові, залежно від контексту та потреб спілкування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз лексико-граматичних засобів, використовуваних для вираження категорій виду в німецькій мові, розкривається в статті як складний і багатогранний процес. Результати дослідження свідчать про контекстуальну природу

вираження аспектуальної семантики в мовних конструкціях. Виявлені закономірності та особливості використання різних лексико-граматичних засобів дають можливість краще зрозуміти систему мови та її функціонування, що важливо для подальшого розвитку лінгвістичної теорії та методів викладання німецької мови як іноземної.

У зв'язку з вищезазначеним, однією з перспектив подальших досліджень є глибоке вивчення впливу культурних та історичних чинників на

вибір та використання лексико-граматичних засобів у німецькій мові. Також важливо дослідити взаємозв'язок між аспектуальною семантикою та іншими лінгвістичними категоріями, такими як час, модальність та акцентуація.

Загалом, подальші дослідження у цьому напрямку мають великий потенціал для розширення нашого розуміння структури та функціонування німецької мови, а також для вдосконалення методів її вивчення та викладання.

Список літератури:

1. Гінзбург М. Термінознавство та аспектологія: два погляди на процес. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2012. № 733. С. 10-17.
2. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.
3. Смеречинська О. В. Обставини як засіб вираження одноразовості дії (на прикладі української та німецької мов). *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка*. Серія: «Філологічні науки» (мовознавство): Збірник наукових праць. Дрогобич, 2018. № 10. С. 134-138.
4. Смеречинська О. В. Функціонально-семантичне поле граничності дії в німецькій та українській мовах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2019. 20 с.
5. Соколова С. Аспектуальні категорії українського дієслова на тлі інших слов'янських мов. *Українська мова*. 2003. № 2. С. 61-70.
6. Тарасенко Т. В., Куликова, Л. А., Рябуха Т. В. Особливості становлення видо-часових форм перфекта в германських мовах. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2019. № 30. С. 172-176.
7. Цимбаліста Л. Поєднання дієслова бути з пасивним дієприкметником у функції предиката в українській та німецькій мовах. *Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць*. Дрогобич: Посвіт. 2017. С. 258-267.
8. Baudot D. Aspekt und Aktualität: kleiner Beitrag zur Klärung von Begriffen. *Aspekt und Aktionsarten im heutigen Deutsch/ hrsg. von Laurent Gautier; Didier Haberkorn*. Tübingen : Stauffenburg Verlag, 2004. S. 31-42.
9. Lehmann Ch. Aktualität. URL: https://www.christianlehmann.eu/ling/lg_system/sem/index.html
10. Struk T. Die Wechselwirkung von temporaler und lokaler Deixis beim Ausdruck der aspektualen Semantik im Deutschen. *«Deutsche Grammatik im europäischen Dialog»*. Krakau, 2006. S. 230-238.
11. Weber H. Partizip Präsens und Partizip Perfekt im Deutschen – eine Aspektopposition? *Aspektualität in germanischen und slawischen Sprachen/ hrsg. von A. Kątny*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM. Seria Filologia Germańska. 2000. Nr. 46. S. 109-123.

Hvozdyak O. M., Vesolovskyi O. V. LEXICAL AND GRAMMATICAL MEANS OF EXPRESSING THE CATEGORIES OF TYPE IN GERMAN

The article is devoted to the study of lexical and grammatical means of expressing the categories of type in German. The relevance of the study is determined by the importance of understanding the structure of language, which helps to improve the skills of language analysis and translation. The purpose of the article is to study the linguistic realization of completeness and incompleteness of an action by lexical and grammatical means of the German language. The main objective of the article is to study aspectual semantics and its reflection in linguistic constructions. The article examines various lexical and grammatical forms and their role in expressing the temporal aspects of action, as well as the difference between the perfective and imperfective verbs. It is established that the lexical and grammatical means of expressing the categories of type in German include a variety of lexical items, grammatical constructions and morphological forms that allow expressing certain shades of time, action and its character. The analysis will help to better understand the specifics of the expression of the categories of type in German and their impact on speech practice. The authors of the article analyze these problems and propose their solutions based on scientific research and linguistic concepts in order to promote a better understanding and use of lexical and grammatical means of expressing the categories of type in German. The article emphasizes the connection between the lexical and grammatical means of expressing the categories of type and aspectualization. According to the authors, the disclosure of different contexts of aspectual semantics in linguistic constructions contributes to the development of linguistic science and influences the practical use of language in communication situations.

Key words: aspectual semantics, verb, type category, lexico-grammatical constructions, temporal verbalizers.

UDC 81'367.332.7+811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/19>**Gryshkova R. O.**

Petro Mohyla Black Sea National University

FRANCOPHONE ERGONYMS AS MARKERS OF MULTICULTURALISM IN CANADA

Francophone ergonyms in Canada are under the author's consideration in this article. Canada is a multicultural country where people of different nationalities and ethnic groups peacefully coexist and there are two official languages in this country: English and French. In 1988 the multicultural character of the country was officially recognized when the Government of Canada passed the Multiculturalism Act.

Canadian multiculturalism is caused by the long history of the state – the biggest variety of people in the world with their races and religions call Canada home – creating a mosaic of customs and character. Together with words of British origin, languages of Native Indians Francophone ergonyms reflect people's multicultural values and beliefs, religious variety, personal priorities and different life styles.

The only French speaking but the oldest and the biggest province in Canada, Quebec is famous for its harbor and ports, annual Mardi Gras festival and the Bonhomme Carnaval, an art Anima Gallery, Palladian style cottages and numerous monuments to the founders of the country, outstanding generals and historical battlers. Montreal, the world's second-largest French-speaking city after Paris is alive with French culture, romance and charm. The capital of the province Quebec, a city where past and present meet to create the unique culture for which it is so famous, is a bilingual centre of education, economic, banking and cultural life.

Francophone ergonyms in Canada are considered to be real markers of Canadian multiculturalism as they reflect the state policy of the country which creates equal opportunities for successful development of all nations and nationalities on its territory.

Key words: *Francophone ergonyms, multiculturalism, peaceful coexistence, Native Indians, equal opportunities.*

Introduction. Traditionally in the course of learning English much attention is paid to British and American country study, literature, customs, rituals etc. There are heaps of materials on these topics in popular editions and research works saying nothing about the Internet. Many famous and talented writers, scientists, travelers, philosophers dedicated their publications to American or British values and beliefs, life styles, priorities. At the same time students of philological faculties know much less about Canada: may be because of the lack of academic time for learning, or may be teachers of English themselves have poor knowledge about Canada.

Every educated person knows there are two state languages in Canada – English and French. Language is a reflection of the peculiarities of the world comprehension by its speakers. The development of the society is represented in the proper names of its members, their customs and traditions, folklore, national priorities, ergonyms, which can be considered as the source of our knowledge about the past, a very specific memory about the events which took place long ago.

Even before Canada grew to include the colorful and distinctive population it does, it was unusual in the fact that it is an officially bilingual nation [13]. Canada is proud of its multiculturalism. The native cultures are the only truly indigenous cultures in Canada. However, less than one million people identify themselves exclusively as members of the North American Indian, Inuit or Metis Aboriginal groups.

As it is mentioned in the English edition of the guide book “Canada” issued by Irving Weisdorf & Co. Ltd., “the French colonists were the first to carry the name “Canadians”. Today, Montreal is the second-largest French-speaking city in the world after Paris; there are large concentrations of French-speaking Canadians throughout the entire country. Acadian residents in the bilingual province of New Brunswick speak the French language of the first Atlantic Canada settlers [14].

Much of the Canadian population is made up of British descendants, and naturally, they speak English. Almost four million Canadians are of Scottish or Irish ancestry. Other major groups are German,

Italian, Ukrainian, Dutch, Greek, Polish, Portuguese, Scandinavian – literally every nationality imaginable. More recently, Asians, especially Chinese from Hong Kong, Latin Americans and people from Caribbean have been immigrating in larger numbers. Most of the newcomers head to the large cities, they learn English or French but try to preserve their native language.

In 1988 the multicultural character of the country was officially recognized when the Government of Canada passed the Multiculturalism Act. According to this Act special attention had to be paid to the natives Inuit, who are often called Eskimos. The word *Inuit* means “the people” and is the name that these people use to refer to themselves. *Eskimo* comes from a Canadian Indian term meaning “eaters of raw meat”. The Inuit met the challenge of living in the tundra by making use of the resources they found there – ice, snow, stone, soil, and animals. They build temporary shelters called an *igloo*. Inuit hunters use *kayaks* – small one-person boats made of sealskin. Arctic dogs *huskies* are used for carrying heavy loads across great distances [10, p. 83]. These italicized words have become known far beyond the boundaries of Canada as the markers of living in the North.

Another group of the Canadians, Northwest Coast Indians, are famous for creating *totem poles* to mark special events, a successful hunt or to serve as a family emblem.

Canadians have embraced the idea of preservation, allowing each separate culture to flourish. People of different ethnic groups who also speak English or French besides their native language peacefully coexist in Canada. For many of those who were born in this country English or French has become their native language. The Multiculturalism Act guarantees equal possibilities for the development of any language people use in Canada.

Analysis of relevant researches. In this work we are going to research the Francophone ergonyms (the names of banks, firms, educational, sport and cultural objects) in Canada in order to demonstrate how two state languages not only peacefully coexist in this country but unite people of different nationalities. So first we analyze the notion of “ergonym” itself.

A considerable number of linguistic notions contain the term “onym” in their names: synonym, antonym, chromonym, toponym, anthroponym, presonym, teonym, ergonym etc. Scientific works devoted to the study of all sorts of “onyms” have become widely spread because of the rapid increase of new categories of names and their influence on the social and cultural life of people. Ukrainian researches D.Ganych and O.Oliynyk in their “Dictionary of

Linguistic Terminology” define *onym* as “a word, word combination or a sentence which serves for identifying a certain object among other objects, its individualization and identification. A proper name” [9, p. 287].

“Onym” is the central notion of “onomastics” – (from Greek *onomastikos* – the one which refers to giving names) [11, p. 517] – a branch of linguistics which studies the development, functioning and spread of proper names. The first to use the term “*ergonym*” were European researchers J.C. Richards, J. Piatt, P. Heblom. Later it was used by Americans M. Breal, P. Sjöblom, K. Montgomery. Functioning of Francophone ergonyms in social and cultural life of the country was researched by Canadian scientists Perkins R.T. and Swan M.S. In Ukraine ergonyms were studied by A. Bepalova (on the materials of the companies’ names), D. Buchko and N. Tkachova published a “Dictionary of Ukrainian onomastic terminology” [1], where the definition of ergonyms is given. O. Karpenko researched the ergonyms’ structural types [3, 4], N. Kutuza – ergonyms as elements of an advertisement discourse [5, 6], T. Davydova – “speaking names” in English tales and folklore [2].

Most of the above mentioned linguists devoted their findings to Ukrainian ergonyms, and very few – to Anglophone ones (A. Bepalova, T. Davydova). Their researches of Anglophone ergonyms were based on the proper names spread in Great Britain or the United States of America. They appreciated the role of ergonyms in social and cultural space of these countries having analyzed their structural, semantic and functional peculiarities. But there are no scientific researches in Ukraine where Francophone ergonyms in Canada are studied in the context of multiculturalism.

The subject of this work is researching *ergonyms* as a part of *onomastics*. Ergonyms are the names of companies, banks, factories, plants, educational establishments, cultural objects and sport events, shops etc. They function in a certain environment and reflect people’s attitude towards their social and cultural surrounding. At the same time they influence people’s mental health and psychological situation. We have already researched the linguistic and cultural aspects of Anglophone *ergonyms* in Canada. The results of our work were published in this journal in 2022 [11]. Here we are going to research Francophone *ergonyms* in Canada bearing in mind the fact that there are two state languages in this country and people of French background were among the early settlers here. Now according to the last census 23,2% of Canadians are of French descent while 64,6% are of British origin.

Inuit and Indians account only 0,4%. Other ethnic groups – Mediterranean, Asian, African, German, Ukrainian – taken together form 3,9% [10, p. 155]. But the life styles and traditions of all these ethnic groups are to be taken into consideration by the state to guarantee equal possibilities for the development of every nation.

The aim of the study is: to find Francophone ergonyms in Canada, analyze their functional and cultural characteristics in the context of multiculturalism.

The tasks of the research are:

- to characterize Francophone ergonyms in Canadian linguistic and cultural space in order to define their role in the social life of the country;
- to analyze their functions and psychological influence on the Canadians;
- to prove that Francophone ergonyms are markers of multiculturalism in Canada.

To expose Francophone ergonyms in Canadian linguistic and cultural space such sources of information were used: historical reviews of the country, guide books for visitors, touring guides, reference books, dictionaries and advertizing materials.

Methods of research. To accomplish the tasks of this work the following methods of research were used: analysis of scientific publications on the subject of the research in order to clear out the level of the problem's work out; content- analysis of authentic materials to form the massive of Francophone ergonyms to be studied; descriptive method for characteristics of the semantic meanings of ergonyms; statistics – for generalization of the research's results.

Research Findings. According to New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language multiculturalism is "the emphasis in education on encouraging an understanding of and appreciation for the contributions and cultural identities of various groups in a society" [15, p. 656]. Multiculturalism supposes peaceful coexistence of all people in the country, their cooperation in all spheres of life, mutual understanding, equal access to education and at the same time preserving national traditions, customs, beliefs, life styles. Canadian multiculturalism is caused by the long history of the state now inhabited by not only people of British or French ancestry but also by various Native Indians. When the Europeans arrived the Native Indians were well established and not far behind the explorers in terms of technology. Native Indians spread across Canada had successfully developed a wide range of languages, laws and government. They had well-defined religious beliefs,

trading processes, skills, arts, crafts and survival techniques [13, p. 8].

When Jacques Cartier, the French explorer who claimed New France for king Francis I, came to Quebec in 1535, it was known as *Stradacona*, home to some 1000 natives. More than half a century later, Cartier was followed by another French explorer, Samuel de Champlain, who set up a trading post in 1608. His statue stands outside the *Chateau Frontenac*, Quebec City's most distinctive landmark [16].

As settlers poured in to seek their fortunes in North America, Quebec City quickly became the economic, religious and political heartbeat of New France. In the 17-th and 18-th centuries it saw continuous conflict between French settlers, warring Indians and the English government. French rule finally ended in 1759 but the inhabitants remain fiercely loyal to their francophone roots [16].

The influence of French culture can be seen throughout Quebec province. In many cities and towns the buildings are French in style, and the street signs are written in French. About 85% of the people of Quebec speak French. Most French Canadians are Roman Catholics, as their ancestors were. Moreover, the French in Quebec think of themselves as a distinct society, or one that is different from any other. As one famous journalist wrote, the French Canadians "have their own national holidays, their own music videos, their own literature" [10, p. 156].

Historically by both intentional and inadvertent means the explorers and pioneers brought about an end to the Native's original way of life. Through disease, battles, land losses, near extinction of the buffalo and a long history of conflict and complication, European and especially French discovery is estimated to have reduced the Native Indian population by more than two thirds. The Inuit, or Eskimos, who arrived from Asia after the forebears of all other American Indians, were the last group to give up their traditional way of life. However, partly because of their location in the Arctic, the Inuit remains primarily hunters although they now use more modern housing [13, p. 8].

Quebec, the only French speaking province in Canada, is famous for its harbor and ports, annual *Mardi Gras* festival and the *Carnaval*, an art *Anima Gallery*, Palladian style cottages and numerous monuments to the founders of the country, outstanding generals and historical battlers. Among twelve other Canadian provinces and territories Quebec is considered to be the oldest one. It has a glorious history and is proud of its beautiful cities, hardworking people and gorgeous nature.

There are two big cities in the province of Quebec – Montreal and the City of Quebec, saying nothing about smaller towns and villages.

Montreal, the world's second-largest French-speaking city after Paris is alive with French culture, romance and charm. The *Notre Dame Basilica* built in 1829 is a very popular church in *Old Montreal's Place d'Armes*. *Hotel de Ville* is a gorgeous structure which dates from 1878. *The Saint-Sulpice Seminary*, constructed in 1683, is the oldest structure in Montreal. Among the most worthy and famous galleries and museums is the world-renowned *Musee des beaux arts*. This is the city's main art gallery, with an expensive collection of more than 25000 items. Montreal's modern Olympic Stadium built in 1976 is easily recognized by its inclined tower.

Canadians value several sporting contests not just for fun but also as a means of fostering the country's unity. The wide variety of sporting activities offers perfect opportunities for Canadians to display their talents and to effectively compete with the rest of the world at the international level. Thus Canada has become a country of a variety of games and sports. The country has also shown its dominance in world sports as well as in the Olympic Games. It is already known that winter sports in Canada are very much popular all over the world.

Ice hockey is considered to be the most popular sport in Canada, as the sport has been named as the official national sport in Canada. The Canadian Ice hockey league, "National Hockey League (NHL)" is established both in Canada and the United States. Canada has 7 teams currently playing in NHL. *Montreal Canadiens NHL*, *Montreal Alouettes CFL*, sport complex *Club Montreal Sport et Social*, *Midtown Le Sporting Club Sanctuary* are very popular among French Canadians.

The root of basketball is firmly embedded in Canada. The modern basketball game was founded by a Canadian, James Naismith, in 1891 while working as a physical education instructor in the US. Several players who took part in the first game came from Canada. Baseball has been played in Canada since the beginning and is one of the most popular sports in the country. Aside from famous *bagels and poutine*, Montreal is best known for the first Olympics ever held in Canada during the summer of 1976.

Universities in Montreal provide for higher education both in English and in French. Not only residents of Montreal and other cities and towns of French speaking Quebec province can gain education here but also Native Indians, Inuit and representatives of other local minorities having equal rights use the possibility to study at the university no matter what language they choose. The top universities such as *Universite de Montreal*, *McGill University*, *Concordia*

University as well as *Vanier College*, *College Rosemont*, *College LaSalle*, *Ecole de Technologie Superieure* give higher education to Canadians as well as to international students from different countries including Ukraine. Students can choose the language of teaching as well as special courses for professionally oriented training. These Francophone universities and colleges are in the top 10 Canadian higher educational establishments.

Banking system is highly developed in Canada: the oldest *BMO Banque de Montreal*, founded in 1817 is the first Canadian multinational investment bank and financial services company. *RBC Banque Royale* gives all sorts of financial services to companies and individuals as well as *Banque Nationale du Canada* and *Banque Scotia*. These are the oldest banks in Canada which were founded when the French dominated in this part of the country. But now they serve all strata of the native population and foreign residents.

Canadian multiculturalism is vividly reflected in all kinds of art. Galleries such as *Foundation PHI pour l'art contemporain*, *Galerie d'art Canadien Cazeault*, *Galerie de L'Universite, Montreal L'Artotheque – Centre d'art visual* exhibit classical and modern pieces of art: paintings, sculpture, architecture projects. No matter what community the artist belongs – English-speaking, Francophone or represent native minorities – all of them have equal chances to exhibit their original masterpieces at any state or private gallery. Moreover the small in number residents of the Northern Territories are given preferences in their creativity, folklore, handicrafts.

Cultural life in Montreal is also represented by various museum exhibitions in *Musee de Lachine*, *Musee du Montreal juif*, *Pointe-a-Calliere* (Archeology and History Museum), *Musee des meters d'art du Quebec* and others where the ancient artifacts connected with the history of the country are demonstrated.

Quebec, a city where past and present meet to create the unique culture for which it is so famous, is a bilingual centre of education, economic, banking and cultural life. It means that people who speak both English and French languages work in local administration offices, factories, port and cultural establishments.

The oldest part of Quebec City *the Citadelle* is a sprawling, star-shaped fort with a statue of *Joan of Arc* and the *Earl Grey Terrace*. Near it is the *Musee du Quebec*, housing a collection of over 17000 paintings, sculptures, silver, prints, drawings, photographs and decorative art.

The Chateau Frontenac hotel, the most famous Quebec City landmark, looks like a medieval *French chateau*. This century-old hotel can be seen from

nearly any place within the old city walls. Not far away there is a 15-metre high statue of *Samuel de Champlain*, who founded Quebec City in 1608. A former training square for soldiers *Place d'Armes* is nearby as well as *Musee du Fort*. The *Musee de la Civilisation* is famous for its ultra-modern design. The *VieuxPort Centre D'Interpretation* provides one more journey into Quebec's heritage.

The Roman Catholic church wielded great power over the political and educational life of New France. The *Seminare de Quebec* was founded in 1663 as a training centre for priests. The twin-towered *Notre-Dame Basilica* was the mother church for the religious elite who ruled over New France. The *Ursuline chapel* shelters the tomb of *Marie de L'Incarnation*, Reverend Mother and settler of New France.

Sidewalk cafes are a sure sign of summer in Quebec as for example *La Vieille Maison du Spaghetti*. Restaurateurs here follow the French tradition of haute cuisine. *La Fresque des Quebecois* is painted in *trompe-l'oeil* and tells the story of Quebec's National Capital. The artists created this *fresque* to depict Quebec's architecture, location, its fortification, walls and staircases.

As for educational establishments in Quebec there are some French-language universities which were founded in the 19-th or 20-th centuries. Among them are *Ceger Garneau*, *Ceger de Sainte-Foy*, *Champlain College St. Lawrence*, *FSA UValal – Universite Laval* opened in 1924. *Universite TELUG* is the only French-language university in North America offering all its courses via distance education. There is also *Conservatorie de musique du Quebec* where gifted students of all nationalities can get musical education. Some private colleges and schools as for example *Merici Collegial Prive* are opened to make education closer to the Natives.

Among ten best banks and credit unions in Quebec are *RBC Banque Royale*, *Banque Laurentienne du Canada*, *Banque Td Groupe Financier*, *Banque de Developpment du Canada*, *Institut FranQuebeco-International de la Personne Globale*. All these banks give services to big companies as well as to private people. The names of these banks reflect their French origin but now they serve all clients no matter what language they speak.

Francophone ergonyms in Canadian culinary deserve a special attention as it is clear the French who came to live in Canada in the 18-th and 19-th centuries brought their *recherché cuisine* preferences with them. That is why most restaurants in Montreal and Quebec City bear French names and attract visitors with their refined dishes: *beef*

bourguignon, *ratatouille*, *cog au vin*, *bouillabaisse*, *cassaoulet*, *flamiche*, *French onion soup*, *fondue French*, *soupe de poisons*, *soufflé*, etc. French dishes are popular all over the country because of their *recherché* taste, natural ingredients and delicious flavor.

Everyday life of Canadians in Quebec province is integrated into Francophone names, French fashion shops, supermarkets, schools, cultural objects.

After analyzing a considerable amount of Francophone ergonyms in Canada a conclusion can be made that they really reflect the country's long and glorious history as they refer to various spheres of life. The names connected with feats of the French generals, numerous monuments to historical battles and places of Canadian bravery are commemorated throughout the whole Quebec province. They demonstrate that Canadians remember their pervious generation's heroes and honor their memory.

According to their functions all Francophone ergonyms in Canada can be divided into some groups: historical, educational, informative, nominative, cultural, businesslike, enlightened, memorial, etc. It is necessary to mention that all these functions are aimed at uniting people of different origin and background who work for the benefit of their country. They serve for bringing up the young generations of Canadians in the spirit of patriotism, readiness to develop their native state, glory for its boundless space, rich nature and friendly people.

As far as we can see, most French universities, banks, art galleries and public places were founded in the 19-th century or even earlier when the French dominated in the country. Newly formed educational establishments, banks, sport and cultural events bear mostly Anglophone names. Very few public places remain original Indian names as there are no Native words to be used giving names to any newly founded establishments. Such words are borrowed either from English or from French. As for the tendencies in creating new ergonyms in Canada it is necessary to mention that in most cases they are Anglophone. But no matter where Canadians live – in the industrially developed south of the country or on the vast northern territories, they have equal possibilities for getting education, developing their national crafts, participating in community activity. All these rights are guaranteed by the state which is proud of its multiculturalism.

Further research of ergonyms in Canada should be concentrated on the detailed linguistic analysis of both Anglophone and Francophone ergonyms concerning their connection with Latin and the ancient Greek language.

Bibliography:

1. Беспалова А.В. Структурно-семантичні моделі ергонімів та їх вживання в сучасній англійській мові (на матеріалі назв компаній): Дис. . канд. філ. наук. /А.В. Беспалова-Донецьк, 1987.
2. Беспалова А.В. Аббревіатури в англійській ергонімії /А.В. Беспалова // Одеса, Наук. Записки Одес. держ. ун-т, 1990. Т. 2. С. 14-15.
3. Бучко Д.Г., Ткачова Н.В. Словник української ономастичної термінології. – Харків: «Ранок – НТ», 2012.
4. Давидова Т. Speaking names у казках і народній творчості: лінгвокогнітивний потенціал. – Закарпатські філологічні студії, УжНУ, 2014.
5. Карпенко О.Ю., Дідур О.І. Структурні типи ергонімів. – 36. наук. праць / Гуманітарний центр «Азбука», К.; Вид. дім Дм.Бураго, 2015. – с.154-162.
6. Карпенко О.Ю. Структура індивідуального ергонімічного фрейму. – «Записки з ономастики».- Одеса.- Астропринт, 2007.- с.11-22.
7. Кутуза Н.В. Ергоніми як елементи рекламного тексту // Наук. записки, серія «Філологічні науки». – Кіровоград, КДУ, 2001. – с.34-38.
8. Кутуза Н.В. Структурно-семантичні моделі ергонімів (на матеріалі ергонімікону м. Одеси): Автореф. дис... канд. філол. наук. – Одеса, 2003.
9. Словник лінгвістичних термінів. Упорядники Д.І.Ганич та І.С.Олійник. К., Вища школа, 1985. – 360 с.
10. Banks, James A., Beyer, Barry K., Contreras Gloria “Latin America and Canada”, Macmillan/ McGraw –Hill Publishing Company, NY-2004. p. 83.
11. Gryshkova Raisa. Linguistic and Cultural Aspects of Anglophone ergonyms in Canada. – Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. – Том 33 (72), № 2, Ч. I, 2022. – С.121-126.
12. O'Malley, David. Ottawa Over Time. Magic Light Publishing, 2013.
13. Canada. Irving Weisdorf & Co. Ltd. 2012.
14. New Brunswick: touring guide. Canada, 2013.
15. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language, Lexicon Publications, Inc., Danbury, CT, 1993, p.656
16. Quebec City. Irving Weisdorf & Co. Ltd. 2012.

Гришкова Р. О. ФРАНКОМОВНІ ЕРГОНІМИ ЯК МАРКЕРИ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОСТІ В КАНАДІ

У статті висвітлено результати дослідження франкомовних ергонімів у Канаді, які розцінюються автором як маркери мультикультурності цієї країни. Канада є багатонаціональною двомовною державою, в якій мирно живуть і працюють представники різних національностей і етнічних груп, послуговуючись у спілкуванні англійською та французькою мовами. Акт про Мультикультуралізм, що гарантує рівні права всім народностям на теренах країни, було прийнято урядом Канади в 1988 році.

Мультикультурність Канади пояснюється довгою і славною історією країни, де знайшли дім представники майже всіх національностей, утворюючи мозаїку традицій та характерів. У мові канадійців поряд зі словами британського походження вживаються франкомовні лексичні одиниці, мовні звороти індіанців східного узбережжя та корінних інuitів. Вони відображають різні цінності, вірування, звички, способи життя населення країни.

Квебек, єдина франкомовна провінція Канади, є найбільшою і найстарішою з 12 провінцій і територій Канади. Монреаль як друге франкомовне місто у світі після Парижа та Квебек-сіті нагадують про величну історію країни, ця частина якої була попервах захвачена французами.

Франкомовні ергоніми, відтворюючи назви банків, університетів, спортивних і культурних подій, історичних битв і пам'ятників національним героям, є реальними маркерами мультикультурності Канади.

Ключові слова: франкомовні ергоніми, мультикультурність, мирне співіснування, корінне населення, рівні можливості.

УДК 81'221:821(71).09]:159.942
 DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/20>

Калиновська І. М.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Коляда Е. К.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Калиновська М. В.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВЕРБАЛЬНІ Й НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЗДИВУВАННЯ В КАНАДСЬКИХ ГРАФІЧНИХ РОМАНАХ

У статті розглядаються вербальні і невербальні засоби вираження здивування в канадських графічних романах. Матеріалом дослідження слугують популярні графічні романи відомого канадського автора-карикатуриста Брайєна Лі О'Меллі. Читання графічних романів передбачає розшифрування смислів, закладених у їхніх вербальних і невербальних компонентах. До вербальних компонентів графічних романів належить друкований текст, що включає репліки головних героїв у словесних бульбашках, назви, заголовки, наративний блок чи авторські коментарі у бульбашках або поза ними. Невербальні графічні засоби (ширифт, колір, графічні символи, таблиці, малюнки тощо) підсилюють вербальне висловлення, уточнюють чи дублюють його і є надзвичайно важливими для розуміння графічного роману. Для опрацювання фактичного матеріалу застосовується метод дистрибутивного аналізу; метод інтерпретації допомагає розшифрувати смисли, закладені у вербальних і невербальних компонентах графічних романів.

Здивування – короткочасна емоційна реакція на раптові події, непередбачені ситуації, неочікувані звуки, смаки, побачене чи почуте, яка не має чітко вираженого позитивного чи негативного забарвлення. Аналіз показав, що у досліджуваних графічних романах мовні засоби вираження здивування на фонетичному рівні представлені вигуками, які відображають емоційний стан головних героїв, реакцію на випадкові обставини, неочікуване чи почуте, які підсилені звуконаслідуванням. Вираження здивування на лексичному рівні характеризується добором емоційно-забарвленої лексики. У реакціях персонажів переважають вигуки вираження емоції здивування, а в авторських коментарях – слова, які називають або натякають на емоцію здивування в описі сюжетів, неочікуваних подій. Здивування може бути репрезентоване як вербальними засобами, невербальними засобами, так і їх поєднанням. До невербальних засобів вираження здивування в аналізованих графічних романах належить пунктуація, шрифт, колір. Чим більше здивування, тим більше знаків оклику, більший чи жирніший шрифт, більша кількість повторюваних літер у вигуках. Важливими для розпізнавання емоції здивування у графічних романах є жести та вираз обличчя персонажів (втягнуте обличчя, широко відкриті очі, великі зіниці, підняті брови, привідкритий чи широко відкритий округлений рот).

Ключові слова: канадський графічний роман, вербальний засіб, невербальний засіб, емоція, здивування.

Постановка проблеми. Розвиток інформаційних технологій й візуалізація інформації сприяють збільшенню кількості креолізованих текстів, інформативність і прагматичний потенціал яких досягається завдяки синтезу вербальних і невербальних засобів. Йдеться, зокрема, про комікси та графічні романи, які набули неабиякої популярності у США й Канаді за останні п'ять років й відображають тенденції розвитку графічної літератури загалом. Реалізація категорії емотивності в креолізованих текстах потребує додаткового

вивчення, адже емоції є невід'ємною частиною людського життя, що підкреслює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз публікацій з проблеми дослідження засвідчує відсутність комплексного вивчення категорії емотивності в креолізованих текстах, зокрема засобів вираження емоції здивування в графічних романах.

Частково, теми торкається О. М. Сеньків, яка аналізує вербальні й невербальні засоби творення

образу підлітка у графічних романах жанру фентезі [8]. Мовленнєвий портрет головного героя авторка описує вербальними засобами на фонетичному, лексичному, синтаксичному рівнях у поєднанні з графічними засобами (шрифт, капіталізація, пунктуація, колір тощо) і зазначає, що за допомогою мультимодального тексту у графічних романах краще розкривається образ головних героїв, ніж з використанням лише вербального тексту. Важливість дослідження англomовного коміксу як мультимодального візуально-графічного тексту підкреслює М. Р. Івасишин, яка зазначає, що вербальні та невербальні засоби вводяться авторами у текстовий простір для досягнення певної мети у вираженні їхнього ставлення до дійсності та інтенції висловлювання [3].

Аналіз вербальних засобів вираження емоції здивування на матеріалі текстів англomовної художньої прози висвітлено у публікаціях М. О. Зайцевої [2], О. І. Мікули [6], М. Д. Савчук [7]. Так, М. О. Зайцева аналізує емоцію здивування з позитивною, негативною і нейтральною тональностями [2]. Авторка зазначає, що сигналом емоції здивування є слово *surprise*, яке є ядром цього концептуального поля. До мовних засобів, які виражають здивування з нейтральною тональністю належать мовні одиниці *puzzle*, *wonder*, *odd*. О. І. Мікула зауважує, що номінанти емоції здивування *surprise*, *wonder*, *amazement*, *astonishment* є однаковими за змістом, але різними за ступенем інтенсивності та оцінки [6]. М. Д. Савчук вивчає мовні засоби вираження подиву в англomовній літературі, звертаючи увагу на інтонаційне оформлення висловлювання [7]. На думку авторки, лексеми *surprise*, *wonder*, *amazement*, *astonishment* містять сему подиву і є домінантами лексичного рівня вираження подиву в авторському дискурсі.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні вербальних і невербальних засобів вираження здивування в канадських графічних романах.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких завдань:

- з'ясувати сутність емоції здивування;
- проаналізувати вербальні засоби вираження здивування на фонетичному та лексичному рівнях;
- дослідити невербальні засоби вираження здивування.

Матеріалом дослідження слугують канадські графічні романи Брайєна Лі О'Меллі [12], [13], [14], [15], в яких передана атмосфера сучасного канадського життя Торонто, де живе творець графічних романів.

Зауважимо, що читання графічного роману передбачає розшифрування смислів, які закладені у його вербальних і невербальних компонентах [4]. До вербальних компонентів графічного роману належить друкований текст, що включає репліки головних героїв, назви, заголовки, наративний блок чи авторські коментарі у словесних бульбашках або поза ними. Невербальні графічні засоби (шрифт, колір, графічні символи, таблиці, малюнки тощо) підсилюють вербальне висловлення, уточнюють чи дублюють його і є надзвичайно важливими для розуміння графічного роману.

Для вивчення графічних романів застосовуватимемо метод спостереження, аналіз і синтез. Для відбору досліджуваних вербальних засобів використовуватимемо метод дистрибутивного аналізу. Метод інтерпретації слугуватиме для аналізу вербальних і невербальних засобів вираження здивування у досліджуваних канадських графічних романах.

Виклад основного матеріалу. Емоція здивування відноситься до базових (за класифікацією К. Ізарда [11]). Складність розуміння здивування обумовлена, по-перше, його природою (у мить здивування наш розум ніби порожній, всі розумові процеси немов завмирають, тому реакція подиву не отримує достатнього осмислення), по-друге, швидкоплинністю (здивування з'являється і припиняється раптово; ми не знаємо, як реагувати на стимул, його раптовість породжує у нас почуття невизначеності). Якщо ми знаходимо час, щоб подумати, здивовані ми чи ні, значить ми не здивовані. Здивувати може все несподіване або раптове: звук, запах, смак чи фізичні відчуття, несподівана або раптова думка, зауваження або пропозиція іншої людини (за П. Екманом [10]), раптова, неочікувана ситуація тощо.

Здивування не має чітко вираженого позитивного чи негативного забарвлення. «У момент виникнення воно гальмує всі попередні емоції і спрямовує увагу на подію, ситуацію тощо, яка його спричинила. Емоційну маску здивування утворюють широко розплющені очі, підняті брови і ледь відкритий рот, який набуває овальної форми» [9, с. 182]. «Саме невербально відтворені емоції визначають справжню інтенційну направленість зображуваної особи і читач більше довіряє невербальному» [5, с. 45].

У досліджуваних графічних романах [12], [13], [14] головний герой, музикант Скотт Пілігрим, часто потрапляє у неочікувані ситуації. До прикладу, він не знає, як реагувати, щоб не виказати свого великого здивування, коли зустрічає в парку

відомого канадського кіноактора, який йому дуже подобається, і все, на що він здатний при зустрічі, то просто прокашлятися: *АHEM*. Він та інші персонажі висловлюють здивування, коли дізнаються якусь несподівану інформацію чи вражені чимось, як от Кім Найвз, коли перший раз потрапляє до студії музичної групи Скотта: *WOW...*

Фонетичний рівень характеризується вживанням вигуків здивування у графічних романах, які насичені емоційними діалогами, неочікуваними ситуаціями, несподіваними подіями тощо. Наприклад, *WOO!*; *WOW!*; *WOA!*; *OH!*; *Ah!* виражають неабиякий подив персонажів; *Oh dear!*; *NOOOO!!!* промовляються персонажем у момент раптового подиву, коли він розуміє, що він встряв у якусь халепу тощо; *DAMN!*; *Pah!* вживаються у несподіваних ситуаціях тощо.

До речі, за допомогою вигуків автор може відобразити не лише зорові, але й слухові відчуття, створити необхідну атмосферу. Вони посилюють виразність тексту, а також дозволяють передати більший обсяг інформації й уточнити те, що зображено на малюнку. Наприклад, головна героїня графічного роману «Секунди» [15], власниця ресторану Кеті, зустрічає привида Ліз та отримує можливість змінювати минуле за допомогою магічних грибів, які вона знаходить під порогом свого будинку. Яке ж було її здивування від їх кількості та місця, де вона разом з кухарем Максом їх знаходить: *OH MAN*, *OH WOW*, пробує їх на смак: *DAMN*, *DUDE*. Ці моменти стали ключовими для всього роману, після яких головна героїня постійно опиняється у різних несподіваних для себе місцях, що щоразу викликає неабиякий подив.

Аналіз показав, що найчастотніші вигуки здивування: *Wow!*, *What?*, *Oh!*, *Oh my God!*, *No!*, *Why?*, *Yeah!*, *Ah!*, *Ha!*, *Heh!*, *Who!*, *No way!*, *Gosh!* Серед нечастотних вигуків трапляються такі, як: *My Goodness!*, *Whoopee!*, *Eh!*, *Um!*, *Uh!* тощо. Значно переважають загальноприйняті вигуки, які розуміють усі носії англійської мови, наприклад: *NO!!*, *Wow!*, *OH!* тощо над індивідуальними авторськими, які іноді називають фонетичними okazionalizмами, наприклад: *VOOOSH!!!!*, *WHRRR!*, *WSH!*, причому – чим більший подив головних героїв, тим протяжніший вигук, як наприклад: *NOOOOOOOO!!!!*, *WOOOOOW!!!*, *AAAAAONHHHEEEEE!* Автор часто використовує звуконаслідування, щоб залучити не лише зорові, але й слухові відчуття читачів, створити необхідну атмосферу, підкреслити несподіваність ситуації, неочікуваний звук. Наприклад, *DINGy DONG*, *RIING* – звуки дверного дзвінка;

PLOP, *SLUMP* – звуки незграбних рухів персонажів; *CHEW*, *CHEW* – звуки голосного жування; *ZOOOOM* – звуки втечі персонажів; *CRASH*, *KPOK*, *KROW*, *SWOK*, *KRAK*, *POW*, *SOK*, *WHAP*, *SMURF*, *POOM* – звуки ударів; *CLINK* – звуки падіння монет.

Лексичний рівень характеризується відповідним добром емоційно-забарвлених лексем, їх поєднанням. Лексичні одиниці для відтворення емоцій охоплюють такі групи: 1) мовні одиниці, які безпосередньо виражають емоції; 2) слова, що називають або характеризують емоції людини; 3) мовні одиниці, які можуть і виражати, і передавати емоційне ставлення до будь-якого предмета та явища [1].

У досліджуваних канадських графічних романах, з-поміж проаналізованих вербальних засобів ми зафіксували лише два випадки вживання іменника *surprise* на позначення емоції здивування: головна героїня, власниця ресторану Кеті, готує нову страву, якої не було в меню і представляє її друзям; колишня дівчина Скотта, яка розбила йому серце, популярна співачка Енві Едамс повідомляє його про конкурс музичних груп, де вони змагатимуться. Також виявлено такі лексичні одиниці на позначення здивування: іменники *miracle*, *mystery*, *astonishment*, прикметники *weird*, *amazing*, *awkward*, *strange*, *confusing*, *astonished*, *confused*, *unusual*, *awesome*, *surprising*, *interested*, прислівники *suddenly*, *astonishingly* та дієслова *to wonder*, *to astonish*.

У мові персонажів графічних романів вживаються лексичні одиниці, які безпосередньо виражають емоцію здивування, а в авторських коментарях – слова, які називають або натякають на емоцію здивування в описі сюжетів, неочікуваних подій чи реакцій персонажів, як наприклад: *But something had changed*; *Either she was losing her mind or she'd changed the universe*; *She had been given the second chance*; *Was she even real?*; *What was this?*; *What was she seeing now?*; *This was real life*; *Which was weird*; *Her home had become strange*; *Was she losing her grip on reality?*

Аналізуючи лексику досліджуваних романів, слід підкреслити її експресивність, емоційно-забарвлений характер. Характерною особливістю є, наприклад, вживання слів розмовного стилю на зразок: *Oh yeah!*; *Oh my gosh!*; *Are you kidding?*; *Damn!*; *Shit!*; *Just imagine!*; *Just think!* тощо, які передають здивування головних героїв аналізованих графічних романів. У мовленні персонажів переважають вигуки вираження емоції здивування, на зразок: *What?*; *Why?*; *Really?*; *Are you*

real?, вторинні вигуки, на зразок: *Oh my God!; God!; Jesus Christ!; Christ!; Heaven!; A LIVING HELL!; What the hell...?* Вигуки здивування часто супроводжуються звертаннями, на зразок *dude, bro*, які перекладаються зазвичай українською як «чувак, кент, друзяка», *retard* – «гальмо», *girlz* – «дівулі, дівчиська», інколи з навмисним спотворенням написання цих слів для підсилення емоційного ефекту.

Невербальні засоби автор використовує для підкреслення емоцій та акцентування на певних емоційних станах персонажів. Аналіз досліджуваних романів показав, що пунктуація є найвиразнішим показником емоції здивування персонажів. Насамперед, йдеться про вживання знаків оклику, знаків питання, три крапки чи їхнє поєднання. Слід зауважити, що чим більше здивований персонаж, то тим більше пунктуаційних знаків ми спостерігаємо. Здивування може бути відтворене як з вербальними мовними засобами, так і без них або разом з авторським коментарем. Цей прийом використовується для привернення додаткової уваги до якоїсь події чи ситуації, яка неочікувана.

Цікавим в плані розмаїття емоційного навантаження пунктуаційним знаком є три крапки. Зазвичай, на письмі вони передають незакінченість думки, замовчування, вказують на прихований смисл, актуалізують стан задуманості й невпевненості. У графічних романах три крапки з'являються, коли персонаж перебуває у стані сильної здивованості через випадкові обставини і не знає, як відреагувати. Наприклад, у відповідь на репліку друга *It's like spring out* Скотт Пілігрим мовчить: ... (оскільки на вулиці доволі холодно, сніжить, погода більше схожа на зиму, і зовсім не на весняну). Або в незграбній розмові головного героя й дівчини, яка йому дуже подобається, у відповідь на комплімент щодо взуття, Скотт каже: *They remind me of something but I can't remember what. Um... Am I dreaming?*, Рамона здивована і не знає, як відреагувати, мовчить: ...

Капіталізація репрезентує велике здивування персонажів, що підкреслює неочікуваність ситуації. Чим більший подив, тим більші літери на панелях графічного роману чи більша кількість повторюваних літер. Наприклад, *OOOOOOONNNNNN!!!* Не слід також забувати про гарнітуру. Зазвичай напівжирною гарнітурою чи курсивом можуть виокремлюватися ключові ідеї фрагмента, імена персонажів, елементи з особливим емотивним забарвленням, знаки інших

алфавітів чи символи, інколи зображені рукописні повідомлення персонажів. До прикладу: *@#\$_AH*.

Колір також відіграє важливу роль для вираження емоції здивування. Виявлено, що червоний колір кадру чи шрифту відображає максимальне здивування. Проте, вираження цих емоцій за допомогою кольору трапляється не так часто, як за допомогою розміру шрифту.

У здивованих персонажів досліджуваних графічних романів спостерігаємо витягнуте обличчя, широко відкриті (іноді вирячені) очі, великі зіниці, підняті брови, привідкритий чи широко відкритий округлений рот. Щодо жестів і рухів тіла здивованих персонажів, то найбільш впізнаваною є постава тіла, рух і розташування рук, які можуть бути опущені додолу чи підняті вгору, чи прикривати або торкатися рота. Подив може бути підсилений вербальними мовними засобами чи вживатися без них. Слід зауважити, що вираз обличчя та жести допомагають читачам визначити емоцію здивування у персонажів.

Висновки. Здивування – короткочасна емоційна реакція на раптові події, непередбачені ситуації, неочікувані звуки, смаки, побачене чи почуте, яка не має чітко вираженого позитивного чи негативного забарвлення. У досліджуваних графічних романах мовні засоби вираження здивування на фонетичному рівні представлені вигуками, які відображають емоційний стан головних героїв, реакцію на випадкові обставини, неочікуване, почуте, які підсилені звуконаслідуванням. Вираження здивування на лексичному рівні характеризується добром емоційно-забарвлених слів. У реакціях персонажів переважають вигуки вираження емоції здивування, а в авторських коментарях – слова, які називають або натякають на емоцію здивування в описі сюжетів, неочікуваних подій. Здивування може бути відтворене як вербальними засобами, так і без них. До невербальних засобів вираження здивування в аналізованих графічних романах належить пунктуація, шрифт, колір. Чим більше здивування, тим більше знаків оклику, більший чи жирніший шрифт, більша кількість повторюваних літер у вигуках. Важливими для розпізнавання емоції здивування у графічних романах є жести та вираз обличчя персонажів (витягнуте обличчя, широко відкриті очі, великі зіниці, підняті брови, привідкритий чи широко відкритий округлений рот).

Перспективним вбачаємо дослідження мультимодальності графічних романів та репрезентації в них різних емоційних станів персонажів.

Список літератури:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
2. Зайцева М. О. Актуалізація концепту здивування (на прикладі творів С. Моєма). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сучасні тенденції розвитку мов.* 2015. № 9. Вип. 12. С. 63–72.

3. Івасишин М. Р. Мультиmodalність англomовного коміксу: лінгвальний і екстралінгвальний виміри. 2019. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/09/dis_ivasysyn.pdf (дата звернення: 21.02.2024).
4. Калиновська І., Коляда Е., Калиновська М. Творення комічного в канадських графічних романах фонетичними і графічними засобами. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія*. 2023. № 4. С. 24–27.
5. Космацька Н. В. Вербальні і невербальні засоби творення емоційності інформаційного повідомлення. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія Філологія. Мовознавство*. 2015. Т. 255, Вип. 243. С. 42–46.
6. Мікула О. І. Емоційний концепт «здивування» в мовній свідомості. *Сьомий міжнародний науковий форум. Сучасна іноземна філологія: дослідницький потенціал*. Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2016. Ч. II (Л-Ш). С. 18–20.
7. Савчук М. Д. Мовні засоби вираження подиву в англійській мові. *Філологічні науки*. 2021. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/150250518.pdf> (дата звернення: 21.03.2024).
8. Сеньків О. М. Образ підлітка у графічному романі жанру фентезі (на матеріалі романів Казу Кібуїші). *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 18. 2021. С. 145–151.
9. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки: навчальний посібник. Київ : Академ-видав, 2006. 265 с.
10. Ekman P., Friesen W. *Unmasking the Face: a Guide to Recognizing Emotions from Facial Clues*. Cambridge: Malor Books, 2003. URL: https://www.academia.edu/31060417/_04_2011_Paul_Ekman_Wallace_Friesen_Unmasking_the_Face_a_Guide_to_Recognizing_Emotions_from_Facial_Clues (last accessed: 24.03.2024).
11. Izard C. E. *Human Emotions*. New York : Plenum Press, 1977. URL: <https://pdfcoffee.com/carroll-e-izard-human-emotions-1977pdf-pdf-free.html> (last accessed: 24.02.2024).

Список джерел ілюстративного матеріалу:

12. O'Malley B. L. *Scott Pilgrim and the Infinite Sadness*. 2013. URL: <https://www.zipcomic.com/scott-pilgrim-issue-3> (дата звернення: 2.02.2024).
13. O'Malley B. L. *Scott Pilgrim vs the World*. 2012. URL: <https://www.zipcomic.com/scott-pilgrim-issue-2> (дата звернення: 2.02.2024).
14. O'Malley B. L. *Scott Pilgrim's Precious Little Life*. 2012. URL: <https://www.zipcomic.com/scott-pilgrim-issue-1> (дата звернення: 2.02.2024).
15. O'Malley B. L. *Seconds*. 2014. URL: <https://www.zipcomic.com/seconds-issue-full> (дата звернення: 2.02.2024).

Kalynovska I. M., Koliada E. K., Kalynovska M. V. VERBAL AND NON-VERBAL MEANS OF SURPRISE EXPRESSION IN CANADIAN GRAPHIC NOVELS

The article examines verbal and non-verbal means of surprise expression in Canadian graphic novels. The material of the research is the popular graphic novels by a famous Canadian cartoonist Brian Lee O'Malley. Reading graphic novels involves decoding the meanings embedded in their verbal and non-verbal components. The verbal components of graphic novels include the printed text, which includes lines of the main characters in speech bubbles, titles, narrative blocks, or author's comments in or outside of speech bubbles. Non-verbal graphic means (font, colour, graphic symbols, tables, pictures, etc.) reinforce the verbal expression, specify or duplicate it and are extremely important for understanding the graphic novel. To process the factual material, the method of distributive analysis is used, and the method of interpretation helps decode the meanings embedded in the verbal and non-verbal components of graphic novels.

Surprise is a short-term emotional reaction to sudden events, unforeseen situations, unexpected sounds, tastes, the seen or heard. It does not have a clearly expressed positive or negative colour. The analysis showed that in the graphic novels under consideration the language means of expressing surprise at the phonetic level are represented by interjections that reflect the emotional state of the main characters, reactions to random circumstances, the unexpected or heard, which are reinforced by onomatopoeia. At the lexical level the expression of surprise is characterized by the selection of emotionally coloured words. In the reactions of the characters, interjections expressing the emotion of surprise prevail. In the author's comments, words that name or hint at the emotion of surprise are used to describe plots and unexpected events. The surprise can be represented both by verbal means and without them. Non-verbal means of surprise expression in the analysed graphic novels include punctuation, font, and colour. The greater the surprise, the more exclamation marks are used, the bigger or bolder the font is, more doubled letters in interjections are used. Important for recognizing the emotion of surprise in graphic novels are the gestures and facial expressions of the characters (an elongated face, wide-open eyes, large pupils, and raised eyebrows, a slightly open or wide-open rounded mouth).

Key words: Canadian graphic novel, verbal means, non-verbal means, emotion, surprise.

Лесик І. В.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Ковальчук Л. В.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Літкович Ю. В.

Луцький національний технічний університет

МЕТАФОРИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В ПОЛІТИЧНИХ КАРИКАТУРАХ

Стаття розкриває смислову реальність російсько-української війни через метафоричні концептуальні моделі, які реалізуються за допомогою візуальної інформації, представленій у політичних карикатурах англomовного медійного дискурсу. У межах наукової розвідки звертаємося до виокремлення та інтерпретації візуальних метафор, що репрезентують війну в Україні, із залученням інструментарію концептуальної теорії метафори. Дослідження присвячено виявленню особливостей візуальної та концептуальної взаємодії метафоричних проєкцій у конструюванні образу війни, з'ясуванню прагматичного потенціалу концептуально-метафоричних моделей, які здатні продукувати наочні образні уявлення, апелюючи до досвіду естетичних та емоційних переживань реципієнта. Аналіз метафоричної концептуалізації російсько-української війни у політичних карикатурах англomовного медіадискурсу виявив такі домінуючі метафоричні моделі, як ВІЙНА – це СПОРТ / БОРОТЬБА, ВІЙНА – це ГРА, ВІЙНА – це ТЕАТР, ВІЙНА – це КАТАСТРОФА / СТИХІЙНЕ ЛИХО, ВІЙНА – це ЗЛОЧИН. Результати дослідження показали, що візуальні метафори слугують засобами відтворення образної системи та інтенсифікації вербального вираження концепту ВІЙНИ, на базі чого далі вибудовуються наративи про російсько-український збройний конфлікт та, враховуючи переважно їх конвенціональну природу, полегшують процес сприйняття й опрацювання нової інформації, робить її доступнішою і зрозумілішою для сучасної масмедійної аудиторії.

Ключові слова: метафора, візуальна метафора, концептуальна теорія метафори, вихідний домен, цільовий домен, мапування, політична карикатура, медіадискурс.

Постановка проблеми. Конфлікт в Україні отримав широке висвітлення у міжнародних англomовних засобах масової інформації, ставши центром уваги світової спільноти та об'єктом геополітичних дискусій. Російсько-українська війна знайшла своє відображення в англomовному медійному просторі через особливий жанр візуального вираження – політичні карикатури. Конструювання наочних розгорнутих образів та уявлень у політичних карикатурах ґрунтується переважно на концептуальних метафорах, що є ефективним способом впливу на політичну картину світу через звернення до перцептивного досвіду сприйняття дійсності, емоційних переживань та естетичних почуттів реципієнтів. Розгляд метафоричних реалізацій у політичних карикатурах дозволяє краще зрозуміти способи уявлення та сприйняття цього конфлікту в міжнародному медійному середовищі та визначити, яким чином вони впливають на формування колективної свідомості стосовно цієї складної політичної ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останні дослідження та публікації свідчать про значний інтерес до застосування теорії когнітивної метафори для розуміння того, як концептуалізується війна чи яким чином концепт ВІЙНИ використовується для структурування інших сутностей. Зокрема дослідження Дж. Лакоффа щодо використання метафор війни в політичних промовах та дебатах допомагає розкрити складність політичного дискурсу та вплив метафоричних образів на формування громадської думки та поведінки [11].

Інші дослідження присвячено саме метафоричній репрезентації концепту ВІЙНИ. Однією з таких наукових розвідок є аналіз польських і британських газетних повідомлень на воєнну тематику з метою з'ясування ролі концептуальних метафор у структурі дискурсу [4].

Також було проведено низку досліджень, які фокусуються на метафоричній концептуалізації війни та засобах її вербалізації на матеріалі ста-

тей про російсько-українську війну у провідних англомовних ЗМІ [1; 13].

Проте, беручи до уваги мультимодальність сучасного медійного комунікативного простору, виникає необхідність детальнішого аналізу не лише вербальних, але й невербальних засобів репрезентації концептуальних метафор, які є важливими для розуміння російсько-української війни в глобальному контексті. Цей аспект реалізації концептуальних метафор є недостатньо висвітленим та потребує ґрунтовного вивчення, що й становить **актуальність** нашого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є інтерпретація візуального метафоричного смислу в політичних карикатурах англомовного медіадискурсу. Дослідження спрямоване на виокремлення домінантних метафоричних моделей, які є підґрунтям концептуалізації російсько-української війни, що сприятиме кращому розумінню воєнного конфлікту з боку англомовної аудиторії та вивченню впливу медійних уявлень на формування суспільних поглядів.

Виклад основного матеріалу. Метафора має довгу і суперечливу історію, що сягає поглядів Арістотеля, який описував її як спосіб переосмислення значення слова на основі подібності [2]. Відтоді метафора постійно привертає увагу науковців і залишається об'єктом дослідження в таких галузях, як філософія, лінгвістика, когнітивна лінгвістика, психологія, культурна антропологія, міфологія, естетика, поезика, мистецтвознавство, філологія, герменевтика, риторика, стилістика тощо.

Переосмислення метафори відбулося з появою теорії концептуальної метафори, розробленою Дж. Лакофф та М. Джонсоном [10]. Згідно з цією теорією концептуальна метафора є фундаментальним механізмом людського мислення. Вона структурує людський досвід та формує людське пізнання, сприйняття й поведінку. У концептуальній метафорі «цільовий домен А осмислюється через вихідний домен В». Це розуміння ґрунтується на наборі мапувань, які існують між елементами А та елементами В. Виокремити концептуальну метафору означає знайти цей набір мапувань [9, с. 6].

Основним положенням концептуальної теорії метафори є твердження, що метафора є когнітивним феноменом, який реалізується як у мові, так й у багатьох інших сферах людського досвіду, таких як міфологія, мистецтво, політика, соціальні інститути тощо (див., наприклад, Ч. Форсвіль [7], Е. Гоутлі [8], З. Ковечеш [9, р. 57–67]). Мовні та позамовні прояви метафори є результатом і свідченням реального буття концептуальної метафори.

Останнім часом дослідження невербальної реалізації метафори привертає багато уваги значною

мірою завдяки працям Чарльза Форсвіла [5; 6], Ноеля Керрола [3], Рея Морріса [12] та інших. Як зазначають дослідники, візуальні засоби (фотографії, ілюстрації, відео тощо) є ефективнішим і дієвішим за письмове слово засобом комунікації та способом маніфестації метафоричного мислення.

У текстах англомовного політичного медіадискурсу потужним способом маніфестації метафоричного мислення та візуальної репрезентації концепту ВІЙНА слугують політичні карикатури. Вони спрямовані на викриття будь-чого негативного або ганебного, здійснюють вплив на умонастрої, переконання і погляди людей та на вираження особливої критичної позиції автора щодо теми. Відмінною рисою політичної карикатури є її мультимодальність, оскільки вона складається з поєднання вербальних та візуальних компонентів, розташованих таким чином, що вони конкретизують і висвітлюють різні аспекти одного когнітивно-дискурсивного сценарію чи то заради простого гумору, чи то заради критики, чи то заради того й іншого [14, с. 884].

Найвагоміші образні ознаки російсько-української війни у карикатурах англомовного політичного медіадискурсу виявлено у таких метафоричних моделях, як ВІЙНА – це СПОРТ / БОРОТЬБА, ВІЙНА – це ГРА, ВІЙНА – це ТЕАТР, ВІЙНА – це КАТАСТРОФА / СТИХІЙНЕ ЛИХО, ВІЙНА – це ЗЛОЧИН.

1) ВІЙНА – це СПОРТ / БОРОТЬБА. Ця метафора надає можливість розуміти війну крізь призму змагання та конкуренції, які є характерними для спортивних заходів. Війна осмислюється в термінах спортивних змагань, де сторони конфлікту представлено як команди або атлети, які конкурують за перемогу. Як й у спорті, військові операції є застосуванням стратегій та тактик для досягнення стратегічних цілей. Керівництво країн або військові лідери постають як гравці або капітани команд, котрі ведуть свої «команди» до перемоги. Аналіз військових подій може подаватися крізь призму результатів та перемог, аналогічно до того, як у спорті оцінюються успіхи команд чи атлетів. Ця метафора часто використовується в різних культурних контекстах, включаючи мову, мистецтво, політику та засоби масової інформації для опису стратегічної та змагальної природи війни.

Розглянемо карикатуру (Рис. 1), яка маніфестує вищезазначену концептуальну метафоричну модель. Найперше, слід відзначити спрощене відтворення на карикатурі образів політичних лідерів – Володимира Путіна та Володимира Зеленського, які змагаються у боротьбі. Осмислення війни в термінах виснажливої фізичної боротьби може відображати перспективу того, що обидві

сторони починають відчувати втому або втрату ресурсів. Зображення Зеленського, як учасника поєдинку, що притиснутий до землі, може свідчити про те, що сторони перебувають у нерівних умовах або постають перед труднощами у конфлікті. Проте фізичний вигляд президента України говорить про його рішучість і намір не здаватися, перемогти за будь-яку ціну, вираз його обличчя сповнений лютою ненавистю до суперника, водночас як вираз обличчя Путіна викликає глибоке відчуття антипатії.

Рис. 1. ВІЙНА – це СПОРТ

Джерело: <https://www.spectator.co.uk/article/one-year-on-how-will-the-ukraine-war-end/>

2) ВІЙНА – це ГРА. Ця метафора є способом використання термінології та елементів, пов'язаних зі світом ігор, для опису й розуміння військового конфлікту. У цій метафорі війна розглядається як сценарій чи стратегічна гра, де учасники взаємодіють за певними правилами та призначеннями.

Наведемо приклад карикатури (Рис. 2), яка використовує метафору комп'ютерної гри. Як бачимо, карикатура містить зображення екрана комп'ютерної гри, де відображено картинку та інтерфейс, характерний для військових стратегічних ігор. Зображення кнопок та опцій, які асоціюються зі стратегічними рухами у військових іграх, такі як «атакувати», «рухатися», «захиститися» тощо. Спостереження та аналіз військових подій подано крізь призму комп'ютерної гри, де кожен хід, стратегія та перемога або поразка є елементами гри. Ця метафора підкреслює, що війна не є однозначною, а є складною та багатогранною, як стратегічна комп'ютерна гра з багатьма варіантами ходів. Зображення війни як комп'ютерної гри вказує на те, що для деяких спостерігачів або учасників політичного процесу цей конфлікт відчувається далеким або віртуальним, якщо вони знаходяться в іншій країні або дистанційовані від прямих наслідків війни. Така метафора може привернути увагу аудиторії, особливо молодшого покоління, яке захоплюється комп'ютерними

іграми. Вона може зробити тему війни доступнішою та зрозумілішою для цієї аудиторії.

Рис. 2. ВІЙНА – це ГРА

Джерело: <https://www.spectator.co.uk/article/the-west-is-watching-the-war-in-ukraine-like-it-s-sport/>

3) ВІЙНА – це ТЕАТР. У цій моделі метафоричної репрезентації війни військові події та конфлікти виступають як вистава, а учасники конфлікту – актори на великій театральній сцені. Метафора може використовувати театральну символіку, такі як куліси, маски тощо. Театральна метафора може наголосити на тому, що війна має свої домовленості, підготовку та планування, подібно до того, як режисер готує виставу.

Карикатура (Рис. 3) зображає російсько-українську війну як театральну постановку, «головним режисером» якої є Путін, де все має відбуватися згідно з затвердженим сценарієм. Така метафора слугує засобом висловлення критики його дій, спробою висміяти абсурдність та парадоксальність війни, розв'язаною кривавим диктатором. Використання театральної метафори додає драматичності та емоційної інтенсивності до сприйняття конфлікту.

Рис. 3. ВІЙНА – це ТЕАТР

Джерело: <https://audioboom.com/posts/8033414-theatre-of-war>

4) ВІЙНА – це КАТАСТРОФА / СТИХІЙНЕ ЛИХО. Катастрофа чи стихійне лихо зазвичай є несподіваним та непередбачуваним явищем. Мапування такої ознаки вказує на те, що війна також може виникати неочікувано та мати непередбачувано тяжкі наслідки.

На карикатурі (Рис. 4), що метафорично зображує російсько-українську війну як катастрофу «Титаніка», Росія уособлює «Титанік», символізуючи величезну імперію чи силу, яка переконана у своїй непереможності. Україну зображено як айсберг, невелика країна, яка знаходиться у конфлікті з великим супротивником. У зіткненні зі справжнім айсбергом «Титанік» зазнав катастрофи. Така метафорична проекція на цільовий домен може вказувати на трагічні та непередбачувані наслідки війни й для Росії.

Рис. 4. ВІЙНА – це КАТАСТРОФА

Джерело: <https://www.washingtonpost.com/comics/2022/03/19/vladimir-kazanovsky-cartoons-ukraine-putin/>

5) ВІЙНА – це ЗЛОЧИН. Ця концептуальна метафора виводить у фокус сприйняття саме морально-етичний аспект війни. Дж. Лакофф і М. Джонсон, описуючи сутність концептуальної метафори, зазначали, що коли один домен структурується в термінах іншого, це висвітлює (“highlights”) його певні аспекти, одночасно приховуючи (“hiding”) інші [10, с. 10].

Візуальна реалізація метафори ВІЙНА – це ЗЛОЧИН (Рис. 5) підкреслює провину та моральну

відповідальність Путіна, як особу, яка ініціювала та веде війну, вказує на необхідність покарання винних у воєнних злочинах. У реципієнта такий візуальний образ викликає негативне сприйняття та осуд актів військової агресії.

Рис. 5. ВІЙНА – це ЗЛОЧИН

Джерело: <https://www.ft.com/content/63fc662c-098d-4263-b69b-34d55c9f5e0a>

Висновки. Високий рівень метафоризації російсько-української війни у політичних карикатурах сучасних масмедійних засобів комунікації зумовлений метою зробити конфлікт зрозумілим та емоційно виразним для реципієнта.

В результаті дослідження виявлено, що російсько-українська війна концептуалізується в карикатурах англомовного політичного медіадискурсу через такі конвенційні метафори як ВІЙНА – це СПОРТ / БОРОТЬБА, ВІЙНА – це ГРА, ВІЙНА – це ТЕАТР, ВІЙНА – це КАТАСТРОФА / СТИХІЙНЕ ЛИХО, ВІЙНА – це ЗЛОЧИН. Вони ґрунтуються на повторюваних систематичних взаємозв'язках між явищами зафіксованими у нашому досвіді, що спрощує сприйняття нової інформації, робить її доступнішою для сучасної медійної аудиторії та гарантує відносну простоту декодування прихованого смислу.

Проведений аналіз не охоплює всі можливі метафоричні втілення російсько-українського конфлікту у політичних карикатурах. Застосування запропонованої методики на більш репрезентативному дослідницькому матеріалі відкриває перспективи для подальших досліджень.

Список літератури:

1. Ницполь В. І. Метафорична концептуалізація війни в американському медіадискурсі (на матеріалі статей про російсько-українську війну). *Folium*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. No 2. С. 53–59.
2. Aristotle. *Poetics* / ed. by S. Halliwell. Cambridge : Harvard University Press, 1995. 542 p.
3. Carroll N. E. A Note on Film Metaphor. *Journal of Pragmatics*. 1996. Vol. 26(6). P. 809–822.
4. Fabiszak M. A Conceptual metaphor approach to war discourse and its implications. Poznań : Wydawnictwo Naukowe UAM, 2007. 270 p.
5. Forceville C. Pictorial Metaphor in Advertisements. *Metaphor and Symbolic Activity*. 1994. Vol. 9(1). P. 1–29.

6. Forceville C. Pictorial Metaphor in Advertising. London : Routledge, 1996. 248 p.
7. Forceville C. Nonverbal and multimodal metaphor in a cognitivist framework : agendas for research. *Multimodal Metaphor*. Berlin : Mouton de Gurter, 2009. P. 19–42.
8. Goatly A. Washing the Brain: Metaphor and Hidden Ideology. Amsterdam : John Benjamin, 2007. 431 p.
9. Kövecses Z. Metaphor. A Practical Introduction. Oxford : Oxford University Press, 2002. 285 p.
10. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
11. Lakoff G. Metaphors and war : The metaphor system used to justify the war in the Gulf. *Thirty years of linguistic evolution*. / Ed. by M. Putz. Amsterdam : John Benjamins, 1992. P. 463–481.
12. Morris R. Visual Rhetoric in Political Cartoons : A Structuralist Approach. *Metaphor and Symbolic Activity*. 1993. Vol. 8(3). P. 195–210.
13. Petiy N. Conceptual metaphors verbalizing war in Ukraine in media discourse. *Věda a perspektivy*. Vol. 2 (21). 2023. P. 203–215. <http://perspectives.pp.ua/index.php/vp/article/view/3781>
14. Vereza S. C., Dienstbach D. A wave of metaphors : image and visual metaphors in cartoons from a cognitive-discursive perspective. *Revista da Abralín*. Vol. 20. No. 3. 2021. P. 874–899.

Lesyk I. V., Kovalchuk L. V., Litkovych Yu. V. METAPHORICAL CONCEPTUALISATION OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN POLITICAL CARTOONS

The article reveals the reality of the Russia-Ukraine war through metaphorical conceptual models that are realized through visual information presented in political cartoons in the English-language media discourse. The research deals with the identification and interpretation of visual metaphors representing the war in Ukraine, using the tools of the conceptual theory of metaphor.

The study is devoted to identifying the peculiarities of visual and conceptual interaction of metaphorical mappings in constructing the image of war. It clarifies the pragmatic potential of conceptual-metaphorical models, which is due to their ability to produce visual imagery, appeal to the experience of the recipient's aesthetic and emotional feelings.

The analysis of the metaphorical conceptualization of the Russia-Ukraine war in political cartoons of the English-language media discourse revealed such dominant metaphorical models as WAR IS SPORT, WAR IS GAME, WAR IS THEATER, WAR IS CATASTROPHE / NATURAL DISASTER, WAR IS CRIME. The results of the study showed that visual metaphors serve as a means of reproducing the image system and intensifying the verbal expression of the concept of WAR, on the basis of which narratives about the Russia-Ukraine armed conflict are further built. Taking into account their mainly conventional nature, they facilitate the process of perception and processing of new information, making it more accessible and understandable to the modern mass media audience.

Key words: *metaphor, visual metaphor, conceptual theory of metaphor, source domain, target domain, mapping, political cartoon, media discourse.*

Матвієнків О. С.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Горностай Л. М.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ЕКСПРЕСИВНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ДОБИ ПОСТМОДЕРНУ

Стаття присвячена вивченню експресивного переосмислення фразеологічних одиниць (далі – ФО) в англomовному художньому тексті. У процесі дослідження виокремлено найважливіші типи переосмислення: порівняння, метафора, метонімія, евфемізм. Схарактеризовано лінгвістичні визначення метафоричного і метонімічного переосмислення ФО та розкрито особливості вживання їх у англomовних художніх текстах. Визначено, що переосмислення встановлюється шляхом накладення ФО на їх прототипи, якщо вони збігаються за лексичним складом, і зіставлення їх в разі відсутності такого збігу. Переосмислення значення ФО, які не проходили етап змінного сполучення слів, може бути встановлено шляхом порівняння значення ФО з буквальними значеннями її компонентів. Можуть використовуватися також словникові дефініції. При частковому переосмисленні компонент з буквальним значенням у складі ФО зазвичай входить і до складу дефініції. Виділено два основних типи фразеологічного переосмислення: переосмислення при вторинній номінації і переосмислення при третинній номінації. Переосмислення при вторинній фразеологічній номінації буває двох типів – просте і складне. Шляхом простого переосмислення утворюються ФО, прототипами яких є змінні словосполучення чи речення, значення яких опосередковані. Складне переосмислення при вторинній фразеологічній номінації виникає так само, як і просте переосмислення, шляхом перетворення буквального значення прототипу. Але при складному перетворенні завжди є ускладнюючий чинник – невмотивованість значення ФО, асоціації з позамовними чинниками в якості попередньої ланки в процесі переосмислення. Розглядаючи переосмислення ФО у художніх контекстах, можемо констатувати, що для авторських зворотів характерне вживання в одиничному контексті і позначення одиничного об'єкта. Таке переосмислене значення ФО успадковане від індивідуально-авторського звороту, який є утворенням вторинної номінації і пов'язаний з певним контекстом. У художніх текстах доби постмодерну ФО включаються в експресивні форми словосполучень, речень і протяжніших фрагментів тексту, сприяючи посиленню інформативно-образного потенціалу тексту.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, переосмислення, художній текст, метафора, метонімія, фразеологічне значення.

Постановка проблеми. Фразеологічні одиниці – це найвиразніша частина словникового складу мови не лише окремої людини, а цілих країн. У кожного суспільства в різні віки були і є вирази, які характерні саме їм, які відображають їхні звичаї, культуру народу. Більшість ФО за походженням – це застигли народні метафори, порівняння, метонімії, частини прислів'їв і приказок. Образні уявлення, виражені цими засобами, відображають будь-які факти життя та побуту, характеризують людину. Активне уживання сучасними письменниками усієї палітри ФО з великим експресивно-образним потенціалом сприяє збіль-

шенню інформативного об'єму фразеологічного контексту, вимагаючи високого рівня розвитку лінгвокультурного тезаурусу адресата. Свідченням цього є багатий і різнобічний репертуар прийомів уведення ФО у художній текст доби постмодерну, напрацьований у сучасному англomовному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фразеологічні одиниці були неодноразово предметом спеціальних досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених. Зокрема, увага дослідників прикута до вивчення ФО у художньому дискурсі – Н.Г. Лисецька, Т.П. Свердан, Н.Г. Скиба,

С.Б. Пташник, Л.Ф. Щербачук, Л. Джегер, С. Гріс, Т. Гербст, С. Фаульгабер, П. Уріг, Дж. Сінклер, А. Стефанович, В. Коллер та ін., дослідження котрих проведено на матеріалі різних мов у різножанрових художніх текстах. Однак наразі подібуюмо мало праць, які висвітлюють фразеологію англійської мови постмодерного періоду.

Постановка завдання. Метою статті є розкрити особливості експресивного переосмислення фразеологічних одиниць в англійській мові художнього тексту доби постмодерну.

Виклад основного матеріалу. Найважливішими типами переосмислення є *порівняння, метафора, метонімія, евфемізм*. В якості метафори розуміють механізм мови, який полягає у вживанні слова, що позначає певний клас предметів, явищ, для найменування об'єкта, що входить в інший клас об'єктів, аналогічний цьому в будь-якому відношенні. Інакше кажучи, метафора (гр. *metaphora* – переміщення, віддалення) – один з основних тропів, який полягає в перенесенні ознак з одного предмета, явища на другий на підставі подібності [3, ст. 88].

Крім метафоричного переосмислення, в основі ФО може лежати переосмислення метонімічне. Механізм метонімічних переосмислень являє собою перенесення найменувань явищ, предметів і їх ознак за їх суміжністю або ширше – за їх зв'язком у просторі та часі [2, с. 197]. Метонімія звертає увагу на індивідуальну рису, дозволяючи адресату мови ідентифікувати об'єкт, виділити його з області спостережуваного, відрізнити від інших присутніх з ним предметів (метафора зазвичай дає сутнісну характеристику об'єкта). Наприклад значення ФО **there's no rose without a thorn; no joy without alloy; no sweet without some bitter; there is no pleasure without pain; honey is sweet, but the bee stings; no garden without its weeds – немає троянди без колючки** = бути капризним (*capricious*).

Будь-яка узуальна або оказіональна зміна фразеологічного значення є його перетворенням. Перетворення також включає зміну семного складу ФО, тобто структурну перебудову їх значення при деяких видах фразеологічної деривації, наприклад, при архаїзації компонентів ФО. Образне переосмислення – один з видів перетворення. Повторне перетворення характерне для фразеологічного значення, а переосмислене – для ідіоматичного. При оказіональній зміні ФО можливі як повторне перетворення, так і образне переосмислення. Визначення терміна “переосмислення значення” представляє значні труднощі.

В сфері фразеології проблема ще більш заплутана, ніж у лексиці, внаслідок складності семантичної структури ФО (просте і складне переосмислення), структурного розмаїття прототипів ФО, високої питомої ваги внутрішньої форми і конотації в структурі фразеологічного значення і складності компонентного складу фразеологізмів. При аналізі переосмислення надзвичайно важливо враховувати характер прототипу ФО, зокрема й позамовні чинники, що передували її появі.

Переосмислення встановлюється шляхом накладення ФО на їх прототипи, якщо вони збігаються за лексичним складом, і зіставлення їх в разі відсутності такого збігу. Переосмислення значення ФО, які не проходили етап змінного сполучення слів, може бути встановлено шляхом порівняння значення ФО з буквальними значеннями її компонентів. Можуть використовуватися також словникові дефініції. При частковому переосмисленні компонент з буквальним значенням у складі ФО зазвичай входить і до складу дефініції.

Для того, щоб сформулювати визначення переосмислення, треба виділити його найважливіші ознаки шляхом розгляду основних типів переосмислення. Залежно від характеру переосмислення, від мовної техніки, яка використовується, від рис позначення об'єктів можна виділити два основних типи фразеологічного переосмислення: переосмислення при вторинній номінації і переосмислення при третинній номінації. Номінація – це процес і результат найменування, при якому мовні елементи корелюють з позначеними ними об'єктами [2, с. 199]. Переосмислення при вторинній фразеологічній номінації буває двох типів – просте і складне.

Просте переосмислення. Шляхом простого переосмислення утворюються ФО, прототипами яких є змінні словосполучення чи речення, значення яких опосередковані. Прикладами є метафоричні фразеологізми типу ФО: *to lose one's heart* [1] (to one) віддати своє серце комусь, закохатися; 2) (to something) захопитися чимось, полюбити когось] → [1, с. 628], *to put words into one's mouth* [нав'язувати свої думки, підказувати комусь, що треба говорити] → [1, с. 802].

Метафоричне переосмислення – це перенесення найменування з одного денотата на інший, асоційований з ним, на основі реальної чи уявної схожості. Метафоричне переосмислення є найпоширенішим видом переосмислення. В основі метафоричного переосмислення можуть лежати найрізноманітніші типи подібності, наприклад, подібність дій. Так, ФО *to make a living* [заробляти

собі на існування, на шматок хліба] → [1, с. 639], у фактурі художнього тексту може контекстуально відбивати позитивні або негативні стани антропоморфів художнього дискурсу: *an income sufficient to live on or the means of earning it vs. the pursuit of a lifestyle of the specified type*. Перенесення назви з денотата прототипу ФО → *sufficient to live*, на денотат ФО → *not good enough / unsuccessful*, що є абстракцією від першого, заснований на схожості дій. Спільним для обох дій, тобто їх семантичним інваріантом, є “*sufficient to live*”. Значення прототипу конкретне, а значення ФО контекстуальне, і може відноситися до цілого класу об’єктів, які можна зробити приємнішими або неприємнішими. Отже, метафоричне переосмислення поєднується з розширенням значення. У контексті ж зазвичай вичленяється референт, тобто один об’єкт з цього класу денотатів [2, с. 200].

Виділяють два основних типи змістовних зв’язків між значеннями в слові: імплікаційний і класифікаційний. Імплікаційні зв’язки відображають реальні взаємодії і залежності сутностей об’єктивного світу (причина → наслідок, вихідне → похідне, дія → мета, процес → результат, частина → ціле, суміжність у просторі і т. д.). Метонімія – це окремий випадок імплікації. Щодо класифікаційних зв’язків, то їх підставою є спільність сутностей об’єктивного світу за виявленими ними ознаками. Такі зв’язки встановлюються у свідомості, але відображають не реальний зв’язок між відповідними сутностями, а спільність притаманних їм ознак. Метафора розглядається як окремий випадок класифікаційного зв’язку. Спостереження щодо метонімії та метафори у сфері лексики відносяться також і до фразеології.

Метафора може позначати не тільки спільність ознак, притаманних сутностям об’єктивного світу, але й ознаки, приписувані їм людиною, внаслідок чого метафора менш об’єктивна, ніж метонімія. Метонімія виключає фантазію, тому що ґрунтується на асоціативних зв’язках. У метафори порівняно з метонімією більш високий ступінь абстракції і більше віддалення від денотата, а також свобода вибору ознаки, яка кладеться в основу переосмислення.

Крім повного переосмислення, фразеологізм також властиво і часткове переосмислення. Воно характерне, наприклад, для стійких порівнянь (*similes*), як ад’єктивних, так і дієслівних: *(as) dead as a doornail*. Всі ці однолітеральні порівняння відносяться до людей. Перший компонент порівняння вживається у своєму буквальному значенні. Змінні прототипи стійких порівнянь зустрі-

чаються рідко. Так, якщо про людину говорять *(as) dead as a doornail* – зовсім мертвий, без будь-яких ознак життя, то порівняння є фразеологізмом, а якщо порівняння вживається відносно дверного цвяха, то це змінне словосполучення (*comparison*). Роль позамовного чинника у таких випадках очевидна.

ФО *(as) dead as a doornail* [зовсім мертвий, без ознак життя] → [1, с. 262]:

Jay was spreadeagled on the floor below, blood pooling around his head and freckling the terrazzo. His eyes were open, giving him an air of, if anything, surprise. “Dead as a doorknob,” Chick muttered to himself.

“I think that’s as dead as a doornail,” Andrea murmured, gazing at the blood-glazed tiles [4, p. 329].

Переосмислення ФО може бути засноване на сукупності буквальних значень її компонентів в тих випадках, коли змінний прототип не вживається у мові. Подібні звороти є зазвичай яскравими зразками фразеологічного новаторства їх творців. В деяких випадках сукупність буквальних значень компонентів позначає неіснуючі, ідеалізовані об’єкти і ситуації: **ФО** *tarred with the same brush* [однакові люди = одного поля ягода, одного тіста книш, два чоботи – пара] → [1, с. 932]:

But one afternoon the woman knocked on my door and said the volunteers were a credit to the country, no wonder we were winning the war. And then she asked if she could help. I thanked her but told her no, we had more than enough volunteers. It wasn’t true, and she was embarrassed, but what was I to do? She was an undesirable, after all. She turned away. The next morning I found four loaves of bread at my door: Please give this to the soldiers. I fed it instead to the birds in Lenin Park. I did not wish to be tarred with their brush [7, p. 19].

ФО *to beat around the bush* [перен. підходити до справи здаля, обережно; = ходити кругом та навколо] → [1, с. 74]:

The comrades got in touch. They must’ve decided I’m more use to them over there than back here. Anyway, after that endless beating around the bush, all of a sudden they can’t wait to see the last of me [5, p. 441]. **ФО** *to get in touch (with)* [встановити контакт; встановити безпосередній зв’язок (з кимсь, чимсь)] → [1, с. 377].

Особливістю ФО, в основі яких лежать фантастичні образи, є позначення ними цілком реальних денотатів. Словом, реальне позначається через нереальне. Навіть фантастичні образи породжуються дійсністю. ФО, буквальні значення компонентів яких у своїй сукупності позначають уявні об’єкти,

часто засновані на порушеннях формальної логіки та семантичної несумісності компонентів:

а) логічне протиріччя, пов'язане з двома взаємовиключними поняттями: **ФО** *to set one's teeth on edge* [дратувати чийсь нерви, дратувати слух] → [1, с. 851], **ФО** *to shoot one's mouth off* [амер. сл. базікати, ляпати язиком (особл. голосно і хвастовито на малознайому тему)] → [1, с. 858];

б) безпосереднє протиріччя, яке полягає в тому, що в даному понятті мислиться ознака, не властива йому, наприклад, **ФО** *to tickle (one) to death* [робити приємність (комусь)] → [1, с. 950];

в) абсурдне протиріччя, яке полягає в об'єднанні ознак з різних областей, що робить поняття абсурдними **ФО** *to make a silk purse out of a sow's ear* [досягти гарних наслідків за несприятливих умов; зробити людину з когось, перевиховати когось] → [1, с. 644].

Логічні помилки, заважаючи правильно думати, є негативним маркером міркування. Але деякі з подібних порушень сприяють створенню яскравих, образних фразеологізмів, як оціночних, так і безоціночних. Денотати прототипів ФО, зокрема й фантастичні, тобто псевдоденотати, можуть бути графічно зображені, оскільки вони детерміновані сукупністю буквального значення компонентів фразеологізмів і відрізняються великою варіативністю.

Образотворча функція ФО істотно відрізняє їх від слів. Метафоричні й метонімічні образи легко передаються через зорові образи. Просте переосмислення фіксуємо у тих випадках, коли другий фразеосемантичний варіант є похідним від першого, що має буквально, але ускладнене значення. Цей тип переосмислення властивий ідіофразеоматичним зворотам, наприклад, **ФО** *to hold one's ground* [не здавати позицій; твердо, уперто триматися; не відступати] → [1, с. 500]:

The hooligans had found a couple of short white sticks and had shoved them into the ground as goalposts.

*A middle-aged man who looked like a war veteran – he wore an old military hat tilted at the angle – was trying to get at the sticks, but he was being pushed back by the teenagers. He was screaming at them but, from my distance, I couldn't **make out his words**. The hooligans were circling him and jabbing his chest, but he was **holding his ground** [7, р. 160–161]. У цьому контексті вживається ще одна ФО *to make out the words* [розібрати, прочитати слова] → [1, с. 655].*

Більшість змінних сполучень лексем, які є прототипами антропоцентричних ФО, носить антропоцентричний характер, відноситься до людини

або до того, що з нею пов'язане. Це справедливо щодо дій, висловлень у наведеному фрагменті.

У всіх подібних випадках спостерігається звуження значення ФО в порівнянні з її прототипом. Зустрічаються випадки, коли прототип позначає предмет або відноситься до тварини, а ФО – тільки до людини: **ФО** *set the cat among the pigeons* [спричиняти проблеми або розчарування] → [6, с. 63]:

He himself had disliked school and had made life difficult for the teachers, he said. I didn't think this had been Laura's motive, but I didn't say so.

*I didn't mention the false doctor notes to him: that would have **set the cat among the pigeons**. Bothering teachers was one thing, **playing hookey** would have been quite another. It smacked of delinquency [5, р. 461]. **ФО** *to play hookey* [не відвідувати (школи тощо), прогулювати] → [1, с. 763].*

Складне переосмислення. Складне переосмислення при вторинній фразеологічній номінації виникає так само, як і просте переосмислення, шляхом перетворення буквального значення прототипу. Але при складному перетворенні завжди є ускладнюючий чинник – невмотивованість значення ФО, асоціації з позамовними чинниками в якості попередньої ланки в процесі переосмислення.

ФО *to stretch out one's finger* [хоч щось зробити, = пальцем поворухнути] → [1, с. 898]:

*At night they put more wood on the fire and make hot chocolate. Clarinda loves to listen to me play the piano. She says I am a brilliant (which is quite a lie, even for her). Perhaps I am getting better, but how I wish I **could stretch my fingers further**. To be my own orchestra [7, р. 181].*

Під невмотивованістю фразеологічного значення, як у наведеному прикладі, розуміється відсутність синхронного дериваційного зв'язку між значенням ФО і буквальними значеннями її компонентів. Внаслідок невмотивованості відбувається зміна ознак, що позначаються фразеологізмами: зникають ознаки, властиві їх прототипам, і виникають нові. Невмотивованість значення не перешкоджає комунікації, бо воно підтримане традицією вживання.

Метонімічне переосмислення – це перенесення найменування з одного денотата на інший, асоційований з ним за суміжністю. Зустрічаються ФО з подвійним, метафоро-метонімічним переосмисленням. Складне переосмислення невмотивованих ФО встановлюється шляхом діяхронного етимологічного аналізу.

Деякі ФО в сучасній англійській мові пішли від авторських зворотів, що мають буквально значення. **ФО** *a flood of tears* [море, потік сліз] → [1, с. 342]:

Finally, realizing he was waiting for me to say something, I muttered, "I couldn't bear to hear the world eulogizing him... It would be so painful for me, I'd be in flood of tears through the entire service. I'm trying to come to grips with my grief" [8, p. 38]. У цьому прикладі вжита ще одна ФО *to come to grips (with one, something)* [1] зчепитися (про борців); 2) *перен.* вступити в боротьбу; 3) *перен.* підійти дуже близько → [1, с. 231].

ФО *the salt of the earth* [сіль землі (*етим. бібл.*)] → [1, с. 834]:

Jake was not a moody man, nor was he temperamental, and like me he was usually on an even keel. Quite aside from that, I always thought of him as being straightforward, honest and dependable. The salt of the earth: and my best friend, the one I relied on [8, p. 96–97].

Висновки. Розглядаючи переосмислення ФО у художніх контекстах, можемо констатувати,

що для авторських зворотів характерне вживання в одиничному контексті і позначення одиничного об'єкта. Таке переосмислене значення ФО успадковане від індивідуально-авторського звороту, який є утворенням вторинної номінації і пов'язаний з певним контекстом. Подібне переосмислення значення ФО можна назвати редулькованим. У аналогічній ФО, на відміну від індивідуально-авторського звороту, внаслідок властивій їй фразеологічній стійкості, не обмеженої рамками одиничного контексту, ширше використання. В рамках вторинної фразеологічної номінації редульковане переосмислення поєднується з розширенням обсягу поняття внаслідок розширення сполучуваності. Як нам видається в результаті здійсненого аналізу, дослідження переосмислення ФО було б корисно продовжити із залученням більш широкого матеріалу, в тому числі з інших мов і їхнім зіставленням.

Список літератури:

1. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. К. : Знання, 2005. 1056 с.
2. Бехта І., Матвієнків О. Фразеологічний модус англomовного художнього дискурсу: монографія. Львів-Рівне : Волин.обереги, 2022. 304 с.
3. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я. Єрмоленко. К. : Либідь, 2001. 224 с.
4. Atkinson K. Emotionally Weird. London : A black Swan book, 2001. 402 p.
5. Atwood M. The Blind Assassin. London : Virago Press, 2001. 641 p.
6. Collins Cobuild Dictionary of Idioms, HarperCollins Publishers Ltd. 1995. 494 p.
7. McCann C. Dancer. London : Phoenix, 2003. 342 p.
8. Taylor Bradford B. Where You Belong. London : Harper Collins Publishers, 2000. 472 p.

Matvienkiv O. S., Hornostai L. M. EXPRESSIVE REINTERPRETATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN POSTMODERN ENGLISH LITERARY TEXT

The article is devoted to the study of expressive reinterpretation of phraseological units in postmodern English literary text. In the process of research, the most important types of reinterpretation are singled out: comparison, metaphor, metonymy, euphemism. Linguistic definitions of metaphorical and metonymic reinterpretation of a phraseological unit are characterized and features of their use in postmodern English literary texts are revealed. It was determined that reinterpretation is established by superimposing phraseological units on their prototypes if they coincide in terms of lexical composition, and comparing them in the absence of such a coincidence. Reinterpretation of the meaning of phraseological units, which did not pass the stage of variable combination of words, can be established by comparing the meaning of phraseological units with the literal meanings of their components. Dictionary definitions can also be used. With partial reinterpretation, a component with a literal meaning in the composition of the phraseological unit is usually also included in the composition of the definition. Two main types of phraseological reinterpretation are distinguished: reinterpretation with secondary nomination and reinterpretation with tertiary nomination. Reinterpretation with secondary phraseological nomination is of two types – simple and complex. By simple reinterpretation are formed phraseological units, the prototypes of which are variable phrases or sentences, the meanings of which are mediated. Complex reinterpretation with secondary phraseological nomination occurs in the same way as simple reinterpretation, by transforming the literal meaning of the prototype. Examining the reinterpretation of phraseological units in literary texts, we can state that the use in a single context and designation of a single object is characteristic of author's expressions. Such a reinterpreted meaning of a phraseological unit is inherited from the individual authorial expression, which is the formation of the secondary nomination and is associated with a certain context. In the postmodern literary texts, phraseological units are included in expressive forms of word combinations, sentences and longer fragments of the text, contributing to the strengthening of the informative and figurative potential of the text.

Key words: phraseological unit, reinterpretation, artistic text, metaphor, metonymy, phraseological meaning.

Matkovska M. V.

Kamyanets-Podilskiy Ivan Ohienko National University

FRAMING THE SCENES OF LINGUISTIC ACTIONS BY MEANS OF DIRECTIVE POLYILLOCUTIONARY VERBS IN THE EARLY MODERN ENGLISH LANGUAGE

The paper is devoted to an outline analysis of the directive polyillocutionary verbs, namely how these verbs frame the linguistic actions. These verbs have been investigated in the discourse of the Early Modern English period. The attention is focused on the verb, as it becomes the central conception, around which different ideas in the perceiving of the world are gathered. Especially important is the role, that verb plays in process of understanding, reasoning and other cognitive processes.

The author examines the language phenomenon of polyillocutiveness which may be defined as an ability of certain illocutionary verbs to have in their deep structure alongside with locative some a certain illocutionary one which is the most suitable for the speaker's communicative intention. One and the same polyillocutionary verb can realize its various potential illocutive senses (meanings), which depend on the communicative situation.

Within the group of the polyillocutionary verbs there exists a subgroup of verbs with the common meaning of directiveness and the main point of them is to get the hearer to do something; the speaker expresses a wish and the proposition specifies a future act to be done by the hearer. Otherwise these verbs may denote other intentions, for example, assertive, commissive, declarative, etc.

The author examines basic directing polyillocutionary verbs, such as to advocate, command, to request, to beg, to ask, to advise, to order, to invite, to permit, to prohibit, to propose, to recommend, to suggest to threaten, and some others. The speaker expresses a wish and the proposition thus specifying a future act to be done by the hearer. This definition can be pertained to the dominant examples of directing, namely commands, propositions, requests, warnings, some pieces of advice.

It is postulated the idea that many cases of legal and religious situations with directive polyillocutionary verbs could be found in Early Modern English: One can suggest something to someone, as one can propose or recommend something to someone – all these directive speech act verbs, not mean only to influence the addressee directly or even semi-directly, but at same time they constitute the assertiveness of different situations in reality.

Key words: *Early Modern English language, semantics, directives, intention, illocutionary force, proposition, social/institutionalized setting, communicative behavior.*

Introduction. Studies of social contexts are very popular among discourse analysis because they are seen in terms of the action and interaction of participating social members. One of the most important conditions for social interaction is that the communicating persons understand each other. The concepts that govern our thoughts are not just matter of intellect. They govern our everyday functioning. Verb becomes a key to understanding thinking principles and processes, i.e. verb affects the ways in which we perceive, think and act. Verbalizations of many aspects of social life have been investigated by cultural, especially linguistic, anthropologists.

Recent research and publications. There are many studies concerning the usage of the verbs in the performance and description of speech situations: the classification speech-act types (e.g. Austin John,

Copeland John, Nisa K., Manaf N., Rohmah E., Searle John, Wierzbicka Anna); the speech-act theory and how it influences the ideology that is not necessarily applicable to other speech communities [8, p. 133]. The different shades in force that present themselves depend on a large variety of factors that have to be dealt with in terms of different semantic dimensions. The overview of directive speech – act types could be regarded as an outline of the illocutionary dimension in question.

Many of them refer to larger configurations of linguistic acts such as text – level structures. These configurations of speech acts, however, can be said to possess a force similar to individual directive speech acts. We should remember that when we use ‘a directive act’, this phrase can frequently be replaced by ‘a set of directive acts’ or ‘a series of

acts with a directive force'. The permeating different levels of linguistic structure show how fundamental directing is as a function of language. There are two types of directives that are in fact mixtures between directives and some other type of linguistic action [8, p. 141–142].

The first of these mixed classes is represented by *to propose* and *to suggest*. Usually acts of advising and warning are partly – if not primarily – assertive. Its directive force does not necessarily derive from a wish on the part of the speaker but rather from the fact that a particular course of action is presented as preferable because it is to the hearer's benefit. On the other hand, warning is an indication of an event or course of action to be detrimental to the hearer [8, p. 147; 10, p. 112].

The purpose of the article is to analyze the semantic and pragmatic peculiarities of the directive polyillocutionary verbs in Early Modern English social and institutionalized surroundings.

The semantic analysis of the following verbs as indicators of speaker's intention has been realized on the basis of pragma-syntactic and pragma-semantic levels.

Presentation of the main material. The directive polyillocutionary verbs may be defined as follows: *to advocate, to claim, to cross-examine, to cross interrogate, to legalize, to levy, to make mandatory, to make requisition to mandate, to negative, to read the riot act* (in the sense of ordering a mob to disperse), *to reclaim, to regulate, to requisition, to propose, to recommend, to suggest, to veto, to read the riot act* in its original sense of ordering (a mob) to disperse is only obliquely related to a legal frame of action. Its extended meaning of giving a strong warning, which is more prominent now, is not related to a legal setting [6, p. 65; 8, p. 151]. The directive verbs that are most explicitly related to a legal context: *to lay down the law*, (is more commonly used in its metaphorically extended sense of giving strict order (as a teacher, a parent, etc.), *to catechize* (i.e. giving systematic religious instruction by means of asking questions, receiving answers and offering explanations or corrections), *to censure* (the meaning of which can easily be extended to nonreligious and no ethical settings), *to excommunicative* (i.e. to shut off by an ecclesiastical sentence from communion with the church), *to preconize, to put on the index, and to taboo* [7, p. 25; 8, p. 157]. Many verbs of directing focus on the legal setting of the act described. This would probably not be the case in languages spoken in societies that lack an elaborate legal system.

Apart from *to ordain, to catechize* and *to preconize*, all the verbs refer to acts that are or can be

prohibitive in nature. The predominance of negative directives is certainly not unrelated to the prohibitive nature of Christian ethics. After all, eight of the Ten Commandments are prohibitions.

Some relevant polyillocutionary verbs are *to make reservations, to order, to promote, to publicize, to put in an order for*, and *to reserve*. Civil law clearly dominates, which is no doubt in keeping with regular observations of the directing forces in our Western societies.

As far as English is concerned, we are aware of the existence of only one, namely *to order up* (which also has the nonmilitary meaning of ordering someone to go or come upstairs). The solution is probably to be found in the very fact that the situation is so prototypical: if a military command is a command, for example, there is no need to call it differently.

Some verbs focus on political acts of directing. It is not surprising that some examples share a member, namely *to canvass*, which means "*to solicit votes or seek political support in an election campaign*".

Recommend

/1/ *As a result, certain corrective action was recommended to the Council. There was also Mr. Clarkson, who had been recommended to Mrs. Goodman by the Parrotts as solicitor* [9, p. 607].

/2/ *They recommended her for a promotion after only two years* [9, p. 609]. In sentences 1–2 the directive polyillocutionary verb *recommend* demonstrates its *assertive meaning* that is it is used in the meaning to say that something or someone is good and deserves to be chosen. The assumption is that we assume that you would want to know what would be a good thing for you to do. We assume that you would want to know what we think would be good for you because we know much about these things.

/3/ *I recommend caution in dealing with this matter* [9, p. 608].

/4/ *The committee has recommended that the training programme should be improved* [9, p. 609].

/5/ *You may decide to pursue the matter in court, but I wouldn't recommend it* [9, p. 611].

In sentences 3–5 the directive polyillocutionary verb *recommend* demonstrates its *directive meaning* that is it is used in the meaning to suggest someone do something. We assume that one should do something, i.e. the speaker expresses his view concerning the addressee's future actions and exposes the speaker to perform this action.

First, recommendations imply superior knowledge (in the given area), whereas advice may or may not be based on knowledge. We may ask someone for advice because we trust their moral or aesthetic judgment,

their taste or their good sense, rather than knowledge. But if a friend, or a trusted person, recommends something to us, he implies that he knows a good deal about the area in question, probably more than we do.

Furthermore, *recommending* seems to aim at saying what would be good for the addressee. We may advise a friend to go and apologize to someone whom he has offended simply because we regard this action as something that he should do. We are less likely to recommend to a friend such an action – and if we do, we would be implying that an apology would be beneficial to the person who offers it. Perhaps partly for this reason, the idea of recommending a prayer, or an act of forgiveness, or any other inner act, is somewhat odd, whereas there is nothing odd about advising someone to pray, to forgive, or to try to understand another person [5, p. 145]. Usually, one recommends objects (dishes, restaurants, holiday places, etc.) which one views as reliable means of obtaining satisfaction or relief. This stress on an object (or an action) as a source of satisfaction is reflected in the syntax of *recommend*, i.e. in the fact that the direct object of this verb refers usually to a thing or action rather than to the addressee, whereas the direct object of *advise* usually refers to the addressee.

The further, related point concerning *recommend* is the speaker's confidence and forcefulness. When one advises a person one adopts the pose of someone who wants to cause another person to know what he should do; when one recommends something one adopts [1, p. 77; 3, p. 105]. The person who recommends something doesn't attempt to influence the addressee's behavior, and doesn't expect that his speech act will affect the addressee ("we don't know if you will do it"). The fact that one recommends something to someone, as one suggests something to someone, reflects this greater tentativeness of recommending. The fact that one advises (to) someone, as one orders or commands (to) someone, reflects the greater forcefulness of advice.

Suggest

/6/ *We suggest to the committee that they review the case again* [9, p. 613].

/7/ *He suggested that we leave early* [9, p. 615].

/8/ *He suggested several different ways of dealing with the problem* [9, p. 616].

In sentences 6–8, the directive polyillocutionary verb *suggest* identifies its *directive meaning* that is it is used in the meaning to mention something as a possible and necessary thing to be done, used, thought about. Its semantic meaning is as follows: we think it would be a *good thing* if you do it. We say this because we want to cause you to think about it and do

it. In its pragmatic meaning the speaker imposes the hearer to perform the future action.

The speaker doesn't know decision the addressee is going to reach, and he doesn't assume that the course of action presented by him as a possibility for the addressee to consider will be followed. In fact, he shows explicitly his lack of certainty about it. For this reason, suggestions tend to use an interrogative form (in particular, the frames "*how about*" and "*why don't you*").

Usually, the reason for making a suggestion is a desire to be useful to the addressee: the speaker assumes that the addressee doesn't know what to do, or doesn't know what to think, and he offers his thoughts on the subject to help the addressee in his uncertainty. But though common enough, this is not always the case. For example, seeing a friend looking unusually pale and tired one might say "*Joe, how about going to see a doctor*", without assuming that Joe has been considering what he should do. One can also suggest, out of the blue, some joint activity (a walk, a visit to a cinema, etc.) [2, p. 91].

/9/ *I suggest caution in a situation like this* [9, p. 617].

/10/ *There is nothing to suggest that the two events are connected* [9, p. 621].

/11/ *I think he's suggesting that we shouldn't have helped them* [9, p. 625].

In the above sentences, the directive polyillocutionary verb *to suggest* clarifies its *assertive meaning* that is it is used to say that someone (something) is good or deserves to be chosen. Its pragmatic meaning shows that something is likely to be true and indicates something usually without showing it in a direct or certain way. The explication of *to suggest* proposed here refers to an action ('doing X') on the part of the addressee. We would claim, however, that he is invited to think something. The speaker invites the addressee to consider whether he would want to accept the idea that John is still at work. This interpretation allows us to postulate a unitary semantic formula for all the different uses of *to suggest*.

Propose

/12/ *The mayor proposed a new plan for reconstructing the bridge* [9, p. 627].

/13/ *Several senators have proposed raising the tax* [9, p. 629].

/14/ *I propose that we revise the bylaws* [9, p. 635].

In sentences 12–14, the directive polyillocutionary verb *to propose* identifies its *directive meaning* that is the speaker obliges the hearer to perform some actions. We say this because we want to cause other people to think about it and to do it if they want it to

happen. We assume that you will do if you want it to happen.

But in the case of *suggest* the speaker's support for the action is more tentative ("We think it might be good if..."); the action doesn't have to be a collective one.

/15/ The chairman **proposed** the young executive as a candidate for promotion [9, p. 641]; /16/ She **proposed** (=more commonly) nominated her teacher for the award [9, p. 645]; /17/ He is the original **proposer** of a new theory [9, p. 646].

In the above sentences, the directive polyillocutionary verb *to propose* clarifies its *assertive meaning* that is it is used in the meaning to inform something such as a plan, or theory to a person or group of people to consider. Like other 'pro-verbs', *propose* has a formal and public character. This 'stylistic' difference is no doubt due to the semantic one that is to the fact that proposes, unlike suggests, and has to involve 'other people' [2, p. 135]. We might add that when we speak about 'the proposed explications' we are appealing to the readers to think about these explications and to say whether or not they feel they would want to accept them. We indicate that these explications would be good if they were accepted, and we acknowledge that 'We cannot cause it to happen if other people don't want it to happen'.

Advocate

/18/ In view of the imminence of the Second Coming of Christ, they **advocated** strict asceticism, without any contact whatsoever with the surrounding world of collective fanners [9, p. 649].

We say: we think it will be good if people do things of a certain kind. We want other people to think the same. We know that some people will say that they don't want to think this. We say this because we want to cause people to think this, and to do X because of that. We assume that we will have to say this many times.

Advocate is similar to *praise*. But *praise* normally refers to something that is already there; by contrast, *advocate* always refers to things that are in the future, and, more specifically, to future human actions ("it will be good if people do X"). In this respect, *advocate* is very close to *recommend*, except that *recommend* is always directed at specific addressees ("it will be good, if you do X"). Moreover, *recommend* is concerned with the agent's own benefit ("it will be good for you if you do X") whereas *advocate* implies a more disinterested stand ("it will be good if people do X") [10, p. 75–76].

Ultimately, the speaker's goal consists in causing people to do the things that he presents as good. The immediate goal is not to influence people's actions, but to influence their thinking: the speaker wants

to cause people to come to share his view, and to take the suggested course of action as a result of their new convictions. This desire to influence first other people's thinking, and then their actions, links *advocate* with *persuades*. But in the use of *persuade*, the speaker has in mind a particular addressee, and not 'people in general'. Moreover, in the case of *persuade* the speaker is trying to change an existing view; by contrast, in the case of *advocate*, he is trying to induce a new point of view, rather than to change an old one.

This is not to say that *advocate* doesn't envisage any conflict or clash of views. It does, but not in the same sense as *persuade* does. In the case of *advocate*, the speaker expects to find opponents, people who will try to oppose his point of view. But the set of potential opponents is by no means coextensive with the set of people whose views and behavior the speaker is trying to influence (the former set being of course much narrower than the latter). The idea of opposition links *advocates* with *defend*: one defends one point of view against the opposite point of view, and one advocates a point of view against a – real or expected – opposition to that point of view. But defense represents a reaction, a response to an earlier act; by contrast, advocacy is spontaneous, and it anticipates possible opposition rather than tries to combat it [4, p. 135].

Furthermore, in defending someone or something one can make several points but one can also use a single argument; but *advocating* always involves a good deal of talking. More specifically, it involves a chain of arguments, i.e. of things which, the speaker thinks, should cause other people to accept his point of view. In this respect, *advocate* is related to *argue*. But *arguing* may well be restricted to a single (if protracted) occasion; by contrast, *advocating* is something that one normally does on many separate occasions – and that one expects to go on doing again and again, trying to spread one's favoured way of thinking, to account for this aspect of *advocating*.

Finally, it should be mentioned that one normally *advocates* a 'course of action' rather than a single action. In fact, one *advocates* a certain way of life, based on a certain way of thinking. For example, one cannot *advocate* red wine, as one would recommend red wine, not even if one envisages the drinking of red wine as a healthy, lifelong habit. One can, on the other hand, *advocate* asceticism, celibacy, free love, euthanasia, or a semantic approach to grammar.

Conclusions. Thus, we have singled out a number of areas of social and legal interaction in Early Modern English in which directive behavior

is prominent: legal, religious, military, political, diplomatic, educational and criminal ones. We use language to communicate with each other, to exchange our knowledge, to explain our behavior, to express our feelings, to enrich our worldview and to reflect everyday events and environment around us.

This paper may be regarded as an attempt in verb investigation. The whole phenomenon of the nature of verb needs much more further investigation, as it plays an important role in public social communication during the historical evolution of the English language.

Bibliography:

1. Austin J. L. *How to Do Things with Words*. Oxford : Oxford University Press, 1962. 168 p.
2. Brown P., Levinson S. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 345 p.
3. Copeland J. E. *New Directions in Linguistics and Semantics*. Houston : Rice University Studies, 1984. 267 p.
4. Dijk T. A. van., Kintch W. *Strategies of Discourse Comprehension*. N. Y.: Academic Press, 1983. 289 p.
5. Fauconnier G. and Turner M. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York : Basic Books, 2002. 382 p.
6. Nisa K., Manaf N. A. Analysis of Illocutionary Speech Acts on Student's Social Media Post and Comments. *Seloka: Jurnal Pendidikan Bahasa dan Sastra Indonesia*, 2021. Vol. 10. №1. P. 62–67. DOI: 10.15294/SELOKA.V10I1.44409.
7. Rohmah E. An Analysis of Assertive Acts in *Letters to Juliet* Movie. *Journal of Humanities And Social Science*, 2020. Vol. 25 (4), P. 19–27. DOI: 10.9790/0837-250403192.
8. Searle John R. *Speech acts*. Cambridge : Cambridge University Press, 1979. 198 p.
9. Southey Robert. *The Annual Anthology. Romanticism*. Cambridge, Massachusettes, Blackwell Publishers, 1994. P. 602–652.
10. Wierzbicka A. *Cross-cultural Pragmatics: The Semantics of Human interaction*. Berlin / NY: Walter de Gruyter, 2003. 502 p.

Матковська М. В. ЛІНГВІСТИЧНІ ДІЇ ДИРЕКТИВНИХ ПОЛІЛОКУТИВНИХ ДІЄСЛІВ В ІСТОРІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ РАНЬООНОВАНГЛІЙСЬКОГО ПЕРІОДУ

Стаття присвячена аналізу семантичних та прагматичних особливостей директивних дієслів в соціальній сфері спілкування ранньоновоанглійського періоду англійської мови. Знання їх семантики та прагматики дає можливість адекватно спілкуватися. Учасники сфери спілкування безумовно дотримуються певних ролей, функцій, законів комунікації.

Зокрема, увагу зосереджено на вивченні ранньоновоанглійських дієслів директивної полілокутивності на рівні текстових ситуацій. Вважається, що у системі сучасної англійської мови дієслово є однією з основних частин мови, яке характеризується потенційним набором певних семантичних значень. У мовленні відповідне дієслово визначає тип мовленнєвого акту.

Автор досліджує функціонування директивних полілокутивних дієслів, таких як *to advocate, to assign, to claim, to command, to demand, to propose, to plead, to recommend, to tell, to suggest, etc.* на основі певних семантичних компонентів змісту ілокутивних дієслів у прагматичному контексті, що сприяє можливості формулювати правила розуміння певного типу дискурсу та прогнозувати дії в різних предметних ситуаціях. До таких мовних одиниць ми відносимо директивні полілокутивні дієслова актів мовлення в інституційному дискурсі. В результаті висвітлено групу директивних дієслів із прагматичним значенням спонукання, що характеризують відповідне прагматичне значення поєднуючи в собі інші ілокутивні семи, наприклад, асертивну, комісивну, декларативну тощо.

Постулюється ідея, що концептуальні моделі інституційного дискурсу ранньоновоанглійського періоду формуються внаслідок вивчення ситуацій дійсності як онтологічного плану, так і відповідних аксіологічних, оцінних фокусів, що обумовлюють характер прагматичної спрямованості соціальної взаємодії між комунікантами.

Ключові слова: ранньоновоанглійська мова, семантика, прагматика, директиви, інтенціональність, ілокутивна сила, пропозиція, соціальний/інституційний дискурс, комунікативна поведінка.

УДК 811.111'373.6'25:796.032-056.26
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/24>

Новосадська О. Б.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Дячок Т. П.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ТА ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКОМОВНОЇ ПАРАЛІМПІЙСЬКОЇ ЛЕКСИКИ

У статті проаналізовано способи творення та здійснено перекладацький аналіз паралімпійської лексики англійської мови. В статті надано визначення поняття «паралімпійська лексика», встановлено її роль у професійному спілкуванні, визначено час та причини її появи в англійській мові. Також у статті з'ясовано поняття «спосіб творення», «спосіб перекладу», «перекладацька трансформація».

Паралімпійська лексика представлена словами та словосполученнями, що називають професійні поняття однойменної сфери. Це дозволяє віднести її до професійно маркованої лексики окремої сфери спорту, яка вживається у фаховому спілкуванні. Паралімпійська лексика з'явилась і поширилась завдяки появі міжнародних змагань для людей з обмеженими можливостями.

В статті встановлено, що англійськомовну паралімпійську лексику утворено морфологічним, морфолого-синтаксичним, синтаксичним, семантичним і комбінованим шляхом. Морфологічний спосіб виявляється в афіксальному творенні лексем паралімпійської сфери. Префікси, за допомогою яких формуються визначені одиниці, мають переважно грецьке походження. Морфолого-синтаксичний шлях формування вказаних одиниць виявляє словоскладання, завдяки якому утворюються складні одиниці та скорочення, за допомогою якого формуються абрєвійовані лексеми.

Однією із характерних рис англійськомовного паралімпійського лексикону є наявність в ньому сполук, що містять більше шести компонентів. Сполуки із різною кількістю компонентів формуються синтаксичним шляхом. Метафорична лексика сфери виявляє семантичний спосіб формування визначеного шару лексикону англійської мови. Комбінований спосіб творення англійськомовної паралімпійської лексики актуалізований словосполученнями, що містять абрєвіатури, цифри.

Переклад паралімпійської лексики англійської мови здійснюється транскодуванням, калькуванням, описово та за допомогою еквівалентів української мови. Для перекладу словосполучень вживаються перекладацькі трансформації, які можуть поєднуватись. Абрєвійовані англійськомовні одиниці паралімпійського лексикону передаються повними українськомовними еквівалентами.

Ключові слова: англійська мова, паралімпійська лексика, спосіб творення, спосіб перекладу, перекладацька трансформація.

Постановка проблеми. Лексичний шар будь-якої мови є одним із найбільш «рухомих», таких, що постійно змінюється та оновлюється. Це не тільки сприяє розвитку мови загалом, на чому наголошують багато науковців [2, с. 14; 3, с. 7; 6, с. 140], але й визначає необхідність безперервного вивчення способів та механізмів творення лексичних одиниць, здійснення її перекладацького аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однією із найбільш динамічних з-поміж інших шарів лексичного складу англійської мови є спортивна лексика та термінологія, яка вже неодно-

разово підлягала аналізу як з позицій її творення [1; 8], так і з огляду на її переклад [5; 8]. Попри загальний інтерес до спортивного лексикону, ще й донині поза увагою науковців залишається паралімпійська лексика, яку можна вважати окремим шаром спортивної лексики у зв'язку з існуванням спорту для людей з обмеженими можливостями, цільових міжнародних спортивних змагань для людей-інвалідів, тобто паралімпійських ігор (*Paralympic games*). В англійській мові він отримав назву *disability sport*.

Постановка завдання. Цей факт визначає мету розвідки, що полягає у встановленні спосо-

бів творення та перекладу англійськомовної паралімпійської лексики. Зауважимо, що вказані одиниці є засобами йменування професійних понять відповідної сфери, що дозволяє кваліфікувати їх як одиниці професійної лексики, які вживаються у сфері спорту та поза його межами.

Виклад основного матеріалу. Вперше лексична одиниця *paralympic* з'явилась в англійській мові в 50-ті рр. ХХ століття під час підготовки до перших офіційних змагань спортсменів-інвалідів, що відбулися у 1960 році в Римі. Поширення вказана лексема здобула лише в 80-ті рр. ХХ століття. Це пов'язано з тим фактом, що навіть при отриманні міжнародного статусу, паралімпійські ігри довго сприймалися як дещо другорядне стосовно олімпійських.

Сама лексема *paralympic* вважалася контамінацією двох основ *paraplegic* (*a person affected by paralysis of the legs and lower body – людина, що страждає від паралічу ніг і нижніх кінцівок*) та *Olympics* – *Олімпійські ігри*. Подібний спосіб словотворення отримав поширення в англійській мові у другій половині ХХ століття. Творення визначеної одиниці дозволило вирішити два завдання: пов'язати паралімпійські змагання з Олімпійськими іграми (обидва заходи було організовано за одним принципом та проводилися один раз у чотири роки), вказати на відмінну рису таких змагань, підкреслюючи особливості здоров'я їх учасників. Зауважимо, що можливість брати участь у перших паралімпійських змаганнях отримали лише спортсмени, які мали пошкодження хребта (*paraplegic sports people*).

З 1988 року лексему *paralympic* розглядають як таку, що складається із *para* (від грецьк. *біля*) та *Olympics*, має значення міжнародні спортивні змагання, в яких беруть участь спортсмени з різними видами інвалідності та які проводяться паралельно з олімпійськими. В подібній інтерпретації одиниця *Paraolympics* була вперше використана при проведенні літніх ігор в Сеулі у 1988 році [9, с. 19]. Таким чином, відбулася не тільки деетимологізація значення слова, але й зміна його словотвірної парадигми. Написання слова з великої літери залишилось, що свідчить про збереження слова статусу власного імені.

Грецький прийменник *para* почав використовуватися для йменування різних видів спортивних змагань для людей з обмеженими можливостями та дозволив замінити невідомі широкому загалу найменування з аббревіатурою *IPM* (*International Paralympic Committee – Міжнародний Паралімпійський Комітет*), зокрема: *IPM swimming – para swimming, IPC athletics – para athletics, IPC*

biathlon – para biathlon. Префікс *para* почав заміняти й інші компоненти у сполуках сфери, зокрема: *para-tennis – wheelchair tennis, paravolley – sitting volleyball*. Визначений префіксоїд почав використовуватися у нових одиницях, що не мають відношення до паралімпіки: *paraorchestra – оркестр музикантів із інвалідністю*. Отже, можна говорити про асиміляцію та продуктивність грецького префіксоїда *para* в англійській мові.

Зауважимо, що контамінацію відносять до морфолого-синтаксичних способів творення лексичних засобів [3, с. 56], у той час як префіксацію – до морфологічних способів, власне до афіксації [3, с. 33]. Спосіб творення при цьому розглядається нами як «тип утворення похідних лексичних одиниць певної семантико-структурної групи, що формуються в результаті взаємодії між похідними одиницями, з одного боку, та тими, від яких вони походять, з іншого» [1, с. 50].

Префіксальним шляхом утворено й інші одиниці сфери. При цьому більша кількість префіксів має грецьке походження: *parasports, monoski, exoskeleton, cyberolympics*. Творення лексем визначеної сфери здійснюються також суфіксальним і префіксально-суфіксальним шляхом: *mobilizer, crigger, impaired, snooker, para-snowboarder, para-kayaker, para-archer, para-cyclist, parabiathlon, monoskier, para-rowing, para-dressage, paralympian, para-snowboarder, paradressage, paraswimmer, para-skier, para-dancer, para-racer, non-shooting*.

Зауважимо також, що суфікси є також елементами одиниць, утворених словоскладанням, яке є власне морфолого-синтаксичним способом утворення складних лексем сфери, наприклад: *hand-cyclist, sit-skier, mentally-impaired, visually-impaired, dartchery, free-wheeling, para-snowboarder*. Подібні лексеми можуть бути утворені і безафіксальним шляхом, містити лише корені або основи у своєму складі: *touchpad, wheelchair, goalball, deaflympics, eyeshades, hand-bike, mouth-control, eyeshade, post-polios*.

Складні лексеми можуть бути також компонентами сполук, що вважаються синтаксичними утвореннями [3, с. 61], зокрема: *disabled-friendly facilities, in-water starts, wheelchair-bound sportsman, wheelchair curling, brain-computer interface, partially-hearing athlete, visually-impaired sprinter, venue-specific accessibility training, leg-less snowboarder*.

Більшість лексичних одиниць англійської мови, що вживаються у визначеній сфері спорту, є словосполученнями, які складаються з: двох

(*disabled sport, amputee sprinter, Special Olympics, Bionic Olympics, Invictus Games, sitting athletes, sitting volleyball, brain-computer interface, athletes with quadriplegia, sprinter in a wheelchair, training for accessibility, off-field guides, prosthetic specialist, assistive technologies, walking frame, motorised prostheses, adaptive sport, disability sport, Paralympic sports, Para cycling, deaf sports, blind sports, visually-impaired sports, sledge hockey, sitting crosscountry, wheelchair fencing, recreational rugby, ricing pilot, bionic pilot, motability scheme, classification panel, comparable sightlines*); трьох (*wheelchair accessible exit, wheelchair tennis ace, wheelchair racing champ, principles of accessible village, sledge hockey team completely blind swimmer, a sportsperson with partial blindness impaired alpine skier, a alpine skier with impairment, disabled ski team, little people athlete, intelligent control device*);

чотирьох (*loan of power and manual wheelchairs, tactile ground surface indicator, visual fire alarm system, partially hearing impaired athlete, athlete with a range of physical disabilities*); п'яти (*Paralympic torch relay media guide, team welcome ceremony in Paralympic village, Paralympic Games integration and coordination department, wheelchair user accessible viewing areas, national specialised sports training centre*); шести та більше (*pilots with a complete or severe loss of motor function, pilots with one or both arms amputated above or below the elbow, official World Para Powerlifting approved bench, athletes with the least severe level of leg and trunk impairment, athletes with an impairment in the lower limb(s) and/or in the upper limb in the non-shooting arm*). Дво- та трикомпонентні лексичні одиниці є найбільш поширеними в англійськомовному паралімпійському лексиконі. Його своєрідністю є також наявність словосполучень із значною кількістю компонентів (шість і більше).

Відмітною ознакою досліджуваного шару лексикону англійської мови є також наявність в ньому великої кількості скорочених одиниць, представлених, в першу чергу, аббревіатурами: *IPC – International Paralympic Committee, NPC – National Paralympic Committee, ICSD – the International Committee of Sports for the Deaf, PVP – Paralympic village plaza, PSD – Paralympic school day, PJMPA – Paralympic joint marketing program agreement, IST – international standard for testing, ISA – international symbol of access, GRIP – Games Readiness Integrated Planning*. Аббревіацію, як і будь-яке інше скорочення, відносять до морфолого-синтаксичних способів формування лексичних одиниць [3, с. 53].

В аналізованому шарі лексики англійської мови існують також словосполучення, утворені шляхом поєднання аббревіатур і повних частин мови, тобто йдеться про комбінований спосіб творення словосполучень, наприклад: *PTR uniform, NPC chef de mission, IPC-OCOG ticketing agreement, Americas PC, authority for IPC testing, NPC services center, pilots with SCIs, NPC relations section*. Також у складі англійськомовних сполук сфери можуть використовуватися цифри, наприклад: *men's 10-km sitting event, men's 15-kilometer sitting cross-country event, 1.49-mile pursuit sitting biathlon, football 7-a-side – футбол 7 на 7 гравців*.

Наявними в досліджуваному лексиконі є однокомпонентні терміни, що складаються лише з кореня або з кореня та закінчення, зокрема: *avatar, boccia, bucket, blades, escort, quads, orthoses, boards*.

Зауважимо, що деякі із зазначених одиниць утворились шляхом семантичної деривації, тобто семантичним способом, що виявляється у «зміні значення мовної одиниці, яке здійснюється без зміни її форми» [7, с. 216]. Основним механізмом формування вторинного значення лексем паралімпійської сфери є метафора, значення якої формується за схожістю референтів, що порівнюються в ній.

Так, наприклад лексема *blade* почала вживатись у досліджуваній сфері в значенні «з'єднані бігові протези», оскільки подібні протези нагадують вигнуті леза. Визначена лексема стала основою для створення сполуки сфери *blade runner*, що вживається для йменування бігунів на протезах подібної конструкції. Іншою одиницею, значення якої було переосмислено, є лексема *pilot*, що вживається для йменування учасника нових змагань для інвалідів під назвою *Кібатлон (Cyathlon)* [10, с. 76]. У даному випадку відбувається порівняння пілота, що керує літаком або гоночним болідом і спортсмена, що пілотує складні технологічні устрої, які необхідні для участі у визначеному виді змагань.

Завдяки метафоризації в англійськомовному лексиконі паралімпіки почали вживатись також такі одиниці, як: *outrigger – устрій для утримання парализника, розташований вертикально (виносні кочети шлюпки для її стабілізації в воді); avatar – цифровий прототип параспортсмена – учасника змагань з використанням інтерфейсу (зображення людини, користувача комп'ютера, що бере участь у комп'ютерних іграх); exoskeleton – екзоскелет, активні високотехнологічні протези, що дозволяють паралізованій людині пересуватись (тверда зовнішня*

оболонка, що покриває та захищає тіла деяких живих організмів).

Семантичні лексичні квантори, що включають семантичні неологізми [11, с. 76], також утворюються шляхом метафоричного переосмислення одиниць загального лексикону: *bucket* – спеціальне сидіння для моноліжі, *leg* – протез.

Розвиток і важливість паралімпійського спорту та Паралімпійських ігор, поширення фахової лексики у різних типах дискурсів, пов'язаних із подіями, що відбуваються у відповідній сфері, призводить до необхідності з'ясування способів перекладу визначених одиниць. Під способом перекладу розуміємо «конкретну перекладацьку дію, вживання якої сприяє досягненню конкретної перекладацької цілі» [8, с. 214]. Найбільш поширеним серед транскодування, «коли звукова та графічна форма слова вихідної мови передається засобами абетки мови перекладу» [4, с. 280], є: змішане транскодування – «переважне застосування транскрибування з елементами транслітерування» [4, с. 280] (*para-sportsman* – пара-спортсмен, *para-kayaker* – пара-кайкер); адаптивне транскодування – «форма слова в вихідній мові дещо адаптується до фонетичної або граматичної структури мови перекладу» [4, с. 280] (*paralympic* – паралімпійський, *exoskeleton* – екзоскелет, *prosthesis* – протез, *para-hockey* – пара-хокей, *para-athletics* – пара-атлетика).

Також для перекладу паралімпійської лексики англійської мови вживається калькування – «спосіб перекладу нових слів (термінів), коли відповідником простого чи (частіше) складного слова (терміну) вихідної мови в цільовій мові вибирається, як правило, перший за порядком відповідник у словнику» [4, с. 283]: *wheelchair* – інвалідний візок, *blackened goggles* – затемнені окуляри, *spinal cord* – спинний мозок.

Також калькування може поєднуватися з транскодуванням: *para-swimmer* – пара-пловець, *para-archery* – парастрілянина з лука, *паралучництво*, *treaty for the rights of people with disabilities* – договір про права людей з інвалідністю, *optional starting platforms* – додаткові стартівні платформи, *racing manual tricycle* – гоночний ручний трицикл; *paralympics team* – паралімпійська команда; *blind paralympian* – сліпий паралімпієць. Вживаються для перекладу паралімпійської лексики англійської мови й еквіваленти української мови: *hurdle* – перешкода, *snooker* – більярд.

Перекладі англійськомовної паралімпійської лексики здійснюється й описово, «коли слово, словосполучення, термін чи фразеологізм замі-

нюється в мові перекладу словосполученням (або більшим за кількістю компонентів словосполученням), яке адекватно передає зміст цього слова або словосполучення (терміна)» [4, с. 287]: *captioning* – система підпису для учасників змагань; *escort* – допоміжний персонал у громадських місцях для допомоги людям з обмеженими можливостями; *tappers* – персонал, що подає звукові сигнали під час змагань; *partially hearing athlete* – спортсмен, що має частковий слух.

Окрім способів, при відтворенні лексичних одиниць паралімпійської сфери, що складаються із кількох компонентів, залучаються перекладацькі трансформації, тобто «різного роду заміни елементів мови оригіналу під час перекладу з метою адекватної передачі із врахуванням норм мови перекладу та мовленнєвих традицій культури мови перекладу» [4, с. 300]. Передача визначених одиниць вимагає, в першу чергу, застосування таких трансформацій, як: перестановка слів (*international standard for athlete evaluation* – міжнародний стандарт оцінки спортсменів, *double hand transplant* – подвійна трансплантація руки); додавання слів (*adaptive sports* – адаптивні види спорту; *chief classifier* – головний класифікатор змагань); заміна частини мови (*paralympic athletes* – спортсмени-паралімпійці; *prosthetic specialist* – спеціаліст з протезування).

Поєднання кількох перекладацьких трансформацій виявляється у застосуванні, так званої, комплексної трансформації: *tactile ground surface indicator* – тактильні індикатори на землі (перестановка слів, вилучення слова); *physically challenged participants* – учасники з фізичними обмеженнями, *sitting volleyball* – волейбол сидячи (перестановка слів, заміна частини мови); *wheelchair fencing* – паралімпійське фехтування (перестановка слів, лексична заміна).

Абревіювані одиниці, наявні в паралімпійському лексиконі англійської мови, відтворюються переважно своїми повними еквівалентами, що існують в українській мові: *IWRF (The International Wheelchair Rugby Federation)* – Міжнародна федерація регбі на інвалідних візках; *IPC (International Paralympic Committee)* – Міжнародний паралімпійський комітет; *NPC (National Paralympic Committee)* – Національний паралімпійський комітет; *ICSD (the International Committee of Sports for the Deaf)* – Міжнародний комітет з видів спорту для людей з обмеженим слухом. При перекладі подібних одиниць перекладач повинен не тільки знати їх повні форми у вихідній мові, але й дотримуватись принципів політичної

коректності при йменуванні осіб, які мають ті чи інші обмежені фізичні можливості.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, паралімпійський лексикон почав розвиватись у англійській мові у другій половині ХХ століття. Його одиниці утворювались різними способами: морфологічним (афіксально), морфолого-синтаксичним (словоскладанням, скороченням), синтаксичним, семантичним і комбінованим. Переклад англійськомовних лексем паралімпійської сфери здійснюється транскодуванням, що може вжи-

ватись з калькуванням, суто калькуванням, описом, еквівалентними україномовними одиницями Також для перекладу словосполук паралімпійської сфери вживаються перекладацькі трансформації: прості (перестановка, додавання слів, заміна частини мови), комплексні. Абревійовані одиниці паралімпійської лексики англійської мови відтворюються переважно повними еквівалентами української мови. **Перспективи** подальших досліджень вбачаємо у вивченні комунікативно-прагматичного потенціалу паралімпійської лексики у англійськомовних текстах.

Список літератури:

1. Дмитрошкін Д. Е. Особливості утворення спортивних термінів. *Нова філологія*. 2010. № 42. С. 49–56.
2. Зацний Ю. А. Сучасний англійськомовний світ і збагачення словникового складу. Львів : ПАІС, 2007. 228 с.
3. Єнікєєва С. М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови: монографія. Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2006. 302 с.
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури : Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
5. Катрич К. О. Термінологічна система спорту: проблема перекладу спортивних термінів у публіцистичному тексті. *Вісник Луганського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2009. № 13. (176). С. 122–125.
6. Кізіль М. А. Соціофункціональні аспекти формування та розвитку метатерміносистеми сфери комп'ютерних технологій англійської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна» : збірник наукових праць. 2015. Вип. 56. С. 140–142.
7. Кушч Е. О. Семантичні аспекти міграції та способи перекладу англійської термінологічної лексики. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 1. С. 215–221.
8. Фесенко І. М. Спортивна термінологія сучасної англійської мови та її переклад (на матеріалі тенісної термінології). *Нова філологія*. 2011. № 46. С. 212–216.
9. Brittain I. *The Paralympic Games*. London : Routledge, 2009. 192 p.
10. Jackson-Brown C. *Disability, the Media and the Paralympic Games*. London : Routledge, 2022. 220 p.
11. Kushch E., Bialyk V., Zhykhareva O., Stavtseva V., Taran S. *Lexical Quantors: From Term to Discursive Practice. Theory and Practice of Translation*. 2022. № 1 (22). P. 75–85.

Novosadska O. B., Diachok T. P. WAYS OF FORMING AND TRANSLATION OF ENGLISH-LANGUAGE PARAOLYMPIC VOCABULARY

The article focuses on the analysis of ways of forming of English-language Paralympic vocabulary. The notions of «Paralympic vocabulary», «way of forming», «way of translation» «translation transformation» are defined, time and reasons of emergence of Paralympic vocabulary in the English language are also clarified in the article. Its translation analysis is also done in it.

The Paralympic vocabulary is represented by words and word combinations designating professional notions of the correspondent sphere. It makes possible to attribute it to the professionally marked vocabulary of a separate sphere of sports, used in professional communication. Paralympic vocabulary appeared and spread because of emergence of international competitions for people with disabilities.

The English-language Paralympic lexical units are created morphologically, morphologically-syntactically, syntactically, semantically and in a combined way. Morphological way of forming is revealed in affixal way of forming of lexemes of the Paralympic sphere. Prefixes with the help of which these lexemes are formed are mainly of Greek origin. Morphologically-syntactic way of forming is revealed in compounding and shortening, due to which compound and abbreviated lexical units appeared.

Existence of word combinations containing more than six components are considered to be one of the peculiar features of the English-language Paralympic lexicon. Word combinations with different number of components are formed syntactically. The metaphorical vocabulary of the sphere reveals the semantic way of forming of units of the English-language Paralympic lexics. The combined way of forming of English-language is actualized with the help of word combinations with abbreviations and numbers.

Translation of Paralympic lexical units of the English language is done by means of transcoding, calquing, Ukrainian equivalents, and descriptively. Word combinations of the analyzed lexicon are translated with the help of translating transformations. Abbreviated units of English-language Paralympic lexics are translated by means of their full Ukrainian equivalents.

Key words: *the English language, Paralympic lexics, way of forming, way of translation, translation transformation.*

Rajabova S.

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi
of the Azerbaijan National Academy of Sciences

EXTRALINGUISTIC AND LINGUISTIC FEATURES OF THE OFFICIAL BUSINESS STYLE IN ENGLISH

The article deals with extralinguistic and linguistic features, functions and factors which influence the definition of the official business style in English. Official business style occupies a unique position in the system of functional styles. The official business style performs the functions of declaring, informing, demonstrating and instructing internal legal relations between the state and citizens. In this regard, the present issue can be considered as an attempt to analyze official business English as a functional version of this language within the system, as a social phenomenon determined by the use of language tools in a specific communicative situation. The analysis focuses on special vocabulary, morphological means and syntactic structures, terms, stable and unstable combinations, official business standards and labels used in official business style texts. Characteristics of the official business style of modern English, lexical and grammatical norms and patterns, systematization constitute trends in changes in style parameters in official business texts. The main purpose of the article is to explore the official business style of the English language from the point of view of communicative style, lexical-phraseological and syntactic style, as well as to determine the main trends in the development of the official business style. The results of studying text materials related to the official business style of the English language clarify our ideas about the nature of this style. The material of the article provides new information about the specific norms, genres and functions of the official business style, its linguistic features: lexical-semantic, morphological and syntactic features, as well as the similarities and differences between the official business style and other styles. The method of complex analysis of this style can be used when describing other styles. The mentioned event is analyzed by considering the communicative situation within the categories of addressee – information – addressee.

Key words: emotionally expressive, formality, specific features, communicative needs, business speech.

Introduction. Style is a type of language characterized by features in the selection, combination and organization of linguistic means in connection with the tasks of communication. Style determines the choice of words depending on the purpose, scope application and speech genre. There are expressive styles, selection of funds in which are determined by the expressive -stylistic coloring and functional styles [6, p. 112]. In despite of the growing role of English as a language of international communication, the number of works devoted to the study of the functional and stylistic features of the official business style of the English language is insignificant. The concept of functional style began to take shape in the second half of the 20th century. The emergence of a new concept was explained by a certain kind of changes and splits in society, the stratification of cultural conditions that led to changes in the use of language. It was this period that served as the starting point for the formation of functional styles. Functional style

is a socially conscious and functionally conditioned, internally unified set of methods of use, selection and combination of means of speech communication in the sphere of a particular public, national language, correlated with other similar methods of expression that serve other purposes, perform other functions in speech social practice of a given people [6, p. 112]. We define functional style as a subsystem of the literary language, which has specific features at all levels of the language system, functions in a certain area of communication, serves to solve socially determined communicative problems, and exists in the form of a set of texts. Literary language is stylistically divided. We are primarily interested in standards stylistic, which allow you to differentiate functional speech styles. Functional styles are a historically established system speech means that are used in a certain area of communication. There are usually 5 functional styles: conversational, literary, artistic, business, scientific and journalistic. These styles are distinguished

depending on language functions – communication, transmission information, influence, etc. [7, p. 84]

Official business style is one of the book styles serving the sphere of business communication. This is the language of documents, laws and business papers. Official business style is also called administrative. The main function is message, transmission of information. Used in official environments: legislation, office work, administrative and management activities. Throughout the life, a person has to enter into business relationships, that is, arise in the process of business (official) communication. In anyone's life documents play a huge role. Almost in any sphere of our activities require any documents [4, p. 44]. Many scientists define the official business style as one of the powerful, internally contradictory and drawing varieties of literary language into its sphere of influence. However, the number of works devoted to the study of the functional and stylistic features of the official business style of the English language is insignificant. In the English-language literature, works on the study of official business style are of an applied nature, where issues of the connection between business English and teaching methods are considered.

The main purpose of the article is to describe the extralinguistic and linguistic features of the official business style in English.

The main problem. Extralinguistic features of the official business style. In modern stylistics, the following genres of official business style of the English language are distinguished: the genre of legislative and regulatory documentation, the genre of correspondence, the genre of informative documents and the genre of final documents. Receipt, certificate, memo, power of attorney, order, instruction, statement, description – genres of clerical substyle; memorandum, note, communiqué are genres of diplomatic substyle; resolution, indictment, sentence, court decision, interrogation protocol, will – genres of the legislative substyle [5, p. 320]. The English language is not so strict stylistically, therefore, in English-speaking business communication, linguistic forms of both formal business and colloquial style, and sometimes even colloquial vocabulary, are used equally [1, p. 264].

One of the main distinctive features of English official business documentation is the use of a huge number of borrowed words, which actually complicates its perception. English is one of the few languages that has always quite easily accepted foreign borrowings. Such borrowings occurred in peculiar waves (from Greek, Latin, German,

French, English), sometimes displacing the original vocabulary [2, p. 146].

Thus, the range of written genres of official business style is wide: from state laws, international treaties to various types of office documents and individual business papers. In the course of the English language in business and procedural documentation, we will first of all become familiar with the laws of organization of the English language, its grammatical and speech rules, observing their action both in the field of the language of law [6, p. 112].

Most genres of official business style are distinguished by “non-individuality” in the sense that they contain information relating only to socially typified, official aspects of life. Accuracy and detail of presentation contains the quality which is manifested in the use of special terminology, unambiguity of non-terminological vocabulary, limited possibilities of synonymous replacement, justified tautology.

Non-personal character. It is expressed in the fact that in business speech there are no verbs of 1st and 2nd persons and personal pronouns, and verbs of 1st and 2nd persons and pronouns are used in an indefinite personal meaning. Also the non-personal nature of business speech is manifested in the frequent use collective nouns: citizens, adults, students, etc.

Standardization. Expressed in the use of sustainable turnarounds, special cleric terms and constructions: after statute of limitations, come into force, in accordance with the established procedure, etc. The standardization of linguistic means of official business style of speech is not accidental. Business communication takes place in typical situations where terms and speech clichés are not only appropriate, but also necessary to ensure absolute understanding between the parties: people making important decisions should not be distracted by searching for certain formulations [8, p. 172]. The prescriptive nature of business documents is expressed in the use of infinitives and chains of infinitives. To enhance to be categorical, stylistically colored adverbs such as: “*it is necessary to decisively stop*”, “*must strictly follow*”, “*obliged to carry out unquestioningly*”, etc.

The logic and argumentation of the presentation is manifested in syntax: loads of complex sentences with subordinate clauses that relay logical relationships. These are subordinate clauses of reason with conjunctions: “*since*”, “*because*”, subordinate conditions and consequences with conjunctions “*if*”, “*because of*”. Elaboration of the text are transmitted by those participial and adverbial constructions.

Depending on the scope of business speech and stylistic originality of the corresponding texts is

usually three substyles are distinguished within the official business style:

1) diplomatic (types of documents: international treaties, agreements, conventions, memoranda, notes, communiqués, etc.; oral forms are practically not used);

2) legislative (types of documents such as laws, decrees, civil, criminal and other acts of state importance; the main oral form is judicial speech);

3) managerial (types of documents: charters, contracts, orders, statements, characteristics, powers of attorney, receipts and etc.; oral forms – report, speech, office telephone conversation, oral order).

Other general features of formal business style in comparison with other speech styles – a sharp narrowing of the range of speech used means and a high degree of repetition of individual linguistic forms.

Linguistic features of official business style. Language, as a tool of communication, arose in the most ancient times of the formation of mankind and to this day remains a real mystery for us. And all this despite numerous attempts by scientists to unravel and interpret this phenomenon. As a means of communication, language is a system of phonetic, lexical and grammatical means, which is a tool for expressing thoughts, feelings, expressions of will and serves as the most important means of communication between people. Being inextricably linked in its emergence and development with a given human collective, language is a social phenomenon. Language forms an organic unity with thinking, since one does not exist without the other. Stylistics allows us to establish patterns and specifics of the use of linguistic units in artistic speech [7, p. 84].

Each sphere of life provides for its own norms of language use, or rather its own subtype of literary language with a number of distinctive features. That is how the concept of functional style arose. It is almost impossible to give an exact definition of the term “style”; it is very difficult to find a science where this definition would be interpreted unambiguously. So in linguistics, “style” has two main meanings: – as a type of language and speech – Style is a variety of language, assigned in a given society by tradition to one of the most general spheres of social life and partially differs from other varieties of the same language in all basic parameters – vocabulary, grammar, phonetics [1, p. 264]; – as the language of the work – Some philologists define style as “a historically established variety of language use, distinguished from other similar varieties by the peculiarities of the composition of the language. units and the peculiarities of their organization into a single semantic and compositional whole (text)”. The lexical system of the official

business style includes, in addition to neutral and common words, also stable phrases that have the coloring of the official business style: 1. professional terminology (diplomatic, military, accounting, etc.): *legislation, ratify, authority, contract, import, levy, applicant*, etc.;

2. non-terminological words used primarily in administrative and clerical speech: *undersigned, above, proper, forwarding, collection, subordinate, appeal*, etc.;

3. archaisms and historicisms: *His Majesty, Your Excellency, assurance of respect, this, such, that*.

Some lexical units are characteristic only of certain genres of organizational and business documents; in particular, historicisms are found only in government notes. [5, p.320] The obligatory-prescriptive nature inherent in the official business style requires choosing from a number of synonyms that express the will of the legislator: *allow, prohibit, indicate, oblige, decree, appoint*. Many of the words with the coloring of an official business style form antonymic pairs: *rights – obligations, plaintiff – defendant, punished – acquitted, action – inaction, legal – illegal*. The process of standardization of business speech is closely related to the process of its phraseology. Both stylistically neutral and cross-style phraseological units are widely represented here (*have meaning, hold a position, scope of application, cause damage*), as well as stable combinations with the coloring of an official business style (*established procedure, cassation appeal, preliminary consideration, acquittal, lump sum*). [4, p. 62]. Business style vocabulary is also characterized by the use of complex abbreviated words (usually abbreviated names of state and public organizations): *UN, Baku State University, Research Institute, Trade Union, Student Council, Workshop*. Official business speech reflects not individual, but social experience, therefore its vocabulary is extremely generalized in semantic terms. Preference is given to generic rather than specific concepts: settlement, vehicles, educational institution, etc. The vocabulary of the official business style is characterized by a complete absence of jargon, colloquial words, dialectics and words with an emotionally expressive connotation [5, p. 320]. Among the main features of the official business style are the traditional expression; lack of emotionality; the coded nature of the language system (including contractions); a common syntactic way of combining several phrases into one sentence [2, p. 146]. The main features of the official business style of speech are accuracy and clarity of presentation; the use of words in their direct (nominative) meaning; use of specific vocabulary (high degree of standardization),

frequency of verbal nouns; use of complex syntactic structures; 1) accuracy, detail of presentation; 2) non-personal nature; 3) the prescriptive nature of the presentation (voluntariness); 4) logic and reasoning.

Lexical features are phenomena associated with the use of words and expressions in a particular language. They may include various aspects such as semantics, grammar and stylistics. Lexical features play an important role in forming the meaning of an utterance and transmitting information using language. One of the most important concepts in lexical features is synonymy. Synonyms are words or expressions that have close or similar meaning. They allow us to improve language expressiveness and accuracy. For example, synonyms for the word “beautiful” might be “wonderful,” “magnificent.” Using different synonyms allows us to vary and more accurately convey our thoughts and feelings. Another concept related to lexical features is antonym. Antonyms are words with opposite meanings. They help us create contrasts and describe opposing phenomena. For example, the antonym for the word “tall” could be “low.” Antonymous pairs of words allow us to build linguistic contrasts and more accurately convey ideas [8, p. 172]. Lexical features reflect the diversity of linguistic material and its potential combinations. They enable us to use language more accurately and effectively to convey information and express our opinions. [8, p.172] Understanding and using lexical features is an important component of the development of language competence and language proficiency.

Now let's look at the linguistic features of official business style.

1. Formality, emphasized objectivity, restraint. Objectivity is related to the legal norms of the document and reflects it stating or prescriptive in nature (information – for your information, order – for execution). 2. Completeness of information with accuracy and compactness of presentation. The main task of the document compiler is to clearly reflect information that has (or acquires) legal force. 3. Impassiveness, formality of tone, contraindication emotionality, subjectivity.

A neutral tone of presentation is the norm of business etiquette. The personal, subjective moment should be kept to a minimum. Therefore, for the limits of business speech are forms that have an emotionally expressive connotation. If you want in a business document or speech express a request, gratitude or make a strict demand (when, it would seem that it becomes so natural to appeal to emotionally rich forms of language), then in this case preference should

be given means of logical rather than emotional assessment of facts [1, p. 264].

Thus, we can conclude that business document in English represent a special type of business text with certain distinctive features, the most characteristic of which are: the method of transmitting information, a description of a specific production situation, unity of subject matter, a unique compositional and graphic structure, objective and documentary nature of the presentation, active use of speech etiquette. Business documents demonstrate a high frequency of use of certain speech forms, which is the result of a conscious focus on standardization and clichéd language when describing typical situations of commercial communication [1, p. 264]. Stereotyping of documents or business situations requires restrictions and standardization of speech means. Business documents use standard terminology designations: – naming communicants according to their social role in a given communication situations (recipient, co-author, contributor, supplier, etc.); – common names of documents: memorandum, power of attorney, certificate, deed, etc. – common designation for parts of business paper.

In the field of vocabulary and phraseology, official business style is different: – absence of neologisms, if they can be replaced common literary words. If there are no synonyms and neologisms are used, it is necessary to provide explanations for them in the text (usually explanations in the document are given in brackets); – using clerical words: verbal nouns (*unification, approval, fulfillment*) and participles, (*proper, the undersigned, the above,* etc.); – for the syntax of formal business style of speech characteristic: predominant use of simple sentences: narrative, personal (there is a subject), common, complete (there is a subject and a predicate). Of the one-component ones, they are actively used only impersonal and in some types of documents (orders, official letters) – definitely personal: As morphological features of business style, scientists note a high proportion of nouns compared to verbs which is probably due to the need in business correspondence. Lexical, morphological and syntactic features of business speech are determined by the main features of business style and vary depending on the genre and content of the business document, i.e. depending on the latter's affiliation with one or another branch of state and public activity. These linguistic features of the official business style, due to their attachment to business speech, their functional conditionality and consistency of use, are the functional and stylistic norm of the official business style [6, p. 112].

The syntactic structure of the modern English official business language is distinguished by the widespread use of passive, impersonal and definitely personal constructions. These and other constructions have no direct equivalents in English. [8, p. 172]. Among the syntactic features are: [7, p. 84]. 1. Long sentences with the active use of conjunctions (The use of long sentences is due to the frequent need to list the terms of transactions, technical and other parameters of goods and services, as well as the active and standardized introductory constructions). 2. Introductory constructions (the main part of introductory words and constructions are placed at the beginning of sentences and often have a clichéd character: *moreover, an important point is that, as a result of, unfortunately*). 3. The predominance of complex sentences over simple ones (the predominant use of complex sentences with a pronounced conjunction is due to the need to clearly present important business information. In this case, conjunctions play the role of logical links between parts of a complex sentence. This demonstrates the fact that each complex sentence reflects one logical thought, although each of its components also has its own meaning). 4. The predominance of complex sentences over complex sentences (This feature is due to the need to maintain the stylistic features of the documentation, as well as the fact that in commercial documentation there is often a need to list varied and quite difficult to understand technical information, when breaking the text into simple and uncomplicated sentences does not contribute to savings time and effort). 5. Multi-level subordinate clauses (This feature of commercial documentation helps to connect several autonomous semantic parts into a single whole, when they are syntactically quite complex in construction, but are logically integral parts of each other due to the unity of the information presented in them). 6. Parallel constructions (The use of parallel constructions allows you to make the letter more understandable and clear, but, being, in essence, parts of a sentence close to each other in meaning, these constructions are not often used in business documentation, since they lengthen written speech, while commercial letters show a steady tendency towards brevity due to their main semantic function – the transfer of highly specialized information). 7. Stable phrases (These constructions have an official business connotation, as a rule, they consist of professional vocabulary, have a neutral and inter-style character, are attributive-nominal, i.e. they often represent a subordinating phrase “adjective + noun”).

The morphological features are investigated by us: [8, p. 172]. 1. Active use of infinitives (the use of an infinitive allows you to make speech more imperative, emphasize the obligation of the addressee’s actions,

the accuracy and completeness of expression. Infinitive constructions often have the meaning of obligation).

Widely using of passive pledge (It is considered that the wide use of passive pledge is characteristic of an official business letter. This is explained by the fact that for official business papers, a generalized indication of action is typical as a fact, and not a procedural process; it often reflects the prescribing the character of the document, in which the action acquires a necessary, inevitable shade. 1. Many nouns (Frequent use of verbal nouns and “verb + noun” combinations as a predicate has been noted. The overwhelming number of abbreviations include nouns. In the texts of business letters, pairs of two antonymous nouns are used). 2. Verbal nouns (Mainly used to name a phenomenon, process, result of an action. The use of verbal nouns slightly complicates the perception of textual information, but at the same time makes the presentation official and generalized, which is one of the characteristic features of the official business style, one of the genres which is a business letter). 3. Prevalence of nouns over pronouns (in the texts of the business letters we analyzed, purely personal pronouns are significantly less than the total number of nouns used. The small number of personal pronouns indicates such a feature of the official business style as impersonality).

Conclusions. Thus, we can conclude that each style is characterized by its own extralinguistic and linguistic features. They can coincide in different styles, for example, both journalistic and conversational styles refer to oral form. May vary for the same style. Example: official business can be expressed in both monologue and dialogue. But they all determine the specifics and features of the style. In business communication, formality and standardity are expected from speech of the speaker, it is the stylistic coloring of speech that is an important component of modern professional success of specialist. Our task is to practically master business speech. Remember at the same time how aptly and figuratively the official business style is called, it is acceptable only in situations of business communication. Do not abuse it where it is inappropriate: in journalism, in fiction, in everyday communication.

The business letters in English represent a special type of business text with certain distinctive features, the most characteristic of which are: the method of transmitting information, a description of a specific production situation, unity of subject matter, a unique compositional and graphic structure, objective and documentary nature of the presentation, active use of speech etiquette.

Bibliography:

1. Crystal, D., Davys, D. Investigating English style. London: Longman Group United Kingdom, 1969. 264 p.
2. Mackay R. (1978), English for special Purposes. London: Longman, 146 p. <https://books.google.az/books/about/EnglishforSpecificPurposes.html>
3. Swan, Michael. Practical English Usage. – Oxford, University Press, third edition, 2008. 658p.
4. Palmer J.D. (1977), The Concept of Register and English for Special Purposes. *SPEAQ Journal*. Vol. 1. № 3. P. 43–62. <https://books.google.az/books/about/EnglishforSpecificPurposes.html>
5. “Webster’s New World. Law Dictionary Copyright. By Susan Ellis Wild, Legal Editor. Published by Wiley, Hoboken, NJ Published simultaneously in Canada, 2006. 320 p.”
6. Qayıbova M.T., Cəfərova, L.M. (2007), Stylistics of the English Language. Bakı: Azərneşr, 112 s. <https://www.google.com/search/Stylistics+of+the+English+Language>
7. Fataliyeva, S.H. Stylistics of the English Language (Dərs vəsaiti). Baku: Mütərcim, 2011. 84 s.
8. Hacıyeva, A.K. English stylistics. Baku: Elm və təhsil, 2015. 172 p.

**Раджабова С. ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНІ ТА МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ
ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

У статті розглядаються екстралінгвістичні та лінгвістичні особливості, функції та фактори, що впливають на визначення офіційно-ділового стилю в англійській мові. Офіційно-діловий стиль займає унікальне становище у системі функціональних стилів. Офіційно-діловий стиль виконує функції декларування, інформування, показу та інструктування внутрішньоправових відносин між державою та громадянами. У зв'язку з цим цю проблему можна розглядати як спробу проаналізувати офіційну ділову англійську як функціональний варіант цієї мови всередині системи, як соціальне явище, детерміноване використанням мовних засобів у конкретній комунікативній ситуації. В аналізі основна увага приділяється спеціальній лексиці, морфологічним засобам та синтаксичним конструкціям, термінам, стійким та нестійким поєднанням, офіційно-діловим стандартам та етикеткам, що використовуються у текстах офіційно-ділового стилю. Характеристики офіційно-ділового стилю сучасної англійської мови, лексичні та граматичні норми та закономірності, систематизація становлять тенденції зміни параметрів стилю в офіційно-ділових текстах. Основна мета статті – дослідити офіційно-діловий стиль англійської мови з погляду комунікативного стилю, лексико-фразеологічного та синтаксичного стилю, а також визначити основні тенденції розвитку офіційно-ділового стилю. Результати вивчення текстових матеріалів, що належать до офіційно-ділового стилю англійської мови, уточнюють наші уявлення про природу цього стилю. Матеріал статті дає нові відомості про специфічні норми, жанри та функції офіційно-ділового стилю, його мовні особливості: лексико-семантичні, морфологічні та синтаксичні особливості, а також подібності та відмінності офіційно-ділового стилю з іншими стилями. Метод комплексного аналізу цього стилю можна використовувати при описі інших стилів. Вказана подія аналізується шляхом розгляду комунікативної ситуації в категоріях адресант – інформація – адресат.

Ключові слова: емоційна експресивність, офіційність, специфіка, комунікативні потреби, ділова мова.

Романова Н. В.

Херсонський державний університет

ЖІНКА В НІМЕЦЬКІЙ ТА АВСТРІЙСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ ЧАСІВ ВЕЛИКОЇ ДЕПРЕСІЇ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ Е.М. РЕМАРКА «DREI KAMERADEN» ТА Р. ВЕЛЬЖ «JOHANNA»)

Статтю присвячено дослідженню функцій жінки німецької та австрійської лінгвоспільноти в часи Великої депресії. Класичне визначення Великої депресії апелює до світової економічної кризи 30х років минулого століття, тривалість якої варіює від країни до країни, від культури до культури. До прикладу, кількість безробітних у Німеччині кінця 1931 – початку 1932 року досягла рівня 30%, у Австрії – 4,65%, що зумовило появу екстремістських рухів. Статус німецької та австрійської жінки аналізованого періоду визначається спочатку положенням батька, потім – чоловіка. Фактично жінка була соціально залежна та безправна. Встановлено, що функції німецької та австрійської жінки детерміновані економічним, політичним, релігійним, етичним, психологічним, психічним та науковим впливом. Для німецької жінки часів Великої депресії виокремлено 16 основних функцій у тому числі прибиральниця, нянька, секретарка, підприємниця, годувальниця родини, психологиня, повія, емігрантка, екс-коханка, «кар'єристка», компаньйонка, самиця, посередниця, візажистка, рівноправна члениня суспільства, жертва (медицини), австрійська жінка орієнтується більшою мірою на функції прийомної матері, двоюрідної бабусі, сестри, прийомної сестри, зведеної сестри, медсестри, економки, помічниці, однокласниці, працівниці відділу соціального забезпечення, офіціантки, керівниці богадільні, особи, що приймає рішення/ дезінфікує палату/ цікавиться чужим життям/ проклинає/ втратила дитину/ розпитує, лежачої хворої, служниці, селянки, дочки, кравчині, ідеальної дівчини, падчерки, небіжчиці, Божої Матері, матінки, молочниці, пастушки, пліткарки, соціалістки, доярки, рятівниці, касирки, поштарки, віруючої, християнки, маргіналки, багачки, акушерки, дизайнерки, стерви, тітки, глядачки, повітряної гімнастки, читачки, колекціонерки, спокусниці, епілептички, закоханої, бранки, дурненької, філософині, покинутої, санітарки – всього 56 позицій. Простежено семантичний зв'язок між українською та німецькою жінкою, підтверджено ідею впливу культури на статус жінки.

Ключові слова: жінка, австрійська жінка, німецька жінка, функції жінки, часи Великої депресії, культура.

Постановка проблеми. Доля жінки навіть у «золоті часи» була не простою, не кажучи вже про часи Великої депресії. Термін «Велика депресія» пов'язаний з найбільш глибокою й тривалою економічною кризою в США (1929–1939). Історією доведено, що ця криза суттєво вплинула й на життя всього світу [1]. Наприклад, у Великобританії скоротився експорт, виникло негативне сальдо в зовнішньому торговельному балансі, зупинилися тисячі підприємств і мільйони людей стали безробітними, в Німеччині змінилася ідеологія, що призвело до політичної кризи й приходу до влади націонал-соціалістів на чолі з А. Гітлером [9], в Австрії відбувся масовий відтік капіталів, зріс дефіцит бюджету, загальне виробництво впало, банки масово збанкрутували, зросло безробіття не лише в містах, а й селах, політики прагнули сильної влади, утворювали нові політичні союзи, були налаштовані на революцію й кардинальні зміни

[16, с. 215–222], у радянській Україні панували розкуркулювання та Голодомор [1] тощо. Звичайно, жінка не могла стояти осторонь, вона так чи так брала участь у «боротьбі за виживання». Ще донедавна жінка виконувала традиційні ролі – дружина, матір, домогосподарка, була об'єктом психологічного тиску й фізичного насилля, «сексуальною рабинею», тепер же мала «пробудитися», стати на шлях «активних дій», який допоміг би їй отримати новий досвід через втрати, страждання, біль, розкрити та реалізувати свій жіночий потенціал як рівноправної членині суспільства або особистості. Інакше кажучи, жінка повинна була змінити свої традиційні ролі на нові. При цьому нові ролі нав'язувалися чоловіками, були орієнтовані на потреби й інтереси останніх. Виникає образ так званої ідеальної жінки, в якій чоловіки цінували вроду, молодість, жіночність, поступливість, скромність, товариськість, терпимість, ерудицію,

доброту, лагідність. Наведені риси характерні як для міської, так і сільської жінки [17; 19]. Зрозуміло, що міська й сільська жінка стикатимуться з різними проблемами та матимуть різні пріоритети. Ця проблема може бути й повинна стати перспективою подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна лінгвістика вивчає жінку з різних позицій: психології, культурології, соціології, когнітології, лінгвогендерології тощо [3, с. 91–96]. У полі вітчизняних наукових зацікавлень перебувають як концепти *ЖІНКА* [11], *ФЕМІНІСТКА* [5], *МАТИ* [8], так і концептосфери *ВІЧНА ЖІНОЧІСТЬ* [4, с. 9], *УСПІШНА ЖІНКА* [12] тощо. Проте дотепер немає спеціальних студій, в яких було б висвітлено проблему статусу німецької та австрійської жінки в часи Великої депресії.

Постановка завдання. Мета дослідження – окреслити парадигму функцій жінки в німецькій та австрійській лінгвокультурі часів Великої депресії.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, поняття жінки корелює з науковими національними традиціями. Зокрема українці вважають жінку біологічною істотою, антонімічною чоловікові. З другого боку, вбачають у ній результат дорослості дівчинки, а також заміжню особу «стосовно до свого чоловіка», взагалі заміжню особу «жіночої статті» [13, с. 676]. Німці трактують Frau дещо ширше, ніж українці. Для них важливі: а) вік і біологія, б) соціальний статус, в) етикет, д) функції і походження [18, с. 371], е) культурологія [15, с. 423]. З позиції культурології Frau є казковим фольклорним персонажем *Frau Holle* «букв. пані Завірюха», що мешкає в підземному світі. У неї величезні зуби, що стирчать із рота, тому її бояться пересічні люди. Разом з тим пані Завірюха лагідно поводить із зайдами земного світу. Владарює над стихіями води й повітря, залучає до керування снігом молодих дівчат, що працюють на неї. Після закінчення «трудових відносин» щедро обдаровує їх рідиною у вигляді золота або смоли. Прихильниця справедливості [14]. У цьому контексті літній жінці адресують нові функції – моральне ставлення до молодих жінок та оцінка фізичної роботи, відповідно. На тлі сказаного, українську жінку вміщують у біологічні, часові й соціальні рамки, німецьку – в часові, біологічні, соціальні, культурні та генеалогічні, відповідно. Звідси випливає, що в українських жінок функції перебувають на периферії, у німецьких посідають проміжне місце між соціальними та генеалогічними компонентами. Тобто входять до категорії культури. Йдеться про мовленнєвий етикет. Мовцєві рекомендують звертатися до будь-якої жінки – заміжньої чи незаміжньої – онімно-

апелятивно за формулами «пані + прізвище», наприклад, *Frau Blume*, «пані + наукове звання/науковий ступінь», наприклад, *Frau Doktor*, *Frau Professor*, «пані + назва професії чи рід занять», наприклад, *Frau Sekretär* [10, с. 93–94].

Семантичного зв'язку Frau з економічними, політичними, релігійними або іншими чинниками в аналізованих дефініціях не простежуємо.

Спостереження над емпіричними матеріалом [17; 19] дає змогу узагальнити та унаочнити функції жінки часів Великої депресії в Німеччині та Австрії в таблиці 1, де скорочення «De» означає Німеччина, «RÖ» – республіка Австрія, знак «плюс» підтверджує наявність функції жінки, знак «-» заперечує наявність функції жінки.

Із табл. 1 видно, що палітра функцій жінки розлога. При цьому функції жінки в Німеччині та Австрії почасти збігаються, почасти не збігаються. Виокремлюємо провідні та національно забарвлені функції. Провідними вважаємо функції, що збігаються в обох культурах, національно забарвлені трапляються в тій чи тій культурі. До провідних функцій належать: дружина, матір, коханка, п'яниця, злодійка, бабуся, (груб.) баба, продавчиня, вдова, прачка, довірена особа, втікачка, візитерка, господиня, подруга, кохана, дама, наречена, іміджмейкериня, лікарка, домогосподарка, тусовщиця, каліка, підопічна, клієнтка, пацієнтка, медсестра, сусідка, любителька тварин, відвідувачка трактиру, пасажирка, орендарка – всього 32 позиції, національно забарвленими постають усі інші функції – всього 71 позиція.

Для **німецької** жінки характерні такі функції, як-от: прибиральниця, нянька, секретарка, підприсмниця, годувальниця родини, психологиня, повія, емігрантка, екс-коханка, «кар'єристка», компаньйонка, самиця, посередниця, візажистка, рівноправна члениня суспільства, жертва (медицини) – всього 16 позицій, **австрійська** жінка орієнтується більшою мірою на функції прийомної матері, двоюрідної бабусі, сестри, прийомної сестри, зведеної сестри, медсестри, економки, помічниці, однокласниці, працівниці відділу соціального забезпечення, офіціантки, керівниці богадільні, особи, що приймає рішення/ дезінфікує палату/ цікавиться чужим життям/ проклинає/ втратила дитину/ розпитує, лежачої хворої, служниці, селянки, дочки, кравчині, ідеальної дівчини, падчерки, небіжчиці, Божої Матері, матушки, молочниці, пастушки, пліткарки, соціалістки, доярки, рятувальниці, касирки, поштарки, віруючої, християнки, маргіналки, багачки, акушерки, дизайнерки, стерви, тітки, глядачки, повітряної гімнастки, читачки, колекціонерки, спокусниці, епілептички, закоханої, бранки, дурненької, філософині, покинутої, санітарки – всього 56 позицій.

**Функціональне навантаження жінки в Німеччині та Австрії часів Великої депресії,
за романами Е.М. Ремарка «Drei Kameraden» та Р. Вельж «Johanna»**

Функція	Країна		Функція	Країна	
	De	RÖ		De	RÖ
дружина	+	+	офіціантка	-	+
матір	+	+	сусідка	+	+
прийомна матір	-	+	керівниця богадільні	-	+
коханка	+	+	особа, що приймає рішення	-	+
прибиральниця	+	-	лежача хвора	-	+
п'яниця	+	+	особа, що дезінфікує палату	-	+
злодійка	+	+	служниця	-	+
бабуся	+	+	селянка	-	+
двоюрідна бабуся	-	+	дочка	-	+
(груб.) баба	+	+	кравчиня	-	+
нянька	+	-	ідеальна дівчина	-	+
секретарка	+	-	падчерка	-	+
підприємниця	+	-	породілля	-	+
продавчиня	+	+	небіжчиця	-	+
вдова	+	+	Матір Божа	-	+
годувальниця родини	+	-	матушка	-	+
прачка	+	+	молочниця	-	+
довірена особа	+	+	пастушка	-	+
психологиня	+	-	пліткарка	-	+
повія	+	-	соціалістка	-	+
емігрантка	+	-	доярка	-	+
екс-коханка	+	-	рятівниця	-	+
«кар'єристка»	+	-	особа, що цікавиться чужим життям	-	+
компаньйонка	+	-	касірка	-	+
втікачка	+	+	поштарка	-	+
візитерка	+	+	віруюча	-	+
господиня	+	+	християнка	-	+
подруга	+	+	особа, що проклинає	-	+
кохана	+	+	маргіналка	-	+
самиця	+	-	любителька тварин	+	+
дама	+	+	багачка	-	+
наречена	+	+	акушерка	-	+
іміджмейкериня	+	+	дизайнерка	-	+
лікарка	+	+	стерва	-	+
посередниця	+	-	тітка	-	+
домогосподарка	+	+	глядачка	-	+
візажистка	+	-	повітряна гімнастка	-	+
тусовщиця	+	+	відвідувачка трактиру	+	+
рівноправна члениня суспільства	+	-	швачка	-	+
жертва (медицини)	+	-	читачка	-	+
каліка	+	+	колекціонерка	-	+
підопічна	+	+	спокусниця	-	+
клієнтка	+	+	епілептичка	-	+
пацієнтка	+	+	особа, що розпитує	-	+
сестра	-	+	закохана	-	+
прийомна сестра	-	+	бранка	-	+
зведена сестра	-	+	дурненька	-	+
медсестра	+	+	орендарка	+	+
економка	-	+	філософиня	-	+
помічниця	-	+	вагітна	-	+
однокласниця	-	+	особа, що втратила дитину	-	+
працівниця відділу соціального забезпечення	-	+	покинута	-	+
пасажирка	+	+	санітарка	-	+

Провідні та національно забарвлені функції класифікуємо, в свою чергу, на два різновиди: традиційні та новітні. Традиційні функції охоплюють дружину, матір, коханку, господиню [2, с. 143; 6, с. 31], новітні асоціюються з усіма іншими функціями [7, с. 33].

Зауважимо, що у формуванні новітніх функцій беруть участь декілька чинників, а саме: соціальні, біологічні, психологічні, психічні, емоційні, фізіологічні, економічні, політичні, релігійні, естетичні, етичні, культурологічні, духовні, філософські, географічні. Цікаво, що в Німеччині на передній план висувують **соціальні** *Das Mädchen ging nicht mit. Es blieb schlank und schweigend neben Lenz und mir in der Dämmerung stehen* [17, с. 15], **психологічні** *Das Mädchen mußte uns für ziemliche Schafsköpfe halten; aber mir fiel beim besten Willen nichts mehr an* [17, с. 16], **естетичні** *Sie sah sehr gut aus, fand ich – aber ich dachte mir nichts weiter dabei* [17, с. 17], **економічні** *Eine Hotelfrau geht nicht auf den Straßenstrich – sie wohnt im Hotel und macht da ihre Bekanntschaften. Fast alle Huren kommen nicht dazu – sie haben nicht genug Garderobe und auch nie genug Geld, um einmal eine Zeitlang auf Freier warten zu können* [17, с. 43], **духовні** *«Du mußt mich sehr lieben, Robby. Ich weiß nicht, was ich machen soll ohne Liebe.»* [17, с. 109], **біологічні** *Sie schlief in meinem Arm. Ich erwachte oft und sah sie an. Ich dachte, die Nacht könne nie zu Ende gehen* [17, с. 110], **географічні** *Aus den Tannen rief ein Kuckuck. Pat fing an, mitzuzählen* [17, с. 177] аспекти, в Австрії – **філософські** *Seit Johanna wußte, daß sie weggehen würde, sah alles anders aus* [19, с. 7], **естетичні** *Sie striegelte den verklebten Dreck von den Flanken der drei Kühe, wusch die Euter mit dem Tuch, das immer säuerlich roch, auch wenn man es noch so oft ausspülte* [19, с. 7], **духовні** *Die Ziehschwester Maria kam über den Hof und nickte Johanna zu* [19, с. 7], **економічні** *Ihre Stiefel schlurften auf dem Lehmboden. Es waren alte Stiefel des Ziehvaters, drei oder vier Nummern zu groß* [19, с. 7], **фізіологічні** *Johanna ging zum Brunnen, pumpte den Eimer voll, spülte ihn aus, pumpte noch einmal und hielt das Gesicht unter den scharfen Strahl* [19, с. 7–8], **соціальні** *Außerdem waren die Schuhe unbequem. Sie hatten dem Fräulein Olga gehört, die dem Herrn Pfarrer die Wirtschaft führte* [19, с. 8–9], **етичні** *Marianne brachte dem Viehhändler und seinen Gästen Wein. Sie lehnte sich vor, als sie die Gläser auf den Tisch stellte, und die drei Männer glotzten in ihren Ausschnitt* [19, с. 9], **культурологічні** *Etwas juckte sie am Bein. Sie kratzte sich mit den Zehen des anderen Fußes* [19, с. 9], **географічні** *In einer Woche würde Johanna wegfahren, nach Norden, über den Semmering. So weit war noch keine von ihren Schulkolleginnen gekommen. Sie*

würde in die Eisenbahn einsteigen und wegfahren, und sie würde etwas lernen [19, с. 9], **релігійні** *Sie bekreuzigte sich in jeder Kurve, dabei schlitterte die Kiste vor; stieß an den Vordersitz und traf Johanna jedesmal in den Rücken* [19, с. 14], **психологічні** *«Wo die Mutter zuständig ist, da bringe ich sie hin. Eine Person muß das sein. Hat acht Kinder, jedes von einem anderen Mann. Die ist die älteste. War lang genug bei uns. Und so was brauchen wir nicht in unserer Gemeinde, erst recht nicht in der heutigen Zeit, und es ist ja auch nicht unsere Angelegenheit. Wenn sie was lernen will – bitte sehr. Aber nicht bei uns!»* [19, с. 15], **емоційні** *Johanna freute sich darauf, die Milch auszuführen. Das bedeutete, jeden Tag in die Stadt zu kommen, unter andere Menschen, etwas zu sehen, etwas zu erleben. Sie war aufgeregt* [19, с. 66], **політичні** *«Sag deiner Bäuerin, sie soll sich das Milchgeld von ihren lieben Parteifreunden holen, die sind uns noch viel mehr schuldig. Aber die sehen ja nicht, was vor ihren Augen ist, die lassen sich lieber sagen, was sie sehen sollen. Verstehst?»* [19, с. 67].

Лєвова частка новітніх функцій жінки номінована через розповідь, опис або діалог персонажів. Наприклад, підприємницю *Geschäftsfrau* реконструюємо на основі розповіді *Meine Wirtin, Frau Zalewski, hatte mir erlaubt, im Zimmer meinen eigenen Kaffee zu kochen. Ihrer war zu dünn. ... Ich wohnte schon zwei Jahre in der Pension Zalewski* [17, с. 20], годувальницю родини *Ernährerin* – на основі розповіді, опису й діалогу *«Jetzt wird's ja bald wärmer», erzählte Mutten weiter; «aber im Winter, in der Nässe und in der Kälte – da kann man anziehen, was man will, man holt sich was weg.» // «Gib mir noch eine Bockwurst», sagte ich, «ich habe so eine Lust am Leben. Wie steht's zu Hause?» // Sie sah mich mit ihren wasserhellen kleinen Augen an. «Immer dasselbe. Neulich hat er das Bett verkauft.»* [17, с. 92], психологиню – на основі опису *Wenn sie einen Freier gekapert hatten und es war irgendwie möglich, dann brachten sie ihn bei Mutten Wurstkessel vorbei, um vorher noch eine Bockwurst zu essen, damit die alte Frau etwas verdiente* [17, с. 92] тощо.

Висновки. Отже, між культурно спорідненими етносами існують як паралелі, так і глибокі відмінності. Паралелі, як уже зазначалось вище, ґрунтуються на соціальних, біологічних, етичних, культурологічних, духовних, економічних, психологічних, естетичних компонентах, глибокі відмінності – враховують ще й психічні, фізіологічні, політичні, релігійні, філософські й географічні компоненти. Внаслідок цього кожний етнос привносить у функції жінки власне, неповторне бачення.

Список літератури:

1. Велика депресія у США. Український історик. URL: <http://istoryk.in.ua>
2. Емірсуїнова Г.І. Відбиття соціального статусу жінки в англійській мові. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія Романо-германська філологія. 2001. Вип. 537. С. 142–147.
3. Ковбасюк Л.А., Романова Н.В. Сучасні лінгвістичні теорії: лекційні, практичні, самостійні модулі та тести: навчально-методичний посібник. Київ: Ліра-К, 2024. 148 с.
4. Новокшонова Н., Галицька Ю. Концептосфера статі та інтерпретація гендерних міфологем у філософії та культурі постмодернізму. Грані. Філософія. 2021. № 5. Т. 24. С. 5–17.
5. Онищак Г.В., Петій Н.В. Вербалізація концепту *ФЕМІНІСТЬ* в сучасній англійській мові. Молодий вчений. 2021. № 9 (97). С. 34–38.
6. Павлушенко О. Концепти *СІМ'Я*, *ШЛЮБ* через призму міфічного світобачення давніх українців. Актуальні проблем дослідження граматики та лексикології : Матеріали міжнар. наук.-теор. конф., м. Вінниця, 4–5 жовтня 2006 року. С. 24–36.
7. Рубан О.В. Гендерно-рольове питання в сучасному українському суспільстві: світоглядний аспект. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2018. Вип. 23. С. 31–34.
8. Саїк А.В. Аналіз концепту *МАТИ* в романі Любові Голоти «Епізодична пам'ять». Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. № 4. Ч. 1. Т. 31 (70). С. 116–124.
9. Світова економічна криза (1929–1933). Становлення різних систем. URL: <https://ru.osvita.ua>
10. Сколоздра О. Онімно-апелятивна номінація особи у «малій прозі» Івана Франка. Актуальні проблем дослідження граматики та лексикології : Матеріали міжнар. наук.-теор. конф., м. Вінниця, 4–5 жовтня 2006 року. С. 93–98.
11. Сукаленко Т. Мовні одиниці у формуванні концепту «жінка» у сучасній українській лінгвокультурі. Проблеми гуманітарних наук. 2021. № 47. С. 199–205.
12. Тернова Ж.А. Комунікативна значущість концепту *УСПИШНА ЖІНКА* в концептуальній та українськомовній картині світу. International scientific conference, Riga, 29–30 July 2022. P. 45–49.
13. Яременко В.В., Сліпушко О.М. (уклад.). Новий тлумачний словник української мови у трьох томах. Київ: Аконіт, 2003. Т. 1: А–К. 928 с.
14. Brüder Grimm. Frau Holle. URL: https://www.grimmstories.com/de/grimm_maerchen/frau_holle
15. Götz D. Großwörterbuch. Deutsch als Fremdsprache. Stuttgart: L, 2019. 1343 S.
16. Luger J. Zeitgeschichtlicher Überblick 1931–1935. Welsh R. Johanna. Hamburg: Friedrich Oetinger Verlag, 1993. S. 215–222.
17. Remarque E.M. Drei Kameraden. Stuttgart: Metzler Verlag, 1991. 398 S.
18. WAHRIG. Wörterbuch der deutschen Sprache. München: dtv, 2012. 1152 S.
19. Welsh R. Johanna. Hamburg: Friedrich Oetinger Verlag, 1993. 224 S.

Romanova N. V. A WOMAN IN GERMAN AND AUSTRIAN LANGUAGE CULTURE DURING THE GREAT DEPRESSION (BASED ON THE NOVELS OF E.M. REMARQUE “DREI KAMERADEN” AND R. WELSH “JOHANNA”)

The article is devoted to the study of the functions of women in the German and Austrian linguistic community during the Great Depression. The classic definition of the Great Depression refers to the global economic crisis of the 1930s, the duration of which varies from country to country and culture to culture. For example, the number of unemployed in Germany at the end of 1931 – beginning of 1932 reached the level of 30%, in Austria – 4.65%, which led to the emergence of extremist movements. The status of German and Austrian women in the analyzed period was determined first by the position of the father; then by the husband. In fact, the woman was socially dependent and disenfranchised. We have established that the functions of German and Austrian women are determined by economic, political, religious, ethical, psychological, mental and scientific influences. For a German woman during the Great Depression, 16 main functions have been identified, including cleaner, nanny, secretary, entrepreneur, breadwinner, psychologist, prostitute, emigrant, ex-lover, “career”, companion, female, mediator, make-up artist, equal member society, victim (medicine), an Austrian woman focuses more on the functions of foster mother, cousin, sister, foster sister, stepsister, nurse, housekeeper, assistant, classmate, social welfare worker, waitress, almshouse manager, decision-maker/disinfectant of the ward/interested in others life/ curses/ lost a child/ asks, a bedridden patient, maid, peasant, daughter, seamstress, ideal girl, stepdaughter, deceased, Mother of God, mother, milkmaid, shepherdess, gossip, socialist, milkmaid, savior, cashier, postwoman, believer, Christian, marginal women, rich women, midwives, designers, bitches, aunts, spectators, aerial gymnasts, readers, collectors, temptresses, epileptics, lovers, brats, fools, philosophers, abandoned women, nurses - a total of 56 positions. The semantic connection between Ukrainian and German women was traced, and the idea of the influence of culture on the status of women was confirmed.

Key words: woman, Austrian woman, German woman, women's functions, times of the Great Depression, culture.

УДК 81–26'22

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/27>**Хайруліна Н. Ф.**

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Юніна О. Є.

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ СУЧАСНИХ АБРЕВІАЦІЙ НА МАТЕРІАЛІ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ

У статті виокремлено та розглянуто прагматичні функції сучасних абревіацій та матеріалі Інтернет-дискурсу (соціальні джерела Facebook та Instagram). Мета дослідження – проаналізувати англомовні абревіатури в Інтернет-дискурсі та визначити їх прагматичну функційність в сучасній лінгвістиці. В ході дослідження було з'ясовано, що значення абревіатури в англійському Інтернет-дискурсі дуже важлива, їх активне використання спрямовує на необхідність до раціоналізації мови, а також до економії зусиль комунікантів у процесі спілкування. Аналіз наукової літератури дав можливість визначити, що абревіатура це своєрідний спосіб словотворення, який спрямовано на створення більш коротких, синонімічних номінацій порівняно з вихідними структурами; а Інтернет-дискурс розуміється як процес мовленнєвої діяльності, результатом якої є створення тексту в сукупності з прагматичними, соціокультурними, психологічними факторами, які уособлює комунікацію під час взаємодії людей. Дослідження дало можливість виокремити та проаналізувати прагматичні функції абревіатур, що використовуються в Інтернет-дискурсі, серед яких: експресивна, компресивна, когнітивна та регуляторна. У результаті дослідження, було з'ясовано, що експресивна функція виражає різні види емоцій, що з одного боку, сприяють приверненню уваги за допомогою комічної конотації абревіації, а з іншої, збільшує прагматичний потенціал висловлювання за рахунок здатності до маніфестацій. У процесі аналізу було встановлено, що серед англомовних скорочень об'ємною групою є ініціальні об'єкти. У результаті проведеного нами дослідження зроблено висновок, що основними функціями англійських абревіатур є експресивність і компресивність. Ефективність виокремлених функцій виявляється в приверненні уваги комунікантів за рахунок здатності до вираження власної точки зору, передачі іронії, створення гумористичного ефекту, передачі різного емоційного стану (смутку, жалю, злості, тощо). Результати дослідження спрямували до визначення перспектив подальшого розвитку де можуть бути досліджені методики виникнення і функціонування англійських абревіатур в Інтернет-дискурсі.

Ключові слова: абревіатури, Інтернет-дискурс, Інтернет простір, прагматичні функції, англійська мова, комунікація, мовознавство, на базі матеріалів з соціальних мереж Facebook та Instagram.

Постановка проблеми. Сьогодні Інтернет-дискурс став практично невід'ємною частиною повсякденного життя суспільства і все частіше абревіатури знаходять своє місце в комунікації. Абревіатури вже зайняли важливе місце і в Інтернет-спілкуванні, оскільки спрощують цей процес за рахунок лаконічності та зручності у використанні. По-перше, у багатьох мовах абревіації стали ключовим у зв'язку зі збільшенням кількості скорочень, а, по-друге, завдяки прагненню комунікантів до більш лаконічного вираження великого обсягу інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цьому питанню, як досить прогресивному

напрямку лінгвістики, присвячено багато наукових розвідок, що здійснювалися низкою вчених. Вивченню лінгвістичних особливостей абревіацій в англійській та українській мові присвячені наукові розвідки: К. Дебера, О. Кириченко, О. Корінної, Т. Миколаєвої, А. Моїсеєнко, О. Неживої, Т. Ніколаєвої, В. Павлова та ін. Дослідженню специфіки та своєрідності Інтернет-дискурсу як взагалі, так і англомовного зокрема присвячено наукові праці О. Кириченко, Т. Кокнові, В. Осипенко, Т. Очеретяна та ін. Проблеми вивчення прагматичних функцій їх використання в сучасній лінгвістичній теорії присвячені дослідження Я. Билиці та У. Билиці, П. Левчука, Н. Рудої та

ін. Наукова спадщина має ґрунтовні нароби іноземних науковців серед яких найбільш значні: А. Аль-Ахдала, С. Алгузі, Р. Тайво та Д. Донтеле, Ч. Феніаноса, М. Шріпарваті та ін.

Але, не заважаючи на ґрунтовні наукові нароби, актуальність дослідження обумовлена, з одного боку, недостатньою вивченістю особливостей прагматичних функцій сучасних абревіацій як у цілому, так і у англійському Інтернет-дискурсі зокрема. Зазначимо, що аналіз наукової літератури вказує на необхідність більш ретельного дослідження абревіатур з позиції структурності та функційної прагматики їх використання в сучасному англійському Інтернет-дискурсі на матеріалі соціальних мереж.

Постановка завдання. Метою статті є проаналізувати англійські абревіатури в Інтернет-дискурсі (на матеріалах соціальних мереж Facebook та Instagram) та визначити їх прагматичну функційність.

Виклад основного матеріалу. Феномен абревіації став ключовим у багатьох мовах світу у зв'язку зі збільшенням кількості скорочень взагалі та прагненню комунікантів до більш лаконічного вираження великого обсягу інформації в межах віртуальної комунікації. У сучасній лінгвістиці під абревіатурою розуміється словотворення, що веде до утворення однослівного значення замість розгорнутого [4, с. 155]. На думку О. Неживої абревіатура це своєрідний спосіб словотворення, який спрямовано на створення більш коротких, синонімічних номінацій порівняно з вихідними структурами [6, с. 75].

У такому контексті, активний розвиток сучасного Інтернет-дискурсу тригерить до активного використання абревіатур і скорочень, які потребують тлумачення і пояснення. О. Корінна розкриває абревіацію як лексичну одиницю, яка створена в результаті скорочення, що включає в себе акроніми, складні лексеми, графічно та/або фонетично асимільовані одиниці [3]. Вчені зазначають, що характерними особливостями Інтернет-мови є широке використання таких видів абревіатур: ініціальні, акроніми, звукові, буквено-звукові, комбіновані, усічено-словесні, уламкові, телескопічні тощо [20, с. 10–11].

Але, розглядати використання абревіатур не можливо без контексту його безпосереднього використання, тобто дискурсу. Отже, під дискурсом розуміється текст, занурений в ситуацію спілкування, що переживає велику кількість змін і взаємодоповнюючих підходів в дослідженні психолінгвістичних, структурно-лінгвістичних, лінг-

вокультурних, соціолінгвістичних особливостей [11, с. 4]. Важливо відмітити, під Інтернет-дискурсом, в сучасних наукових розвідках розуміється і процес створення тексту в сукупності з прагматичними, соціокультурними, психологічними факторами, які уособлюють процес комунікації під час взаємодії співрозмовників [10, с. 53–55].

В межах нашого дослідження стали важливими наукові традиції з приводу трактування та розуміння значення «прагматична функція», під якою ціла низка науковців розуміє передачу емпатичного ефекту комунікантів, яка дає можливість передавати емоційний стан, позитивну або негативну конотацію, посилення виразності тощо [16; 18; 19]. Реалізація таких прагматичних функцій у різних дискурсах, зокрема і у Інтернет-дискурсі, в процесі комунікації комунікантів реалізується за допомогою мовленнєвих засобів, у нашому випадку за рахунок абревіатур, що використані у соціальних мережах Facebook та Instagram.

Оскільки в сучасному світі соціальні мережі стали практично невід'ємною частиною повсякденного життя, абревіатури знаходять своє місце в різних групах за різноманітними інтересами в Інтернеті. Більш того, вони мають свої певні функціональні особливості, що дозволяють досягти ту або іншу комунікативну мету. У результаті проведеного дослідження ми виявили структурні і функціональні особливості англійських абревіатур, а також склали їх класифікацію.

Для аналізу нами відібрано 100 одиниць абревіацій методом суцільної вибірки. На базі цього матеріалу ми виокремили наступні функції використання абревіатур: компресивну, когнітивну, регулятивну і експресивну.

Виражаючи емоційне відношення в абревіаціях до того чи іншого явища, що говорить завжди використовує експресивні мовленнєві риси. Окрім цього, експресивність виражається в створенні комічного ефекту або іронії. Вчені під експресивністю розуміє здатність мовної одиниці збільшувати прагматичний потенціал висловлювання, його комунікативну значимість за рахунок вираження суб'єктивної модальності, емоційної реакції на ситуацію, активації всього висловлювання або його частини [16, с. 13–14].

Отже, експресивна функція становить 46% з числа проаналізованих абревіатур, використання якої пояснюємо емоційністю комунікантів, їх суб'єктивного відношення до предметів і явищ реальності. Дана функція найбільш розповсюджена бо користувачам соціальних мереж важливо висловлювати як свою думку, так і емоції. Прикла-

дами експресивної функції стали: *QQ (crying)* – я плачу, *OMG (oh my God)* – о, Боже!, *IMS (I am)* – я є, *LUSM (love you so much)* – дуже сильно любити.

Окрім цього зазначимо, що у процесі користування аббревіатурами в межах соціальних мереж комуніканти використовують скорочення для вираження радості (40%). Підкреслимо, що найчастіше вони приймають деяку гумористичну конотацію до ситуації слідкування. Наприклад, *LOVE – (loss of valuable energy)* – втрата цінної енергії, *WORK (weary overload recreational killer)* – дуже сильна втома, перенавантаження, *PIG (pretty interesting gay/girl)* – цікавий хлопець/дівчина, *GOAT (greatest of all time)* – найкращий з усіх.

Експресивні аббревіатури також використовуються з метою вираження іронії (7%). Вона часто виникає в мовній грі, пов'язаної з гумористичною інтерпретацією вже відомої аббревіатури, наприклад, *GI (good idea)* – гарна ідея, *GJ (good job)* – гарна робота, *VGC (very good condition)* – в дуже гарному стані, *GG (good game)* – цікава гра.

Для вираження власної думки комуніканти також використовують експресивну функцію, це представлено такими аббревіатурами, *JMO (it's my opinion)* – з моєї точки зору, *IDK (I don't know)* – я не знаю, *AFAIU (as far as I understand)* – наскільки я розумію, *AISI (I think so)* – я так вважаю.

Така мета, як привернення уваги співрозмовника, а також прагнення до короткості також виявляється в ексклюзивній функції. У більшості випадків у цій полі виступають ініціальні аббревіатури і акроніми різних організацій, корпорацій тощо: *NBA (National Basketball Association)* – Національна баскетбольна Асоціація, *IFC (International Finance Corporation)* – Міжнародна Фінансова Корпорація, *BBC (British Broadcasting Corporation)* – Британська телерадіомовна корпорація.

Прояв компресивної функції в аббревіатурах становить 36%. Дана функція використовується при он-лайн спілкуванні для створення коротких номінацій з метою економії мовленнєвих засобів, оскільки Інтернет комунікація потребує швидкої енергодинаміки. Функція виражається в стисненні тексту шляхом використання скорочень різних типів, наприклад, *u you* – ти\ви, *pic (picture)* – картинка/фото, *doc (document)* – документ, *VIP (Very Important Person)* – дуже важлива людина.

Когнітивна функція, або іншими словами – пізнавальна становить 8%. Дана функція показує, що аббревіатури не містять в собі додаткову інформацію, що відповідає в стандартні ознаки, і завдяки цьому репрезентують додаткові знання про події вцілому: *CW (Civil War)* – громадянська війна,

GDP (Gross Domestic Product) – валовий внутрішній продукт.

Число прикладів, що відображають регулятивну функцію, становить 4%. Дана функція призначена для регулювання відносин між співрозмовниками. За її допомогою співрозмовники можуть стимулювати один одного до взаємодії, спонукають до дискусії або надання рекомендації до дії. Виражається вона дієсловами у функції наказу, вказівки або інструкції, *DIY (do it yourself)* – зроби це сам, *CM (call me)* – зателефонуй, *KYS (keep yourself safe)* – бережи себе.

Таким чином можна зробити висновок про те, що завдяки активному використанню Інтернету, аббревіатури знаходять своє активне застосування в постах та коментарях соціальних мереж. Виходячи з аналізу приведених вище прикладів онлайн-скорочень можна актуалізувати, що провідними прагматичними функціями для використання аббревіатур в Інтернет-комунікації стали їх здатність для вираження різних емоцій: радості, щастя, любов, здивування тощо.

У процесі структурного аналізу відібраних одиниць були виділені групи лексичних скорочень (ініціальні аббревіатури, акроніми, чисельні омофони) та розглянуто їх використання в соціальних мережах (Facebook та Instagram). Нами було встановлено, що провідну частку в англійських групах грають ініціальні аббревіатури – 60%, оскільки їх перевага полягає в здатності одним словом донести необхідну інформацію, що дуже важливо в умовах активного темпу життя комуніканти в Інтернет просторі. Серед виокремлених лексичних одиниць 17% займають акроніми, 14% – усічення та 9% омофони.

Висновки. Таким чином зазначимо, що значення аббревіатури в англійському Інтернет-дискурсі дуже важлива, а їх активне використання показує прагнення до раціоналізації мови та до економії зусиль всіх учасників спілкування. У результаті дослідження, було з'ясовано, що експресивна функція сприяє не тільки у вираженні емоцій, приверненню уваги та створення комічності власної думки, але і збільшує прагматичний потенціал висловлювання, підвищує комунікативну ефективність завдяки здатності до маніфестацій даної функції. У процесі аналізу було встановлено що об'ємною групою серед англійських скорочень є ініціальні об'єкти.

Дослідження дало можливість виокремити прагматичні функції аббревіатур, що використовуються в Інтернет-дискурсі, серед яких: експресивна, компресивна, когнітивна та регуляторна. У резуль-

таті проведеного нами дослідження було з'ясовано, що основними функціями англійських абревіатур є експресивність і компресивність. Ефективність цих функцій виявляється в привертненні уваги комунікантів за рахунок здатності до вираження власної точки зору, передачі іронії, створення гумористичного ефекту, передачі різного емоційного стану (смуток, жалю, злості, тощо).

Але, дослідження вбачає **перспективи подальшого розвитку** де можуть бути досліджені методи виникнення і функціонування англійських абревіатур в Інтернет-дискурсі. Перспективність цього напрямку вбачається актуальною за рахунок створення єдиного наукового уявлення про віртуальну комунікативну середу сучасного суспільства.

Список літератури:

1. Дебера К. Ю. Особливості абревіацій в англійській та українських мовах // Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки: матеріали IV Всеукраїнського науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 15 травня 2020 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2020. 736 с. 2020. С. 492.
2. Кириченко О. А., Лісовенко Д. В. Способи перекладу англійських скорочень в інтернет-просторі та мобільних текстових повідомленнях // Вчені записки. С. 220-237.
3. Корінна О. Абревіація в сучасній англійській мові // Умань: Уманський державний педагогічний університет. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2013/visnuk_49.pdf (дата звернення: 26.03. 2024).
4. Миколаєва Т. Функціональні особливості використання абревіації у термінології міжнародних відносин та дипломатії у сучасній англійській мові // Закарпатські філологічні студії. 2021. Т. 17. №. 1. С. 154-157.
5. Моїсеєнко А. С. Абревіація як спосіб поповнення словникового запасу англійської мови // Збірник тез доповідей VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інноваційні тенденції підготовки фахівців в умовах полікультурного та мультилінгвального глобалізованого світу». Київський національний університет технологій та дизайну, 2023. С. 308-311
6. Нежива О. М. Специфіка економічної термінології в англійській мові // Вчені записки Таврійського національного університету ім. ВІ Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2022. Т. 33. №. 72. С. 72-77.
7. Ніколаєва Т. Функціональні особливості використання абревіації у термінології міжнародних відносин і дипломатії у сучасній англійській мові // Закарпатські філологічні студії. 2021. Т. 17. №. 1. – С. 154-157.
8. Павлов В. и др. Процес абревіації в українській та англійській мовах // Рекомендовано до друку Вченою радою Донецького національного університету імені Василя Стуса (протокол № 11 від 18 березня 2022 р.) Лінгвокомп'ютерні дослідження: зб. наук. праць/Донецький нац. ун-т ім. Василя Стуса; гол. ред. А. Загнітко. Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2022. Вип. 15. 137 с. ISBN 978-966-639-457-9. – 2022. – С. 99.
9. Nikolaieva T. M. Лексико-семантичні особливості акронімів і методи їх перекладу в сучасній англійській мові // Науковий журнал «Міжнародний філологічний часопис». 2020. Т. 11. №. 2. С. 81-86.
10. Кокнова Т. А. «Інтернет дискурс»: визначення поняття і загальні характеристики (діахронічний аспект) // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія, (57). 2022. С. 53-55.
11. Осипенко В. Ю. Дискурс і лінгвістика тексту у мовознавстві другої половини ХХ ст // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2023. С. 4.
12. Очеретян Т., Марченко В. Особливості функціонування лексичних інновацій у сучасному англомовному Інтернет-дискурсі // Молодий вчений. 2020. №. 11 (87). С. 468-471.
13. Билиця Я., Билиця У. Комунікативно-прагматична релевантність фразеологізмів античного походження в політичному медіадискурсі (на матеріалі української, англійської та німецької мов) // Folium. Наук. збірник Прикарпатського національного університету. Спецвипуск. Т.1. 2023. С. 7-17.
14. Левчук П., Сітко А. Прагматичні особливості питальних речень // Collection of scientific papers «SCIENTIA». 2023. №. December 15, 2023; Lisbon, Portugal. – С. 158-160.
15. Руда Н. В. Особливості відтворення семантико-прагматичного змісту демінутивів поезій Тараса Шевченка у перекладах українською мовою // Нова філологія. 2020. Т. 2. №. 80. С. 196-204.
16. Al-Ahdal A., Algouzi S. Linguistic features of asynchronous academic Netspeak of EFL learners: An analysis of online discourse // The Asian ESP Journal. 2021. Т. 17. №. 3.2. С. 9-24.
17. Taiwo R., Donte D. Discursive functions of coinages and abbreviations in Nairaland Online Community // Covenant Journal of Language Studies. – 2020.
18. Fenianos C. F. Internet Language: An Investigation into the Features of Textisms in an ESL/EFL Context // Journal of Arts and Humanities. 2020. Т. 9. №. 2. С. 63-74.

19. Sreeparvathy M. et al. Changing Times and Changes in the English Language; The Impact of Internet and Internet Language on Standard English Language // *Specialusis Ugdymas*. 2022. T. 2. №. 43. С. 1929-1939.
20. Бабій І. В., Кучвара Л. Б. Структурний аналіз військових термінів в англійській та українських мовах // *Львівський філологічний часопис*. 2023. №. 13. С. 7-13.

Khairulina N. F., Yunina O. Ye. PRAGMATIC FUNCTIONS OF MODERN ABBREVIATIONS ON THE MATERIALS OF INTERNET DISCOURSE

The article highlights and examines the pragmatic functions of modern abbreviations on the materials of the social networks (Facebook and Instagram) from the Internet discourse. The study aims to analyze English language abbreviations in Internet discourse (on the materials of social networks Facebook and Instagram) and to determine their pragmatic functions. In the course of the study, it was found that the meaning of abbreviations in English Internet discourse is very important; their active use leads to the need to rationalize the language and the economy of communicators' efforts. The analysis of the scientific literature made it possible to determine that the abbreviation is a peculiar way of word formation, which is aimed at creating shorter, synonymous nominations compared to the original structures. The Internet discourse is understood as the process of creating a text in combination with pragmatic, sociocultural, psychological factors that embody the process of communication in human interaction. The research made it possible to identify and analyze the pragmatic functions of abbreviations used in Internet discourse, including: expressive, compressive, cognitive and regulatory. As a result of the research, it was found that the expressive function is oriented to express different types of emotions, which, on the one hand, helps to attract attention with the help of the comic connotation of abbreviations, and on the other hand, increases the pragmatic potential of expression due to the ability to manifest. In the analysis, it was established that initial objects are the bulk group among English language abbreviations. As a result of our research, it was concluded that the main functions of English abbreviations are expressiveness and compressibility. The effectiveness of the isolated functions is manifested in attracting the attention of communicators due to the ability to express one's point of view, convey irony, create a humorous effect, and convey various emotional states (sadness, pity, anger, etc.). The study's results led to the determination of prospects for further development where the methods of the emergence and functioning of English abbreviations in Internet discourse can be investigated.

Key words: *abbreviations, Internet discourse, pragmatic functions, English language, communication, linguistics, the materials of social networks Facebook and Instagram.*

Шкворченко Н. М.

Міжнародний гуманітарний університет

ПРОСОДИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТОКСИЧНОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття досліджує просодичні характеристики як індикатори токсичності в англomовному медійному дискурсі. Вона розглядає роль інтонації, акцентуаційних відміток та швидкості мовлення у передачі токсичних повідомлень. Аналізуючи ці просодичні особливості, дослідження має на меті розкрити підтекстові відтінки ворожості, агресії або неухважності у медійній комунікації. Розуміння просодичних маркерів токсичності може допомогти виявляти та вирішувати негативні патерни дискурсу, сприяючи створенню здоровіших комунікаційних середовищ. Стаття аналізує вплив просодичних елементів на сприйняття аудиторією контенту та на психоемоційний стан слухачів. Вона розглядає, які зміни в інтонації та ритмі мовлення можуть викликати негативну реакцію аудиторії, сприяючи розповсюдженню ворожих або агресивних настроїв. Просодичні характеристики взаємодіють, щоб формувати загальний тон та емоційну підтекст мовлення, що може впливати на сприйняття аудиторією та викликати різноманітні реакції. Стаття вивчає можливі стратегії протидії токсичному дискурсу через просодичні засоби. Шляхом аналізу та ідентифікації конкретних просодичних ознак, дослідження спрямоване на розробку методів та інструментів для зменшення токсичності у медійному просторі. Результати такого дослідження можуть бути корисними для редакторів, журналістів та інших учасників медійної сфери для покращення якості та ефективності комунікації з аудиторією. У фокусі роботи знаходиться лінгвістична складова токсичного дискурсу, тому особлива увага звертається на вживання певних лексичних одиниць, синтаксичних конструкцій та мовних засобів, що сприяють формуванню негативних емоційних відчуттів у читачів або слухачів. Цей аспект дослідження допомагає виявляти конкретні мовні засоби, які часто використовуються для підсилення токсичності у медійному контенті. Аналіз лінгвістичних особливостей сприяє розумінню того, як мовлення може впливати на формування поглядів та настроїв аудиторії, а також відкриває можливості для розробки стратегій подолання токсичного дискурсу на рівні мови. Розуміння та використання просодичних маркерів токсичності може сприяти створенню більш позитивних та здорових комунікаційних середовищ, де кожен учасник відчуває себе поважно та безпечно.

Ключові слова: англomовний дискурс, просодичні характеристики, медійний дискурс, просодія, дискурс.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження просодичного оформлення токсичних висловлювань в медійному дискурсі полягає у розумінні та вирішенні проблеми токсичного медійного дискурсу, яка стає все більш актуальною у сучасному світі. В умовах широкого доступу до медіа та соціальних мереж та зростання впливу цифрової комунікації, розпізнання та реагування на токсичний контент стає надзвичайно важливим завданням. Ознака "токсичний" вже перестала бути метафорою і набула наукової інтерпретації у термінах психології, соціології, ораторського мистецтва тощо. У психології міжособистісних взаємин послуговуються такими поняттями, як "токсична маскуліність", "токсична фемінність", "токсична атмосфера", "токсичні стосунки", під-

ґрунтям для яких стало порушення культурно-специфічних кодів та/або особистісних меж людини [14], а ще нарцисизм, булінг та інші. У соціології під токсичністю розуміють спосіб руйнування наявних порядків на одному соціальному рівні й утвердження нового порядку на іншому, роблячи їх допустимими, а також соціальної поляризації як наслідку дій неадекватної людини, прикрої події, недоліків у суспільстві. Поведінкова токсичність стає знаком соціально-політичної атмосфери, руйнуючи звичні способи життя, одночасно забезпечуючи й підтримуючи інші моделі взаємин [13].

Токсичність тісно пов'язана з такими медійними явищами, як "ехокамери", "епістемічні бульбашки", "радикальне самовдосконалення", "токсична продуктивність" у соціальних мережах.

Під фабрикою думок (англ. *think factory, think tank*) розуміється виробництво і одночасне поширення у соціальних мережах множинних думок індивідів, з якими потім працює ціла індустрія мікротаргетинга, що визначає психологічні портрети користувачів, які включають значимі їм "больові" точки [9]. Досліджуючи шкідливі наслідки роботи ехокамери у соціальних мережах, важливо розрізнити такі поняття, як *продуктивність* (англ. *productivity*) і *токсична продуктивність* (англ. *toxic productivity*). Продуктивність допомагає досягти фінансового успіху, успіху в кар'єрі, а також у стосунках з іншими та з нами самими, але коли продуктивність захоплює ваше життя, вона стає токсичною та матиме проблематичні наслідки. Токсична продуктивність як "одержимість радикальним самовдосконаленням понад усе". Зрештою, це недосяжна мета; незалежно від того, наскільки ви продуктивні, результатом, який ви залишите, є почуття провини за те, що ви не зробили "більше". Токсична продуктивність може пошкодити стосунки з іншими та загальне самопочуття, і це може проявлятися різними способами (поганий настрій, виснаженість, психосоматика) [17]. Соціальні медіа породжують порівняння, і коли всі виглядають так, ніби вони не покидають тренажерний зал, навчаються годинами або їдять лише подрібнене авокадо на тостах, стає зрозуміло, як соціальні медіа можуть значно сприяти продуктивності.

Лінгвістичне дослідження в цьому контексті дозволяє краще зрозуміти, які саме мовні засоби та просодичні характеристики використовуються для передачі токсичності, та розробляти ефективні стратегії протидії. Це допомагає не лише ідентифікувати та виокремлювати токсичний контент, а й забезпечує можливість реагувати на нього шляхом вдосконалення комунікаційних практик та створення більш безпечного та позитивного медійного середовища для всіх користувачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Медійний дискурс з лінгвістичної перспективи – це мовні засоби, структури і стратегії, які використовуються в засобах масової комунікації для створення, поширення та впливу на інформацію та погляди аудиторії [6]. Це охоплює тексти, мовні засоби, соціокультурний контекст та вплив медіа на формування суспільної думки. Багато науковців займаються вивченням медійного дискурсу з різних перспектив, серед яких маніпулятивність дискурсу [8], патогенність медійного тексту [5] та їхня нейтралізація [11], стратегії і тактики комунікативної поведінки учасників спілкування в ситуаціях конфлікту [12].

Токсичність у медійному дискурсі набула високого рівня та стала, нажаль, невід'ємною характеристикою більшості медійних повідомлень, особливо політичної тематики. Токсичність англomовного медійного дискурсу семіотизується на вербальному, паравербальному та екстралінгвальному рівнях [13]. Одним з найбільш дієвих засобів паравербального прояву медійної токсичності виступає просодичне оформлення усного мовлення [3; 4; 16].

Дослідники дійшли висновку, що те, як соціальні медіа дозволяють "збирати врожай обурення" і що Facebook та інші подібні сайти дають людям можливість висловлюватися, мобілізувати та розробляти стратегію громадської непокори. Розпізнавання вербалізаторів або експлікатів токсичної комунікації є важливим у риторичних практиках публічних особистостей, зокрема бізнесменів та політиків. Токсичне спілкування належить до таких проблемних зон риторики, як некультурність мовлення, вербальні провокації, техніки маніпуляції тощо.

Не зважаючи на існуючу актуальність та чисельні звернення до проблеми медійного дискурсу загалом та його патогенного впливу, проблема просодичних ознак медійної токсичності в англomовному дискурсі залишається не розкритою.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження просодичних характеристик, які впливають на сприйняття токсичних висловлювань у англomовному медійному дискурсі, а також виявлення зв'язку між просодією – такими аспектами, як інтонація, темп мовлення, ритм і гучність – та сприйняттям токсичності в медійних повідомленнях. Дослідження спрямоване на встановлення того, які саме аспекти просодії можуть підвищувати або знижувати рівень токсичності в комунікації та як це може впливати на аудиторію.

Виклад основного матеріалу. В англomовному медійному дискурсі деякі просодичні характеристики можуть виступати як індикатори токсичності. Агресивна або ворожа інтонація може вказувати на токсичний настрій або намір висловлювання. Наприклад, прискорення або уповільнення темпу мовлення, зміна гучності, високі та комбіновані ядерні тони, нетипові інтонаційні моделі можуть створювати враження ворожості або конфліктності, підкреслити негативне ставлення до співрозмовника або агресію.

Пришвидшений темп мовлення може створювати враження агітації або нервозності, що може бути пов'язане з токсичними емоціями або намірами. Надмірна швидкість мовлення також може

ускладнити сприйняття повідомлення та поглибити його негативний ефект. Ці просодичні характеристики взаємодіють, щоб формувати загальний тон та емоційну підтекст мовлення, що може впливати на сприйняття аудиторією та викликати різноманітні реакції.

Розуміння просодичних маркерів токсичності може виявити негативні патерни дискурсу, такі як агресивна інтонація, образливі акцентуації або швидке темп мовлення. Розпізнання просодичних маркерів токсичності дозволяє оперативно реагувати на негативний дискурс та втручатися для зниження його впливу. Розуміння просодичних характеристик токсичного дискурсу дозволяє пропонувати та підтримувати позитивні моделі комунікації, які базуються на емпатії, повазі та взаємному розумінні. Аналіз просодичних маркерів токсичності може сприяти розвитку навичок міжособистісного спілкування, включаючи уміння виражати свої почуття та ідеї без агресії та ворожості.

Для проведення дослідження просодичних характеристик токсичності в англомовному медійному дискурсі використано такі методи як аудіо-відео аналіз (збір аудіо- та відеозаписів медійних виступів або інтерв'ю, а потім їх подальший аналіз для виявлення просодичних характеристик, таких як інтонація, темп мовлення, гучність та акцентуаційні відмітки); комп'ютерний аналіз за допомогою програми PRAAT [15]; експериментальний аналіз (залучення експертів у галузі лінгвістики, психології та комунікацій для оцінки просодичних елементів медійного дискурсу та їхнього потенційного впливу на аудиторію); анкетування та опитування (проведення опитувань за допомогою Гугл-форм для визначення сприйняття та реакції на просодичні елементи в медійному контенті). Комбінація цих методів уможливило комплексне розуміння просодичних аспектів токсичного медійного дискурсу та їхнього впливу на аудиторію.

Матеріалом досліджено були обрані наступні фрагменти англомовного медійного дискурсу:

– відеозаписи політичних дебатів, наприклад,

My opponent's policies are disastrous for our country! We cannot let them destroy everything we've worked for.

У цьому фрагменті політик використовує агресивну інтонацію та загрозливий тон, щоб підкреслити негативний характер опонента та викликати емоційну реакцію у слухачів. Він намагається переконати аудиторію, що політика опонента є руйнівною для країни, і закликає до дії проти неї.

– телевізійні інтерв'ю з ведучим ток-шоу, наприклад,

Tell me, why did you make such a terrible decision? People want answers, and they want them now!

Ведучий ток-шоу використовує загострений тон та швидкий темп мовлення, щоб створити атмосферу напруженості та підвищити тиск на особу, у якої бере інтерв'ю. Він вимагає відповіді від гостя та намагається викликати емоційну реакцію у нього та глядачів.

– аудіозаписи коментарів у соціальних мережах, наприклад,

I can't believe you would say something so stupid! Are you even thinking before you speak?

У цьому коментарі використовується груба інтонація та засуджувачий тон, щоб виразити обурення та негативне ставлення до висловленого погляду. Автор виражає свої негативні емоції та намагається вплинути на сприйняття читачів шляхом агресивного мовлення.

– рекламні ролики на телебаченні, наприклад,

Don't be fooled by their lies! Their incompetence is putting our future at risk. It's time for change!

У цьому рекламному ролику використовується загострена інтонація та високий тон, щоб підсилити негативне сприйняття конкурентів або інших об'єктів реклами. Рекламодавець намагається викликати емоційну реакцію у глядачів та переконати їх в правильності своєї точки зору.

– промова політика на мітингу, наприклад,

We cannot afford to wait any longer! We must act now to protect our rights and freedoms. Join me in this fight for justice!

У цій промові політик використовує швидкий темп мовлення та енергійну інтонацію, щоб збудити аудиторію та стимулювати до дії. Він намагається мобілізувати слухачів та переконати їх у необхідності змін у суспільстві.

Усі наведені приклади демонструють, як просодичні елементи, такі як інтонація, темп мовлення та гучність, використовуються для підсилення емоційного впливу на аудиторію та стимулювання певних реакцій.

Враховуючи вплив просодичних елементів на сприйняття та емоційний стан, важливо бути критичними до медійного вмісту і розуміти, як просодичні засоби можуть використовуватися для формування думок та переконань.

Отже, розуміння та використання просодичних маркерів токсичності може сприяти створенню більш позитивних та здорових комунікаційних середовищ, де кожен учасник відчуває себе поважно та безпечно.

Існують кілька можливих стратегій протидії токсичному дискурсу через просодичні засоби:

1. Підвищення емоційної інтелігентності: підвищення усвідомлення власних емоцій та їх впливу на мовлення може допомогти уникнути агресивної чи ворожої інтонації та інших токсичних просодичних виявів.

2. Навчання ефективного спілкування: виявлення власних почуттів та емоцій, а також вміння слухати та реагувати з розумінням, може допомогти зменшити токсичний дискурс.

3. Підтримка позитивного тону: спрямування на підтримку позитивного тону в комунікації може створити атмосферу взаєморозуміння та сприяти розповсюдженню позитивних емоцій.

4. Застосування активного слухання: активне слухання дозволяє сприймати не лише слова, а й просодичні сигнали, такі як інтонація та темп мовлення, що може допомогти вчасно реагувати на потенційно токсичні елементи дискурсу.

5. Стимулювання емпатії та розуміння: спрямовані на стимулювання емпатії та розуміння комунікаційні стратегії можуть допомогти перетворити конфліктні ситуації на можливості для співпраці та взаєморозуміння.

Ці стратегії спрямовані на створення здоровіших та більш позитивних комунікаційних середовищ, які сприяють взаєморозумінню, співпраці та підтримці.

Висновки. Використання агресивної інтонації та швидкого темпу мовлення може бути дуже ефективним способом викликати емоційну реакцію та мобілізувати аудиторію. Дослідження просодичних характеристик токсичного медійного дискурсу відкриває широкі перспективи для різних сфер. Розуміння просодичних елементів допомагає відзначати токсичний медійний контент і вчить аудиторію критично оцінювати інформацію, що надходить через мас-медіа.

Дослідження просодичних засобів може сприяти розробці ефективних комунікаційних стратегій, спрямованих на запобігання та вирішення конфліктів у медійному середовищі, допомагає розвивати навички емоційної інтелігентності, що є важливим для міжособистісних відносин та комунікації взагалі. Розуміння та виявлення токсичних просодичних маркерів може сприяти створенню здоровішого та конструктивнішого медійного середовища, що сприяє позитивним комунікаційним практикам.

Загалом, дослідження просодичних характеристик токсичного медійного дискурсу не лише допомагає краще розуміти процеси комунікації в мас-медіа, а й відкриває можливості для покращення якості комунікації та побудови здорових комунікаційних середовищ.

Список літератури:

1. Акінчиць Н. Г. Політичний дискурс як об'єкт наукового аналізу. *Проблеми сучасного мовознавства. Культура народів Причорномор'я*, 107. 2007. С. 72–76.
2. Акульшин О. Дискурс як засіб когнітивного конститування знання. *Studia linguistica*, 6 (2). 2012. С. 227–236.
3. Алексієвцев О. М. Інтонаційні засоби впливу у політичному мовленні. В *Сучасні тенденції фонетичних досліджень*: зб. матеріалів IV с Круглого столу з міжнар. участю, 23 квітня 2020 р. КІП імені Ігоря Сікорського, 2020. С. 20–22.
4. Багмут А. І., Борисюк І. В., Олійник Г. П. Інтонація як засіб мовної комунікації. Київ : Наукова думка, 1980. 216 с.
5. Бойко С. Т. Функціональний аналіз патогенних текстів (до проблеми психологічних аспектів медіа-освіти). *Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*, 39. Київ : Ніка-Центр, 2011. С. 62–74.
6. Бутиріна М. В. Стереотипи масової свідомості: особливості формування та функціонування у медіа середовищі: монографія. Київ : Слово, 2009. 368 с.
7. Васік Ю. А. Ритмічна організація англійського політичного дискурсу (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі промов сучасних політиків Великої Британії) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04. Донецьк : Донецький національний університет, 2008. 19 с.
8. Гнезділова Я. В. Когнітивно-дискурсивні моделі англійської маніпулятивної метакомунікації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. філол. наук : 10.02.04. Київ : Київський національний лінгвістичний університет, 2021. 40 с.
9. Гуменюк Л. Й. Мережевий тролінг як вид комунікативної поведінки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія психологічна*, 1. Львів, 2014. С. 172–180.
10. Єрмоленко А. М. Дискурс, комунікація, моральність: монографія. Київ : Наукова думка, 2021. 438 с.
11. Ковалевська А. В. Нейтралізація патогенних дискурсів : стратегія спростування. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія*, 31. Вінниця, 2020. С. 132–141.

12. Корольова А. В. Стратегії і тактики комунікативної поведінки учасників спілкування в ситуаціях конфлікту. *Studia Linguistica*: зб. наукових праць. Том 1. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо– поліграфічний центр «Київський університет», 2008. С. 48–53.
13. Шкворченко Н. Семіотизація політичної токсичності у медійних просторах США, Великої Британії й України (мультимодальний аспект). *Науковий вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія "Філологія"*, 25(1). Київ : КНЛУ, 2022. С. 142–151.
14. Aranda J. *Toxic Temple: An Artistic and Philosophical Adventure into the Toxicity of the Now*. Berlin : De Gruyter, 2022. 256 p.
15. Boersma P., Weenink D. Praat: doing phonetics by computer (Computer program). Version 5.4.08. <http://www.praat.org/>.
16. Büring D. *Intonation and meaning*. Oxford University Press, 2016. 312 p.
17. Cap P. *The discourse of conflict and crisis: Poland's political rhetoric in the European perspective*. Bloomsbury Academic, 2021. 184 p.

Shkvorchenko N. M. PROSODIC CHARACTERISTICS OF TOXICITY IN ENGLISH MEDIA DISCOURSE

The article explores prosodic characteristics as indicators of toxicity in English-language media discourse. It examines the role of intonation, stress patterns, and speech rate in conveying toxic messages. By analyzing these prosodic features, the study aims to uncover underlying nuances of hostility, aggression, or indifference in media communication. Understanding prosodic markers of toxicity can help identify and address negative discourse patterns, fostering healthier communication environments.

The article analyzes the impact of prosodic elements on audience perception of content and their psychosocial state. It considers how changes in intonation and speech rhythm can elicit negative audience reactions, contributing to the spread of hostile or aggressive attitudes. Prosodic characteristics interact to shape the overall tone and emotional subtext of speech, influencing audience perception and eliciting various reactions.

The article examines potential strategies to counter toxic discourse through prosodic means. By analyzing and identifying specific prosodic features, the research aims to develop methods and tools to reduce toxicity in the media space. The findings of such research can be beneficial for editors, journalists, and other media professionals to enhance the quality and effectiveness of communication with the audience.

The linguistic component of toxic discourse is the focus of the work, hence special attention is given to the use of certain lexical units, syntactic constructions, and linguistic devices that contribute to the formation of negative emotional experiences in readers or listeners. This aspect of the research helps identify specific linguistic means that are often used to amplify toxicity in media content.

Analyzing linguistic features contributes to understanding how language can influence the formation of audience views and attitudes, and opens up opportunities for developing strategies to overcome toxic discourse at the language level. Understanding and utilizing prosodic markers of toxicity can contribute to creating more positive and healthy communication environments where every participant feels respected and safe.

Key words: *English-language discourse, prosodic characteristics, media discourse, prosody, discourse.*

Shundel T. O.

Donetsk National Medical University

SYNCRETISM AS THE MAIN REASON FOR THE DEVELOPMENT OF TRANSITIONAL CHARACTER IN COMPLEX SENTENCES WITH RELATIONSHIPS OF PURPOSE-CONDITION

The study of the English sentence requires a systematic solution in connection with the modified character which is the reason for the development of intermediate links within the syntactic plane. A defining feature of the modern syntactic composition of a complex sentence in the English language is the focus on the study of the formed relationships and syncretic connections between its components. A characteristic feature is that linguists try to reveal the semantic-syntactic system of predicative units with the help of structural-semantic analysis under the condition of distinguishing the core and syncretic periphery, but they also try to show their role in establishing a connection between typical and transitional syntactic units. Thus, in our work, considerable attention is focused on the study of the main cause of the development of an intermediate character – syncretism. The very definition of syncretism expands the field from ordinary interpenetration to forms of mixing in a broad and general sense, where a relation marker is used to express multiple functions. The purpose of the article is to consider the functional-semantic potential of complex sentences of a transitive nature and to analyze the nature of connecting elements forming the opposition “purpose – condition”. The reliability of the research results is ensured using a number of research methods and techniques, such as general scientific methods, special methods, component analysis method, descriptive method, comparative method, modeling method, and functional-semantic analysis. It has been proven that in the case of imbalance between the plan of content and form and appearing syncretism, the phenomena acquire the properties of new signs when the old ones are weakened or lost. The scientific novelty of the research lies in the fact that the work attempts to analyze the asymmetric character of transitional units taking into account structural and semantic features, differentiation of both nuclear/typical language facts with an existing coincidence of form and content and units that are the result of their interaction and mutual influence, transient phenomena. When analyzing and studying syncretism as the main reason for the development of a transitive nature in complex sentences with “purpose – condition” relationships, the fact has been established that syncretism of the plan of expression in the English language most often contributes to syncretism of the plan of content, since generalizing properties in the language must have a proper design. Linguistic units of the peripheral zone cause the development of transitional signs in the constructions with the same of purpose or condition. Constructions of such zones arise as a result of displacement of a component with a full-valued set of characteristics into an atypical syntactic function.

Key words: *syncretism, compound sentence, transitional character, nuclear zone, peripheral zone, asymmetry, systemic character, opposition.*

Statement of the problem. The change of the usual syntactic function to the occasional one is the main sign of the transition at the level of syntax, since syntax is the basic center of grammar and variations of the syntactic function are the main condition for the development of a complicated semantic meaning of a transitional nature. As a result of this phenomenon, transitivity leads to certain difficulties in the classification of complex clauses in the English language as subordination markers change their differential signs under the influence of syntactic function in certain contextual conditions.

The general conditions of transitional phenomena are related to the peculiarities of the functioning

of the language system at different levels and the presence of oppositions of linguistic phenomena in it that determines the possibility of the development of intermediate, transitional units. And the immediate boost for the development of these syncretic facts in the English language is the violation of symmetry between the form and the content.

The development of the asymmetric nature of transitional units leads to the multifacetedness of linguistic and speech facts that indicates the need to distinguish structural and semantic features, identify obligatory and optional properties and differentiate not only nuclear, typical linguistic facts with a coincidence

of form and content but also units with transitional character. The latter do not always fit into existing classifications as they can disrupt its orderliness. The frequency and regularity of their development indicates the systemic nature of such phenomena. The selection of typical language facts and transitional ones necessitates the use of the oppositional method in the study of syncretic phenomena. First of all, such an analysis involves the identification of the similarity of the units of opposition that made it possible to combine them into an opposition. Besides it helps to analyze the differences of differential features which weaken.

According to A. Onatii's observations, the understanding of complex sentences of an asymmetric nature can occur due to the construction of a new classification taking into account the core zone and the peripheral one [3]. We fully share the researcher's point of view regarding the classification framework of complex sentences and consider it necessary to analyze the sentences of the semi-nuclear zone as constructions of a transitional nature. The peripheral zone consists of linguistic units of a transpositional nature which cause the development of transitional signs of one or another linguistic construction. The constructions of such zones arise as a result of displacement of a component with a full-valued set of characteristics into an atypical syntactic function. Thus, the emergence of two syntactic projections is explained by the weakening of the nominative value and the strengthening of the additional one.

Analysis of the recent research and publications. The study of hybrid phenomena in the English language leads to the need to define core and peripheral structures, as well as additional meanings that complicate the main one. But at the same time, discussion of the term "syncretism" deserves special attention. Most scientists interpret syncretism as a universal means of language, its linguistic universality. Researchers consider it to be a phenomenon permeating all levels of the linguistic structure as it has multifunctional nature. Thus, Yu. Baida believes that one of the main factors that lead to the development of syncretism is "the supporting component, namely its categorical meaning" [1, p. 40].

While studying the essence of syncretism Yu. Nalyvaiko claims that this phenomenon is dominant at the level of syntax and most accurately conveys the essence of such terminological units as hybrid and syncretic thanks to a number of specific features [2].

According to B. Storme, syncretism in the English language occurs when the expression of grammatical differences in the context occurs due to language

variations and resource potential [8]. J. Hein and E. Murphy note that it is the very syncretism that has the special property of correcting violations of syntactic constraints [6].

Thus, we see that attempts made by researchers to include syncretic constructions within the framework of generally accepted classifications remain futile, as they encounter resistance from the language and speech material denying the opportunity to clarify the nature of hybrid units. The desire of researchers to give a more or less clear definition of hybrid units forces them to interpret the concept of syncretism but they have not managed to reach an agreement on this issue yet.

Talking about syncretism M. Baerman and D. Brown point out that most researchers have made assumptions about the inadequacy of its description due to its limited nature. The scientists say that it can be caused by two factors. First, syncretism is something of an aberration. Researchers assume a relationship between morphosyntactic function and a form and syncretism is a violation of this assumption. Then, a morphological description of a particular type of syncretism must contain two elements:

- a list of the set of values that are syncretic,
- a way of associating that set with a form. To

a large extent, the limitations of syncretism are the result of how these elements are treated [4].

In M. Baerman's paper syncretism is considered as a phenomenon that occurs when two or more different morphosyntactic meanings are combined into one word form being subject to change [5].

The hybridity of syncretism is such that the manifestation of this process at the level of the English sentence leads to the expansion of the expressive possibilities of the language by saving its own, unrealized means existing in the language. The analysis of the actual material gives reason to believe that in syncretism we face the phenomena that differ in the general non-fragmentation of the content plan due to the fact that they are different planes of the same object of existing reality. Therefore, syncretism is characteristic of the objects that are characterized both by complexity mobility and systemic relationships. It should be noted that at different levels language units are characterized by a complicated system that combines not only the plan of content but also the plan of expression. However, it does not emphasize the idea that the functioning of the unity of these two plans of language units can lead to complete correspondence that is to the symmetry of the sides of content and form. To overcome this asymmetry languages must have a mobile structure of

their signs, generate various shifts in form and content relative to each other.

Task statement. The goal of the research is to study and analyze the structural-semantic nature of complex constructions with a subordinate part that is in opposition “purpose – condition”, to identify and study the transitional nature of these units considering syncretism as the main cause of asymmetric relationships in the language. Getting the goal can be accomplished by solving some tasks. First, it’s to investigate the essence of syncretism at the level of complex sentences as the main reason for the development of a transitional nature and to consider the structural features of nuclear, peripheral and transitional models of complex sentences using the scale of transitivity. Then, it’s necessary to characterize the semantic modifications of their transitional and peripheral zones and to reveal the essence of the interaction of transitional models of the subordinate part of complex sentences with the relationships “purpose – condition”. At last, it’s obligatory to investigate the functional features of universal synthesized complex sentences of a syncretic nature.

The outline of the main material of the study. It should be noted that the existence of such a linguistic phenomenon as syncretism and the use of a universal model of transitivity leads to language flexibility as well as enriches informative semantics due to the mobility of linking words in the subordinate part to express different shades. It depicts the factors of differentiation of relationships in the transition zone and reveals semantic capacity and syntactic polyfunctionality. Syncretism helps to explain the variety of synthesized features of structural-semantic classes of sentences in the language that are subject to syncretism functioning in the language as complicated forms in formal and semantic-syntactic terms. The tendency of language elements towards syncretism is explained by such factors as the linguistic tendency to complicate structures with secondary syntactic functions, as well as the tendency of the language to save its own means in linguistic expression.

Syncretism plays a major role in shaping the idea of syntactic units and their ability to provide a systematic description of the language the main cause of which is considered to be transitivity. At the same time, the fact is noted that the content is the leading side of the object, while the form represents the side that can be transformed or modified in the conditions of changing the functioning of the content. Thanks to the changing nature of the form and its relative independence, an active interaction of form and content can occur. As

you know, the unity of the content and the form is a relative process, so the plane of content can collide with the plane of form that is a leading feature when considering and studying syncretic phenomena.

In the case of imbalance between the plan of content and form and syncretism development the phenomena acquire the properties of new signs when the old ones are weakened or lost. A change in the internal form and asymmetry in the relationship between the signifier and the signified can be manifested in two ways. An asymmetric ratio of the sides of the sign appears when one element of the plan of expression corresponds to several in the plan of content or, conversely, one element of the plan of content corresponds to several ones in the plan of expression. The realization of this phenomenon is observed only in the context which is the main condition for the existence of syncretism as a linguistic sign. The fact is noted that in the English language syncretism of the plan of expression most often contributes to syncretism of the plan of content since generalizing properties in the language must have an appropriate form. It is thanks to this phenomenon that a lively variety of language arises not fitting into the traditional framework of syntax.

In the English language the complex sentences with the semantic field of purpose is widely studied by many scientists, but the functioning of subordinate units of a transitional nature with extra semantics of condition has not been analyzed until now. It seems interesting to us to consider the intermediate zones of complex constructions of purpose from the point of view of their functional ability to acquire an additional shade of condition. So, the main types of complex sentences with relationships of purpose and condition, as well as their intermediate types with transitional character can be represented as follows:

A. a) ... *she slowly made her way to work so that she had to go to the shop* [9, p. 152].

b) ... *she quickly spooned another dollop of pease pudding in the bowl fo fear that he wasn't facing her direction* [9, p. 85].

Ab. a) *She had no need to lock her door against him so that her husband might return* [9, p. 45].

b) *They followed Florence into the “the parlour” so that she might be able present a fascinating picture of a Victorian sitting-room* [9, p. 235].

AB. –

aB. ... *and she felt she would be crying in case that the doctor hadn't given her a sedative* [9, p. 9].

B. *Would they both still be alive if the Addamses had never left* [9, p. 274].

You'll have to manage somehow, love, once the worst comes to the worst [9, p. 88].

A complex analysis of nuclear complex sentences of zone A showed that the relationship of purpose is conveyed using a set of connectives **so that** (example a), **for fear that** (example b), **so as** (*The door was wide open so as she heard Charlie walk in* [9, p. 322]), **in order that** (*I've been phoning around all over the place, trying to find in order that he could possibly have got ashore either here or on the mainland* [7, p. 27]) and others which convey the defined semantics.

The units of nuclear zone B convey relationships of condition. The semantic load of nuclear constructions is one-dimensional due to the fact that in addition to conjunctions (**if, unless, in case, on condition that, as long as, suppose that, providing that, etc.**) which shows the semantics of condition (*And as long as I know Gerald, he'll take great delight in telling Joseph* [9, p. 130]; *Be happy release providing that you ask me for the poor little cow* [9, p. 97]; *Unless the worst comes to the worst I'll try and find another job* [9, p. 155]), in the structure of these subordinate units there is the correlate **then** (*If that was meant as a joke, young man, then I for one don't think it was funny* [9, p. 126]; *If this goes on much longer then we might be in the same boat* [9, p. 155]).

An in-depth analysis of these complex sentences shows that the semantics of condition can be expressed with the help of a certain number of qualifiers that strengthen the semantic content of conditional constructions. According to our observations, modal qualifiers **even, especially, particularly, only** (*... and I don't even mind if I have to sleep in Ted's room* [9, p. 126]; *... and only if she does get someone in to run the place they'll soon see her off* [9, p. 242]; *It would possible break my heart in case I lost you again* [9, p. 300]), or modal verbs (*You'll have to have help if you do decide to stay* [9, p. 245]; *... he could throw them out on the street unless he felt like it* [9, p. 129]).

The development of transitional units of the syncretic nature of **Ab** link is due to the possibility of considering the types of target expressions. Thus, structures of purpose can act as **relevant** when the situation is self-evident, that is, the subject's desire to realize purpose is taken into account (*... he lived only for Saturdays and the school holidays so that he could be with Mr. Lacy* [9, p. 203]; *He straightened up and opened the door lest she walked past him and into the yard* [7, p. 131]; *unreal* (*Constance moved slightly so that she could see the priest* [9, p. 186]; *She got to her feet and walked to the open door so that she might look on to the empty terrace and the greater emptiness of the land beyond that stretched away to meet the heavens* [7, p. 180]).

Thus, the idea of condition is the basis for the development of conditional semantics in subordinate clauses of purpose, as evidenced by the use of modal verbs of the intended semantics (**might, be able**). The structure **b** of the intermediate link **Ab** implements

a vivid example of conventional units of purpose. Conventional complex sentences can be transformed into complex constructions of purpose with additional semantics of condition: *They followed Florence into the "the parlor" so that she might be able to present a fascinating picture of a Victorian sitting-room – She might be able to present a fascinating picture of a Victorian sitting-room if they followed Florence into "the parlour"*.

In the sentences of the transition zone **aB** there is a tendency to the core of condition which is explained by the use of conditional words in the structure of the English complex sentences (**in case, on the reason**): *... but she too worried if Milly was a little late coming in, in case that she'd had bad news* [9, p. 343]; *I gave a gasp of sheer fright on the reason that I gasped myself full of water and went under* [7, p. 17].

The complex syntactic structure of the syncretic complex sentence of crossed semantic vectors can be specified using the transformation of the polysemantic conjunction **that**. The function of purpose in the subordinate part is reduced, and the semantics of condition is postulated: *... and she felt she would be crying in case that the doctor hadn't given her a sedative – ... and she felt she would be crying in case if the doctor hadn't given her a sedative; I gave a gasp of sheer fright on the reason that I gasped myself full of water and went under – I gave a gasp of sheer fright on the reason if I gasped myself full of water and went under*.

We did not find a sentence of the intermediate link **AB** with an equal ratio of purpose seme and condition seme as it is impossible to trace the use of connectives which can be characteristic of both proper-purpose structures and proper-conditional units at the same time. Secondly, it is impossible to use the transformation of complex constructions without significantly changing their semantic load.

Conclusions. The conducted research expands the idea that the functioning of syncretic phenomena causes significant shifts at different levels of the language system causing the weakening of the main semantic and syntactic meanings. In other words, the processes of syncretism form a mechanism for the development of new units of a transitional nature in the linguistic structure of the English language and, at the same time, they are a spectrum of reflection of new connections with old ones. A word gets new, additional structural-semantic functions under the condition of its use in a syntactic function not characteristic of it and, as a result, old connections temporarily disappear or weaken.

We see the prospects for further research in the detailed study and research of syncretism as the main reason for the functioning of complex constructions of a transitional nature with an invariant meaning and a modified nature in the language.

Bibliography:

1. Байда Ю. М. Явище синкретизму в системі з'ясувальних складнопідрядних речень. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2013. Вип. 37. С. 40-42. URL: <https://docplayer.net/58642948-Naukovi-zapiski-seriya-filologichna-vipusk-37.html> (дата звернення 01.03.2024).
2. Наливайко Ю. Особливості співвідношення «синкретизм – омонімія» та «синкретизм – полісемія» на рівні речення. *Лінгвістичні студії*. 2009. Вип. 20. С. 129-132. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=8680> (дата звернення 03.03.2024).
3. Онатій А. Особливості периферійної зони займенниково-співвідносних несиметричних речень. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2020. Вип. 6. С. 138-145. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19295/Onatii_Osoblyvosti_peryferiinoi_zony_zaimennykovo-spiivvidnosnykh_nesyetrychnykh_rechen.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 03.03.2024).
4. Baerman Matthew, Dunstan Brown, and Greville G. Corbett. *The syntax-morphology interface: A study of syncretism*. Cambridge, UK: Cambridge Univ. Press, 2005. 281 p. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/syntaxmorphology-interface/413880A8581E80490ABEF7C7413E8551> (дата звернення 02.03.2024).
5. Baerman Matthew. *Syncretism*. – *Language and Linguistics Compass*, 2007. 1 (5). P. 539-551. URL: https://www.researchgate.net/publication/227704692_Syncretism (дата звернення 02.03.2024).
6. Forakera Stephani, Gregory L. Murphy. Polysemy in sentence comprehension: Effects of meaning dominance. *Journal of Memory and Language*. 2012. Volume 67. Issue 4. P. 407-425. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0749596X12000812?via%3Dihub> (дата звернення 01.03.2024).
7. Stewart Mary. *This rough magic*. Coronet, 1974. 255 p.
8. Storme Benjamin. *Implicational generalizations in morphological syncretism: The role of communicative biases*. Cambridge University Press, 2021. p. 1-41. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-linguistics/article/implicational-generalizations-in-morphological-syncretism-the-role-of-communicative-biases/AD3D31C75F3D6210076E11D7A48194EE> (дата звернення 01.03.2024).
9. Williams Dee. *Katie's Kitchen*. Great Britain: Headline Book Publishing, 1999. 375 p.

Шундель Т. О. СИНКРЕТИЗМ ЯК ОСНОВНА ПРИЧИНА ВИНИКНЕННЯ ПЕРЕХІДНОГО ХАРАКТЕРУ У СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ З ВІДНОШЕННЯМИ МЕТА – УМОВА

Дослідження англійського речення потребує систематизованого розв'язання у зв'язку з модифікованим характером, що є причиною виникнення проміжних ланок в рамках синтаксичної площини. Визначальною рисою сучасного синтаксичного складу складнопідрядного речення в англійській мові є орієнтація на вивчення утворюваних взаємовідношень та синкретичних зв'язків між його компонентами. Характерною ознакою є те, що лінгвісти намагаються не тільки розкрити семантико-синтаксичну систему предикативних одиниць за допомогою структурно-семантичного аналізу за умови розмежування ядра та синкретичної периферії, але показати їх роль в здійсненні зв'язку між типовими та перехідними синтаксичними одиницями. Так, в нашій роботі значна увага зосереджується на дослідженні основної причини виникнення проміжного характеру – синкретизму. Саме визначення синкретизму розширює поле від звичайного взаємопроникнення до форм змішування в широкому та загальному сенсі, коли маркер відношень використовується для вираження декількох функцій. Мета статті – розглянути функціонально-семантичний потенціал складнопідрядних речень перехідної природи та проаналізувати природу з'єднувальних елементів, що утворюють опозицію «мета – умова». Достовірність результатів дослідження забезпечено за допомогою низки методів та прийомів дослідження, як загальнонаукові методи, спеціальні методи, метод компонентного аналізу, описовий метод, зіставний метод, метод моделювання та функціонально-семантичний аналіз. Доведено, що у випадку невідповідності плану змісту і форми, коли з'являється синкретизм, явища набувають властивостей нових ознак при послабленні або втраті старих. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в роботі здійснюється спроба проаналізувати асиметричний характер перехідних одиниць з урахуванням структурних та семантичних ознак, диференціації не тільки ядерних/типових мовних фактів з наявним збіг форм і змісту, але й одиниць, які є результатом їх взаємодії й взаємовпливу, перехідних явищ. Висновки. При аналізі й дослідженні синкретизму як головної причини виникнення перехідного характеру у складнопідрядних речень з відношеннями «мета – умова» встановлюється факт, що синкретизм плану вираження в англійській мові найчастіше сприяє синкретизмові плану змісту, оскільки узагальнювальні властивості в мові повинні мати належне оформлення. Мовні одиниці периферійної зони спричинюють появу перехідних ознак у конструкціях мети чи умови. Конструкції таких зон виникають внаслідок зміщення компонента з повнозначним набором характеристик в нетипову синтаксичну функцію.

Ключові слова: синкретизм, складнопідрядне речення, перехідний характер, ядерна зона, периферійна зона, асиметрія, системний характер, опозиція.

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.14'02'38'44

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/30>

Чакал І. С.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ТОПОНІМІКОН ДАВНЬОГРЕЦЬКОГО РОМАНУ «ЛЕВКІППА І КЛІТОФОНТ»

У статті зроблено спробу охарактеризувати у загальних рисах географічні назви як важливі конституенти ономастичного фону роману «Левкіппа і Клітофонт» давньогрецького письменника II ст. н.е. Ахілла Татія. Метою дослідження був етимологічний, словотвірний, структурний, лексико-семантичний та функційно-стилістичний аналіз топонімів, уживаних у тексті роману. Топопростір давньогрецького роману визначив специфіку лексичного функціонування топонімічних об'єктів, які були проаналізовані із залученням описового, порівняльного і методу кількісного аналізу. Топонімікон давньогрецького роману «Левкіппа і Клітофонт» охоплює 32 географічні назви (112 фіксацій у тексті) та 20 ад'єктомів (56 фіксацій). Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі вперше здійснено системний аналіз топонімів у творі «Левкіппа і Клітофонт»; географічні номінації згруповано за семантичними ознаками апелятивів в 9 топонімічних типів («Власне ім'я», «Географічні терміни», «Етнос», «Географічні споруди», «Фауна», «Продукти харчування», «Заняття», «Форма» та «Флора»); визначено словотвірні способи формування топонімії роману Ахілла Татія (семантичний, морфологічний та акцентний). Топонімікон класифіковано за категоріями об'єктів на астіоніми, гідроніми, інсулоніми, хороніми, ойконіми та з'ясовано функційно-стилістичні особливості окремих топонімічних назв. З-поміж граматичних ознак виокремлено переважну актуалізацію форм однини та фемінізацію топонімічної лексики. Проаналізований матеріал засвідчив, що серед зафіксованих лексем більшість географічних назв – реальні. Основною функцією топонімів у романі «Левкіппа і Клітофонт» виявилась локалізаційно-просторова. Доведено, що топоніми, реалізуючи ідейний задум автора твору, виконують також художньо-образну роль у тексті роману.

Ключові слова: *топоніми, топонімікон, етимологічний аналіз, структурний аналіз, лексико-семантичний аналіз, функційно-стилістичний аналіз, давньогрецький роман, Ахілл Татій.*

Постановка проблеми. У всіх індоєвропейських народів топоніми були невід'ємним атрибутом їх життя. У мотивах номінації, ментального змісту, семантики, структури їх топонімів багато спільного, що надає їм статус мовних універсалій. Але оскільки кожний етнос має своє географічне середовище й свої соціальні умови побуту, ментальність та мову, то і топонімікони у них відрізняються один від одного, містять суттєві відмінності. Відповідно, в топоніміконах індоєвропейських етносів бачимо подібності і розбіжності, загальне й індивідуально-етнічне, типологічне, контрастивне.

Топонім (від грец. τόπος – місце, місцевість, країна і ὄνομα – ім'я, назва) – власна назва будь-якого географічного об'єкта [9, с. 715]. До топо-

німів, як розряду онімів, відносимо астіоніми (власні назви міст), гідроніми (власні назви різноманітних водних об'єктів), інсулоніми (власні назви островів), хороніми (власні назви будь-якої території, області, країни) та ойконіми (власні назви населених пунктів: сіл, селищ).

Оскільки денотат топоніма – явище статичне, закріплене на постійно за точно окресленим місцем чи простором (пор. Афіни, Львів, Атика в Греції), тому топоніми виступають стабільним маркером будь-якої території і будь-якого етноса, чітко визначаючи межі його проживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українське і зарубіжне мовознавство протягом останніх років цікавилось дослідженням географічних назв об'єктів у художніх творах, роз-

винувши потужну теоретичну базу. Опубліковані праці вітчизняних науковців *О. Зелінської* «Функції топонімів у художніх текстах української писемності XVII століття» [5], *Г. Шотової-Ніколенко* «Топоніми як засіб створення і зміни часопростору в художньому творі» [10], *С. Галаур* «Регулятивна організація топонімів у сучасному українському художньому тексті» [3], *Н. Лукаш* «Текстотвірні функції топонімів у сучасному художньому дискурсі (на матеріалі роману Софії Андрухович «Амадока»)» [6], *Е. Боєвої* та *О. Єгорова* «Топонімікон у структурі художнього дискурсу Панаса Мирного» [2], засвідчують важливість вивчення і характеристики топонімічних назв не лише для визначення місця розгортання подій, але й також для формування додаткового стилістичного та експресивного забарвлення твору, що формує ідіостиль того чи того письменника.

Дослідженням саме давньогрецького топонімікону та окремих грецьких географічних назв займалися відомі українські та зарубіжні мовознавці *В. Горпинич* [7, с. 130; 4, с. 36], *А. Білецький* [1], *В. Петерсон* [14] та ін.

Особливої уваги заслуговує спеціальний випуск періодичного журналу «Античний наратив», сферами інтересів якого є здебільшого грецька і римська новелістична традиція, включаючи власне романи, і рецепція цих творів у сучасній літературі, кіно та музиці, під назвою «Простір у стародавньому романі» [12]. Цей випуск об'єднує збірку статей, присвячених географічним дослідженням місця і простору в античних романах у взаємозв'язку з літературними і культурними традиціями античності.

Зокрема, дослідження *Д. Констана* «Наративні простори» висвітлює концепцію незалежного простору дії в грецьких і латинських романах. Дослідник зазначає, що грецькі романи *Ксенофонта* *Ефеського*, *Харитона* та *Лонга* демонструють повсюдне подвоєння простору дії, оскільки розповідь поперемінно зосереджується на діях, які відбуваються одночасно на двох або більше непов'язаних аренах, тоді як, латинські романи та роман *Ахілла Татія*, ведучи розповідь від першої особи, використовують прийом простого простору дії [12, с. 1–11].

Р.П. Мартін розглядає наративні техніки, за допомогою яких розгортаються різноманітні описи ландшафту в 1 книзі *Ахілла Татія* «Левкіппа та Клітофонт» з наголосом на контрастах у просторах «мовця» та «сюжетного» простору. На його думку, «простір оратора», тобто опис оповідачем місця, в якому генерується його власний

дискурс, переплітається і зливається з «простором сюжету», а саме з деталізацією ландшафтних особливостей, через який рухаються персонажі роману. Якраз через такі злиття творить своє мистецтво *Ахілл Татій* [12, с. 143–160].

Ідею, що давньогрецькі романи складаються з двох основних складових – розповіді про кохання, з одного боку, та подорожей і пригод, з іншого, підтверджує і розвиває у своїй розвідці «Подорож у грецьких романах: функція та інтерпретація» *Дж. Морган*. За допомогою подорожей романи переносять читача в чужі куточки в уяві, або щоб передати енциклопедичні знання, або дозволити йому інший погляд на світ [13, с. 139].

Проте праць, у яких був би зібраний і систематизований відносно повний фактичний матеріал з аналізом фонологічної, морфемної, семантичної, словотвірної, етимологічної структури і стилістичного функціонування топонімів у романі *Ахілла Татія* немає. У цьому вбачаємо **актуальність** дослідження обраної теми.

Постановка завдання. Мета статті – здійснити етимологічний, словотвірний, структурний, лексико-семантичний та функційно-стилістичний аналіз топонімів, уживаних у давньогрецькому романі II ст. н.е. «Левкіппа і Клітофонт» *Ахілла Татія*. Фактичний матеріал дібрано з тексту давньогрецького роману II ст. н.е. *Ахілла Татія* «Левкіппа і Клітофонт» (*Achilles Tatius*, 1984), а предметом дослідження стали 52 онімні лексеми на позначення територій, до яких уналежнюємо астіоніми, гідроніми, інсулоніми, хороніми, ойконіми та ад'ектоніми.

Виклад основного матеріалу. У структурі онімного простору роману *Ахілла Татія* серед антропонімів, міфонімів, етронімів / катойконімів та хрононімів, топоніми займають важливе місце (із 181 оніма 52 лексеми – топоніми і ад'ектоніми).

Топонімікон давньогрецького роману «Левкіппа і Клітофонт» охоплює 32 географічні назви (112 фіксацій у тексті) та 20 відтопонімих прикметників, тобто ад'ектонімів (56 фіксацій).

На відміну, наприклад, від роману *Лонга* «*Дафніс і Хлоя*» (II ст. н.е.), де події локалізуються в межах міст *Мітимни* і *Мітілени*, розташованих на острові *Лесбос*, географія у *Ахілла Татія* вражає масштабністю. *Закохані Левкіппа і Клітофонт*, боячись гніву батьків (оскільки *Клітофонт* уже був заручений зі своєю сестрою по батькові *Каллігоною*), вирішують втекти з дому, взявши із собою *Сатира*, *Клінія* і двох його рабів. З рідного міста *Тір* мандрівники направляються у фінікійське місто *Сідон*; далі, не зупиняючись, прямують

у Бейрут, розраховуючи знайти там корабель. На світанку відпливають до Александрії, великого міста на річці Ніл. Хоча стається корабельна аварія, все ж Левкіппа і Клітофонт рятуються, хвиля виносить їх на берег поблизу єгипетського міста Пелусій на сході річки Ніл. Із Пелусія герої пливають вниз по ріці Ніл до Александрії. На їхню долю випадає нове випробування: вони потрапляють у полон до розбійників, і Левкіппу розлучають із Клітофонтом. Та врешті-решт, зазнавши чимало випробувань, Клітофонт разом із дядьком Состратом і коханою Левкіппою, повертаються у Візантію – своє рідне місто. Там і відбувається довгоочікуване весілля.

Як показало дослідження, у генетичному відношенні топоніми, зафіксовані у романі «Левкіппа і Клітофонт», неоднорідні. Походження одних географічних назв знаходиться поза межами індоєвропейської мовної стихії, інших – давньогрецьке, ще інші мають невідому етимологію або ж із лексичної системи мов сусідніх етносів.

Топоніми, етимологія яких відома, грецького чи іншого походження, можна згрупувати за семантичними ознаками апелятивів у 9 топонимічних типів: «Власне ім'я», «Географічні терміни», «Етнос», «Географічні споруди», «Фауна», «Продукти харчування», «Заняття», «Форма» та «Флора».

Топонимічний тип «Власне ім'я» представлений 10 топонімами з основою власного імені. Такі антропонімічні топоніми називаються меморіальними. До них належать 5 астіонімів, як-от: назва міста **αἱ Ἀθῆναι** (Афіни) походить від імені давньогрецької богині Афіни (ἡ Ἀθηνᾶ), однієї з верховних олімпійських божеств, що вшановувалась як покровителька військового мистецтва, мудрості та ремесел [8, с. 44–45]; назва міста **ἡ Ἀλεξάνδρεια** (Єгипетська Александрія), заснованого Александром Македонським на місці єгипетського селища у 331 р. до н.е., утворене від імені ὁ Ἀλέξανδρος (Александр) за допомогою форманта -εια; місто **ὁ Μάρων** (Маронія) у Фракії назване на честь свого засновника сина Діоніса Марона (Μάρων), що походить від прикметника μάρων «білувато-сірий, попелястий»; назва старовинного міста **ἡ Τροία** (Трой), розташованого на північно-західному узбережжі Малої Азії, пов'язана з іменем троянського володаря ὁ Τρώς (Троя), міфічного засновника Трої; від імені легендарного засновника Бізаса (ὁ Βύζας) за допомогою форманта -ιον утворена назва міста **τὸ Βυζάντιον** (Візантія).

Крім того, до топонимічного типу «Власне ім'я» відносимо 2 інсулоніми, 2 гідроніми та

1 ойконім: назва острова **ἡ Ἴκαρος** (Ікар), розташованого на узбережжі Малої Азії, на захід від Самоса, походить від імені ὁ Ἴκαρος (Ікар), який, згідно грецької міфології, був сином славетного ремісника Дедала [8, с. 110]; острівець **ἡ Ρόδωπη** (Родос), за словами Ахілла Татія, тірійці називають могилою Родопіди (від прикметника ῥόδωλος «рум'яна обличчям»), фракійської гетери, легенду про яку читаємо у романі (8, 12), ототожнюваної з єгипетською царицею Нітокріс; походження назви головної річки Пелопоннеса **ὁ Ἀλφειός** (Алфей), що протікає через Аркадію та Еліду і впадає в Іонічне море, вбачаємо від імені грецького річкового бога Алфея (ὁ Ἀλφειός); назва джерела **ἡ Ἀρέθουσα** (Аретуза), розташованого на острові Ітака, утворилася від імені німфи Аретузи (ἡ Ἀρέθουσα), що в свою чергу походить від дієслова ἀρέθω «поливати»; селище **τὰ Σάραπτα** (Сарапта) у Фінікії, між Сидоном і Тіром, відоме своїм хорошим вином, отримало свою назву, ймовірно, від імені єгипетського бога життя, смерті та зцілення ὁ Σάραπις (Сарапід або Серапіс).

Топонимічний тип «Географічні терміни» налічує 5 топонімів, в основі яких географічні номенклатурні назви «місто», «річка», «долина», «болото», «столиця». До них відносимо 4 астіоніми та 1 гідронім: назва міста в Нижньому Єгипті **ἡ Ἡλίου πόλις** (Сонячне місто, Геліополіс), де в давнину був поширений культ сонця, складається з двох слів: ὁ ἥλιος «сонце» та ἡ πόλις «місто»; іонійське місто на західному узбережжі Анатолії **ἡ Ἐφεσος** (Ефес) свою назву отримало, ймовірно, з лувійської, що означає «пізніше місто», та споріднене з давньогрецьким прикметником ἐλί «на, понад»; давньоєгипетське місто і фортеця на крайньому сході дельти Нілу **τὸ Πηλοῦσιον** (Пелусій) етимологію веде від грецького прикметника πηλοῦσιος «багатий болотами, трясовиною», що в свою чергу має в основі іменник ὁ πηλός «болото»; назва міста в Беотії **αἱ Θῆβαι** (Фіви Єгипетські) утворена з давньоєгипетської мови і тлумачиться, як «голова або столиця Верхнього царства»; найдовша річка на планеті Земля після Амазонки **ὁ Νεῖλος** (Ніл) свою назву отримала від грецького іменника ὁ νεῖλος «річкова долина», проте можливим є семітське походження.

Топонимічний тип «Етнос» представлений 5 топонімами, в структурі яких є назви племен і народів. Серед них 1 інсулонім та 4 хороніми: назва острова у Середземному морі **ἡ Κρήτη** (Крит) походить від іменника ὁ Κρῆς «критянин», країна **ἡ Φοινίκη** (Фінікія) – від ὁ Φοῖνιξ «фінікієць», область **ἡ Λάκωνια** (Лаконія) – від ὁ Λάκων «лако-

нець, лакедемонянин, спартанець», область у Східній Європі та Центральній Азії **ἡ Σκυθία** (Скіфія) – від Σκύθης «скіф», Західне узбережжя Малої Азії між Карією на півдні та Еолідою на півночі **ἡ Ἴωνία** (Іонія) – від ἰών «іонієць», що отримав свою назву від власного імені ἰώνος (Іон), син Ксута та Креуси, міфічний цар Афін та родоначальник іонійського племені [8, с. 112]. У давньогрецькій мові загалом етнонімічні топоніми – явище поширене, оскільки Стародавню Елладу населяла велика кількість племен і мікроетносів.

До **топоконцептного типу «Географічні споруди»** зараховуємо 4 топоніми, в структурі яких є апелятиви «маяк», «колодязь», «піраміда», «храм». Зокрема, сюди належать 2 астіоніми, 1 інсулонім та 1 хоронім. З них лише одна топонімічна назва грецького походження: острів поблизу Александрії Єгипетської зі знаменитим маяком, спорудженим при Птолемеї Філадельфі **ἡ Φάρος** (Фарос) співвідноситься з субстантивним апелятивом ὁ φάρος (маяк) і утворений від нього способом семантичної топонімізації метонімічного типу: безіменний острівець отримав власну назву через маяк, який споруджений на ньому. Назва міста **ἡ Βηρυτός** (Бейрут) запозичена з фінікійського або з протозахідносемітського, що означає «колодязі», а міста **ἡ Μέμφις** (Мемфіс), розташованого в північній частині Середнього Єгипту, на південь від нинішнього Каїра, походить від назви Меннефер Пепі (це погребальний комплекс (піраміда) фараона VI династії Пепі I). Є ще дві інші версії походження астіоніма Мемфіс: за словами Геродота, місто було побудоване царем Міном, а у грецькій міфології місто назване на честь цариці Мемфіс, жінки Єпафоса (сина Зевса та Іо), який нібито заснував місто.

Достеменно невідома також етимологія хороніма **ἡ Αἴγυπτος** (Єгипет), країни, розташованої в долині Нілу, від Нільської дельти на півночі до острова Філа на півдні. Існує припущення, що давньогрецьке слово «Αἴγυπτος» утворене від однієї з назв Мемфісу «Хут-ка-Птах», тобто «Храм ка Птаха». Стародавні єгиптяни спочатку словом «Хут-ка-Птах» називали мемфіське святилище бога-творця Птаха, що пізніше стало іменем міста, а згодом – навколишньої області (септа). Врешті, від найменування цієї області давні греки поширили свій варіант назви на весь Стародавній Єгипет.

Топоконцептний тип «Фауна» представлений 2 топонімами, в основу яких лягли назви тварин. В топонімічній функції виступали такі фауністичні лексеми, як «риба» та «страховисько». Дуже давнє фінікійське місто **ἡ Σιδών** (Сідон),

яке раніше славилось багатством і транспортом, розташоване біля Середземного моря на кордоні Юдеї, отримало свою назву від великої кількості риби (його фінікійська назва, ймовірно, означала «рибальство» або «рибальське місто»); річка у північній Аркадії **ἡ Στύξ** (Стікс), головна річка підземного царства, яка сім разів його обтікає, що її водами присягалися боги [8, с. 181], етимологічно пов'язана з апелятивом ἡ στύξ «страховисько, чудовисько».

Інші топоконцептні типи малочисельні, містять лише по одному топоніму. Зокрема, до **топоконцептного типу «Продукти харчування»** належить астіонім **ἡ Τύρος** (Тір). Це фінікійське місто в Середземному морі, дуже давнє, велике, що славилось торгівлею та могутністю на суші та на морі. Свою назву місто отримало, можливо, від іменника ὁ τυρός (сир), оскільки його поселення утворилося біля сирного ринку і з часом прийняло його назву у якості ойконіма. За іншою ж версією, етимологія назви міста Тір від єврейського або арамейського слова, що означає «скеля». До **топоконцептного типу «Заняття»** зараховуємо хоронім **ἡ Παλαιστίνη** (Палестина). Це країна між Фінікією та Єгиптом, назва якої походить від грецького слова ὁ παλαιστής «борець, суперник, супротивник», тобто «який займається боротьбою». До речі, слово ὁ παλαιστής має те саме етимологічне значення, що й єврейське слово «Ізраїль». Історична область в Північній Африці на території Єгипту **τὸ Δέλτα** (Дельта), названа на честь четвертої літери грецького алфавіту, що має форму трикутника, представляє **топоконцептний тип «Форма»**.

Топоконцептний тип «Флора» представлений астіонімом, в основі якого є назва рослинного світу, інтерпретованого лексемою «смирна». Йдеться про одне із найдревніших грецьких міст в Малій Азії **ἡ Σμύρνη** (Смірна), розташоване у стратегічній точці на узбережжі Егейського моря в Анатолії, яке мало вигідні портові умови, легкість оборони та хороші внутрішні сполучення. Назва міста походить від флористичного апелятива ἡ σμύρνα (= μύρρα) «смирна або мирра» (ароматична камедь арабійського мирту).

Як бачимо, давньогрецька топонімія, засвідчена у романі Ахілла Татія, сформувалася *семантичним* (ἡ Φάρος, ἡ Σμύρνη, ἡ Στύξ), *морфологічним* (ἡ Παλαιστίνη, ἡ Σκυθία, τὸ Βυζάντιον) та *акцентним* (ἡ Τύρος) словотвірними способами.

Основні типи топонімів, зафіксованих у романі Ахілла Татія розрізняються, перш за все, різною частотою вживання, про що засвідчують кількісні

підрахунки: *астіоніми* (15 назв міст – 67 слововживань): **αἱ Ἀθῆναι** (Афіни), **ἡ Ἀλεξάνδρεια** (Єгипетська Александрія), **ἡ Βηρυτὸς** (Бейрут), **τὸ Βυζάντιον** (Візантія), **τὸ Δέλτα** (Дельта), **ἡ Ἥλιος πόλις** (Сонячне місто, Геліополіс), **ἡ Ἔφεσος** (Ефес), **αἱ Θῆβαι** (Фіви Єгипетські), **ὁ Μάρων** (Маронея), **ἡ Μέμφις** (Мемфіс), **τὸ Πηλούσιον** (Пелусій), **ἡ Σιδὼν** (Сідон), **ἡ Σμύρνη** (Смірна), **ἡ Τροία** (Троя), **ἡ Τύρος** (Тір); *гідроніми* (4 назви річок і джерел – 19 слововживань): **ὁ Ἀλφειὸς** (Алфей), **ἡ Ἀρέθουσα** (Аретуза), **ὁ Νεῖλος** (Ніл), **ἡ Στύξ** (Стікс); *інсулоніми* (5 назв островів – 10 слововживань): **ἡ Ἴκαρος** (Ікар), **ἡ Κρήτη** (Крит), **ἡ Νίκωχis** (Нікохіда), **ἡ Ῥοδόπη** (Родопа), **ἡ Φάρος** (Фарос); *хороніми* (6 назв областей і країн – 13 слововживань): **ἡ Αἴγυπτος** (Єгипет), **ἡ Ἴωνία** (Іонія), **ἡ Λάκαινα** (Лаконія), **ἡ Παλαιστίνη** (Палестина), **ἡ Σκυθία** (Скіфія), **ἡ Φοινίκη** (Фінікія); *οἰκονіми* (2 назви селищ – 3 слововживання): **ἡ Κερκάσωρος** (Керкасор), **τὰ Σάραπτα** (Сарапта).

Найпоширенішим типом топонімів, як показало дослідження, виявилися астіоніми (15), натомість ойконіми зустрічаються рідко (2). Це пояснюється тим, що об'єктом роману Ахілла Татія було життя міст.

У межах групи астіонімів найбільшу частоту вживання у тексті роману мають назви міст **ἡ Τύρος** (Тір), **τὸ Βυζάντιον** (Візантія) та **ἡ Ἔφεσος** (Ефес), відповідно 17, 13 і 10 разів.

Більша частина вживань астіоніма **ἡ Τύρος** (Тір) пов'язана з виразною локалізацією подій. Просторова ідентифікація певних дій персонажів та окремих подій у тексті виражається за допомогою відповідних прийменників: **ἐν τῇ Τύρῳ** (у / в Тірі), **εἰς τὴν Τύρον** (в Тір), **ἐπὶ τὴν Τύρον** (до Тіру), **ἀπὸ Τύρου** (з / від Тіру) тощо. Такі випадки відносимо до мінімально забарвлених уживань, порівняймо: **ο δὲ ἐμὸς πατήρ ἐν Τύρῳ** *κατῳκέι* (1,3,2) – *мій батько живе в Тірі*; **Ἔρα πέμπειν ἡμᾶς θυσίαν εἰς Τύρον** ... *Ἦρακλεῖ* (2,14,2) – *час нам послати жертву Гераклу до Тіру*; **Κὰ γὰρ πάντα τὰ κατὰ τὴν ἀποδημίαν τὴν ἀπὸ Τύρου** *διηγοῦμαι* (8,5,1) – *і я розповідаю все про подорож [яка розпочалася] від Тіру*; **δῆτα ἀπέπλευσεν ἐπὶ τὴν Τύρον** (2,17,3) – *так [корабель Калісфена] приплив в Тір*. Локальні ознаки в астіоніма **ἡ Τύρος** наявні також без прийменників, але з прислівниками місця: **πλησίον τῆς Τύρου** (2,17,1) – *поблизу Тіру*; **ὀλίγον τῆς Τύρου** (2,17,3) – *недалеко від Тіру*.

Щодо стилістичних характеристик топонімікону Ахілла Татія, варто зазначити, що здебільшого власні назви на позначення географічних об'єктів у романі є нейтральними, але натрапля-

ємо також і на стилістично чи експресивно-емоційно забарвлені. Зокрема, фіксуємо фрагменти, в яких топоніми виступають у метафоричних висловленнях чи порівняльних зворотах, як-от: **τὴν Ἴωνίαν Σκυθίαν** *πελοίηκας*, *καὶ ἐν Ἐφέσῳ* *ρεῖ τὰ ἐν Ταύροις αἵματα* (8,2,3) – [*Ферсандρ Κλίτοφοντυ:*] *τι περὲς Ἰονίῳ* *ἐν Σκίφῳ*, *αὐτὸς ἐν Ἐφέσῳ* *λιεῖν κρῶν, ὡς ἐν [країні] ταυρίῳ*; *ὡς μοιχείας γῆ καὶ θαλάσσης μεμερισμένης*; *ὡς μοιχείας ἀπ' Αἰγύπτου μέχρις Ἴωνίας* *ἐκτεταμένης* (8,10,10) – *О перелюб, розділений між землею і морем! О перелюб, розтягнений від Єгипту до Іонії!*

Попри виразно локальні характеристики, наприклад, астіонім **ἡ Ἔφεσος** (Ефес) у цих уживаннях не позбавлений й експресивності, яка зумовлюється метонімічним переосмисленням: **Ἔφεσος** *ὅλη τὸν μοιχὸν ἔγνωκεν* (8,10) – *весь Ефес знає коханця [Меліти]*.

Подекуди у тексті роману фіксуємо контексти, в яких в одному реченні автор подає два найбільш частотні астіоніми (**ἡ Τύρος** та **τὸ Βυζάντιον**), яким характерна функція локалізації подій з певним стилістичним забарвленням: **ἐγὼ δέ, ... διέγνωκα πρῶτον μὲν εἰς τὸ Βυζάντιον** *διαπλεῦσαι*, *μετὰ ταῦτα δὲ εἰς τὴν Τύρον* (8,18,5) – *я вирішив спочатку поплисти у Візантію, а після того в Тір* (послідовність подій); **σὺ μὲν ἐν Βυζαντίῳ** *πολεμεῖς ὑπὲρ ἄλλοτριῶν γάμων*, **ἐν Τύρῳ** *δὲ καταπεπολέμησαι* *καὶ τῆς θυγατρὸς σοῦ τις τοὺς γάμους σεσύληκεν* (2,24,2) – *ти воюєш у Візантію на захист інших шлюбів, а в Тірі ти переможений і хтось зруйнував шлюб твоєї доньки* (протиставлення подій – антитеза); **ὑποστρέψαντες εἰς τὸ Βυζάντιον**, ... **ἐγὼ μὲν ἐνταῦθα** *τῇ Ἀρτεμίδι*, **ὁ δὲ εἰς Τύρον** *Ἦρακλεῖ* (8,18,1) – *повернувшись у Візантію, ... я тут [подякував] Артеміді, а він – в Тір [щоб принести жертву] Гераклу* (синтаксичний паралелізм).

Топоніми іноді можуть виконувати кілька функцій одночасно. Це залежить від контексту та семантики самого оніма. Зокрема, окрім основної локалізаційної деякі астіоніми у тексті роману Ахілла Татія мають описову функцію, яка розкривається через іменник **ἡ πατρίς** «батьківщина»: **Τύρος** *πατρίς* (1,3,1) – *Тір-батьківщина*; **πατρίς Βυζάντιον**, (6,16,6; 7,15,2) – *Візантія-батьківщина*.

У групі гідронімів найчастотнішою у тексті роману виявилася назва річки **ὁ Νεῖλος** (Ніл) – 13 слововживань. Деякі приклади з тексту роману «Левкіппа і Клітофонт» засвідчують яскраво виражену посесивну синтаксичну функцію родового відмінка (*genetivus possessivus*) гідроніма **ὁ Νεῖλος** (Ніл), який, сполучаючись з іменниками безпосередньо, служить їх означенням, як-от: *οἱ*

τοῦ **Νεῖλου** βόες (2,15,3) – *нільські бики* (досл. *бики Нілу*) [про особливий вид єгипетських биків]; ὁ τοῦ **Νεῖλου** ἵππος (4,2,1) – *нільський кінь* (досл. *кінь Нілу*) [про гіпопогатама]; або просто вказує на приналежність: ἔπλει δὲ τὸ πλοῖον εἰς **Ἀλεξάνδρειαν**, τὴν μεγάλην τοῦ **Νεῖλου** πόλιν (2,31,6) – *Корабель вже відпливав в Александрію, велике місто Нілу*.

В одному із фрагментів спостерігаємо вживання гідроніма **ὁ Νεῖλος** у гіперболічному висловленні одночасно з позитивною і зниженою оцінкою: **Νεῖλος ὁ** πολὺς πάντα αὐτοῖς γίνεται, καὶ ποταμὸς καὶ γῆ καὶ θάλασσα καὶ λίμνη 4,12,1) – *Ніл для них [єгиптян] стає всім: і річкою, і землею, і морем, і болотом*. Автор розповідає історію про те, що річка Ніл може змінюватися протягом певного періоду: іноді вона розливається і засіяне поле перетворюється на море або болото. Персоніфікуючи образ Нілу, Ахілл Татій зазначає у виправданні його діянь: καὶ **ὁ Νεῖλος** οὐ ψεύδεται, ἀλλ' ἔστι ποταμὸς μετὰ προθεσμίας τὸν χρόνον τηρῶν καὶ τὸ ὕδωρ μετρῶν, ποταμὸς ἄλῶναι μὴ θέλων ὑπερήμερος (4,12,2) – *І Ніл не обманює, але це є річка, яка контролює час і вимірює воду, річка, яка не хоче бути звинуваченою у запізненні*.

Серед інсулонімів найбільшу частоту вживання у тексті роману має назва острова **ἡ Φάρος** (Фарос), а у межах групи хоронімів країна **ἡ Αἴγυπτος** (Єгипет) – по 6 фіксацій. Ці назви засвідчені здебільшого в основній локалізаційній функції, як наприклад, у контекстах: ἦν δὲ τὸ μὲν γένος **ἐκ τῆς νήσου τῆς Φάρου** (4,18,2) – *[Херей] був родом з острова Фарос; ἐπὶ ξενίαν ἡμᾶς εἰς τὴν Φάρου καλεῖ (5,3,2) – *він запросив нас в гості на Фарос; με προσέρριψε τὸ κῦμα τοῖς τῆς Αἰγύπτου παραλίοις (3,19,2) – *хвиля мене кинула до берегів Єгипту; καὶ ὡς ὀλίγον πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἔρχεται Διοφάντος ὁ Τύριος **ἐξ Αἰγύπτου** πεπλευκὸς (5,10,7) – *незадовго до цих днів з Єгипту прибуває на кораблі тірієць Діофант; ἦρπαστο γὰρ ὑπὸ ληστῶν **ἐν Αἰγύπτῳ** (7,7,3) – *вона була викрадена розбійниками в Єгипті*.****

У групі ойконімів із двох частотнішою виявилась назва селища **τὰ Σάραπτα** (Сарапта), зафіксована в тексті роману двічі у локалізаційно-просторовій функції з прийменником *κατά* (в, на) і без нього: ἐγένετο **κατὰ Σάραπτα** κόμην Τυρίων ἐπὶ θαλάττῃ κεκμένην (2,17,2) – *він приплив в Сарапту, селище тірійців, розташоване на березі моря; τοῖς Σαράπτοις προσέσχον (2,18,5) – *[викрадачі] підплили до Сарапти*.*

Деякі топоніми роману Ахілла Татія називають географічні об'єкти, що лежать за межами місця безпосередньої дії твору. Наприклад, у реченні «ὁ

Νεῖλος ῥεῖ μὲν ἄνωθεν ἐκ **Θηβῶν** τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἔστιν ἐς τοσοῦτον ῥέων ἄχρι **Μέμφεως** καὶ ἔτι μικρὸν κάτω (**Κερκάσωρος** ὄνομα τῆ κόμη τῆ πρὸς τῷ τέλει τοῦ μεγάλου ῥεύματος) (4,11,3) – *Ніл тече зверху з Єгипетських Фів і такою течією досягає Мемфіса, а вже трохи нижче [за течією], де закінчується великий потік річки, є селище під назвою Керкасор»* натрапляємо на астіоніми **αἱ Θῆβαι** (Фіви Єгипетські) та **ἡ Μέμφις** (Мемфіс). Такі топоніми є заднього плану, топоніми-статисти, вони, на відміну від топонімічних назв переднього плану (маємо на увазі гідронім **ὁ Νεῖλος** (Ніл) та ойконім **ἡ Κερκάσωρος** (Керкасор) з наведеного прикладу), не локалізують події, а лише служать одним із засобів пов'язання їх з дійсністю.

З-поміж граматичних ознак топонімії роману «Левкіппа і Клітофонт» хочемо виокремити такі: 1) наявність сингулятивів (лише однини) і плюративів (лише множини) при переважній актуалізації форм однини (29 сингулятивів), що обумовлено основною функцією топоніма – виокремлювати один географічний об'єкт із ряду однорідних в процесі комунікації і для комунікації, та незначною кількістю топонімів у формі *pluralia tantum* (плюративів): **αἱ Ἀθῆναι** (Афіни), **αἱ Θῆβαι** (Фіви Єгипетські), **τὰ Σάραπτα** (Сарапта); 2) фемінізація топонімічної лексики (із 32 географічних назв 25 – жіночого, 4 – середнього і 3 – чоловічого роду), що є результатом багатьох факторів, серед яких слід назвати загальну тенденцію в індоєвропейських мовах до номінації географічних об'єктів назвами жіночого роду і особливість менталітету індоєвропейців.

Як зазначалося вище, до топонімікону давньогрецького роману «Левкіппа і Клітофонт» ми зараховуємо не лише географічні назви-субстантиви, але й також відтопонімні прикметники – ад'єктоніми (20 лексем – 56 фіксацій): 12 назв утворилися від *хоронімів* (назв областей або країн): **Ἀττικὸς, ἡ, ὄν** (аттичний), **Ἥλειος, α, ον** (елідський), **Κασίος** (касійський), **Λιβυκός, ἡ, ὄν** (лівійський), **Λυδῖος** (лідійський), **Μαγνησία** (магнесійська), **Αἰγυπτίος, α, ον** (єгипетський), **Ἑλλην** (грецький), **Θρακικός, ἡ, ὄν** та **Θρᾶκιος, α, ον** (фракійський), **Ἰνδικός, ἡ, ὄν** та **Ἰνδός, ἡ, ὄν** (індійський); чотири назви – від *інсулонімів* (назв островів, півостровів): **Ἰβηρικός, ἡ, ὄν** (іберійський), **Κύπριος, α, ον** (кіпрський), **Σικελικός, ἡ, ὄν** (сицилійський), **Χίος, α, ον** (хіоський); три назви – від *астіонімів* (назв міст): **Βυζάντιος, α, ον** (візантійський), **Ἐφέσιος, α, ον** (ефеський), **Τύριος, α, ον** (тірійський); та одна – від *ороніма* (назви гірського масива): **Κάσιος** (касійський).

Найчастотнішим серед них виявився ад'ектонім **Αἰϋόλτιος, α, ον** (єгипетський) – 20 фіксацій у тексті роману.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вивчення географічних назв у художньому творі, навіть описове, проливає світло на історію країни, її народу та, звичайно, історію її мови. Проаналізований топонімікон давньогрецького роману II ст. н.е. «Левкіппа і Клітофонт», нехай кількісно і незначний, проте завдяки широкій географії мандрівок головних героїв, достатньо ясно характеризує географічне середовище греків, соціальні умови їхнього побуту, риси ментальності і особливості мови.

Проаналізований матеріал засвідчує, що в досліджуваному тексті серед зафіксованих топонімів більшість назв – реальні. Назви жіночого роду у топоніміконі Ахілла Татія кількісно пре-

валюють. 3-поміж різних груп онімної лексики на позначення територій переважають астіоніми.

Топоніми, виконуючи загальну онімну функцію (виокремлювальну), фіксують, закріплюють у назвах населених пунктів, річок, морів, гір і ін. результати пізнання світу людиною. Основною функцією топонімів у романі «Левкіппа і Клітофонт» є локалізаційно-просторова, зумовлена необхідністю позначення місця, де відбувалася та чи та подія, за якої топоніми вживаються у своїх прямих значеннях і ними обмежуються. Проте простежуємо також, що подекуди топоніми виконують художньо-образну роль у тексті роману, реалізуючи ідейний задум автора твору.

Перспективним вважаємо дослідження семантичної структури ад'ектонімів, засобів і способів їх словотворення та стилістичного функціонування у тексті роману Ахілла Татія.

Список літератури:

1. Білецький А.О. Вибрані праці / Упоряд. Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, А.О. Савенко. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 792 с.
2. Боева Е., Єгорова О. Топонімікон у структурі художнього дискурсу Панаса Мирного. *Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність (до 300-річчя від дня народження)* : зб. наук. статей. Одеса : Університет Ушинського, 2022. С. 108–115. <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/16318>.
3. Галаур С. Регулятивна організація топонімів у сучасному українському художньому тексті. *Лінгвостилістичні студії*. 2019. Вип. 10. С. 18–28. <https://doi.org/10.29038/2413-0923-2019-10-18-28>.
4. Горпинич В.О. Граматична типологія латинської і української топонімії. *Мовознавство*. 2013. № 1. С. 36–42.
5. Зелінська О. Функції топонімів у художніх текстах української писемності XVII століття. *Філологічний часопис*. Вип. 1 (9) / 2017. С. 41–52.
6. Лукаш Н. Текстотвірні функції топонімів у сучасному художньому дискурсі (на матеріалі роману Софії Андрухович «Амадока»). *Філологічні науки*. 2021. Вип. 34. С. 80–84.
7. Попова І.С. Учителеві, колезі красні ці слова (до 85-ліття В.О. Горпинича). *Українська мова*. 2012. № 4. С. 128–133.
8. Словник античної міфології / Укл.: І.Я. Козовик, О.Д. Пономарів. К. : Наук. думка, 1985. 235 с.
9. Українська мова : енциклопедія. 3-є вид., зі змінами і доп. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2007. 856 с.
10. Шотова-Ніколенко Г. Топоніми як засіб створення і зміни часопростору в художньому творі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка*. Сер. Мовознавство. 2017. Вип. 1(27). С. 331–334.
11. Achilles Tatius / With an English translation by S. Gaselee, M. A. Fellow and Librarian of Magdalene College. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press; London : William Heinemann LTD, 1984. 461 p.
12. Ancient Narrative. Supplementum 1: Space in the Ancient Novel / ed. by M.Paschalis, S.Frangoulidis. Groningen : Barkhuis Publishing & The University Library Groningen, 2002. 192 p. <https://ancientnarrative.com/issue/view/3221>
13. Morgan J. Travel in the Greek Novels: Function and Interpretation. *Travel, Geography and Culture in Ancient Greece, Egypt and the Near East* / ed. by Colin E. P. Adams, Jim Roy. Oxford : Oxbow Books Limited, 2007. P. 139–160.
14. Petersen W. Greek Place Names in -(ε)ών, Genitive -(ε)ῶνος. *Classical Philology*. 1937. Vol. 32, no. 4. P. 305–328. <http://www.jstor.org/stable/265034>.

Chakal I. S. TOPONYMIKON OF THE ANCIENT GREEK NOVEL “LEUCIPPE AND CLITOPHON”

The article attempts to characterize in general terms the geographical names as important components of the onomastic background of the novel "Leucippe and Clitophon" written by the ancient Greek writer

of the 2nd century A.D. Achilles Tatius. The purpose of the research was etymological, word-forming, structural, lexical-semantic and functional-stylistic analysis of toponyms used in the text of the novel. Topospace of the ancient Greek novel determined the specificity of the lexical functioning of toponymic objects, which were analyzed with the involvement of descriptive, comparative and quantitative analysis methods. The toponymicon of the ancient Greek novel "Leucippe and Clitophon" includes 32 geographical names (112 fixations in the text) and 20 adjectonyms (56 fixations). The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that in the article for the first time a systematic analysis of toponyms in the novel "Leucippe and Clitophon" has been carried out; geographical nominations were grouped according to the semantic features of the appellatives into 9 topoconceptual types ("Proper name", "Geographic terms", "Ethnos", "Geographic structures", "Fauna", "Food products", "Occupations", "Form" and "Flora"); word-forming ways of formation of the toponymy of Achilles Tatius' novel were defined (semantic, morphological and accentual). The toponymicon was classified by the categories of objects into astionyms, hydronyms, insulonyms, choronyms, oikononyms, and the functional and stylistic peculiarities of individual toponymic names were clarified. Among the grammatical features, the predominant actualization of singular forms as well as feminization of toponymic vocabulary were singled out. The analyzed material proved that the majority of geographical names fixed in the text are real. The main function of toponyms in the novel "Leucippe and Clitophon" was localization-spatial. It was proved that toponyms, implementing the ideological idea of the author of the work, also perform an artistic and figurative role in the text of the novel.

Key words: toponyms, toponymicon, etymological analysis, structural analysis, lexical-semantic analysis, functional-stylistic analysis, ancient Greek novel, Achilles Tatius.

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'42

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/31>

Андрущенко В. О.

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

МЕТАФОРА ЯК ФІКТИВНИЙ РОЗМОВНИЙ ЗВ'ЯЗУВАЛЬНИЙ ЗАСІБ ЛІТЕРАТУРНИХ ТЕКСТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Стаття присвячена висвітленню питання структурної, семантичної та комунікативної побудови літературного дискурсу, забезпечуваної виявом текстових категорій та корелятивним співвідношенням останніх у межах художнього тексту.

У дослідженні зацентовано увагу на реалізації категорії адресантності та простежено особливості мовного маркування комунікативно-інтенційних стратегій автора. Встановлено мовну співвіднесеність категорії адресантності з категорією зв'язності (когезія / когерентність), що полягає в мовному вираженні категорії адресантності мовними чинниками репрезентації категорії зв'язності на формальному, семантичному та комунікативному текстових рівнях.

До формальних мовних засобів вияву категорії зв'язності доцільно віднести граматичну та лексичну когезію, до семантичних – референційну, сполучникову, тематичну когезію; семантичні відношення пояснення, причини, наслідку і под., до комунікативних – відношення питання-відповідь (риторичні питання, питальні речення як окличні тощо), фіктивні команди (ствердження, неправда, вибачення, звинувачення і под.), метафора, метонімія, оцінювальні маркери, дискурсивні частки (вокативи, вигуки і под.), дейктичний час (займенники, вказівні займенники тощо), культурні реалії.

У заявленому дослідженні ми зреалізували спробу простежити мовні вияви метафори як провідного засобу реалізації категорії адресантності й когезійного чинника комунікативного структурування літературного дискурсу в рамках надфразних єдностей (НФЄ) англомовних фантастичних романів про Гаррі Поттера Дж. Роулінг та україномовних – Д. Корній “Гонимарник”, Д. Корній, Т. Владмирова “Крила кольору хмар”.

Такий аналіз дозволяє кваліфікувати метафору як потужний фіктивний розмовний когезійний засіб, оскільки вона відіграє вирішальну роль у продукуванні та інтерпретації складників фіктивної взаємодії.

Ключові слова: *категорія адресантності, категорія зв'язності, метафора, фіктивний розмовний когезійний засіб.*

Постановка проблеми. Художній текст завжди аналізували з погляду структурного, семантичного, соціокомунікативного та прагматичного підходів. Проте дослідження тексту як комунікації між адресантом і адресатом (М. Гелідей, А. Гідденс, Т. Єщенко, А. Загнітко, Дж. Остін) з акцентуванням уваги на категорії адресантності, її мовному вираженні та взаємозв'язку з іншими текстовими категоріями в межах художнього тексту потребує подальшого обговорення та уточнення.

Мовні чинники вияву категорії адресантності доцільно простежувати у співвіднесенні з мов-

ними маркерами реалізації категорії зв'язності (когезія / когерентність) на формальному, семантичному та комунікативному мовних рівнях.

У зреалізованому дослідженні нашу увагу зосереджено на метафорі як одному з найважливіших мовних засобів реалізації категорії зв'язності, а відповідно й категорії адресантності, що тісно корелює з останньою. До того ж, зреалізовано спробу простежити особливості когезійного скріплення англомовного й україномовного літературного дискурсу виявом метафори власне на комунікативному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження метафори безпосередньо пов'язане з теорією концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона, завдяки якій аналіз лінгвістичного виміру метафори став другорядним щодо концептуального та когнітивного вимірів метафори, що призвело до теорій про те, як користувачі мови насправді обробляють метафори (Б. Боудл, Д. Гентнер, С. Глюксберг, Б. Кейсар, М. Тернер, Дж. Фокон'є).

Однак новітні корпусно-лінгвістичні підходи до метафори (А. Готлі, А. Дейн'ян, Л. Камерон, В. Коллер, К. Родрігес Дж. Чартеріс-Блек) повернули ідентифікацію лінгвістичної метафори на карту. Цей тип дослідження виступає за висхідну модель для аналізу метафори, просуваючись від прикладів до теорії, а не навпаки, і вказує на необхідність розрізняти різні рівні аналізу метафори – мовні форми, концептуальні структури та когнітивну обробку [3, с. 51], тобто визначення метафорично маркованих лексичних одиниць у природному дискурсі (тих слів, які опосередковано посилаються на своїх референтів у текстовому світі на основі певної форми небуквальної подібності / порівняння [3, с. 52]).

Дж. Лакофф і М. Джонсон кваліфікують метафору не просто як мислення про щось, а фактичне переживання чогось як чогось іншого [5, с. 7]. Р. Гіббс і М. Тендал помітили, що метафора є дуже складним явищем, і передбачили, що жодна теорія, ймовірно, не пояснить усіх аспектів використання метафори в усіх ситуаціях [4, с. 22].

Наприклад, Оксфордський словник англійської мови визначає метафору і як перенесення, і як аналогію: “фігура мови, в якій назва або описовий термін переноситься на якийсь об'єкт, відмінний від того, до якого він належним чином застосований, але аналогічний йому” [8, с. 4].

Розрізняють три типи слів, пов'язаних із метафорами: 1) опосередковано виражені метафори, ідентифіковані на основі семантичної невідповідності; 2) прямо виражені метафори, такі як порівняння та небуквальні аналогії, виявлені на основі тематичної невідповідності; 3) слова, що сигналізують про метафори, наприклад “як”, “порівняйте” [3, с. 58]. Відповідно до типу визначеної невідповідності кваліфікують зорові метафори, словесні ідіоматичні метафори, номінативні метафори тощо.

Вочевидь, аналіз метафори має спиратись на культурні знання. Метафора культури як тексту, читання як способу пізнання та інтерпретації, як акту створення сенсу ставить наголос на концепції текстуалізації культурної реальності [7, с. 63].

Очевидна ампліфікація метафори тексту спонукає до зменшення семантики, але насамперед особливостей тих явищ, які досягаються у формі цієї метафори. Основне лінгвістичне визначення тексту передбачає, що він є очевидно зв'язною та когерентною сутністю, яка є глобальним знаком; отже, ядром тексту є зміст, який зазвичай домінує над зв'язністю та структурою [7, с. 65].

Відтак, досить новий і цікавий погляд на метафору пропонує Е. Паскуаль, кваліфікуючи її як потужний фіктивний розмовний когезійний засіб, оскільки вона відіграє вирішальну роль у продукуванні та інтерпретації складників фіктивної взаємодії [7, с. 65].

Дотримуючись погляду цього дослідника, ми спробували простежити метафору, зумовлену корелятивним співвідношенням мовного вираження категорії адресантності та категорії зв'язності, із кваліфікуванням останньої як визначального розмовного зв'язувального чинника літературного дискурсу.

Постановка завдання. Отже, метою статті є простежити мовні вияви метафори як провідного засобу реалізації категорії адресантності й потужного когезійного маркера комунікативного структурування літературного дискурсу в межах надфразних єдностей (НФЄ) англійських та українських фантастичних романів про Гаррі Поттера Дж. Роулінг та “Тонихмарник” Д. Корній, “Крила кольору хмар” Д. Корній, Т. Владмирової.

Виклад основного матеріалу. Проаналізуємо декілька прикладів та продемонструємо ключові аспекти нашого аналізу:

англ. *He wanted to be stopped, to be dragged back, to be sent back home ... But he was home. Hogwarts was the first and best home he had known. He and Voldemort and Snape, the abandoned boys, had all found home here* [10, с. 569].

У цій НФЄ адресант фокусує увагу читача на зв'язному лексичному повторі метафорично забарвленого слова англ. *home* ‘дім’, щоб привернути увагу адресата до того факту, що Гаррі майже ніколи не мав дому з люблячою та турботливою родиною. Занедбаний і покинутий сирота в домі своїх тітки й дядька, Гаррі вважав Гогвортс – школу чаклунства – своєю фортецею у всьому світі з професором Дамблдором на чолі, де він міг отримати любов і підтримку, до яких він так відчайдушно прагнув.

укр. *Кохання – це Сонце. Народжена нова зірка, наднова. Сонце починає свою впевнену ходу небом. Внизу зелені вишиванки лісів, ланів, різнобарв'я трав, блакить води. Стежками-мережками збі-*

гають додола сонячні промінці, ніжно пестячи ту вишивку, весь білий світ [2, с. 119].

У цій НФЄ автор передає почуття та емоції Аліни та Сашка, які породжує в їхніх серцях кохання, порівнюючи кохання із сонцем на небі, новонародженою зіркою, яка несе добро та щастя: укр. *Кохання – це Сонце*; укр. *Народжена нова зірка, наднова* тощо. Цією метафорою автор комунікативно та інформативно збагачує трансльоване повідомлення, акцентуючи увагу на міцному зв'язку між молодими людьми.

англ. *And then Harry saw them. Dementors, at least a hundred of them, gliding in a black mass around the lake towards them. He spun around, the familiar, icy cold penetrating his insides, fog starting to obscure his vision, more were appearing out of the darkness on every side, they were encircling them ...* [12, с. 406].

Поєднання реченнєвих компонентів аналізованої НФЄ структурно, семантично та комунікативно забезпечувано лексемою англ. *Dementors* 'Дементори' (дементори – це сліпі істоти, які харчуються людськими, переважно світлими, емоціями; в особливих випадках, якщо видається така можливість, дементор висмоктує душу людини (поцілунок дементора – найстрашніший вид страти, оскільки позбавляє людину особистості не тільки за життя, але, ймовірно, і після смерті)) та переліком метафорично-асоціативних лексем на позначення цих істот: англ. *a black mass* 'чорна маса', англ. *icy cold* 'крижаний холод', англ. *darkness* 'темрява'. Присутність дементорів уводить людину в депресивний стан, розпач та зневіру.

Наскрізно в творах про Гаррі Поттера дементорів порівняно з: англ. *a cloaked figure* 'фігура в плащі' [12, с. 88], англ. *like something dead that had decayed in water* 'як щось мертво, що розклалося у воді' [12, с. 88], англ. *the thing beneath the hood* 'річ під каптуром' [12, с. 88], англ. *there was a mouth ... a gaping, shapeless hole, sucking the air with the sound of a death-rattle* 'там був рот... зяюча, безформна діра, яка всмоктувала повітря зі звуком передсмертного гуркоту' [12, с. 408], а також зображено, які саме емоції відчуває людина, Гаррі зокрема, при зустрічі з цими моторошними створіннями: англ. *the cold went deeper* 'відчуття холоду глибшало' [12, с. 88], англ. *he was drowning in cold* 'він тонує у холоді' [12, с. 88] і под.

Типовим у тематичному й смисловому наповненні постає приклад зі структури роману Д. Корній, Т. Владмирової "Крила кольору хмар": укр. [...]

бігом до води. Немає ліпшого очищувача. Усе в каналізацію, весь бруд із тіла та камені з душі туди, вниз. Земля добре знає, що з тим робити. Є істоти, які цими відходами харчуються. Як у природі: жуки-гноювики, дощові черв'яки, раки, могильники, грифони, чайки, ворони і так далі. Що для одних відходи, для інших – життєва необхідність. Так і з поганими думками, емоціями, душевним тягарем. Ми готові легко цього всього позбутися, а для когось вони – їжа [1, с. 76].

У наведеній НФЄ реченнєві елементи семантично та комунікативно структуровано навколо метафорично маркованого синонімічного повтору укр. *камені з душі – душевний тягар, погані думки, емоції*. Автор проводить аналогію між створіннями природи (укр. *жуки-гноювики, дощові черв'яки, раки, могильники, грифони, чайки, ворони*), які харчуються брудом, відходами, з істотами (вовкулаки, енергетичні вампіри і под.), які підживлюються як позитивними, так і негативними емоціями людей.

Логічним продовженням аналізу двох попередніх прикладів постають дві НФЄ, які, на нашу думку, є дещо змістовно й комунікативно уніфікованими:

укр. *Я відчую це, торкнувшись його душі своїм дзеркалом. Так, дзеркалом. Дзеркалом, яке вміє відбивати удари. Дзеркалом, яке вміє бачити людські душі. Душа – це згусток енергії. Кольоровий згусток. Кожна душа має власний колір. Душа – це світло, яке має колір. І світло завжди можна відбити. Усе залежить від того, яка поверхня вашого дзеркала, – м'яка, жорстка чи просто тверда* [1, с. 76].

У рамках НФЄ реченнєві конституенти структурно, семантично й комунікативно інтегровано лексичним повтором іменників укр. *душа* та укр. *дзеркало*, які є метафорично забарвленими, експлікуючи думку адресанта стосовно того, що *душа – це дзеркало*, це сутність людини, її думки, енергія, яка може бути позитивною чи негативною, душа може бути доброю (м'якою), жорстокою (твердою). Завдяки аналізу мовної формалізації компонентів НФЄ видається можливим збагнути прихований автором смисл: Ада – сірий янгол – завдяки своїй душі-дзеркалу може зазирати в душі людей та сірих янголів, до когорта яких вона й сама належить, або ж своєю душею-дзеркалом Ада має здатність відбивати душі-дзеркала інших янголів, охочих зазирнути до її душі.

Аналогію душі з дзеркалом можемо простежити і в сукупності НФЄ художнього

роману “Гаррі Поттер і філософський камінь” Дж. Роулінг:

англ. *It was a magnificent mirror, as high as the ceiling, with an ornate gold frame, standing on two clawed feet. [...]*

There he was, reflected in it, white and scared-looking, and there, reflected behind him, were at least ten others. Harry looked over his shoulder – but, still, no one was there. Or were they all invisible, too? Was he in fact in a room full of invisible people and this mirror’s trick was that it reflected them, invisible or not?

He looked in the mirror again. A woman standing right behind his reflection was smiling at him and waving. He reached out a hand and felt the air behind him. If she was really there, he’d touch her; their reflections were so close together; but he felt only air – she and the others existed only in the mirror [11, с. 223–224].

Реченнєві складники переліку аналізованих НФЄ в рамках текстового блоку формально й семантично об’єднуються повтором лексем англ. *mirror* ‘дзеркало’, англ. *invisible* ‘невидимий’, англ. *reflected* ‘відображений в дзеркалі’, коли Гаррі вдивляється у своє відображення в дзеркалі *The Mirror of Erised* (магічне дзеркало, яке, за словами Альбуса Дамблдора, показує найглибше, найвідчайдушніше бажання наших сердець; назва англ. *Erised* означає ‘бажання’, що є написаною задом наперед, ніби відображається в дзеркалі). Інформативне повідомлення НФЄ комунікативно збагачується розумінням того, що дзеркало метафорично символізує душу людини з усіма її прагненнями, сподіваннями та страхами. Найбільшим бажанням Гаррі було побачити своїх батьків, яких він ніколи не знав, що Гаррі й вдається за допомогою чарівного дзеркала, яке є віддзеркаленням його власної душі.

Душа людини, як і її життя – це одвічна боротьба добра та зла. Гаррі, Ада та Аліна непохитно стоять на захисті сил добра, представниками яких вони й самі є:

англ. *The enormous serpent, bright, poisonous green, thick as an oak trunk, had raised itself high in the air and its great blunt head was weaving drunkenly between the pillars. As Harry trembled, ready to close his eyes if it turned, he saw what had distracted the snake.*

Fawkes was soaring around its head, and the Basilisk was snapping furiously at him with fangs long and thin as sabres.

Fawkes dived. His long golden beak sank out of sight and a sudden shower of dark blood spattered the floor. The snake’s tail thrashed, narrowly missing Harry, and before Harry could shut his eyes, it turned.

Harry looked straight into its face, and saw that its eyes, both its great bulbous yellow eyes, had been punctured by the phoenix; blood was streaming to the floor and the snake was spitting in agony [9, с. 336].

Запропонована НФЄ ґрунтується на протиставленні битви Гаррі та Василіска як сил добра та зла. Василіск – гігантський змій, відомий як Цар змій, якого розводили темні чарівники; якщо дивитись Василіску прямо в очі, він спричиняє миттєву смерть, але непрямий погляд просто паралізує жертву. У протистоянні Гаррі та Василіска предвісником перемоги Гаррі над Василіском є Фоукс (птах-фенікс професора Албуса Дамблдора, що символізує триумф вічного життя, воскресіння, віру, постійність), який позбавляє Василіска очей, чим й допомагає Гаррі перемогти змія, що є своєрідним символом того, що добро завжди перемагає зло.

Осягнення комунікативного змісту метафорично маркованих символів аналізованих НФЄ стає можливим завдяки формально-семантичному аналізу їхнього вербального наповнення: 1) лексичний повтор: англ. *snake* ‘змій’, англ. *eyes* ‘очі’, англ. *blood* ‘кров’; 2) синонімічний повтор: англ. *serpent – snake* ‘змій’; 3) гіпонімічний повтор: англ. *Basilisk – snake, serpent* ‘Василіск – змій’, англ. *Fawkes – phoenix* ‘Фоукс – фенікс’; 4) паралельний повтор: англ. *it turned – it turned* ‘змій поверне голову’, що посилює напруженість читача при уявленні боротьби Гаррі з Василіском – не дивитись у жовті очі Василіска, щоб уникнути смерті – й одночасно приносить відчуття раптового полегшення, коли Фоукс викльовує очі Василіску, чим допомагає Гаррі перемогти зловісного змія-прислужника Темному Лорду.

Висновки. Метафора, форма образної мови, в якій одне поняття або ідея виражається термінами іншої, стає все більш популярною сферою дослідження, оскільки вона має відношення до семантики, прагматики, аналітики дискурсу, перебуваючи на стику мови та літератури.

Загалом метафори описуються як інструменти, які можна використовувати для досягнення широкого кола цілей, як-от: порівняння, пояснення, узагальнення, підтримка погляду, ілюстрації, роз’яснення чи переконання.

У результаті лінгвістичного аналізу англійських та українських НФЄ, забезпечуваних мовними маркерами реалізації категорії звязності й нашарованих із серії романів про Гаррі Поттера Дж. Роулінг та Д. Корній “Тонихмарник”, Д. Корній, Т. Владмирової “Крила кольору хмар”, ми дійшли висновку, що метафора є провідним засо-

бом вияву категорії адресантності й потужним вираження якого дозволяє читачу успішно декогерезійним чинником комунікативного структу- дувати інтенційний задум автора, закодований рування літературного дискурсу, аналіз мовного в художньому тексті.

Список літератури:

1. Корній Д., Владмирова Т. Крила кольору хмар: роман. Харків: Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2015. 320 с.
2. Корній Д. Гонимарник: роман. Харків: Книжковий клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2010. 336 с.
3. Dorst A., Kaal A. Metaphor in Discourse. Beyond the Boundaries of MIP. *Metaphor in Use: Context, Culture, and Communication* / MacArthur F. et al. 1st edn. Vol. 38. Philadelphia / Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2012. P. 51–68.
4. Gibbs R., Tendahl M. Cognitive Effort and Effects in Metaphor Comprehension: Relevance Theory and Psycholinguistics. *Mind and Language*. 2006. 21 (3). P. 379–403.
5. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press, 1980. 242 p.
6. Metonymy and Metaphor in Grammar / Klaus-Uwe P. et al. 1st edn. Philadelphia / Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2009. 440 p.
7. Pascual E. Fictive Interaction: The Conversation Frame in Thought, Language, and Discourse: Human Cognitive Processing. Vol. 47. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2014. 257 p.
8. Ritchie L. *Metaphor: Key Topics in Semantics and Pragmatics Series*. 1st edn. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 242 p.
9. Rowling J. *Harry Potter and the Chamber of Secrets*. London: Bloomsbury, 2014. 360 p.
10. Rowling J. *Harry Potter and the Deathly Hallows*. London: Bloomsbury, 2014. 620 p.
11. Rowling J. *Harry Potter and the Philosopher’s Stone*. London: Bloomsbury, 2014. 332 p.
12. Rowling J. *Harry Potter and the Prisoner of Azkaban*. London: Bloomsbury, 2014. 462 p.

Andrushchenko V. O. METAPHOR AS A FICTIVE CONVERSATIONAL COHESIVE MEANS OF ENGLISH AND UKRAINIAN LITERARY TEXTS

The article deals with the issue of structural, semantic and communicative formation of literary discourse which is determined by text categories realisation and their interrelation within literary texts.

The study draws attention to the category of the addresser and considers the peculiarities of linguistic marking of the author’s communicative-intentional strategies. The correlation between the category of the addresser and the category of coherence (cohesion/coherence) has been outlined in terms of their language expression, since the category of the addresser is linguistically marked by the category of coherence language tools identified at the formal, semantic, and communicative text levels.

Grammatical and lexical cohesion have been specified as the formal language means of expressing the category of coherence. Referential, conjunctive, and thematic cohesion alongside semantic relations of explanation, cause, consequence, etc. have been referred to the semantic ones. Question-answer relations (rhetorical questions, interrogative sentences as exclamatory etc.), fictive commands (assertions, lies, apologies, accusation etc.), metaphor, metonymy, evaluative markers, discourse particles (vocatives, exclamations etc.), deictic time (pronouns, demonstrative pronouns etc.), cultural realities have been related to the communicative means.

In the current research, we have made an attempt to trace the linguistic manifestation of metaphor both as a prominent means of the category of the addresser realisation and a cohesive tool of literary discourse communicative structuring of supra-phrasal unities (SPUs) within the English language fantasy novels about Harry Potter by J. Rowling and the Ukrainian language ones – “Honykhmarnyk” by D. Kornii, “Wings of the Colour of Clouds” by D. Kornii and T. Vladmirova.

Such an analysis allows to qualify metaphor as a strong fictive conversational cohesive device, since it plays a crucial role in the production and interpretation of the components of fictive interaction.

Key words: *the category of the addresser, the category of coherence, metaphor, fictive conversational cohesive device.*

Ahmadova S.Institute of Linguistics named after Nasimi
of the Azerbaijan National Academy of Sciences

INTERDISCIPLINARY INSIGHTS INTO LANGUAGE AND COGNITION: THE PARADIGM OF COGNITIVE LINGUISTICS

Cognitive linguistics, an interdisciplinary field, investigates the deep connection between language and cognition, drawing from psychology, neuroscience, anthropology, and linguistics. This article presents an overview of cognitive linguistic theory, explaining fundamental concepts such as embodiment, metaphor, image schemas, and construal. It examines the various connections between cognitive linguistics, artificial intelligence, and neuroscience, emphasizing their mutually beneficial relationship in enhancing our comprehension of human cognition and language understanding. Taking theoretical analysis, empirical studies, and computational modeling, cognitive linguistics provides insights into language comprehension, production, and acquisition. The collaborative efforts among these fields hold the potential for deciphering the complex mechanisms of human cognition and creating more developed artificial intelligence models.

The research paper describes the information on the theory of prototypes which provides categorization in language. The relation between words and their meanings is shown here. The role of categorization between cognition and language is presented in the article. The roles of metaphors in making relations between thought and language are shown in the paper. Image schemas' roles are presented too. Information on cognitive grammar is reflected in the research. There are also different methods used in the paper written in the article. The results and conclusion of the research paper are described in the research paper too. Generally, different approaches to the relationship between cognition and language are explained in the described article. As the theories of cognitive linguistics are modern, different actual problems should be solved by new methods and approaches. All this information presents an interdisciplinary connection of cognitive linguistics to other fields.

Key words: cognitive linguistics, language and cognition, interdisciplinary, embodiment, metaphor, image schemas, construal, artificial intelligence, neuroscience, language processing.

Introduction. Cognitive linguistics appeared at the end of the 20th century connecting to various fields such as psychology, neuroscience, anthropology, and linguistics. While its roots can be traced back to early structuralist and functionalist theories, it gained prominence in the 1980s and 1990s with the seminal works of scholars like George Lakoff, Ronald Langacker, and Leonard Talmy. Lakoff's conceptual metaphor theory, Langacker's cognitive grammar, and Talmy's work on lexicalization patterns significantly shaped the theoretical framework of cognitive linguistics. Since then, cognitive linguistics has expanded its scope to encompass a wide range of topics, including language acquisition, bilingualism, and language processing, making it a dynamic and interdisciplinary field at the intersection of language and cognition [1, p. 50–100].

Methods. The research methods used in cognitive linguistics covers different approaches, including theoretical analysis, empirical studies, and computational modeling. Scholars in the field utilize

interdisciplinary principles to investigate the cognitive mechanisms underlying language comprehension, production, and acquisition. These principles emphasize the importance of conceptualization, embodiment, metaphor, image schemas, construal, prototype theory, and cognitive grammar in shaping linguistic phenomena. Through a combination of qualitative and quantitative methods, researchers aim to unravel the intricate connections between language, thought, and human experience.

Discussion. Cognitive linguistics posits that language is not a detached system of arbitrary symbols but is intricately linked to human cognition. Concepts such as embodiment highlight the role of sensory-motor experiences in shaping linguistic expressions, while metaphor underscores the cognitive mechanisms underlying abstract conceptualization. Image schemas provide cognitive templates for organizing thought and language, influencing our understanding of spatial and temporal relationships. Construal processes vary across individuals and cultures, leading to diverse

interpretations of linguistic input. Prototype theory elucidates how categories are mentally represented, with central exemplars guiding language use and comprehension. Cognitive grammar offers a descriptive account of linguistic structures, emphasizing the role of symbolic units known as constructions.

Cognitive linguistics is a theoretical framework that explores the relationship between language and cognition, emphasizing the role of mental structures and processes in shaping linguistic phenomena. Here are some key theoretical bases of cognitive linguistics:

Conceptualization: Cognitive linguistics posits that language is fundamentally grounded in human conceptual systems. It argues that linguistic expressions are not arbitrary symbols but are motivated by underlying conceptual structures. These conceptual structures are based on human experiences, perceptions, and cognitive processes [2, p. 25–75].

Embodiment: One of the central tenets of cognitive linguistics is the idea of embodiment, which suggests that human cognition is inherently grounded in the body and sensory-motor experiences. Language and thought are shaped by bodily experiences, and linguistic expressions often reflect these embodied experiences. For example, concepts like "up" and "down" are not only spatial relations but also carry metaphorical extensions such as "mood" (feeling up or down) [3, p. 30–50].

Metaphor: Cognitive linguistics places significant importance on metaphor as a cognitive and linguistic phenomenon. It argues that metaphor is not merely a rhetorical device but a fundamental mechanism for understanding abstract concepts in terms of more concrete, embodied experiences. Conceptual metaphors structure our understanding of various domains of experience, influencing language use and interpretation [4, p. 39–96]. **Image schemas:** Image schemas are recurring patterns of sensory-motor experiences that underlie our understanding of abstract concepts. These schemas serve as cognitive templates for organizing and structuring both thought and language. Examples of image schemas include containment (in, out), path (up, down), and balance (stable, unstable) [5, p. 46–56].

Construal: Cognitive linguistics emphasizes the role of construal in language comprehension and production. Construal refers to the mental processes through which speakers and listeners select, organize, and interpret information to construct meaning. Different construals of the same situation can lead to variations in language use and interpretation.

Prototype theory: Cognitive linguistics draws on prototype theory from cognitive psychology to explain

how categories are mentally represented. According to prototype theory, categories are not defined by rigid boundaries but by central exemplars that represent the typical features of the category. Language use reflects these prototypical representations, with more central members of a category being more readily accessible in memory and language processing [6, p. 90–150].

Cognitive grammar: Cognitive linguistics proposes a framework known as cognitive grammar, which provides a descriptive account of linguistic structures based on cognitive principles. Cognitive grammar emphasizes the importance of symbolic units called "constructions," which are seen as pairings of form and meaning with cognitive motivations. These constructions capture regularities in language use and reflect the cognitive processes involved in language production and comprehension [7, p. 5–120].

These theoretical bases provide a foundation for understanding how language and cognition are interconnected, with cognitive linguistics offering insights into the intricate relationship between language, thought, and human experience.

The relationship between cognitive linguistics, artificial intelligence (AI), and neuroscience is multifaceted and interconnected, as all three fields share an interest in understanding the workings of the human mind and its relation to language and cognition. Here's how cognitive linguistics intersects with AI and neuroscience [8, p. 1–20].

Artificial Intelligence (AI): Cognitive linguistics provides valuable insights into how language is structured, used, and understood, which can inform the development of natural language processing (NLP) systems in AI. By understanding the cognitive mechanisms underlying language comprehension and production, AI researchers can design more effective algorithms for tasks such as machine translation, sentiment analysis, and dialogue systems.

Concepts from cognitive linguistics, such as metaphor, image schemas, and conceptual blending, have been integrated into computational models of language understanding and generation. These models aim to capture the richness and flexibility of human language use, enhancing the capabilities of AI systems to process and generate natural language.

Additionally, cognitive linguistics offers a theoretical framework for understanding human-like intelligence, which can inspire the development of AI systems that exhibit more human-like cognitive abilities, such as reasoning, creativity, and context-sensitivity [9].

Neuroscience: Cognitive linguistics is closely linked to cognitive neuroscience, as both fields

seek to understand the neural basis of language and cognition. By investigating how the brain processes linguistic information and constructs meaning, cognitive neuroscience complements the theoretical insights of cognitive linguistics.

Neuroimaging techniques, such as functional magnetic resonance imaging (fMRI) and electroencephalography (EEG), allow researchers to observe brain activity during language processing tasks, providing empirical evidence for cognitive linguistic theories. For example, studies have examined the neural correlates of metaphor comprehension and revealed brain regions involved in metaphorical reasoning [10].

The study of language disorders, such as aphasia and dyslexia, also bridges cognitive linguistics and neuroscience. By examining how damage to specific brain areas affects language processing and comprehension, researchers gain a deeper understanding of the cognitive mechanisms underlying language.

Furthermore, cognitive linguistics can inform the design and interpretation of neuroscientific experiments by providing theoretical frameworks for understanding language phenomena. For instance, cognitive linguistic theories of categorization and conceptual metaphor can guide experimental designs

aimed at investigating how the brain represents and processes abstract concepts.

Main Results: The interdisciplinary nature of cognitive linguistics has led to significant insights into language processing mechanisms and their neural correlates. Empirical studies employing neuroimaging techniques have provided evidence for the cognitive reality of conceptual metaphors and image schemas. Computational models inspired by cognitive linguistics have enhanced the capabilities of artificial intelligence systems, enabling more nuanced natural language processing tasks. Moreover, cognitive linguistic theories have informed the study of language disorders, contributing to our understanding of the neural basis of language impairments.

Conclusions. In conclusion, cognitive linguistics serves as a bridge between language and cognition, offering valuable insights into the human mind. By integrating theoretical principles from psychology, neuroscience, anthropology, and linguistics, cognitive linguistics provides a comprehensive framework for understanding how language shapes and is shaped by cognitive processes. The interdisciplinary collaboration between cognitive linguistics, artificial intelligence, and neuroscience holds promise for advancing our understanding of human cognition and developing more sophisticated models of artificial intelligence.

Bibliography:

1. Evans, V., Green, M. Cognitive Linguistics: An Introduction. New York, 2006, pp. 50-100.
2. Johnson, M. The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason. Chicago Press, Chicago and London, 1987, pp. 25-75.
3. Evans, V., & Green, M. Cognitive Linguistics: An Introduction. New York, 2006, pp. 30-50.
4. Lakoff, G., Johnson, M. Metaphors We Live By. Chicago Press, 1980, 320 p.
5. Evans, V., Chilton, P. Language, Cognition, and Space: The State of the Art and New Directions. Equinox Publisher. 2010, 519 p.
6. Lakoff, G. Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind. Chapters 1-3. Chicago Press. Chicago and London, 1987, pp. 90-150.
7. Langacker, R. W. Cognitive Grammar: A Basic Introduction. Oxford University Press, 2008.
8. Langacker, R. W. Foundations of Cognitive Grammar: Volume I: Theoretical Prerequisites. Stanford University Press, 1987, pp. 5-120.
9. Van Trijp, R. Language, Cognition, and Computational Models. Cambridge University Press, 2012.
10. Spivey, M. J., McRae, K., & Joanisse, M. Embodied Cognition and Language. Cambridge University Press, 2007.

Ахмедова С. МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ГАЛУЗІ МОВИ ТА КОГНІТИВИКИ: ПАРАДИГМА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Стаття присвячена міждисциплінарним дослідженням у галузі мови та когнітивістики. Розглядаються та піддається аналізу парадигма когнітивної лінгвістики. Когнітивна лінгвістика, міждисциплінарна область, досліджує глибокий зв'язок між мовою та пізнанням, спираючись на психологію, нейробіологію, антропологію та лінгвістику. У цій статті наведено огляд когнітивної лінгвістичної теорії, що пояснює фундаментальні концепції, такі як втілення, метафора, схеми зображень та конструкція. У ньому розглядаються різні зв'язки між когнітивною лінгвістикою, штучним інтелектом та нейробіологією, підкреслюючи їх взаємовигідний зв'язок у покращенні нашого розуміння людського пізнання та розуміння мови. Когнітивна лінгвістика, використовуючи

теоретичний аналіз, емпіричні дослідження та комп'ютерне моделювання, дає уявлення про розуміння, відтворення та засвоєння мови. Спільні зусилля в цих областях мають потенціал для розшифрування складних механізмів людського пізнання та створення більш розвинених моделей штучного інтелекту.

У дослідницькій роботі викладено інформацію з теорії прототипів, яка забезпечує категоризацію мовою. Тут показано зв'язок між словами та їх значеннями. У статті подано роль категоризації між пізнанням та мовою. У статті показано роль метафори у встановленні зв'язків між мисленням та мовою. Також представлені ролі схем зображень. У дослідженні відображено інформацію про когнітивну граматику. У статті також використовуються різні методи. Результати та висновки також описані у дослідницькій статті. Загалом у описуваній статті пояснюються різні підходи до взаємозв'язку між пізнанням та мовою. Оскільки теорії когнітивної лінгвістики сучасні, різні актуальні проблеми мають вирішуватись новими методами та підходами. Вся ця інформація є міждисциплінарним зв'язком когнітивної лінгвістики з іншими областями.

Ключові слова: *когнітивна лінгвістика, мова та когнітивні процеси, міждисциплінарне, втілення, метафора, образні схеми, конструювання, штучний інтелект, нейронаука, обробка мови.*

Mirzayeva I. G.

Azerbaijan University of Languages

COORDINATION OF THE ADVERBIAL MODIFIERS OF MANNER WITH THE PREDICATE IN A SENTENCE IN MULTI-SYSTEM LANGUAGES

The article analyzes the coordination of the secondary part of the sentence with the main part in Azerbaijani and English. This article does not consider all types of the adverbial modifiers, but only the adverbial modifiers of manner. In modern English and Azerbaijani languages, the place of the adverbial modifiers in a sentence is different. Depending on their role in the expressed thought, the adverbial modifiers of the predicative group are not always the same. The analysis shows that the position of the adverbial modifiers of manner is stable in comparison with the adverbial modifiers of time and place in both languages. The adverbial modifiers are a secondary term that describes the execution of an action in different ways. The adverbial modifiers mostly belong to the verbs of the sentence and are related to them by the attitude of the approach. The adverbial modifiers expressed by parts of speech are simple, and the adverbial modifiers expressed by nominal phrases and verbal sentences are complex. It means the way of doing the work and the action: how? in what way? and answers one of the questions. The adverbial modifiers of manner are expressed by participles, adverbial phrases, postpositions and phrases. The adverbial modifiers of manner, expressing the essence of work and movement, can be expressed by adjectives, words understood as adverbs, and phraseological units.

The adverbial modifiers of manner expressing the comparison also indicate the way the work is done, the movement. However, there is imagery and analogy in their content. The adverbial modifiers of manner of comparison are expressed in words and phrases, to which the conjunctions “kimi, qədər, tək, tək” are added. Part of the adverbial modifiers of manner not only expresses the way and performance of the work, but also reflects the position of the person doing the work.

To find the adverbial modifiers of manner, you need to focus on the action (verb) in the sentence. If signs such as the method, quantity and time of action are given, then these signs are the adverbial modifiers. In modern English, only the adverbial modifiers of manner have a degree category. The degree of comparison and superiority of the adverbial modifiers of manner are formed in the same way as the degree of comparison and superiority of an adjective.

Key words: *adverbial modifiers, the secondary part of the sentence, the main part of the sentence, Azerbaijani language, English language, sentence.*

Introduction. The sentence, which acts as the main decisive and basic syntactic unit in the formation of communication, is one of the universal features characteristic of modern languages. The researchers approached the proposal from different angles based on materials from different languages and obtained valuable scientific results in its individual areas (syntactic, phonetic and grammatical structure, etc.). Controversial problems related to this topic still exist in modern linguistics and need a scientific solution.

In English and Azerbaijani, a sentence is formed in live speech and in a specific situation. The act of speaking unites different areas of the language (phonetic, lexical, semantic, grammatical, etc.), while the transmission and reception of information between participants in communication occurs on the

basis of syntactic units resulting from phonetically, semantically and grammatical connection of certain lexical units based on internal patterns of language. Syntactic units differ from each other in structure. Depending on the expressed thought, the linguistic competence of the speakers, their cognitive training, the context, the familiarity of the interlocutors with the language system and the degree of conformity of the expressed reality, the syntactic units used, or rather, sentences have a structure and semantic load. The language implemented in the communication process organizes the transmission and reception of information between the addressant and the addressee as a means of communication between people. O. Musayev stressed that the importance of the sentence is the main condition for using language as

a means of communication between people. To clarify the typological characteristics of the sentence in the compared English and Azerbaijani languages, first of all, it is necessary to consider the typology of the sentence members acting as constituent elements of these units.

This suggests that when studying a sentence as a syntactic unit in English and Azerbaijani, it is important to clarify the members of the sentence that are its constituent parts.

The purpose of the work is to show the difference in expression of the adverbial modifiers of manner in a sentence in different systems languages.

The main part. Each sentence part/member has its own characteristics within the sentence. These signs are expressed more clearly than the other components of the sentence. In both languages we compare, complete sentences with two components include not only the main terms, but also the secondary terms. The location of the secondary parts of a sentence within a simple sentence depends on the idea expressed in the sentence, the purpose of the speaker, and the speaker's cognitive preparation for the topic under discussion. For example: *We went there with pleasure. (Biz ora həvəslə getdik.)* In this sentence, in addition to the main parts that make up the core of the sentence, the secondary parts (the object and the adverbial modifiers of manner) are also used. This sentence, given in both English and Azerbaijani, is divided into two groups (parts): main and secondary parts, depending on the grammatical structure. The subject and predicate are the main parts of the sentence. The object and adverbial modifiers of manner form the secondary parts. The secondary parts form the subject and predicate groups, uniting around the subject and predicate. Although only the attributes participate in the creation of subject groups, all secondary parts can participate in the formation of a predicate group, depending on the purpose. *“Əlaçı tələbə çətin suallara cavab verdi.” (The hardworking student asks to the difficult questions.)*

From the grammatical structure of the sentence, it can be seen that the decisive role in the expressed thought is played by “tələbə” (S), “cavab verdi” (P). Other words serve to complete the idea expressed by these parts: “tələbə cavab verdi” (P). For example: the adjective “əlaçı” is used before the subject and denotes it. Other secondary parts define the predicate (answer it). A similar idea is reflected in the linguistic literature. In the English and Azerbaijani languages being compared, the main terms form the basis of the idea expressed in the sentence. The secondary parts (the object, the attribute, the adverbial modifier) are auxiliary parts that serve to complete the main idea. Such a division of hierarchy is justified from a linguistic point of view [1, p. 35]. Thus, in both languages, not all parts of the sentence are functionally on the same level. There are those without which a sentence cannot

be constructed and is not considered complete from a communicative point of view. Undoubtedly, these are the main parts of the proposal.

N. Chomsky suggested that speakers use sentences with different structural schemes to express the same idea. Depending on which part of the sentence it represents, the position of the word in the sentence changes.

The idea of determining the semantic load and functional properties of each word of a language within a sentence is not a new phenomenon. Each lexical unit included in the sentence structure serves to perform a specific function. This is typical for both languages compared, as evidenced by the results of the analysis of the language material. In any sentence, a word that serves to express a certain member of a sentence serves to express another member of a sentence in a different context, even in grammatical and thematic membership of a sentence, they are represented in different groups (subject or predicate) and different poles (rheme – theme). To do this, consider two sentences containing the same word (“beautifully – gözəl”). In one of these sentences, the adjective “beautiful” performs the function of the adverbial modifiers of manner. Like other types of the adverbial modifiers, the adverbial modifiers of manner also indicate how the action expressed in the sentence is performed, occurs, and there is a situation. For example: *John sings beautifully. (Con gözəl oxuyur.)* Here “beautifully” is the adverbial modifiers of manner and indicates the manner of the action expressed in the sentence. In this sentence, the word “beautiful” is a unit included in the group of adjectives of the lexical layer of the language. Within a sentence, depending on which part of speech this unit is in a semantic relationship (noun or verb), it performs a different syntactic function. If it is syntactically related to a noun and is used before it / *She is a beautiful singer / O gözəl müğənnidir //* The word “beautiful” refers to the noun “singer” in both languages and denotes it. So, in this case, it has a defining function as a member of the sentence. However, in the sentence “John sings beautifully”, the adjective “beautifully” has a syntactic connection with the verb in the actual and grammatical structure of the sentence, is part of the predicative group of the sentence and indicates the way in which the action is performed. In this sense, the adverbial modifiers of manner is approached from a functional point of view. The difference is that the determinant belongs to the noun and defines it, and the adverbial modifiers of manner defines the action expressed by the verb according to the manner.

The adverbial modifiers of degree and measure also belong to this type. They are used in a sentence not independently, but together with the word they define. Not all linguists agree on the definition of semantic types of adverbs. In addition, we can say that if there are 12 types of the adverbial modifiers in English, then there are 9 in Azerbaijani. So, unlike the Azerbaijani

language, three additional types of the adverbial modifiers are mentioned in English. In English, the place of processing the adverbial modifiers inside a sentence is equally important. Depending on the type of the adverbial modifiers, its location is more variable than that of other secondary parts, or rather, there is freedom. The adverbial modifiers of time and place are placed in the final sentence after the verb and noun. For example, */I saw her sister in London last year//*. In this sentence, the the adverbial modifier of place “in London” is used before the adverbial modifier of time “last year”. Thus, the adverbial modifier of time stands after the adverbial modifier of place. Such an arrangement can be considered as an invariant arrangement for the norm level.

The analysis shows that, depending on the purpose of the speaker of the Azerbaijani language, the adverbial modifiers can change their place in a sentence. This situation is more obvious in the adverbial modifiers of time and place. However, compared to the adverbial modifiers of time and place, the place of the adverbial modifiers of manner are fixed. For example, */Yayda kənddə yaxşı dincəldim// = (I had a good rest in the village in summer //)* In the Azerbaijani language, the word “yaxşı” in this sentence is the adverbial modifiers of manner and its place is fixed. If it is possible to vary the position of other the adverbial modifiers used in the structure of a given syntactic unit, the same cannot be said about the the adverbial modifiers of manner “yaxşı”. If you change it, this word will lose its the adverbial modifier and acquire a new function, i.e. it will act as attribute.

The adverbial modifiers, unlike the objects, communicating with the subject and predicate, can communicate with the subject without predicate. So, the the adverbial modifiers is connected with the subject both through predicate and without it. For example, in the sentence “The man worked in Baku” the adverbial Modifiers of place *in Baku* is connected not only with the predicate *worked*, but also with the subject *the man*. This connection we can give in this form: */the man – in Baku/* and */worked – in Baku*.

Of course, these relationships can be expanded at the object. In this case, the the adverbial modifiers may be related to the predicate, object and subject. The fact that the adverbial modifiers can refer to the predicate, object and subject can be learned from the linguistics opinion.

G.Kazimov in his book “Syntax of the modern Azerbaijani language” explaining his opinion about the adverbial modifiers, noted that the adverbial modifiers have a free place in the sentence. It is most often used at the end of a sentence during actualization and takes a position before the predicate.

The location of this type of the adverbial modifier varies depending on the purpose and context. In simple English sentences, the adverbial modifiers of manner are used primarily after the predicate they

define. In the Azerbaijani language, the adverbial modifiers of manner appear inside a simple sentence, mainly before the predicate, but in some cases after it.

The question of the place of the adverbial modifiers of manner and its functional features in the process of actually connecting simple sentences was discussed. The actual composition of each sentence used as a communicative unit depends on its semantic structure. This membership manifests itself in the relationship between the speaker and the listener when collecting information. The difference between this grouping and grammatical and syntagmatic groupings is that here, along with the syntactic layer of the sentence, its logical layer is also crucial. [4, p. 90]. It is for this reason that this logic of belonging is a logical-syntactic division that takes into account psychological, functional communicative capabilities, that is, actual division. Thus, the theme forms the starting point of the sentence, and the rheme points to the main meaning expressed in the sentence and creates a communication center in the sentence.

During the experiment, the variable features that arise in the methodological component when pronouncing simple sentences with the adverbial modifiers of manner were determined. D. Kones noted that it is impossible to solve such a linguistic phenomenon in the usual way. This requires the necessary technical equipment [2, p. 169].

In the mentioned sentence, the speaker and the listener already know that the conversation is about him or her. In the process of communication, rheme becomes attached to the subject of conversation and tells something new. The sentence given as an example highlights his birth in Sheki. For this reason, the word */Sheki/* is considered new in the sentence in terms of informativeness. In the 2nd version of the present participle of this sentence */o/* in the 1st version is given not as a theme, but as a rheme, and the word */Sheki/* is given as a theme, not as a rheme. The same way of division is observed in the actual division of a simple sentence with the adverbial modifiers. A rheme is defined as a new piece of information processed after a topic in a sentence. More precisely, the participants in the communication do not have prior information about rheme. K.Abdullayev, who pays special attention to the processing of each sentence part as a rheme, notes that the rheme part should be at the end of the sentence when division. Actual division is a problem common to all languages in the communication process. For example: *I have read this book with great interest – Mən bu kitabı böyük maraqla oxudum*. In this sentence, the words “I read the book” represented the theme part, and “I read it with great interest” represented the rheme. In the Azerbaijani language, this sentence has the opportunity to be expressed in another form of composition. *I have read this book with great interest*. In this sentence, the expression of the theme and

the rheme differs from the first case, because in the second case, part of the rheme is associated with “I read this book”. If in the first section – the adverbial modifier of manner (with great interest) forms part of the rheme, then in the second case the object performs this function (this book). Depending on the assessment, the first information center is associated with the phrase “I read with great interest”, and the second – “I read with great interest”.

Conclusions. Based on the analysis, it can be said that the actual division reflects the division of the sentence by information content. In an English sentence, the text part forms the final sentence in the structure – the adverbial modifiers of manner. The definition of the question of the place of the adverbial

modifiers of manner in the actual division of a simple sentence is related to the position of the predicate group in the sentence structure. Comparing the variants in English and Azerbaijani languages shows that the place of the adverbial modifiers of manner in English is stable, unlike the Azerbaijani language. This is due to an event related to the place of the predicate in the sentence structure. Moving away from the analysis, we can say that in both languages, the adverbial modifiers of manner, depending on its place in the sentence, can act as a core function of information placement, forming part of the rheme. Undoubtedly, the observed differences between the two languages are regulated by the norms of both languages.

Bibliography:

1. Abdullayev Ə.Ə. Aktual üzvlənmə, mətn və diskurs. Bakı, Zərdabi LTD, 2011, 272 s.
2. Abdullayev K. Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri Bakı: Maarif, 1999.
3. Axundov A. Ümumi dilçilik. Bakı, Maarif, 1988, 222 s.
4. Jones D. An outline of English phonetics. Cambridge, 9 th ed., 1962, 378 p.

Мірзаєва І. Г. УЗГОДЖЕННЯ ОБСТАВИНИ СПОСОБУ ДІЇ З ПРИСУДКОМ У РЕЧЕННІ У БАГАТОСИСТЕМНИХ МОВАХ

У статті аналізується узгодження другорядної частини речення з головною в азербайджанській та англійській мовах. У цій статті розглядаються не всі типи прислівникових модифікаторів, а лише прислівникові модифікатори способу дії. У сучасній англійській та азербайджанській мовах місце прислівникових сполучників у реченні різне. Залежно від ролі у висловлюванні думці прислівникові модифікатори предикативної групи не завжди однакові. Аналіз показує, що позиція прислівникових модифікаторів способу дії є стабільною порівняно з прислівниковими модифікаторами часу та місця в обох мовах. Прислівникові модифікатори є другорядним терміном, який описує виконання дії різними способами. Змінні дієприслівники здебільшого належать до дієслів речення і пов'язані з ними відношенням підходу. Прислівникові сполучники, виражені частинами мови, – прості, а дієприслівникові, виражені називними словосполученнями та дієслівними реченнями – складні. Це означає спосіб виконання роботи та дію: як? яким чином? і відповідає на одне із запитань. Прислівникові модифікатори способу виражаються дієприкметниками, прислівниковими зворотами, постпозиціями та словосполученнями. Прислівникові модифікатори способу, що виражають суть роботи і руху, можуть виражатися прикметниками, словами, що розуміються як прислівники, і фразеологізмами.

Прислівникові модифікатори способу дії, що виражають порівняння, також вказують на спосіб виконання роботи, рух. Проте в їх змісті є образність і аналогія. Прислівникові модифікатори способу порівняння виражаються словами та словосполученнями, до яких додаються сполучники «kimi, qədər, tək, təkli». Частина прислівникових модифікаторів способу не тільки виражає спосіб і виконання роботи, але й відображає позицію особи, яка виконує роботу.

Щоб знайти прислівникові модифікатори способу, вам потрібно зосередитися на дії (дієслові) у реченні. Якщо вказано такі ознаки, як спосіб, кількість і час дії, то ці ознаки є прислівниковими модифікаторами. У сучасній англійській мові лише прислівникові модифікатори способу мають категорію ступеня. Ступінь порівняння і переваги прислівникових модифікаторів способу утворюються так само, як і ступені порівняння і переваги прикметника.

Ключові слова: дієприслівники, другорядна частина речення, головна частина речення, азербайджанська мова, англійська мова, речення.

УКРАЇНЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2343:17.023.34

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/34>

Жижченко Л. Б.

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Ляшов Н. М.

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ БІОГРАФІЧНОГО РОМАНУ ВАЛЕРІЇ ВРУБЛЕВСЬКОЇ «ШАРІТКА З РУНГУ»

Стаття присвячена дослідженню жанру біографічного роману в творчому доробку Валерії Врублевської. Автор статті наголошує, що основу художнього моделювання тексту роману В. Врублевської складають документальні матеріали (автобіографії, листи, спогади) та тексти творів самої Ольги Кобилянської з життя інтелігенції: «Людина», «Царівна», «Через кладку», «За ситуаціями» та роману «Апостол черні». Цитування документалістики створює враження присутності в художньому часо-просторі роману «живої» героїні та «живих» героїв. Зазначено, що сюжетно-композиційна основа роману статична. Герої лише говорять, мріють, дискутують, аналізують, але практично не діють, а тому роман «без подій». Оповідь рухають не події чи конкретні сюжетні колізії, а діалоги, внутрішні монологи, філософські роздуми героїв, описи природи та ін.

У статті окреслено основні аспекти поняття жанру біографічного роману, висвітлено чинники розбудови сюжетно-композиційної структури твору, проаналізовано особливості хронотопу роману, змальовано експресивно-психологічний портрет головної героїні твору Ольги Кобилянської. Постать відомої письменниці розкрито в трьох проєкціях. Перша-особистісний психопростір О. Кобилянської, друга – чуттєво-емоційні комунікативні експерименти у стосунках з найближчим оточенням, особливо з чоловіками, третя – зовнішній прояв: спілкування в колі сім'ї та друзів, у мистецькому середовищі та ін. Психологічний світ головної героїні в статті досліджується детально, простежується мотив пошуку свого «іншого» та рефлексії О. Кобилянської на уявні «любовні романи».

Ключові слова: жанр, біографічний роман, моделювання, психологічний портрет, сюжет, хронотоп, рефлексія.

Постановка проблеми. Постать О. Кобилянської привертала увагу багатьох українських письменників. Перші художні твори про буковинську письменницю написала Христя Алчевська-щира шанувальниця її творчості. Поезії «До Кобилянської» (1908), «Привиди війни» (Посвята О. Кобилянській), «Воліла б я тихо прилинуть...» прославляють «Найкращу в нації дочку» та ін. «Шарітка з Рунгу» – перший в українській літературі роман про життя письменниці. Головна героїня біографічного роману Валерії Врублевської – Ольга Кобилянська, історію життя якої відтворено з ранньої юності до зрілості. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю без ідеологічних кліше проаналізувати життєпис відомої мисткині

в світлі поетики художньої біографії, бо сьогодні в суспільстві є потреба познайомитися не з ідеальним образом митця, а з живою особистістю, яка реально існувала, раділа, сумувала, зворушувалася так, як і сучасний читач. Отже, вивчення художніх життєписів, зокрема життєпису Ольги Кобилянської на часі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Біографічна проза стала предметом наукових студій таких вітчизняних вчених: А. Галича, М. Богданової, Л. Мороз, І. Савенко, Т. Черкашиної, В. Чижко та ін. Ці вчені проаналізували теоретичні, жанровостильові, нарративні аспекти жанру та специфіку еволюції художньої біографії. На сьогодні науковий інтерес до проблем документально-біографіч-

ної літератури спричинив появу низки захищених дисертацій, зокрема це такі праці: Акіншина І.М. «Жанрово-стильові особливості художньої біографічної прози 80–90-х років ХХ століття», Г. Грегуль. «Українська біографічна проза першої половини ХХ століття: жанровий аспект (за творами В. Петрова, С. Васильченка, О. Івченка, Л. Смілянського та ін.)», І. Данильченко «Трансформація життєвої правди в художню у творах української художньої біографії», О. Дацюк «Особливості жанрової еволюції сучасної художньої біографії», Ігнатів Н. «Жанрові пошуки художньої документалістики» та ін.

Постановка завдання. Мета нашої статті – дослідити специфіку жанру біографічного роману в творчому доробку сучасної української письменниці Валерії Врублевської. Завдання:

- окреслити художньо-естетичні засади біографічного роману як жанру;
- дослідити моделювання сюжетно-композиційної структури тексту;
- окреслити експресивно-психологічний портрет героїні;
- проаналізувати особливості хронотопу біографічного роману.

Виклад основного матеріалу. Упродовж ХІХ – ХХ століття біографічна проза розвивалася досить активно. Така тенденція зберігається й у ХХІ столітті: з'являються нові різновиди художньої біографії (психобіографія, роман-есе, роман-спогад, роман-візія), утверджуються нові принципи співвідношення документального й художнього, історичного й особистісного. Відбуваються зміни й у дефініції жанру: визначення белетризована біографія змінюється на поняття художня біографія, бо слово белетризована асоціюється переважно з розважальною літературою. Терміном художня біографія позначають кращі зразки цього жанру з метою акцентування уваги не на розважальності, а на високому художньо-естетичному рівні твору. Психологічний підхід стає домінуючим при трактуванні життєпису знаної людини.

Узагальнивши різноаспектні позиції дослідників (О. Галича, Г. Грегуль, І. Данильченко, О. Дацюк та ін.) щодо дефініцій жанру біографічного письма науковця Т. Черкашина зазначає, що художня біографія – це різновид художньої літератури, самостійне жанрове утворення, яке має своєрідну формо-змістову єдність: художнє зображення життєпису реальної історичної особи, опора на справжній документ, художньо-психологічне занурення у внутрішній світ головного

героя, використання вимислу та домислу, домінування одного головного героя, наявність серед персонажів твору реальних історичних осіб, суб'єктивність оповіді та ін. [12, с. 192].

За жанровим визначенням роман В Врублевської «Шарітка з Рунгу» – це біографічний роман про О. Кобилянську. Таке визначення узгоджується з теоретичними засадами біографічного роману як жанрового різновиду. Художній життєпис про О. Кобилянську за класифікацією О. Галича тяжіє до асоціативно-психологічного типу художніх біографій, бо в романі увагу зосереджено на дослідженні психології та внутрішнього світу письменниці.

Назва твору «Шарітка з Рунгу» – метафорична. Як відомо, шарітка – це народна назва квітки едельвейсу, яка росте на південному схилі гори Рунг. У романі вона співвіднесена з образом О. Кобилянської, яка знайшла дві шарітки на горі Рунг (за легендою квітка приносила щастя тому, хто її знайшов), оправила їх у рамки, повісила на стіні й зберігала до кінця своїх днів. Проте щасливою, як стверджувала письменниця, так і не була. Мотив пошуку щастя у романі – наскрізний. До нього прагне не лише головна героїня, а й інші герої твору.

Основу художнього моделювання тексту роману В. Врублевської складають документальні матеріали та тексти творів самої Ольги Кобилянської. Врублевська активно послуговується щоденниковими записами письменниці (щоденник 1883–1901), автобіографіями, епістолярієм, спогадами та текстами повістей з життя інтелігенції: «Людина», «Царівна», «Через кладку», «За ситуаціями» та роману «Апостол черні». Цитування документалістики створює враження присутності в художньому часо-просторі роману «живої» героїні та «живих» героїв.

Моделюється біографічний роман «Шарітка з Рунгу» за хронологією життя О. Кобилянської. Активно використовується в тексті твору щоденник молоді Ольги, який вона писала з 20 до 28 років, коли жила переважно в місті Кімпулунг. Це період становлення письменниці як особистості. Вона – донька, сестра, подруга та закохана дівчина. Описуючи період життєвої зрілості письменниці, В. Врублевська послуговується епістолярієм. Оповідь про «мистецький роман» Ольги Кобилянської та Осипа Маковея виписано на основі листів відомих постатей.

Своєрідною є сюжетно-композиційна побудова твору, яка нагадує сюжет відомих творів О. Кобилянської. Свого часу М. Грушевський, аналізуючи сюжети творів О. Кобилянської з життя інтелігенції,

значав, що повісті письменниці практично «без подій». Герої лише говорять, мріють, дискутують, аналізують, але практично не діють. За таким же зразком вибудовує й структуру роману «Шарітка з Рунгу» Валерія Врублевська, бо використані нею документальні та художні матеріали, очевидно, диктували сюжетно-композиційну статичність твору. Оповідь рухають не події чи конкретні сюжетні колізії, а діалоги, внутрішні монологи, філософські роздуми героїв, описи природи та ін.

Часопростір роману концентрується навколо знакових топосів, місць, що особливо важливі у житті Ольги Кобилянської. Гура-Гумора – містечко, де народилася письменниця, простір, який сповнений затишку та щасливих миттєвостей дитинства. Сучава – простір, у якому дівчина безтурботно зростала, навчалася та щиро товаришувала. У 1875 році родина Кобилянських переселилася до курортного містечка Кімпулунг. Це – найкращий період в житті Ольги. У цьому містечку вона склалася як особистість, пізнала кохання, знайшла друзів, які відіграли важливу роль у її мистецькому становленні. Софія (Зося) – донька повітового лікаря Костянтина Окуневського, на все життя залишиться її подругою. Августа (Густа) та Ядвіга Кохановські, Євген Озаркевич та інші – товариство, у якому Ольга зустріла щирих прихильників її перших літературних спроб, весело проводила час, грала в аматорському театрі, співала, танцювала на вечірках, залюбки ходила в ліс та гори. Гори відігравали велике значення в житті письменниці. Серед гірської природи молода Кобилянська знаходила розраду та гармонію.

Бабця з дідом (по материнській лінії) та дядько Станіслав Вернер жили в Димці. У відповідні періоди життя сільський простір сприймається письменницею по-різному. Так, приїхавши в Димку до бабуні, дівчина відчуває «що їй завжди хотілося туди». По дорозі в Болехов Ольга думає по-іншому: «Як вона житиме в Димці? У тому сонному, беззмістовному колі думок, старосвітських традицій! Як житиме там без гір? Навіть думати про це важко...» [3, с. 321].

Чернівці – місто, яке відіграло особливу роль у житті Ольги Кобилянської. Культурно-мистецьке середовище міста сприяло розквіту таланту письменниці. У Чернівцях мисткиня познайомилася з Осипом Маковеєм, якого щиро покохала на все життя. Морально-етичний дух епохи, в яку жила й творила мисткиня, на сторінках роману проглядається через детальну обсервацію найближчого оточення героїні. Кожен герой роману оцінюється з позицій моральних установок доби як традицій-

них, так і новаторських. Це період боротьби зі стереотипами в українському культурному просторі. У той час в європейській літературі жінки уже вибороли право на письменницьку працю. В українській літературі це право лише виборювалося. Молода письменниця виховувалася в патріархальній родині, в якій Юліан Кобилянський (батько) дотримувався думки, що освіта й література – чоловіча справа: «думати і знати треба чоловікові, жінка служить оздобою». Щастя жінки – заміжжя та діти. Ольга довгий час не відважувалася розповісти батькові про своє захоплення літературою, бо реакція на заняття доньки була очікуваною. Сімейні сцени, які час від часу влаштовував батько Ользі та сестрі Євгенії, справляли на Ольгу гнітюче враження, бо щоразу в романі з'являються майже однакові записи: «Ох Боже! Коли б я могла бути з Максом або самостійною, але не одружуватися, бо я на кожного чоловіка дивилася б, як на мого батька» [3, с. 27]. Батько, як відомо, долю своїх дітей вирішував самостійно. Мама ж радила доньці стати кравчиною, бо тоді б вона завжди мала свої гроші. Ще з юності Ольга мала тверде переконання, що залишиться на про цьому світі самотня: «Я не належу до тих жінок, у яких головне віддатися. Я не могла б зносити на своєму карку чиясь панування. Я хочу жити для жіночої ідеї» [3, с. 129].

На сторінках роману описані відомі родини буковинської інтелігенції, з якими товаришувала сім'я Кобилянських. Устияновичі, Кохановські, Озаркевичі, Окуневські та ін. були частиною життя самої письменниці, бо саме серед цих людей формувалися комунікативні здібності дівчини, її характер та світонастанови. Ось як пише про це Валерія Врублевська в романі: «Творити любила, руйнувати-ні. Люди, які її оточували, хто свідомо, хто інтуїтивно, відчували її лагідність. Завжди, де починались дисгармонія і суперечки, кликали її на поміч. Все було їй під силу, все залагоджувала. Всіх помирити, взяти на себе прикре. І ніхто не жалував її, нікому в голову не приходило, що вони найгірше покладали на неї» [3, с. 306]. Але це була лише одна грань її особистості. Вона була також і агресивна, і зарозуміла, і непримиренна до людей, яких уважала духовно нікчемними.

У сімейному колі Кобилянська потри всю властиву їй експресивність переважно розсудлива, уважна до братів та мудра порадиця для чутливої та схильної до ілюзій сестри Євгенії. Доктор Окуневський, з яким Євгенія мала нещасливий роман, порівнюючи сестер, у приватній розмові з Ольгою відзначав її «занадто практичний розум».

Ставлення Кобилянської до найближчих приятельок Малі Устиянович, Густі (Августі) Кохановської, Зосі (Софії) Окуневської та ін. неоднозначне. Зовнішні прояви толерантності, дружнього порозуміння змінюються ексцентричністю й примхливістю в поведінці. Так Ольга періодично відчуває образу на Зосю, коли вона легковажить їхнім листуванням, бо та була для Ольги світлом, що розсіювало кімпулунгську темноту. Софія з 1887 року навчається на медичному факультеті в Цюриху й лише на канікули приїздить у Кімпулунг. Августа навчалася у Відні в художній академії. З часом вона стан однією з перших художниць, які ілюструватимуть твори письменниці. Ользі було важко «прийняти долю, яка замкнула її тут в горах, у Кімпулунзі». У романі Врублевська докладно описує довірливі дівочі розмови, сердечні сповіді, полемічні діалоги, зображує періоди зближення та взаємовіддалення, навіть відчуження, що ставалися між подругами.

Образ головної героїні В. Врублевська моделює в трьох проекціях. Перша-особистісний психопростір О. Кобилянської, друга – чуттєво-емоційні комунікативні експерименти у стосунках з найближчим оточенням, особливо з чоловіками, третя – зовнішній прояв у соціумі: спілкування в колі сім'ї та друзів.

Психологічний світ головної героїні в романі досліджується детально. Суперечливість внутрішніх експресій і переживань оприявилася в майбутньої письменниці ще в підлітковому віці. Так у розділі «Доля» В. Врублевська описує епізоди з життя Ольги-дитини, які на все життя залишаться в її пам'яті й багато в чому визначатимуть її дорослу поведінку. В дитинстві в Ольгу був закоханий «білявенький хлопчина», що «був гарний, як намальований», «дивився з-під білого капелюшка просто на неї прекрасними, лагідними, як у янгола очима». Зустріч, яка стала першим побаченням, викликала в неї і радість, і переляк. Коли хлопчина підійшов до Ольги ближче, вона неочікувано для самої себе, відвернулася від нього й почала втікати. Це «дивне щось» ніби підхопило її і погнало геть від білявенького хлопчика, від радості, від задоволення, у вічну – потрібну їй і тепер, і потім, і завжди – самотність» [3, с. 23] Чому вона втекла? Не знала. Дівоче-жіноче єство так зреагувало на зустріч. Усе життя Ольга вважала, що Доля не простила їй хлопчикових сліз. Ця сцена – символічне передбачення подальших життєвих колізій, основним мотивом яких є втеча від усього, що асоціюється й співвідноситься із жіночим розумінням щастя. У романі є ще одна знакова сцена, яка спровокувала мотив невродливості та визначила ставлення до жіночої краси, зокрема й до своєї власної. Коли шестирічна Ольга гостювала у знайомих, вона випадково підслухала розмову двох дорослих людей. Він (Молодий), а Вона (Царівна) спинили свою увагу «на її (Ольженім) мізернім личку.

«Чи пан бачив щось подібно бридкого? – спитала Царівна і...спустила голову на його грудь, мов для схорони перед якимось страшним видом, що туй-туй вдереться в її душу і оскорбить навіки чорною плямою» [с. 8–9]. Мотив вродливості-невродливості переслідуватиме Ольгу все життя. Вона буде вразливою до оцінок її зовнішності: «Юлько і Геня кажуть мені, що я негарна. Це переслідує мене, мов якась манія» [3, с. 222].

Вагомого значення у романі (тут авторка йде за щоденниковими записами) набуває мотив заміжжя. Брати, рідні та подруги пропонували Ользі, на їх думку, вдалі партії для дівчини. Так Юлько обрав для сестри в наречені Дмитра Чеховського (викладача гімназії). Ользі він сподобався, бо вони були б гарною парою. У Димці бабуна хоче просватати її за Ясьо Урицького-молодого начальника пошти, доброго порядного чоловіка. Авторка зазначає: «Їй імпонує бабусина пропозиція, але вона ще не хоче виходити заміж, бо цінує волю, яку має» [3, с. 185]. Проте, коли дядько Вернер знову нагадав про Урицького, в Ольжиних мріях з'явилася інша думка: «Ольга пильно придивлялася до будинку (Ясьо Урицького). Як то було б, коли б він став її домом? Душа її полинула до Урицького і спорудила разом з ним оселю миру й любові [3, с. 186]. Але дуже часто Ольга моделює й інший життєвий сценарій: «Вона зовсім зігнулася під тягарем турбот і догляду за дітьми. Вони ж були небагаті, гм... гм...а любов, про яку вона стільки мріяла, минула після весілля. Вона любила, бо вірила, що він такий собі герой із творів Марлітт, а він був неотесаний, самолюбний, неосвічений, жив тільки, щоб їсти і спати» [3, с. 193]. Таких експресивно-психологічних замальовок щодо майбутнього письменниці у творі велика кількість. Змінюється лише кандидат уявного щастя або нещастя. Коли Ольга була у більш зрілому віці й могла оцінити кандидатуру на роль чоловіка, вона часто з цього приводу іронізує: «Вона хоч би й сьогодні вийшла заміж, та не за будь-кого. А їй тут обіцяють насватати двох письменників: одного поганого та ще й бідного, а другого багатого і глухого. Обидва вони інтелігентні. Та вона мовчить на це, а про себе сміється недобрим сміхом. Авжеж, нехай тільки спробують підійти...» [3, с. 292].

В. Врублевська відзначає, що потужна чуттєвість Ольги зосередилася переважно в одному ракурсі: хто буде її обранцем. Вона бачила тільки єдиний вихід – вийти заміж, щоб кохати і бути фінансово незалежною. Тому «чоловіча лінія» в романі виписана досить детально. В одному з автобіографічних джерел молода Кобилянська зізнається: «Я маю уяву – от і готова любов». Любовні історії переважно розігрувалися в уяві письменниці. Як відомо, В. Врублевська для відтворення процесу «внутрішніх романів» активно

використовує щоденникові записи письменниці. Процес виникнення, розвитку та згасання закоханості у романі «Шарітка з Рунгу» змодельований авторкою з багатьма душевно-психологічними нюансами. Чоловіки, з якими спілкувалася письменниця або просто випадково зустрічала в товаристві, а нерідко й не бачила їх, були суб'єктами критичного та психологічного аналізу на предмет любити-не любити, вийти-не вийти заміж. Молодій Кобилянській потрібен був стан закоханості, який вона переважно стимулювала сама, бо без кохання часто й уявного вона не могла жити. Чоловічий ідеал як можливий супутник життя й батько майбутніх дітей викликав як психологічний інтерес, так й інтелектуальний. «Внутрішні романи» та почуттєве нюансування були спрямовані не так на мужчину, який, не уявляючи того виявився суб'єктом внутрішньої любовної колізії, як на саму себе. Чоловік, який часто існує й живе віртуально, сприймається передусім як об'єкт бажаних спостережень за власною жіночою природою. Він (висловлювання Маковей) – резонатор рефлексій самої письменниці. Ольга чекає на того, хто б став втіленням її ідеалу мужчини в духовному й інтелектуальному розумінні. Такий процес її дуже втомлює, як зазначає авторка: «Ці безкінечні думки про майбутнє, про одруження, мрії, яким ніколи не судилося справдитися тільки виснажували Ольгу, що часом вона й читати не могла... Один тільки Бог знає, як вона стомлюється від себе! Носить у душі пекло. Зося мала слухність, коли казала, що в неї артистична натура» [3, с. 189].

Продовженням «внутрішніх романів» та пошуку «іншого» свого типу ідеального мужчини були стосунки з новим редактором газети «Буковина» Осипом Маковеем. Почуття Ольги до Осипа Маковей були глибокими та щирими, а тому експериментаторство та гра у стосунках зникають. Як зазначила Врублевська, що «тоді їй було неповних тридцять два роки, але вона не втратила і краплини дівочої свіжості, шалених почуттів і вічного бажання любити й бути любленою. Та не вистачало тільки людини, гідної такої любові» [3, с. 353]. Таку людину письменниця побачила в Маковееві, бо «Маковей поза конкуренцією». «Літературне приятелювання» з редактором «Буковини» допомогло Ользі відчутти себе справжньою письменницею. О. Маковей зробив дуже багато для популяризації творчості Кобилянської, бо вважав її справді талановитою письменницею «і якщо б Ольга була французькою письменницею, то в літературознавстві вважали б, що безсюжетний роман почався з неї, а не з Наталі Саррот» [3, с. 356]. Можливо, що «літературне приятелювання» – це подарунок долі для героїні, бо невідомо якби склалася її творча доля, якби в її житті не було Маковей, зважаючи на те, скільки

зусиль довелося докласти Ользі для того, щоб були опубліковані її перші твори. Особистісні стосунки цієї письменницької пари упродовж 10 років пройшли різні періоди: від закоханості до глибоких почуттів, до розчарування та відчуженості.

Уже через декілька місяців після знайомства з Маковеем Ольга розуміє: «Любов вже давно жила в ній і розвивалась за своїми законами, незалежними від її бажань» [3, с. 356]. Вона першою щиро виявляє своє кохання до Маковей, проте натикається на стриманість емоційних та поведінкових реакцій з його боку, бо, на відміну від Ольги, він спрямував свої емоційні зусилля на підтримку «дистанції» між ними. Кобилянська в силу своєї закоханості продовжує сподіватися на щасливий фінал любовної історії, намагаючись не сприймати відверте небажання Маковей одружитися на ній. Отже, знову знайомий лейтмотив: мужчина був, але не для неї. Вони близько 10 років жили в одному місті й майже щодня писали листи одне одному, так і не зважившись взяти шлюб. Для Ольги це кохання мало такий самий фінал як і численні «внутрішні романи», бо, не зважаючи на зовнішню оприявленість, принесло болоче розчарування й самоту. Леся Українка відзначала, що Маковей вбив у Ользі віру в мужчин.

Стосунки Ольги Кобилянської та Лесі Українки В. Врублевська потрактувала в світлі духовної спорідненості, жіночо-літературного приятелювання та дружби. Уперше Леся Українка приїхала до Чернівців у квітні 1901 року після смерті Сергія Мержинського. До цього мисткині зустрічалися в травні 1899 року, коли Ольга разом з батьком заїхала до Лесі в Зелений Гай. В тексті роману В. Врублевська цитує лист Лесі Українки до матері в Київ, у якому вона описує своє враження про Чернівці: «Місто не дуже велике, багато менше ніж Львів, але симпатичне і чистеньке, ціле на горі, околиця дуже гарна, якась ідилічна: гори ще не дуже високі: не вище волинських (в Дубенській околиці) або від київських (може, правда, трохи вищі). Як вийти за місто, видно всю буковинську весну. От уж правда, що зелена Буковина, а надто тепер. Все зеленіє, сади зацвітають, і колорит скрізь такий ясний-ясний, у нас і навесні так ясно не буває» [3, с. 419]. Розкішна природа, щире турботливе товариство (Маковей, Стефаник, Ярошинська, Пільгук, професор Степан Смаль-Стоцький та ін.) благодатно впливали на емоційний стан Лесі Українки. Після від'їзду з Чернівців Леся продовжує щиро співчувати подрузі в нещасливому коханні й підтримує її мистецьку діяльність.

Культурно-мистецький рух другої половини XIX – поч. XX ст. у романі «Шарітка з Рунгу» представлений постатями В. Стефаніка, М. Павлика, Л. Українки, І. Франка, Н. Кобринської, Є. Ярошинської та ін. Проте реальні історичні

особи – персонажі другого плану, які активної ролі у сюжетному русі не відіграють. Хоча їхні дискусії, листи, критичні зауваги про ті чи ті твори молодих письменників, які входять в літературу, допомагають відтворити конфлікти та тенденції епохи, у яка жили герої твору.

Висновки. Отже, Валерія Врублевська в життєписі про Ольгу Кобилянську показала формування світогляду буковинської письменниці, окреслила психо-духовний портрет мисткині, відтворила комунікативний простір широкого культурного контексту епохи.

Список літератури:

1. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму: монографія. Київ: Факт, 2003. 320 с.
2. Акіншина І.М. Жанрово-стильові особливості художньої-біографічної прози 80-90-х років ХХ століття: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.01. Дніпропетровськ, 2005. 20 с.
3. Врублевська В. Шарітка з рунгу: Біографічний роман про Ольгу Кобилянську. Київ: ВЦ «Академія», 2007, 512 с.
4. Галич О.А. Художня біографія: проблеми теорії та історії. Рівне, 1999. 94 с.
5. Головобородько Ярослав. Проекція як структурування образу [Валерія Врублевська. Шарітка з Рунгу. Слово і час. 2012. № 2. С. 101-107.
6. Грегуль Г. В. Українська біографічна проза першої половини ХХ століття: жанрологічний аспект (за творами В. Петрова, С. Васильченка, О.Львенка, Л. Смілянського): автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.01. Київ, 2005. 18 с.
7. Гундорова Т. *Femina melancholica*. Стаття і Культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської: монографія. Київ : Критика, 2002. 574 с.
8. Дацюк О.О. Особливості жанрової еволюції сучасної художньої біографії: канд. філол. наук: 10.01.01. Рівне, 1997. 18 с.
9. Криківська О. Жанрологічний аспект вивчення біографічного письма. Наукові записки: Національний університет «Острозька Академія». Серія: Філологічна. 2008. Вип. № 10. С. 367-377.
10. Кобилянська О. Слова зворушеного серця. Щоденники. Автобіографія. Листи. Статті та спогади. Упоряд., передм. Ф. П. Погребенника. Київ: Дніпро, 1982. 352 с.
11. Михида С. Конфлікт темпераментів у психоструктурі Ольги Кобилянської: психопоетичний зріз. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки. Вип. 85. С. 284-291.
12. Черкашина Т. Ю. Художня біографія: термінологічний аспект. доби в українській літературі кінця ХІХ-ХХ ст. Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Сер: Філологічні науки. 2009. Вип. 1 (164). С. 191-200.

Zhyzhchenko L. B., Liashov N. M. GENRE ORIGINALITY OF THE BIOGRAPHICAL NOVEL OF VALERIA VRUBLEVSKAYA "SHARITKA Z RUNGU"

The article is devoted to the study of the biographical novel genre in the creative work of Valeria Vrublevska. The author of the article emphasizes that the basis of the artistic modeling of the text of the novel by V. Vrublevska is made up of documentary materials (autobiographies, letters, memories) and the texts of the works of Olga Kobylyanska herself from the life of the intelligentsia: "Human", "Princess", "Through the masonry", "By situations" and the novel "The Black Apostle". The citation of documentaries creates the impression of the presence in the artistic time-space of the novel of a "living" heroine and "living" heroes. It is noted that the plot and compositional basis of the novel is static. The heroes only talk, dream, discuss, analyze, but practically do not act, and therefore the novel is "without events. The story is not driven by events or specific plot collisions, but by dialogues, internal monologues, philosophical reflections of the characters, descriptions of nature, etc.

The article outlines the main aspects of the concept of the genre of the biographical novel, highlights the factors of development of the plot-compositional structure of the work, analyzes the features of the chronotope of the novel, draws an expressive and psychological portrait of the main character of the work, Olga Kobylyanska. The figure of the famous writer is revealed in three projections. The first is the personal psychospace of O. Kobylyanska, the second is sensory-emotional communicative experiments in relations with the closest environment, especially with men, the third is external manifestation: communication in the circle of family and friends, in the artistic environment, etc. The article examines the psychological world of the main character in detail, traces the motive of searching for her "other" and O. Kobylyanska's reflection on imaginary "love novels".

Key words: genre, biographical novel, modeling, psychological portrait, plot, chronotope, reflection.

УДК 821.161.2.09Пономаренко
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/35>

Кузьменко В. І.

Національна академія Служби безпеки України

ЖАНРОВИЙ КОД ЛІРИКИ БОРИСА ПОНОМАРЕНКА

Стаття присвячена осмисленню жанрової специфіки поетичної творчості сучасного українського письменника, відомого політичного та громадського діяча Бориса Пономаренка. З кожним новим його виданням – від «Між мальвами» (2009), «Ранкової роси намисто» (2013), «Уклонися порогові отчому» (2017), «Ударив дзвін» (2020) до «Сила роду нашого» (2023) все яскравіше простежується прагнення митця працювати книгами, а не «строкатими» збірками віршів, коли під однією обкладинкою виходять у світ різнопланові у змістовому, тематично-образному, архітектонічному, версифікаційному та інших вимірах поетичні твори.

Водночас усі книги поезії Б. Пономаренка, як і його окремі публікації ліричних віршів на сторінках «Української літературної газети», «Літературного Чернігова» та інших періодичних видань, прикметні своєрідним жанровим кодом. Поняття «коду» запозичене літературознавцями з семіотики. Воно означає, за Р. Бартом, один з «голосів» («модель відомого»), з яких складається певний наратив: символічний, референційний та інші. Переважну більшість поетичних творів Б. Пономаренка становлять патріотичні та ліричні вірші, пісенні тексти з нотами до них.

Проведений аналіз дозволив зробити висновок про те, що жанровим кодом лірики Б. Пономаренка є насамперед мелодійність, ідентифікована в піснях і баладах. Вони присвячені важким випробуванням, що випали на долю нашого народу через військову агресію росії.

Одним із складників цього коду є також простір цитування, діапазон, у якому розміщені всі можливі культурні «голоси», що переплітаються у тексті. Пісенно-баладні твори Б. Пономаренка – це справжні художні перлини про нашу минувшину, про нашу звитягу на фронтах новітньої російсько-української війни. У кожному з них відчувається біль за долю рідної землі, сплюндрованої російськими окупантами, принципова громадянська позиція, козацький дух і лірична українська душа.

Ключові слова: жанр, лірика, пісня, балада, код, мелодійність.

Постановка проблеми. Естетичні зрушення і відкриття у царині сучасної української поезії насамперед пов'язані з розширенням кола тематики й проблематики, експериментаторством та використанням різноманітних художніх прийомів і новацій. В естетиці постмодернізму поняття «жанр» розмите, тому віршованим творам сучасної доби притаманна жанрово-стильова дифузія, коли жанр ліричної поезії стає своєрідним кодом – і для читача, який актуалізує у своїй пам'яті певні жанрові канони, і для письменника, який прагне їх порушити і витворити власну жанрову модифікацію.

Поетичний доробок відомого політичного та громадського діяча Бориса Пономаренка різноманітний і в тематичному, і в жанровому аспектах, позначений новаторськими художніми пошуками. Проте об'єктом фахового осмислення він іще не був, хоча й дає цікавий матеріал для усвідомлення певних закономірностей ліричного світовідбиття в сучасному вітчизняному письменстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Збірки поезій Бориса Пономаренка привертали

увагу В. Женченка [3], П. Засенка [4] та інших дослідників [2]. Але їхні передмови до видань митця та рецензії у фаховій періодиці носили переважно спорадичний характер. Основні акценти літературні критики робили на висвітленні ідейно-тематичних і стильових особливостей поезії Б. Пономаренка. Відтак донині не маємо цілісного уявлення про жанровий код його лірики, про естетичну природу образного світу автора збірок «Між мальвами», «Ранкової роси намисто», «Уклонися порогові отчому», «Ударив дзвін» та «Сила роду нашого».

Постановка завдання. Мета статті – визначити жанровий код та образно-стильові параметри лірики Бориса Пономаренка.

Виклад основного матеріалу. Поняття «коду» запозичене дослідниками письменства з семіотики, воно застосовується з метою встановлення пріоритетних механізмів породження смислу комунікації, задля ідентифікації текстуальних і культурних посилань. Р. Барт уживав цей термін на позначення одного з «голосів» (моделі відо-

мого)), з яких складається певний наратив: символічний, референційний та ін. За ними дослідники типологізують усі означники, котрими перенасичений сучасний світ. Код Р. Барта – це простір цитування, діапазон, у якому розміщені всі можливі культурні голоси, що переплітаються у тексті [1, с. 381].

У пропонованій статті терміном «жанровий код» ідентифіковано один із кількох імовірних кодів, застосовуваних відомим українським поетом Б. Пономаренком у творчій практиці, що постає у вигляді системи пріоритетного вибору відповідних лексичних, текстових, звукових, ритмічних та інших форм.

Перша збірка поезій та пісень Бориса Пономаренка «Між мальвами» побачила світ у 2009 році. Вона була сприйнята читацьким загалом «з цікавістю і подивом, бо рідко хто знав, що відомий політик, громадський діяч, народний депутат Верховної Ради України конституційного скликання – окрім щоденної державної роботи – віддає ще багато своєї енергії і любові рідному Слову» [3, с. 5].

Згодом з'явилися нові поетичні видання Б. Пономаренка, які засвідчили, що «в українську літературу прийшов серйозний, плідний словотворець, не схожий ні на кого!» (Віктор Женченко).

Нещодавно в столичному видавництві «Жнець» вийшла нова книга поезій цього ж автора – «Сила роду нашого» [4] з присвятою «*нашим славним незламним війнам Збройних Сил України*». Переважну більшість поетичних творів, уміщених у виданні, становлять патріотичні та ліричні вірші, пісенні тексти з нотами до них. Мелодійну музику до пісень Б. Пономаренка написала композиторка Ірина Мельниченко, хормейстер Національного заслуженого академічного українського народного хору України імені Г. Верьовки. Варто зауважити, що декілька пісенних текстів поета, покладених на музику, вже є в репертуарі цього ушлявленого хорового колективу.

З кожним новим виданням – від «Між мальвами» (2009), «Ранкової роси намисто» (2013), «Уклонися порогові отчому» (2017), «Ударив дзвін» (2020) до «Сила роду нашого» (2023) все яскравіше простежується прагнення автора працювати книгами, а не «строкатими» збірками віршів, коли під однією обкладинкою оприлюднюються різнопланові у змістовому, тематично-образному, архітектонічному, версифікаційному та інших вимірах поетичні твори. «Сила роду нашого» – саме книга, а не збірка віршів. Тут майже нічого немає випадкового. Здебільшого

кожен вірш впливає з попереднього, доповнює його, увиразнює, а всі разом утворюють одне поетичне ціле за національно-філософським наповненням, жанрово-композиційною парадигмою, ритмомелодикою та звуковою організацією всього видання. Це єдиний живий організм, радше дерево – щоправда, неабияке, а «дуб Залізняка», що видніється «над сірою пільмою» воєнного лихоліття, «як грізний отаман»:

Пливли роки, епохи та століття
В боях за волю – доля в нас така!
А дуб стоїть, розкинув руки-віття, –
То воїн-дуб, то – дуб Залізняка! [4, с. 86].

Метафоричне дерево поезії Бориса Пономаренка закорінене в українській фольклорний ґрунт, класичне вітчизняне письменство, а своєю кроною, «руками-віттями» тягнеться до європейської та світової літератури. За словами відомого письменника Петра Засенка, який написав передне слово до книги, твори поета «наповнені лицарською добротою і козацькою звитягою» [4, с. 6]. У кожному з них відчувається біль за долю рідної землі, сплюндрованої російськими окупантами, принципова громадянська позиція, козацький дух і лірична українська душа.

Серцевиною ж видання, позначеного карбом харизми мудрого й талановитого автора, є утвердження «сили роду нашого» – Роду як першобога слов'янської міфології, зачинателя всього живого, Господаря Всесвіту. За легендами, Род – творець Вирію (у слов'янській міфології насамперед – «рай» для богів і душ померлих та ще не народжених малят; згодом – теплі, південні краї, куди відлітають на зиму перелітні птахи). Вчені вважають, що культ Рода, бога природи, врожаю, сформувався за бронзової доби і проіснував кілька тисячоліть. Про могутність і важливість цього божества (повелителя дощу і блискавиць) для наших пращурів свідчить значний масив споріднених генетично сучасних слів на позначення найважливіших понять: «родитель» (батько), «уродив» (урожай), «народитися», «народ», «природа», «рідня», «родовід», «вродливий» тощо. З ім'ям Рода пов'язують назву стародавнього міста Родні, яке на початку VII–VIII ст. було культовим центром всемогутнього божества у районі найдавнішої цивілізації слов'ян. Саме тут, на річці Рось, жило плем'я русь (россоманів), від якого і походить назва народу й держави – Київської Русі.

У поезії «Єднатися й перемагати» Борис Пономаренко закликає нащадків славних воїнів князя Ігоря до єдності заради перемоги над підлогою та жорстокою путінською ордою: «Єднаймося!

Мусимо здолать / І недовіру, і спокуси, – / У нас за спинами стоять / Предтечі – українці-руси!»

Впродовж століть українці не випадково формували у молодого покоління відчуття роду, батьківської оселі, рідного села чи міста. А разом з усвідомленням кривого зв'язку зі своєю малою вітчизною до кожного із часом приходять і розуміння світлого образу Батьківщини – нашої рідної України, вічних загальнолюдських цінностей – любові до свого народу, душевної чистоти, прагнення творити добро:

*Коли біда, як ніж в ребро,
І вірус крадеться за спиною –
Не забувай творить добро,
Живи по правді, будь людиною!
Коли зі Сходу сарана
Під «руській мат» повзе країною, –
Для нас, для всіх – мета одна –
Рятуй Вітчизну, будь людиною! [4, с. 112].*

Уся народна етика українців, зрештою, й зводиться до так званої сімейної моралі, заснованої на почутті родства, козацького побратимства. У поезії «Якщо ми справді козаки» ліричний герой звертається до своїх співвітчизників із нагадуванням «пам'ятати на віки, / Що ми від роду – українці, / Не пияки – а козаки». Прагнучи зберегти духовні здобутки у добу існування козацтва, український народ створив вікопомне прислів'я: «Козацькому роду нема переводу».

Поза тим, у книзі «Сила роду нашого» поет засуджує, їдко висміює тих, хто цурається свого пракореня, забуває козацьку славу, наші героїчні традиції («Їм байдуже», «Це наш народ», «До космополітів», «Кого у владу» та ін.):

*Вони існують поміж нами,
Окремо від людського роду,
Себе не визнають синами –
Нащадками свого народу.*

*Не хочуть знати рідну мову,
І до історії байдужі,
Їх вітер сіє, як полову
На перегній ... нікчемні душі. [4, с. 156].*

Прикметною особливістю поетичного таланту Бориса Пономаренка є міцний сплав (дається взнаки досвід його багаторічної роботи в ливарному цеху Смілянського машинобудівного заводу) влучних афористичних рядків, зважених на долоні, немов пригорща золотого зерна з нового врожаю, з вільним диханням усього вірша. У кращих поезіях митця саме такі вони – майстерно підігнані одне до іншого, відшліфовані й легко видихувані грона слів достиглі: «Рід – освятили ми славою, /

Край наш – Міцною Державою!»; «Нехай людина і життя – / В коханні будуть вічними!»; «Сиві батьки просять милості в Бога, / Щоб захистив ... їх відважних синів»; «А по зруйнованих траншеях / Волошки й маки зацвітуть...» та інші.

Окремий розділ у книзі – «Стежками осені» присвячено інтимній ліриці. Першим поетом на нашій планеті, гадаємо, був той, хто порівняв жінку з квіткою. Саме так цей добродій зумів висловити власні почуття, свою радість від можливості жити й споглядати красу, започаткувавши мислення в художніх образах.

Б. Пономаренко – один із небагатьох митців, хто наважився порівняти жінку ... з вином. Свого часу М. Ушаков у вірші «Вино», що став окрасою збірки «Весна республіки» (1927), провівши аналогію між тривалим процесом виготовлення вина з поезією, констатував: «Чим витриваліше мовчання, / Тим річ дивніша на вустах». Наш сучасник С. Шевченко узяв порівняння вина з поетичною творчістю не з чорнильниці відомого в літературі попередника, а з реального життя і власного мистецького досвіду. Іскристе шумовиння розчавлених виноробами ягід, виноградне бродіння соків, звісно ж, – іще не вино. Можливо, лише через кілька років зберігання та відстоювання у прохолодних льохах воно подарує справжній букет. Саме тому «Зрілі вина приємно пити, / Коли приїде на них пора». («Вино і поезія»).

В акварельному малюнку «Зріла жінка» Борис Пономаренко випустив живе життя в ліричні рядки, відкривши нову грань у традиційній, здавалося б, темі – споглядання жіночої вроди:

*Як гарно сяє молоде вино, –
Оманливо-розкішний подарунок...
Та лиш на вигляд звабливе воно,
А душу гріє – витриманий трунок.*

*Кохаймо ніжно обраних жінок!
Вони, мов хміль, і молоді, і зрілі,
Вони п'янять, як запашний вінок,
Кохаймо їх – і будемо щасливі! [4, с. 196].*

Не залишать читача байдужим інтимні поезії «Не гріх»: «Не шукайте вини за собою, / Бо в любові і сльози, і сміх, / Де у парі щасливі обоє, / Там кохання – молитва, не гріх!»; «Ой гожа...»: «Бо губки в моєї любки – / Як вишні червоним грають, / А груди, як дві голубки – / Сміються і виглядають»; «Ох, яка»; «Фіалочка-малявочка»; «Магічна ніч» та інші.

Художньою окрасою книги «Сила роду нашого», як і попередніх видань, стали гравюри заслуженого діяча мистецтв України й Польщі

Миколи Шелеста, талант якого найповніше розкрився саме у царині живопису та графіки. Варто відзначити добротну поліграфічну реалізацію видання, якісний папір, тверді обкладинки. Художнє оформлення, комп'ютерна верстка та оригінальний дизайн зі смаком виконані знайомим графіком Ігорем Женченком, сином відомого оперного співака й поета Віктора Женченка, який, на жаль, відійшов у засвіти 28 жовтня 2021 року. Борис Пономаренко присвятив пам'яті свого вірного побратима дві поезії – «Надійний друг» і «Тепер уже – без друга».

*Сльозами крапають дощі, –
А серце б'є недуга!
Співатимуть його пісні,
Але тепер ... без друга...
Як часто ми втрачаєм їх,
Хто вже зустрівся з Богом.
Шануймо друзів – ще живих!
Допоки маєм змогу [4, с. 168].*

Варто зауважити, що не лише книга «Сила роду нашого», але й усі попередні збірки поезій Б. Пономаренка та окремі його публікації в літературній періодиці [5; 6] так чи інакше увібрали в себе барви української народної пісні та балади. Дорогоцінними перлами розсипані народнописанні й баладні елементи по всій творчості митця, адже «Рідна мова, як ріка, / Мудрості озерце. / Пісню ж пише не рука, / А душа ... і серце». Саме тому одну з поезій про українську пісню автор назвав «Божим подарунком»:

*Має душу наш народ,
Сонячну та ніжну.
Бо найвища з нагород –
Українська пісня! [6, с. 7].*

Переважну більшість поетичних творів Б. Пономаренка становлять патріотичні та ліричні вірші, пісенні тексти з нотами до них. Усі вони прикметні такими рисами ідіостилу митця, авторської нарації, як щирість, ніжність, витонченість і музичність (стосовно фонічного та версифікаційного вимірів). Для прикладу, візьмемо хоч би поезію «Затуманені сни», покладену на музику М. Сюмаком:

*На далеких стежках поросли полини
І покрило шляхи ковилою,
Та й сьогодні приходиш до мене у сни
І ведеш, мов зоря, за собою [3, с. 123].*

Почуття радості від взаємного кохання й водночас невимовного жалю за юність, яка залишилась лише у спогадах, – у тому раю, з якого вже ніхто й ніколи не вижене ліричного героя, стократ підсилені в приспіві – як на лексичному рівні, так

і на акустичному – дивовижними алітераціями та асонансами:

*Полонила мене, полонила,
Посміхнулась, ступила в росу.
Тільки згадку і мрію лишила
Про тумани і юну красу [3, с. 123].*

Чимало місця в поетичному доробку Б. Пономаренка займають і балади. В зразках цього жанру зазвичай змальовуються незвичайні герої в гострих, почасти трагічних життєвих обставинах. Недаремно відомий український фольклорист О. Дей назвав баладу «епосом нещасливих людських доль». Справді, трагізм життєвих обставин – один із характерних проявів баладності як такої. Згаданими рисами позначені й баладні твори Б. Пономаренка: «Пильнуйте, онуки!», «Україна їм – не до снаги», «За Україну – як герої!», «Люблю тебе, татку» та інші.

Водночас у поета спостерігаємо помітне оновлення цього жанру, наповнення його принципово новим змістом, що значною мірою видозмінює баладну форму. Так, у «Баладі про кохання» змальовані страждання ліричної героїні, яка «За всіх жінок у Господа благала! / Щоб кулі судженого не дістали...». Всупереч класичним канонам «епосу нещасливих людських доль», «... Вона кохала.../ Він – повернувся...». А балада «Русалка» містить еротичні сцени, сповнена поетизації краси жіночого тіла: «А краплі падали з води, / На плечі, перса, стан дівочий...».

Ритм баладних творів Б. Пономаренка не мінорний, а рухливий, динамічний, повний експресії та милозвучності, здебільшого перебуває у гармонії зі змістом твору.

Хто знає Бориса Пономаренка особисто, може засвідчити, що він є напрочуд мудрою і дуже толерантною людиною, негаласливим, розважливим і поміркованим. І «поезії його тихі, некрикливі, але кожне слово вивірене й душевне» (Тетяна Фольварочна).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз дозволив зробити висновок про те, що жанровим кодом лірики Б. Пономаренка є насамперед мелодійність, ідентифікована в піснях і баладах. Вони присвячені важким випробуванням, що випали на долю нашого народу через військову агресію росії.

Одним із складників цього коду є також простір цитування, діапазон, у якому розміщені всі можливі культурні «голоси», що переплітаються у тексті. Пісенно-баладні твори Б. Пономаренка – це справжні художні перлини про нашу минувшину, про нашу звитягу на фронтах новітньої російсько-

української війни. У кожному з них відчувається біль за долю рідної землі, сплюндрованої російськими окупантами, принципова громадянська позиція, козацький дух і лірична українська душа.

Ліричний наратив письменника відбиває багатогранний образ авторського «я» – свідомого українця, інтелігента, перейнятого боротьбою за утвердження вищих ідеалів. Постійна національна та соціальна дискримінація формувала концепцію поета – народного трибуна, захисника покривдженого народу, поборника його прав і свобод. Звідси походить і превалювання такого жанрового різно-

виду громадянської лірики, як агітаційна поезія з її політичним підтекстом, заклично-спонукальними інтонаціями та яскраво вираженим ліричним адресатом («Єднаймо дух», «Молитва воїна», «Залунали громи» та ін.).

У цілому жанрово різноманітний ліричний доробок Б. Пономаренка, наповнений яскравою образною палітрою, народним світовідчуттям і соковитою мовою, засвідчив непересічну індивідуальність митця, його безкомпромісну громадянську позицію, утвердив ідею служіння українському народові.

Список літератури:

1. Барт Р. Від твору до тексту / Переклад з франц. Ю. Гудзь // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. С. 378–384.
2. Кузьменко В. Козацькому роду нема переводу. *Літературний Чернігів*. 2023. №4 (104). С. 145–149.
3. Пономаренко Б. Й. Ранкової роси намисто: поезії, пісні, оповідання; передмова Віктора Женченка. Київ: Жнець, 2013. 232 с.
4. Пономаренко Б. Й. Сила роду нашого: поезії, пісні; передмова Петра Засенка. Київ: Жнець, 2023. 208 с.
5. Пономаренко Б. Поезії. *Літературний Чернігів*. 2024. №1 (105). С. 4–7.
6. Пономаренко Б. «Ти пильнуй, Україно!» *Українська літературна газета*. 2024. Ч.1 (357). Січень. С. 6–7.

Kuzmenko V. I. GENRE CODE OF LYRICS BY BORIS PONOMARENKO

The article is devoted to the understanding of the genre specificity of the poetic work of the modern Ukrainian writer, the famous political and public figure Borys Ponomarenko. With each of his new editions – from «Among the Malva» (2009), «Morning Dew Necklace» (2013), «Bow to the Father on the Threshold» (2017), «The Bell Told» (2020) to «The Strength of Our Kind» (2023) all the artist's desire to work with books, and not with «motley» collections of poems, is more vividly traced, when poetic works diverse in content, thematic and figurative, architectural, versification and other dimensions are published under one cover.

At the same time, all books of B. Ponomarenko's poetry, as well as his publications of lyrical poems on the pages of «The Ukrainian Literary Gazette», «Literary Chernigiv» and other periodicals, are characterized by a peculiar genre code. The concept of «code» was borrowed by literary critics from semiotics. It means, according to R. Barth, one of the «voices» («the model of the known») from which a certain narrative consists: symbolic, referential, and others. The vast majority of B. Ponomarenko's poetic works are patriotic and lyrical poems, song texts with accompanying notes.

The conducted analysis made it possible to conclude that the genre code of B. Ponomarenko's lyrics is primarily melodicality, identified in songs and ballads. They are dedicated to the difficult trials that befell our people due to Russia's military aggression.

One of the components of this code is also the space of citation, the range in which all possible cultural «voices» intertwining in the text are placed. Song-ballad works of B. Ponomarenko are real artistic pearls about our past, about our victory on the fronts of the latest Russian-Ukrainian war. Each of them feels pain for the fate of their native land, plundered by the Russian occupiers, a principled civic position, a Cossack spirit, and a lyrical Ukrainian soul.

Key words: genre, lyrics, song, ballad, code, melody.

Куньч З. Й.

Національний університет «Львівська політехніка»

ХУДОЖНЬО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ ТЕМИ ГОЛОДОМОРУ В ОПОВІДАННІ МИХАЙЛА СИТНИКА «МЕСНИК»¹

Статтю присвячено темі, яка набуває особливої актуальності в сучасних умовах протистояння агресивній московсько-шовіністичній навалі на Україну та загалом на європейські демократичні цінності, – висвітленню теми Голодомору 1932–1933 років у творчості українського письменника Михайла Ситника. Мета роботи – дослідити художньо-стилістичні особливості висвітлення теми Голодомору на матеріалі оповідання М. Ситника «Месник» із застосуванням історико-біографічного, герменевтичного методів, а також текстового аналізу. Для досягнення цієї мети реалізовано такі завдання: охарактеризовано творчу спадщину М. Ситника, присвячену проблематиці Голодомору 1932–1933 рр.; проаналізовано художньо-біографічний дискурс, пов'язаний з цією тематикою; розкрито художньо-стилістичні особливості висвітлення теми Голодомору в оповіданні «Месник». Виявлено, що визначальною рисою творчої манери Михайла Ситника є детальне й точне відтворення реалій часу, в якому він живе, відтак змалювання жахів періоду Голодомору характеризується реалістичністю, навіть натуралістичністю. З метою художнього увиразнення творчої ідеї автор виводить і мистецьки осмислює низку опозиційних концептів, як-от: художніх образів чесних, порядних, дотепних селян і жорстоких, тупих, брехливих зайд-«гепеушників»; образних картин квітучого українського села і побитих бідом, спорожнілих, «зарослих лободою» дворів 1933 року; спокою та гармонії вільного життя діда з онуком і приреченості існування замучених голодом селян; лінії поведінки двох художніх образів – головного героя твору діда і більшовицького прислужника Тимка; Правди, яка, протистаючи Неправді, «душу виверне на світ». Сила духу українського народу виливається в слово – величну зброю в руках пригноблених, зморених голодом людей. Автор змальовує, з одного боку, розгубленість і безпорадність большевицької влади, яка спромоглася хіба що підступно оголосити «врагом народа» свого ж посіпаку, а з другого, опір селян, які мають мужність відверто сміятися в очі своїм катом і виявляють згуртованість у боротьбі за виживання. Завдяки детальному змалюванню образу головного героя автор втілює власне уявлення про народного месника – простого чоловіка, мужнього, благородного, шляхетного, щирого, дотепного й цілеспрямованого.

Ключові слова: Голодомор 1932–1933 рр., Михайло Ситник, оповідання «Месник», опозиційний концепт, натуралізм, художня виразність.

Постановка проблеми. Висвітлення теми Голодомору 1932–1933 років у творчості українських письменників набуває особливої актуальності в сучасних умовах протистояння агресивній московсько-шовіністичній навалі на Україну та загалом на європейські демократичні цінності, позаяк дає змогу осмислити згубні наслідки панування тоталітарного московського режиму на українських землях, а також продемонструвати непереморне прагнення українців до свободи й боротьби з підступним і жорстоким ворогом. Художню реалізацію тематики Голодомору досліджено в українському літературознавстві на матеріалі

творчості українських письменників-емігрантів Василя Барки, Уласа Самчука, Тодося Осьмачки, Юрія Клена, Яра Славутича, Олекси Веретенченка, Ігоря Качуровського, Василя Чапленка та інших. Ця тема особливо яскраво виявляє себе у творчій спадщині очевидця цих трагічних подій і полум'яного українського патріота Михайла Ситника (1920–1959) – видатного поета-лірика, публіциста, журналіста, редактора українських часописів воєнного періоду, який послідовно впродовж своєї короткої творчої біографії вдавався до осмислення й художнього відображення періоду Голодомору 1932–1933 років та його наслідків.

¹ Цю наукову публікацію виконано в межах роботи над грантом на дослідження від Консорціуму досліджень Голодомору Канадського інституту українських студій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення творчої біографії Михайла Ситника та ознайомлення українського читача з його літературним доробком розпочалося в Україні щойно в 1990-х роках, коли з'явилися перші публікації його творів із розлогими літературознавчими коментарями Миколи Неврлого та Григорія Булаха [7], у науковому дискурсі стали доступними праці про М. Ситника авторства Ігоря Качуровського [3], Леоніда Полтави [4], Григорія Костюка [5] та інших дослідників, які заповнювали маловідомі сторінки історії української літератури ХХ століття, аналізуючи життєпис і творчу спадщину М. Ситника – емігранта-вигнанця, який усе своє життя і творчість присвятив рідній Вітчизні та українському народові. На сьогодні значну частину віднайдених у різних збірках і на сторінках періодики творів Михайла Ситника опубліковано в окремих виданнях, над упорядкуванням і науковим осмисленням яких працювали Тарас Салига та Ігор Васишин [8, 9]. Дослідженню творчої спадщини Михайла Ситника в сучасному українському літературознавстві присвячено низку наукових публікацій, серед яких найґрунтовніша – це монографічна праця Ігоря Васишина «Михайло Ситник. Поезія і доля (художньо-біографічний дискурс)» [1]. Проте висвітлення тематики Голодомору у творчості М. Ситника досі не було в центрі наукового аналізу, що й зумовило актуальність пропонованої теми.

Постановка завдання. Мета роботи – дослідити художньо-стилістичні особливості висвітлення теми Голодомору на матеріалі оповідання Михайла Ситника «Месник». Для досягнення цієї мети плануємо реалізувати такі завдання: 1) висвітлити творчу спадщину М. Ситника, присвячену проблематиці Голодомору 1932–1933 рр.; 2) виокремити та проаналізувати художньо-біографічний дискурс, пов'язаний з цією тематикою; 3) розкрити художньо-стилістичні особливості висвітлення теми Голодомору в оповіданні «Месник». Для досягнення мети дослідження залучено історико-біографічний, герменевтичний методи, а також текстовий аналіз.

Виклад основного матеріалу. Про Голодомор в Україні Михайло Ситник починає писати зовсім юним, шістнадцятирічним, у 1936–1938 роках, гостро відчуваючи біль і страждання свого народу і безмежно вірячи в силу його духу, нездоланність і звиягу. Про це згадує друг письменника студентських років Петро Карпенко-Криниця (справжнє ім'я Петро Дмитрович Горбань (1917–2003)) – український поет, журналіст, редактор: «...» вечно

рама читав мені вірші про жажливий 1933 рік... І коли він говорив: «*Ще мої покриджені брати підіймуться за вільну Україну*», – хотілося вимовити: «Тихше, можуть почути, і тоді все...» [1, с. 44]. Та й сам Ситник про свої переживання в час більшовицького панування на українських землях наголошує у вірші «Слово бувшого комсомольця» (1943 р.):

Однаково страждала Україна,

Однаково страждав із нею я [8, с. 210].

Свої перші вірші про страшні події Голодомору він читає лише найближчим друзям і публікує вперше 1941 року в часописі «Література і мистецтво» (Ч. 2 від 29 жовтня 1941 р.) у циклі «Тридцять третій». Згодом з'являються й інші твори на цю тему – поема «Вигнанець» (1946), віршована повість «Залізничний сторож» (1947), статті, оповідання. М. Неврлий зазначає, що письменник написав цілу збірку з тридцяти трьох оповідань про Голод, яку він так і назвав «33-й» і яка, на жаль, «пропала у вирі війни» [6, с. 313].

Наголосимо на одній з визначальних рис творчої манери Михайла Ситника – письменник детально й точно відтворює реалії часу, в якому живе. Це слушно відзначає дослідник його творчості І. Васишин: «простежити Ситникову біографію можна за його творами, бо в поета, який не тільки жив мистецтвом слова й сам повністю в цьому мистецтві розчинявся, – життям була поезія, а поезією було саме життя» [2, с. 412].

Тема Голодомору 1932–1933 рр. стає центральною у взятому до аналізу творі – оповіданні «з елементами автобіографізму» [1, с. 54] «Месник» (1948), написаному в повоєнний період у німецькому місті Гаденау. Його було надруковано в часописі «Пороги», Буенос-Айрес (вересень–жовтень 1952, ч. 36–37, с. 14–19; листопад–грудень 1952, ч. 38–39, с. 4–10), а згодом у збірці «Катам наперекір: поезії, проза, спогади» [7].

Аналізуючи художньо-стилістичні особливості взятого для дослідження твору, звернімо насамперед увагу на один із типових у творчості Ситника засобів художнього вираження, мистецьки застосований у цьому творі – це зіставлення, а радше протиставлення. В оповіданні «Месник» спостерігаємо опозиційність у різних художніх втіленнях: чи то художніх образів (чесних, порядних, дотепних селян і жорстоких, тупих, брехливих зайд-«гепеушників»), чи то образних картин квітучого українського села, якого ще не торкнулася чорна рука большевиків («Наша хата, вкрита черепицею, аж тонула в розлогих черешнях і кучерявих яблунях, що весною обсіпали подвір'я пахучим

біло-рожевим снігом, а внизу сріблили черепицю зірчатим інеєм. Праворуч хати під столітньою липою стояла стара, як світ, клуня з черногузичим гніздом на кроквах. За тою клунею була пасіка» [7, с. 365]) і побитого бідою, порожнього, «зарослого лободою» двору «з порубаними на паливо деревами», із «забитими диктом вікнами й розібраним (теж на паливо) ганком» [7, с. 367], чи то філософськи осмислених і образно викрешталених концептів Правди й Неправди, визначення яких автор вкладає в уста головного героя – діда: «Правда ж дорога штука, через те її так мало на світі», але «як уже де знайдеться та Правда, то біда тому, хто вкривається Неправдою. Вона тобі все покаже і душу виверне на світ» [7, с. 381].

Символічні образи, які автор виводить на сторінках оповідання, підсилюють опозиційність, антагонізм, якому підпорядковані всі художньо-стилістичні моделі оповідання: «Замість солов'їв і зозуль до нас навідалися червоногруді снігурі й чорні, як смола, голодні ворони» [7, с. 376]. Метафоричний образ чорних воронів, які «навідалися» з настанням 1933 року, відтворює українські фольклорні традиції, за якими ці птахи символізують лихо, біду: «Чорними воронами прилетіли нові дні, шукаючи людської крові. 1933 рік» [7, с. 376].

Ще один опозиційний концепт, який допомагає авторові реалізувати свій творчий задум, – спокій та гармонія вільного життя діда з онуком хай не у власній хаті, а в курені чи у викопаній далеко від села землянці («Спочатку ми з дідом жили в курені. Дід його поставив під гайком біля Бабиного яру. Вкрив сухими соняшниками і хмизом – і в нім було затишно» [7, с. 375]) та безпросвітність, приреченість існування в «колгоспному раю» замучених голодом селян. Відтак М. Ситник подає абсолютно реалістичні, документально-точні, натуралістичні описи буття українського села, прагнучи максимально деталізувати свої дитячі спогади, щоб показати читачеві всі жахіття страшного періоду Голодомору, який цілеспрямовано організував проти українців московсько-більшевицький режим, щоби придушити народний спротив. М. Ситник пише: «Люди їли висівки, лущиння з картоплі, перетерту кору, різне коріння, знайдене під снігом. Запивали це все водою з сіллю, від чого ноги й руки товстіли, як тісто на дріжджах – пухли. Дехто їв собак і кішок, але своїх вистачило не надовго. А чужі, чий господарі померли, порозбігалися та подичавіли. Тоді бралися за мишей. Але хіба тією мишею наїсися, коли вона така мала? А більше не вміймаєш» [7, с. 380].

Екзистенційність картини, що відтворює безвихідне становище українських селян, посилюють образи порослих лободою квітучих колись дворів. Подібний образ спустошеного села спостерігаємо й у вірші М. Ситника «Як сумно в нашому селі» (1936): хати, «немов халабуди»; «похилені, сумні» люди й незвичайна тиша – не чути галасу дітвори, завмерли птахи, ніхто не сприймає поодинокого солов'їного щебетання, немає дівочих пісень і не чути парубочих голосів у «літній чарівній красі» української місячної ночі – «усе завмерло на землі» [8, с. 178–179].

Безвихідність приреченого існування – це трагічна правда про «темну ніч» української історії, яку виписує в оповіданні «Месник» його автор: «Там люди пухли з голоду й умирали в холодних і напівзруйнованих на дрова пустках. Деяких ніхто й не хоронив, і вони валялись по домівках, набубнявілі й посинілі. Хто був проворніший і мав ще трохи сили, той їздив «зайцем» на дахах товарняків у Московщину по хліб» [7, с. 380]. Окремі епізоди аналізованого твору вражають неприкрашеним натуралізмом, як дитячі враження, які закарбувалися в пам'яті автора назавжди: «Конятина вважалась за ласощі. Спочатку тих безпритульних коней незлічно вешталось поміж облізливими хатками хутора. Вони обнюхували стріхи, жували позаторішню соломку біля гнилих стіжків, вишукували на смітниках мерзле торішне лущиння з капусти чи іншої городини. Розгрібали копитом сніг, марно шукаючи паші. Багато їх валялося, дохлих, біля доріг й особливо в Бабиному яру. Зайде така коняка в яр і не має вже сили звідти вийти. Там і здихає. Біля них гризлися здичавілі собаки і хмарами вилось гайвороння. Собаки прогризли на боці або ж в животі велику дірку і, витягнувши звідти шмат мерзлого м'яса, лягали на снігу та їли донестями. Одного разу я набрів на таку коняку з великою діркою в животі. Коли підійшов ближче, помітив, що з тої дірки хитається якийсь цурпалок. Придививсь, аж собачий хвіст. Я вдарив кийком по коняці, аж задзвеніла. Собака всередині жалібно заскавулів, затріпавсь. Але вилізти звідти так і не міг. Я чомусь злякався і не знав, кого мені більше шкода, – чи того коня, що вчора здох із голоду, чи собаки, що сьогодні або завтра здохне від занадтої прожерливості. Так і втік звідти з роздвоєним співчуттям» [7, с. 381].

Та всупереч усім бідам і випробуванням, які звалилися на долю головного героя твору, він, за задумом автора, демонструє надзвичайну силу духу, яка утверджує нескоренність українського народу і виливається в слово – величну зброю

в руках пригноблених, зморених голодом людей. Відважний і волелюбний дід складає дошкульні й правдиві куплети, які чіпляє на кінські хвости, щоби висміяти брехливість нової влади та її прислужників і засвідчити звитягу народного опору:

Їде Сталін на тарані,
Оселедець у кармані,
Цибулею поганяє,
П'ятилетку виконяє [7, с. 378];

або
Трудодні, трудодні,
Трудоодиниці,
Батько ходить без штанів,
Мати без спідниці [7, с. 379];

або
На воротях серп і молот,
А у хаті смерть і голод.
Сидить баба на рядні
Та й рахує трудодні.
Ні корови, ні свині,
Тільки Сталін на стіні [7, с. 382].

Свій мотив боротися з лютим і підступним ворогом єдиним доступним йому способом дід пояснює дуже просто – правда має лунати, і її мають чути всі: «Хай несуть її, цю нашу контриволоцю, нещасні коники по світу. Щоб бісилися прокляті вороги наші, щоб повиколоювала їм очі правда людська» [7, с. 379]. Зрештою спостерігаємо розгубленість і безпорадність большевицької влади, яка спромоглася хіба що підступно оголосити «врагом народа» свого ж посіпаку. І на протипагу такій поведінці автор змальовує опір селян, які не бояться гордо заявити своїм катом: «І сміються ніззя, і плакати ніззя, а що ж тоді можна, трясця вашій матері» [7, с. 384]; мають мужність відверто сміятися, зачитуючи дошкульні куплети.

Ідея боротьби проти ненависних кривдників пробуджує в душах селян вже призабуту відвагу й згуртованість, «вони почували свою перемогу, свою силу», і хуторяни об'єднуються, щоби справедливо поділити між собою заслужену здобич – стару коняку. Автор демонструє, як єдність і згуртованість допомагає людям у їхній боротьбі за виживання.

Ще одна важлива опозиційна модель, застосована для досягнення художньої переконливості, – це протиставлення фінальної лінії поведінки двох художніх образів: головного героя твору діда і більшовицького прислужника Тимка. Образ діда – народного месника, який «аж помолодів з радости від тієї таємничої перемоги», запрягся, «ставши на коліна перед іконою Матері Божої, – аж до смерті не давати спокою «анцихристам» і душо-

губам» [7, с. 389], святково прибравшись у чисту сорочку і «праздничні» штани та причепурившись, вирушає здаватися, щоб «анцихристи» не мучили невинну людину, щоб «не брати гріха на душу». На протипагу йому Тимко – зрадник, який піддався пануванню Неправди і покірно виконував накази зайд; а усвідомивши силу Правди, «на третій день повісився Тимко на бантині колгоспної конюшні» [7, с. 391].

Отож завдяки детальному змалюванню образу головного героя автор втілює власне уявлення про народного месника – простого чоловіка, мужнього, благородного, шляхетного, щирого, дотепного й цілеспрямованого.

А художня палітра оповідання М. Ситника «Месник» не лише становить помітне явище в українській літературі, а й сприяє тягlostі історичної пам'яті українського народу.

Висновки. Михайло Ситник у своїй художній творчості вдавався до осмислення й художнього відображення періоду Голодомору 1932–1933 років, свідком якого він був. Ця тема стає центральною у взятому до аналізу творі – оповіданні «з елементами автобіографізму» «Месник» (1948). Визначальною рисою творчої манери Михайла Ситника є детальне й точне відтворення реалій часу, в якому він живе, відтак змалювання жахів періоду Голодомору характеризується реалістичністю, навіть натуралістичністю.

З метою художнього увиразнення творчої ідеї автор виводить і мистецьки осмислює низку опозиційних концептів, як-от: художніх образів чесних, порядних, дотепних селян і жорстоких, тупих, брехливих зайд-«гепеушників»; образних картин квітучого українського села і побитих бідною, спорожнілих, «зарослих лободою» дворів 1933 року; спокою та гармонії вільного життя діда з онуком і приреченості існування замучених голодом селян; лінії поведінки двох художніх образів – головного героя твору діда і більшовицького прислужника Тимка; Правди, яка, протиставляючи Неправді, «душу виверне на світ».

Сила духу українського народу виливається в слово – величну зброю в руках пригноблених, зморених голодом людей. Автор змальовує, з одного боку, розгубленість і безпорадність большевицької влади, яка спромоглася хіба що підступно оголосити «врагом народа» свого ж посіпаку, а з другого, опір селян, які мають мужність відверто сміятися в очі своїм катом і виявляють згуртованість у боротьбі за виживання. М. Ситник виводить перед читачами образ народного месника – мужнього, шляхетного, щирого, дотепного

діда, який силою слова веде боротьбу за утвердження Правди.

Художній доробок Михайла Ситника не лише залишив помітний слід в українській літературі,

а й сприяє тяглоті історичної пам'яті, його творчість, така актуальна в умовах нинішньої російсько-української війни, викликає палкий відгук у серцях читачів.

Список літератури:

1. Василюшин І. Михайло Ситник. Поезія і доля (художньо-біографічний дискурс) : монографія / за ред. З. Й. Куньч. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 312 с.
2. Василюшин І. «Молитву найдостойнішу свою я починаю словом Україна» (штрихи до літературно-біографічного портрета Михайла Ситника). *Ситник М. ...Я в Україну повернусь... Відома й невідома лірика* / упоряд. Т. Салига, І. Василюшин. Львів: Сполом, 2021. С. 346–412.
3. Качуровський І. Променисті силвети : лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. Мюнхен, 2002. 797 с.
4. Київ. Антологія : статті і поезії про українську столицю / упоряд. і автор анот. Л. Полтава. Нью-Йорк, 1984. 128 с.
5. Костюк Г. У світі ідей і образів. Вибране : критичні та історико-літературні роздуми, 1930–1980. Нью-Йорк: Сучасність, 1983. 537 с.
6. Неврлий М. З Україною в серці своєму. *Ситник М. ...Я в Україну повернусь... Відома й невідома лірика* / упоряд. Т. Салига, І. Василюшин. Львів : Сполом, 2021. С. 309–319.
7. Ситник М. Катам наперекір : поезії, проза, спогади / упоряд. М. Неврлий, Г. Булах. Київ : Вид-во імені Олени Теліги, 1998. 448 с.
8. Ситник М. ...Я в Україну повернусь... Відома й невідома лірика / упоряд. Т. Салига, І. Василюшин. Львів : Сполом, 2021. 464 с.
9. Ситник Михайло. Над Україною палають обрії нові... Поеми / упоряд. Т. Салига, І. Василюшин. Львів : Сполом, 2022. 240 с.

Kunch Z. Y. ARTISTIC AND STYLISTIC FEATURES OF EXPLANATION OF THE THEME OF THE HOLODOMOR IN MYKHAILO SYTNYK'S STORY "THE AVENGER"

The article is devoted to a topic that is becoming particularly relevant in the modern conditions of resistance to the aggressive Moscow-chauvinist attack on Ukraine and European democratic values in general – the coverage of the Holodomor of 1932–1933 in the works of the Ukrainian writer Mykhailo Sytnyk. The work aims to investigate the artistic and stylistic features of the coverage of the Holodomor theme based on M. Sytnyk's story "The Avenger," using historical-biographical, hermeneutic methods, and textual analysis. To reach the aim, we have implemented the following tasks: the creative heritage of M. Sytnyk, dedicated to the problems of the Holodomor of 1932–1933, was characterized; the artistic and biographical discourse related to this topic was analyzed; the artistic and stylistic features of the coverage of the Holodomor theme in the story "The Avenger" are revealed. We have learned that the defining feature of Mykhailo Sytnyk's creative style is a detailed and accurate reproduction of the realities of the time in which he lived, so the portrayal of the horrors of the Holodomor period is characterized by realism, even naturalism. For artistic expression of a creative idea, the author derives and artistically interprets several oppositional concepts, such as artistic images of honest, decent, witty peasants and cruel, stupid, lying "hepeushniks" (so-called unknown employees of special services); figurative pictures of a flourishing Ukrainian village and the distressed, empty, "overgrown with quinoa" yards of 1933; peace and harmony of the free life of grandfather and grandson and the doomed existence of peasants tormented by hunger; lines of the behavior of two artistic images – the main character of the work, the grandfather and the bolshevik servant Timko; Truth, which, opposing Falsehood, "turns the soul to the world." The strength of the spirit of the Ukrainian people is expressed in words – a majestic weapon in the hands of oppressed, starving people. The author depicts, on the one hand, the bewilderment and helplessness of the Bolshevism authorities, who only managed to insidiously declare their own employee as an "enemy of the country", and on the other hand, the resistance of the peasants, who dare to openly laugh in the eyes of their executioners and show solidarity in the struggle for survival. Thanks to the detailed depiction of the image of the main character, the author embodies his idea of the people's avenger – a simple man, courageous, noble, sincere, witty, and purposeful.

Key words: *Holodomor of 1932–1933, Mykhailo Sytnyk, the story "Avenger," oppositional concept, naturalism, artistic expressiveness.*

Лавренюк В. В.

Національний університет «Одеська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ БІБЛІЙНОЇ ГЕРМЕНЕВТИКИ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Означена стаття присвячена темі української барокової прози, особливостям барокового стилю, тематиці та проблематиці, жанровій своєрідності, художньо-образній системі творів.

У статті визначено та досліджено поняття «біблійна герменевтика», що було засноване грецькими та римськими отцями Церкви і відіграло важливу роль у становленні української барокової прози.

У статті усебічно проаналізовано творчу діяльність відомого українського барокового філософа і поета Григорія Савовича Сковороди, його бачення Біблії, настільки нетрадиційне та неординарне, що і дотепер залишається нерозкритим, оскільки на відміну від офіційної церкви, яка розглядала Святе Письмо як догму, філософ убачав алегоричність у значенні реальних подій, описаних у Старому й Новому Завітах, скептично ставився до біблійних чудес. Він застерігав, що образи Біблії, описані в ній події, не є прямим відображенням реальності, а лише символи.

У статті також підкреслено, що загалом пізнання Біблії у трактуванні Г. Сковороди – це віра, до певної міри «раціоналізована» в просвітницькому дусі, позбавлена конфесійної заангажованості і має гуманістичну спрямованість. Звідси і трактування Г. Сковородою проблеми людини: тіло, видима поверхня, – це лише «риза», яка покриває справжню людську суть. Тіло само собою нічого не робить – воно підкорене нашим думкам.

*У статті зроблено висновок про те, що біблійна герменевтика Г. Сковороди у своїй основі – це джерело «фігуратизму», оскільки, на переконання поета-філософа, в Біблії немає жодного іншого значення, окрім знакового. Емблема, символ, алегорія, зокрема коло, кільце, змії, око та інше, посідали чільне місце в його естетико-художній системі і були шляхом пізнання *vero signification*.*

Узагальнено також і думку щодо ролі Григорія Савовича Сковороди в українському культурному процесі, об'єктивно порівнюючи його з подібними постатями в інших народів: із Сократом у греків, з Декартом і Паскалем у французів, Беконом і Юмом в англійців, Лейбніцом і Кантом у німців. Проте, філософія Сковороди не є «імпортованою» з тогочасних європейських течій. Вона виникла і зростає на українському національному ґрунті під московським імперським натиском і є продовженням української багатовікової духовної спадщини, як важливої складової загальноєвропейської культури, а також є виразником пробудження українського суспільства кінця XVIII століття.

Ключові слова: Біблія, герменевтика, символізм, фігуратизм, бароковий стиль.

Постановка проблеми. В українській бароковій культурі біблійна герменевтика, сформована як східними, так і західними отцями Церкви, відіграла суттєву роль. Християнство в Україну прийшло з Візантії, бароко – із католицької Західної Європи. Закономірно, що українська література успадковує традиції біблійної герменевтики, набуті православним Сходом та католицьким і протестантським Заходом. Засвоєнню згаданих традицій сприяла також полеміка представників українського православ'я з діячами польського католицизму та німецького протестантизму. Отже, творчість Григорія Сковороди, як найяскравішого представника в українській бароковій літературі, слід розглядати як одну з найважливіших складових у контексті європейської культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тривалий час творчість Григорія Сковороди була начебто незрозумілою, погано вивченою і не оціненою належно. Перші дослідники підходили до постаті великого письменника-філософа доволі спрощено, як до мандрівного старця-кобзаря, що ходив від села до села, навчаючи людей розуму і пояснюючи Святе Письмо. Вивчити істинне творче обличчя філософа його сучасники не мали змоги: не дозволяла царська цензура – світська й духовна. Проте слово і наука Сковороди були знані не лише серед простого люду, а й в освітньому середовищі тогочасної України. Їхній життєдайний вплив на творчість Івана Котляревського, Г. Квітку-Основ'яненка, Тараса Шевченка відмітив Микола Костомаров у 1860 рр., характеризує Сковороду,

як проповідника правди і добра, відрізняючи його дійсного від народного, легендарного. Втім лише через 30 років, починаючи з 1890-их, про його філософію з'явилися серйозні праці Дмитра Багалія, М.Ф. Сумцова, Г.П. Данилевського, П.Г. Житецького, Ізміла Срезневського, І.Я. Франка. Вони перші відзначили його найістотніші риси, як мислителя європейського рівня: Сократа, Декарта, Паскаля, Бекона, Юма, Лейбніца, Канта й ін.

У 20-ті рр. ХХ століття творчість Григорія Сковороди досліджували Сергій Єфремов, М.А. Плевако, В.П. Петров. Проте за часів сталінізму дослідників українського культурного відродження було репресовано і розстріляно, а їхні наукові розвідки затавровано, як антинародні, вилучено з літературного процесу й замовчувано. Згодом, у 50-ті рр., за вказівкою комуністичної партії і уряду, радянське офіційне літературознавство трактувало творчість Г. Сковороди спрощено, не інакше, як речника «просвітительства, гуманізму і селянського демократизму». І понад те, було вигадано вплив російської літератури на формування поглядів Сковороди, як ідеолога матеріалізму і непримиренного критика Святого Письма! Щоправда, у 60-х роках радянський письменник Іван Дзюба мав сміливість назвати Сковороду «першим розумом нашим» [13, с. 192]. Але це був окремих випадок, бо офіційне радянське літературознавство акцентує матеріальне, а не моральне у Сковороди, багато уваги приділяють символіці його байок, звужуючи тим самим його місію непересічного українського філософа того часу.

Найбільше долучилися до вивчення справжньої суті філософії Григорія Сковороди дослідники в еміграції – Д. Чижевський, М. Возняк та І. Мірчук. Вони визначили основну суть системи його поглядів у контексті європейської філософії та українського культурного процесу [13, с. 191].

Активно досліджується творчість Григорія Сковороди у світовому науковому просторі: М. Вайскопф, Г. Гесс де Кальве, Магдалена Ласло-Куцок, Ричард Маршалл, Дарина Тетерина-Блохин та ін.

Філософська, педагогічна, літературно-мистецька спадщина є предметом наукових розвідок сучасних українських дослідників: Мирослава Поповича, І. Іванько, А. Макарова, Л. Ушкалова та ін.

Щодо ролі біблійної герменевтики у виборі теми твору, структурі художнього образу, її впливу на знакову форму барокового стилю, то тут ми маємо право зазначити тільки одне, що узагальнюючих робіт з цього питання зовсім мало.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути філософські погляди Григорія Сковороди, зокрема його тлумачення Біблії, скептичного ставлення до біблійних чудес. Філософ застерігав, що образи Біблії, описані в ній події, не є прямим відображенням реалій, а лише символи, до яких потрібно ставитися обережно – вона може послу-

жити як добро, так і зло, оскільки багато що залежить від глибини її розуміння.

Виклад основного матеріалу. Специфіка української барокової прози інтригувала багатьох видатних українських учених як ХІХ, так і ХХ століть. Особливостям барокового стилю, тематиці та проблематиці, жанровій своєрідності, художньо-образній системі творів були присвячені наукові розвідки таких літературознавців, як Микола Костомаров, І. Франко, М. Сумцов, П. Житецький, І.І. Срезневський, Д. Чижевський, М. Возняк, І. Чепіга, В. Крекотень, І. Іванько, Д. Наливайко, А. Макаров, Л. Ушкалов та інші. Проте, щодо ролі біблійної герменевтики у виборі теми твору, художнього образу, її впливу на знакову форму барокового стилю, то тут ми маємо право зазначити тільки одне, що узагальнюючих робіт з цього питання зовсім мало.

Біблійна герменевтика (Герменевтика – від грец. *ερμηνεύειν* – «тлумачити») – у первісному значенні – напрям наукової діяльності, пов'язаний з дослідженням, поясненням, тлумаченням філологічних, а також філософських, юридичних, історичних і релігійних текстів. Оскільки будь-які тексти або поняття формулюються в (не) певних середовищі та контексті [8, с. 15], тобто заснована грецькими та римськими отцями Церкви, відіграла важливу роль у становленні української барокової прози. Саме на значному впливі вчень західних та східних отців Церкви на літературні твори українських письменників доби бароко, наголошує сучасний дослідник Л. Ушкалов [19, с. 29].

В українській бароковій культурі біблійна герменевтика відіграла суттєву роль. Християнство в Україну прийшло з Візантії, бароко – із Західної Європи з посередництва Польщі, держави католицької. Тож закономірно, що українська література засвоює традиції біблійної герменевтики, набуті православним Сходом та католицьким і протестантським Заходом. Засвоєнню згаданих традицій сприяла також полеміка представників українського православ'я з діячами польського католицизму та німецького протестантизму: намагаючись беззаперечно переконати своїх ідеологічних противників, українські письменники часто використовували принципи та засоби, якими користувалися автори, до яких була звернена полеміка.

Зануреність української барокової літератури в біблійну тканину викликала її парафразний характер і створила умову розповсюдження чотирирівневої герменевтики на аналіз художнього тексту. Зрозуміло, що така інтерпретація – дослівна, алегорична, моральна й анагогічна – дала поштовх рівному розумінню середньовічних літературних текстів, літургійної поезії тих часів. Твір без тлумачень, без інтерпретацій виявлявся просто незакінченим,

тому витлумачувалося все – зрозуміле і незрозуміле. Кожне явище, кожен сюжетний мотив, кожного героя митець пропонував сприймати як дзеркало, в якому відображались вічні істини, про які йшлося в частині, що інтерпретувала зображуване.

В українському православ'ї буквально прочитання Біблії вважалося за основне, але в творчості барокових письменників, зокрема у І. Галятовського, «літературному» сенсу приділялось мало уваги. Звісно, що при посиланні на історичні факти, Галятовський передбачав буквально, а не алегоричне значення тексту. У нього була схильність розподіляти духовну істину на два рівні: поверхневий, заснований на буквальному значенні тексту, і більш глибокий, що походить із містичних глибин.

Якщо розглядати творчість відомого українського барокового філософа, поета Григорія Савовича Сковороди саме з цієї точки зору, то його розуміння біблійних сюжетів було майже протилежним до загальноприйнятих літературних тенденцій того часу. Сковородівське бачення Біблії настільки нетрадиційне та неординарне, що і дотепер залишається нерозкритим. На те, як трактував Біблію Григорій Сковорода, певним чином вплинули і його мандрівки світом. Але ці мандрівки не були такими вже й простими, як може здатися на перший погляд. Сковорода, мандруючи Румунією, Угорщиною, Німеччиною, Польщею мав можливість не тільки вивчати Біблію за першоджерелами, але й ознайомитися з новою релігійною концепцією, яка панувала на той час у Європі – протестантизмом. А мандруючи землями Слобожанщини та Півдня України, Сковорода знайомиться з так званими «духоборами». Їхнє революційне трактування Біблії не могло пройти повз увагу й бунтівну душу мислителя. Про походження їхнього віровчення важко сказати щось певне. Знаємо, що на території України духобори з'являються приблизно на початку XVI століття. За деяких джерел саме Південь України вважають батьківщиною духоборства.

Основною книгою свого життя Сковорода вважав Біблію: «Біблія, – писав він, – є символічним світом тому, що в ній зібрані небесних, земних і пекельних істот фігури, аби вони були монументальними, що ведуть думку нашу до поняття вічної натури, потаємної і тлінної так, як малюнок у барвах своїх» [16, с. 95]. Як і духобори, філософ убачав алегоричність у значенні реальних подій, що описані у Старому й Новому Завітах. Офіційна ж церква ставилась до Святого Письма як до догми. Григорій Сковорода говорить про Святе Письмо християн як ще про один світ у великому видимому світі. Це – світ символічний. У діалозі «Наркіс...» один із персонажів, Лука, говорить: «Я непохитно вірю, що Священне писання є райська їжа і лікування моїх думок. Через те докоряв

сам собі за те, що не відчував ніякого смаку в тих солодких словах» [15, с. 35].

Певна річ, не кожному дано пізнати ці солодощі, оскільки пізнавати істинний світ Біблії так само непросто, як і пізнавати по знаках видимого світу світ божественний. У трактаті «Ікона Алквіадська» читаємо такі слова: «Біблія є брехня, і буйство боже не в тому, щоб обману нас научати, але тільки в обмані накреслені сліди і стежки, які розум, що повзає, піднімає до превисокої істини...» [15, с. 36].

Безперечно, не слід сприймати слова Г. Сковороди про те, що Біблія – це брехня, буквально, вирвавши їх із контексту. Святе Письмо – це яскраві й неповторні образи, що надихали й по сьогодні надихають плеяди видатних митців (письменників, художників, музикантів, скульпторів) на створення світових шедеврів. Воно має зовнішню сторону (словесну оболонку) і внутрішню – той глибинний, прихований зміст. Біблія, як світ символічний, потребує належного тлумачення. Саме завдяки цьому змісту Святе Письмо стає дороговказом і маяком, який світить божим світлом для людей.

Григорій Сковорода скептично ставиться до біблійних чудес, вважаючи, що до Біблії слід ставитися обережно, оскільки вона може послужити як добру, так і злу. Тут багато що залежить від глибини її розуміння. З цього приводу Г. Сковорода писав так: «Правильне слово, що цар та суддя ізраїльський, а християнський Бог є Біблія. Та цей Бог наш спершу на єврейський, потім на християнський рід навів незлічені й жахливі марновірств повені.

Із марновірств народилися нісенітниці, суперечки, секти, ворожнечі міжусобні й дивні, рукопашні й словесні війни, дитячі страхи та інше. Немає більш жовчного й твердішого марновірства і немає більш нахабного, як лють, розпалена сліпим, але певним глупого повір'я жаром тоді, коли ця ехидна віддає перевагу порожнім і недолугим вигадкам перед милістю й любов'ю і, забувши про почуття людинолюбства, гонить свого брата, дихаючи вбивством, і вважає, що цим служить Богові.

Цей семиголовий дракон (Біблія), водоспади гірких вод вибльовуючи, всю свою земну кулю покрила марновірством. Воно є не що інше, як нерозумне, та наче Богом здійснене й захищене розуміння» [17, с. 137].

Сковорода використав також і досвід античних філософів, патристів Олександрійської школи, німецьких містиків та українських барокових письменників, виробивши оригінальну систему інтерпретації текстів Святого Письма. Він відкидає можливість чотирисенсової біблійної герменевтики як хибну, зламаючи тим самим староукраїнську екзегетичну (пояснювальну) традицію, намічає нові шляхи тлумачення біблійних текстів.

Отже, біблійна герменевтика Г. Сковороди у своїй основі має такі риси: на відміну від біль-

шості українських письменників барокового періоду Григорій Сковорода розцінює віру в Бога і в Слово Боже не як підставу для утвердження буквального сенсу Біблії, а як джерело «фігуратизму» – на переконання Сковороди, в Біблії немає жодного іншого значення, крім знакового. Емблема, символ, алегорія, зокрема *коло*, *кільце*, *змій*, *око* та інше, посідали чільне місце в естетико-художній системі письменника-філософа і були шляхом пізнання *vero signification*. Символіка для Сковороди – це особливий світ реальності, в якому відбувається взаємодія духовного й фізичного начал світу та їхнє смислове й художнє вираження, що є прихованою, але дуже потрібною людині істиною. У межах традиційної української барокової моделі префігурації письменник шукає в Старому Завіті прообраз або тип, особу або річ, чи подію, що вказують на Новий Завіт. За Сковородою, антитип – це особа, на якій виповнюється старозавітний прообраз, прототип і архетип – предковічна Божа думка, що пов’язує тип і антитип.

В одних випадках письменник ігнорує контекст, вихоплюючи з біблійного тексту фразу або слово, будує на ньому систему алегоричного тлумачення Біблії, в інших – узгоджує різні вірші Святого Письма так, що «вторий стих єсть истолкователем першого» [16, с. 123], спорідненість значень не має зовнішньої точки перетину. Так, наприклад, тотожність образів Адама, Мойсея, Христа, Епікура будується не на зовнішній схожості, вираженій вербально, а на внутрішньому зв’язку між ними. Старозавітний образ Мойсея Сковорода розглядає як прообраз новозавітного Ісуса Христа, тобто як «месійний тип» [19, с. 28]. Обставини Різдва Христового та народження Мойсея розглядаються, таким чином, за схожістю.

Бароківські тенденції того часу яскраво втілюються у славнозвісному сквородівському образі Христа як єврейського Епікура. При цьому, акценти значень біблійних «архетипів», «типів», «антитипів» зміщуються. У цій тріаді образів архетипом постає Премудрість як предковічний природний портрет Бога, Епікур – типом, доновозавітне втілення премудрості, хоча він не належить до біблійних образів, а Христос – антитипом, як особа Нового Завіту, на якій виповнилася Премудрість, втілившись у Боголюдину.

Порівнюючи Епікура та Христа, Сковорода розбиває вщент традиційну барокову апологію плачу, втілену в скорботній постаті Ісуса. Наголошуючи на тому, що Христос – це є символ радості, екзегет проводить паралель між образом Христа та Ісака, саме ім’я якого означає «радість».

Сковорода такі поняття, як «тип», «антитип», «архетип», «прообраз» розцінює як синонімічний ряд значень. Як один зі зразків, на якому виповнюється схема руйнації традиційної префігурації, філософ використовує образ Христа. Христос постає типом, бо він із Отцем і Духом Святим є причиною всього, антитипом, бо на ньому виповнюється старозавітний образ жертвовного агнеця, архетипом, бо через нього прийшла у світ благодать, щоб кожний, хто вірить цьому і в нього не загинув, а мав вічне життя. Сковорода створює новий текст-світ, маючи на меті зробити біблійний текст екзистенційно доступним для всіх сучасників.

Висновки. Біблійна герменевтика Григорія Сковороди – складне й надто незвичайне явище української барокової літератури, аби його можна було проаналізувати в межах однієї статті. Бачення та тлумачення Сковородою сюжетів релігійного характеру можна сприймати як зразок відхилення на користь алегорики у питаннях біблійної екзегетики. На відміну від більшості українських письменників періоду бароко Григорій Сковорода сприймає віру в Бога і в Слово Боже не як фундамент для укріплення буквального змісту Біблії, а як джерело «фігуратизму». За переконаннями письменника-філософа, в Біблії немає ніякого іншого змісту, крім знакового, символічними є факти народження та воскресіння Христа, що інші екзегези пояснюють як події історичні.

Роль Григорія Сковороди в українському культурному процесі можна і треба порівнювати з подібними постатями в інших народів: із Сократом у греків, з Декартом і Паскалем у французів, Беконом і Юмом в англійців, Лейбніцом і Кантом у німців. Проте, філософія Сковороди не є «імпортованою» думкою тогочасних європейських течій. Вона виникла і зросла на українському національному ґрунті під московським імперським натиском і є продовженням української багатовікової духовної традиції, а також є виразником пробудження українського суспільства кінця XVIII століття.

Список літератури:

1. Багалій Д. І. Український мандрований філософ Григорій Сковорода / Д. І. Багалій. – (2-ге вид., випр.). Київ : Вид-во «Орія» при УКСП «Кобза», 1992. 472 с.
2. Бетко І. Сковорода – містик в культурологічній концепції Д. Чижевського / І. Бетко // Філософська і соціологічна думка. 1994. № 5–6. С. 37–47.
3. Вітгенштейн Л. Філософські дослідження. Київ : Основи, 1995. С. 87–309.
4. Григорій Сковорода: філософія життя і творчості «українського Сократа» : наук.-допом. бібліогр. покажч. / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, наук. б-ка ; уклад. Т. І. Неудачина ; відп. ред. О. Г. Коробкіна. Харків : ХНПУ, 2019. 128 с.

5. Дічек Н. Шлях до щастя Григорія Сковороди [про концепцію людського щастя як мети і сутності буття у творчій спадщині Г. Сковороди] / Наталія Дічек // Шлях освіти. 2002. № 4. С. 43–48.
6. Колодний А. «Бог біля тебе, з тобою є, в тобі є...» Філософська релігійність Григорія Савича Сковороди / А. Колодний // Людина і світ. 1994. № 9. С. 2–5.
7. Ласло-Куцюк Магдалена. Апофеоз світла у творчості Григорія Сковороди / Магдалена Ласло-Куцюк // Слово і час, 1990. № 3. С. 51–59.
8. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. С. 15.
9. Матвєєв В. О. Проблема самореалізації особистості в творчості Григорія Сковороди в аспекті синтезу філософсько-релігійних традицій Сходу і Заходу / В. О. Матвєєв // Г. С. Сковорода та проблеми формування особистості : матер. наук.-практ. конф. в межах Великого проекту «Григорій Сковорода – 300», м. Харків, 18–19 жовтня 2007 року. Харків, 2007. С. 133–143.
10. Надтока О. Бог та людина в поглядах Григорія Сковороди / О. Надтока // Київська старовина, 2011. № 6. С. 107–118.
11. Нічик В. М. Проблема Бога і світу в творах Г. С. Сковороди / В. М. Нічик // Сковорода Григорій: дослідження, розвідки, матеріали : зб. наук. праць. Київ, 1992. С. 69–78.
12. Попович М. В. Григорій Сковорода: філософія свободи / Попович М.В.; [монографія]. Київ: Майстерня Білецьких, 2007. 256 с.
13. Семчишин М. Тисяча років української культури. Київ: АТ «Друга рука». МП «Фенікс», 1993. 550 с.
14. Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / За ред. Л. Ушкалова. — Харків; Едмонтон; Торонто. Видавництво КІУС, 2011. 1400 с.
15. Сковорода Г. С. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи / Г. С. Сковорода ; упоряд. і примітки І. Іваньо. — Київ : Наукова думка, 1983. 542 с.
16. Сковорода Г. Твори: у 2-х т. / Григорій Сковорода; [2-е вид., виправ. / НАНУ. Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка]. Т. 1: Поезії. Байки. Трактати. Діалоги; [передм. О. Мишанича]. Київ: Обереги, 2005. (Київська бібліотека давнього українського письменства). 528 с.
17. Сковорода Г. Твори: у 2-х т. / Григорій Сковорода; [2-е вид., виправ. / НАНУ. Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка]. Т. 2: Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. Київ: Обереги, 2005. (Київська бібліотека давнього українського письменства). 480 с.
18. Сулима В. Релігійні твори і життєва філософія Григорія Сковороди / В. Сулима // Біблія і українська література / В. Сулима. Київ, 1998. С. 151–174.
19. Ушкалов Л. Світ українського бароко. Харків, 1994. С. 29–30.

Lavreniuk V. V. FEATURES OF BIBLICAL HERMENEUTICS GRIGORY SKOVORODA

This article is devoted to the topic of Ukrainian baroque prose, features of baroque style, themes and problems, genre originality, artistic and figurative system of works.

The article defines and examines the concept of «biblical hermeneutics», which was founded by the Greek and Roman Church fathers and played an important role in the formation of Ukrainian baroque prose.

The article comprehensively analyzes the creative activity of the famous Ukrainian baroque philosopher and poet Hryhoriy Savvovych Skovoroda, his vision of the Bible is so unconventional and extraordinary that it still remains undiscovered, because unlike the official church, which considered the Holy Scriptures as dogma, the philosopher saw allegoricality in the meaning real events described in the Old and New Testaments, was skeptical of biblical miracles. He warned that the Bible's images of the events described in it are not a direct reflection of reality, but only symbols.

The article also emphasizes that, in general, knowledge of the Bible in the interpretation of H. Skovoroda is faith, to a certain extent «rationalized» in the spirit of enlightenment, devoid of confessional involvement and has a humanistic orientation. Hence H. Skovoroda's interpretation of the human problem: the body, the visible surface, is only a «robe» that covers the true human essence. The body does not do anything by itself – it is subject to our thoughts.

The article concludes that the biblical hermeneutics of H. Skovoroda is basically a source of «figuratism», since, according to the poet-philosopher, the Bible has no other meaning than the symbolic. Emblem, symbol, allegory, in particular circle, ring, snake, eye, etc., occupied a prominent place in his aesthetic and artistic system and were a way of knowing vero signification.

The opinion regarding the role of Hryhoriy Savvovich Skovoroda in the Ukrainian cultural process is also summarized, objectively comparing him with similar figures of other nations: with Socrates among the Greeks, with Descartes and Pascal among the French, Bacon and Hume among the English, Leibniz and Kant among the Germans. However, Skovoroda's philosophy is not «imported» from contemporary European currents. It arose and grew on the Ukrainian national soil under Moscow's imperial onslaught and is a continuation of the centuries-old Ukrainian spiritual heritage, as an important component of the pan-European culture, and is also an expression of the awakening of Ukrainian society at the end of the 18th century.

Key words: Bible, hermeneutics, symbolism, figuration, baroque style.

Лях Т. О.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

МЕТАФІЗИЧНИЙ ДИСКУРС ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНСЬКІЙ НОВЕЛІСТИЦІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

У статті досліджено метафізичний дискурс пам'яті в українській новелістиці кінця ХХ – початку ХХІ століть, простежено поетику художніх образів, які є маркерами пам'яті ліричного суб'єкта. З'ясовано, що феномен пам'яті актуалізує онтологічні пласти художнього твору. Пам'ять у новелі функціонує в одній площині з іншими станами людської психіки (свідомим/несвідомим, уявою, фантазуванням тощо), які становлять метафізичний аспект людського «Я». У новелі Ніни Бічуї «Камінний господар» спогади мають сенс травматичної події і є виявом посттоталітарної пам'яті. Спогади не лише формують композицію новели, а й виконують онтологічну функцію: вони містять національну історію й водночас творять авторський міф, у якому відбувається самоідентифікація ліричного суб'єкта. У ліричній новелі «Спогад про Грузію» Н. Бічуя відображає сакральний аспект пам'яті, свої філософські роздуми. Осмислення пам'яті як способу формування і збереження власної ідентичності, утвердження персональних моральних чеснот відображає Сергій Степа в новелі «Не суть». Спогади творять настроєве тло новели: вони про різні локації (церква, будинок, станція), певні звички діда, побутові речі й важливі життєві принципи, урочисті і трагічні події в родині, уривки розмов. Осмислити через пам'ять власне буття, духовний абсолют, пізнати себе, свій життєвий рух і простір прагне ліричний суб'єкт Василя Габора (новели «Втрата сутності», «Драбина до небес»). Сутність буття, творчості осмислює крізь категорію пам'яті Андрій Содомора у збірці малої прози «Пам'ять речей». Пам'ять у творах письменника є духовним феноменом, що робить багатогранний світ цілісним, адже крізь призму пам'яті зникає межа між об'єктивним і суб'єктивним, минулим і сучасним, уявним і реальним. Звичайні на перший погляд речі викликають спогади, асоціації, уривки із художніх творів, які становлять буття ліричного суб'єкта Андрія Содомори. Метафізичний дискурс спонукає розглядати пам'ять в українській новелістиці кінця ХХ – початку ХХІ століть як одну з форм авторського міфу, де звичні речі і події містять глибокий символічний сенс.

Ключові слова: пам'ять, метафізичний дискурс, ліричний суб'єкт, образ, час, новела, композиція.

Постановка проблеми. Дослідження пам'яті в художньому творі зазвичай має міждисциплінарний характер, адже цей феномен актуалізує онтологічні пласти твору, що спонукає розглядати його у філософському дискурсі. Крім цього, «процеси пригадування й забування прямо чи опосередковано відбивають соціальні, політичні, культурні, когнітивні, технологічні зрушення у кожному окремому суспільстві і прямо залежать від системних викликів часу» [13, с. 10].

Багатим художнім інструментарієм для відображення взаємин особистісного буття автора зі світом, зокрема й через пам'ять, оперує жанр новели. Завдяки пам'яті той чи інший письменник зміщує часові і просторові площини тексту новели, передає внутрішній світ персонажів, творить авторський міф. Пам'ять є важливим елементом поетики української новелістики кінця ХХ – початку ХХІ століть. Тому вивчення

пам'яті в сучасній українській новелістиці в метафізичному дискурсі актуально.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепції пам'яті та її теоретичне обґрунтування здійснюють українські (В. Бушанський, В. Головченко, Я. Грицак, І. Дзюба, А. Киридон, Л. Нагорна) та закордонні вчені (Т. Адорно, А. Ассман, П. Бергер, М. Фуко, П. Рікер та ін.).

Цінними для розуміння феномену пам'яті є дослідження Л. Нагорної, котра досліджувала історичну пам'ять, «що перебуває у повсякденному обігу і справляє помітний вплив на спрямування суспільних процесів та на ідентифікаційні практики» [13, с. 14]. На думку дослідниці, історична пам'ять «включає в себе і матеріальні залишки минулого, і відповідні образи, символи, міфи, ритуали, історіографічні уявлення» [13, с. 21].

Інші дослідники відносять етнокультурні елементи до характерних рис національної пам'яті.

Так, Я. Калакура вважає, що саме в національній пам'яті, на відміну від історичної, «переважають образи, символи, які створилися під впливом культурного середовища, усної історії, народної творчості, етнонаціональних, ментальних та емоційних чинників» [8, с. 28].

Крім цього, науковці оперують терміном «колективна пам'ять», яку розглядають як «позначення спільного для значної кількості людей досвіду, образу або гештальту» [9, с. 9]. У тісному зв'язку з колективною пам'яттю часто розглядають історичну пам'ять. За словами В. Бушанського, історична пам'ять – «усвідомлення актуальних для суб'єкта аспектів історичного дискурсу або колективної пам'яті, котре є основою або трансформації усталеного історичного дискурсу (засадничого для історичної свідомості), або формування нового дискурсу національної історії» [4, с. 40]. Науковець зазначає, що пам'ять у вказаному контексті «має не психологічне, а філософське значення – інтеріоризація сенсу, прийняття його як актуального і визначального для діяльності суб'єкта» [4, с. 40]. Саме такий філософський, метафізичний сенс розгортає феномен пам'яті в художньому творі.

В. Головченко акцентує на тому, що актуалізацію пам'яті в сучасному світі зумовив «рух визволення й емансипації націй, етносів, соціальних груп і навіть окремих особистостей», в якому «відвоювання власного минулого є необхідною складовою ствердження власної національної ідентичності» [5, с. 45]. Дослідник відзначає характерний для країн, що вийшли з-під гніту тоталітарних режимів ХХ століття, тип посттоталітарної пам'яті [5, с. 46].

Функціонування пам'яті в художніх творах активно вивчають літературознавці. С. Ігнат'єва простежує метафоричні моделі пам'яті. На думку дослідниці, «широковживані у щоденниковому дискурсі конструкції із семою “пам'ять”, не тільки вказують на “щоденникову орієнтацію”, а й образно, через загальнономовні метафори презентують власне “механізм” запам'ятовування» [7, с. 344].

У ракурсі культурної пам'яті та способів репрезентації індивідуального і колективного досвіду, постколоніальних акцентів розглядає роман Євгена Пашковського «Щоденний жезл» О. Ковацька. Дослідниця простежує, «як спогади впливають на формування ідентичності наратора і чи сприяють перетворенню колоніального об'єкта на постколоніальний суб'єкт» [10, с. 310], а також як функціонують у тексті

«метафори пам'яті» [10, с. 315]. Концептуальною для нашої статті є інтерпретація О. Ковацькою дискурсу пам'яті в романі Є. Пашковського як авторського міфу і того, як «здійснюється перехід від колоніального до постколоніального дискурсу в його творі» [10, с. 315].

Л. Лавринович слушно відзначає, що для української літератури останніх десятиліть прикметним є «осмислення теми пам'яті в системі не ідейно-суспільних чи націєтворчих, а, швидше, екзистенційних координат», підкреслює сакральний аспект індивідуальної пам'яті як «внутрішнього простору індивіда» [11, с. 100]. Дослідниця окреслює ідейно-тематичні тенденції дискурсу пам'яті в українській прозі 1990-х – 2000-х рр. («пам'ять як порятунок» реалізовано у творах Ю. Андруховича, «пам'ять як тавро» – в О. Забужко, «пам'ять як сакральний часопростір» – у Є. Пашковського, «пам'ять як пошук» – у Л. Кононовича, «пам'ять як кара» – у М. Матіос, «пам'ять як вирок» – у Ю. Ємець-Доброносолової, «пам'ять-інтерпретація» – у Т. Прохаська) [11].

Крім цього, дослідниця простежує в художньому творі основні контексти пам'яті, визначаючи аксіологічний та естетичний статус її феномена в сучасному художньому мисленні. Л. Лавринович акцентує увагу на координатах пам'яті (дискурсах) у художньому просторі, до яких відносить час («пам'ять – це хранителька часу»), історію («інтерпретація історії (насамперед, у контексті проблеми історичної пам'яті) – це “загальне місце” сучасного літературного процесу»), «іншого» («увага до “чужого” як “іншого” – це пошуки “чужої пам'яті”, “чужої мудрості”, “чужого сакрального простору”, здатних розширити культурну свідомість») [12, с. 56], міф («постмодерна пародія розвінчує міфи попередніх культурних епох»), симулякр («спогад – така сама фікція, як і всі інші підробки»), містифікацію («постмодерні ігри з реальною і віртуальною дійсністю») [12, с. 57], самоідентифікацію («пам'ять – важливий елемент самоідентифікації»), автентичність («забування <...> загрожує перериванням зв'язку між минулим і сьогоденням, а отже, – втратою автентичності») [12, с. 58], місце («пам'ять про минуле – це завжди пам'ять місця»), сакральне («сакральний простір минулого – <...> це те, що не піддається цинічній постмодерністській деструкції») [12, с. 59].

Дискурс пам'яті в аспекті конструювання суб'єктом (героєм-оповідачем) самоідентичності на матеріалі сучасної французької псевдоавтобіографії досліджує Ю. Павленко. Дослідниця відзначає, що «проекування хронотопу пам'яті назо-

вні (візуалізація його в просторі фото/кінокадру, міста й книги) дає суб'єкту естетичного акту можливість визначити асортимент ідентичностей як основу конструювання істинного «Я» [14, с. 15].

Постановка завдання. Аналіз сучасних літературознавчих праць засвідчує, що феномен пам'яті в українській новелістиці кінця ХХ – початку ХХІ століть є майже недослідженим. Пам'ять у новелі функціонує в одній площині з іншими станами людської психіки (свідомим/несвідомим, уявою, фантазуванням тощо), які становлять метафізичний дискурс, що «охоплює надчуттєві принципи та першооснови буття» [18, с. 372].

Мета статті – дослідити метафізичний дискурс пам'яті в українській новелістиці кінця ХХ – початку ХХІ століть, зокрема, у творах, де переважає суб'єктно-авторський світогляд; простежити поетику художніх образів, що маркують пам'ять ліричного суб'єкта. Об'єктом дослідження є твори Н. Бічуї, В. Габора, С. Степи, А. Содомори.

Виклад основного матеріалу. Пам'ять виконує першорядну функцію в художньому світі твору: завдяки цій категорії автор легко зміщує часові і просторові площини, минуле актуалізується або проєктується в майбутнє. Це робить пам'ять і спогади дотичними до часу і простору, і таким чином уводить твір в онтологічну площину, філософський дискурс доби. Важливою є актуалізація минулого через спогади в перехідну добу кінця ХХ – початку ХХІ століть, коли відбуваються переосмислення й руйнація стереотипів та ідеологічних догм, персональна й національна самоідентифікація. У цьому контексті пам'ять є рушійною силою для становлення суб'єкта, його самоусвідомлення в новому культурному і політичному дискурсах.

Саме такий сенс має пам'ять у новелі Н. Бічуї «Камінний господар». Автобіографізм формує ліричний план твору. Спогади тут функціонують як «важкі кошмарні сни», чи то пак сни відображають моторошні реалії: «Тільки перед світанням, утретє прокинувшись од кошмарного сну, я врешті зрозуміла, що то був зовсім не сон. Усе це була моторошна, але зовсім буденна реальність, зовсім буденна правдива історія» [2, с. 25].

У новелі актуалізовано емоційну або афективну пам'ять – «це пам'ять на почуття, емоції, що лежить в основі ставлення до тих або інших людей, подій, явищ, збереження та відтворення пережитого раніше емоційного стану при повторній дії подразників, що викликали первинне виникнення цього стану» [3, с. 12]. Пам'ять у новелі є травматичною подією для авторки, спогади передають

період дитинства – час, коли помер Сталін. Тоді її, чотирнадцятирічну школярку, яка «вміє складати слова до купи так, що вони заламуються раптом, творячи якийсь ритм», було замкнено в кабінеті директора, щоб вона написала поминального вірша: «<...> я відсиділа в тій “одиначці” п'ять чи шість каторжних годин, і не могла написати ані рядка; я годна була хіба що списувати папір отим щасливо-злостливим і хижим “здох”, але я знала й розуміла, що не можна піддатися спокусі» [2, с. 28].

Спогад про смерть вождя-«сатани» є виявом посттоталітарної пам'яті, яка «надає сенс тим епізодам минулого, що є значущими для певної спільноти (нації), віддає перевагу тим постатям, подіям і процесам, які сприяють формуванню самообразу нації, утвердженню її ідентичності» [5, с. 46]. Цей спогад актуалізує в новелі ланцюг подій, що формують історичну долю української нації: це українські солдати, які у сорок четвертому воювали за Львів, картини страшного голодомору, візія лисої і беззубої дівчинки, що вочевидь є уособленням чорнобильської трагедії... Індивідуальна пам'ять («я існувала з тим так давно, відколи сама себе пам'ятаю») корелює в новелі з колективною, радше національною, пам'яттю, що передається з покоління в покоління: «Я накладаю той чужий досвід, переказаний для мене моїм батьком, на щось знане мені, на щось подібне до того чужого досвіду: наприклад, на смак глевкого хліба з остюками, вони впиваються у губи і в язик, але ти продовжуєш жувати, бо голод <...>» [2, с. 32].

Спогади в новелі виконують не лише композиційну функцію, а й онтологічну: вони передають національну історію і, відображаючи певні факти життя письменниці, творять авторський міф, у якому відбувається її самоідентифікація: «Та ж мене нині не дивують найстрашніші картини, змальовані очевидцями, про голод, голод, голод, про розпухлих і синіх людей; я не вірю, що комусь то могли вибити з пам'яті чи хтось, може, того не знав; бо коли так, що ж, це означає, що ми всі невеликовно хворі <...>» [2, с. 32].

У ліричній новелі «Спогад про Грузію» Н. Бічуя відображає сакральний аспект пам'яті. Спогади ліричної героїні переплітаються з її філософськими роздумами, відображають пошуки нею будинку, в якому жив художник Ніколо Піросмані, а також сенсу буття і творчості. Будинок для авторки символізує якусь приховану істину, що постійно вислизає, щойно її починаєш осягати. Авторка малює свої мнемонічні враження: зорові, звукові, запахові образи Тбілісі творять словесну

канву новели, що нагадує барвистий грузинський килим, – один із тих, що висять біля будиночків, які мінає лірична героїня.

«Путі людської пам'яті несповідими» [2, с. 100], – пише авторка. Ці слова можна вважати не лише смисловим, а й композиційним стрижнем твору: її спогади передають різні шляхи й мандри вуличками Тбілісі. Будинок Піросмані є не лише цікавим об'єктом культурної спадщини Грузії. Пошуки цього будинку є метафорою пошуків людини себе в цьому світі, які тривають майже все життя. Такого сенсу будинку надає мотив смерті: «<...> на одну коротесеньку, але незмірно болючу, таку болючу, як блискавка, мить я відчула, що прожила безліч життів і вмерла безліччю смертей, а тому моя власна повинна бути зовсім невагомою й зовсім легкою. Але перед тим я мушу, я зобов'язана, я дуже хочу ще чимало віднайти – принаймні домівку, що служила останнім притулком художникові Ніко Піросмані» [2, с. 113].

Осмилення пам'яті як способу формування і збереження власної ідентичності, утвердження персональних моральних чеснот відображає С. Степа в новелі «Не суть». Твір передає ключові моменти-спогади автогероя про своїх рідних людей і ті речі, які насправді відкривають «суть» людини, або ж приховують її: «Зараз, відновлюючи те, що залишилось у моїй пам'яті, я зрозумів, що знав їх обох, діда й бабусю, недовго, <...> але завжди я відчував, ніби знав їх усе життя, зрештою, я пам'ятаю їх і тепер, а вони вже не пам'ятають нічого» [16, с. 5].

Спогади творять настроєве тло новели: вони про різні локації (церква, будинок, станція), певні звички діда, його побутові речі й важливі життєві принципи, урочисті і трагічні події в родині, уривки розмов. Усе це відображається градаційно, щоб наприкінці твору стало ясно, що всі ці речі насправді були «не суть» тієї людини: «Там, на станції, він зрозумів, мабуть, що його принципи, правила, котрі він намагався тримати на поверхні, не були його суттю, тим, що заховалось усередині, у душі чи в серці, десь на самісінькому дні. Або, може, навпаки, йому не вдалося сягнути глибини власної суті і виразити її в переплутаних буднях життя...» [16, с. 9].

Пам'ять і спогади є важливим елементом новелістики В. Габора, як на поетикальному, так і на світоглядно-філософському рівні. Так, у новелі «Втрата сутності», що являє собою спогад-переживання ліричного суб'єкта, автор ставить знак рівності між пам'яттю і душею, які становлять сутність людини: «хтось невидимий повільно сти-

рає з пам'яті не лише прочитане, але й багато споминів. І тоді думаю, що в цьому ховається дуже давня причина, пов'язана з винаходом писемності, яка стала початком нашої руйнації. Бо давні люди віками розвивали й шліфували пам'ять і душу. А ми позбулися цієї здатності. Наша пам'ять і душа існують окремо, і ми поволі втрачаємо себе» [6, с. 143].

Спогади і переживання в новелі сконцентровані в образі каштанової алеї. Цей мнемонічний образ «ховає» в собі емоції ліричного суб'єкта: простір і звук (тишу), магію і таємницю: «Нині я ще можу знов і знов пройтись алеєю, а у старості хіба подумки повертатимусь у дні вчорашні і мандруватиму, немов у раю, у їхньому втраченому просторі» [6, с. 143]. Так через пам'ять про мить власного буття, явлену в алеї та її деревах, ліричний суб'єкт новели прагне пізнати і вберегти власну суть.

Спогади у В. Габора є намаганням досягнути і осмислити власне буття, духовний абсолют, пізнати себе, свій життєвий рух і простір. У ліричній новелі «Драбина до небес» цю важливу частину авторового міфу втілює метафоричний образ драбини. Спогади автора про «церкву свого дитинства» є містком до колективної пам'яті свого народу. Простір («стара готична церква») і час («у сиву давнину») творять історичний наратив, а отже історичну пам'ять, що для ліричного суб'єкта являє долю його роду: «І ти з гордістю думаєш, що і твій прапрадід був серед будівничих храму. Ти хочеш уявити його й закриваєш очі. І бачиши диво: довгою вервечкою покоління за поколінням проходить перед тобою твоя родина. Ти чуєш, як побожно моляться жінки й чоловіки» [2, с. 43-44].

В українській новелі кінця ХХ – початку ХХІ століть маркерами пам'яті є певні предметні образи, які воскрешають у спогадах минулі події, асоціації, настрої, творячи історію життя людини. Такі образи стають концептуальними, метафоричними, адже відображають взаємодію теперішнього часу з минулим. Саме таким онтологічним сенсом сповнені речі у збірці малої прози А. Содомори «Пам'ять речей».

Назва збірки спонукає простежити в авторському розумінні світу метафізичний сенс. Письменник наділяє речі душею, а отже, пам'яттю, про що свідчить епіграф, взятий із твору Рея Бредбері: «Коли питаєте мене, чи вірю я в те, що речі, які служать людям, мають душу, то я відповім: авжеж, вірю». Розвиваючи думку американського письменника, А. Содомора стверджує, що «душа

цих речей – часточка людської душі: невидимі нитки в'яжуть людину, у якій “м'яке серце”, з речами» [15, с. 58].

Речі у творах автора містять якусь таємницю, сповнені внутрішнім сенсом, і є ключем, який прочиняє двері в минуле ліричного суб'єкта: «Тож пам'ять речей – це і наша пам'ять про речі, які супроводжували нас у житті й набули “психічної аури”, але це і їхня пам'ять» [15, с. 7-8]. Цей стан свідомості ліричного суб'єкта А. Содомори, його намагання пізнати прихований сенс речей співзвучні думкам М. Гайдегера: «Речі суть і люди суть, дари і жертвоприношення суть, тварини і рослини суть, вироби і творіння суть. Все суще – в цьому бутті. І через усе буття проходить таємнича завіса, що розділює, мов суджена їм доля, все божеське і все те, що богам огидне. Чималим, що є серед сущого, не може оволодіти людина. І лише дещо пізнається нею» [19].

А. Содомора шукає цей прихований сенс у зовнішньому світі, хоче витлумачити його розуміння у кожній речі, в уривках фраз, рядках із поезії, що мимоволі вириваються із пам'яті. Власне, тут спрацьовує образна пам'ять, в основі якої – «процеси сприйняття та інтерпретації оточуючої дійсності»; «механізм формування образної пам'яті базується, з одного боку, на фіксації та подальшому відтворенні образів, що виникли при сприйманні, а з іншого – на активній, творчій роботі уяви, яка стимулює створення нових образів шляхом трансформацій та комбінацій вже збережених у пам'яті старих» [3, с. 13].

Так, у ліричній новелі «Стрих» рядки польської поетки Беати Обертинської «Пам'ять – наче сутінний стрих...» спонукають автора замислитися над образом стриху (горища), на якому знаходять свій спочинок старі речі, проте і тут автор бачить у «морозі стриху» таємничу суть буття, приховану від інших, розгортаючи цілий асоціативний ланцюг: «“*tróczny*” не передає тієї атмосфери, що на стриху. Саме атмосфери, бо йдеться не лише про ледь помітне, тьмяне освітлення, а про специфічний “подих” (грец. *atmos*, лат. *auga*, чи *anhelitus*) – “подув”, “подих”, “зітхання” безлічі речей, що знайшли собі (радіше їм знайшли) останнє пристановище на стриху – саме на стриху, де сухо, де є простір для того дихання» [15, с. 9-10].

За спостереженням А. Ассман, горище – «образ латентної пам'яті. Воно має характер залишку, пам'яті-накопичення, не просвітленої жодним смыслом, але все ще не цілковито зануреної у провалля забуття й витіснення. Так само, як і мот-

лох на горищі, <...> ця пам'ять осідає в затінках пам'яті» [1, с. 171]. Подібний сенс відчитуємо в образі стриху в А. Содомори. Як на горищі, у пам'яті знаходять свій притулок різні речі, події, люди: «Подібно – й пам'ять. Усяке-різне в ній, без ладу й порядку, а от навести лад, зробити на тому “стриху”, якщо вжити вислів Горація, “світлий порядок” – годі. Тут – свій, непідвладний нам господар, який сам визначає, яку річ пустити в небуття, яку зберегти, а якої загалом не прийняти» [15, с. 10-11].

Пам'ять у новелістиці А. Содомори актуалізують не лише речі, а й запахові та звукові образи, як-от акація з однойменного твору. Коли час стирає образи предметів із пам'яті, у ній все ж залишається щось від них, невловиме, відчутне інтуїтивно, і виринає в ліричного суб'єкта новим потоком асоціацій від аромату: «Та чи може щось перелітне залишатись?.. А таки, хай порухом якоїсь миті, залишається... Оживає в пам'яті завдяки тій теплій молочній білості акацієвого цвіту і незбагненній магії запаху, що сягає ген за дитинство, у той світ, що не знає перемін» [15, с. 18].

Маркерами пам'яті, зокрема в новелі «Туга», є звукові образи – «тіні голосів» [15, с. 20], що зринають «десь глибоко у схові душі, дарма, що душа – іще дитяча» [15, с. 21]. У новелі «Хурделиця за вікном» такими звуками є мелодія Роберта Шумана, яку виконувала на фортепіано мати. Ліричний суб'єкт не просто чув цю музику, він її «бачив у роях таких уже послуханих тій музиці, розміряних сніжинок» [15, с. 24].

Пам'ять – своєрідна форма свідомості ліричного суб'єкта А. Содомори, за допомогою якої автор конструє художній світ своїх творів. На думку В. Фащенко, жанрову своєрідність новели визначає «промінь зору», що вказує «від чийого імені будується оповідь чи опис, на що вони спрямовані загалом і в кожному моменті розвитку, в чому полягає сенс цього бачення» [17, с. 22]. У ліричних новелах А. Содомори таким «променем зору» є пам'ять: автор будує простір свого художнього світу крізь призму внутрішнього бачення, тому пам'ять тут стає метафізичною категорією, вона сповнена внутрішнім світлом, що здатне «відкривати» таємничу завісу речей: «Та й світло у пам'яті – своє, не зовнішнє (кажемо ж про світлу, тобто цупку пам'ять), і попри наше бажання висвітлює воно, те світло, ту чи іншу якусь річ» [15, с. 10-11].

Тему пам'яті А. Содомора часто переплітає з темою дитинства, через спогади відбувається самоідентифікація ліричного суб'єкта: «нага-

дування про перелітність часу чомусь не так застерігає мене від марнування того безцінного Божого дару, яким є час, не так заохочує до дії, як навіває якийсь дивний смуток, радше ностальгію бажання повернутись у дитинство, яке ще не стежить за перебігом часу, чи в казковий золотий вік, коли «щасливцям час ліниво рахував лиш сонячні години» [15, с 60]. Пам'ять ліричного суб'єкта стирає межу між реальністю і вигадкою і творить авторський міф.

Висновки і перспективи дослідження. Пам'ять в українській новелістиці кінця ХХ – початку ХХІ століть разом з іншими станами людської психіки (свідомим/несвідомим, уявою, фантазуванням тощо) становить метафізичний аспект людського «Я». У перехідну добу кінця ХХ – початку ХХІ століть, коли відбуваються руйнація стереотипів та ідеологічних догм, персональна й національна самоідентифікація, крізь спогади письменники актуалізують історичне минуле. Так, для ліричної героїні Н. Бічуї (новела «Камінний господар») спогади мають сенс травматичної події і є виявом посттоталітарної пам'яті. Спогади

формують композицію новели, а також виконують онтологічну функцію: вони є вмістилищем національної історії і творять авторський міф, у якому відбувається самоідентифікація ліричного суб'єкта. Н. Бічуя також відображає сакральний аспект пам'яті, який відображають її філософські роздуми про сенс буття (новела «Спогад про Грузію»). Пам'ять як спосіб формування і збереження власної ідентичності осмислює С. Степа (новела «Не суть»). Через спогади прагне досягнути власне буття, духовний абсолют, пізнати себе ліричний суб'єкт В. Габора («Втрата сутності», «Драбина до небес»). Сутність буття, творчості осмислює крізь категорію пам'яті А. Содомора (збірка малої прози «Пам'ять речей»). Буденні речі стають для автора тригерами спогадів, алюзій із художніх творів, які є елементами буття ліричного суб'єкта. Пам'ять тут є формою авторського міфу.

Вивчення метафізичного дискурсу пам'яті в українській новелістиці кінця ХХ – початку ХХІ століть означає подальші перспективи дослідження сучасної української новели в руслі міждисциплінарних досліджень.

Список літератури:

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. Київ: Ніка-Центр, 2012. 440 с.
2. Бічуя Н. Великі королівські лови: новели та візії. Львів: ЛА «Піраміда», 2011. 192 с.
3. Бойко О.Д. Індивідуальна пам'ять як базова основа колективної пам'яті: специфіка, механізми, процеси, характерні риси та особливості. *Національна та історична пам'ять: збірник наукових праць. Вип. 10.* Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. С. 10-18.
4. Бушанський В. Історична пам'ять: поняття і феноменологія. *Особа у контексті часу. Книга на пошану Лариси Нагорної/упор. Ю. Шаповал, О. Лісничук, С. Набок.* Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. С. 35-58.
5. Головченко В.І. Історична й національна пам'ять: еволюція трактування термінів. *Національна та історична пам'ять: збірник наукових праць. Вип. 10.* Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. С. 45-53.
6. Габор В. Книга екзотичних снів та реальних подій: новели. 3-тє вид. Львів: ЛА «Піраміда», 2009. 160 с.
7. Ігнатєва С.Є. Метафоричні моделі пам'яті в українському щоденниковому дискурсі. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Вип. 16. 2017 р.* С. 342-351.
8. Калакура Я. Історична і національна пам'ять: історіографічний вимір. *Особа у контексті часу. Книга на пошану Лариси Нагорної/упор. Ю. Шаповал, О. Лісничук, С. Набок.* Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. С. 21-35.
9. Киридон А. Темпоральні сценарії репрезентації колективної пам'яті. *Особа у контексті часу. Книга на пошану Лариси Нагорної/упор. Ю. Шаповал, О. Лісничук, С. Набок.* Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. С. 7-21.
10. Ковацька О. Концепт пам'яті у «Щоденному жезлі» Є. Пашковського. *Studia Ukrainica Posnaniensia* 5, 2017. S. 309-316.
11. Лавринович Л. Дискурс пам'яті в сучасній українській прозі: основні ідейно-тематичні тенденції. *Філологічні студії. Луцьк, 2008. № 1-2.* С. 100-106.
12. Лавринович Л. Координати пам'яті у художньому просторі постмодерної літератури. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія.* Серія: Філологія. Літературознавство. 2010. Т. 135, Вип. 122. С. 55-60.
13. Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с.
14. Павленко Ю.Ю. Дискурс індивідуальної пам'яті в сучасному французькому романі (1970-ті - 2000 рр.): автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філос. наук: спец. 10.01.04. Київський національний лінгвістичний ун-т., 2006. 20 с.

15. Содомора А. Пам'ять речей: роздуми, есеї, образки. Львів: ЛА «Піраміда», 2009. 160 с.
16. Степа С. Оповідання і Целми. Ужгород: Гражда, 2006. 112 с.
17. Фащенко В. Із студій про новелу: жанрово-стильові питання. Київ: Радянський письменник, 1971. 216 с.
18. Філософський енциклопедичний словник/ ред. колегія: В.І. Шинкарук (гол.) та ін.; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. Київ, 2002. 744 с.
19. Heidegger, M. (1960). *The Origin of the Work of Art*. Cambridge University Press. URL: https://assets.cambridge.org/97805218/01140/excerpt/9780521801140_excerpt.pdf (дата звернення: 25.03.2024).

Liakh T. O. METAPHYSICAL DISCOURSE OF MEMORY IN THE UKRAINIAN SHORT STORY GENRE AT THE END OF XXth – BEGINNING OF XXIst CENTURIES

The article deals with the metaphysical discourse of memory in Ukrainian short story genre at the end of XXth – beginning of XXIst centuries, and traces the artistic images as the markers of memory of the lyrical subject. It was found that the phenomenon of memory actualizes the ontological aspect of an artistic work. Memory should be considered in the short stories at the same aspect as the other states of the human psyche (conscious/unconscious, imagination, fantasizing, etc.), that constitute the metaphysical aspect of the human self. In Nina Bichuia's short story "Kaminnii hist" ("The Stone Master"), memories represent a traumatic event and are post-totalitarian memory. Memories make up the composition and perform an ontological function of the short story. They contain national history and create an author's myth that shows self-identification of the lyrical subject. In the lyrical short story "Spohad pro Gruziyu" ("Memory of Georgia") Nina Bichuia reflects the sacred aspect of memory. Serhii Stepa reflects memory as a way of forming and preserving one's own identity, the affirmation of personal moral virtues (the short story "Ne sut" ("Not the Essence")). The lyrical subject of Vasyl Gabor (the short stories "Vtrata sutnosti" ("Loss of Essence"), "Drabyna do nebes" ("Stairway to Heaven")) seeks to understand through memory his own being, the spiritual absolute. The essence of existence and art is understood through the category of memory by Andrii Sodomora in his collection of short stories "Pamiat rechey" ("Memory of Things"). Things in the author's works contain some kind of mystery and inner meaning. A. Sodomora searches for this hidden meaning in the external world, in phrases and poetry. These markers of the memory of the lyrical subject have been analyzed in the article. The memory in the short stories by A. Sodomora also connected with the childhood of the lyrical subject. Memory in the writer's works is a spiritual phenomenon that erases the boundaries between objective and subjective, past and present, imaginary and real world. The metaphysical discourse of memory in the Ukrainian short story genre at the end of XXth – beginning of XXIst centuries enables us to consider memory as the author's myth.

Key words: *memory, metaphysical discourse, lyrical subject, image, time, short story, contexture.*

УДК 821.161.2.09«19/20»(092)НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/39>

Мелешко В. А.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ПОВІСТІ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО: ТЕМАТИЧНО-ФОРМАЛЬНІ ЗБІГИ

Стаття присвячена розглядові повістей Івана Нечуя-Левицького в порівняльному аспекті, передовсім через призму збігів між творами цього виду. Авторка, проаналізувавши дослідження, присвячені художньому набуткові І. Нечуя-Левицького, переконалася, що його середня проза вже неодноразово була об'єктом наукових різноформатних праць, проте на сьогодні відсутні розвідки, у центрі яких – зіставний підхід до повістей митця слова. Справді, публікації часу давнього – студії Івана Франка, Сергія Єфремова, Ніли Крутікової, критичні виступи новітнього періоду, зокрема Юрія Коваліва, літературознавців «Історії української літератури: у 12 томах», твердить авторка статті, не порушують проблеми збігів/відмінностей між повістями Левицького-прозаїка. Саме такий підхід і визначив актуальність пропонованої студії. У досліджено доведено, що середня проза письменника другої половини ХІХ століття найобсяжніша кількісно: з-поміж п'ятдесяти зразків його літературної спадщини повістей – десять. У художньому вияві вони так само найбільш виразні.

Науковиця зіставно простежує такі подібності: автобіографічно-реальну основу майже всіх повістей, контрастність у змалюванні персонажів, перегук другорядних тем. Основою Нечуєвих зразків середньої прози, доводить В. Мелешко, стали події, факти, явища життя родини Левицьких та самого автора, а також суспільно-громадські реалії України першої половини ХІХ століття – саме те, що дає підстави для твердження про відносний автобіографізм багатьох творів.

Говорячи про паралельну контрастність героїв/героїнь повістей, авторка апелює насамперед до найранішого твору «Дві московки». Вона аргументовано твердить, що Нечуй-Левицький художньо довів домінуючий вплив на долю людини соціальних обставин, соціуму загалом. Поетику контрасту як найвиразнішого засобу творення образів Ганни та Марини спостережено на всіх рівнях змалювання образів головних героїнь повісті: на портретному, на рівні розкриття характеру, вдачі, поведінки тощо.

Поетика контрасту, акцентовано у статті, превалює у творенні образів священників (повісті «Причеп», «Старосвітські батюшки і матушки»). У статті проаналізовано збіги на тематичному рівні між повістями Нечуя-Левицького: ідеться про другорядні теми.

Ключові слова: повість, зіставний аспект, автобіографізм, поетика контрасту, другорядні теми.

Постановка проблеми. Нині важливим завданням літературознавства є нові підходи до аналізу творів класичної літератури. «Перепрочитання» повістей Івана Нечуя-Левицького на часі, оскільки уможливить новий погляд на зразки середнього епосу відомого прозаїка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку Ігоря Михайлина, історіографія досліджень життєвого та творчого шляху І. Нечуя-Левицького, «вкрай бідна» [10, с. 136]. Літературознавець/журналістикознавець переконаний: після «появи 1924 року книжки С. Єфремова «Іван Нечуй-Левицький» на довгі роки настало затишшя. Справа зрушила з мертвої точки в 1956 році після виходу в світ чотири томного видання творів письменника з великою передмовою академіка

О. І. Білецького. Але й після цього в історіографії І. Нечуя-Левицького можна нарахувати всього дві книжечки в жанрі літературного портрета: М. У. Походзіла (1960, 1966) і Р. Г. Іванченка (1980), невеликі за обсягом і зосереджені переважно на головних творах письменника: «Кайдашева сім'я» і «Микола Джеря», які й становлять головне коло читання» [10, с. 136]. Звичайно, І. Михайлин правий, проте й «давні» розвідки не втратили своєї наукової цінності. Згадуємо монографію Ніни Крутікової «Творчість І. С. Нечуя-Левицького» (1961) [9], яка має підзаголовок «Статті та матеріали». Праця знаної авторки не «цілісна дослідницька книжка» (Ігор Михайлин), та ще й віддалена в часі, але цікава тим, що в ній оприлюднені нові архівні дані про письменника.

Одним із перших роль І. Нечуя-Левицького-повістяра акцентував Іван Франко: «Поміж новішими писателями українськими, котрі належали до тої школи (хто писав про селян) перше місце займає безперечно д. Нечуй (Левицький) як по красоті і плавності складу, так і по силі і живості картин, вірності рисунка та тій хватаючій за серце теплоті чуття...» [13, с. 63]. У цьому зв'язку Каменяр проаналізував повість «Микола Джеря», згадав також інші словесні полотна такого виду: «Причепа, «Дві московки», тощо, які, за його словами, «читала вся Мала Русь з великою вподобою».

І. Франко окреслив те, чим Нечуй-письменник найбільше прислужився українській літературі: «Іван Левицький <...> творив повісті, призначені зовсім не для мужика або не виключно для мужика, а для “всесословної” української нації, для українських інтелігентів, таких, яких бачив, може очима свого Духа в будущині, в яких народження вірив, вірячи в живучість і суцільність своєї нації» [14, с. 371].

Згодом історик літератури Сергій Єфремов у розлозі нарисі про класика української літератури підтвердив сказане Франком: «Квітка, Куліш, Марко Вовчок – і Левицький. Він безпосередньо йде за тими трьома кращими нашими повістярами і знаменує собою дальший ступінь в обробці нашої повісті. Як рівняти його до попередників, він розсунув рямці розповідної форми в українському письменстві новими темами й свіжою їх обробкою, він дав низку яскравих типів з добре відомого йому життя народу» [4, с. 466].

Це твердження оновив на початку ХХІ століття Юрій Ковалів, зазначивши, що найпомітнішою постаттю з-поміж прозаїків другої половини поза минулого віку був І. Нечуй-Левицький, «у повістях якого йшлося про поневіряння споневаженої людини» [6, с. 12].

Узагальнили думки попередніх науковців автори найновішої «Історії української літератури»: вони вважають, що проза 80–90-х років ХІХ ст. прикметна тим, що з-поміж різноманітності жанрів важливу роль відіграє повість – «із доволі глибоким філософським підтекстом, аналізом економічних, соціально-політичних, міжсоціальних та міжособистісних умов існування людини, із зануренням у її психіку, з новим, незваним доти типажем, представленим надзвичайно різноманітно» [5, с. 277].

Синтетичне дослідження повістей І. Нечуя-Левицького відсутнє і дотепер; маємо лише публікації, де проаналізовано окремі зразки цього літературного виду. Найчастіше – то статті різних років або дисертації, у яких представлено той чи той аспект середньої прози митця.

Постановка завдання. Мета статті – літературознавчо інтерпретувати за допомогою сучасного наукового інструментарію повісті І. Нечуя-

Левицького в зіставному аспекті, акцентувавши між ними збіги на різних рівнях.

Виклад основного матеріалу. Повість домінує у спадщині І. Нечуя-Левицького й кількісно, оскільки з-поміж понад 50 написаних ним творів цей літературний вид відсотково найчисленніший: «Дві московки» (1868), «Причепа» (1869), «Микола Джеря» (1878), «Кайдашева сім'я» (1879), «Бурлачка» (1880), «Старосвітські батюшки і матушки» (1884), «Пропаші» (1888), «Поміж порогами» (1893), «Не той став» (1896).

Іван Семенович в автобіографії зазначав: «Писати повісті я почав ще як був на службі в Полтаві. “Основа” та “Кобзар” Шевченків навели мене на думку, що мені писати треба по-українській» [29, т. 10, с. 18]. Інше свідчення Левицького про повісті знаходимо в його листі від 13 жовтня 1879 року: «Перші мої повісті: “Дві московки”, “Рибалка Панас Круть” і “Причепа” печатались в львівському журналі “Правда” “починаючи з 1868 року. Потім я видав їх в Львові осібною книжкою під заголовком “Повісті Івана Нечуя”, часть I (1872 г.)» [11, т. 10, с. 275].

Між повістями Івана Нечуя-Левицького спостерегли низку збігів, що важливо у зв'язку з метою нашої статті. Виокремлюємо передовсім такі подібності: автобіографічно-реальна основа майже всіх творів, контрастність персонажів, перегук другорядних тем.

Основою Нечуєвих повістей, переконані ми, стали події, факти, явища життя родини та самого автора, а також суспільно-громадські реалії України першої половини ХІХ століття – саме те, що дає підстави для твердження про відносний автобіографізм багатьох творів. Ми не звертаємося до біографії письменника загалом, а виокремлюємо лише ті її моменти, які відбиті в хронотопічних, фавульних, й образних структурах його прози.

Топос повістей безпосередньо пов'язаний із «географією» самого письменника. В автобіографічних матеріалах Івана Левицького натрапляємо на назви сіл, містечок, рік та ін., які знаходимо і в художніх словесних полотнах: Стеблів (до рідного містечка Іван Семенович навідувався до 1905 року; більше не приїздив, бо всі родичі відійшли за межу), «недалеко од Дніпра», Рось, Корсун, Семигори, Богуслав, Чигиринський повіт. Наприклад: «Восени мене одвезли в Семигори, і я вчився там зиму й літо <...>» [11, т. 10, с. 9]. У «Двох московках» події відбуваються в селі Момоти, у творі «Микола Джеря» – переважно в селі Вербівка; у «Кайдашеві сім'ї» – Семигорах, Біївцях, у «Старосвітських батюшках та матушках» – у Вільшаниці, «недалеко од Росі», Хохітві («Хохітва була невелике село коло самого Богуслава, розкидане по правому високому березі Росі») Автор дуже часто згадує рідний йому Богуслав. Найбільш «богуславським» твором можна

вважати «Старосвітські батюшки та матушки», де мальовничі красиви Надросся подані в усьому багатстві барв і відтінків. «На південь за пологами левадами та сіножатями, за купами вільхи та верболозу, проти синього неба ясно вирізувалась ламана смуга горяного берега Росі. По горах та западинах мріли ліси, поміж, лісами ніби потонули то там, то там села, блищали хрести на білих банях церков, мріли на пригарках білі хати. Високий берег, оповитий прозорим туманом, мрів в далечині, неначе поетичний міраж в прозорому синьому небі» [11, т. 4, с. 38–39]. Топос повісті-хроніки – це переважно місця, які Іван Семенович свого часу не раз сходив пішки.

Автобіографічною є так само «географія» повісті «Микола Джеря»: «художня» Вербівка – це село Трушки на Білоцерківщині, де автор часто літував у сестри. Вербівка (Трушки) розкинулася на березі Раствавиці, притоки Росі (усе улюблені річки Івана Семеновича, широко описані в багатьох творах), за 17 кілометрів від Білої Церкви.

Підсумовуємо автобіографічний, «місценароджений» топос творів Нечуя-Левицького словами 1) його землячки Тамари Яковенко, яка зазначає, що до полотен «митця, у яких виразно прослідковується образ рідного краю, відносимо <...> “Дві московки”, <...> “Кайдашева сім’я”, “Бурлачка”, “Микола Джеря”, “Старосвітські батюшки та матушки”» [15, с. 194]; 2) висновком, запропонованим сучасними біографами прозаїка: «Рідному Стеблеву <...> Іван Семенович присвятить багато натхненних теплих слів на сторінках своїх повістей та оповідань, нарисів і статей, в автобіографічних матеріалах та спогадах» [7, с. 38]; 3) дещо пафосною оцінкою, поданою авторами статті про митця-прозаїка в підручнику для студентів ЗВО: «Описуючи згодом у своїх творах місця, де замолоду жив, побував (Стеблів, Корсунь, Богуслав, Канів, Біла Церква, Трушки, Хохітва, Біївці, Семигори та ін.), письменник закохано й патріотично визначав “Чудовий, пишний край”»; 4) твердженнями Тетяни Гаврилової про те, що «більшість ужитих автором географічних назв є реалонімами», тобто назвами реальних географічних одиниць [3, с. 500].

Звичайно, у повістях нашого автора можна спостерегти вихід за межі топосу рідної Звенигородщини/Київщини: він пише про різні куточки України, «мандрує» до Бессарабії, Польщі. І все ж такий «географічний» аспект прози Івана Семеновича – теж автобіографічний, адже він учився у Каліші (1866–1873, сучасна Польща), Кишиневі (1873–1885). Його Микола Джеря через Канівщину, Херсонщину доходить до Бессарабії, бачить зовсім інші поселення, гори, круті балки, виноградники.

Цікаво, що в кількох творах автор Нечуя-Левицький згадує/розмірковує про Тараса Шев-

ченка, його батьківщину, поезію. Це теж автобіографічний аспект, адже батько митця мав велику бібліотеку, де, окрім багатьох українознавчих та україноцентричних книжок, був й альманах «Ластівка», у якому видавець Євген Гребінка помістив Шевченкову «Причинну». Цю ранню баладу великого Поета малий Іван «затямив од слова до слова» (Сергій Єфремов). Т. Шевченко – земляк Левицьких, тож майбутній прозаїк знав чимало місцевих традицій, розповідей, загадок, легенд про Кобзаря. У автобіографії Іван Семенович дещо з цього занотував: «Ще як я був малим хлопцем, я чув про Шевченка; тоді в нас по селах скрізь говорили про його, бо Керелівка, де родився Шевченко, всього за двадцять верстов од Стеблева. Я чув, як він пробував у Корсуні у свого родича Варфоломея Шевченка, за вісім верстов од Стеблева. Слава його тоді ходила скрізь по селах» [11, т. 10, с. 17]. У листі до О. Кониського від 1 травня 1876 р. митець писав: «В Кирилівці у однієї польки на економії вчилася моя сестра. Я часто їздив у Кирилівку до сестри і знав, що там родився Шевченко» [11, т. 10, с. 267].

У повісті «Бурлачка» власні знання та враження автор оповів художньо: «Звенигородський повіт – пишний куточок України, край садів, батьківщина Шевченка! Пишна Шевченкова пісня вилинула з розкішного краю, убраного в розкішні сади... З таких пишних садів вилинув, як соловей з гаю, Шевченків геній, і його пісня така ж поетична, така пахуча, як ті сади весняною добою»; «Про Тараса Шевченка тоді ходила чутка скрізь по сусідніх селах та містечках кругом його рідного села Керелівка» «Село Керелівка, де бідував Тарас Шевченко <...>». Головний персонаж повісті «Не той став» Роман придбав Шевченкову «Катерину». «Вже він прочитав її тричі, але й тепер четвертий раз він читав її неначе вперше. І ніколи ще Катерина не припадала йому так до вподоби. Кохання молодої Катерини розбуджувало в йому думи, нагадувало йому про Соломію і дуже тривожило серце» [11, т. 6, с. 73].

Уважно простудіювавши твори І. Нечуя-Левицького, й автобіографічні, і художні, дійшли висновку: 1) автор багато уваги приділив образам священників; 2) батько прозаїка – сільський піп почасти став прототипом персонажів його повістей. «Життєпис Івана Левицького (Нечуя), написана ним самим» [11, т. 10, с. 6–18] рясніє спогадами про тата-духівника Семена, які перегукуються з окремими сторінками повістей сина Івана Нечуя. Підтвердимо прикладами: у «Життєписі...» читаємо: «Батько мій любив рідний край, все було нам говорити, що на Україну дуже насіли польські пани та жиди, що московщина заїдає наш язик і національність, все розказував нам українську історію <...>» [11, т. 10, с. 7], а у творі «Причеп» в уста свого персонажа митець уклав поді-

бні думки: «І справді, чудна та Польща, – промовив о. Мойсей, – сама лежить зв’язана, скручена, ледве дише, а ще таки простягає руки, щоб щось наше загарбати собі» [11, т. 1, с. 59]; 3) автобіографічними є й окремі деталі/аспекти творів. Наприклад, слова матінки Марії Василівни з «Причепи»: «Наш рід споконвіку увесь духовний» [11, т. 1, с. 17]; інформація про те, що всі «сини небіжчика отця Петра» також належали до духовенства: «два священники, один дякон і один дяк» [11, т. 4, с. 39] («Старосвітські батюшки та матушки»).

Отже, автобіографічна основа повістей І. Нечуя-Левицького означена топосом, згадками-роздумами про земляка – великого поета Тараса Шевченка; найголовніше – національно-народний світогляд автора, виформований під впливом 1) батька, 2) спостереженням за життям краян, особливо селян та священників, 3) рідної природи Надросся.

Говоримо про паралельну контрастність героїв/героїнь повістей. У найранішому творі «Дві московки» саме на контрастності 1) побудовано весь сюжет; 2) художньо доведено домінуючий вплив на долю людини соціальних обставин, соціуму загалом. Поетику контрасту як найвиразнішого засобу творення образів Ганни (Ганна Василівна Тихоненко) та Марини (ні прізвища, ні по батькові в повісті не названо) («Дві московки», т. 1) спостерігаємо на всіх рівнях змалювання образів головних героїнь повісті:

1) на портретному:

ГАННА	МАРИНА
була невеличка з себе, з невеличким лицем, але повновида й кругловида. Підборідочок у неї був невеличкий, кругленький, як волоський горішок. Темно-русі брови лежали низько, над самими очима. Сині невеличкі очі світилися тихо-тихо, як підіймала вона віка. Гарна була Ганна, як було оце сяде, та задумается, та спустить свої довгі, густі вії на повні щоки.	була чорнява, аж трохи смуглява: її дражнили циганкою, як була вона малою. Товсті чорні коси тричі обплітали її голову. Лице в неї було довгеньке, внизу гостре і видавалось вперед, а надто той тоненький ніс та повні, не дуже тонкі губи, що червоніли, як добре червоне намисто. На височенькому рівному чолі, високо над ясними чорними блискучими очима вигнулись, як дві веселки, дві тонкі чорні, аж неначе сині, брови. Як терночок, чорні швидкі очі плавали по білих, неначе підсинених білках. А на смуглявих щоках грав рум’янець, немоя весняна рожа, а червоні губи цвіли червоним цвітом півонії...
При місяці світилося її біле лице, як біла квітка	Марина навіть при місяці цвіла, як півонія

На виду стала Ганна повніша, з себе показніша: ще краща була вона молодлицею, ніж дівкою	Вечері прийде, було, її москаль з роботи, радий та веселий, а Марині при йому світ немилый! Засумує, задумается і ходить по хаті, мов нежива
«Зглянься на себе, – промовила Марина... – Лице твоє змарніло, очі позападали, бліда ти як смерть. Де ж поділася твоя краса? Тінь твоя тільки сидить тут на дніщі!...» Небагато й років минуло, а Ганна вже й постарілась, бо в розкоші цвіте чоловік, як квітка, а в нужді в’яне та сохне.	Глянула Марина на себе в дзеркало... В дзеркалі чорніли блискучі очі, чорні брови, а голова цвіла квітками. Перша маківка на горі не була така гарна, як Марина в квітках та стрічках. Повернулась Марина боком, майнула чорна коса з стрічками й розсипалась по плечах і по грудях.

2) на рівні розкриття характеру, вдачі, поведінки:

ГАННА	МАРИНА
все спускала очі вниз, все неначе щось думала. була тиха та смутна. Сяде, було, між дівчатами, спустить очі та й задумается. Стара Хомиха: «Гарна та привітна дівчина! І добридень мені оддала, і намітку на мені поправила, і розговорилася зо мною любо, і дивилася мені в вічі привітно. Господи, яка гарна та моторна дівчина».	була смілива й проворна. Без неї не обходилась на селі ніяка гулянка. Ще змалку вона виводила танець на веснянках... Настане літо, заведеться вулиця Марина перша, було, подає голос, перша заспіває пісню, та голосно-голосно, на все село, збере, було, зараз кругом себе дівчат, а надто хлопців. Проворна була Марина. Не її, а вона хлопців, було, зачіпає. Тим-то й боялись її сватати, тим-то недобра чутка про неї пішла поміж говорухами, цокотухами.
[вийшла заміж за лютого, за взаємним коханням]	[вийшла заміж «на злість»]: «Піду заміж, хто трапиться! На злість моїм лихим ворогам, на злість ткачеві піду заміж!» «Піду заміж на злість ворогам і парубкам! Піду за того, хто перший трапиться. Доки ж з мене будуть глузувати лихі люди! Хіба ж я не дівка, та ще й не хороша?..»
[щаслива у шлюбі]: То не зозуля прилинула в Хомишин садочок, то Ганна перескочила через перелаз в свій огорог. Перейшла вона город і садок, вся убрана, й швидка, й весела, неначе хто переніс через оселю пучок червоної калини.	[нешаслива у шлюбі]: Жила Марина з чоловіком місяць, жила й другий, і вбачає вона, що пішла заміж не на злість своїм ворогам... а на своє безталання! Як накрила голову очіпком, тоді побачила, що й справді важко нелюба любити!

– Марино! навіжена молодице! – пручалася Ганна. – Сьогодні свята п'ятниця! Геть собі з танцями: не до танців теперички мені!	А Марина б'є тропака, та ще й приспівує:
– Нащо мені краса тая, коли нема мого Василя. Задля кого ж цвістиме вона? – Я тоді тільки щаслива, як піду до церкви та помолюся богу за свого Василя...	– А я й богові молюся, і на хлопців дивлюся! Мені шкода моєї молоді краси, моєї коси. ... Нехай люблять мене хлопці... Я молода, хочу всмак нажитись в світі, хочу бути щаслива і весела.
[до кінця свого життя мешкала в рідному селі]: Зосталася Ганна в хаті, не пішла в старці.	[пішла на заробітки до Києва]: «Піду, – каже Марина, – втечу од лиха! Не з біса й я хитра! Не дамся я тому лиху...»
Несуть Ганну в домовині з старих дощок, у чужій сорочці, що принесли добрі сусіди, в хустці, що вийняла Марина з своєї скрині. За домовиною Марина плаче та побивається йдучи, мов рідну матір ховає.	Скинули Марину на візок, і ніхто не знає, де її могила; ні одна сльоза не покропила її. Пройшла чутка в Момоти, що Марина вмерла. Перехрестились й прочитали за покій душі «Отченаш» навіть вороги Маринині. «Не втекла, – кажуть, – таки од свого лиха, і не загуляла, й не заспівала, й не затанцювала його навіть в Києві».

Ніна Крутікова, твердить, що саме контрастний показ головних героїнь визначив провідний жанровий дискурс твору – соціально-побутовий: «Центральні постаті твору молодого письменника – Ганна і Марина – це контрастні індивідуальності, натури різного темпераменту, різного підходу до життя. Та обох їх спіткає важка доля: розлука з коханим, злидні, смерть [курсив наш]. Ні тиха, внутрішня стійкість задумливої Ганни, ні буйний протест палкої Марини не можуть подолати тяжкого лиха – миколаївської солдатчини та селянського безземелля. Саме соціальні причини зумовлюють їх трагічну загибель» [9, с. 2].

Оригінально представлена контрастність у повісті «Не той став»: автор передає портретну різницю між Соломією та Романом, акцентує відмінність характерів подружжя. Зовнішньо чоловік «високий <...> білявий з ясними очима», дружина – чорнява «та проворна». Роман, за словами автора, «тихий та слухняний», «неговорючий і дуже несміливий: ніколи він не зачіпав ні однієї дівчини ні словами, ні жартами»; а Соломія – «була така проворна та смілива, що нікого не минала своїм язиком», «така весела та співуча, як і попереду, все жартувала та пустувала, але й до діла бралася».

Роман різко переінакшується після одруження. Хоча письменник ще раніше «готував» читача до таких змін: у дитинстві вчився в школі, усе ходив і ходить до церкви, співає й читає на криласі, не їсть скоромного в піст, «тихий, як голуб». Згодом пієтет перед церквою в Романа зростає: вивчив церковний устав, як дяк. «Ніколи він не пропускав ні одної служби божої, ні утрени. <...> запустив собі бороду й довге волосся на голові, ще й проділив на голові проділь, неначе монастирський послушник. <...> На щоках з обох боків поросли бурці <...>. Роман спостився, змарнів, зблід, спав з тіла. Очі стали здорові і витрішкуваті; рум'яні уста пожовкли» [11, т. 6, с. 77].

Чоловік у неділю або в свята по обіді йшов у невеличку кімнату, сідав коло стола, розгортав яку-небудь церковну книгу та читав її голосно кілька годин поспіль. Роман, розсердившись на дружину, міг не говорити три дні, а то й тиждень. Соломія, пише автор, «весела й говорюча, хоч було й розсердиться чого на Романа, але через одну-другу хвилину не втерпить, щоб не заговорити. В неї гнів був гнівом, а розмова була розмовою сама по собі, і одно не перебаранчало другому» [11, т. 6, с. 79]. Закінчується твір трагічно: гине кохання, помирає Соломія.

Поетика контрасту превалює в розкритті образів священників Хведора й Мойсея (повість «Причеп»). Веселому, говіркому та огрядному отцеві Хведорові Чепурновському за своїми зовнішніми й внутрішніми якостями протиставлений сумний та маломовний отець Мойсей. Ось окремі характеристики персонажів «Причепи»: «О. Мойсей був високий, сухорлявий. <...> На сухому, пожовклому, довгому виду щоки глибоко позападали і помурхли <...>. Тоді як о. Хведор жартував, сміявся навіть з рідного батька, з своєї жінки, його приятель все було сумує та жаліється на слуг, на жінку, на парафіян, на господарство» [11, т. 1, с. 127]. Протилежність цих сільських батюшок автор відтворює навіть на рівні нюансу «О. Мойсей притуливсь, ніби зщулившись, в однім кутку канапи, а о. Хведор розлігся в другому, закинувши голову на спинку канапи» [11, т. 1, с. 127].

У творі «Старосвітські батюшки і матушки», як і в повісті «Причеп» та ін., засобом творення характерів є поетика контрасту: Моссаковський –представник справді «старосвітського» сільського попівства, Балабуха – репрезентант освіченого духовенства. Це, на думку Анни Амбіцької, своєрідні «альтернативні пари, що живуть у межовий період бездержавності та антиморалі» [1]. Так само протилежно окреслені

й паніматки: Онися Моссаковська – прагматична, перейнята постійними господарськими справами, Олеся Балабуха – романтична, безтурботна, дещо екзальтована.

Таким чином, контрастність, передовсім на прикладі персонажів – один із найбільш зримих збігів між багатьма повістями І. Нечуя-Левицького.

Ми розуміємо, що кожний твір (чи майже кожний), окрім головної теми, має низку другорядних, що сукупно становить його тематику. Між повістями Нечуя-Левицького спостерегли збіги на тематичному рівні.

У повісті «Бурлачка» «провідною є тема долі жінки-покритки» [5, с. 311]. Окрім неї, автор показує пролетаризацію села та відхід її умови життя вчорашніх хліборобів на містечкових підприємствах. Головна героїня «Бурлачки» – Василина Паляник вимушено потрапляє на суконну фабрику «на другім кінці Стеблева, над Россю» [11, т. 3]. Ми звернули увагу, що в найранішій повісті «Дві московки» автор, хай і кількома реченнями, згадує про осінньо-зимові підробітки подружжя Василя та Ганни в сахарні, яка була недалеко од села: «Цілий день було вони працюють в сахарні, а після вечірньої зміни йдуть додому» [11, т. 1, с. 41].

У повісті «Микола Джеря» така тема (процес розорення селянства, формування робітництва) – домінуюча. Її уособленням стає головний персонаж твору. Пригадаймо: кріпаки, утікаючи від свавілля пана Бжозовського, йдуть на сахарні (цукровий завод, цукроварня): «Вербівці стали на роботу в сахарні. Ця робота була для їх легша од роботи на полі, але зате нудніша. На полі, на чистому повітрі було якось веселіше й охотніше робить, ніж коло машини, між стінами, на помості, слизькому й липкому од розлитого смердючого малясу» [11, т. 3].

Роль додаткової теми виконує зображення долі дружини кріпака-втікача. Автор художньо доводить, що Нимидора – вродлива, роботяща, чесна; через усе життя проносить кохання до свого чоловіка Миколи. Від самого народження майбутня дружина Джері зазнавала несправедливості та утисків: «<...> дівчину звали Нимидорою. Піп був сердитий на її неслухняного батька й надавав його дітям таких іменнів, що всі люди на селі ніяк не могли убити їх собі в голову, а баба-повитуха ніколи не могла донести в своїй голові того ймення додому і губила його на поповому порозі. Тій дівчині піп дав ймення Минодора, а люди на селі звали її Нимидорою» [11, т. 3]. Тож, її ім'я – своєрідна форма приниження людини навіть церковниками.

Саме в образі Нимидори прозаїк утілює драму жінки: сирота Нимидора вийшла заміж за коханого, відчула себе щасливою, захищеною, господинею, але через тяжкі соціальні обставини втратила своє щастя. Нечуй-Левицький уміло передає розпач Джериної дружини: спочатку жінка «тужила й голосила голосно, як тужать по мертвому, і аж побивалась на лаві» [11, т. 3, с. 463], а далі «тільки голосила без сліз: в неї сліз не стало» [11, т. 3, с. 465], «голова ніби горіла вогнем» [11, т. 3, с. 467]. Нимидора, не дочекалася чоловіка; вона «вмерла безталанною, як і родилась безталанною».

Трагедію жінки Нечуй-Левицький показує і в повісті «Не той став». Головна героїня Соломія поступово втрачає своє щастя. Вона бачить, що чоловік Роман розлюбив її, проміняв світлі почуття на дивакувате захоплення. «Він сам гасить моє серце. А як мені хочеться любити! Як мені жаль мого гарячого кохання!» [11, т. 6] – вигукує героїня Нечуєвого твору.

До другорядних тем зараховуємо і показ дівчої/жіночої краси. Така підтема розкрита передовсім у повісті «Бурлачка», де «краса наділена природністю і набуває характеру естетичного ідеалу в письменника. Врода стає фокусом цінності героїні, на ній замикаються погляди всіх людей, які так чи так зустрічаються з Василиною. Привабливість героїні в повісті стає рефреном: її портрет автор описує на початку твору, вона візуалізується через погляди селян у Журавці, бурлаків у Стеблеві, пана Ястшембського та його друзів-панів, Марії, Михалчевського і його матері.

Таким чином, через погляди інших І. Нечуй-Левицький конструє зримий образ Василини. Це є підставою, щоб трактувати красу об'єктивно, як таку, що набуває предметного виміру, адже Василина всім персонажам, незалежно від віку і соціального стану видається вродливою.

Про красу як естетичну категорію можемо говорити і на прикладі Мелашки із «Кайдашевої сім'ї». Дівчина була «невелика на зріст, але рівна, як струна, гнучка, як тополя, гарна, як червона калина, довгообразна, повновида, з тонким носиком. Щоки, червоніли, як червонобокі яблучка, губи були повні та червоні, як калина. На чистому лобі були ніби намальовані веселі тонкі чорні брови, густі-прегусті, як шовк» [11, т. 3]. Своєю вродою вона приваблює парубка – молодшого Кайдашенка, викликає в його душі та серці світлі почуття, надії, прагнення.

Ми зазначали: у повісті «Бурлачка» автор уперше в українському письменстві розкрив тему

пролетаризації селянства передовсім на прикладі жінок (окрім головної героїні, значне місце у творі відведено образів Марії Янівні). Новим у цьому словесному полотні стало звернення до теми «класичного» робітництва. Така змістова сторінка «Бурлачки» представлена через образ Івана Михальчевського. Саме він рятує Василю від бруду, терпляче допомагає знову повірити в любов, у справжні почуття. Це працьовитий юнак-столяр, тверезий і письменний, який любив читати, прочитав Шевченкового «Кобзаря», зумів побачити у п'яній бурлачці скривджену людину, повернути їй загублену честь та втрачену гідність.

Багатогранність тематики повісті про Кайдашів беззаперечна. У «Кайдашевій сім'ї» центральною темою вважаємо розкриття життя/побуту і психології селянства в пореформену добу. Справді, події твору відбуваються в час, коли в правовому вияві селяни стали вільними: їх не гонять на панщину; одружуються Кайдашенки, не питаючи згоди поміщика, як, скажімо, це мусить робити персонаж іншого Нечуєвого твору тощо. Хоча новий час уніс зміни в традиційно-звичаєве буття родини, тому, за словами автора, він також відтворив «темні плями народного життя», головна з яких, плям, – хатня війна. Про це аналітично сказала літературознавка Ніна Крутікова: «Селянське малоземелля, вічні нестатки, духовна темрява породжують в родині Кайдашів взаємну заздрість, плітки, ворожнечу» [8, с. 21]. Кайдаші перетворюються на сім'ю-ворожнечу, сім'ю-вулкан. Таким чином, домінуюча тема у творі Левицького «обростає» підтемами, що розширює її змістовий спектр.

Якщо в «Миколі Джері» і головна, і другорядні теми сконцентровані навколо одного персонажа, то в «Кайдашевій сім'ї» – докруг цілої родини. І старше покоління – Омелько та Маруся Кайдаші, і молодше – Карпо – Мотря, Лаврін – Мелашка уражені приватновласницькою «хворобою», родинні сварки поступово знищують усе людяне, що в них було.

Володимир Радзикович, літературознавець-емігрант, в обсяжній праці «Письменство» констатував: «Життя українських міщанських та давніх священничих родин і той розклад, що його вносять у спокійний побут тих родин чужі вдачею, темпераментом й уподобаннями відмінні елементи, послужили Левицькому темою повісті “Причепа”» [12]. Як бачимо, дослідник говорить про тему денационалізації українства у творі І. Нечуя-Левицького. Чи не вперше такий тематичний пласт, за нашим спостереженням, прозаїк Левиць-

кий підняв у повісті «Дві московки», показавши «винародовлення» українця – Ганниного сина Івася. Хлопця як солдатську дитину відправляють до школи кантоністів, а вже через рік «син засоромився своєї матері-мужички» [11, т. 1], коли та прийшла його провідати. Згодом забув (чи зрікся?) рідної мови, став говорити «по-московській». Івась – це результат колоніального гніту та антиукраїнського виховання в навчальних закладах. Мати Ганна помічає, що син після школи кантоністів «...став не такий, який був колись. То не був її дорогий Івась!» [11, т. 1, с. 69].

Отже, автор мовить про моральне каліцтво дітей у школах, які стали знаряддям русифікаторства. Схожу ситуацію денационалізації Нечуя-Левицький відтворив у повісті «Причепа»: «Якимко, колись коханий син свого батька, своєї матері, втіха своєї родини, цурався свого роду, свого плем'я, тікав од матері, соромився мови свого народу, не любив батька. От до чого допривадила його наука без народності!» [11, т. 1].

Про відсутність національного виховання й освіти, позірність культурного статусу, неусвідомлені внутрішні комплекси у багатьох сприяють виникненню безпідставних фанатерій ідеться і в повісті «Без пуття», яка, до речі, дещо осібно «стоїть» у набутку І. Нечуя-Левицького. Вона опублікована 1900 р. в журналі «Літературно-науковий вістник» із підзаголовком «Оповідання по-декадентському».

До тем, які в тому чи тому творі І. Нечуя-Левицького виконували роль другорядних, зараховуємо солдатчину. Зокрема, у дебютній «полтавській» (написана в роки праці в Полтаві) повісті «Дві московки» на тлі головної теми автор розкриває драматичні події солдатчини, яку порушували його попередники – Г. Квітка-Основ'яненко, Т. Шевченко, Марко Вовчок та інші. Василь, старої Варки Хомихи син, п'ять років пробув у москалях. Прийшовши у свої рідні Момоти, оповідає матері про лиху солдатську службу: «Було, мамо, всього, а більш того, що було недобре. Сумно та чудно було мені, як везли мене до прийому, як голили лоб... Оддали нас в науку дядькові – старому москалеві. Що за страшний був той дядько! Оце, було, поставить нас у ряд. Стоїмо неначе й так, як він, було, каже. Ні та й ні! Піде, було, поза спинами та й давай тебе місити кулаками по спині! Зайде спереду – не так лице держиш! Трісь тебе по щоці, аж голова перекрутиться! А він, червоний та злющий, кричить: “Не поворачивай рожи! прямо держи!” Та по другій щоці. Б'є по щоці, а ти держи голову, неначе він тебе гостинцями годує.

Утомишся, було, перемучишся, прийдеши у казарми, а там дадуть тобі кулешу, як води, а в воді – крупа крупу доганяє...» [11, т. 1].

Контрастом до москальської служби подано радість від перебування у рідному краї, зустрічі зі своїми людьми. Навіть хати, сади – «все було йому неначе рідне, все осміхалось до його, говорило до його» [11, т. 1]. Протягом двох років життя вдома «білетний солдат» Василь й одружився, і сина Івася мав, і господарство материне доглянув: поставив нові тесові ворота, довкруг двору високу, «хазяйську» огорожу, новісіньку білесеньку хатку збудував, повітку та комору. Василь змінився: на ньому зовсім сліду московського не лишилося. У розмові про господарство чоловік зізнається дружині Ганні, що мріє про власну землю та волів. Однак їхню розмову перервав осавула, сповістивши, що Василь завтра має податися в Київ у похід. Ганна провела чоловіка, після цього в її життя ввійшло безталання та бідність.

Солдатчина – не лише соціальне лихо, що призводить до економічного краху селянської родини, а й ефективний чинник деморалізації і денаціоналізації народу – такий висновок «напрошується» після прочитання повісті. Василь Хоменко пропав безвісти, забраний у москалі. Ганна – його дружина – страждає, у неї відбирають єдиного сина Івася і віддають до військової школи, де він забуває свою мову, зневажає рідну матір.

Страх солдатчини штовхає героя повісті «Микола Джеря» на втечу. Пан Бжозовський як покарання хоче віддати Миколу в рекрути. Чоловік покинув дружину, матір, дочку й помандрував. Працював спершу на сахарнях, потім дійшов до Чорного моря і там став рибалкою. Тож, як акцентує Нечуй-Левицький, бути відданим у солдати для селянина – найстрашніше лихо; краще повіритися по світах, ніж потрапити до царського війська.

Висновки. Іван Семенович Нечуй-Левицький – письменник другої половини XIX – початку XX століття залишив чималу мистецьку спадщину, у якій домінує повість. У зразках середньої прози автор охоплює життя майже всіх шарків суспільства, таким чином розширюючи тематичні межі національного епосу. Детальне вивчення долі І. Нечуя-Левицького та його творчості дає підстави стверджувати: більшість творів митця мають автобіографічне начало. Тож, важлива риса повістей І. Нечуя-Левицького – органічне переплетення автобіографічних епізодів з вигадкою, епізодів, реально взятих із життя, з абсолютною творчою фантазією, етнографічні деталі та історична достовірність поєднуються з белетристикою. Доходимо висновку, що тяжіння до автобіографізму як засобу художнього самоозначення помітне в багатьох творах, найповніше – у повістях. Художня інтерпретація І. Нечуєм-Левицьким духовенства зумовлена особистим досвідом письменника, його спостереженнями і висновками, базована на реалістичних принципах зображення. До повістей митця, у яких виразно відчутний образ рідного краю, зараховуємо такі: «Дві московки», «Кайдашева сім'я», «Бурлачка», «Микола Джеря», «Старосвітські батюшки та матушки».

Майже в усіх повістях прозаїка-класика характеротворчим засобом є поетика контрасту: Ганна – Марина («Дві московки»), Хведір – Мойсей («Причеп»), Соломія – Роман («Не той став»), Моссаковський – Балбуха, Онися – Олеса («Старосвітські батюшки та матушки») тощо. Зокрема, Моссаковський – типовий представник простого сільського попівства, Балабуха – представник освіченого духовенства; Онися Моссаковська – прагматична, перейнята господарськими клопотами, Олеса Балабуха – романтична й безтурботна.

Список літератури:

1. Амбіцька А. С. Повісті й романи І. С. Нечуя-Левицького: архетипний аналіз : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Кіровоград, 2011. 18 с.
2. Власенко В. О. Художня майстерність І. С. Нечуя-Левицького / ред. О. М. Хмелівська ; обкл. худож. М. Ф. Остапко. Київ : Рад. шк., 1969. 182 с.
3. Гаврилова Т. Топонімія творів І. Нечуя-Левицького. Іван Нечуй-Левицький: постать та творчість. Черкаси, 2008. С. 499-504.
4. Єфремов С. Іван Левицький-Нечуй. Єфремов С. Вибране : Ст. Наук. розвідки. Моногр. / Упоряд. передм. та прим. Е. Соловей. Київ, 2002. С. 396-494.
5. Історія української літератури : у 12 т. / Національна академія наук України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 7, кн. 1 : література 80–90-х років XIX ст. / наук. ред. Лариса Мороз / загальна редакція видання В. Дончика. Київ : Наукова думка, 2020. 532 с.
6. Ковалів Ю. Українська література в історичному інтер'єрі. *Українська мова та література*. 2003. Ч. 45(349). С. 3-18.

7. Коляда І., Ткаченко В., Терещенко О. «Вічний бурлака нашої літератури». Іван Нечуй-Левицький. Життєпис. Національно-культурний вимір : монографія : до 180-річчя з дня народж. та до 100-річчя відходу у Вічність / голов. ред. А. А. Клімов. Харків : Ранок, 2019. 448 с.
8. Крутікова Н. Іван Нечуй-Левицький. Нечуй-Левицький І. Твори: в 2 т. Київ, 1985. Т. 1. С. 5-30.
9. Крутікова Н. Творчість І. С. Нечуя-Левицького (статті та матеріали). Київ : Вид. АН УРСР, 1961. 248 с.
10. Михайлин І. Публіцистика пізнього І. Нечуя-Левицького в журналі «Дніпрові хвилі». Журналістика. Філологія. Медіаосвіта : зб. наук. праць. Полтава, 2014. С. 136-141.
11. Нечуй-Левицький І. С. Зібрання творів: у 10-и томах. Київ : Наукова думка, 1968. Тт. 1-10.
12. Радзикович В. Письменство. Історія української культури / І. Крипякевич, В. Радзикович, М. Голубець [та ін.]; під заг. ред. І. Крипякевича. Львів : Вид. Івана Тиктора, 1937. [8], 718 с. : іл. (Історична бібліотека).
13. Франко І. Література, її завдання і найважливіші ціхи. Франко І. Збір. творів: у 50 т. Київ, 1980. Т. 26. С. 5-16.
14. Франко І. Ювілей Левицького (Нечуя). Франко І. Збір. творів: у 50 т. Київ, 1982. Т. 35. С. 370-376.
15. Яковенко Т. Вивчення сторінок життя і творчості І. Нечуя-Левицького в краєзнавчому аспекті. Літературознавчі студії : збірник наукових праць. Київ, 2019. Випуск 57. С. 194-203.

Meleshko V. A. NOVELS BY IVAN NECHUI-LEVYTSKYI: THEMATIC AND FORMAL COINCIDENCES

The article is devoted to the analysis of Ivan Nechui-Levytskyi's novels in a comparative aspect, primarily through the prism of coincidences between works of this type. The researcher, having analyzed the studies related to the artistic heritage of Ivan Nechui-Levytskyi, has become convinced that the writer's middle prose has repeatedly been the subject of scientific works of various formats, but today there are no studies centered on a comparative approach to the novels of the writer. Indeed, the publications of the old days – studies by Ivan Franko, Serhii Yefremov, Nila Krutikova, critical statements of the recent period, especially by Yurii Kovaliv, literary critics of "The History of Ukrainian Literature: in 12 volumes", as the researcher in the article argues, do not raise the problem of coincidences / differences between Levytskyi's novels. It is this approach that has determined the relevance of the proposed study. The paper proves that the middle prose of the writer of the second half of the nineteenth century is the most quantitatively extensive: out of fifty samples of his literary heritage, ten are novels. In terms of artistic expression, they are also the most expressive.

The scholar comparatively traces the following similarities: the autobiographical and realistic basis of almost all the stories, the contrast in the portrayal of characters, and the echo of secondary themes. According to Vira Meleshko, the basis of Nechui-Levytskyi's examples of middle prose were events, facts, and phenomena of the life of the Levytskyi family and the author himself, as well as the social and public realities of Ukraine in the first half of the nineteenth century, which gives grounds for the statement about the relative autobiographical nature of many of his works.

Speaking about the parallel contrast of the heroes / heroines of the stories, the author refers primarily to the earliest work "Two Muscovites". She argues that Nechui-Levytskyi artistically proved the dominant influence of social circumstances and society as a whole on a person's fate. The poetry of contrast as the most expressive means of creating the images of Hanna and Maryna is observed at all levels of portrayal of the main characters of the story: at the portrait level, at the level of revealing character, disposition, behavior, etc.

The article emphasizes that the poetics of contrast prevails in the creation of images of priests (the "Nitpicker" and "Old World Fathers and Mothers" stories).

The article reveals the coincidences at the thematic level between Nechui-Levytskyi's novels: it deals with secondary themes.

Key words: novel, comparative aspect, autobiography, poetics of contrast, secondary themes.

Мусій В. Б.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ЕСЕЇ ВАСИЛЯ МАХНА З КНИГИ «КОТИЛАСЯ ТОРБА»: ДО ПИТАННЯ ПРО АВТОРСЬКІ РИТОРИЧНІ СТРАТЕГІЇ

Об'єкт статті – есе з книги Василя Махна «Котилася торба». Мета – проаналізувати «Сербський сюрреалізм» з погляду тих риторичних стратегій, які автор використав задля забезпечення акту комунікації зі своїми реципієнтами. Основну увагу приділено характеру осмислення автором факторів, які визначили нинішнє становище Сербії та стан умів, настроїв її населення. Вивчено структуру есе, основні теми та мотиви кожної з його частин. Звернено увагу на те, що есе починається з викладу автором своїх роздумів про політичний стан Сербії і закінчується тим, що він повертається до питання політичної історії країни наприкінці твору. Це дозволяє зробити висновок, що саме проблема політичного стану Сербії має ключове значення для Василя Махна в цьому есе. Автор статті також значну увагу приділив проблемі національної самоідентифікації Василя Махна. Він підтримав думку сучасних дослідників творчості цього письменника про те, що Василь Махно – автор нової генерації, людина світу, свого роду космополіт. У той же час у статті звертається увага на те, що ще важливішим питанням для автора есе було питання про національну своєрідність сербів, на тому, що робить обличчя цієї країни неповторним і, зрештою, впливає на її стан і долю сьогодні і в майбутньому. Серед риторичних стратегій, які використав Василь Махно в есе «Сербський сюрреалізм» – риторичні питання, ампліфікація, період. Есе близько філософському діалогу, в якому пропонується теза, її аргументація, іноді наводиться кілька можливих варіантів вирішення порушеної проблеми. Тому жанр визначено як формальне есе – тут на першому місці – осмислення зовнішнього стосовно автора явища, що вимагає від нього об'єктивності водночас передбачає наявність власної позиції, а також звернення до засобів впливу на свідомість читача.

Ключові слова: есе, есеїстика, збірка, риторичні стратегії, топос, авторська ідентифікація, рефлексія, В. Махно.

Постановка проблеми. У статті пропонується погляд на есе Василя Махна з боку тих риторичних засобів, за допомогою яких автор здійснює акт комунікації, доводячи свої думки і почуття до читача, тобто, шляхів авторської ідентифікації і впливу автора на реципієнта. Майже всі дослідники сучасної риторики виходять з вкрай широкого спектру напрямів її використання. Якуб З. Ліханський називає «чотирнадцять дослідницьких сфер», одна з яких – риторика у рамках літературознавства [4, с. 484]. Ми додамо – зв'язки між риторикою і есеїстикою. І ланцюжок таких сфер можна продовжувати і продовжувати. «Риторика, – підсумовує Я.З. Ліханський, – є серйозним знаряддям, за допомогою якого людина, послугуючись мовою, визначає – щоправда тільки мовно – своє місце у світі» [4, с. 485]. Ми у нашій статті спираємось на розуміння риторики, яке пропонує Ростислав Семків. Для дослідника це, перш за все, «вихід поза межі тексту і намагання апелювати до зовнішньої, соціологічної, філософської чи іншої проблематики» [7, с. 24]. Обгрун-

товуючи продуктивність розуміння риторики як однієї з провідних літературознавчих методологій, О.О. Шостак пише про те, що такий підхід «допомагає з'ясувати комунікативні стратегії з їх домінантами, задіяними у творенні смислу й вираженні авторського задуму» [11, с. 149]. Близьку точку зору, але стосовно не художнього, а публіцистичного тексту, аргументує С.Г. Шурма коли визначає наративну стратегію як «передусім комунікативну стратегію побудови певного типу дискурсу, яка характеризується відносно сталим набором риторичних елементів, що включають структуру повідомлення, оповіді, а саме хронотоп та дійових осіб, ускладнення події та її розв'язку, оцінку та інтенціональність, а також комуні кантів» [12, с. 206]. У фокусі нашої уваги – такий жанр, як есе. Він вбирає у себе ознаки і публіцистичного, і наукового і філософського дискурсів. Своєю образністю, афористичністю, антитетичністю есе наближається до художньої літератури. Їхній зв'язок припускає навіть моделювання в есе образу автора, який, з одного боку,

може здаватися гранично щиросердним, відвертим і правдивим, а з іншого – ховатися за різного роду масками. Все це обумовлює використання автором есе вкрай широкої палітри риторичних засобів. Але слід визначити, що, незважаючи на те, що науковці все частіше звертають увагу саме на цей, комунікативний бік тексту твору, багато питань ще залишається не розв'язаними. Це визнає і Володимир Ницета, хоча він і наводить численні імена науковців, які досліджували літературу в контексті риторичності (О. Волков, Ж. Дюбуа, О. Зарецька, Н. Кнехт, Х. Леммерман, Ф. Пир та ін.) [6, с. 433]. Сам В. Ницета пропонує декілька напрямів подолання цієї лакуни у сучасній науці про літературу. Серед них такі характеристики риторичних засобів «з погляду розкриття ідейно-емоційних оцінок; у вимірі художнього простору; у вимірі художнього часу; в авторському мовленні й у мовленні персонажів; у монологах і діалогах», акцентування уваги на функціях «кожного конкретного риторичного засобу в художньому тексті», а також – взаємодії «риторичних засобів між собою» [6, с. 435]. У контексті проблеми риторичності тексту ми й розглянемо есе сучасного автора, Василя Махна, ім'я якого все частіше згадується у наукових студіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Віра Агеєва звертається до постаті Василя Махна у зв'язку з вирішенням питання про європеїстські тенденції сучасної української літератури і посилається на його висловлювання стосовно того, що кожен митець визначає мапу Європи «на свій смак». Тобто дослідницю В. Махно цікавить з точки зору такої особливості сучасної культури, як відсутність меж для творчих зв'язків та пересувань творчої інтелігенції. «Йдеться вже, – пише В. Агеєва, – про культуру, не розділену кордонами й заборонами» [1, с. 335]. У такому ж самому аспекті – поет як громадянин світу – розглядує численні інтерв'ю та твори Василя Махна Юрій Барабаш. Але, як нам здалося, їхня оцінка критиком частково зберігає свою проблематичність. Ю. Барабаш порівнює тих «нью-йоркців», хто залишився у країні у 1960-і роки, з В. Махном і пише про те, що ім усім, на відміну від «дідів» (тих, хто залишився у 1920–1940-і), «чужа націоналістична риторика». Але одночасно звертає увагу і на суттєву різницю. Якщо у Юрія Тарнавського або Богдана Рубчака зберігається потреба у відповіді на питання «чи не пора збиратися додому?», в самого Василя Махна «немає ні подібних розмислів і мотивів, ні теми України взагалі». Звідси таке питання: «...що він знайде, чого не знайде й що втратить на цьому шляху...» [2, с. 230].

Безпосередньо до збірки «Котилася торба», частину якої ми розглядаємо у нашій статті, звернулася Т.М. Шевченко. Вона зосередила увагу на автобіографізмі як складовій есеїстичної творчості Василя Махна. Дослідниця пропонує тезу про те, що друга частина збірки «має характер письменницької стратегії (само)ідентифікації й самоутвердження» [10, с. 235]. На підставі мотивування цієї своєї думки Т.М. Шевченко доходить до такого висновку: «За допомогою естетичної рефлексії в есеях відбувається певна концептуальна модель сучасного автора: українському митцеві не обов'язково жити в Україні, аби відстоювати національні та загальнолюдські цінності. В. Махно цілком свідомий, що ніколи не стане американським письменником, ..., однак пошук нових імпульсів на інших теренах вважає природним, як і постійне підживлення зв'язку з українським оточенням, без якого він як український письменник просто перестане існувати» [10, с. 235]. До питання приналежності Василя Махна до того чи іншого конкретного географічного простору звертається і А. Ганченко. Зосередившись на збірці Василя Махна «Поет, океан і риба», дослідниця розглядає її в аспекті сучасного трактування категорії «космополітизм» і пропонує такий висновок: «... звертаючись до власного «Я», автор перебуває у різних просторах, прагне зберегти загальнолюдські цінності, не зосереджуючись на окремому локусі» [3, с. 6]. Як бачимо, кожен з дослідників так чи інакше торкається питання національного самоусвідомлення Василя Махна саме як українського митця, а тому можна зробити висновок – що це одне з ключових питань і для самого поета, есеїста, людини. Все це орієнтує нас на постанову проблеми національної ідентифікації в есе Василя Махна.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити стратегії створення тексту есе «Сербський сюрреалізм» з книги «Котилася торба» Василя Махна як акту впливу на свідомість та почуття читача.

Виклад основного матеріалу. Вже з назви есею (Сербський сюрреалізм) ясно, що головний топос у ньому – Сербія, а його ключова тема – стан країни на початку 2000 років. Тема доволі складна і болюча для кожного з мешканців Балкан. Враховуючи неможливість якихось однозначних пояснень, версій, Василь Махно одразу налаштовує свого читача на діалог. Він починає з узагальнено-особового «...дорогою *бачиш* розбомблені будівлі генерального штабу югославської армії», потім переходить на особове «Я запитав, чому досі не ведеться ніякої відбудови», далі наводить свій аргумент і закликає до приєднання до його точки

зору («бо – погодьтєся – понищені ракетами сіруваті будівлі аж ніяк не можуть бути окрасою міста над Дунаєм»), а після нього наводить відповідь, яку він отримав на своє питання («мені відповіли, що на ці роботи не знайшли коштів»). Він не погоджується з таким поясненням («проте гадаю») і пропонує власне мотивування: «...в такий спосіб серби тренують нову історичну пам'ять», посилюючи елоквенцію використанням фразеологізму «...пам'ять, пов'язану ... із сучасними західними намаганнями розв'язати гордіїв вузол балканської проблеми» [5, с. 207]. Тобто одразу читач потрапляє у простір авторської рефлексії, тез, аргументації, може навіть еристики, мистецтва полеміки.

Наступна частина тексту – міркування Василя Махна стосовно змін, що він помічає у Белграді після п'яти років відсутності у місті. Вони будуються на семантичній опозиції «позаду (у минулому, тоді) / попереду (у подальшому)», яка посилена використанням ампліфікації, тобто підсилення стилістики повтором, переліком однорідних членів речення (додатків): «**Позаду** залишилися: *поділ Югославії, війна, блокада західних держав, пригальмовування національної економіки, доба Мілошевича* тощо. **Попереду** – майже як в Україні – постійні політичні *перегони*» [5, с. 207]. Все це, у свою чергу, протиставляється тому, що, на думку В.Махна, містить справжнє пояснення: «Незмінними, однак, є образа сербів і переконаність у своїй правоті» [5, с. 207]. На нашу думку, цей (другий за порядком розташування у тексті твору) абзац можна вважати періодом. Пошлемося С.Т. Шабат-Савку, яка визначає цю синтаксичну експресему як «особливу синтаксичну конструкцію, динамічну за своєю лінгвістичною природою, що акцентує увагу читача на важливій інформації, створює естетичність та вишуканість поетичної комунікації». «З боку змісту, – пише дослідниця, – період репрезентує закінчену думку, він слугує засобом вербалізації інтенції аргументування, скерованої на обґрунтування мовцем свого твердження і стратегічно спроектовану на адресата мовлення для переконання його і істинності, доцільності й важливості повідомлюваного...». І додає: «Афористичність та метафоричність можна вважати органічними складниками конструкцій такого плану» [8, с. 191–192]. В есеї Василя Махна цей період включає низку факторів як недалекого минулого, так і тих перспектив, що є актуальними для сучасної Сербії. А головним чином – фокусує увагу на душевній та ідейній незмінності стану громадян країни.

І нарешті у третьому абзаці декларується провідний мотив твору: «*відродження національного духу і є тим наріжним каменем сербського етносу*» [5, с. 207–208]. Така структура відповідає традиційній моделі побудови есею. «Основна думка есею, – пише Сергій Шебеліст, наводячи теоретичні аспекти цього жанру, – може міститися в будь-якій його частині, хоча традиційно вона все-таки відкриває вступну частину» [9, с. 53]. Підкріплюючи тезу про те, що проблема самосвідомлення не виникла тільки в останні роки, що події, які об'єднують народ, циклічно виходять на поверхню і тому можна ставити поряд трагічне з далекого минулого і з того, що відбувається сьогодні, Василь Махно включає у свій твір риторичне питання: «Чи не те саме спостерігали городяни вічного міста, коли на аренах римських колізеїв голодні звірі шматували перших християн?» [5, с. 208]. І пояснює свій зворот до загальнолюдської історії: «Ці події надто віддалені, але людство не проти того, аби насолоджуватися жорстокими іграми» [5, с. 208]. А потім, нібито запрошуючи читача приєднатися до роздумів про людську природу, додає ще одне питання, вже не риторичне за своїм характером, але все ж таки таке, що частково віддзеркалює точку зору самого автора: «Чи є щось про це у Фрейда?» [5, с. 208]. А також використовує прийом «прихованого» питання. «Якісь процеси мусили бродити у молодому вині сербського простору, щоби витворити саме такий тип етносу і такий тип культури», – пише він. При цьому автор не оформлює своє речення як запитальне, але по суті саме так, у питальній формі, формулює свою думку. Неодноразово він наводить власні міркування, не розраховуючи на те, що формулює істину: «У мене склалося враження...» [5, с. 209]. Як вже було констатовано, на самому початку твору Василь Махно використовує один з провідних у риторичній засобів – ампліфікацію. Так і далі, його міркуваннями щодо сутності сербського питання надає емоційності і аргументованості використання цього стилістичного прийому. «Як виявилось, – пише він, – *ніхто не заперечує* трагічної історії самих сербів, але *ніхто також не відчуває* потреби зрозуміти їхню ментальність». І підкріплює свою думку риторичним «І чи не винні сербські деспоти та князі...» [5, с. 208]. Діалогічності цієї частини есею Василя Махна сприяє наведення ним інших думок і подальший їх коментар, коли він або погоджується, або полемізує. Так, наприклад, він заявляє, що православ'я є «центром національного буття» сербів. І одразу наводить «інший погляд»,

сутність якого полягає у тому, що «культура Сербії давно відійшла від ортодоксального розуміння». На перший погляд, обидва твердження суперечать одне одному. В. Махно не відмовляється від цієї, «іншої» ніж його власна, тези і мотивує це, починаючи з «але»: «Але Європа, що розташована майже поряд, приносила у сербський простір доволі важливий струмінь новизни, ці вектори накреслено і від Австро-Угорської імперії, і від Італії, і від Франції». І далі продовжує процес міркувань: «Поza усякими сумнівами...» [5, с. 208]. Неодноразово він також звертається до традиційного у мистецтві красномовства прийому риторичних питань, посилюючи їх використання метафор: «Чи не тому Павич у “Хозарському словнику” так легко зіграв у постмодерністичну рулетку, примусивши нас повірити і розчаруватись у своїх параісторичних студіях? Може саме тому на полі Косові не припиняється битва, і мертві наказують живим знову і знову йти в бій?» [5, с. 209]. Все це дозволяє дійти висновку про те, що на початку «Сербського сюрреалізму» головує тяжіння Василя Махна до діалогу як до одного з провідних філософських жанрів з його настановою на раціоналізм і логіку. На підставі цього ми вважаємо, що «Сербський сюрреалізм» Василя Махна належить до формального виду есеїв. С. Шебеліст наводить такі ознаки цього виду: «...формальний есей – має розширений обсяг, серйозну мету, логічну організацію структури, поважність, чітко організовану експозицію особистих думок та ставлення до специфічних або не персональних тем» [9, с. 51].

У подальшому Василь Махно поширює коло тих явищ, які, як і політичні, що представлені переважним чином у першій частині есею, об'єднують їхню приналежність до сербського: «нова генерація сербських інтелектуалів» [5, с. 210], «сербська кухня» [5, с. 211], сербська мова [5, с. 212], «сербські аналоги псалмів», а також «хліб і мед» як «ближчі метафори Сербії» [5, с. 213] і, нарешті сербський сюрреалізм. Хоча слід підкреслити, що суто національні риси країни і її мешканців, атрибутів їхнього життя постійно переплітаються з наявністю у «сербському» ознак міжнародного, європейського, світового. Невипадково після вигуку «Кожен аеропорт – це новітній Вавилон», одразу виникають міркування про ознаки міжнародного у Белграді: «Узагалі місяць жовтень для Белграда – знаковий місяць, і тим знаком є культура: відкриття численних виставок, Белградський міжнародний театральний фестиваль (Бітеф), Міжнародна зустріч письменників, Міжнародний книжковий ярмарок [5, с. 215]. Тут і згадка

про «сербського маляра Владіміра Величковича, якій років із двадцять мешкає у Парижі», а також зауваження про ту «загальну атмосферу європейської та світової присутності культури Сербії, яка почалася з 1960-х років, «незалежно від того, чи домінує у тому просторі знаковість Іво Андрича, чи Мілорада Павича» [5, с. 216]. Таким чином, розмикання просторових і культурних кордонів виявляється автору цілком природним процесом. Але насправді, як здається, його все ж більше цікавить суто національне. Невипадково, на нашу думку, завершальні рядки цієї частини есею присвячено саме національному у Сербії: «У Белграді всі шляхи ведуть до площі Республіки, невеликої за розміром, де розміщується Національний музей, неподалік – Національний театр та найпрезентабельніша вулиця» [5, с. 217].

От з цією опозицією «наявність меж / розмикання кордонів» і пов'язане, на нашу думку, звернення письменника до сюрреалізму. Ця заключна частина есею, назва якої повністю співпадає із назвою усього твору, починається з загальної інформації про виникнення сюрреалізму у світовому модерністському мистецтві, згадок про Кіріко, Міро, Ернста, Бретона... А далі В. Махно пише: «Сюрреалізм – це мистецтво урбаністичних та культурологічних топосів, космополітичне і позбавлене суспільних ідеологем...». А далі, ніби відмовляється від власного твердження і переходить до порівняння двох «потужних» «відгалужень сюрреалізму – сербського та чеського». І пропонує цілком метафоричну характеристику сербського, схожого на сир, «посипаний червоним перцем кирилических текстів» [5, с. 222], тобто суто неповторного, оригінального. Наприкінці есею він знову повертається до політичних проблем. Причому, останнє слово пов'язане з суто національним, сербським. «І поки мертві наказуватимуть живим, – виводить Василь Махно, – історія має тяглість, а нація – історію!» [5, с. 224].

Висновки. Огляд досліджень есеїстки Василя Махна свідчить про актуальність питання про національну самоідентифікацію автора. Звернувшись до одного з есеїв В. Махна ми встановили, що він і насправді тяжіє до рефлексії про явища політики, культури, соціальні процеси як складову міжнародного, світового простору. Але в той же час було виявлено, що заглиблення у природу національної своєрідності етносу, яка в будь-якому разі обумовлює свідомість, поведінку, ставлення до віри, побуту, мистецтва має для Василя Махна не менш принципове значення. Есей «Сербський сюрреалізм» головним чином присвячено вира-

женню авторського усвідомлення саме «сербського». За своїм жанром він є формальним есеєм, тяжіє до логічності, філософського наповнення, полемічності форми. Головним чином риторичні стратегії спрямовано на залучення читача до діалогу, роздумів.

Список літератури:

1. Агеєва В. Дороги й середохрестя: Есеї. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. 352 с.
2. Барабаш Ю. Нова літературна еміграція? (Мойсей Фішбеїн. Василь Махно. Ярослав Мельник). Барабаш Ю. *Вулиця крокодилів / Невський проспект. І поза ними*. Київ: Темпора, 2017. С. 191–266.
3. Ганченко А. Мотиви космополітизму в ліричній збірці «Поет, океан і риба» і збірці есеїв «Уздовж океану на ровері» Василя Махна. *Вісник Одеського національного університету. Серія Філологія*. 2022. Т. 27. Вип.1(25). С. 7–12.
4. Ліханський Я.З. Риторика. *Література. Теорія. Методологія / Упорядкув. і наук.ред. Д.Уліцької*. Київ: Вид.дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 470–518.
5. Махно В. Котилася торба. Проза. Київ: Критика, 2011. 368 с.
6. Нищета В. Художня література в перспекції риторики: аспект виражальних риторичних засобів. *Семантика мови і тексту: матеріали XI Міжнародної наукової конференції (Івано-Франківськ, 26-28 вересня 2012 р.)*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. С. 433–436.
7. Семків Р.А. Риторика та іронія у малій прозі Івана Франка. *Наукові записки НаУКМА*. Т. 19 (2001). Спецвипуск. Ч. 1. С. 24–27.
8. Шабат-Савка С.Т. Синтаксичні експресеми в поетичному дискурсі Лесі Українки: інтенційність та естетичність. *Записки з українського мовознавства: Зб. науков. праць*. Вип. 28. Одеса: ПолиПринт, 2021. С. 187–195.
9. Шебеліст С. Теоретичні аспекти жанру есею. *Слово і час*. 2007. № 1. С. 48–56.
10. Шевченко Т.М. Автобіографізм в есеїстичній творчості Василя Махна. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2019. № 6. С. 232–237.
11. Шостак О.О. Риторичний аналіз художнього тексту (на перехресті античних і нериторичних теорій). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2017. Вип. 2 (86). С. 144–151.
12. Шурма С.Г. Поняття наративної стратегії у публіцистичному дискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія*. 2016. № 22. С. 205–207.

Musii V. B. ESSAYS BY VASYL MAKHNO FROM THE BOOK “THE BAG WAS ROLLING”: TO THE QUESTION ABOUT AUTHOR’S RHETORIC STRATEGIES

The article deals with one of the essays by Vasil Makhno’s book “The Bag Was Rolling.” The aim is to analyze the essay “Serbian Surrealism” from the point of view of the rhetorical strategies that the author used to ensure the act of communication with his recipients. The main attention is paid to the nature of the author’s understanding of the factors that determined the current situation of Serbia and the state of minds and moods of its population. The structure of the essay, the main themes and motives of each part have been studied. Attention was drawn to the fact that the essay begins with the author presenting his thoughts on the political state of Serbia and ends with the fact that he returns to the question of the political history of the country. This allows us to conclude that it is the problem of the political state of Serbia that is of key importance for Vasily Makhno in this essay. The author of the article also paid considerable attention to the problem of Vasil Makhno’s national self-identification. He supported the point of view of modern researchers of this writer’s works that Vasil Makhno is the author of a new generation, a man of the world, a kind of cosmopolitan. At the same time, the article draws attention to the fact that an even more important question for the author of the essay was the question of the national identity of the Serbs, what makes the face of this country unique and, ultimately, influences on its condition and fate today and in future. Among the rhetorical strategies used by Vasil Makhno in the essay “Serbian Surrealism” are rhetorical questions, amplification, period. An essay is close to a philosophical dialogue, in which a thesis is proposed, its argumentation is presented, and sometimes several possible solutions of the problem are given. Therefore, the genre is defined as a formal essay – here in the first place – the understanding of a phenomenon external to the author, which requires objectivity from him and at the same time presupposes the presence of his own position and rhetorical strategies of the influence on the consciousness of his readers.

Key words: essay, collection of the essays, rhetorical strategies, topos, author’s identification, reflection, V. Makhno. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/41>

Токмань Г. Л.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОПОВІДАНЬ ЮРІЯ БОНДАРЕНКА НА ДИСКУРСИВНІЙ ОСНОВІ ТЕОРІЇ НОМО LUDENS ЙОГАНА ГЕЙЗИНГІ

Стаття присвячена творчості сучасного українського письменника Юрія Бондаренка. Дослідниця порушує проблему застосування теорії гри Йогана Гейзингі (1872–1945), викладеної ним у праці «Номо Ludens» (1944), як дискурсивної основи для інтерпретації тексту. Тексти оповідань «Нічого не трапалося» та «Утікач», які обрані для інтерпретування, входять до збірки «“Шахтар” 1:1 “Бешикташ”» (2019). Положення й цитати з праці Й. Гейзингі «Номо Ludens», наведені в статті, прояснюють приховані смисли текстів.

У оповіданні «Нічого не трапалося» Ю. Бондаренко розвиває думку Й. Гейзингі про активну роль глядачів як критиків у античному театрі. Дія відбувається в театрі. Ігровий світ на сцені руйнується, зникає ілюзія, глядачі починають свою гру, влаштовуючи собі інтермеццо. Читач бачить реалізацію таких ознак гри, як свобода і дотримання установлених правил, ці правила раптом стають жорстокими і небезпечними, що створює напругу кульмінаційного моменту твору.

У оповіданні «Утікач» поетика гри пов'язана із зображенням смерті та похорону. Автор послідовно дотримується смислу епіграфа до оповідання: «Присвячую тим, хто пішов рано. Хочу, щоб усі були живими». Гуманна думка, біль, співчуття виражені парадоксально, а саме: через поетику гри, абсурд, комічні ситуації. Гра із смертю відбувається як її пересунення. Ритуал похорону порушується покійним. Гуманний смисл твору полягає у створенні нової секретної гри: відпусканні молодого померлого хлопця в життя.

Ю. Бондаренко поєднує ігровий принцип творчості з філософічністю, народною сміховою культурою, абсурдистською поетикою, іронічністю, що складає його індивідуальну манеру письма. Суголосність з теорією Й. Гейзингі вводить творчість українського письменника у європейський культурологічний контекст.

Ключові слова: поетика гри, театр, похорон, філософія, гуманізм, творча індивідуальність, європейський контекст.

Постановка проблеми. Юрій Бондаренко (перша збірка вийшла під псевдонімом Юрій Іванович) – автор книжок малої прози «Фарца» (2017), «“Шахтар” 1:1 “Бешикташ”» (2019), «Ера еро» (2023). Оповідання письменника то тяжіють до традиції химерної прози (що природно для письменника Ніжинської школи, уславленої поруч з іншими ім'ям Євгена Гуцала), то набувають ознак постмодернізму. Особливістю творчого обличчя автора є філософічність, яка прочитується за естетичною грою: його тексти, ніби айсберг, мають підводну частину, котру здатний побачити не кожний читач. Ефект айсберга давно відомий літературознавству, у текстах нашого сучасника-ніжинця невидима «наївному читачеві» частина має переважно аксіологічний, соціологічний, психологічний, культурологічний смисли. Це надає інтерпретаторові можливість проводити паралелі з певним ученням гуманітаристики – філософ-

ською, соціологічною, психологічною, культурологічною теорією або її окремим положенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Олександр Забарний схарактеризував стиль малої прози Юрія Бондаренка, відзначив творчу еволюцію спадкоємця традиції химерної прози, властивої ніжинській письменницькій школі [3]. У наших попередніх розвідках ми влаштовували діалог художніх текстів Ю. Бондаренка з положеннями теорій філософів екзистенціального спрямування, прочитували їх у європейському контексті літератури та філософії абсурду [4; 5]. Продовжуючи практику діалогічного тлумачення прози майстра іронічно-філософічного письма, звернемося до теорії гри Йогана Гейзингі (1872–1945), викладеної ним у праці «Номо Ludens», виданій у Швейцарії 1944 р. Підставою для проведення діалогу між текстами сучасного українського автора і західноєвропейського культуролога й філософа

середини минулого століття є прочитані нами підтекстові смисли оповідань, які певним чином збігаються з провідними положеннями нідерландського вченого.

Постановка завдання. Мета розвідки – інтерпретація смислів і поетики текстів оповідань Юрія Бондаренка «Нічого не трапилось» та «Утікач» на дискурсивній основі теорії гри Йогана Гейзинги.

Виклад основного матеріалу. До книжки «“Шахтар” 1:1 “Бешикташ”» входить оповідання «Нічого не трапилось», дія якого відбувається в театрі одного з міст України. Театр – це вже гра, тож роздуми Й. Гейзинги про цей феномен людського життя можуть слугувати дискурсивною основою для інтерпретації тексту. Про драму, її відмінність від епосу і лірики, філософ писав: «Тільки драма завдяки своєму незмінному функціональному характерові, притаманній їй властивості завжди бути дією, лишається завжди пов’язаною із грою» [2, с. 164]. Доводячи ігровий характер драми (у філософському сенсі гри) він описав особливості поведінки глядачів античного театру: «Публіка їх [вистави грецьких драматургів під час діонісійських святкувань – Г.Т.] порівнює, зчаста в прикрих виразах, критика тут надзвичайно гостра» [2, с. 165]. Активна роль публіки – основа сюжету названого оповідання Ю. Бондаренка.

Театр – це завжди подвійний простір і час: в координатах реального простору і часу твориться художній простір і час спектаклю, що є сценічною інтерпретацією художнього світу п’єси; художній часопростір спектаклю діалогічно пов’язується з внутрішнім простором глядача, торкається часу його існування; якщо п’єса і її постановка талановиті, гра на сцені набуває екзистенційного значення для індивідуума. Ці й так складні часо-просторові театральні відносини в оповіданні «Нічого не трапилось» Ю. Бондаренка ще більше ускладнюються: тонка межа між двома світами, реальним і художнім, ламається – спочатку в художній час вривається час реальний, потім проламається й просторовий кордон. Екзистенційний час і акторів, і глядачів оприявлюється, не визнаючи меж. Закони гри, притаманні спектаклю, поширюються на поведінку глядачів.

Ю. Бондаренко створює світ свого художнього твору як простори сцени й глядацького залу з цікавим перехрещенням часів – сучасності початку ХХІ століття, п’єс «Наталка Полтавка» І. Котляревського та «Отелло» В. Шекспіра, а також спектаклю: реальний час життя людей, акторів і глядачів, перехрещується з художнім хроносом п’єс. Спостерігаємо гру часу, особливістю якої є те, що ті самі люди

(актори) існують водночас у обох часах: реальному і мистецькому – художньому часі творів. Спочатку гру часів влаштовує виконавець ролі вогного актор Сокальський: він відмовляється називати Наталку Полтавку галочкою, вважаючи, що це занадто грубе наймення для юної вродливої дівчини. «Не може такого бути <...> щоб молоду дівчину та й називати якоюсь там вороною?! Наталку Полтавку треба нарицати ластівочкою і ніяк не менше, або квіточкою, або сонечком...» [1, с. 83]. Актор порушує правила гри, Й. Гейзинга пише про такий випадок: «Правила гри беззастережно обов’язкові й не улягають ніякому сумнівові. <...> хай-но хтось порушить правила, як умить зруйнується весь ігровий світ» [1, с. 18]. Таким порушником став Сокальський-вогний.

Автор майстерно створює портрети Сергія Васильовича Сокальського та його партнерші по сцені Світлани Павленко (йому за 60, їй 40), вони не раз уже грали в парі (він Отелло, вона – Дездемона), талановиті, досвідчені, зіграні. Вона спочатку підказує партнерові правильну репліку (знає весь текст напам’ять, бо, видно, Наталку грає здавна), проте швидко включається в нову гру і ототожнює актора з персонажем: «Дідуган “ізігнувся як дуга”, а ще до дівчат залицяється. Цебто до мене». Попри насмішкуватість вони поважують одне одного як колеги, шанують талант. Коли глядач задерикувато запитує, чи задушив Сокальський-Отелло Дездемону, актор обурюється: «Як можна?! Живу людину?! Бачите, ось вона тепер розпрекрасна Наталка Полтавка! А через тиждень знову буде Дездемоною. А потім – знов Наталкою» [1, с. 85–86]. Він нагадує глядачам правила театральної гри, проте вже пізно: він зруйнував світ драми, і публіка вирішила грати в свою гру за новими правилами.

Присутні в залі спочатку радо входять у художній час спектаклю через отвір, зроблений вогним-Сокальським: вони підказують йому, яким виразом можна замінити «Моя галочко» – «лялечко», «кралечко», «Мавочко»... Потім, дізнавшись про Павленко-Дездемону, обурюються, що Сокальський-Отелло їй не до кінця задушив – схалтурив. Згодом вони порушують і просторовий кордон – вибігши на сцену. Й. Гейзинга пише про наслідок вчинку порушника правил гри: «Він віднімає у гри *ілюзію* <...>» [2, с. 18]. Сокальський мимохіть почав процес віднімання ілюзії, публіка його продовжила.

Цікавим моментом оповідання є гра автора з художніми часопросторами різних п’єс: вони також починають грати свою гру. «Це ж вам не “Лісова пісня” Лесі Українки!» – відбиває Сокаль-

ський пропозицію назвати Наталку Мавкою. Він же завважає на вимогу режисера йти за автором: «Мені Котляревський без надобності!», повернувшись у роль Пузиря («Хазяїн» І. Карпенка-Карого), якого також грав на сцені. Урешті глядачі вимагають задушити Наталку Полтавку, ототожнивши її з Дездемоною. «Души Наталку Полтавку, раз ти її минулого разу не задушив! Треба якісно робити свою роботу!» [1, с. 86]. Гра, якою грає гра, стає небезпечною.

Глядачі настільки перейнялися світом сцени, що під драматургійним впливом почали власну гру, вимагаючи натуралізму без меж. У зображенні їхніх слів і вчинків можна побачити дію законів гри, визначених Й. Гейзингою – вони прояснюють дивну поведінку персонажів оповідання «Нічого не трапилося» (дійсно, у результаті гри нічого не трапляється).

По-перше, нідерландський культуролог пише: «<...> передовсім усяка гра є добровільною діяльністю» [2, с. 14]. «Таким чином ми маємо першу з основних ознак гри: вона вільна, вона – сама свобода» [2, с. 15]. Глядачі, персонажі оповідання Ю. Бондаренка, вільно втручаються в художній часопростір спектаклю і намагаються то змінити текст п'єси, то встановити свої правила її постановки.

По-друге, Й. Гейзинга аналізує протиставлення «Гра – серйозне» і заперечує антагонізм понять. «Будь-яка гра в усі часи була спроможна цілком захопити гравців», – стверджує він як історик культури [2, с. 15]. Глядачів з названого оповідання розпочата ними гра захопила саме так. Вони починають ставитися до свого перебування в театрі як до важливої життєвої місії.

По-третє, Й. Гейзинга називає *незаінтересованість* як ознаку гри, «вона вклинюється в рутину» – «таке собі *інтермецо, інтерлюдія* посеред нашого буденного життя» [2, с. 15–16]. Звістка про те, що трапилося в театрі, сенсаційно облетіла місто і дивувала не тільки сторонніх, а й самих учасників інтерлюдії під час «Наталки Полтавки». Ніякої вигоди для себе особисто жодний її учасник не мав – ними керували лише емоції, які, як у грі, різко змінювалися на протилежні, і горде бажання бачити якісне дійство, на яке вони придбали квитки.

Глядачі вриваються у драматургічну гру, будь-яка п'єса має сюжет, а в ньому кульмінацію, тож і гра, яку затіяли глядачі, також набуває сюжетності, кульмінацією є сцена у гримерці, де сховалися Сокальський-возний-Отелло і Павленко-Наталка-Дездемона і куди увірвалися розлючені

несерйозною грою театрали. Нідерландський культуролог пише про красиві ігри, проте вони бувають й інакшими, жорстокими, все залежить від *установлених правил*, наявність яких Гейзинга визначив як ще одну рису гри. У свою гру глядачі Ю. Бондаренка ввели правило докічної життєвості – так буває в жорстоких підліткових іграх.

Майстром натуралістично зображувати жорстокі ігри є Вільям Джеральд Голдінг (1911–1993), зокрема в романах «Володар мух» (1954) і «Ритуали плавання» (1980). Твір Ю. Бондаренка гумористичний, тон оповіді кардинально інакший, проте проблема затьмареної жорстокістю масової свідомості, яка оприявлюється в небезпечній грі, подібна.

У оповіданні «Нічого не трапилося» все закінчується добре: переслідувачі акторів раптом усвідомлюють, що загралися, підняті над головами табуретки опускаються, на обличчях з'являються посмішки, емоції змінюються на протилежні. Усі полюбили акторів і повели їх пригощати в театральний буфет.

Екзистенціальний аспект образів твору оприявлюється в їхніх репліках, котрі виражають внутрішній стан, викликаний спектаклем, долями персонажів п'єс. У буфеті одна з глядачок зворушено повіряє своє інтимне Павленко-Дездемоні: «Дездемоночко ти моя недодушена! – обнімала, цілувала. – Як про мене зіграно! Як про мене зіграно! І в мене таке було! І в мене!» [1, с. 90]. Мистецька гра, яка торкається найглибшого екзистенційного рівня «Я» глядача і викликає в ньому зворушення й зміни, в гумористичному ключі показана Ю. Бондаренком.

Дитинність, що є також ознакою гри за Й. Гейзингою, відзначаємо у розв'язці сюжету: щасливі глядачі, вийшовши з театру, купаються у фонтані, зі сміхом розігрують сцену удушення Дездемони і приміряють панталони, зірвані з мотузки для сушіння на якомусь подвір'ї. «Стоячи по коліна у воді, він прикидався возним і показував, як душить свою Наталку Полтавку. Вона прикидалася то Дездемоною, то Наталкою й карикатурно показувала, як помирає й падає у воду» [1, с. 91]. Театральний спектакль як гра продовжує грати їхньою грою: з костюмами, ролями, незвичайними епатажними вчинками.

У інших оповіданнях Ю. Бондаренка поетика гри також застосована майстерно й філософічно. Так, твір «Утікач» (збірка ««Шахтар» 1:1 “Бешикташ”») містить оповідь про смерть і похорон, сприйняті як ігри, які можна перенести, від яких можна відмовитися.

Автор подає епіграф, яким пояснює аксіологічну основу поетики гри у тексті: «Присвячую тим, хто пішов рано. Хочу, щоб усі були живими» [1, с. 145]. Цей добрий, щемливий епіграф додає сердечної глибини абсурдним ситуаціям, іронічно оповіданим у тексті. Поєднання смішного, на межі морального неприйняття сюжету, і філософії серця – прикметна риса творчості Юрія Бондаренка, оприявлена в поетиці гри та її аксіологічному смислі в аналізованому оповіданні.

Похорон не справжній, а ніби розіграний учасниками відбувається тому, що найкращий друг померлого 19-річного Костика не прийшов вчасно, і тільки через 23 роки по тому «зібрався на похорон». Оповідь ведеться від його імені, невірний друг виправдовується перед собою: «Запізнюватися на такі заходи, визнаю, не добре, але все якісь справи не давали поїхати: то університет закінчував, то женився, то діти пішли, то коханки» [1, с. 145]. Ефект гри посилюється, коли доводиться виправдовуватися й перед Костиком, який його зустрічає на порозі, демонструє порожню дуже красиву труну і дорікає запізненням. «Покійничок» грає роль гордого труною і смокінгом красеня. «Костик біля труни став. Позує, як кіноартист чи фотомодель. Чорний смокінг контрастно виділяється на фоні блискучої поліровки! Красиво» [1, с. 145]. Протест проти смерті молодої людини панує в аксіологічному підтексті твору: прочитується у вроді хлопця, котрий зовсім не змінився за ці роки, у його прагненні оточити себе красивими речами (навіть похоронними!), у цікавості до дівчат.

Автор зображує смерть як гру, яку можна зупинити. Молодь зупиняє її разом: симпатична дівчина в похоронному бюро каже: «Може б, ти, Костіку, передумав?» [1, с. 147]. Фантастична гра у перенесення смерті, гуманна й омріяна протягом усієї історії людства, художньо своєрідно продовжується в оповіданні Ю. Бондаренка. «Ти знаєш, а я ж передумав. Таке іноді буває. Особливо, як дівчина попросить. Давай ми похорон відкладемо... перенесемо... пересунемо... забудемо... ще років на шістдесят-сімдесят, а краще на невизначений строк» [1, с. 147]. Друг-оповідач такої гри зі смертю не сприймає, проте вона вже триває у просторі твору.

Похорон як гру описано барвисто, з багатьма персонажами й пригодами. Думка Й. Гейзинги про принципову спорідненість ритуалу і гри знаходить художній розвиток в оповіданні «Утікач». Учений по тривалих роздумах пише: «Нас більше не вражає суттєва подібність ігрових та ритуаль-

них форм, і наша увага все так само прикута до питання: до якої міри будь-яка обрядова дія підпадає під категорію гри?» [2, с. 27]. Конфліктність, що слугує джерелом розвитку сюжету в оповіданні, полягає в порушенні правил гри (як і у творі «Нічого не трапилося»). На похорон, що має відбутися через 23 роки після призначеного, сходяться 30–40 чоловік (вони приходили щороку, аде ритуальне дійство відкладалося через відсутність найкращого друга). І от нарешті, все має відбутися за правилами. Проте правила порушує покійний. Він, як читач уже знає, *пересунув* смерть. Бо прийшла зарано. Тому тікає з труни.

Ю. Бондаренко – майстер динамічного, подійного, карколомно-непередбачуваного розвитку подій. Порушення правил ритуалу як гри зображено з іронічною посмішкою, яка приховує сльозу – співчуття до тих, хто, як сказано в епіграфі, «пішов рано».

Цікаво, у розвитку виписана позиція інших учасників ритуалу: вони довго і наполегливо намагаються повернути його до правил, укласти хлопця в труну, проте врешті змиряються. Їхня аргументація абсурдна, але гуманна, це голос серця, а не раціо. «Дівчина он із похоронного бюро десь чекає. Давай відпустимо – нехай по життю побігає. – Він же помер?! – А хто, крім нас, про це знає?» [1, с. 151]. Й. Гейзинга пише, що гра часто містить щось таємниче, секретне – так і в кінці оповідання Ю. Бондаренка учасники похорону, котрий не відбувся, затіюють нову секретну гру, яка знову повертає читача до епіграфа «Хочу, щоб усі були живими». «Так і домовилися: про те, що Костик не захотів ховатися й утік від смерті, нікому ні гу-гу, ні пари з уст. Ніколи. Ніде. Рано йому ще помирати. Нехай погуляє!» [1, с. 151]. Проблеми життя і смерті, поетика гри, абсурду, іронії, філософія серця – існують у творчості українського прозаїка в мистецькій цілісності, зацікавлюють, хвилюють, допомагають прийняти існування «тут і тепер».

Висновки. Отже, оповіданням Ю. Бондаренка притаманна поетика гри у сенсі, відповідному до теорії Й. Гейзинги. Талановито зрежисована, карколомна, несподівана в поворотах сюжету і психологічних змінах гра є естетичним принципом письменника. У оповіданні «Нічого не трапилося» гра грає грою в буквальному сенсі: у театрі глядачі втручаються у гру акторів і вимагають зміни правил – відбувається взаємопроникнення: гри в реальне життя і реального життя у гру. У надтексті твору читаємо-пишемо повагу до мистецтва як гри, утвердження діалогічного його характеру,

гуманізм, небезпечність затьмарення масової свідомості, цінність індивідуалізму як творчості та відповідальності.

Оповідання «Утікач» поєднує іронію з підтекстовим трагізмом, комічні ситуації із прихованим співчуттям і болем. Зображено неможливу гру – *пересунення* смерті, а також порушення

правил похорону як ритуалу і створення нової, секретної гри – відпускання мертвого *побігати по життю*. Аксиологія гуманізму, філософії серця прочитується за поетикою гри в цьому оповіданні Ю. Бондаренка. Суголосність з теорією Й. Гейзинги вводить творчість українського письменника у європейський культурологічний контекст.

Список літератури:

1. Бондаренко Ю. «Шахтар» 1:1 «Бешикташ». Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2019. 160 с.
2. Гейзинга Й. *Homo ludens*. Пер. з англ. Київ : Основи, 1994. 260 с.
3. Забарний О. У чарівному дивосвіті книги. *Літературний Чернігів*. 2020. № 1. С. 162–166.
4. Токмань Г. Екзистенціальні смисли і фантастично-іронічна поетика мотиву смерті в оповіданнях Юрія Івановича. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Том 32 (71). №1, 2021. С. 86–91.
5. Токмань Г. Інтерпретація оповідань Юрія Бондаренка в контексті європейської літератури й філософії абсурду. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Спецвипуск, присвячений євроінтеграційній тематиці*. 2022. С. 148–155.

Tokman H. L. INTERPRETATION OF YURIY BONDARENKO'S STORIES ON THE DISCURSIVE BASIS OF JOHAN GEISINGA'S HOMO LUDENS THEORY

The article is devoted to the work of the modern Ukrainian writer Yuriy Bondarenko. The researcher raises the problem of applying the game theory of Johann Geisinga (1872–1945), presented by him in the work "Homo Ludens" (1944), as a discursive basis for interpreting the text. The texts of the stories "Nothing Happened" and "The Fugitive", which are selected for interpretation, are included in the collection "Shakhtar" 1:1 "Besiktas" (2019). The provisions and quotations from J. Geisinga's work "Homo Ludens" given in the article clarify the hidden meanings of the texts.

In the story "Nothing Happened", Y. Bondarenko develops J. Geisinga's opinion about the active role of the audience as critics in the ancient theater. The action takes place in the theater. The game world on the stage changes, the illusion disappears, the audience begins their game, arranging an intermezzo for themselves. The reader sees the realization of such features of the game as freedom and compliance with established rules, these rules suddenly become cruel and dangerous, which creates the tension of the climax of the work.

In the story "The Fugitive", the poetics of the game is connected with the image of death and funeral. The author consistently follows the meaning of the epigraph to the story: "I dedicate it to those who left early. I want everyone to be alive." Humane thought, pain, compassion are expressed paradoxically, namely: through the poetics of the game, absurdity, comic situations. Playing with death happens as its displacement. The funeral ritual is violated by the deceased. The humane meaning of the work consists in creating a new secret game: releasing a young dead boy to life.

Yu. Bondarenko combines the playful principle of creativity with philosophising, popular culture of laughter, absurdist poetics, and irony, which make up his individual style of writing. Concordance with the theory of J. Geisinga introduces the work of the Ukrainian writer into the European cultural context.

Key words: *poetics of the game, theater, funeral, philosophy, humanism, creative individuality, European context.*

Шевель Т. О.

Національний медичний університет імені О. О. Богомольця

Шевель Н. О.

Національний медичний університет імені О. О. Богомольця

МІЛІТАРНІ МОТИВИ У ПОЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ Г. ЧУПРИНКИ

Публікацію присвячено аналізу мілітарних мотивів у творчості поета-передсимволіста Грицька Чупринки як яскравого представника української літератури початку ХХ ст. Досліджено символічне навантаження воєнної образності та шляхи її формування, зокрема вплив світогляду поета, який мав активну громадянську позицію та поринав у боротьбу за українську державність. Якщо раніше більше цікавим був європейський контекст, то нині актуальним видається також особливості прояву суспільно-політичного аспекту в доробку митців з огляду на європейський вектор літературного розвитку.

У пошуках прикладів героїзму і звитяги Г. Чупринка звертається до історії нашого народу, а тема історичного минулого в його творчості постає оновлено-традиційною та завжди поряд із сучасністю. Не зраджуючи модерністській концепції індивідуалізму, він поетизує виняткових особистостей, відтворюючи силу їх почуттів і переживань. Часто історичні мотиви та образи, вкраплені у твір, вдало і майстерно пов'язують історично-часові плани сучасного і минулого.

Місткими для уособлення боротьби виявляються як символічні образи бурхливого моря, непокірного Дніпра, так і цілком мілітарний образ бою, кривавих ран або ж різних видів зброї (меча), чи майдану, де виборюється правда і свобода. Для створення потужної за масштабами впливу на читача картини битви Г. Чупринка обрав легендарний образ борця-велетня Святогора. Мотив пробудження від сну є у Чупринки провідним, а власну місію він бачить у тому, щоб будити, тобто спонукати до прозріння, а відтак—до боротьби. Творчість Г. Чупринки містить філософське осмислення амбівалентності самої війни. Поет переймається загрозою занепаду мистецтва у воєнний час.

Проаналізовано тлумачення зради у поемі «Лицар Сам», де ліричний герой, асоційований із образом вічного блукальця Агасфера або ж Марка Проклятого, у контексті нової системи орієнтирів, адже герой категорично засуджує збройну боротьбу.

Неспокійна суспільно-політична ситуація початку ХХ ст. змушує Г. Чупринку, який теж мав неспокійну вдачу та активно втручався в суспільні події, шукати приклади звитяги, тож оновлено-традиційною постає у його творчості тема історичного минулого, а його поезія позначена мотивами боротьби, війни та мілітарною образністю.

Ключові слова: модернізм, символізм, мілітарні мотиви, символ, національні традиції, концепція індивідуалізму.

Постановка проблеми. Нині у контексті сучасної війни на перший план щодо актуальності виступає суспільно-політичний аспект та особливості його прояву в доробку митців з огляду на європейський вектор літературного процесу. Наукове зацікавлення викликає мілітарна образність поетичного доробку передсимволіста Грицька Чупринки як яскравого митця з активною громадянською позицією та борця за українську державність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Національно традиційним у своєму оновлено-модерному символізмі називає у своїх розвідках

Г. Чупринку Ю. Бойко. Поетом перехідної епохи, який був виразником національної стихії, вважає його М. Жулинський [6]. Співцем незламності духу українського народу у своїй історико-легендарній поемі «Байда» називає Г. Чупринку дослідниця Л. Голомб, вважаючи його продовжувачем традицій української героїко-романтичної поезії [2]. Натомість не маємо розвідки, присвяченої вивченню мілітарних мотивів та образів у поетичному доробку Г. Чупринки.

Постановка завдання. Метою статті є виокремлення та ретельний цілеспрямований аналіз мілітарних мотивів у поезії Г. Чупринки крізь

призму історико-літературного процесу початку ХХ ст. та з урахуванням ідейно-естетичних поглядів та неординарної особистості митця.

Виклад основного матеріалу. Українська література початку ХХ ст., зосібна поезія, резонувала зі світовим історико-літературним процесом зламу століть, що позначений переглядом загальнолюдських цінностей, філософських категорій, естетичних канонів. Тож зазвичай прийнято розглядати творчість її яскравих представників у контексті специфічного засвоєння символізму українською літературою, що полягало у химерному поєднанні ідеології націоналізму та естетики модернізму. Український символізм позначений не лише специфікою входження до європейського літературного процесу, а й відбиває суспільно-політичну ситуацію міжреволюційного неспокою. Якщо раніше більше уваги приділялося європейському контексту, то нині актуальним видається також і суспільно-політичний аспект, точніше особливості його прояву в доробку митців з огляду на європейський вектор літературного розвою. Особливо актуальною виявляється художня рецепція війни у поетичному доробку передсимволіста Грицька Чупринки, позаяк він мав активну громадянську позицію та включався у боротьбу за українську державність.

На думку Ю. Бойка, Чупринка національно традиційний у своєму оновлено-модерному символізмі. Неспокійна сучасність змушує Г. Чупринку звернутися до історії нашого народу в пошуках прикладів героїзму і звитяги, а тема історичного минулого у його творчості постає оновлено-традиційною. «Загалом же модернізм постав у нашій культурі як намагання подолати комплекс меншовартості, певний ізоляціонізм, соціоцентризм та етнографізм вітчизняного письменства... Йшлося фактично не про нігілістичне заперечення традицій українства, в чому звинувачували модерністів, а про їх відновлення та розширення на засадах прилучення до культурної спадщини як вітчизняної, так і світової історії» [7, с. 82]. Тому «попри все своє бажання бути в авангарді поетичного новаторства, Григорій Чупринка не зміг відірватися від художньої стихії національної культури» [6, с. 31] – слушно стверджує М. Жулинський.

Маємо у доробку Г. Чупринки твори на історичну тематику, серед яких особливе місце посідає його поема «Байда», що увійшла до першої збірки «Огнецвіт». Цей легендарно-історичний образ взятий з історичного періоду XV – XVI ст., тобто, як зазначає М. Грушевський у книзі «Байда-Вишневецький в поезії й історії» (1909), зі століть «пере-

ходових». Отже, це теж епоха боротьби народу за національне визволення, повстання проти гніту загарбників. Як тоді, так і тепер, необхідна сильна постать для прикладу. Таким постає історичний образ Байди-Вишневецького, який «блискучим, променистим метеором перелетів через українське життя середини XVI в.» [3, с. 3] – так характеризує цю постать М. Грушевський. Однак, звернувшись до теми минулого, Грицько Чупринка не потребує відходити від засади «хатян» про визволення індивідуальності, прикладом якої стає сам Байда, який героїчно приймає смерть на гаку і навіть по смерті є загрозою для ворогів, які «В ту сторонку позирали, / Що вродила козака» [9, с. 46].

Інтерес до Байди на початку ХХ ст., звернення до його образу були зумовлені національно-визвольними прагненнями українців. Емоційне джерело розкриває М. Грушевський: «Героїчна смерть Вишневецького, як образ побіди ідеально настроєного духу над грубою фізичною силою, символ безсильності хижого бісурменського світу побідити морально світ український, взагалі християнський – стала зараз предметом легенди поетичного оброблювання» [3, с. 4]. За словами Л. Голомб, у цій поемі історико-легендарного змісту Г. Чупринка оспівав незламність духу українського народу, продовживши української героїко-романтичної поезії [2, с. 97]. В українській літературі до образу Байди звертався П. Куліш, який не зовсім вдало, на думку М. Грушевського, «надумав зробити Байду речником ідеальної козаччини, українського лицарства» [3, с. 8]. В українській літературі початку ХХ ст., крім Г. Чупринки, до цього образу зверталися також В. Маслак та С. Черкасенко. У В. Маслака це роздуми про чергування успіхів і невдач, у С. Черкасенка – ідея національно-визвольної боротьби, а в Г. Чупринки Україна постає як край героїв. На гаку Байда думає не про власне життя, а про рідний край, прощається з ним. Головне для нього – не втратити власної гідності, не показати страждань. Тому він «терплячим залишився Аж до смерті серед мук». Він намагається навіть боротися, («вхопив од турка лук»), а його поразка («І в руках в кривавих плямах // Поковзнула стріла» [9, с. 45]) лише тимчасова, бо стає запорукою його моральної перемоги. Прикінцевим сильним акордом звучить фінал поеми – страх турків перед мертвим козаком і його батьківщиною.

Малюючи у вірші «Рідний край» картину «веселого» і «сумного» одночасно рідного краю, Г. Чупринка вдається до ретроспекції. У зіставленні минулого і сучасного він іде шляхом Т. Шев-

ченка, дорікаючи «славних прадідів великих правнукам поганим», що підкорилися, не вберегли волі. «Модерністи загалом і Вороной зокрема виявляли до постаті Шевченка значний інтерес... М. Вороной є автором публікації «Згадка про Т. Шевченка»... називає Шевченка «Незабутнім Кобзарем», «велетнем-поетом» [11, с. 210]. Як і в Шевченкових поезіях, коли над дітьми козацькими «поганці панують», у Чупринки: *«Нащадки прадідів дебелих, // В ярмі ідуть твої сини!»* [9, с. 48]. І, як і у Кобзаря, не вмирає надія і віра: *«О краю! Може, незабаром // Ти будеш вільним, як колись»* [9, с. 48].

«Чорноморська балада» – це ціла поезія, яка створена в межах історичної тематики, але подія вигадана і не конкретизована. В оцінці М. Вороного – це «ординарна річ, що стоїть нижче Чупринки...», бо це зрештою і не балада, та й написана вона так, як може написати кожний» [1, с. 477]. Однак цікава поезія у плані переосмислення історичних сюжетів і мотивів, бо на тлі моря зримо проглядається картина бурі й боротьби напівреальних «скутих лицарів» та легендарних запорізьких байдаків, які линуть на допомогу. Спорадично виникають метафори на зразок *«військо дужих спільників»* про журавлів у небі як символ волі і боротьби на контрасті з невірниками («Тюремний спомин» [9, с. 44]). Або ж образ чесного бою-протистояння у поезії «Вороже»: *«Друзе мій – вороже! Стати до бою / Всіх нас примушують поклики честі. / Будемо ж чесно й одверто з тобою / Прапори нести»* [9, с. 58]. Символ *«сил ворожих»*, опозиційний до адресата поезії «Загублений рай», якого підбадьорює автор [9, с. 149]. Можна було б розглядати їх як загальний символ, проте *«рідний проклятий рай»* прочитується як «рідний проклятий край», відсилаючи нас до реального суспільно-політичного контексту початку ХХ ст. Як і в «Айстрах» Олександра Олеся, тут теж є філософський мотив трагічної долі усього дочасного – *«замучених ранніх квіток»*, це постреволуційний розпач зневірених людей. Проте, порівняно з поезією Олеся, фінал Чупринки більш життєствердний та сповнений рішучості: *«Не падай, не падай! Збуди свою силу / І світоч неси до кінця!.. / Тут б'ються, / хоч бачуть завчасну могилу, / Могутні, одважні серця»* [9, с. 150]. Ідейно та символічно близькою є також поезія Г. Чупринки «Криваві квіти», де *«Віє, віє вітер злісний, / Грізно нище цвіт первісний»*. Тут теж проглядає український топос – *«рідне поле»*, і теж оптимістичний фінал – очікування майбутнього відродження.

На перший погляд, занадто загальним і символічним є образ бурхливого моря (поезія «Море»), що уособлює силу і боротьбу. проте прикінцеві рядки є уже традиційним для передсимволістів розкриттям символу: *«Бушують хвилі і клеочуть, / Як проти зграї ворогів»* [9, с. 72]. Так само поезія «Льодолом» за образами Дніпра, який усе ламає, *«бо прийшла весна»* має прикінцевий риторичний заклик-питання *«Хто ж могутній забороне / Встати й нам од сна?»* [9, с. 73]. Романтичну місію митця як співця, що словом будить від сну, спонукаючи до боротьби, подибуємо також у поезії «Майбутність» [9, с. 86]. Мотив пробудження від сну є у Чупринки провідним, а власну місію він бачить у тому, щоб будити, тобто спонукати до прозріння, а відтак – до боротьби: *«Гей, товаришу, не нам би / Зняти чорне покривало»* [9, с. 84, 89]. Категоричною зневірою у місії поета боротися словом звучить «Епіграма»: *«Вам не вилізти вік із-за ґрат, / Голосні українські поети, / Коли будете в дула гармат / Заряжати словесні ракети»* [9, с. 88].

Натомість образ бою часто є містким символом, який сягає сенсів боротьби митця з буденною юрбою (*«люди хитрі»*), проте може прочитуватися і у вужчому семантичному полі, особливо коли з'являється експресивно потужний образ крові: *«Кров'ю броню обчервоню, / Кров'ю серця молодого – / Боєм стомлену долоню / Прикладу тоді до його!»* [9, с. 116]. Або ж у поезії «Казка», розгортаючи символ духовного рушія змін світового масштабу, раптом у третій частині автор звужує топос до *«свого змученого краю»* та актуалізує важливість *«залишити сліди»*, тобто генералізує історичну пам'ять. На підтвердження цієї тези свідчить і образ зброї – меча, який хоч і має *«прорубати нуці дикі»*, а не спрямований проти людини, проте зацентровано, що це чомусь не сокира, яка б тут, здавалося б, є доречнішою [9, с. 118].

Поезія «Перемога» теж про двобій, проте це боротьба із долею. Ліричний герой готовий заглянути в очі смерті, бо має *«рану смертного жалю»*. Частково Чупринчина бурхливість, нараження на смерть зумовлені саме самотністю, тугою. Євшан бачить у Чупринки фаталізм як любов до своєї долі, коли людина не існує поза переживаннями себе і сміливо йде назустріч долі, бо знає її [5, с. 636]. «Через усю лірику Г. Чупринки проходить мотив неперервної боротьби “царства тління” і “живих мотивів”... І перемога світлих сил, віра в здатність людини протистояти всім життєвим негараздам, упевненість у спроможності довершити соціум ... постає в результаті непростого двобою

з внутрішнім роздором» [4, с. 2]. Здатність усвідомити себе перш за все особистістю стає у Чупринки обов'язковою передумовою відродження нації, що суголосне ідеї «хатян» про внутрішнє переродження особистості під впливом мистецтва, яке започаткує творення нових форм національного життя. Тож цікавим є витлумачення зради у поемі «Лицар-Сам», де ліричний герой, асоційований із образом вічного блукальця Агасфера або ж Марка Проклятого, у контексті нової системи орієнтирів [10, с. 63]. Відповідно до морально-етичних норм та патріотичних настанов маємо явну зраду: воїн повертається з бою один, але називає зрадниками тих, хто справді перейшов на бік ворога. Звідси виток його оксюморонного, парадоксального визначення «зрадник зла». «Я лину серцем в бій безкровний..!» – для національної традиції це нонсенс, а Лицар-Сам засуджує війну – вбивство: «Нечистий дух на край безодні / Людей невпинно так жене! / Так – я розбив тебе сьогодні, / А завтра знищиш ти мене» [9, с. 236].

М. Сріблянський у статті «Музика війни» [8, с. 366] заперечував війну взагалі, шукаючи її соціопсихологічні джерела у культурі боротьби, що панував у європейській історії. «Саме вирішення цього протиріччя, а саме: переведення питання творчості у площину активізації психіки індивіда на шляху самовдосконалення, у русло індивідуальної практики, здійснене М. Сріблянським, – відбиває конфлікт поеми «Лицар-Сам», адже герой категорично засуджує збройну боротьбу» [10, с. 65]: «Ми так довічно неохайні, / Самі од себе не втечем, / Свої святині надзвичайні / Ми захищаємо мечем» [9, с. 237]. Присутні обидва погляди на зброю: це «гордість давньої скарбниці», «славетних прагдів дарунки», і новий погляд Лицаря. Семантичне навантаження епітетів яскраво негативне, сконцентроване навколо образу «війна»: смертні рани, кривавий знак. У цьому контексті навіть наведені характеристики зброї як історичної пам'яті звучать зневажливо-іронічно, а загальне враження від цієї картини болюче: «Немов історія на плечі // Лягла вагою ворожнечі» [9, с. 235].

Образ борця-велетня Святогора обрав Г. Чупринка для створення потужної за масштабами впливу на читача картини битви: «Став до бою проти скелі / В чорній темряві пустелі Землеборець Святогор» [9, с. 147]. За легендою, Всевишній наділив Святогра надзвичайною силою, що він не міг сходити зі Святих гір, бо його не могла тримати Мати-Земля. За оповідями, перед тим Святогор смертельно заснув, мандруючи, а Ілля Муромець після довгих зусиль таки його

розбудив. Тож за цим процесом вбачають опис двобою, підводячи під нього історичні події протистояння між киммерійцями та скіфами, посиляючись на Геродота, який оповідає про те, як киммерійці змушені були залишити батьківщину, рятуючись від скіфів.

У поезії «Варта» зринає символ майдану як місця, де виборюється правда і свобода і куди рветься ліричний герой разом з братом-ураганом: «Де тріпочуть смертні крила / На майданах бойових» [9, с. 164]. Майдан як місце, де гине ліричний герой, знаходимо також у вірші «Бурлацька». Сюжет тут доволі розмитий та позбавлений конкретики, із узагальненим образом «чорного зла»: «До кривавого майдану / Згряя чорная плила, / Де, закривши чорну рану, / Жертва юная лягла» [9, с. 164].

Є також поезія, у якій слово «війна» винесено в назву, а сам твір є філософським осмисленням її амбівалентності («Тут і радощі, і муки!», «Тут побіда, тут і смерть» [9, с. 195]). Опоетизовано лицарську смерть і у вірші «Будь здоров!». Саме таке побажання ворогу-вбивці хоче адресувати ліричний герой перед смертю, бо помирає як лицар: без смертного крику, ридання і прокльонів, бо ж «Серце, розум і язик / Знали тільки горді тони» [9, с. 341]. Дуже пафосно звучить також поезія «В чорних горах», де промовляє до читача «душа народу», яка до часу спала і лише «Тільки янгол бойовий / Знав замір мій життєвий», а пробуджується вона із мечем у руках «в останній час одчаю».

Назва вірша «Inter arma» свідчить про переймання поета занепадом мистецтва у часи війни. «Inter arma silent Musae» – дослівно з латинської «Поміж зброєю музи мовчать», або ж у дещо модернізованому формулюванні «Коли говорять гармати, музи мовчать». Цей крилатий вислів сформувався на основі фрази з промови Цицерона на захист Мілона. Саме так модерні митці вболівали за мистецтво, яке може занепадати у воєнний час, коли мистецтво відходить на другий план. Прикінцевим акордом у поезії Чупринки теж звучить оптимістична нота: «Ми живем – живуть надії!.. / Наші співи перемоги / В млі кривавої дороги / Вік не змовкнуть «inter arma» [9, с. 387]. Поезія поза збірками 1917 року більш реалістична, обнадійлива та присвячена темі боротьби та спільників («З нами»), здобуттю волі («В пожежах»), збереженню мудрості та стійкості («В час борні»).

Висновки. Отже, докладний аналіз мілітарних мотивів та воєнної образності поезії Грицька Чупринки доводить, що попри символістську

багатозначність, вона позначена також патріотичним пафосом. Реальні події вгадуються у символічному «зашифруванні», а певні враження, настрої від цих подій пропущені крізь призму світогляду, суб'єктивного складного «я» поета. Неспокійна суспільно-політична ситуація початку ХХ ст. змушує Г. Чупринку звернутися до історії нашого народу в пошуках прикладів героїзму і звитяги, а тема історичного минулого у його

творчості постає оновлено-традиційною, завжди поряд із сучасністю. Суб'єктивним чинником була неспокійна вдача поета, його активне втручання в суспільні події. З громадянської лірики постає Чупринка-громадянин і борець за свою державу, тож його поезія позначена мотивами боротьби, війни, мілітарною образністю. Однак ці образи зазнають світоглядного та філософського переосмислення у контексті ідей модернізму.

Список літератури:

1. Вороний М. К. Лірика краси і смерті («Сон-трава» Грицька Чупринки) / Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика [упор. і прим. Т. Гундорової]. К.: Наукова думка, 1996. С. 473–478.
2. Голомб Л. Три поети раннього українського модернізму: Олександр Олесь, Грицько Чупринка, Микола Філянський [монографія]. Ужгород: Ліра, 2011. 184 с.
3. Грушевський М. Байда-Вишневецький в поезії й історії. Відбитка з «Записок Українського Наукового Товариства в Києві». К., 1909. 33 с. (Фотокопія книги на 33 окремих листах).
4. Денисюк С. Провісник національного воскресіння (До 120-ліття від дня народження Григорія Чупринки). Українська мова та література. 1999. № 42. С. 1–2.
5. Євшан М. Грицько Чупринка. Літературно-науковий вісник. 1911. Кн. VI. С. 444–456.
6. Жулинський М. Метеор на обрії української поезії / Грицько Чупринка. Поезії. К.: Радянський письменник, 1991. 482 с.
7. Мазепа В. Український модернізм початку ХХ сторіччя: спроба синтезу естетизму та української ідеї. Філософська думка. 1998. № 2. С. 81–85.
8. Сріблянський М. «Музика війни». Українська хата. 1912. № 9 – 10. С. 564–569.
9. Чупринка Г. Поезія. К.: Рад. письменник, 1991. 495 с.
10. Шевель Н. О. Мотив боротьби та страждання у поемі Г. Чупринки «Лицар-Сам». Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 63–66.
11. Шевель Т. Патріотична домінанта мотиву боротьби в поезії М. Вороного й Т. Шевченка. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство. 2015. № 9. С. 209–212.

Shevel T. O., Shevel N. O. MILITARY MOTIVES IN THE POETICS OF G. CHUPRYNKA

The publication is devoted to the analysis of military motives in the works of the pre-symbolist poet Grytska Chuprinka as a bright representative of Ukrainian literature of the beginning of the 20th century. The symbolic load of military imagery and the ways of its formation are studied, in particular the influence of the worldview of the poet, who had an active civic position and plunged into the struggle for Ukrainian statehood. If earlier the European context was more interesting, now the specifics of the manifestation of the socio-political aspect in the work of artists seem to be relevant in view of the European vector of literary development.

In search of examples of heroism and valor, G. Chuprinka turns to the history of our people, and the theme of the historical past appears in his work as updated and traditional and always alongside modernity. Without betraying the modernist concept of individualism, he poeticizes exceptional personalities, reproducing the power of their feelings and experiences. Often, historical motifs and images interspersed in the work successfully and skillfully connect the historical and temporal plans of the present and the past.

Symbolic images of the stormy sea, the unruly Dnieper, as well as the completely military image of battle, bloody wounds or different types of weapons (sword), or the Maidan, where truth and freedom are fought for, are capacious for personifying the struggle. To create a picture of a battle with a powerful impact on the reader, H. Chuprinka chose the legendary image of the giant wrestler Svyatogor. The motif of waking up from a dream is the leading one for Chuprinka, and he sees his own mission in awakening, that is, inciting to insight, and therefore to struggle. G. Chuprinka's work contains a philosophical understanding of the ambivalence of the war itself. The poet is concerned about the threat of the decline of art in wartime.

The interpretation of treason in the poem "The Knight Himself" is analyzed, where the lyrical hero is associated with the image of the eternal wanderer Agaspherus or Mark the Accursed, in the context of a new system of landmarks, because the hero categorically condemns armed struggle.

Unsettled social and political situation at the beginning of the 20th century. forces G. Chuprynka, who also had a restless temper and actively interfered in social events, to look for examples of tyranny, so the theme of the historical past appears in his work in a renewed and traditional way, and his poetry is marked by motifs of struggle, war and military imagery.

Key words: modernism, symbolism, military motives, symbol, national traditions, concept of individualism.

Янковська Ж. О.

Національний університет «Острозька академія»

ВЕСІЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ У ХУДОЖНЬОМУ ПРОСТОРИ РОМАНУ ВАСИЛЯ МАХНА «ВІЧНИЙ КАЛЕНДАР»: ІМАГОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття порушує проблему репрезентації в сучасній романістиці весільного обряду. Весілля як етнокультурний феномен в Україні має тривалу історію вивчення, однак не втратило своєї актуальності й нині. Важливий внесок у збереженні в народній пам'яті цієї обрядової традиції належить живопису та художній літературі. В. Махно у романі «Вічний календар» приділяє значну увагу відтворенню весільного різноманіття та його еволюцію у широких часових координатах (XVII–XX ст.)

Мета статті – проаналізувати функції весільної обрядовості в романі В. Махна «Вічний календар» та її імагологічне різноманіття. Під час дослідження використано історико-культурний, порівняльно-історичний, структурно-семіотичний методи та імагологічний аналіз.

Основним подієвим тлом сюжетних ліній роману слугує фронтрна територія Західної України з селом Язлівцем у центрі (нині Тернопільська обл.). Край став місцем укорінення для представників різних етнічних спільнот. Це дало можливість показати весільний обряд, притаманний різним національним та релігійним культурам (українській, польській, єврейській). Кульмінаційною імагологічною точкою обрядової реконструкції у романі стає одруження українки Варвари Баревич та османського урядника Мурзи за експериментальним ритуалом. Його особливість полягає в поєднанні християнських та мусульманських звичаїв. У статті проаналізовано основні функції описаних весільних обрядів: формування родинного дерева персонажів, ритуалізації повсякдення, збереження етнічних традицій, їх імагологічне зіставлення та пошук екуменічних компромісів. В. Махно переважно зосереджений на ритуалізованій компоненті втілення обряду, на спостереженнях його ефекту та резонансу в соціумі як серед «своїх», так і «чужих». У його інтерпретації прагнення до святкового перформансу переважає сакральне осердя обряду. У фокусі весільних вражень загалу зазвичай перебувають вінчання, одяг молодих, почит, учта, посаг. У романі попри антропологічну суголосність низки весіль наголошено, що кожен етнос намагається на рівні обрядовості зберігати національну своєрідність.

Ключові слова: фронтир, обряд, імагологія, укорінення, екуменізм, ритуалізація.

Постановка проблеми. Весілля слушно вважають кульмінацією родинно-побутової обрядовості, наділеною широким емоційним діапазоном, естетикою, що формувалась на основі традицій з барвистими етнонаціональними компонентами, архетипними мотивами, трансформацією міфологем, мистецьким синкретизмом, відтак його розмаїті образи є справжньою знахідкою для текстів епічного масштабу. За визначенням Т. Гаєвської, «весільний обряд є етнокультурним феноменом духовної та ментальної практики людини» [1, с. 111]. Розмаїття і багатство українського весілля давно привертає увагу науковців. Важливий вклад в історико-етнографічні дослідження, зосереджені на весільній традиції, зробили Хв. Вовк, П. Чубинський, Б. Грінченко, І. Франко, М. Сумцов, Ф. Колесса та ін. Натомість

в радянський час хвиля інтересу до усної словесності, збереженої у весільному обряді, істотно спадає, хоч не можемо говорити про повну недослідженість обряду, оскільки в 30-ті роки ХХ ст. було зібрано великий фактологічний матеріал, деякі публікації з'явилися під час «хрущовської відлиги», в останні десятиліття ХХ ст. було видано двотомний збірник «Весільні пісні», готує та видає свою працю «Весільні звичаї та обряди в Україні» В. Борисенко та «Українське весілля: генеалогія обряду» З. Марчук. Цікаві наукові дослідження із теми зробили В. Давидюк, С. Павлюк, Мар'яна та Зоряна Лановик та інші. В останні десятиліття культурологи, етнологи та фольклористи суттєво наростили мапу досліджень весільних обрядів. Варто згадати дисертації З. Босик, І. Щербіни, В. Матушенко, Л. Ковальчук, І. Черленяк.

Водночас нині на маргінесах опинилися дослідження мистецьких та літературних фіксацій весільного дійства. У XIX – на початку XX ст. було створено ряд живописних картин, які стали знаковими для ментального підґрунтя історичної пам'яті українського народу щодо традиційного весільного обряду (І. Айвазовський, С. Васильківський, Ф. Кричевський, І. Соколов, К. Трутовський, Т. Шевченко, І. Їжакевич та інші). Не менш плідними у XIX ст. були і письменники, особливо драматурги, які зарекомендували себе блискучими знавцями весільних ритуалів, їх локальних відмінностей. Десятки художніх текстів, популярних і маловідомих, створюють своєрідну енциклопедію весільного ритуалу, яка є безцінним джерелом для етнографів. Канонічними зразками відображення окремих етапів весільного дійства стали художні тексти І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, Марка Вовчка, Ю. Федьковича, П. Мирного та багатьох інших, що зазнали всебічного вивчення в літературознавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пієтет до народного весілля в українській літературі XX ст., під впливом тривалого панування соціальних догматів, поступово зникає. Своєрідним переломом у трактуванні весілля як етнічного коду стало відоме оповідання Гр. Тютюнника «Оддавали Катрю» (1971). У ньому обряд постає критерієм втрати зв'язку з духовними цінностями роду. Як вказує М. Стасик, для Г. Тютюнника «“нові” віяння – це зло, яке веде до втрати національного коріння, відчуження дітей від батьків, бездуховності, байдужості, рабської запопадливості, пристосуванства, які є трагічними та згубними як для окремої людини, так і для цілої нації» [8, с. 294]. Вихолощення традиції стало сигналом про запит на її ерзац, деформацію, нерідко кітчевого змісту. Такі тенденції позначились мінімізацією уваги до феномену весілля в українській прозі постмодерного періоду: воно втратило ореол піднесення та ініціаційності. Вихід у світ роману В. Махна «Вічний календар» став одним з винятків для художньої стратегії сучасності.

Дослідники творчості письменника досі переважно зосереджували увагу на його поетичному доробку. Утім, у різножанрових творах автора послідовно виразним постає імагологічний дискурс. За влучною констатацією Т. Гундорової, «освоюючи Нью-Йорк через поезику “чужого”, Махно водночас пізнає “рідне”, “своє”» [2, с. 13]. Ця тенденція особливо рельєфна у прозі письменника, зокрема в романі «Вічний календар» (2019). Твір отримав схвальну критику, причому і в Укра-

їні (І. Котик, О. Луцишина, М. Максим'як), і за кордоном (Б. Задура, П. Копка, К. Любчинські). У цьому річизі варто виділити концептуальні оцінки роману, що мають місце в таких публікаціях, як «“Все тільки починається...”». Василь Махно у пошуках втраченої пам'яті Чорткова» І. Монолатія, «Кинути саламандру у вогонь» Г. Улюри, «На саламандровій землі» Й. Петровського-Штерна. Суголосною є думка реципієнтів, що задум історичної ретроспекції передбачає репрезентацію широкою панорамою відображення повсякдення – у часі і в просторі. На цьому тлі численні інваріанти шлюбного обряду в епічному полотні письменника є невід'ємним складником народного життя, естетика якого втілює архетипні концепти у координатах етнічної самотності. Відродження інтересу до давніх звичаїв у сучасній прозі заслуговує ретельного наукового дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати функції весільної обрядовості в романі В. Махна «Вічний календар» та її імагологічне різноманіття.

Під час дослідження використано такі методи: історико-культурний з метою характеристики різних хронотопів, порівняльно-історичний (для зіставлення різних типів весіль), структурно-семіотичний аналіз етнологічних описів в авторському континуумі, імагологічний аналіз для характеристики весільного дійства як репрезентації різних етноїдждів у полікультурному світі.

Виклад основного матеріалу. Роман «Вічний календар» охоплює грандіозну мапу, до якої належать, зокрема, топоси України, Ізраїлю, Туреччини, Америки. Не менш масштабні часові проміжки, охоплені сюжетом твору: події в тексті розгортаються від XVII ст. й до сьогодення, зачіпаючи особисту історію різних поколінь кількох сімей. Це текст про циклічність, бо, зрештою, усе повторюється знову й знову, на жаль, повторюються також колонізаторські війни, насилля, терор, що викорінюють пам'ять, нищать виплекану попередніми поколіннями етнічну культуру. Як стверджує Й. Петровський-Штерн, особливістю роману є те, що автор простежує «нескінченну в'язь людей та подій, що створюють сенс та цінність їхніх перетинів, найважливіших, хоч подекуди й трагічних моментів їхнього співіснування» [6]. Врешті йому вдається відтворити справжню «мозаїку фактів і подій, із плином часу досить мітологізованих» [4, с. 264].

Подієвим центром масштабної геопоетичної палітри роману В. Махна «Вічний календар» є село

Язловець, а також найближчі поселення та містечка сучасної Тернопільщини – територія добре знайома авторові, який родом із міста Чорткова. За всіма характеристиками край репрезентовано як фронтир, своєрідний межовий простір, а пограниччя, за визначенням О. Сухомлинова, «є простором, що створювався носіями різних культур, тобто має як фізичний, так і ментальний вираз...» [9, с. 16]. У фронтирних зонах зазвичай спостерігається поліфонія культур, відтак кордони *свого й чужого* у помежів'ях переплітаються, що переносить проблематику тексту в імагологічний вимір.

У творі виразно окреслено триб життя на колонізованій землі, затиснутій поміж впливовими гравцями історичних перипетій із експансіоністськими устремліннями – Російською імперією та Королівством Польським, згодом – Річчю Посполитою; до того ж вона перебувала під постійними загарбницькими прицілами інших амбітних держав, зокрема Османської імперії. Водночас локація стала центром переселень, тут поступово укорінювалися вірмени, євреї. Отож перед нами постає перетин Сходу і Заходу, вузол торговельних шляхів за часів мирного мультикультурного сусідства, але нерідко Язловець та його довкілля опиняються у зоні бойових дій. Однак ні колонізація, ні тактика вимушеного колабораціонізму не змогли повністю знищити предківські звичаї, зокрема обрядову традицію.

У романі «Вічний календар» згадуються десятки весіль, які постають химерною плетеницю родоводів героїв твору. Читач натрапляє на факти весільного обряду представників різних соціальних станів, національних спільнот, історичних епох. Перше згадуване весілля абсолютно містичне: десь у 60-х роках XVII ст. мандрівний юдей, котрий оголосив себе Месією, справив весілля з красунею Сарою, родом з Поділля, і цю подію сприймали «як волю Всевишнього» [5, с. 21]. Натомість останні авторські згадки весіль засвідчують депресивний стан суспільства, знищення національної пам'яті послідовною внутрішньою політикою СРСР. Із війська хлопці привозили своїх майбутніх дружин-чужинок, а місцеві дівчата формально сходилися з солдатами, які проходили службу поряд, що стало типовим явищем. Буденне радянське весілля зберегло лише елементи давньої весільної процесії, проте додалися інші деталі – розпис в будинку культури, покладання букетів до пам'ятника Невідомому солдатові перед стереотипним застіллям.

Більш колоритно весілля представлено в першій половині книги «Вічний календар», сюжетно

пов'язаний із XVII – XIX ст. Український обряд зазвичай починався з вінчання в церкві, що могло захопити своєю урочистістю, зумовленою здійсненням релігійного ритуалу. Наприклад, так одружувався Гриць Баревич, історія роду якого є наскрізною в тексті: «*Розповідали потім дружки, що коли молода пара ввійшла до церковної брами, де зустрів їх ніп Димитрій, то навіть євреї й вірмени, що перебували тоді на площі, пороззявляли пуски й дивувалися чистим голосам дзвонів*» [5, с. 43–44]. Для будь-якого весілля не менш важливим був *почет*, тобто супровід молодого чи молодої, та *учта*, що була виявом поваги до гостей.

У романі можна виокремити кілька типів польських весіль, поміж них і лейтенанта Феліціана Коритовського з графінею Волянською, воно проходило в Чорткові, де у Домініканському костелі відбувалося вінчання. Це видовище довго згадували, оскільки «*офіцери полку стали в почесну варту на конях, поки молоді їхали бричкою до вінця*» [5, с. 213]. Особливу увагу В. Махно приділив єврейському весіллю, яке також мало неабиякий резонанс. Переселенці-юдеї, витіснені з Європи, поступово укорінилися у локації Бучач-Чортків, а їхня етнічна громада отримала у цих містах юридично підтвержені права. У романі чимало уваги приділено пишному весіллю, справленому в час, коли виходила заміж чотирнадцятирічна дочка Ісроеля Фрідмана за златопільського ребе Цві Аріє Тверського. Цієї події з нетерпінням очікували всі хасиди Чорткова та околиць: «*На весілля, яке справляли в палаці ребе, прибула не одна сотня гостей. За ними спостерігали тисячі цікавих очей містян*» [5, с. 397]. Усі старалися стати очевидцем кульмінації події – зустрічі молодого з молодою у батьківському дворі. Гості дивувалися дорогим подарункам, самі ж господарі-батьки дівчини дбали, щоб їхній щедрий посаг засліпив усім очі. Підготовка учти з врахуванням кошерних приписів Тори вражала своїм розмахом. І хоч молода бачила до шлюбу свого майбутнього чоловіка тільки раз, вона світилася від щастя. Молодий був одягнутий «*у чорну едwabну бекешку й чорного капелюха*», *прикметно, що його супроводжувала хасидська свита, «переврана в козацькі строї*» [5, с. 399–400]. Стрімка поява почету з бричкою в центрі, з кольоровими стрічками у гривах вогневих коней, супроводжувалась проникливою мелодією скрипаля Янкеля – це було для глядачів феєричним видовищем.

Окрім весіль у межах певної етноспільноти, у романі частина пар, що побралися, склада-

ють представники різних національних культур, і в такому випадку запит на старовинні обряди закономірно падає. Перший описаний у творі випадок подібного шлюбу є винятковою етнографічною реконструкцією, у якій поєднано здавалось би несумісні релігійні та обрядові традиції.

У XVII ст., коли частина українських земель відійшла під владу Османської імперії, відбувся новий етап переплетення етнічних звичаїв у межах фронтального простору. Як стверджує І. Котик, «мультикультурність, змішування національних первнів найвиразніше виявилися у взаємодії українців з особами турецької національності» [3]. Задля налагодження перспективних контактів заможний господар Гриць Баревич вирішив породичатися з можновладцем-турком Мурзою, котрий якраз шукав собі жінку. Його доньці Варвари циганка напередодні нагадала «не таке» весілля, і воно справді переважило будь-які припущення. Безперечно, місцеві мешканці сприймали османів-загарбників вороже, однак поступово чуже почали сприймати значно толерантніше. Звістка про шлюб Варвари Баревичевої та османського урядника Мурзи зумовила розповсюдження легенд на кшталт, як «молоду силоміць привезли до язловецької мечеті й примусили прийняти іслам» [5, с. 193]. Утім, Баревич та Мурза демонструють неочікувану здатність до компромісу та узгоджують християнські та мусульманські весільні традиції. Шлюб вирішили брати у мечеті, але молода залишалась християнкою. Сам весільний ритуал постає контамінацією звичаїв *свого* й *чужого*, культурна експансія колонізатора не видається брутальною. Зберігається домінування чоловіка, що було безумовним у тогочасних патріархальних системах.

Різницю *свого* й *чужого* спостерігаємо вже на етапі підготовки до шлюбної церемонії, коли автор розкриває весільні звичаї турецької культури: «У передвесільний день зібралися б наречена з жінками та незаміжніми дівчатами в басейні на мармурових диванах. Мили б наречену й готували б до весільної церемонії...» [5, с. 193]. Частково цей обряд підготовки дівчини до шлюбу перегукується з українськими традиціями, особливо дівчачим вечором, на якому відбувалося розплетення коси нареченої, її вшанування, вінкоплетини, своєрідне прощання з подругами та дівуванням. Однак більшою мірою привертала увагу відмінність певних етапів весілля. Наприклад, залишаючи батьківський дім, наречена-мусульманка засвідчує особливу шану своєму татові, цілуєчи «батькову руку та батькову ступню» [5, с. 193]. У культурі українців наречена висловлює повагу до обох батьків та й до людей загалом: «Варвара тричі вклонилася батькам та всім митницьким людям» [5, с. 195]. Весільна церемонія супроводу наречених теж різниться в культурах мусульманства й християнства, хоча тут важить також соці-

альний статус. У межах історичного українського простору почет селянського весілля складався з музик, кількох вершників, карети й приданого нареченої. Натомість традиційна процесія для урядовців Османської імперії у Стамбулі відзначалася винятковою урочистістю та добре продуманою демонстрацією багатства роду: «За весільним поштом нареченої їхали б птахи у клітках, килими, вишиття, золоті та срібні прикраси» [5, с. 193].

Не можна оминати питання традиційного національного одягу «як важливого компонента імагологічного літературного образу» [7, с. 527]. В. Махно детально та яскраво описує типове вбрання османської нареченої: «Її одягнули б у весільний одяг – спідницю білого тонкого полотна, смугасті штани, вишите довге пурпурове плаття, взули б у пару взуття з м'якої телячої шкіри. Дзеленчали б перламутрові намиста, серезжки, браслети й персні з коштовних каменів у вухах, на шиї та пальцях. Її покрили б червоною накидкою із голови до ніг...» [5, с. 193–194]. Сам Мурза на своє весілля в українському селі з'явився «в розшитому халаті, у білому тюрбані з пір'ям павича та в чоботах, які щільно стискали гомілки...» [5, с. 194]. Водночас наряд до шлюбу нареченої повністю відповідав українській традиції: «Варвара вийшла до молодого у вишитій сорочці й спідниці. Голова її була коронована вінком із засушеного на Зелені свята барвінку та інших митницьких зел» [5, с. 195]. Як бачимо, дівчина не відмовляється на угоду нареченому від сакральної вишитої сорочки й вінка, який свідчить про вкраплення язичницьких традицій у християнстві. Утім, безпосередньо у мечеті їй довелося перодягатися в турецький одяг, по-мусульманськи прикривати обличчя, але це радше була поступка, аніж зрада своїй національній ідентичності. Отож пара гармонійно проявила повагу до традицій своєї етнічної (релігійної) спільноти.

Батькам Варвари найважче діалогу прийняти деякі релігійні звичаї *чужого*, зокрема гендерне розділення під час святкування. Автор приділяє увагу і несхожості весільних страв. Чакування гостей «шафрановим рисом, баранячим пловом, смаженими голубами, пельменями, фруктами та щербетом» [5, с. 194], «пахлавою, просякнутою осиним медом» [5, с. 196] доводить, що турецька кухня домінувала за весільним столом. Варто визнати, що, незважаючи на добре продумані екуменістичні особливості весілля, яке довело можливість християнсько-мусульманського діалогу на рівні традиційної обрядовості, односельчани засудили Баревичів, що «потурчилися», отож члени його родини ще довго відчували «камінну стіну відчуження» у рідному селі.

Висновки. Отже, весільна обрядовість у романі В. Махна «Вічний календар» постає доволі щільною мережею, яка репрезентує звичаї

різних етносів упродовж XVII–XX ст. Основними функціями описаних весіль є: формування родинного древа персонажів, ритуалізація повсякдення, збереження етнічних традицій, їхнє імагологічне зіставлення та пошук екуменічних компромісів.

Фронтирний подієвий центр роману зумовив органічне представлення в ньому українських, польських, єврейських, турецьких традицій. Автор не вдається до детальних описів, що було характерно для народницького письменства. Він зосереджений на зовнішньому чиннику втілення

обряду, його ефекту та резонансу в соціумі, що складається як зі *своїх*, так і *чужих*. Нерідко у прагненні до святкового перформансу під час виконання обрядів переважають його сакральні складники. У фокусі весільних вражень загалу зазвичай перебувають вінчання, одяг молодих, почет, учта, посаг. У романі помітною є антропологічна суголосність багатьох описаних обрядів, водночас наголошено, що кожен етнос намагається оберігати свої ідентифікаційні особливості на рівні весільної обрядовості.

Список літератури:

1. Гаєвська Т. Традиційна весільна обрядовість українців кінця XIX ст. – початку XX ст. Культурологічна думка. 2016. № 9. С. 105–112.
2. Гундорова Т. Василь Махно, або Як стати американським поетом. *Василь Махно. Поет, Океан і Руба: вибрані поезії, 1993-2018*. Харків : Фоліо, 2018. С. 3–14.
3. Котик І. Махно, той самий та інший. *Видавництво Старого Лева*. URL : <https://starylev.com.ua/blogs/mahno-toy-samyu-ta-inshyyu> (дата звернення: 25.03.2024 р.).
4. Максим'як М. Роман Василя Махна «Вічний календар» : рецензія. *Критика*. 2019. № 9–10. С. 263–264.
5. Махно В. Вічний календар. Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 624 с.
6. Петровський-Штерн Й. На саламандровій землі : про роман Василя Махна «Вічний календар». *Збруч*. 2021. URL : <https://zbruc.eu/node/103378> (дата звернення: 25.03.2024 р.).
7. Соболев В. Одяг як комунікат і компонент літературної імагології (на матеріалі вибраних творів давньоукраїнської літератури). *Slavica Wratislaviensia*. 2011. № 153. С. 525–538.
8. Стасик М. Народні традиції в художній інтерпретації Григора Тютюнника (на прикладі оповідання «Оддавали Катрю»). *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Філологічні науки*. 2014. Вип. 4. С. 287–294.
9. Сухомлинов О. Культурні пограниччя: новий погляд на стару проблему. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток Лтд», 2008. 212 с.

Yankovska Zh. O. THE WEDDING RITUALS IN THE ARTISTIC DISCOURSE OF VASYL MAKHNO'S NOVEL "THE ETERNAL CALENDAR": AN IMAGOLOGICAL ASPECT

The article delves into the portrayal of wedding ceremony traditions in contemporary fiction. The wedding ceremony, as an ethno-cultural phenomenon in Ukraine, has a long history of study, but its portrayal remains the significant cultural relevance even today. An important contribution to the preservation of this ceremonial tradition in the people's memory belongs to painting and fiction. Vasyl Makhno, in his novel «The Eternal Calendar», pays considerable attention to the reproduction of the wedding diversity and its evolution within a wide temporal spanning from the 18th to the 20th century.

The purpose of the article is to analyse the functions of the wedding rituals in Vasyl Makhno's novel «The Eternal Calendar» and its imagological diversity. The research is based on historical-cultural, comparative-historical, structural-semiotic methods, and imagological analysis.

The main background of the plot lines of the novel is the frontier territory in the Western Ukraine, with the village of Yazlivets in its centre (currently Ternopil region). The region became the settling place for representatives of various ethnic communities. This made it possible to depict the wedding ceremony inherent in different national and religious cultures (Ukrainian, Polish, Jewish). The culminating imagological point of the ritual reconstruction in the novel is the marriage of Ukrainian woman Varvara Barevich and the Ottoman official Murza, wherein they engage in an unconventional ritual. Its peculiarity lies in the combination of Christian and Muslim customs.

The article establishes the main functions of the described wedding ceremonies: the formation of the family tree of the characters, the theatricalization of everyday life, the preservation of ethnic traditions, their imagological comparison, and the search for ecumenical compromises. Vasyl Makhno mainly focuses on the theatrical component of the rite's implementation, its effect, and resonance in the public, both among the «owns» and «others». In his interpretation, the desire for a festive performance prevails over the sacred heart of the rite. In general, the focus of wedding impressions is on the church wedding ceremony, the bride and groom's clothes, honours, banquet and dowry. In the novel, despite the anthropological concordance of a number of weddings, it is emphasized that each ethnic group tries to preserve its self-identifying uniqueness at the level of rituals.

Key words: frontier, rite, imagology, rooting, ecumenism, theatricalization.

Відомості про авторів

Алтицева Л. Ю. – кандидат філологічних наук, доцент, старший викладач кафедри ділового українського мовлення Національної академії Служби безпеки України

Андрущенко В. О. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології та перекладу Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Ахмедова Саїда – аспірант Інституту мовознавства імені Насімі Національної академії наук Азербайджану (Азербайджан)

Балабан Г. М. – спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист, учитель української мови та літератури Тернопільського академічного ліцею «Українська гімназія» імені І. Франка Тернопільської міської ради

Барвінська В. А. – студентка факультету фінансів та обліку Західноукраїнського національного університету

Бахов І. С. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології і перекладу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Безугла Л. С. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та економіки підприємства Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Біловус Л. І. – доктор історичних наук, кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності Західноукраїнського національного університету

Бінкевич О. М. – старший викладач кафедри української та іноземних мов імені Якіма Яреми Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. Г. Ґжицького

Бурковська З. Є. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української та іноземних мов імені Якіма Яреми Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. Г. Ґжицького

Весоловський О. В. – асистент кафедри німецької філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри німецької філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Горностаї Л. М. – асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Гришкова Р. О. – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри іноземних мов Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Губарева Г. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Дячок Т. П. – асистент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Єльнікова Н. І. – старша викладачка кафедри українознавства факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ

Жижченко Л. Б. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Заваринська І. Ф. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та славістики Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Зінчук Р. С. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та лінгводидактики Волинського національного університету імені Лесі Українки

Ігнатєва С. Є. – кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри філології та мовної комунікації Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Калашник О. В. – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри педагогіки, української та іноземної філології Харківської державної академії дизайну і мистецтв

Калиновська І. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри практики англійської мови Волинського національного університету імені Лесі Українки

Калиновська М. В. – здобувачка вищої освіти факультету іноземної філології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Ковалевська-Славова А. В. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; головний консультант відділу організаційно-просвітницької діяльності Інформаційного управління Апарату Верховної Ради України

Ковальчук Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Колоїз Ж. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету

Коляда Е. К. – кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри практики англійської мови Волинського національного університету імені Лесі Українки

Кузьменко В. І. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри східноєвропейських мов Національної академії Служби безпеки України

Куньч З. Й. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувачка кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка»

Лавренюк В. В. – доцент кафедри інформаційної діяльності та медіа-комунікацій Національного університету «Одеська політехніка»

Левченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української лінгвістики і методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Лесик І. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Литвин О. Г. – доцент кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка»

Літкович Ю. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної та української філології Луцького національного технічного університету

Лях Т. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри громадського здоров'я і гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Ляшов Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Матвієнків О. С. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Матковська М. В. – старший викладач кафедри англійської мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Межов О. Г. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови та лінгводидактики Волинського національного університету імені Лесі Українки

Мелешко В. А. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Ментинська І. Б. – старший викладач кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка»

Ментинський С. М. – магістр кафедри прикладної математики Національного університету «Львівська політехніка»

Мірзаєва І. Г. – аспірант Азербайджанського університету мов (Азербайджан)

Мунтян О. О. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології та перекладу Київського національного університету технологій та дизайну

Мусій В. Б. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Новосадська О. Б. – асистент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Раджабова Судаба – дисертант Інституту літератури імені Нізамі Гянджеві Національної академії наук Азербайджану (Азербайджан)

Романова Н. В. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри німецької та романської філології Херсонського державного університету

Токмань Г. Л. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Трифонов Р. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Хайруліна Н. Ф. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Худа Н. С. – асистент кафедри англійської філології та методики навчання англійської мови Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Циганок І. Б. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Цюп'як І. К. – кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри філології та мовної комунікації Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Чакал І. С. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри румунської та класичної філології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Чубань Т. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української лінгвістики і методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Шабат-Савка С. Т. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Шевель Н. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовної підготовки Національного медичного університету імені О. О. Богомольця

Шевель Т. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовної підготовки Національного медичного університету імені О. О. Богомольця

Шинкар Т. С. – кандидат філологічних наук, викладач кафедри української лінгвістики і методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Шкворченко Н. М. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри романо-германської філології та методики викладання іноземних мов Міжнародного гуманітарного університету

Шульська Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій Волинського національного університету імені Лесі Українки

Шундель Т. О. – старший викладач кафедри мовних та гуманітарних дисциплін Донецького національного медичного університету

Юніна О. Є. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри романо-германської філології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Яблонська Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності Західноукраїнського національного університету

Янковська Ж. О. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри філософії та культурного менеджменту Національного університету «Острозька академія»

НОТАТКИ

Науковий журнал

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Журналістика

Том 35 (74) № 2 2024

Частина 1

Коректура • *Н. Пирог*

Комп'ютерна верстка • *Н. Кузнєцова*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

м. Київ, вул. Джона Маккейна, 33

Електронна пошта: editor@philol.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 27,88. Ум. друк. арк. 28,37. Зам. № 0524/355

Підписано до друку 24.05.2024. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.